INSTYTUT SLAWISTYKI
POLSKIEJ AKADEMII NAUK

słownik prasłowiański

T. X

Ka–Ko

Warszawa 2024

SŁOWNIK PRASŁOWIAŃSKI

INSTYTUT SLAWISTYKI
POLSKIEJ AKADEMII NAUK

SŁOWNIK PRASŁOWIAŃSKI

REDAKTOR TOMU:
Mariola Jakubowicz

CZŁONKOWIE ZESPOŁU:
Bożena Cząstka-Szymon (B.Cz.-Sz.)
Mariola Jakubowicz (M.J.)
Tomasz Kwoka (T.K.)
Bogumił Ostrowski (B.O.)
Szymon Pogwizd (Sz.P.)
Beata Raszewska-Żurek (B.R.-Ż.)
Paweł Swoboda (P.S.)
Artur Zwolski (A.Z.)

70.
INSTYTUT SLAWISTYKI
POLSKIEJ AKADEMII NAUK
1954–2024

INSTYTUT SLAWISTYKI
POLSKIEJ AKADEMII NAUK

SŁOWNIK PRASŁOWIAŃSKI

T. X

Ka–Ko

Warszawa 2024

Recenzje wydawnicze [Editiorial Reviews]

dr Marta Bjeletić · Institut za srpski jezik, Srpska akademija nauka i umetnosti, Beograd, Srbija [Institute for the Serbian Language, Serbian Academy of Sciences and Arts, Belgrade, Serbia]

prof. dr hab. Leszek Bednarczuk, emeritus · Uniwersytet Komisji Edukacji Narodowej w Krakowie, Polska [University of the National Educational Commission, Cracow, Poland]

Przygotowanie tomu finansowane w ramach programu Ministra Nauki i Szkolnictwa Wyższego pod nazwą „Narodowy Program Rozwoju Humanistyki" w latach 2012–2016, nr projektu 11H 11 026480.

The preparation of this volume was financed under the National Programme for the Development of Humanities (NPRH) for 2012–2016, funded by the Minister of Science and Higher Education of the Republic of Poland, Project No. 11H 11 026480.

NARODOWY PROGRAM ROZWOJU HUMANISTYKI

Wydanie tomu finansowane z subwencji na utrzymanie i rozwój potencjału badawczego Instytutu Slawistyki Polskiej Akademii Nauk.

The publication of this volume was financed from the subsidy for the maintenance and development of the research potential of the Institute of Slavic Studies, Polish Academy of Sciences.

Projekt okładki [Cover]
Jerzy Pieńkowski

Korekta [Proofreading]
Olga Kowalczyk

Skład [Typesetting]
Janusz Świnarski

© Copyright by Mariola Jakubowicz & respective authors, 2024

This is an Open Access book distributed under the terms of the Creative Commons Attribution 4.0 International License (https://creativecommons.org/licenses/by/4.0), which permits redistribution, commercial and non-commercial, provided that the book is properly cited.

ISBN: 978-83-66369-28-3 [całość]
ISBN: 978-83-66369-81-8 [e-book]
ISBN: 978-83-66369-82-5 [druk]

DOI: https://doi.org/10.11649/978-83-66369-81-8

Instytut Slawistyki Polskiej Akademii Nauk
[Institute of Slavic Studies, Polish Academy of Sciences]
ul. Jaracza 1, 00-378, Warszawa,
tel. 22 827 17 41, wydawnictwo@ispan.edu.pl, www.ispan.edu.pl

DODATKOWY WYKAZ SKRÓTÓW

Ad fontes Varbot	Ad fontes verborum. Исследования по этимологии и исторической семантике. К 70-летию Жанны Жановны Варбот, red. naczelny А.Ф. Журавлев, Москва 2006.
Anić RHJ	V. Anić, Rječnik hrvatskoga jezika, wyd. 2 rozszerzone, Zagreb 1996.
Anikin EB-SLS	А.Е. Аникин, Этимология и балто-славянское лексическое сравнение в праславянской лексикографии. Материалы для балто-славянского словаря, t. 1 nn. [w:] „Сибирский хронограф", Новосибирск 1998 nn.
Anikin ES	А.Е. Аникин, Этимологический словарь русских диалектов Сибири. Заимствования из уральских, алтайских и палеоазиатских языков, wyd. 2 rozszerzone i poprawione, Москва–Новосибирск 2000.
Anikin OSBalt.	А.Е. Аникин, Опыт словаря лексических балтизмов в русском языке, Новосибирск 2005.
Bachmannová PS	J. Bachmannová, Podkrkonošský slovník, Praha 1998.
Bart. pol.-łac.	E. Kędelska, I. Kwilecka, A. Łuczak, L.A. Jankowiak, Słownik Bartłomieja z Bydgoszczy. Wersja polsko-łacińska, t. 1–6, Warszawa 1999–2019.
Basaj–Siatkowski Bohemizmy	M. Basaj, J. Siatkowski, Bohemizmy w języku polskim. Słownik, Warszawa 2006.
Belović–Blažeka S. Đurđe	S. Belović, Đ. Blažeka, Rječnik govora Svetog Đurđa (Rječnik ludbreške Podravine), Zagreb 2009.
Besedje 16. st.	K. Ahačič, A. Legan Ravnikar, M. Merše, J. Narat, F. Novak, Besedje slovenskega knjižnega jezika 16. stoletja, Ljubljana 2011.
Bezlaj Zbrani	F. Bezlaj, Zbrani jezikoslovni spisi, t. 1–2, Ljubljana 2003.
Biały Pszczyna	A. Biały, Słowniczek gwary wsi pszczyńskiej (Wisła Wielka, Stara Wieś, Studzionka), Pszczyna 2002.

Bjeletić IG	M. Bjeletić, Iskovrnuti glagoli. Tipovi ekspresivnih preverbalnih formanata (na srpskom i hrvatskom jezičkom materijalu), Beograd 2006.
Blažeka–Rob Mursko Sr.	Đ. Blažeka, G. Rob., Rječnik Murskog Središća, Zagreb 2014.
BMM	Матэрыялы для дыялектнага слоўніка Гомельшчыны [w:] Беларуская мова і мовазнаўства, t. 3–10, Мінск 1975–1982.
Boričić-Tivranski Vasojevići	V. Boričić Tivranski, Riječnik vasojevićkog govora, Beograd 2002.
Boryś SE	W. Boryś, Słownik etymologiczny języka polskiego, Kraków 2005.
Bukumirić Metohija	М. Букумирић, Речник говора северне Метохије, Beograd 2012.
Cechosz-Felczyk OH	I. Cechosz-Felczyk, Słownictwo gwary Oleszkowiec i Hreczan (Greczan) na Podolu, Kraków 2004.
Cejnar. Čes. legendy	J. Cejnar, Nejstarší české veršované legendy. Soubor rukopisných zlomků, Praha 1964.
Černyš Slov. Leksika	Т.О. Черниш, Слов'янська лексика в історико-етимологічному висвітленні: гніздовий підхід, Київ 2003.
Chodurska Fiton.	H. Chodurska, Ze studiów nad fitonimami rękopiśmiennych zielników wschodniosłowiańskich XVII–XVIII wieku, Kraków 2003.
Chojnanus Wybór	Wybór haseł z dolnołużyckiego słownika Jana Chojnana (1650). Wstęp E. Siatkowska. Stichwortanswahl von Johann Chojnan (1650), Warszawa 1991.
Cieśla Śląsk	M. Cieśla, Slownik gwary śląskiej. Okolice Suszca i Pawłowic w Ziemi Pszczyńskiej, Suszec 1999.
Čižmarová JAJM	L. Čižmarová, Jazykový atlas jihozápadní Moravy, Brno 2000.
Conev IBE	Б. Цонев, История на българския език, София 1984.
Cupić Zagarač	Д. Ћупић, Ж. Ћупић, П. Ивић, Речник говора Загарача [w:] Српски дијалектолошки зборник, 44, Београд 1997.
Damaskin Swisztowski	Љ. Милетич, Свищовски дамаскин. Новобългарски паметник от XVIII век [w:] Български старини, t. 7, София 1923.
Dejna Kuców	K. Dejna, Słownik gwary czeskiej mieszkańców Kucowa, Warszawa 1990.

Dejna RKJŁ	K. Dejna, Słownictwo ludowe z terenów województw kieleckiego i łódzkiego [w:] „Rozprawy Komisji Językowej ŁTN" 1974, XX, s. 189–277 (A–B); 1975, XXI, s. 135–290 (C–D); 1976, XXII, s. 135–268 (E–J); 1977, XXIII, s. 147–290 (K); 1978, XXIV, s. 149–274 (L–M); 1979, XXV, s. 123–276 (N–Ó); 1980, XXVI, s. 117–257 (P–Por); 1981, XXVII, s. 129–281 (Pos–R); 1982, XXVIII, s. 119–261 (S-Sy); 1983, XXIX, s. 83–233 (Sz–U); 1984, XXX, s. 91–213 (W); 1985, XXXI, s. 143–265 (Z–Ż).
Derksen EDB	R. Derksen, Etymological Dictionary of the Baltic Inherited Lexicon, Leiden 2014.
Derksen EDS	R. Derksen, Etymological Dictionary of the Slavic Inherited Lexicon, Leiden 2008.
Dickenmann Sava	E. Dickenmann, Studien zur Hydronimie des Savesystems, t. 1–2, Budapest 1939, wyd. 2, Heidelberg 1966.
Dict. Russ. Hist.	S.G. Pushkarev, Dictionary of Russian Historical terms (from the eleventh century to 1917), red. G. Vernadsky, R.T. Fisher, New Haven 1970.
Đoković Nikšić	L. Đoković, Rječnik nikšićkog kraja, Podgorica 2010.
DRMJ	Дигитален речник на македонскиот јазик. Македонски јазичен портал, red. Ш. Деребеј. www.drmj.eu
Dzendzelivśkyj Podnistrov'je	Й.О. Дзендзелівський, Словник специфічної лексики Нижнього Подністров'я [w:] Лексикографічний бюлетень, t. 6, 1958, s. 36–54.
ERHJ	R. Matasović, T. Pronk, D. Ivšić, D. Brozović-Rončević, Etimološki rječnik hrvatskoga jezika, t. 1–2, Zagreb 2016–2021.
Erjavec Ravna Gora	Z. Erjavec, Ravnogorski rječnik. Rječnik ravnogorsko-sušičko-španovačkoga dijalekta, Ravna Gora 2014.
Erkeč	С. Керемидчиева, А. Кочева, Л. Василева, К. Първанов, З. Сертова, И. Гаравалова, Еркеч – паметта на езика: традиции и устойчиви тенденции в един архаичен български говор – говора на село Еркеч (днес Козичино), София 2012.
ESSČ	Elektronický slovník staré češtiny, red. M. Vajdlová 2005–2019; od 2019 red. Š. Šimek. http://vokabular.ujc.cas.cz
Etim. issled.	Этимологические исследования, Свердловск (Екатеринбург), 1978 nn.
Etnografia Polska	„Etnografia Polska" 1956 nn.
Feleszko Bukowina	K. Feleszko, E. Rzetelska-Feleszko, Bukowina moja miłość: język polski na Bukowinie Karpackiej do 1945 roku: słownik, t. 2, Warszawa 2003.

FU Forschungen	Finnisch-ugrische Forschungen. Zeitschrift für Finnisch-ugrische Sprachs- und Volkskunde nebst Anzeiger, Helsingfors 1901 nn.
Gamkrelidze–Ivanov IJ	Т.В. Гамкрелидзе, Вяч. Вс. Иванов, Индоевропейский язык и индоевропейцы. Реконструкция и историко-типологический анализ праязыка и протокультуры, t. 1–2, Благовещенск 1998.
Gancovskaja Kostroma	Н.С. Ганцовская, Костромские говоры. Учебный комплекс, t. 1–2, Кострома 2018.
Golec CSG	J. Golec, Cieszyński słownik gwarowy, wyd. 3, Cieszyn 1995.
Gregorič Kostel	J. Gregorič, Kostelski slovar, Ljubljana 2014.
Greń, Krasowska Bukowina	Z. Greń, H. Krasowska, Słownik górali polskich na Bukowinie, Warszawa 2008.
Grković RLI	М. Грковић, Речник личних имена код Срба, Београд 1977.
Hadžić Rožaj	I. Hadžić, Rječnik lokalizma i archaizma narodnog govora rožajskog kraja [w:] Rožajski Zbornik, t. 9, 2000; Rožajski Zbornik, t. 10, 2001.
Halilović Sarajevo	S. Halilović, I. Tanović, A. Šehović, Govor grada Sarajeva i razgovorni bosanski jezik, Sarajevo 2009.
Handrik-Slepjanski Rukopisy	M. Handrik-Slepjanski, Rukopisy Hansa Nepile-Rowniskeho [w:] Časopis Maćicy Serbskeje 1899.
Holzer EUS	G. Holzer, Das Erschließen unbelegter Sprachen. Zu den theoretischen Grundlagen der genetischen Linguistik, Frankfurt am Main 1996.
Horoszczak SŁP	J. Horoszczak, Słownik łemkowsko-polski i polsko-łemkowski, Warszawa 2004.
Hucul. Gov.	Гуцульські говірки. Короткий словник, ред. Я. Закревська, Львів 1997.
Ivanov Orchanijski	Г. Иванов, Орханийски говор [w:] „Сборник за народни умотворения, наука и книжнина”, t. XXXVIII, Sofia 1930.
Ivanova Troj. dam. XVII	А. Иванова, Троянски дамаскин. Български паметник от XVII век, София 1967.
Jankoŭski DS	Ф. Янкоўскі, Дыялектны слоўнік, Мінск 1970.
Jezikoslovni zapiski	Jezikoslovni zapiski: zbornik Inštituta za slovenski jezik Frana Ramovša, Ljubljana 1991 nn.
Jovanović Kamenica	В. Јовановић, Речник села Каменице код Ниша [w:] SDZ, 51, ss. 319–688, Београд 2004.

Jurčanka SNS	Г.Ф. Юрчанка, Сучаснае народнае слова: з гаворкі Мсціслаўшчыны, Мінск 1988.
Kalsbeek Orbanići	The Čakavian Dialect of Orbanići near Žminj in Istria, Amsterdam – Atlanta, GA, 1998.
Karničar Obir	L. Karničar, Der Obir-Dialekt in Kärnten: die Mundart von Ebriach/Obirsko im Vergleich mit den Nachbarmundarten von Zell/Sele und Trögern/Korte (Phonologie, Morphologie, Mikrotoponymie, Vulgonamen, Lexik, Texte), Graz 1986, wyd. 2, Wien 1990.
Kąś Orawa	J. Kąś, Słownik gwary orawskiej, wyd. 2, Kraków 2011.
Kazlova BSH	Р.М. Казлова, Беларуская і славянская гідранімія. Праславянскі фонд, t. 1–3, Гомель 2000–2003.
Kartoteka Slovník stč.	Heslář lístkového materiálu ke Staročeskému slovníku.
Kenda-Jež Kanal	K. Kenda-Jež, Slovar oblačilnega izrazja ziljskega govora v Kanalski dolini, Ljubljana 2019.
Koroleva DS	Е.Е. Королева, Диалектный словарь одной семьи (Пыталовский район Псковской области), t. 1–2, Daugavpils 2000.
Kozlova SPS	Р.М. Козлова, Структура праславянского слова. Праславянское слово в генетическом гнезде. Гомель 1997.
Králik SESS	Ľ. Králik, Stručný etymologický slovník slovenčiny, Bratislava 2015.
KSK	Кодови словенских култура, red. naczelny Д. Ајдачић, Београд 1996 nn.
Kutin Bovec	B. Ivančič Kutin, Slovar bovškega govora, Ljubljana 2007.
Kutyba Lasowiacy	J. Kutyba, Słownik gwary lasowiackiej Kamienia i okolicy na Rzeszowszczyźnie, Rzeszów 2016.
Łomnicka-Dulak Piwniczna	W. Łomnicka-Dulak, Piwniczna, Nadpopradzka dawność. Gwara i kultura górali z okolic Piwnicznej, Piwniczna-Zdrój – Nowy Sącz 2018.
Małecki DPS	M. Małecki, Dialekty polskie i słowiańskie, red. J. Rusek, Kraków 2004.
Mańczak PSE	W. Mańczak, Polski słownik etymologiczny, Kraków 2017.
Mareš CTS	F.V. Mareš, Cirilometodějská tradicie a slavistika, Torst 2000.
Matasović SNW-F	R. Matasović, Slavic Nominal Word-Formation. Proto-Indo-European Origins and Historical Development. Empirie and Theorie der Sprachwissenschaft, t. 3, Heidelberg 2014.

Mazur Biłgoraj	J. Mazur, Gwary okolic Biłgoraja, Wrocław 1976.
MI Madansko	Г.П. Христов, Местните имена в Маданско, София 1964.
Milerski Zach.-cieszyn.	W. Milerski, Zachodniocieszyński słownik gwarowy, Czeski Cieszyn 2009.
Mitrenga-Ulitina Wierszyna Syb.	S. Mitrenga-Ulitina, Język polski mieszkańców wsi Wierszyna na Syberii, Lublin 2015.
Moskalenko Odesa	А.А. Москаленко, Словник діалектизмів українських говірок Одеської області, Одеса 1958.
Mova Sennenščyny	Мова Сенненшчыны. Дыялектны слоўнік, red. В.М. Курцова, Л.П. Кунцэвіч, t. 1–2, Мінск 2015.
MS Górnego Śląska	Mały słownik gwary Górnego Śląska, red. B. Cząstka-Szymon, J. Ludwig; wyd. 2, H. Synowiec, Katowice 2000.
MSGP	Mały słownik gwar polskich, red. J. Wronicz, Kraków 2009.
Myznikov Belomorʹje	С.А. Мызников, Русские говоры Беломорья: материалы для словаря, Санкт-Петербург 2010.
Nemčenko Pribaltika	В.Н. Немченко, А.И. Синица, Т.Ф. Мурникова, Материалы для словаря русских старожильческих говоров Прибалтики, Рига 1963.
NMP	Nazwy miejscowe Polski. Historia – pochodzenie – zmiany, red. K. Rymut, B. Czopek-Kopciuch, U. Bijak, t. 1 nn., Kraków 1996 nn.
Novak Beltinci	F. Novak, Slovar beltinskega prekmurskega govora, wyd. 2, Murska Sobota 1996.
Novak Prekmur.	V. Novak, Slovar stare knjižne prekmurščine, Ljubljana 2014.
Nowak GPW	H. Nowak, Gwary południowej Wielkopolski, Poznań 1982.
Nowak Żywiec	J.K. Nowak, Słownik gwary górali żywieckich, Żywiec 2012.
Orbis Scriptus Festschrift	D. Gerhardt, D. Tschižewskij, W. Weintraub, H.-J. Winkel, Orbis scriptus: Dmitrij Tschižewskij zum 70. Geburtstag, red. D. Gerhardt, W. Weintraub, H-J. Winkel, München 1966.
Orlovský Gemer	J. Orlovský, Gemerský nárečový slovník, Martin 1982.
Otkupščikov Očerki	Ю.В. Откупщиков, Очерки по этимологии, Санкт-Петербург 2001.
Palkovič Záhorie	K. Palkovič, Záhorácky slovník, Bratislava 1997.
Paryl Lwow.	Słownictwo gwarowe przesiedleńców z Ukrainy. Słownik porównawczy kilku wsi we Lwowskiem), z materiałów zebranych przez W. Paryla, red. K. Czarnecka, D.A. Kowalska, Kraków 2015.

Paryl Tarnopol.	Słownictwo gwarowe przesiedleńców z Ukrainy. Słownik porównawczy kilku wsi w Tarnopolskiem, z materiałów zebranych pod kier. W. Paryla, red. J. Rieger, Kraków 2007.
Paryl Tuligłowy	W. Paryl przy współpracy M. Mieszczankowskiej, Słownik gwary przesiedleńców ze wsi Tuligłowy koło Komarna, oprac. K. Czarnecka, M. Kłosiewicz-Lepianka, pod kierunkiem J. Riegera, Kraków 2004.
Pipaš–Halas Mat. huc.	Ю. Піпаш, Б. Галас, Матеріали до словника гуцульських говірок Косівська Поляна і Росішка Рахівського району Закарпатської області, Ужгород 2005.
Płd. Rodopy	Л. Антонова-Василева, Г. Митринов, Речник на българските говори в Южните Родопи Дрямско и Сярско, София 2011.
Putevima Reči	Путевима речи: зборник у част Даринки Гортан Премк, red. Р. Драгићевић, Београд, 2017.
Pyrtej Łemk.	П. Пиртей, Короткий словник лемківських говірок, Івано-Франківськ 2004.
Reč. Vojvodine	Речник српских говора Војводине, red. Д. Петровић, t. 1–4, Нови Сад 2000–2008.
Rečnik juga Srbije	M. Zlatanović, Rečnik Govora Juga Srbije, Vranje 2011.
Reichan–Woźniak PADE	J. Reichan, K. Woźniak, Polskie atlasy dialektyczne i etnograficzne, Kraków 2004.
Rězak	F. Rězak, Němsko-serbski wšowědny słownik hornjołužiskeje rěče. Deutsch-wendisches encyklopädisches Wörterbuch der oberlausitzer Sprache, Bautzen 1920.
RMNP	Речник на македонската народна поезија, red. Т. Димитровски, Скопје 1983 nn.
Rodna reč	„Родна реч / Rodna riječ", Zagreb 2003 nn.
RSJ	Речник српскога језика, red. М. Николић, Нови Сад 2007.
Sabadoš Zakarpacie	І.В. Сабадош, Словник закарпатської говірки села Сокирниця Хустського району, Ужгород 2008.
SBH	Словник буковинських говірок, red. Н.В. Гуйванюк, Чернівці 2005.
Sbornik Bernštejn II	Dialectologia Slavica. Сборник к 85-летию Самуила Борисовича Бернштейна, red. naczelny Г.П. Клепикова, Москва 1995.
SD	Славянские древности. Этнолингвистический словарь, red. Н.И. Толстой, t. 1–5, Москва 1995–2012.

SEB	Studia Etymologica Brunensia, red. I. Janyšková, H. Karlíková, Praha 2000 nn.
SEDanas	Словенска етимологија данас: зборник Симпозијума одржаног од 5. до 10. септембра 2006. године, Београд 2007.
Sekulić Bačk.	A. Sekulić, Rječnik govora bačkih Hrvata, Zagreb 2005.
SGMłp.	Słownik gwar małopolskich, red. J. Wronicz, t. 1–2, wyd. 2, Kraków 2018.
SGŚ Wyderka	Słownik gwar śląskich, red. B. Wyderka, Opole 2000 nn.
Siatkowski SNWZ	J. Siatkowski, Słowiańskie nazwy wykonawców zawodów, Warszawa 2005.
Sl. Karelii	Словарь русских говоров Карелии и сопредельных областей, red. naczelny A.C. Герд, Санкт-Петербург, t. 1–6, 1994–2005.
Sl. Karpat-ukr.	С.Л. Николаев, М.Н. Толстая, Словарь карпатоукраинского торуньского говора с грамматическим очерком и образцами текстов, Москва 2001.
Sl. Kosaŭščyny	Ф. Зайка, Дыялектны слоўнік Косаўшчыны, Слонім 2014.
Sl. staroobrjad. Zabajkalʹja	Словарь говоров старообрядцев (семейских) Забайкалья, red. Т.Б. Юмсунова, Новосибирск 1999.
Sl. ukr. woroneż.	М.Т. Авдеева, Словарь украинских говоров Воронежской области, Воронеж 2008 nn.
SLA	J. Škofic, J. Gostenčnik, M. Horvat, T. Jakop, K. Kenda-Jež, P. Kostelec, V. Nartnik, U. Petek, V. Smole, M. Šekli, D.Z. Kumar, Slovenski lingvistični atlas, t. 1.1.: Človek (telo, bolezni, družina); 1: Atlas (Kartografsko gradivo), red. J. Škofic, Ljubljana 2011.
Sławski SSE	F. Sławski, Słowotwórstwo, słownictwo i etymologia słowiańska, Kraków 2011.
Sloŭnik Brest	Дыялектны слоунік Брэстчыны, red. Г.М. Малажай, Ф.Д. Клімчук, Мінск 1989.
Sloŭnik Sennenščyny	Слоўнік Сенненшчыны: у трох тамах, red. В.М. Курцова, Л.П. Кунцэвіч, t. 1–2, Мінск 2015 nn.
Sloŭnik GCRB	Слоўнік гаворак цэнтральных раёнаў Беларусі, red. Е.С. Мяцельская, Мінск 1990 nn.
Slovarʹ Brjansk	Словарь брянских говоров, red. В.А. Козырев, В.И. Чагишева Ленинград 1976 nn.

Slovarь narečij Archang.	Мотивационный словарь наречий архангельских говоров, oprac. Е.Е. Королева, Даугавпилс 1990.
Slovarь Severa	Словарь говоров Русского Севера, red. А.К. Матвеев, М.Э. Рут, Н.В. Галинова i in., Екатеринбург, 2001 nn.
Slovarь volog. nar.	Словарь областного вологодского наречия. По рукописи П.А. Дилакторского 1092 г., red. А.И. Левичкин, С.А. Мызников, Санкт-Петербург, 2006.
Slovarь Vologdy	Словарь вологодских говоров, red. Т.Г. Паникаровская, Вологда 1983 nn.
Słownik bronowski	Słownik bronowski. Zbiór wyrazów i wyrażeń używanych w Bronowicach pod Krakowem [w:] Materyały i prace Komisyi Językowej Akademii Umiejętności w Krakowie, nr. 2, 1907.
Smoczyński Hiat	W. Smoczyński, Hiat laryngalny w językach bałto-słowiańskich, Kraków 2003.
Smoczyński LAV	W. Smoczyński, Lexikon der altpreussischen Verben, Innsbruck 2005.
Smoczyński Litew.	W. Smoczyński, Język litewski w perspektywie porównawczej, Kraków 2001.
Smoczyński SEJL	W. Smoczyński, Słownik etymologiczny języka litewskiego, Wilno 2007.
SM-P	W. Pianka, Z. Topolińska, B. Videoski, Słownik macedońsko-polski, Warszawa–Skopje 1990.
SNM	Скарбы народнай мовы. Дыялекталагічны зборнік, red. Л.П. Кунцэвіч, Мінск 2005.
SR BAN	Старобългарски речник, red. Д. Иванова-Мирчева, София 1999–2009.
SRJ XVIII	Словарь русского языка XVIII в., Москва 1984 nn.
SS X–XI	Старославянский словарь (по рукописям X–XI веков), red. Р.М. Цейтлин, Р. Вечерка, Э. Благова; wyd. 2, Москва 1994.
SSSJ	Slovník súčasného slovenského jazyka, red. naczelny K. Buzássyová, A. Jarošová, Bratislava 2006 nn.
Stachowski Megiser	S. Stachowski, Wyrazy serbsko-chorwackie w Thesaurus Polyglottus H. Megisera (1603), Wrocław 1969
Stieber RF	Z. Stieber, Rozwój fonologiczny języka polskiego, Warszawa 1952.

Studia Boryś	W. Boryś, Studia Borysiana. Etymologica, diachronica, slavica, red. M. Jakubowicz, B. Raszewska-Żurek, Warszawa 2014.
Studia Erhart	Grammaticus. Studia linguistica Adolfo Erharto quinque et septuagenario oblata, red. O. Šefčík, B. Vykypěl, Brno 2001.
Studia Mańczak	Munus Amicitiae. Studia linguistica in honorem Witoldi Mańczak septuagenarii. red. A. Bochnakowa, St. Widłak, Kraków 1995.
Šulgač PHF	В.П. Шульгач, Праслов'янський гідронімний фонд (фрагмент реконструкції), Київ 1998.
Svetokriški	M. Snoj, Slovar jezika Janeza Svetokriškega, Ljubljana 2014.
Šwjela	B. Šwjela, Dolnoserbsko-němski słownik, Budyšyn 1961 (B. Swjela, Deutsch-niedersorbisches Taschenwörterbuch, Bautzen 1953).
Šylo Naddniestr.	Г. Шило, Наддністрянський регіональний словник, Львів – Нью-Йорк 2008.
Szewczyk Lachy Sądeckie	Z.P. Szewczyk, Słownik gwary Lachów Sądeckich, Podegrodzie 2014.
Szewczyk NM Podegrodzie	Z.P. Szewczyk, O pochodzeniu nazw miejscowych Gminy Podegrodzie i okolic, Nowy Sącz 2009.
Tivranski Vasojevići	V. Boričić Tivranski, Rječnik vasojevićkog govora, Beograd 2002.
Tomić Radimnja	M. Tomić, Rečnik radimskog govora [w:] SDZ, 35, Beograd 1989, 1–174.
Toporov IES	В.Н. Топоров, Исследования по этимологии и семантике, t. 1: Теория и некоторые частные ее приложения, Москва 2005; t. 2: Индоевропейские языки и индоевропеистика (ks. 1), Москва 2006.
Trubačev Etnogenez[2]	О.Н. Трубачев, Этногенез и культура древних славян. Лингвистические исследования, wyd. 2 poprawione, Москва 2002.
Trubačev Trudy	О.Н. Трубачев, Труды по этимологии. Слово – История – Культура, t. 1–2, Москва 2004.
TSBLM	Тлумачальны слоўнік беларускай літаратурнай мовы, red. І.Л. Капылоў, Мінск 2016.
TSRJ	Толковый словарь русского языка, red. С.И. Ожегов, Н.Ю. Шведова, Москва 2008.
Turčić Čokav. Rječ.	B. Turčić, Sedmoškojani: prvi čokavski rječnik, Rijeka 2002.

Turčin Tylicz	Є. Турчин, Словник села Тилич на Лемківщині, Львів 2011.
Vakarelska-Čobanska Samokov	Д. Христова Вакарелска-Чобанска, Речник на самоковския говор, София 2005.
Varbot Issl.	Ж.Ж. Варбот, Исследования по русской и славянской этимологии. Москва–Санкт-Петербург, 2012.
Vaščenko Naddnipr.	В.С. Ващенко, Лінгвістична географія Наддніпрянщини, Дніпропетровськ 1968.
Vlajić-Popović ISGU	Ј. Влајић-Поповић, Историјска семантика глагола ударања у српском језику (преко етимологије до модела семасиолшког речника), Београд 2002.
Voprosy onomastiki	„Вопросы ономастики”, Екатеринбург, 2004 nn.
Waniakowa NGR	J. Waniakowa, Polskie gwarowe nazwy dziko rosnących roślin zielnych na tle słowiańskim, Kraków 2012.
Wieczorkiewicz SGWarsz.	B. Wieczorkiewicz, Słownik gwary warszawskiej XIX w., Warszawa 1966.
Wietrzyk Gorlice	A. Wietrzyk, Słownik gwary Pogórzan (z okolicy Gorlic), Gorlice 2011.
Znosko term. cerk.	A. Znosko, Mały słownik wyrazów starocerkiewnosłowiańskich i terminologii cerkiewno-teologicznej, Warszawa 1983.
Žugić Jablanica	R. Žugić, Речник говора Јабланичког краја [w:] SDZ, 52.

UWAGI WSTĘPNE

Po ponaddwudziestoletniej przerwie w wydawaniu *Słownika prasłowiańskiego* jego tom X ukazuje się w postaci książki drukowanej oraz elektronicznej (pdf).

Suplementem do tomu X jest wykaz skrótów literatury i źródeł wykorzystanych w słowniku obejmujący wszystkie skróty z opublikowanych dotąd tomów. Wykaz ten został opublikowany w postaci elektronicznej (https://hdl.handle.net/20.500.12528/1989).

Ze względu na zmiany w wyodrębnianiu języków, które zaszły w ostatnim trzydziestoleciu, nieznacznie skorygowano podział na języki, a mianowicie: materiał kaszubski jest konsekwentnie odróżniany od gwar polskich i umieszczany za nimi; materiał dialektalny chorwacki i serbski jest od siebie oddzielany, natomiast materiał literacki z tych języków jest zwykle podawany łącznie ze skrótem ch./s. z uwagi na to, że głównym jego źródłem są wielotomowe słowniki obu języków: *Rječnik hrvatskoga ili srpskoga jezika* (RJAZ) i *Речник српскохрватског књижевног и народног језика* (RSAN). Wreszcie materiał, który pochodzi z terenów ogólnie uznawanych za macedońskie (np. Kostur), zawarty w wychodzącym w Sofii zbiorze *Българска диялектология*, został umieszczony w sekcji macedońskiej.

Mariola Jakubowicz

SŁOWNIK

K

-ka partykuła postpozycyjna występująca przede wszystkim w funkcji wzmacniającej

~ głuż. *horjeka* : *horje* 'na górze', *deleka* : *dele* 'na dole', czes. dial. *venka* : *ven* 'precz!, na dwór!';

słe. *dólika* : *dóli*, *górika* : *gori*, też z rozszerzeniem *-j*: *túkaj*, *támkaj*, *sémkaj*, *vénkaj* : *tu*, *tam*, *sem*, *ven*, ch./s. partykuła wzmacniająca zaimki osobowe: *mene-ka*, *tebe-ka* i przysłówki: *danaska* : *danas*, bułg. partykuła wzmacniająca przysłówki: *тука*, *днѐска* : *днес*; *вѐнка* : *вѐн*, dial. partykuła wzmacniająca zaimki osobowe: *азека* : *аз*, *тизека* : *ти*, *ниека* : *ние*;

ros. *ну-ка* : *ну*, też po czasownikach w trybie rozkazującym: *угадай-ка*, *поѝдитека*, *пойдем-ка*, ukr. dial. *ни́нька* : *нині*, *ти́тка* : *тут*, brus. dial. *ту́така* : *тут*. ~

Por. pol. dial. *ktosik* : *ktoś*, *cosik* : *coś*, *terazki* : *teraz*, *wnetki* : *wnet*, czes. dial. *hnedky* : *hned*, dłuż. *tamko* : *tam*.

Partykuła postpozycyjna przyłączana przede wszystkim do przysłówków miejsca i czasu, rzadziej do zaimków, w celach emfatycznych. Występuje również po czasownikach w trybie rozkazującym. Wokalizm zróżnicowany. Sławski SE II 7 rekonstruuje formy psł.: *-ka*, *-ko*, *-kъ*, choć formy bez samogłoski wygłosowej mogą być też efektem zmiany spowodowanej frekwencją. Pol. *ktosik*, *cosik*, prawdopodobnie zawierające którąś z tych partykuł, dziś może być reinterpretowane jako deminutivum. Zob. też ESSB I 316, który przyjmuje możliwość wariantów *-ką*/*-ko* jako skutku starej opozycji długości samogłosek.

Odpowiedniki w innych językach ie. nie pozwalają na jednoznaczne ustalenie pierwotnego wokalizmu, por. lit. *dúok* : *dúoki* 'daj', gr. *-κα*, stind. z nazalizacją *-kam* (Mayrhofer KEWA I 159).

ESSB I 316, Sławski SE II 7, Bezlaj ES III 7, Vasmer REW I 493. *M.J.*

ka 'gdzie', 'ubi', 'dokąd', 'quo' przysłówek zaimkowy miejsca pytajny i względny, wtórnie w funkcji czasowej

~ pol. dial. zapisane już w XIX w. *ka* 'gdzie' (przede wszystkim płd.wlkp., kujaw., mazow.) zaimek pytajny: *ka* ta idziesz? (Karłowicz SGP) i względny: łazi, *ka* nie trzeba (SW), też w postaciach rozszerzonych partykułami: *kaj*, *kać*, *kań*, *każ* (głównie śląsk. i młpol.), *kany*, *kasi*: *kaj* je pszenica, tam i kąkol, też w funkcji czasowej: *ka* se las rozwinie (z Podhala), *kaj* ja jechał z Widnia, w funkcji porównawczej: kobyła *ka* jaki kwiatek, też w znaczeniu 'około': płascysko miało *ka* ze sto roków (Karłowicz SGP), kasz. *ka* 'kiedy' zaimek względny: *ka* won wostał, tako won rzek; *ka* sztunja

była precz (Karłowicz SGP z Hilferdinga), głuż. *ka* 'jak', czes. dial. moraw. *kaj* 'gdzie, dokąd' (Bartoš DSM, Lamprecht Opava, Steuer Baborów);

słe. dial. *kà* 'aby', 'że', 'bo, ponieważ': spi tak, *ka* doli obrnjeno glavo visi, bułg. dawne i dial. *ка* w funkcji czasowej: *ка* го дочу, така дойде (Gerov), też skutkowej: *ка* смо то чули, така го казваме;

Por. stros. **кабы** 'jakby, tak jak, jak gdyby' (SRJ XI–XVII), ros. *кабы́* 'gdyby, jeśliby', 'oby', *кабысь* 'jeśli, gdyby' (Dal), też adv. *кабы́* 'jakby, jak gdyby, jak, podobnie jak', *кабы́-то* 'bądź to', *каб* 'aby' (SIAN IV 34–35), ukr. dial. *коб, кобы́* 'gdyby, jakby, jak', 'niech, żeby, aby tylko', brus. *каб* 'gdyby, jeśliby, aby, oby, żeby', które najczęściej są objaśniane jako skrócenie *какбы* < **какобы*, choć można widzieć w nich też pierwotną formę instrumentalną (Vasmer REW I 497). ~

Niewątpliwie tu nie należą: bułg. dial. przysłówek *ка* 'jak; kiedy, gdy, gdzie; odkąd' i zaimek 'co' (zob. Gerov), ch./s. dial. *kâ, kȃj* 'jak', które są skróconymi w związku z częstym użyciem formami pochodzącymi od *kak, kako*. Problematyczne ze względów semantycznych też słe. *kà* 'aby', 'że', 'bo, ponieważ'.

Por. pol. dial. *kaś, kajś, kajsik* 'gdzieś', *nikaj* 'nigdzie' (Karłowicz SGP), *kaby* 'gdzieżby'.

Pierwotna forma instrumentalu od ie. zaimka *k^{u}o-*, co do budowy por. *da, ta*.

Dokładne odpowiedniki: gr. *πω* 'gdzie; jak', łac. *quo* 'dokąd' (Walde–Hofmann I 411, Sławski SE II 8).

ESSB II 325; Bezlaj ES III 7, Sławski SE II 8 i 22, Obrębska, SO XII 280–281. *M.J.*

kablǫkъ *kablǫka* płn. 'zagięcie, zakrzywienie', 'curvatio'; 'przedmiot zaokrąglony, wykrzywiony w kształcie półkola', 'res rotundata instar semicirculi'

~ pol. *kabłąk* 'zakrzywienie, wygięcie w łuk, w półkole; przedmiot zakrzywiony, wygięty w łuk; pałąk' (SJP PAN, L., pokrewne *obłąk* poświadczone już w XV w., Słownik stpol.), dial. też *kabłęk* 'pręt [...] zgięty w półkole u kosza i „kłomli" (siatki do łowienia ryb i raków)', *kabłąk* 'rodzaj obejmy składający się z jarzma i dębowego zgiętego pręta, który zakłada się bydlęciu na szyję', 'krótki gruby pałączek, przytwierdzony w połowie „kosiska" do podtrzymywania go prawą ręką' (Karłowicz SGP), 'jednolity, gięty z jednego kawałka obwód koła, mający zastosowanie w niektym wozie' (MAGP cz. II 72–73 m. 21);

stros. **каблоукъ** od XVI w. 'obcas' (Srezn., SRJ XI–XVII), architekt. 'łuk' (SRJ XVIII), ros. *каблу́к* 'obcas, podpiętek (zwykle drewniany lub skórzany)' (SSRJ), 'ustęp, zakrzywienie, załamanie gzymsu' (Dal), dial. *каблу́к -á* 'sieć do łowienia ryb (trójkątna podstawa z pręta)' (Slovarь Don.), 'kołnierz koszuli (z rozcięciem z boku)' (Slovarь Vologdy, SRNG), 'wierzchni, okrywający snop w stogu' (Sl. Priamurьja), 'rodzaj uczesania zamężnej kobiety: warkocze upięte w węzeł na tylnej części głowy' (Slovarь Smolensk.), por. także frazeol. *каблукóм* слюна o 'obfitym ślinotoku' (Ivanova Sl. Podmoskovьja), ukr. *каблу́к -á* 'obcas' (SUM, Tymčenko), dial. *каблу́к -á* 'kabłąk, patyk wygięty w półkole' (Hrinčenko, Janów Moszkowce), 'przyrząd do noszenia słomy, siana dla bydła, tj. kabłąk z siatką ze sznurów' (Janów Moszkowce), poles. 'detal

cepa: przytwierdzony do rękojeści wygięty element, zespalający ją z bijakiem', 'pałąkowaty, drewniany element brony' (też w postaciach: *лук*, *облук*, *самолук*) (Leks. Polesьja), 'wygięty drążek w „grabkach", przyrząd do wypłaszania ryb' (Hrinčenko, Horbač Romaniv), bojk. pl. *kabłuký* 'wygięte żerdki lub gałęzie, tworzące ramę spadzistego dachu w kolibie' (AGBojk. cz. II 34, m. 269, w tym znaczeniu także *błuk*), *каблу́к* 'górna część kapelusza', 'obręcz sita', 'przymocowany do kosy wygięty drążek ułatwiający równomierne koszenie trawy', 'obręcz, rączka kosza', 'ucho pokrywy beczki do przechowywania owczego mleka' (Onyškevyč Bojk.), 'pałąk na siodle' (Hrinčenko), brus. *каблу́к* 'obcas' (TSBM), dial. 'wygięta, pałąkowata obręcz plecionego kosza' (SPZB, Mat. Minsk II 56, Scjaškovič Sl. Hrodz., NS), 'obwód, obręcz sieci rybackiej', 'wygięta podstawa w drewnianej bronie', 'obręcz kołyski', 'jarzmo wołu' (SPZB), 'hak na końcu dyszla' (Nar. slovatv. 245: Brześć). ~

Por. też rzeczowniki z ekspresywną sonoryzacją wygłosowej spółgłoski: ros. dial.: *каблу́г -á* 'obcas' (SRSO Dop.), z innym wokalizmem pierwiastka: ros. dial. *каблы́г -á* m. (SRNG).

Sławski SE II 10 (za Iljinskim, PF XI 191) przyjmuje nowsze złożenie z przedrostka *ka-* (por. *ka-dļbъ* 'kadłub') i wyodrębnionego drogą fałszywej dekompozycji z *ob-lǫkъ* nowotworu **blǫkъ* – por. realnie poświadczone pol. dial. *błąk* 'zagięcie rzeki' (PF V 150 z okolic Krakowa), czy też ukr. dial. bojk. *błuk* 'wygięta żerdka, pal' (AGBojk. cz. II 34, m. 269). Nie można też wykluczyć powstania z wcześniejszej postaci **ka-oblǫkъ* > (ze ściągnięciem samogłosek) *kablǫkъ*. Rodzimość wyrazu polskiego wątpliwa ze względu na stosunkowo późne poświadczenie i ograniczony przeważnie do wschodu zasięg geograficzny wyrazu w gwarach (w innych dialektach zwykle *obłąk*, wyraz poświadczony od XV w.). ESBM IV 10–11 uważa wyrazy wsch.słow. za turcyzmy.

Sławski SE II 10 (też 257–258 s.v. *kłobuk*), Vasmer REW I 496, Malinowski, PF V 117–119, Brückner SE 211, Moszyński, JP XXXIX 1, Bańkowski ES I 602–603. *B.O.*

kačiti *kačǫ* płd. 'wykonać gwałtowny ruch ku górze', 'podnieść', 'levare'; 'powodować uniesienie, denerwować', 'excitare', refl. **kačiti sę**

~ słe. *káčiti kâčim* 'drażnić, złościć, denerwować', dawne też 'toczyć, ostrzyć' (Pleteršnik, SSKJ), ch./s. dial. *kȁčiti* (RJAZ), *кȁчити* 'wieszać' (RSAN), bułg. *кáча -ши* 'podnieść', 'położyć wyżej' (BTR, też dial.: BDial. III 86), też 'powiesić' (Gerov), por. także prefig. *закачà* 'zirytować, rozdrażnić', maced. *качи* imperf. 'zahaczać, wieszać (na gwoździu)', 'wbijać (gwóźdź, hak)', perf. 'podnieść', dźwignąć' (RMJ). ~

Refl. ***kačiti sę***: ~ słe. *káčiti se* 'denerwować, irytować się' (Pleteršnik), ch./s. *kȁčiti se* 'czepiać się, chwytać się' (RSAN, RJAZ), bułg. dawne *кáча се* 'podnieść się', 'usiąść' (Duvernois) i dial. płn.-wsch. *кáча съ* 'podnosić się, wstawać', 'wzbierać (o wodzie)', 'dosiadać konia' (BDial. VII 65), *кáчим съ* 'podnosić się, wzbierać' (Mladenov Vidin), maced. *се качи* 'wspiąć się', 'podnieść się'. ~

Por. chorw. dial. *kàčati* 'poruszać się (o powierzchni wody)', 'trzepotać się (o rybie)', czrng. *кȁчати* 'wyskakiwać z wody, pluskać (o rybie)' (RSAN: z Boki Kotorskiej);

2. por. też tabuistyczną nazwę żmii: słe. *káča*, chorw. dial. kajkaw. i czakaw. *kȁča* (Mahulja Omišalj) motywowaną gwałtownym, przypominającym podskok, podnoszeniem się gada (Gluhak HER 309).

Od ie. rdzenia *(s)kek-* / *kōk-* : *k(ʾ)āk-* 'wykonać szybki ruch w górę' (por. *skočiti*). Prawdopodobny związek ze stwniem. *hāhan* 'wisieć'; tutaj też (z infiksem nosowym) niem. *hangen*, ang. *hang*. Skok ER II 10–11 podejmuje mało prawdopodobną próbę wyprowadzenia etymonu z języków dalmatyńsko-romańskich.

Berneker SEW I 465–466, Kluge EW[18] 288, Skok ER II 10–11, Bezlaj ES II 8, ESSM IX 107–108, BER II 290–291, Snoj SES 207, Gluhak HER 309. *B.O.*

kader'ь *kader'a* zach. 'kędzior, skręcony kosmyk włosów lub sierści', 'cincinnus, cirrus'

~ czes. *kadeř* 'lok, zawinięty (zakręcony) kosmyk włosów', coll. *kadeří* 'kędziory, włosy kędzierzawe' (Jungmann), stczes. *kadeřě* f., zwykle pl. *kadeřě* 'kędziory' (Gebauer Sl.), sła. *kader* 'kędzior', zazwyczaj pl. *kadere* (dawne: *kaderie*) (HSSJ, SSJ). ~

ESSM IX 108 interpretuje wyraz jako złożenie z pref. *ka-* oraz deverbativum *-jo*-tematowego opartego na *dьrati derǫ* 'drzeć, obdzierać, skrobać'. Inaczej Machek, który próbował interpretować go jako nienazalizowany wariant psł. *kǫdrъ : kǫderъ* (zob.).

Machek ES[2] 234, Rejzek ČES 256, ESSM IX 108. *B.O.*

kadě : **kady** zach. 'którędy', 'qua via, quo itinere'; 'gdzie', 'ubi' przysłówek zaimkowy pytajny i względny wyrażający pytanie o przebieg drogi i o miejsce

kadě: ~ kasz. *kade* 'kędy, gdzie' (Ramułt), sła. od XVI w. *kade* 'którędy' zwłaszcza w użyciu względnym: *kade* prebrali pres zyta, ty miesta orawali, 'gdzie; w którym miejscu': *kadye* potrebne było, gest [...] poprawene (KSSJ, HSSJ), też dial. *kade*, *kadek*: *kade* bliš? (też w formie *kaj*: vipitivaua sa ho, *káj* újde), dial. wyraża następstwo czasowe: začalí zme robic, *kadzi* slunko višlo (SSN);

ch./s. reg. *kàde* przysłówek i spójnik (= *кађ*, *кађа*, RMat.), maced. *каде* 'gdzie', 'dokąd': *каде* е тоа?; *каде* одиш? (RMJ);

ros. dial. *кадé* 'gdzie' przysłówek zaimkowy pytajny: *каде* же я был тогда?, *каде* кони? (SRNG: Smoleńsk, Briańsk, Orzeł), brus. dial. *кадзé* 'niedawno', 'dopiero co, przed chwilą': мы *кадзе* прыйшлі з грыбоу (Sloŭnik Brest, Scjaškovič Sl.Hrodz.). ~

kady: ~ pol. dial. *kady* (literac. tylko *kędy* < *kǫdy*) 'gdzie' (powszechne w gwarach, Karłowicz SGP), 'dokąd': *kady* jedzies?; młpol. 'którędy'; jako przysłówek zaimkowy względny: zaprowadź nas, *kady* gorzałka, z wzmocnieniem *kadyże*: *kadyześ* bywał?, *kadyz* ja się podzieję?, *lada kady* 'byle gdzie' w znaczeniu przyczyny: bierze mnie tęsknica, da sama nie wiem, *kady*, stczes. od XIV w. *kady* 'którędy': kto *kady* chtě, jde do města, 'jakim sposobem': hledáše, *kadi* by sě tomu obránila; w korelatywnym połączeniu *kady... tady*, też w znaczeniu 'jakimś sposobem; jakkolwiek': prośby mnoho činiesta, by jě Bóh *kady* vzplodil (Gebauer Sl.), (dziś częściej w postaci *kudy* < *kǫdy*, zarówno w sensie pytajnym, jak i względnym), 'dokąd', 'którędy': opatřil si seznam míst a měst, *kady* musí jít (Přír. slov.), dawne i dial. też 'w jaki sposób': nevím *kady*

do teho, *kady* na to (ESSB II 328), sła. dawne od XVI w. i dial. *kady* 'którędy': dwere, *kadi* se do pekarnj chodj (HSSJ), *kadzi* śe da prejsc? (SSN). ~

Prawdopodobnie z pol. ukr. dial. *кáду* : *кадú* 'dokąd' (Hrinčenko z Galicji, Onyškevyč Bojk.).

Przysłówek zaimkowy złożony z przysłówka zaimkowego *ka* (zob.) rozszerzonego postpozycyjnymi partykułami: *-dě*, *-dy* (por. ESSB I 306–308). Wyraża pytanie o przebieg drogi i o lokalizację bądź cel. Wtórnie może odnosić się także do stosunków czasowych. Zróżnicowane znaczenia kontynuantów nie pozwalają na jednoznaczne określenie, który z wariantów odnosi się do miejsca, a który do przebiegu drogi, choć pewną wskazówkę mogą dać spokrewnione przysłówki zaimkowe z różnicą w samogłosce rdzennej, por. *kъde*, *kędy*.

ESSB II 328–329, ESSM IX 111. *M.J.*

kadidlo 'żywica różnych drzew, nieraz z domieszką aromatycznych ziół, wydająca przy spalaniu wonny zapach, palona w celach leczniczych dla dezynfekcji', 'tus, suffimen'

~ pol. od XIV w. *kadzidło* 'żywica różnych drzew, nieraz z domieszką aromatycznych ziół, wydająca przy spalaniu wonny zapach, używana podczas obrzędów liturgicznych; zapach i dym powstający przy spalaniu tej żywicy' (SJP PAN, Słownik stpol., SP XVI IBL., L., SW), dawniej też różne nazwy roślin charakteryzujących się mocnym zapachem: leśne *kadzidło* 'miodownik melisowaty, Melittis melissophyllum', polne *kadzidło* 'trybula leśna, Anthriscus silvestris', psie *kadzidło* 'karbieniec pospolity, Lycopas europaeus', świńskie *kadzidło* 'starzec nadrzeczny, Senecio sarracenicus', dial. *kadzidło* 'żywica do palenia w celach dezynfekcyjych przy badaniu', bot. 'melisa leśna, Melissa silvestris', kasz. *kądzëdlo* 'kadzidło' (Sychta SK), dłuż. *kaźidło* 'żywica do kadzenia', 'kadzielnica' (Muka), głuż. *kadźidło* 'kadzielnica' (Pfuhl, Kral), czes. od XIII w. *kadidlo* (w stczes. z XIV–XV w. też *kadilo*) 'wonna żywica do spalania, kadzidło' (Přír. slov., Gebauer Sl.), przen. 'sławienie; pochlebianie', z pol. dial. moraw. *kaz'ydło* 'wonny środek do palenia' (Lamprecht Opava), sła. od XVII w. *kadidlo* (w XVIII w. też wyjątkowo *kadylo*, HSSJ) 'wonna żywica palona w celach liturgicznych albo leczniczych', 'mieszanka suszonych ziół używanych do okadzania chorych': dobre *kadidlo* od muoru, 'kadzielnica', bot. 'miodownik melisowaty, Melittis melissophyllum', też 'Liquidambar orientalis', 'Ajuga chamaepitis' (HSSJ);

słe. *kadílo* 'wędzenie', 'kadzielnica' (Pleteršnik), ch./s. książk. *kàdilo* 'wonne żywice do spalania', 'kadzielnica, naczynie służące do kadzenia' (RJAZ), scs. **кадило** 'aromatyczne zioła albo żywica służące do spalania w trakcie obrzędów liturgicznych' (Sadnik–Aitzetmüller HAT, SSJ), bułg. dial. *кадѝло* 'kadzielnica', dym; sadze' (BDial. II 84), maced. *кадило* 'kadzielnica' (RMJ);

strus. **кадило** 'kadzidło', 'kadzielnica' (Slovarь DRJ, Srezn., SRJ XI–XVII), ros. *кадúло* 'kadzielnica', 'aromatyczne zioła albo żywice spalane podczas obrzędów liturgicznych', bot. różne rodzaje aromatycznych roślin, np. 'dąbrówka żółtokwiatowa, Ajuga chamaepitys', 'miodownik melisowaty, Melittis melissophyllum' (SIAN),

ukr. *кадúло* 'kadzielnica', 'wonny środek do spalania', też bot. 'miodownik melisowaty, Melittis melissophyllum', melisa lekarska, Melissa officinalis', *кадúло дúке* 'jasnota plamista, Lamium maculatum' (Hrinčenko, Makowiecki Sł. bot.), brus. *кадзíла* 'kadzielnica', 'wonny środek do spalania'. ~

Nomen instrumenti od *kaditi* (zob.) z suf. *-dlo* (zob. I 113–114). *M.J.*

kaditi *kad'ǫ* 'powodować wydzielanie produktów spalania: dymu, czadu', 'fumare'; 'palić żywice i zioła w celach dezynfekcyjnych', 'suffire, tus incendere'

~ pol. od XV w. *kadzić kadzę* 'palić żywice i zioła w celu rozprzestrzenienia ich woni podczas obrzędów liturgicznych', 'powodować powstawanie dymu o przyjemnym zapachu' (SJP PAN, L., SW, Słownik stpol.), od XVI w. też 'zanieczyszczać powietrze' (SP XVI IBL), przen. 'schlebiać komuś', też dial. (np. Kucała PSM 277), kasz. *kązëc* 'palić aromatyczne żywice i zioła, m.in. w celach dezynfekcyjnych', nieos. 'dymić': z p'ëcka *kązi* (Sychta SK, Lorentz PW), dłuż. *kaźiś kaźu* : *kaźim* 'palić kadzidło', 'wdychać dym kadzidła', przen. *kaźiś* někogo, do někogo 'dręczyć słownie; drażnić, denerwować' (Muka), głuż. *kadźić* 'dymić spalając żywice i zioła; palić kadzidło' (Kral, Jakubaš), czes. *kaditi* dawne od XV w. 'palić kadzidło' (Gebauer Sl.), dial. moraw. *kadit* 'palić', nieos. *kadí sa* 'dymi, o piecu' (Bartoš DSM), 'wykurzać przy pomocy dymu' (Lamprecht Opava), sła. dawne od XVII w. *kadiť* 'okadzać dymem z kadzidła', 'składać ofiarę całopalną', 'okadzać w celu dezynfekcji: pomieszczenia, naczynia, ludzi' (HSSJ), dziś 'dymić, kopcić, o piecu, kominie', refl. *kadiť sa* 'dymić się, kopcić się' (SSJ): *kadí sa* z pece, z komína, dial. *käďiť (sa)* 'ts.' (Stanislav Liptov, Kálal);

słe. *kadíti kadím* 'dymić', 'wznosić pył, kurz', 'nagrzewać w celach leczniczych', 'wędzić, o mięsie', 'wypalać beczki przy pomocy siarki', przen. 'przesadnie chwalić, schlebiać', refl. *kadíti se* 'dymić się', 'kurzyć się, np. na drodze', *kadíti* cigare 'palić papierosy' (Pleteršnik), ch./s. *káditi kâdīm* 'palić kadzidło; okadzać za pomocą dymu', 'pachnieć', przen. 'schlebiać', refl. *káditi se* 'okadzać się' (RJAZ), scs. **кадити каждѫ кадиши** 'palić aromatyczne żywice i zioła podczas obrzędów liturgicznych w celu powstania wonnego dymu', 'sypać kadzidło' (Sadnik–Aitzetmüller HAT, SJS: Euch.), bułg. *кадя̀ -ùш* 'palić kadzidło', 'wydawać dym, napełniać dymem', 'kurzyć, dymić', przen. 'schlebiać' (RBE, Gerov), dial. *кàде* 'dymić, palić kadzidło' (BDial. I 92: Strandża), *кàдим* (BDial. I 251: Sofia) 'zadymiać', *кàдем* 'palić, dymić', 'kopcić; puszczać gazy' (BDial. II 178: Rodopy), maced. *кади* 'dymić', 'palić kadzidło', przen. 'pochlebiać' (RMJ);

strus. **кадити кажоу (: каждоу) кадить** 'rozprowadzać zapach', 'dymić' (Slovarь DRJ, Srezn.), ros. *кадúть кажý кадúшь* 'palić kadzidło', 'dawać zapach', też dial. (SRNG), ukr. *кадúти кажý кáдиш* 'palić kadzidło', 'schlebiać, pochlebiać', brus. *кадзíць кажý кадзíш* 'okadzać', 'schlebiać'. ~

Zapewne pierwotne causativum w związku apofonicznym z *čadъ* < *kĕd-o-* z pierwotną wymianą samogłoski rdzennej (*ē* : *a* (< *ŏ*)) (Boryś SE 218). Dalsze związki pozasłowiańskie niejasne. Odpowiedników czasownikowych brak, natomiast rzeczownikowe (z jednej strony stprus. *accodis* (< **at-kodis*) 'otwór, przez który dym uchodzi

z izby', z drugiej podejrzane o pożyczkę z fin.: stprus. *kadegis* 'jałowiec', lit. *kadags* 'ts.') budzą wątpliwości (Sławski SE II 18–19, ESSM IX 110).

Sławski SE II 18–19, Boryś SE 218. *M.J.*

kadļbъ *kadļba* : **kadļba** płn. 'wydrążony pień drzewa', 'truncus concavus'; 'duże naczynie, beczka', 'vas magnum, dolium'

kadļbъ: ~ pol. od XV w. *kadłub* 'wydrążony pień drzewa', 'naczynie z wydrążonego pnia, beczka, np. na miód, zboże', 'ciało bez głowy i kończyn, tułów' (Słownik stpol., L., SJP PAN, też dial. Szymczak Domaniewek), dial. także 'stare wypróchniałe drzewo; dziupla', 'zrobiona z grubego pnia część żaren, w której osadzony jest kamień', 'żelazna część pługa łącząca grządziel, odkładnicę i lemiesz', 'brzuch zwierzęcia' (Dejna RKJŁ XXIII 152), kasz. *kadłùb* 'tułów' (Lorentz PW), dłuż. dawne *kadlub* 'wydrążony pień' (Muka), głuż. *kadołb* 'przewód kominowy nad paleniskiem' (Pfuhl), czes. moraw. dial. *kadłub* 'wydłubane z drewna naczynie' (Lamprecht Opava, Bartoš DSM też: *kadłb*), 'kadłub gęsi bez głowy i skrzydeł' (Bartoš DSM), sła. od XVII w. *kadlub* 'wielkie wydrążone w kamieniu naczynie, kamienna stągiew' (HSSJ), dial. także 'zbutwiały albo wydłubany pień osadzony w źródle', 'zagłębienie, wyżłobienie służące do pojenia bydła' (SSN: zach.- i środk.sła., spiskie i szariskie), też 'wyłożona drewnem studzienka w polu', 'betonowe pierścienie do moszczenia studni; murowana studnia' (SSN), 'zagłębienie w terenie bagnistym ze stojącą wodą', 'miejsce w potoku, gdzie zazwyczaj moczono konopie (SSN: Rožňava), 'miedza, granica pomiędzy ziemiami' (SSN: Trstěna), 'wóz z wysokimi bocznicami do przewozu plew' (SSN: zach.);

ros. dial. dawne *кáдолб -ба* 'naczynie wydrążone z drewna; beczułka, mała kadź' (SRNG), ukr. dawne od XVIII w. *кáдіб* : *кáдівб* 'wielka beczka' (SUM), dawne *кадовб* 'ts.' (Tymčenko), dial. poles. *кáдавб* (*кáдовб* : *кáўдовб*), też 'staw, mały zbiornik wodny na terenie podmokłym; kałuża w polu', 'duża beczka bez dna służąca do szalowania źródełka' (Lysenko SPH), pszczel. 'pusta wewnątrz kłoda drewna służąca za podstawę ula' (Leksyka Polesьja 333), dial. bojk. *кáдоп* (*-довб* : *-дуб* itp.) 'naczynie na ziarno, wykonane z dużej kłody wypalonej wewnątrz', 'wydłubane wewnątrz naczynie na ziarno, wodę, popiół itp.', 'wysoka beczka lub dzieża' (Onyškevyč Bojk.), brus. *кадаўб* 'drewniane naczynie wydrążone w kawałku drewna' (TSBM, też dial.: NS 210, BMM IV 190: Homel, Šatalava BDS), 'zagłębienie w dnie rzeki; woda w dolinie łąki', 'dziury, doły w drodze' (Jankoŭski DS), 'czysta woda, jeziorko na bagnie', 'miejsce położone w nizinie, często wypełnione wodą stojącą' (za ESBM IV 27), dial. *кадаўн* 'komin' (NS 89), grodz. *кадаўб* 'brzuch, żołądek' (NS 59), *кадоўб* 'beczka na zboże' (NS 190), 'beczka na miód wykonana z kłody' (NS 210), też z metatezą: *калдуб* (za: ESBM IV 31). ~

kadļba: ~ czes. *kadluba* 'studzienka (miejsce, skąd usunięto ziemię, wydrążono dół i skąd wypływa woda)' (Kott), sła. *kadluba* 'zbiornik wodny; wydrążony w ziemi dół, w którym gromadzi się woda', 'źródło (zarówno z wodą stojącą, jak i wypływającą)' (SSJ), też dial. 'otwór (np. w zamarzniętym potoku)', 'wąskie wejście do piwnicy' (SSN: płn.-środk.);

ros. dial. *ка́долба* 'zagłębiona w ziemi, wydrążona kłoda drewna (drewniana rynienka) służąca do spływu wody, zwłaszcza źródlanej', 'kadłub u źródła z pnia lipy' (SRNG), 'wyrwa, szczelina' (Slovarь Brjansk), por. też z metatezą: *колдо́ба* 'wyrwa, wybój na drodze (czasem wypełnione wodą)', 'głębia, wir wodny w rzece lub jeziorze', 'spróchniały pień' (SRNG), ukr. dial. *кадавба* 'dziura w drodze' (Polesьe 230), dial. bojk. *ка́тлуба* 'wysoka, równa dzieża z klepek', 'beczka na kapustę węższa od góry, szersza na dole', 'drewniany pierścień moszczący studnię', 'betonowa obręcz studni' Onyškevyč Bojk.), brus. dial. *кадаўба* 'beczka wydrążona z drzewa' (NS 210, też Witebsk za: ESBM IV 27, BMM IV 190: Homel), 'sadzawka', wybój na drodze', 'wyrobisko, kopalnia odkrywkowa, na miejscu której powstają sztuczne zbiorniki wodne' (BMM IV 190: Homel). ~

Por.: ros. dial. *ка́долбь* f. 'naczynie wykonane z pnia drewna; beczka' (Dal, bez lokalizacji);

2. demin.: a) z suf. *-ъkъ*: pol. NO z XV w. *Kadłubek* (SSNO II 516), dial. *kadłubek* 'naczynie wydłubane w drzewie', 'pojemnik z kory', 'budka dla ptaków z pniaka', 'skrzynka do zbierania pszczół', 'pochewka na osełkę' (Dejna RKJŁ XXIII 153), czes. *kadłúbek* (dial. też *kadłbek*) 'studzienka w wydrążonym kamieniu', 'dołek, jamka, zgłębienie', 'dołek na masło lub ser wydrążony w kromce chleba' (Bartoš DSM), sła. dial. *kadlubok* (rzadziej: *kadlbok, kadlbek, kadúbek*) 'zbutwiały lub wydrążony pieniek jako osłona źródełka', 'wyżłobienie odprowadzające wodę ze źródła', 'studnia wyłożona drewnem', 'urządzenie do wyrobu masła' (SSN);

b) z suf. *-ьcь*: sła. dial. *kadlubec* (SSN), ukr. dial. poles. *кадовбе́ц -бца* 'solniczka wydrążona w kawałku drewna' (Lysenko SPH), brus. dial. *кадаўбец* 'naczynie wykonane w całości z kawałka drewna' (TSBM), 'naczynie, do którego zlewany jest miód', dial. *кадалбец* 'głębia w rzece; dół na łące wypełniony wodą' (za: ESBM IV 27).

Wyraz złożony: przedrostek *ka-* (taki jak w *ka-blǫkъ, ka-vr̥zь* itp.) + *dl̥bъ* (nomen deverbale *dl̥b-ati*). Georgiev, BE 1978/3, 201 uważał za złożenie dwu pni **kadь-dьlbъ* (objaśniające znaczenie 'naczynie wydłubane w kawałku kłody drewna').

Berneker SEW I 467, Tolstoj SGT 220–222, Probrażenskij ES I 285, Brückner SE 238, Machek ES 234–235, Sławski SE II 16–17, Trubačev RT 169, ESSM IX 113–115, ESUM II 338–339, ESBM IV 27, Machek ES² 234–235. *B.O.*

kadъka 'małe naczynie drewniane', 'parvum vas e ligno factum'

~ pol. *kadka* demin. do *kadź* (SJP PAN), dłuż. (dawne) *kadka* f. (Muka);

strus. od XII w. **кадъка** 'miara ciał sypkich i ciekłych' (Slovarь DRJ, SRJ XI–XVII), stros. 'drewniane naczynie, mała kadź' (ib.), ros. *ка́дка* 'drewniane naczynie cylindryczne, beczka wykonana z klepek' (SSRJ), dial. 'mała beczułka', 'drewniana dzieża, koryto piekarskie' (SRNG), 'miara zbożowa równa „czetwerykowi"' (SRNG: Jarosław), 'drewniana konewka, skopek, skopiec' (SRNG: Włodzimierz), 'rękojeść cepa' (Melьničenko Jaroslavl), ukr. *ка́дка* 'duża kadź z kwasem do wyprawiania skór', w gorzelnictwie 'wielka kadź', 'element żaren w młynie wodnym' (Hrinčenko), brus. *ка́дка* 'ts.', też 'płaski (tępy) koniec jajka' (Nosovič). ~

Demin. od *kadь* (zob.), por. też inne formacje deminutywne *kadьca* i płd. i wsch. *kadica*. *B.O.*

kady zob. *kadě*

kadь f. 'kadź', 'beczka', 'cupa, dolium', demin. **kadьca** : płd. i wsch. **kadica**

kadь: ~ pol. od XV w. *kadź kadzi* 'duże wzmocnione obręczami naczynie o okrągłym dnie w rodzaju beczki lub wiadra (głównie do przechowywania żywności, zarówno rzeczy sypkich, jak i płynów oraz służące do kąpieli)' (Słownik stpol., SP XVI IBL, SJP PAN), kasz. *kѡʒ* f. 'kadź, beczka' (Lorentz PW), połab. *kod* f. 'kłoda, na której trzepie się len' (Polański–Sehnert), dłuż. *kaź* f. dawne 'kadź', 'tłoki do wyciskania winogron' (Muka), głuż. *kadź* f. 'kadź' (Pfuhl), stczes. o XIV w. *kád* f. (Gebauer Sl.), czes. *káď* f. (Kott), sła. od XV w *kaď* (też *käď, káď, kádz*) 'większe drewniane naczynie na ciała sypkie i ciekłe' (HSSJ), dial. *kiaď* f. 'ts.' (Kálal);

słe. *kàd kadi* f. 'kadź' (Pleteršnik), ch./s. *kâd* f. 'ts.' (RJAZ, u Mažuranicia jako nazwa miary), bułg. dial. *кадя* 'ts.' (za: ESSM IX 112);

strus. od XII w. **кадь** f. 'miara ciał sypkich', 'drewniane naczynie wzmocnione obręczami' (Slovarь DRJ, SRJ XI–XVII, Srezn.), ros. dawne i dial. *kadь* f. 'kadź (naczynie)' (SSRJ, SRNG) 'pojemnik do pomiaru materiałów sypkich (zwłaszcza zboża)' (SRNG), stukr. od XV w. **кадь** f. 'miara objętości' (SSUM), 'mała kadź' (Tymčenko). ~

Demin. ***kadьca***: ~ stczes. *kádcě* 'kadka' (Novák SlHus), czes. *kadce* (: *kádce*) (Jungmann);

ch./s. dawne od XV w. i dial. *kȁca* z uproszczeniem grupy spółgłoskowej *-dc-* > *-c-* (RSAN: Mažuranić), bułg. *кàдка* 'mała kadź, kadka' (Gerov), maced. *кадка* 'ts.';

strus. z XIII w. **кадьцл** demin. do **кадь** (Slovarь DRJ), ros. dial. *кáдька* 'mała kadź, beczułka' (SRNG), też 'duży ceber' (SRNG: Archangielsk, Wołogda), 'drewniana rękojeść cepa' (SRNG, Slovarь Vologdy). ~

Demin. ***kadica***: ~ sła. od pocz. XVII w. *kadica* (HSSJ);

słe. *kadíca* (por. też synonimiczną formację *kâdca*, wskazującą na oboczność sufiksalną *-ica* : *-ьca*) 'kadka, mała kadź' (Pleteršnik), ch./s. *kàdica* 'rodzaj naczynia' (RJAZ, RSAN), dial. *kȁdica* 'kadź (naczynie drewniane) do zasalania mięsa';

ros. dawne i dial. płd. *кадýца* 'kadka' (SRJ XI–XVII, SRNG), brus. *кадіца* 'mała kadź, beczułka' (TSBM, SPZB), dial. poles. *кадýца* też 'piasta koła telegi (wozu chłopskiego)' (Nar. Leks. 109). ~

Por. też w innej postaci morfologicznej: czes. dial. *kaʑ́a* (Lamprecht Opava).

Dawne zapożyczenie z gr. *κάδιον* demin. od *κάδος* 'duże naczynie, dzban, kadź'. *B.O.*

kajati *kajǫ* 'ganić, napominać', 'vituperare'; 'karcić, karać', 'castigare, punire'; 'błagać, prosić', 'orare', refl. **kajati sę** 'kajać się', 'paenitere'; 'prosić o coś', 'rogare'

~ stpol. z XV w. *kajać* (też refl. *kajać się*) 'żałować za grzechy', 'pokutować' (Słownik stpol.);

słe. dial. *kajati* 'zarzucać coś komuś', 'upominać', dial. 'przeszkadzać w zrobieniu czegoś', 'psuć', 'utrudniać coś' (za: Bezlaj ES II 9), ch./s. *kȁjati kȁjêm* 'łajać, karcić, wymyślać, strofować', intrans. 'mścić się', 'oskarżać', 'narzekać, biadolić', także w znaczeniu zwrotnym 'kajać się' (RJAZ), też czrng. *kȁjāmu* 'dbać, troszczyć się' (Stanić Uskoci);

strus. **каѧти каю каѥть** 'ganić, potępiać, piętnować' (Slovarь DRJ, SRJ XI–XVII), stros. 'spowiadać' (zapewne wtórne pod wpływem refl. 'spowiadać się') (SRJ XI–XVII), ros. dawne *кáять кáю кáешь* 'potępiać, napominać, zmuszać do kajania się' (Dal, SSRJ, też dial. SRNG: Perm), 'utyskiwaniem, narzekaniem błagać o coś' (SRNG: Irkuck), 'bić' (SRNG: Ołoniec), ukr. *кáяти* 'czynić wyrzuty'; 'odczuwać skruchę, żal za grzechy' (Żel.). ~

Refl. ***kajati sę***: ~ pol. od XIII w. *kajać się kajam się* (stpol. *kaję się*) 'przyznawać się ze skruchą do winy, żałować swoich czynów, pokutować', 'spowiadać się, wyznawać grzechy' (Słownik stpol.), w XVI w.: *kajać się* czegoś, z czegoś, za coś, u Mącz. też 'ustępować, łagodnieć': zima *się kaje*, 'litować się, okazywać miłosierdzie, żałować kogoś' (SP XVI IBL: Mącz.), dial. *kajać się* 'bać się', 'martwić się' (Karłowicz SGP, też forma ściągnięta *káć się*), dłuż. *kajaś se* 'ts.' (Muka), głuż. *kać so kaju so* 'odczuwać skruchę, żałować' (Schuster-Šewc EW 478), czes. od XIV w. *káti se* 'kajać się; żałować', stczes. *kaati sě* (Gebauer Sl., SSJČ), sła. *kajať sa* 'ts.', dawne z kontrakcją *káť se* (HSSJ, od XVII w.);

słe. dawne z XVI w. *kájati se kájam se* 'kajać się, żałować' (Besedje 16. st.), ch./s. *kȁjati se -jêm se* 'żałować czego, ubolewać nad czym' (RJAZ), 'kajać się, żałować za grzechy', też dial. czakaw. (Jurišić Vrgada, Houtzagers Orlec), scs. **каѧти са каѭ са каѥши са** 'żałować; lamentować' (SJS: Mar., Zogr. i in.), 'smucić się, żałować; użalać się' (SJS: Euch.), bułg. *кàя се -иш се* 'żałować, korzyć się', 'wyznawać grzechy, okazywać skruchę';

strus. od XI w. **каѧтиса каюса каѥться** 'przyznawać się do winy', 'okazywać skruchę, kajać się', XII–XIII w. 'żałować' (Slovarь DRJ, Srezn., SRJ XI–XVII), ros. *кáяться кáюсь кáешься* 'wyrażać żal, skruchę za popełnione przewinienie', 'spowiadać się, żałować za grzechy' (SSRJ), ukr. *кáятися кáюся кáєшся* 'kajać się, okazywać skruchę, przyznawać się do błędu', 'spowiadać się' (SUM, Żel., Hrinčenko, też dial, np. Onyškevyč Bojk.), brus. od XV w. *кáяцца кáюся кáешся* 'przyznawać się do winy, kajać się' (TSBM, HSBM, też dial.: SPZB, u Nosoviča *каицца* 'ts.'). ~

Ze słow.: rum. *a să căi* 'żałować, wyrażać żal; być pokornym' (Mihăilă Impr. 206), węg. *kajálni* 'kląć, łajać, wymyślać, besztać' (por. ros. *кáять* 'napominać, potępiać, ganić').

Por. pol. dial. *kaić się* 'kajać się', 'strzec się, wystrzegać się, bać się', brus. dawne *кáиць* 'upominać, przywoływać do opamiętania, karać' (Nosovič);

pol. dawne *kajba* 'żal' (L.), chorw. dawne *kajba* 'kajanie się' (RJAZ: hapaks z XVI w. z Dubrownika).

Psł. *kajati* budową (zob. I 47) zdaje się wskazywać na formę iteratywną bądź duratywną, jednak formalna podstawa semantycznie zgodna z *kajati* nie ma

wystarczających podstaw do rekonstrukcji (ESSM IX 115 z uwagą o próbie takiego połączenia). Por. jednak czasowniki wsch.słow. formalnie kontynuujące *kojiti* 'łagodzić, uśmierzać', ale semantyką bliższe 'ganić; karać' rekonstruowanym dla *kajati*: brus. dial. *кóяцца* 'kpić, szydzić, naigrawać się' (SPZB), ukr. *коїти кóю* 'robić coś złego; robić coś kiepsko, źle' (SUM, Hrinčenko).

Przynależność ie. niepewna. Derksen EDS 219 zwraca uwagę na trudności akcentuacyjne. Zwykle łączone z ie. *kʷeį̄-* i kauzatywną formą *kʷōį̄-ie* (LIV 337, choć ze względu na znaczenie właściwsze byłoby umieszczenie pod homonimem *kʷeį̄- 3.*, LIV 339). Pokrewne psł. *cěna* (zob.). Najbliższe odpowiedniki: stind. *cayate* 'mścić się, karać', awest. *čikayaṭ* 'musieć pokutować', 'musieć karać, mścić się', gr. *τίνω* 'pokutować', *τίνωμαι* 'karać, zmuszać do pokuty, mścić się' (Pokorny IEW 637). Pierwotne znaczenia 'ganić, ostro upominać, karcić, karać', 'karceniem, upominaniem pouczać', 'troszczyć się o kogoś'. Ekspansja czasownika zwrotnego 'żałować za winy', przy słabszym poświadczeniu formy przechodniej w pierwotnym znaczeniu, związana z chrześcijaństwem, choć odpowiedniki ie. wskazują na analogiczny rozwój w czasach przedchrześcijańskich. Ogniwem przejściowym mogło być 'upokarzać się' (por. paralelne pod względem semantycznym *koriti* : *koriti sę*).

Berneker SEW I 469, Trautmann BSW 138, Kořínek, LF LVIII 352–354, Stang SBV 44, Pokorny IEW 636–637, Vasmer REW I 545, Schuster-Šewc EW 478, Skok ER II 15–16, Bezlaj ES II 9, ESSM IX 115–116, Trubačev, Etim. 1965, 22, Derksen EDS 219, LIV 337. *B.O.*

kakati *kakajǫ* 'wydalać kał, wypróżniać się', 'cacare'

~ pol. dziec. *kakać* 'wydalać kał' (SW), kasz. *kakac* 'ts.' (Lorentz PW), połab. *kokot* 'ts.' (Polański–Sehnert), dłuż. *kakaś* (Muka, w mowie dzieci), głuż. *kakać* 'cacare' (Pfuhl), czes. *kakati* 'ts.' (Přír. slov.), sła. *kakať* 'ts.' (SSJ), też dial. Gregor Slav.-buč.);

słe. *kákati* 'ts.' (Pleteršnik), ch./s. dial. *kàkati* (RJAZ), dial. *kâkit* (ČDL), bułg. *кàкам* 'ts. (o dzieciach)' (Gerov), też dial. *кȁкам* (BDial. VI 188), maced. *кака* 'ts.' (RMJ);

ros. *кáкать кáкаю кáкаешь* (w mowie dziecięcej) 'wydalać kał' (SSRJ), ukr. *кáкати* 'ts.' (Hrinčenko), brus. *кáкаць* 'ts.' (Nosovič). ~

Por. też stros. (z pocz. XVIII w., z mowy dziecięcej) *kaka* f. 'paskudztwo, coś budzącego wstręt, odrazę', 'kał, ekskrementy' (SRJ XI–XVII).

Ze względu na późną dokumentację historyczną wyraz uważany przez niektórych językoznawców za kalkę łac. *cacare* (np. Karłowicz w SW, Stabej, JiS XIV 119). Jednak onomatopeiczny charakter leksemu (taki sam jak w łac. *cacāre*, gr. *κακκάω*, niem. *kacken*) wydaje się wskazywać na niezależne pochodzenie.

ESSM IX 117. *B.O.*

kako 'jak', 'w jaki sposób', 'quomodo' przysłówek zaimkowy pytajny i względny wyrażający pytanie o sposób

~ pol. tylko dawne (XIV–XVI w.) *kako* przysłówek zaimkowy pytajny 'jak, w jaki sposób': *kako* stanye krolyevstvo yego (quomodo stabit regnum eius), przysłówek

zaimkowy względny, zwłaszcza w zdaniach okolicznikowych sposobu: tako długo... *kako* długo (tamdiu..., quamdiu), też wzmocniony dodatkowymi partykułami: *kakoć* (= *kako ci*): *kakoć* wieliki, *kakoż*, rzadziej *kak*: *kak* go potopily (quomodo eum tradiderunt) (Słownik stpol., SP XVI IBL), połab. *kok* : *kək* 'jak' przysłówek zaimkowy pytajny i względny: *kok* doléк? (Polański SE 264), dłuż. *kakož* (częściej *kaž*) z partykułą wzmacniającą *-že*, bez tej partykuły w formie *kak*, zaimek pytajny 'jak': *kak* se ty piśaš? (Muka), por. też z XVII w. *kaksy* 'jakkolwiek (Chojnanus Wybór), głuż. *kak* 'jak; w jaki sposób' (Jakubaš);

słe. *kakó* przysłówek zaimkowy pytajny 'jak', 'w jaki sposób': *kako* je z njegovo boleznijo?, *kako* da si to naredil?, przysłówek zaimkowy względny: videl sem, *kako* je padel pod avto, wyraża natężenie wypowiedzi: *kako* čudovita dolina, ch./s. *kȁko* i *kàko* 'jak, w jaki sposób, w jakim stanie': *kako* je otac vaš?; *kako* bismo zemlju poturčili?, jako zaimek względny, zwłaszcza w korelacji z *tako*, *onako*: *kako* komu napiješ, *tako* će ti i otpiti, w roli eksklamacji: *kako* je lepa ova noć!, jako spójnik w porównaniach: skače starac *kako* hitro momče, dla wyrażenia nieokreśloności 'jakimś sposobem, jakoś': njemu bi bilo najmilije, da ga ta ženidba *kako* mimoiće, wprowadza zdanie dopełnieniowe 'że': mara izađe, da svima javi, *kako* je umrla baba, zastępuje spójnik zdania czasowego: *kako* me ugledao, on mi priče (RMat.), scs. **какѡ** 'jak; w jaki sposób' przysłówek zaimkowy pytajny i względny, przysłówek zaimkowy nieokreślony; też w funkcji wzmacniającej, np. eksklamacyjnej (SJS, np. Supr., Sin.), w korelacji **какѡ**... **какѡ**: **какѡ хоүдымъ**, **какѡ и богатымъ** (SJS), bułg. *как* (też w skróconej formie *ка*) przysłówek względny i pytajny 'jak', 'w jaki sposób': *как* се прави това? 'kiedy, gdy; gdzie; odkąd': има три дни, *ка* съм дошел, wyraża zdziwienie 'jak to?': *как?* и ти ли си бил тука? (Gerov, RBE), maced. *како?* 'jak', 'jaki' zaimek pytajny i względny: *како* ви текна?; му покажав, *како* да работи (RMJ);

strus. **какѡ** : **какъ** 'jak', 'w jaki sposób' (Slovarь DRJ, SRJ XI–XVII), ros. dawne dial. *кáко* : *какó* (SRNG), dziś literac. i dial. tylko *как* 'jak', 'w jaki sposób', przysłówek zaimkowy pytajny i względny: *как* тебя зовут?; wyraża natężenie: он *как* закричит!; wyraża stosunki czasowe: прошел год, *как* мы виделись, również w znaczeniu szybkiej zmiany 'jak tylko': оглянуться не успели, *как* вор исчез; wyraża zdziwienie: *как*? Ты опять здесь?, stukr. XIV–XV **какѡ** : **какъ** : **как** 'ts.' (SSUM), stbrus. **какѡ** : **какъ** 'jak' (HSBM). ~

Por. ch./s. dial. *kâ*, *kȃj* 'jak', które są skróconymi w związku z częstym użyciem formami pochodzącymi od *kak*, *kako*.

Pierwotny nom., acc. sg. od zaimka *kakъ* (por.) (Polański SE 265, Sławski SE II 25). Inaczej Kopečný (ESSB II 335), który uważa przysłówek za formację pierwotną, powstałą na bazie instr. od ie. zaimka *k^{u}o-* (obecnego w *kъ-to*) niezależnie od zaimka *kakъ* z pierwotnym znaczeniem 'w jaki sposób'. Za pierwotnością przysłówka *kako* opowiada się także ESSM IX 118–119.

Polański SE 265, Sławski SE II 25, ESSB II 331–335, ESSM IX 118–119, Berneker SEW I 673, Bezlaj ES III 10, Vasmer REW I 506. *M.J.*

kakovъ *kakova kakovo* płd. i wsch. 'jaki', 'qualis' zaimek pytajny i względny

~ słe. przestarz. *kakóv* też *kákov -a -o* 'jaki' zaimek pytajny i względny: bogve *kakova* ženska je to, zaimek nieokreślony: *kakovih* petdeset let star (SSKJ, Pleteršnik), ch./s. przestarz. *kàkov* 'jaki' (RMat.), scs. **каковъ** 'jaki' zaimek pytajny i względny (SJS, np. Mar., Zogr.), cs. 'jakiś' zaimek nieokreślony (SJS, red. rus.), maced. *каков каква* 'jaki' zaimek pytajny i względny: *каков* човек е?; си остана *каков*, што си беше (RMJ);

strus. **каковыи** 'jaki' zaimek pytajny i względny, 'jakiś' zaimek nieokreślony, 'taki' wyraża najwyższy stopień jakiejś cechy (Slovarь DRJ, SRJ XI–XVII: też **каковъ**), ros. dawne i dial. *какóв каковá каковó* : *каковóй каковáя каковóе* 'jaki': *каковó* здоровьеце ваше? (Dal, TSRJ, SRNG), stukr. **каковыи** 'jaki' (SSUM), stbrus. **каковыи** 'jaki' (HSBM). ~

Por. formy płd.słow. zaimka pytajnego i względnego wskazujące na *kakъvъ*: ch./s. *kàkav -kva -kvo*, bułg. *какъв каквà каквò*.

Od *kakъ* (por.), rozszerzone sufiksem *-o-vъ*. Prasłowiańskość niepewna, ESSB II 339 nie rekonstruuje, a jedynie wymienia jako formę rozszerzoną.

ESSB II 339, ESSM IX 117. *M.J.*

kakъ *kaka kako* 'jaki', 'qui; qualis', zaimek pytajny i względny; 'jakiś', 'aliquis, quidam', zaimek nieokreślony

~ pol. tylko dawne (XIV–XVI w.) *kaki* 'jaki', 'jak duży' zaimek pytajny: *kako* wam ymyą? (quod tibi nomen est?) i względny: w *kakyem* odzyenyy przyszedl, w thakyem odzenyv wnydze (cum quali veste intraverit, cum tali exeat), zaimek nieokreślony 'jakikolwiek, jakiś' (Słownik stpol., SP XVI IBL), połab. *koťě kokə* 'jaki', 'który' (Polański SE 280), dłuż. *kaki -a -e* 'jaki' zaimek pytajny i względny (też z partykułą wzmacniającą *kakiž kakaž kakež*) (Muka), głuż. *kajki -a -e* 'jaki' zaimek pytajny (z partykułą postpozycyjną *ž*: *kajkiž* zaimek względny) (Jakubaš), stczes. od XIV w. *kaký* 'jaki' zaimek pytajny i względny: znamenajte, *kaky* tě był liud (Gebauer Sl.);

słe. *kák -a -o* 'jaki' zaimek pytajny: iž *kakega* kraja si?, 'jak wielki': *kako* krivico smo mu delali, *kàk -a -o* 'jakiś' zaimek nieokreślony: prenočili bomo v *kaki* koci, ch./s. reg. *kaki* (*kȁkī*) 'jaki' zaimek pytajny i względny (RMat.), zaimek nieokreślony: kak se *kakome* čoeku kakvo zlo dogodi, scs. **какъ** 'jaki' zaimek pytajny i względny (SJS, np. Zogr., Mar., Ass.), też 'jakiś' zaimek nieokreślony (SJS, Supr.);

strus. **какыи** od XII w. 'jaki' (Slovarь DRJ), stros. **какои** 'ts.' (SRJ XI–XVII), ros. literac. i dial. *какóй какáя какóе* 'jaki', 'który' zaimek pytajny i względny: *какая* сегодня погода?; я забыл, *какой* сегодня день, wyraża natężenie: *какая* беда!, 'jakiś, jakikolwiek': что бы не вышло из этого *какого* недоразумения (SRJ, SRNG), stukr. **какии** 'jaki' (SSUM), stbrus. **какии** 'jaki' (HSBM). ~

Dokładny odpowiednik: lit. *kóks* (*kõks*) *kokià*, porównywane też celt. *cāch* 'każdy' (Pedersen VGKS I 187). Od ie. zaimka *k^{u}o-* z przyrostkiem *-akъ*, por. *jakъ*, *ovakъ*, *takъ*. Por. też *kako*, które zdaniem ESSB II 335 jest formą pierwotną.

Sławski SE II 25, ESSM IX 118–119, ESSB II 338–341, Bezlaj ES III 10, Derksen EDS 219. *M.J.*

kalati *kalajǫ* płd. i zach. 'kłuć, nakłuwać', 'pungere'; 'rozpłatywać, rozszczepiać', 'rąbać, powodując pękanie, rozpadanie się na połowy albo równe części', 'findere, scindere'

~ pol. dawne i dial. *kalać* 'robić na szydełku' (SW, Karłowicz SGP), w stpol. prefig. *wy-kalać* 'wykłuwać' (Słownik stpol.), dłuż. od XVII w. *kałaś* 'rąbać, łupać, o drwach' (Chojnanus Wybór, Muka), głuż. od XVII w. *kałać* 'ts.' (Stachowski Frencel, Pfuhl, Kral): drjewo *kałać*, czes. od XVI w. *kálati* 'rąbać drwa na szczapy' (Gebauer Sl., SSJČ, też dial. Hruška DSCh), sła. od XVII w. *kálať* 'rąbać drwa siekierą' (SSJ, HSSJ, SSN);

słe. od XVI w. *kâlati -am* 'rąbać na szczapy, rozszczepiać' (Megiser 1592, Pleteršnik, SSKJ), refl. *kâlati se* 'rozwarstwiać się', ch./s. *kálati kâlām* 'rozpłatywać rybę', 'dzielić na pół, np. owoce', 'rozszczepiać, o drwach', refl. *kálati se* 'pękać równo, wzdłuż, np. o wapieniu' (RMat., RSAN), 'rozpłatywać rybę' (RJAZ), *kálat kâlâm* 'rozłupywać' (RJAZ, też hapaks z XVIII w.: *kaljati kaljam*), chorw. dial. sztokaw. *kálat* 'usuwać pestki z owoców' (Peić–Bačlija RBB), kajkaw. *k'olati* 'rąbać wzdłuż szczapy drewna' (Belović–Blažeka S. Đurđe, Blažeka–Rob Mursko Sr.). ~

Por. słe. *kalíti -ím* 'kiełkować' (Pleteršnik, SSKJ, też dial. Tominec Črni vrh), ch./s. *káliti kâlīm* 'dzielić ciało zwierzęcia na połowy' (RMat., RSAN), 'rozpłatywać rybę, np. w celu wysuszenia' (RJAZ, Mihajlović–Vuković SLR).

Nie należy tu częste w chorw. dial. czakaw. *kalât* 'czerpać wodę ze studni za pomocą kołowrotu' (np. ČDL, Houtzagers Orlec), które jest pożyczką z wł. *calare*.

Iterativum od *kolti* (zob.). Główne znaczenie podstawy derywacyjnej 'kłuć, nakłuwać' zachowane śladowo w takich wyrazach, jak pol. dial. *kalać* 'robić na szydełku' albo pokrewne słe. *kalíti -ím* 'kiełkować'.

ESSM IX 119, Bezlaj ES II 11, Schuster-Šewc EW 484–485. *M.J.*

kalina 'kalina koralowa', 'Viburnum opulus L.'

~ pol. od XV w. *kalina* 'kalina koralowa, Viburnum opulus L.' (Słownik stpol., SP XVI IBL, powszechne w dial.: Olesch Sankt Annaberg, Kucała PSM 62, SOWM), dial. też 'biała albo bladoczerwona krowa' (Karłowicz SGP, Olesch Sankt Annaberg), kasz. *kalëna* 'Viburnum opulus L.' (Sychta SK), dłuż. *kalina* 'kalina, Viburnum opulus L.' (Muka), dial. demin. pl. *kalinki* 'śnieguliczka' (Starosta), głuż. *kalena* 'dzika śnieguliczka, Viburnum opulus verum' (Pfuhl), czes. *kalina* 'kalina, krzew z rodz. Viburnum' (SSJČ), dial. pl. *kalini* 'krzewy kalinowe' (Bartoš DSM), stczes. z XIV w. 'krzew, Calina labrusca' (Gebauer Sl.), sła. *kalina* 'kalina zwyczajna, Viburnum opulus' (SSJ, HSSJ: XVIII w.), dawniej też 'jarzębina ptasia, Sorbus aucuparia' (HSSJ: XVIII w.) NO *Kalina* XVI, też dial. (SSN, Ripka Dolnotrenč., Buffa Dlhá Lúka, Matejčík Novohrad), też 'suchy patyk służący dawniej do świecenia, dziś z rzadka do zapalania ognia' (Ripka Dolnotrenč.), *kaliny* 'brusznice' (Kálal);

słe. *kalína* 'Viburnum opulus' (Pleteršnik) 'krzew z czarnymi jagodami, Ligustrum vulgare' (SSKJ, ZNŻO XXXI 1, 172), ch./s. *kàlina* 'krzaczasta roślina z rodziny oliwkowatych z owocami o cierpkim i gorzkim smaku, Ligustrum vulgare' (RMat., RSAN, RJAZ), zool. 'biedronka' (RSAN, też dial. Živković Pirot), serb. dial. *кàлина* 'Ligustrum vulgare' (Reč. Vojvodine), bułg. *калѝна* 'górskie drzewo o białych kwiatach

i czerwonych owocach, Viburnum opulus' (RBE, Gerov, też dial. BDial. IV 210), też *калѝна-малѝна* 'biedronka' (RBE), maced. *калина* 'granat, Punica granatum' (RMJ), dial. demin. *калинка* 'borówka, czarna jagoda' (Reiter Titov-Veles);

stros. **калина** 'krzew kaliny', 'Viburnum opulus', 'owoc kaliny' (SRJ XI–XVII, SRJ XVIII), ros. *калúна* 'Viburnum opulus, roślina krzewiasta z białymi kwiatami i czerwonymi gorzkimi owocami' (SRJ, Dal), w dial. wtórnie oznacza też inne krzewy z czerwonymi owocami, np. 'wiciokrzew, Lonicera xylosteum' oraz 'potrawy przyrządzone z jagód kaliny' (SRNG), stukr. jako NO **Калина** z XV w. (SSUM), ukr. *калúна* 'kalina, Viburnum opulus', 'nazwa czerwonej krowy' (SUM, Žel., Hrinčenko), brus. *калúна* 'owoc kaliny (jako produkt spożywczy)' (HSBM z końca XVI w.), 'kalina, Viburnum opulus' (TSBM), też dial. (SPZB, Scjaškovič Grodno, częściej 'kalinowy gąszcz', Turaŭ), pl. *калúны* 'jagody' (Turaŭ). ~

Derywat z suf. *-ina* od *kalъ* (zob.). Nazwa motywowana miejscem występowania krzewu, który rośnie przede wszystkim w wilgotnych lasach i zaroślach, często w łęgach, wzdłuż rzek, strumieni i nad brzegami jezior. Por. słe. *kalína* 'kałuża' (Pleteršnik) i dawne chorw. *kàlina* 'błoto' (RJAZ), na podstawie których ESSM IX 121 skłania się ku rekonstrukcji pierwotnego znaczenia 'wilgotne miejsce', które byłoby punktem wyjściowym znaczenia 'krzew rosnący w wilgotnym miejscu' (Machek, NŘ XI 121–125). Por. inne rośliny nazwane od cech środowiska, w którym występują: *borovina*, *borovьka*, *borovikъ*. Berneker SEW I 473–474, przyjmując tę samą podstawę słowotwórczą, zakłada inną motywację semantyczną, od błotnistego koloru jagód krzewu Ligustrum vulgare. Jednak zasięg znaczenia 'Ligustrum vulgare' ograniczony do języków płd.słow. wskazuje, że nazwa została mu nadana wtórnie, po migracjach Słowian na południe. Inne objaśnienia, w tym związek z *kaliti 2*, por. Sławski SE II 30–31.

Sławski SE II 30–31, ESSM IX 121. *M.J.*

kalisko zach. : **kališče** 'błotniste miejce', 'locus lutulentus'

kalisko: ~ pol. dawne od XV w. *kalisko* 'kałuża, błoto' (Słownik stpol., L.), 'staw we wsi' (L.), kasz. *kalësko* : *kalsko* 'błoto na drogach' też NM: *Kalëska* i *Kaliski* – nazwy bagien, trzęsawisk (Sychta SK, Lorentz PW), czes. dial. *kalisko* 'błoto, kałuża' (Bartoš DSM), *kalisko* 'duża kałuża' (Gregor Slav.-buč.). ~

kališče: ~ kasz. *kalëščе* 'błoto na drogach', też jako NM: *Na Kalëščach* (Sychta SK), dłuż. *kališćo* 'dół na pomyje' (Muka), też dial. *kališćo* 'kałuża' (Fasske Vetschau), czes. od XIV w. *kaliště* 'kałuża' (Přir. slov.), stczes. *kališče* 'kałuża, błoto' (Gebauer Sl.), por. dial. *kališč -a* 'mokradło' (Bartoš DSM), sła. dawne *kalište* : *kališto* : *kališćo* 'błotniste miejsce', 'osad' (HSSJ: XVIII w., a już w XIV w. NM *Kalystha* przy Dežericiach), dziś 'miejsce w stajni na gnój' (SSJ), dial. *kalište* 'kałuża' (Kálal);

słe. *kalíšče* 'gnojówka', 'kałuża' (Pleteršnik), NM *Kališče* (Steenwijk Rezja, Tominec Črni vrh), chorw. *kàlīšte* 'kałuża', dial. kajkaw., czakaw. *kališće* (RSAN, RJAZ, już od XIII w. jako NM), reg. *kàljište* 'miejsce, gdzie jest dużo błota' (RMat., RSAN: reg., RJAZ), serb. dial. *калúште* 'błoto, kałuża' (Živković Pirot), bułg. *кàлище* 'błotniste

miejsce' (RBE), dawne coll. od *кал* 'duża ilość błota' (Gerov), dial. *кълиште* 'brud, błoto' (Mladenov Vidin);

stros. i rus.-cs. **калиꙗ** 'brud; błoto' (Srezn., SRJ XI–XVII), ros. NM *Калища* pl. nazwa progów na rzece, *Калищи* (WRG II 203), ukr. NW *Калище* – nazwa rzeki w dorzeczu Desny. ~

Nomina loci od *kalъ*. O budowie zob. I 212. *M.J.*

kaliti 1. *kaľǫ* 'zanieczyszczać, brudzić', 'lutare, oblimare'

~ pol. dawne od XV w. *kalić* 'brudzić, zanieczyszczać, lutare, oblimare' (SP XVI IBL) też dial. (Kąś Orawa, Wronicz Słciesz.), później zastąpione przez *kalać* 'ts.', dial. też 'bielić' (Karłowicz SGP), refl. *kalić się* 'brudzić się' (Słownik stpol., SP XVI IBL, L.), też dial. (Kucała PSM 81, Brzeziński Krajna), kasz. *kalëc* 'brudzić, walać, zanieczyszczać', też refl. *kalëc są* (Lorentz PW, Sychta SK), dłuż. *kaliś -im* 'mącić', 'ochlapywać brudną wodą, błocić' (Muka), też dial. *kaliś se* 'brudzić się, ochlapywać się wodą' (Fasske Vetschau), czes. od XIV w. *kaliti -ím* (stczes. *-kaľu*) 'zanieczyszczać, mącić, brudzić' (Gebauer Sl.), 'psuć, niszczyć' (Přir. slov.), dial. *kalić* 'mącić' (Steuer Baborów), refl. *kaliti se* 'psuć się, np. o pogodzie' (Přir. slov.), *kaliť se* (Skulina Mor.-slov.), sła. *kaliť* 'mącić, zanieczyszczać' (SSJ, HSSJ: XVII w.), dziś też 'psuć, niszczyć' (SSJ), dawne 'brudzić, mazać rzadkim błotem' (HSSJ: XVIII w.), dial. *kaliti : kaliť* 'brudzić' (Kálal, SSN, także 'bielić ściany' (Matejčík Novohrad, Diss. slav., SSN);

słe. *kalíti -ím* 'mącić', *kalíti se* 'błocić, chlapać się' (Pleteršnik, SSKJ), ch./s. *káliti kâlīm* brudzić, błocić' (RSAN, od RJAZ XVIII: też zwrotnie), dial. kajkaw. *kaliti* 'mącić wodę' (Belović–Blažeka S. Đurđe), serb. dial. *кáљити* 'brudzić błotem' (Reč. Vojvodine), scs. **калити сѧ калиѭ сѧ калиѥши сѧ** 'brudzić się, paćkać się' (SJS, Sadnik–Aitzetmüller HAT);

ros. dawne i dial. *кáлить*, refl. *кáлиться* 'wypróżniać się' (Dal, Opyt), dial. też *калúться* 'ts.' (SRNG), ukr. dial. *калити* 'smarować ściany gliną', brus. dial. *калíць* 'bielić ściany' (BMM IV 198: Homel), refl. *кáліцца* 'wypróżniać się' (SPZB). ~

Por. czasowniki (zwłaszcza płd.słow.) z nawarstwieniem samogłoski *-a* z innego paradygmatu: słe. *káljati -am* 'mazać, bazgrać', refl. *káljati se -am* 'błocić się' (Pleteršnik), ch./s. *káljati kâljām* 'brudzić, błocić', refl. *káljat se* (RMat., RSAN, RJAZ, też dial. chorw. sztokaw. Peić–Bačlija RBB, Sekulić Bačk.), bułg. *кáлям* 'pokrywać błotem, brudzić', 'polewać wodą w celu uzyskania błota', refl. *кáлям се* (RBE), ukr. dial. *каля́ти калю́ калю́єш* (Vaščenko Poltava).

Denominativum od *kalъ*. *M.J.*

kaliti 2. *kaľǫ* 'rozżarzać', 'accendere'; 'hartować', 'igni durare'

~ czes. od XIV w. *kaliti -ím* (stczes. *-ľu*) 'hartować, utwardzać' (Gebauer Sl., Přir. slov.), refl. *kaliti se* 'hartować się', sła. *kaliť* 'hartować' (SSJ, HSSJ: XVIII w.), *kaliť sa* 'twardnieć, hartować się' (SSJ), też dial. (SSN);

słe. *kalíti -ím* 'hartować (o żelazie)' (Pleteršnik, SSKJ, też dial. Tominec Črni vrh), ch./s. *káliti kâlīm* 'hartować żelazo' (również w znaczeniach 'rozgrzewać' i 'studzić'),

też przen.; refl. *kalíti se* (RMat., RSAN, RJAZ od XVIII w.), pierwotnie 'rozżarzać' (hapaks za: Skok ER II 21), chorw. dial. sztokaw. *kálit* 'hartować przez ochładzanie', 'wzmacniać, posilać, pokrzepiać' (Sekulić Bačk., Peić–Bačlija RBB), serb. dial. *кáлити кâлим* 'hartować' (Reč. Vojvodine), bułg. *каля̀ -ùш (се)* 'hartować' (RBE), maced. *кали* 'ts.';

stros. **калити** 'hartować', ros. *калúть калю́ калúшь* 'o żelazie, silnie nagrzewać, doprowadzać do czerwoności, rozżarzać', 'hartować', dial. *калúть* 'grzać, nagrzewać', 'nagrzewać piec, gotować wodę', nieosob. o upale, refl. *калúться* 'grzać się' (SRNG), brus. dial. *калíць* 'nagrzewać (o piecu)' (BMM IV 198: Homel), refl. *калы́тыся* 'hartować się, o żelazie' (ŽS 222: Polesie Drohiczyńskie). ~

Etymologia sporna. Sławski uważa za pochodne od *kalъ* (zob.), czyli za homonim etymologiczny z *kaliti 1*. Według niego, a wcześniej Machka, LF LXV 314–315, rozwój znaczenia jest związany z pierwotną techniką garncarstwa, to jest z utwardzaniem naczyń przez maczanie ich w glinie. O innych objaśnieniach, zob. Sławski SE II 29. *M.J.*

kaluga : **kaľuga** 'zagłębienie wypełnione błotem', 'cavum luto impletum'; 'bagno', 'palus'

~ pol. dawne i dial. *kaługa* 'kałuża; sadzawka, stawek', NM *Kaługa* (L., XVII w.), dial. *kaługa* 'kałuża' (SOWM, Brzeziński Krajna, Szymczak Domaniewek) też 'przerębel', kasz. *kàlëga* : *káluga* 'kałuża na drodze' (Sychta SK), czes. dial. *kałuha* 'kałuża' (Bartoš DSM);

ch./s. *kàljuga* 'kałuża, błoto' (RMat., RJAZ, RSAN, też dial. sztokaw. Peić–Bačlija RBB, Sekulić Bačk.), dial. serb. *каљуга* 'kałuża' (Reč. Vojvodine);

ros. od XVII w. *кáлуга* 'błoto, trzęsawisko' (SRJ XI–XVII), dial. *калýга* 'błoto, topiel; trzęsawisko, grzęzawisko' (SRNG), częste w NM: *Калуга* – nazwy mokradeł, ale też miast położonych nad rzekami (RGN IV 3), ukr. dial. *калю́га* 'błoto na drodze', 'kałuża' (KDA), brus. *калю́га* 'kałuża' (TSBM, też dial. BMM IV: Homel, Šatalava BDS). ~

Por. ros. dial. *кáлега* 'słota; śnieg z deszczem' (Slovnik Kuzbassa);

2. chorw. dial. czakaw. *kalîg* 'błoto, szlam' (Turina–Šepić RČI, Turčić Čokav. Rječ.) – niewykluczona kontaminacja chorw. *kàljuga* z obecnym w innych dial. chorw. italianizmem *kalîg* 'mgła' (np. Mahulja Omišalj, Moguš Senj).

Derywaty na *-uga* : *-'uga* od *kalъ*. O budowie zob. I 68. Proponowane było również objaśnienie wyrazu jako złożenia z przedrostka *ka-* (por. *ka-mъditi, ka-nura, ka-dļbъ*) i rzeczownika *luga* (Vasmer ES II 170). Więcej na ten temat ESSM IX 126. *M.J.*

kalužь f. : **kaluža** 'płytkie zagłębienie wypełnione błotem albo błotnistą wodą', 'cavum vadosum luto seu aqua lutea impletum'

kalužь: ~ pol. od XV w. *kałuż* m. 'powódź, topiel' (Słownik stpol.), 'kałuża' (SP XVI IBL, też f.), dial. czes. *kaluž -e* f. 'kałuża' (Gregor Slav.-buč.), sła. *kaluž* f. 'kałuża' (SSJ, HSSJ), też dial. *kaluž -i* (Matejčík Novohrad, Kálal), też ekspr. 'jeziorko', 'gnojówka' (SSN), już w XVI w. NO *Kaluss* (HSSJ). ~

kaluža: ~ pol. od XV w. *kałuża* 'kałuża; staw, sadzawka' (Słownik stpol.), 'brud, gnój', też przen. (SP XVI IBL, L.), dial. też 'gnojówka' (Kartoteka SGP), czes. dial. *kałuž'a* 'kałuża' (Lamprecht Opava), pl. 'rodzaj zimowych jabłek' (Lamprecht Opava), *kaluž -e* f. : *kaluža* 'kałuża' (Gregor Slav.-buč.), sła. *kaluža* 'kałuża' (SSJ, HSSJ, też dial. Kálal, Ripka Dolnotrenč.), dial. *kaluž(a)* też 'gnojówka' (SSN), NM *Kalusa* z XVI w.;

słe. *kalúža* 'kałuża, błoto' (Pleteršnik, SSKJ, też dial. oraz NM *Kaluža*: Rigler Notr.), ch./s. *kàljuža* 'kałuża, błoto' (RMat., RSAN, RJAZ, też dial. chorw. sztokaw. Sekulić Bačk.), dial. czakaw. też *kalȕža* 'kałuża' (ČDL);

ros. dial. *калю́жа* : *калюжа́* 'kałuża' (SRNG, Slovarь Don.), ukr. *калю́жа* 'kałuża', 'błoto' (SUM, Hrinčenko, też dial. bojk. Onyškevyč Bojk.), brus. dawne od XVII w. i dial. *калу́жа* : *калю́жа* 'kałuża' (HSBM, SPZB, BMM IV: Homel). ~

Derywaty od *kaluga* z suf. *-jь*, *-ja*. O budowie zob. I 70. Podobnie jak w wypadku *kaluga*, rozważana była możliwość złożenia z przedrostkiem *ka-* dodanym do *luža* (tak np. Vasmer ES II 170).

Vasmer ES II 170, ESSM IX 126–127. *M.J.*

kalъ *kala* 'błoto, muł, szlam', 'lutum'

~ pol. od XV w. *kał kału* 'błoto, muł', 'osad w naczyniu z płynem' (Słownik stpol.), 'nieczystości' (SP XVI IBL), 'glina, błoto, końskie odchody' (L.), dziś 'odchody', dial. *kał* 'błoto' (Brzeziński Krajna), kasz. *kâl kału* 'błoto, szczególnie na drogach', 'muł' (Sychta SK), dłuż. *kała* 'kałuża, błoto' (Muka), czes. od XIV w. *kal -u* (stczes. też *-a*) 'błoto, szlam, muł', 'bagniste miejsce', 'osad, męty', 'brud, nieczystości' (Gebauer Sl.), też przen. (Přir. slov., SSJČ), dial. *kal* 'olej do smarowania rzemieni', NM *Kały* pl. (Bartoš DSM), por. adi. *kałý* 'mętny' (Bartoš DSM), sła. *kal -u* 'mętna, brudna woda; błoto', 'osad' (SSJ), dawniej *kal* m. i f. 'osad z rozpuszczonych materiałów organicznych', 'rozrobione wapno z wodą do bielenia' (HSSJ: XVIII w.), dial. *kal* 'rzadkie błoto, maź z wody i gliny do bielenia ścian i oblepiania dolnej ściany pieca chlebowego', 'osad z wina w naczyniu', 'maź w uszach' (SSN);

słe. *kâl* m. 'błoto', 'kałuża' (Pleteršnik, SSKJ, też dial. Tominec Črni vrh), również jako NW małych dopływów rzecznych i stawów (Bezlaj SVI 246), chorw. od XIII w., też serb. *kâl kâla kála* rzadziej *kâo* 'rozmokła ziemia, błoto' (RMat., RSAN, RJAZ, też NM *Kâl* Houtzagers Orlec), też przen. 'grzech, coś godnego pogardy' (RJAZ już w XIII w.), dial. chorw. też *kô* (Dubrownik, RSAN), *kâ*, reg. też 'kałuża', 'deszczowa pogoda' (RSAN), dial. serb. *кал* 'błoto' (Živković Pirot), serb. dial. *кâл* 'błoto' (Reč. Vojvodine), scs. **калъ кала** 'błoto' (SS X–XI, SJS), bułg. dial. *кал* 'błoto' (BDial. VII 64, BDial. IX 262, BDial. X 62), literac. tylko *кал* f. w tym samym znaczeniu (RBE), też 'brud; osad' (Gerov, też dial. BDial. III 84), maced. *кал* m. i f. od XVI w. 'błoto', 'brud' (RMJ, też dial. Ničev Kostur, Hendriks Radožda-Vevčani, Małecki SW, BDial. VI 41: zach. Tracja);

strus. **калъ кала** 'ziemia; ił', 'glina' (Slovarь DRJ), też 'błoto' (Srezn., SRJ XI–XVII), ros. dawne *кал кáла* 'gnijące odpadki, nawóz, kompost' (SRJ XI–XVII), od XV w. 'odchody ludzkie i zwierzęce', dial. (też *кáло* : *кáла*) też 'rzadki nawóz' (SRNG), ukr. dawne i dial. *кал кáла* 'brud, błoto' (Tymčenko, Hrinčenko) dziś 'odchody' (SUM),

dial. też 'nawóz', 'glina zmieszana ze słomą dla wzmacniania konstrukcji ścian drewnianej chaty' (KDA), brus. od XVI w. *кал кáла* dawne i dial. 'brud, błoto' (SPZB, HSBM), dziś 'odchody' (TSBM). ~

Por. sła. *kaľava* 'rzadkie błoto' (SSN).

Etymologia niepewna. Niewykluczone pochodzenie od ie. *kālo-*, por. lit. *kalýbas* : *kalývas* 'z białą szyją', łac. *cālidus* 'z białą plamą na czole', łac. *cāligō* 'mgła, ciemność', gr. *κηλίς* 'plama, brud'. Związek z jasną barwą nie dziwi, jeśli porównamy paralelne pochodzenie psł. *bolto* z bsł. *baltas* 'biały', por. I 312. Według innego objaśnienia *kalъ* mógłby mieć dokładny odpowiednik w gr. *πηλός* 'glina, błoto, muł, bagno' (Meillet, MSL XIII 291–292), jednak zdaniem Walde–Hofmanna II 139 *π* w wyrazie greckim pochodzi z ie. *p-*, nie z *kʷ-*.

Sławski SE II 32–33, ESSM IX 127. *M.J.*

kalьnъ *kalьno kalьno* 'błotnisty', 'luteus'; 'mętny', 'turbidus'

~ pol. od XVI w. *kalny* 'mętny, nieczysty' (SP XVI IBL, L.) adv. *kalno*, też dial. (Kucała PSM 31, Kąś Orawa, Wronicz Słciesz.), kasz. przestarz. *kalni* 'błotnisty, mulisty, mętny' (Sychta SK), czes. od XIV w. *kalný* 'brudny, mętny' (Gebauer Sl., SSJČ), 'niewyraźny' (SSJČ), też dial. (Lamprecht Opava, Skulina Mor.-slov.), sła. *kalný* 'brudny, mętny' (SSJ, HSSJ: XVII w., też dial. SSN), dawne i dial. też *kalní* (Bernolak, Ripka Dolnotrenč.), już w XIII w. jako NM: rivuli *Kalnich* w Turci, w XIV w. derywat *Kalnicza* (ok. Trenčina, HSSJ);

słe. *kálen* 'mętny, nieprzejrzysty' (Pleteršnik, SSKJ, też dial. Tominec Črni vrh), *kalân* 'ts.' (Pleteršnik), ch./s. *kâlan -lna* (rzadziej *kȁona*) 'błotnisty, np. o wodzie, pełen błota' (RMat., RSAN, RJAZ: XIII w.), chorw. dial. kajkaw. *k'alen* 'mętny' (Belović–Blažeka S. Đurđe), *k'alni* (Blažeka–Rob Mursko Sr.), serb. dial. *forma* (Živković Pirot), bułg. *кàлен -лна -лно* (dawne *кàлян*) 'pokryty, wypełniony błotem, zawierający błoto' (RBE), pot. i dial. 'gliniany' (BDial. II 84, BDial. IX 262, BDial. V 176: Rodopy), maced. *кален* 'błotnisty, zabłocony';

strus. i ros. dawne **кальныи** 'brudny, błotnisty' (Slovarь DRJ, Srezn., SRJ XI–XVII, SAR), ukr. dawne i dial. *кальни́й* 'brudny, błotnisty' (Tymčenko, Hrinčenko, Vaščenko Poltava), brus. dawne od XV w. **кальныи** : **калныи** 'brudny, błotnisty' (HSBM), dial. *ка́лны* : *калны́* 'brudny, błotnisty', 'grząski' (SPZB). ~

Zasięg poszerzają: dłuż. *kalnišćo* 'dół na pomyje', *kalnica* 'błotnista jama' (Muka).

Derywat z suf. *-ьnь* od *kalъ*. O budowie zob. Brodowska-Honowska SPS 80. *M.J.*

kamenica 'kamienista gleba', 'solum calculosum'; 'stos kamieni', 'lapidum congestus'; 'coś sporządzonego z kamienia, np. misa', 'res, e.g. vas, e lapide facta'

~ pol. *kamienica* 'dom murowany, z kamienia, cegły', stpol. też 'kamieniołom' (Słownik stpol., SP XVI IBL, L., SJP PAN), dial. też 'kupa kamieni zebranych z pola ornego' (Karłowicz SGP, Kobylińska Zagórzany, SOWM), *kamńynica* 'kamieniołom', 'gospoda' (Olesch Sankt Annaberg), kasz. *kam'en'ica* 'dom murowany' (Lorentz PW), zwykle postać ściągnięta *kamńińca* 'złoże lub gromada kamieni', 'pole pokryte

licznymi kamieniami', NM *Kańińca* gwarowa forma nazwy wsi: *Kańińca* Krolevskå, *Kańińca* Šlachetnå (Sychta SK), dłuż. NM *Kamjenica* Chemnitz (Zapis słowow), głuż. *kamjenica* : *kamjeńca* 'stos kamieni', 'kamienica' (Kral), stczes. od XIV w *kamenicě* 'część budynku', 'roślina, Melilotum rubeum' (Gebauer Sl.), czes. *kamenice* 'budowla z kamienia', 'piwnica kamienna', 'rodzaj twardych gruszek' (SSJČ), *Kamenice* pl. różne NM w Czechach i na Morawach (SSJČ), dial. moraw. i czes. *kamenica* 'chałupa z kamienia' (Bartoš DSM, Králík Kelč, Loriš Ostrava, Siatkowski Kudowa), sła. od XV w. *kamenica* 'dom murowany' (SSJ, HSSJ), 'kamienne naczynie' (SSJ), dawne też 'kamieniołom' (HSSJ), dial. *kamenica* 'ts. we wszystkich znaczeniach', też 'żmija' (Kálal), 'kamienista ziemia', 'zwał kamieni na skraju winnicy' (SSN), też *kameňica* (Matejčík Novohrad), *kemeňica* 'droga wykładana tłuczniem' (Stanislav Liptov);

słe. *kámenica* 'kamieniołom', 'warsztat kamieniarski', 'dom z kamienia', 'naczynie, tabliczka z kamienia', pl. *kámenice* 'część wozu do transportu kamieni' (Pleteršnik), ch./s. *kȁmenica* 'kamienny garnek', 'naturalne wgłębienie na powierzchni wapiennej ściany, w którym gromadzi się deszcz i śnieg' (RMat., RSAN), *kamènica* 'mały kamień', 'droga wyłożona kamieniem', 'kamienisty grunt' (RMat., RSAN), *kȁmenica* 'kamienne naczynie', 'zgrubienie powstałe na wapiennej skale', 'kamieniołom', 'budowla z kamienia', dial. chorw. czakaw. *kāmenica* 'kamienne koryto' (ČDL, Houtzagers Orlec), 'duże kamienne naczynie na ser, olej' (Mahulja Omišalj, Turčić Čokav. Rječ., Jurišić Vrgada), bułg. dial. *каменùца* : *кàменица* 'kamienista ziemia', *кàменица* 'konstrukcja z kamieni ustawiana w rzece, służąca dla połowu ryb' (SNU), *кàмьница* 'kamieniołom' (RROD), NM *Каменица* – nazwa wsi i miasta, też nazwa terenowa odnosząca się do kamienistej ziemi (MI Madansko), maced. *каменица* 'kamieniołom';

stros. **каменица** 'stos kamieni', 'kamienna grzęda' (SRJ XI–XVII), ros. dial. *ка́меница* : *каменúца* 'duży kamień, kamień polny' (SRNG: Smoleńsk), 'stos kamieni zebranych z pola ornego' (SRNG: ok. Petersburga, Archangielska), 'kamieniste podłoże' (SRNG: Kirow), 'kamienna przegroda na rzece' (SRNG: Włodzimierz), 'piec ułożony z kamieni w łaźni, kurnej chacie' (SRNG: Archangielsk, Wiatka, Wołogda), ukr. NM z XV w. *Камениця* (SSUM), dawne *камяниця* : *камениця* 'dom z kamienia, murowany', *кам'яниця* : *каменица* 'ts.' (Hrinčenko), dial. 'kamienista gleba' (Polesье), brus. dial. *камянíця* : *камэнíця* : *каменица* : *камяница* 'kamienista gleba', 'stos kamieni' (SPZB), 'kamienny piec w łaźni' (BMM IV 202: Homel). ~

Derywat od form zależnych *kamen-* (zob. *kamy*) z suf. *-ica*. Ze względu na produktywność formantu niemożliwe rozróżnienie kontynuantów od formacji innowacyjnych. *M.J.*

kamenistъ *kamenista kamenisto* : **kamenitъ** *kamenita kamenito* 'obfitujący w kamienie', 'calculosus'; 'zrobiony z kamienia', 'e lapide factus'

kamenistъ: ~ pol. *kamienisty* 'pełen kamieni' (Słownik stpol.), też 'kamienny, z kamienia', 'twardy jak kamień', przen. 'nieczuły, niewrażliwy' (SP XVI IBL), *kańynisty* 'kamienisty' (Olesch Sankt Annaberg), kasz. *kamäńistï* : *kameńistï* (Lorentz PW),

czes. dial. *kamenistý* adi. (Bartoš DSM), *kameňisty* (Kellner Štramberk), sła. *kamenistý* 'kamienisty' (SSJ, HSSJ, SSN);

bułg. *каменѝст -а -о* 'kamienisty', 'kamienny', przen. 'trudny' (RBE, Gerov, też dial. BDial. III 84);

stros. **каменистыи** : **камънистыи** 'złożony z kamieni; obfitujący w kamienie' (SRJ XI–XVII), ros. *каменúстый* 'kamienisty, pełen kamieni', dial. *каменúстый* 'ts.', ukr. *каменúстий* 'ts.', też NW *Каменúстый*, brus. *камянíсты* 'ts.'. ~

kamenitъ: ~ pol. dial. *kamienity* (Karłowicz SGP), *kamińaty* (Szymczak Domaniewek), dłuż. *kamjenity*, głuż. *kamjenity* (Kral), czes. *kamenitý* 'kamienisty, pełen kamieni' (SSJČ), dial. *kamenitý* (Siatkowski Kudowa), sła. *kamenitý* 'kamienny, z kamienia', 'twardy', 'nieczuły' (SSJ, HSSJ: XVIII w.) też 'gradowy' (HSSJ), por. *kamenitá* f. 'mały twardy owoc nieszpułki zwyczajnej, Mespillus germanicus' (HSSJ);

słe. *kamenît* 'kamienisty' (Pleteršnik), *kamenit* 'kamienisty' (Megiser 1592), dial. *kamenit* (Tominec Črni vrh), ch./s. *kȃmenit* : *kamènit* : *kamẽnit* 'kamienisty' (RMat., RSAN, RJAZ od XVI w.), też dial. chorw. (ČDL, Koschat Baumgarten) i serb. (Reč. Vojvodine, Elezović Kos.-Met., SDZ XXX 152: Banat, Bukumirić Metohija), bułg. *каменѝт -а -о* przestarz. i dial. 'kamienisty', 'kamienny' (RBE, Gerov, BDial. III 84), maced. *каменит* 'kamienisty' (RMJ);

stros. **каменитыи** przen. 'okrutny; zawzięty' (SRJ XI–XVII). ~

Por. słe. *kȃmenast* : *kámenjast* 'kamienny, podobny do kamienia' (Pleteršnik), ch./s. *kȃmenast -a -o* 'bogaty w kamień', 'taki jak kamień' (RMat., RSAN, RJAZ jako niepewne za Stuliciem).

Adi. od *kamen-* (zob. *kamy*), o budowie zob. Brodowska-Honowska SPS 139. *M.J.*

kamenьcь *kamenьca* 'kamienisty grunt', 'skalisty teren', 'solum saxosum'

~ pol. *kamieniec* 'kamienne, skaliste podłoże' (SP XVI IBL, L.), dial. *kamiyniec* 'kamieniste pole' (Wronicz Słciesz.), 'kamienie na brzegu potoku' (Karłowicz SGP, Kucała PSM 28), NM *Kamieniec Podolski*, dłuż. *kamjenc* 'miejsce skaliste', 'skałka', 'kamyk', 'kamieniołom' (Muka), NM *Kamjeńc* (Starosta), *Chemnitz* (por. nazwę w języku czes.: Saská *Kamenice*), głuż. NM z XIII w. *Kamenz* (Meschgang ON Olausitz 68, Eichler SlO 13), stczes. od XIV w. *kamenec -ncě* 'saletra' (Gebauer Sl.), czes. *kamenec* 'jakiś związek chemiczny', 'kamieniste miejsce', NM w Czechach, Słowacji i in. (SSJČ), dial. *kamenec -nca* 'kamieniste koryto rzeki' (Bartoš DSM), sła. od XVII w. *kamenec -nca* 'grad' (SSJ), *kamenec* 'grad', 'ałun', 'lita skała pozbawiona gleby' (HSSJ), dial. *kamenec* 'grad', 'kamieniste miejsce przy potoku', 'osełka do kosy' (Kálal, SSN), NM: *Kameňec Kamenca* nazwa terenowa (Buffa Dlhá Lúka);

słe. *kámenec kámenca* 'kamyk' (Pleteršnik, Megiser 1603, SSKJ: wtórnie *kámenc*), ch./s. *kaménac -nca* 'kamień nazębny', też w innych chorobach (RMat., RSAN), też ogólne demin. 'kamyk', też NM nazwy kilku miast w Bośni i Serbii (RJAZ: XVIII w.), dial. *kamẽnec* 'łupek do pisania';

stros. NM **Каменьць** (SRJ XI–XVII), ros. dial. *каменéц -нцá* 'stos kamieni' (SRNG: Archangielsk), 'kamienisty grunt' (SRNG: Rjazań), też 'mały kamyk' (SRNG), NM

Каменец zarówno jako nazwy rzek, jak i miast (RGN IV 169), ukr. *Каменець* NM z XIV–XV w. (SSUM), NW *Каменéць*, dawne *каменец* 'mały kamyk; kamień' (Tymčenko), *камінéць -ниця* 'kamyczek', 'pestka' (Hrinčenko), 'żwirowy brzeg rzeki' (Polesье), 'krzesiwo' (Mat. Bukovyna), pl. *камінцы* 'borówka brusznica'. ~

Por. *kamenco* 'kamieniste koryto rzeki' (Bartoš DSM) *Kamenčák* 'właściciel chałupy na kamieńcu' (Bartoš DSM);

2. NM *Kamenca* plt. (Bělič Dol.);

3. słe. demin. *kámenčič* : *kámenček* (Pleteršnik, SSKJ, też dial. Tominec Črni vrh);

4. chorw. NM *Kamenci* nazwa wsi w okręgu zagrzebskim, NW *Kamenča*, w rękopisach: *Kamenьča* : *Kamyčьna* (RJAZ).

Derywat od *kamen-* z suf. *-ьсь* w funkcji tworzenia derywatów odrzeczownikowych, zob. I 100, p. 2. Najbardziej prawdopodobnym znaczeniem wydaje się 'skaliste, kamieniste podłoże', również w odniesieniu do rzek, na co wskazują NW. *M.J.*

kamenьje coll. 'duża ilość mniejszych lub większych kamieni', 'lapidum sive saxorum acervus'

~ pol. dawne i dial. *kamienie* coll. (Słownik stpol., SP XVI IBL, L., Karłowicz SGP), dłuż. *kamjenje* plt. 'skała, minerał; kamienie, skały' (Starosta), stczes. od XIV w. *kamenie* coll., czes. *kamení -í* n. 'kupa kamieni' (SSJČ), też dial. (Králík Kelč, Bělič Dol., Skulina Mor.-slov.), *kameni* 'kamieniołom' (Kubin Kladsko), sła. od XVI w. *kamenie* n. 'masa drobnych kamieni', 'łom kamienny' (HSSJ, SSJ), dial. *kamenie* n. 'kupa drobnego kamienia, żwiru' (SSN);

słe. od XVI w. *kâmenje* n. coll. 'kamienie' (Besedje 16 st., Megiser 1592), też 'skała' (Pleteršnik), też dial. (Tominec Črni vrh, Rigler Notr., Ramovš ZD I), chorw. od XVI w. *kàmẽnje* (czakaw. XVI w. też *kaminje*, RJAZ) coll. (RMat., RSAN, RJAZ, też dial. ČDL, Houtzagers Orlec), scs. **камениѥ** coll. 'kamienie, skały' (SJS);

stros. **каменьѥ** coll. 'duża ilość kamieni' (SRJ XI–XVII), ros. dial. *каменье* coll. 'duża ilość kamieni' (SRNG), ukr. dawne i dial. *камі́ння* coll. 'duża ilość kamieni', 'kamienie młyńskie' (Hrinčenko), brus. dawne *каменне* coll. 'duża ilość kamieni' (Nosovič). ~

Coll. z suf. *-ьје* od *kamy kamena*, o budowie zob. I 86. *M.J.*

kamenьnъ *kamenьna kamenьno* 'zrobiony z kamienia', 'lapideus'; 'pokryty kamieniem, o podłożu, drodze', 'lapidibus stratus, de solo seu via'

~ pol. dawne i dial. *kamionny* (Słownik stpol., Brzeziński Krajna, Gruchmanowa Kramska), (dziś *kamienny*, też dial. Olesch Sankt Annaberg) 'pełen kamieni', 'kamienny, z kamienia', 'twardy jak kamień' (Słownik stpol., SP XVI IBL), kasz. *kam'anni* 'zrobiony, zbudowany z kamienia' (Sychta SK, Lorentz PW), połab. *kominenă* f. 'kamienny' (Polański–Sehnert, Olesch Thesaurus), dłuż. *kamjenny* (Muka, Starosta), czes. od XV w. *kamenný* 'kamienny, zrobiony z kamienia' (Gebauer Sl., SSJČ), też dial. czes. i moraw. (Siatkowski Kudowa, Lamprecht Opava, Bělič Dol.), sła. *kamenný* 'kamienny, z kamienia' (SSJ, HSSJ: XVII w.), 'kamienisty', 'twardy' (HSSJ), też dial. (SSN, Stanislav Liptov, Sipos Bükk-Gebirge);

słe. *kamenên* : *kamnen* (Pleteršnik, Megiser 1592), dziś *kamnén* 'kamienny' (SSKJ), (por. *kámen -a -o* adi. 'kamienny, z kamienia', Megiser 1603, Pleteršnik, SSKJ), ch./s. od XVI w. *kȁmen -a -o* (RSAN też: *kâman -mna -mno*) 'zrobiony z kamienia' (RMat., RSAN) – może skrócona forma z *kamenьnyj* > *kamennyj* > *kamen* (RJAZ), scs. **каменьнъ** 'kamienny, z kamienia, kamienisty; skalny' (Sadnik–Aitzetmüller HAT, SJS, SR BAN), bułg. *kȁменен -нна -нно* dial. *kȁмнен* 'kamienny';

strus. **каменьныи** 'kamienny; zrobiony z kamienia', 'kamienisty, wyboisty' (Slovarъ DRJ, SRJ XI–XVII), ros. *кáменный* 'kamienny; zrobiony z kamienia', 'kamienisty', też dial. w różnych wtórnych znaczeniach, np. 'gliniany' (SRNG), ukr. NM z XV w. **каменое** nazwa wsi koło Suczawy (SSUM), *кáменний* 'kamienny' (SUM, Hrinčenko), *камінний* 'ts.' (Hrinčenko), brus. *камéнны* 'kamienny', też dial. (SPZB). ~

Adiectivum od *kamen-* (p. *kamy*), o budowie zob. Brodowska-Honowska SPS 80.

M.J.

kamo przysłówek zaimkowy pytajny i względny wyrażający pytanie o kierunek, 'dokąd', 'quo'

~ pol. tylko dawne (XIV–XVI w.) *kamo* przysłówek zaimkowy pytajny i względny 'gdzie, dokąd', też wzmocniony dodatkowymi partykułami: *kamoć*, *kamoś*, też *kam* 'ts.' (Słownik stpol., SP XVI IBL), dial. tylko *kam* 'gdzie' w sensie pytajnym i względnym: *kam* się podziała? (Karłowicz SGP: z krakowskiego), *kam* się obróciemy, kiedy drógi nie wiemy (z lubelskiego), *kamchmy* społem siádáwali (Cinciała SDKC), połab. *kom* 'dokąd' przysłówek zaimkowy pytajny (Polański SE 268), dłuż. dawne z XVI w. *kam* 'dokąd' (Muka z Jakubicy, Schuster-Šewc EW 488), czes. z XIV w. *kamo* 'dokąd' przysłówek zaimkowy pytajny i względny (Gebauer Sl.), dziś przede wszystkim w formie *kam* (też z partykułą wzmacniającą *kamže*, *kamž*): *kam* pospícháš?, duch vane, *kam* chce (SSJČ), dial. 'co': řekni mně přece, *kam* myslíš? (Hruška DSCh), sła. od XVI w. *kam* (też z partykułą wzmacniającą *kamže*) 'gdzie, dokąd' wyraża pytanie o kierunek: *kam* vedie cesta?, też w użyciu względnym: daj knihu tam, *kam* patri (KSSJ, HSSJ), też dial.: *kam* ideš? (SSN), dawne i dial. też jako partykuła 'jak' wzmacniająca znaczenie zdania: abi *kam* najskuor odpowed dala (HSSJ, SSN);

słe. dawne z XVI/XVII w. *kámo* 'dokąd' (Besedje 16. st., Megiser 1592, Pleteršnik), dziś zachowane w formie wzmocnionej partykułą *-že*: *kámor*: naj pade, *kamor* hoče, poza tym w formie skróconej: *kám* – przysłówek zaimkowy pytajny: *kam* greš? i względny: ni vedel, *kam* ga nosi življenje, wtórnie też podkreśla stopień: *kam* lepsi 'o ile lepszy' (SSKJ, Pleteršnik), ch./s. *kȁmo* wyraża pytanie o kierunek 'dokąd', ale też o miejsce 'gdzie' przysłówek zaimkowy pytajny: *kamo* sad da bježim? i względny: nije znal, *kamo* bi sa sobom od veselja (RMat., RSJ, też chorw. dial. Sekulić Bačk., Jurišić Vrgada), scs. **камо** 'dokąd' przysłówek zaimkowy pytajny i względny, 'dokądś, gdzieś, dokądkolwiek' przysłówek zaimkowy nieokreślony (SJS: Ass., Ostr., Supr.), bułg. *кȁмо* 'gdzie, dokąd' przysłówek pytajny i względny (Gerov, RBE), maced. *камо* 'gdzie', 'dokąd': *камо* го? (RMJ);

strus. i stros. **камо : камъ : камоу** 'dokąd', 'gdzie': **камо идеши?, невѣдомо камо дѣшл,** stros. też 'jak', 'w jaki sposób' (Slovarь DRJ, SRJ XI–XVII), ukr. dawne *кам* 'czym' w wyrażeniu 'czym... tym...' (Żel.), stbrus. **камо** 'dokąd': **откоудл еси и камо идеши?** (HSBM, Sloŭnik Skaryny). ~

Por. przysłówki zaimkowe wyrażające nieokreślony kierunek ch./s. *kamogod* 'dokądś' (RMat.), maced. *камоли* 'ts.' (RMJ).

Najprawdopodobniej złożone z *ka* będącego instrumentalem bądź locativem od ie. zaimka *k*^{u}*o-* (zob. *ka*) i partykuły postpozycyjnej lokatywnej *-mo* (por. *tamo*). W związku z tendencją do redukcji samogłosek wygłosowych w wyrazach o dużej frekwencji (np. Mańczak PSE 5) nie sposób ustalić, czy istniała psł. forma *kamъ* (Snoj SES 212), czy też wskazujące na nią kontynuanty utraciły wygłosowe *-o* niezależnie w różnych językach.

ESSB II 341, Bezlaj ES III 12, Snoj SES 212. *M.J.*

kamъditi zob. **komuditi**

kamy *kamene* 'kamień', 'lapis'; 'skała', 'petra'

~ kasz. *kam kam'eńa* 'kamień' (Sychta SK, Lorentz PW), połab. *komoi* 'kamień' (Polański–Sehnert, Olesch Thesaurus);

ch./s. *kȃmi* od XIII w. dawne i dial. (też *kȃm* : *kâm* - od XVI w. z Dubrovnika, RJAZ) 'kamień' (RMat., RSAN, RJAZ, też dial. chorw. Sekulić Bačk.), scs. **камы камене** 'kamień; skała' (SJS: Euch., Cloz, Supr., SS X–XI);

strus. od XI w. **камы камене** 'kamień' (Slovarь DRJ). ~

Por. dawne dial. *кама* f. 'kamień' (SRNG: Twiersk).

Forma nom. zachowana szczątkowo, dalej materiał z wtórnym nom. opartym na acc. *kamenь*:

~ pol. od XV w. *kamień* 'kamień, odłamek skalny, lapis', 'inny minerał', także jako jednostka miary długości (Słownik stpol., SP XVI IBL), dial. *kamiń* 'ts.' (Szymczak Domaniewek), *kamiyń* (Kąś Orawa), *kamńań* (Sychta Kociewie), też w znaczeniach: 'twardy osad' (Brzeziński Krajna), 'kamień graniczny' (Wronicz Słciesz.), *kańyń* 'kamień młyński', 'kamień nagrobny' (Olesch Sankt Annaberg), kasz. *kańin* : *kamin* : *kamen* 'kamień' (Sychta SK, Lorentz PW), połab. *komănâi* nom-acc. pl. 'piec kaflowy', znaczenie pod wpływem niem. *Kamin* (Polański–Sehnert, Olesch Thesaurus), dłuż. od XVI w. *kamjeń* (w XVI-wiecznym zabytku w formie nom. pl. *kamene*) (Schuster-Šewc EW 489: Moller, Muka, Starosta), też dial. *kam'eń* 'kamień' (Muka), głuż. *kamjeń -nja* (Kral), też dial. *kamjen* : *kamjeń* (Jentsch Rodewitz, Michalk Neustadt, Schroeder Schleife), czes. od XIII/XIV w. *kámen kamene* 'kamień' (Gebauer Sl., SSJČ), też dial. (Bachmannová Podkrkonošsky, Siatkowski Kudowa), dial. też *kameň* (Kellner Štramberk, Bělič Dol., Bartoš DSM, Skulina Mor.-slov., Králík Kelč, a jako coll. Lamprecht Opava), sła. od XV w. (jako NO terra *Petri Kamen* z XIII w.) *kameň -a* 'kamień' (SSJ, HSSJ), dawne też 'grad' (HSSJ), też dial. (Stanislav Liptov, Sipos Bükk-Gebirge),

'nagrobek' (Sipos Bükk-Gebirge), 'krzemień', 'osad', 'grad' (SSN), 'część mieląca w młynie' (Ripka Dolnotrenč.), 'jakaś choroba' (Kálal);

słe. *kámen kámna* 'kamień' (Besedje 16 st., Megiser 1603, Pleteršnik, SSKJ), też dial. *kamen* (Rigler Notr., Tominec Črni vrh, Ramovš ZD), ch./s. od XII w. *kämẽn -ena* (hapaks z Dalmacji: *kaman*, RJAZ, RSAN, RSJ) 'kamień', 'płyta nagrobna', dial. *kämen -a* chorw. 'kamień' (np. ČDL, Jurišić Vrgada), serb. dial. *kämen -a* 'ts.' (np. Bukumirić Metohija), bułg. *кàмен* przestarz. i dial. 'kamień' (RBE, Gerov, też dial. BDial. VIII 135), maced. *камен* 'kamień' (też dial. Hendriks Radožda-Vevčani, Vidoeski Kumanovo, BDial. VI 41: zach. Tracja);

strus. **камень камене** 'kamień' (Slovarь DRJ, SRJ XI–XVII), ros. *кáмень -мня* 'kamień', dial. też 'kamień w żarnach', 'niewielki piec', 'miejsce dla młocki', 'górski masyw z płaskim szczytem porośniętym tundrą' (SRNG), 'skała nadbrzeżna' (Slovarь Urala), częste też jako NM i NW (WRG), ukr. od XV w. *кáмень* (dziś *кáмінь*) 'ts.', brus. *кáмень* 'ts.'. ~

Z ie. *ăk'men-*. Ze względu na dużą liczbę odpowiedników w innych językach ie. (lit. *akmuõ akmeñs* 'kamień', łot. *akmens* 'ts.', stind. *aśmā aśman-* 'kamień; miotany pocisk; skała', awest. *asman-* 'kamień, skała', gr. *ἄκμων* 'kowadło') etymologia psł. *kamy kamene* jest powszechnie uznawana, ale wymaga dodatkowych formalnych objaśnień. Odpowiedniki w językach indoirańskich jednoznacznie wskazują na pierwotne *ăk'men-* z *k-* palatalnym (istnienie obocznej formy ie. z *k-* welarnym przyjmował np. Fraenkel LEW 5, Brückner SE 215). Psł. *kamen-* wymaga zatem objaśnienia zarówno barwy samogłoski rdzennej *-a-*, jak i braku kontynuantu ie. spółgłoski palatalnej. Forma *kamen-* < *okmen-* jest objaśniana jako efekt metatezy ze wzdłużeniem samogłoski rdzennej (np. Sławski SE II 37–38). Zdaniem ESSM IX 139 do metatezy doszło jeszcze przed welaryzacją oczekiwanej spółgłoski *-s-* w niepoświadczonym **osmen-*. Dodatkowym problemem jest analogiczne zjawisko welaryzacji w językach bałt. przy braku pozostałych zmian typowych dla wyrazu psł. i przy obecności regularnego kontynuantu lit. *ašmuõ ašmeñs* z oczekiwanym znaczeniem 'ostrze' (Smoczyński SEJL 7–8). Kontynuanty słow. śladowo tylko zachowały dawny nom. *kamy* poświadczony także istnieniem demin. *kamykъ*. Dominują formy z uogólnionym tematem form zależnych *kamen-*.

Według ESSM IX 138–139 motywacja nazwy kamienia pojęciem 'ostry' wskazuje na jej bardzo wczesne powstanie, jeszcze w czasach powszechnego użycia narzędzi kamiennych. Mańczak PSE 130 na epokę kamienną przesuwa również powstanie nazw kamiennych narzędzi. Znaczenie 'kamień' jest powszechne dla kontynuantów *ăkmen-* we wszystkich językach ie., co wskazuje, że uogólnienie nazwy na wszelkie kamienie, nie tylko te, które służyły jako narzędzie, musiało nastąpić jeszcze przed rozpadem wspólnoty ie. Śladem dawnego znaczenia jest lit. *ašmuõ* 'ostrze', a także gr. *ἀκμή* 'szpic, ostry koniec; wierzchołek'.

Sławski SE II 37–38, ESSM IX 137–140, Smoczyński SEJL 7–8 i 26, 5, Mańczak PSE 130. *M.J.*

kamykъ *kamyka* 'mały kamień', 'lapillus'

~ pol. *kamyk* 'mały kamień' (Słownik stpol., SP XVI IBL), połab. *komoikă* f. 'ts.' (Polański–Sehnert, Olesch Thesaurus), stczes. od XV w. *kamýk -a -u* 'ts.' (Gebauer Sl.), czes. *kamýk -u* 'wystająca skała, występ skalny' (SSJČ), też dial. *kamyk* (Bartoš DSM), *kamejk* (Loriš Ostrava), *kamyk -a* 'rysik' (Lamprecht Opava);

słe. *kamik* 'kamyk' (Megiser 1592), 'drogi kamień' (Megiser 1603), ch./s. reg. *kämīk* 'kamień, skała w morzu', 'skalny grzebień w morzu' (RMat., RSAN), dial. chorw. demin. *kämīk* (ČDL, Turina–Šepić RČI, Houtzagers Orlec: *kämik*), scs. **камыкъ камыка** 'kamień, kamyk' (SJS: Supr., SS X–XI), bułg. *кàмък* 'kamień', dial. też *кàмак*, *кàмек*, *кàмик* (BDial. VII 64, BDial. III 84, BDial. VIII 135), maced. *кàмак* 'kamień' (BDial. VI 41: zach. Tracja);

strus. **камыкъ камыка** 'kamyk', też 'drogi kamień' (Slovarь DRJ, Srezn., SRJ XI–XVII), ros. dawne *камык* 'kamień' (Dal), brus. dawne *камык* 'kamień' (HSBM). ~

Por. kasz. demin. *kam'išk* (Sychta SK).

Deminutivum z suf. *-kъ* od *kamy*. O budowie zob. I 89, por. też *grebykъ* od *greby*.

M.J.

kaniti *kan'ǫ* zach. i płd. 'zamierzać, nosić się z zamiarem', 'intendere'; 'mieć nadzieję na coś', 'sperare'; 'proponować, zachęcać', 'suadere'

~ stczes. *kaniti sě* : *kanĕti sě* 'pochlebiać, schlebiać komuś' (Gebauer Sl.);

słe. *kániti -im* 'nosić się z zamiarem', 'oszukiwać, wprowadzać w błąd' (Pleteršnik), ch./s. *kániti* (*se*) 'zamierzać, nosić się z zamiarem', 'proponować coś, zachęcać do czegoś', 'prosić w gości' (RJAZ, RSAN), dial. *кани́ти* 'proponować, zachęcać' (Elezović Kos.-Met.), bułg. *канѝ -ѝш* 'zapraszać w gości', 'gościć, proponować, przedstawiać coś komu' (BTR, też dial. BDial. III 85, Mladenov Vidin), maced. *кани* 'zapraszać w gości', 'gościć, usilnie zachęcać do częstowania się', także dial. *kanit* 'ts.' (Hendriks Radožda-Vevčani 264). ~

Por. czasowniki formalnie wskazujące na perf. *kanǫti*, a semantycznie zgodne z częścią areału płd.: serb. dial. *kanuti se* 'nosić się z zamiarem, decydować się na coś' (RSAN), ros. dial. *кану́ться* 'mieć nadzieję na coś' (SRNG: Jarosław), poszerzające ewentualnie geograficzny zasięg czasownika psł.

Etymologia niepewna. Uwagę zwraca regularna budowa morfologiczna mająca analogie w takich czasownikach denominalnych, jak *traviti*, *slaviti*, *baviti*. Pozwala to zakładać istnienie niepoświadczonego kontynuantami nomen **kana* z wzdłużonym wokalizmem rdzennym i łączyć z *konъ*, *konati*, *čęti* (por. Skok ER II 34). Objaśnienie to jest przekonujące również ze względów semantycznych. Semantyka 'rozpoczynania czegoś' leży u podstaw płd.słow. znaczeń 'zamierzać, nosić się z zamiarem', 'proponować coś, zachęcać do czegoś', z czego wtórne 'prosić w gości; zapraszać'. Por. paralelę semantyczną w psł. *čerditi* (zob.) 'gościć', 'karmić', 'troszczyć się' < *čerda* (zob.) 'kolej; określony porządek'.

Machek ES² 239, Skok ER II 34, ESSM IX 141–143, Bezlaj, Etim. 1973, 190, Meillet, MSL XIV 365, Berneker SEW I 483. *B.O.*

kanura płd. i wsch. : **konura** wsch. 'nora, jama zwierzęca', 'zagłębienie', 'cavum, caverna'; 'liche pomieszczenie', 'tugurium'

kanura: ~ serb. *кàнура* f. 'nora zwierzęca' (RSAN: bośn.);

ros. dial. rzadkie *кану́ра* : *канура́* 'buda, szałas; niskie, ciasne i prymitywne pomieszczenie; zazwyczaj dla zwierząt, psia buda' (Dal, SSRJ). ~

konura: ~ stros. **конура** od XVII w. 'buda (zazwyczaj psia)', 'nora, buda, prymitywne pomieszczenia dla zwierząt' (SRJ XI–XVII), pierwsza dokumentacja wyrazu z niejasną palatalizacją *n'*: **конюра** (Černych IESRJ I 424), ros. *конура́* (dial. też *кону́ра*) 'buda, szałas; niskie, ciasne i prymitywne pomieszczenie; zazwyczaj dla zwierząt, psia buda' (Dal, SSRJ), dial. dawne 'półka w ścianie pomiędzy dwoma rzędami cegieł', 'głęboka jama, rów, dół' (SRNG: Wołogda, w nowszym materiale znaczenie 'jama, zagłębienie' utrzymane wyłącznie w derywatach, np. *конури́на*, *кону́рка*, Slovarь Vologdy), 'dół, jama, zapadlina na obszarze bagiennym' (SRNG: Archangielsk), 'szałas ze słomy, stawiany latem w stodołach, celem zapewnienia noclegu' (SRNG: Ołoniec), ukr. dial. *кону́ра* 'ciasne, brudne pomieszczenie; psia buda' (ESUM II 559, Vaščenko Naddnipr. 39). ~

Por. ros. dial. *кону́рка* 'chlew z desek pokryty ziemią i darnią', *кону́рник* 'miejsce pokryte jamami, dołami, wyrwami lub dziurami', *кону́рок* : *конуро́к* 'nieduży chlew' (SRNG);

2. do postaci z palatalnym *-n'-* nawiązują: ros. dial. *конюра́* 'kurnik', *коню́рка* 'jama' (SRNG).

Najprawdopodobniej composita oparte na wyrazach z rodziny *nora* : *nura* : *nyrati* z semantyką zanurzania, zagłębiania się poprzedzonych prefiksami *ka-*/ko- (jak *kadl̥bъ*, *ko-vŕ̥za*). Więcej na temat tych prefiksów Bjeletić IG.

Miklosich EW 153, 213, Vasmer ES II 182, ESSM IX 143, Černych IESRJ I 424, ESUM II 559. *B.O.*

kanjь *kanьja kanьje* : **kanьjь** *kanьja kanьje* zach. 'związany z kanią', 'ad milvum pertinens'

~ pol. dial. *kani*: w nazwach botanicznych, np. *kanie* sadło 'rozchodnik płaskolistny, Sedum telephium', także jako nazwa grzyba (Karłowicz SGP), sła. z XVIII w. *kaní* 'milvinus': *kany* perí; *kany* wtáča (HSSJ), też dial. *kaní*, np. *kaňe vajco* (SSN), także jako komponent złożonych nazw botanicznych, np. spiskie *kaňe* sadlo, *kaňe* mľiko, *kaňe* očko (ib.). ~

Por. pol. NM: *Kaniów* (z XVI w.: *Kaniow*, NMP IV 322) : *Kaniewo* z pocz. XV w. NMP IV 321), sła. dawne z XVIII w. *kaňový* 'związany z sępem': *kanove* pero (HSSJ), NM czes. *Kaňov* (Profous MNČ), ch./s. NM *Kanjev* (Dickenmann Sava 201), ros. *Канев* (RGN IV 39), ukr. *Канів* (ib.).

Z suf. *-ьjь* albo *-jь* od *kan'a*. Poza zach. zaświadczone w formacjach wtórnych (nazwach własnych) z nawarstwionym suf. *-evъ* (inaczej ESSM IX 143, według którego to derywaty z suf. *-ovъ*).

Trubačev Nazvanija rek 284, Trubačev, Movoznavstvo 1971, z. 6, 6, Ponomarenko, Movoznavstvo 1981, z. 2, 70–74. *B.O.*

kan'a 'ptak drapieżny z rodziny jastrzębiowatych', 'milvus'

~ pol. *kania* 'Milvus milvus, ptak drapieżny z rodziny jastrzębiowatych', dial. *kania* w nazwach ptaków: *kania* czarna (duża) 'Aquila naevia', *kania* mała 'myszołów zwyczajny, Buteo vulgaris' (Karłowicz SGP), stczes. od XIII w. *káně* 'mewa', 'sęp' (Gebauer Sl.), dłuż. *kańa* 'gatunek dużego ptaka z rodziny jastrzębiowatych, błotniak stawowy, Circus aeruginosus', 'gatunek sokoła, Falco buteo', 'sęp, kania', 'sójka, Corvus glandarius' (Muka), głuż. *kanja* 'błotniak stawowy, Circus aeruginosus' (Pfuhl), 'kania' (Zeman), czes. *káně* 'sowa leśniczka, strix scops', 'Falco Buteo', też dial. *kaňa* (Svěrák Karlovice), sła. od XVII w. *kaňa* w nazwach gatunkowych kilku ptaków drapieżnych (np. 'Circus', 'Buteo', 'Milvus') (HSSJ, SSJ), także o ptakach wodnych, np. morská, vodná *kaňa* (HSSJ), najwcześniej datowana NO: *Kana* (w Abovskej, 1323 r., HSSJ), dial. *kaňa* 'ptak drapieżny, Buteo Buteo', 'zewnętrzny snop ułożony w poprzek innych snopów i umacniający je' (SSN);

słe. *kánja* 'myszołów zwyczajny, Buteo vulgaris' (Pleteršnik), 'gatunek sokoła, Falco rusticolus' (z Rezji, za ESSM IX 142), ch./s. *kȁnja* 'ptak drapieżny, myszołów zwyczajny, Buteo buteo' (RJAZ, RSAN), dial. *kȁња* 'kura' (RSAN), bułg. *кàня* 'ptak drapieżny', 'ścierwnik, Neophron perchopterus' (Mladenov BTR), dial. też *кàнê*;

stros. **каня** m. 'kania' (SRJ XI–XVII), ros. dial. *кáня* : *каня́* jako nazwa kilku gatunków ptaków, np. 'kania, Milvus', 'bekas, Scolopax', 'indyczę' (SRNG), ukr. od XVII w. *кáня* 'kania, gatunek ptaka drapieżnego' (Hrinčenko), 'jastrząb' (Tymčenko), brus. od XVI w. *кáня* 'kania' (Sloŭnik Skaryny, HSBM, TSBM). ~

Ze słow. rum. *gaie* < *caie* 'kania' i węg. *kánya* 'ts.'.

Por. też: verba w znaczeniach przen.: czes. dial. moraw. *kanit se* 'złościć się, gniewać się'; serb. dial. *кањити се* 'posępnieć' (RSAN), ros. dial. *кáнить*ся 'złościć się, posępnieć' (SRNG), ukr. dial. bukow. *кáнєти* 'prosić uparcie, zawzięcie' (Mat. Bukovyna);

2. demin.:

a) z suf. *-ica*: pol. dial. *kanica* (Karłowicz SGP: Lubel.), bułg. *кàница* 'ptak o żałosnym głosie (BDial. II 180: Rodopy; BER II 212);

b) z suf. *-ka*: głuż. *kańka* demin. od *kanja* (Pfuhl).

Wyraz o charakterze dźwkn. (np. Kořínek, Slavia XII 205–206). Sławski SE II 45 uważa wyraz za formację czysto onomatopeiczną, nie widząc potrzeby doszukiwania się ie. nawiązań (inaczej K. Moszyński, JP XXXIX 1, 3). Najczęściej (Berneker SEW I 483, Mladenow ER 231) zestawiane z łac. *cicōnia* (z reduplikacją) 'bocian' o niepewnym pochodzeniu – podejrzewana pożyczka z etrus. (por. Walde–Hofmann I 212). Vasmer ES II 183 wskazuje na pokrewieństwo z goc. *hana* 'kogut' (uwagę zwraca jednak różnica długości samogłoski pierwiastka: krótki wokalizm w goc. – długi w słow., ESSM IX 142). Machek ES^2 239 próbował łączyć z *kapati* 'słabnąć, niknąć, czeznąć' (opierając się na mniemaniu, jakoby lud upatrywał w kani „wychudzonego" ptaka) i zakładając, że wyraz może być uproszczoną postacią prymarnego **kap-n'a*.

BER II 21, Moszyński, JP XXXIX 3, Berneker SEW I 483, Mladenow ER 231, Vasmer ES II 183, Kořínek, Slavia XII 205–206, ESSM IX 142. *B.O.*

kan'ukъ *kan'uka* płn. 'gatunkowa nazwa ptaków', 'milvus'

~ pol. dial. *kaniuk* 'kania; myszołów' (Karłowicz SGP z Litwy), także *kaniuch* 'ts.' (SW);

ros. dial. *канюк -á* 'gatunkowa nazwa ptaków, np. 'kulik' (SRNG: Włodzimierz), 'czajka', 'dzięcioł' (SRNG: Nowogród), 'ptak, zataczający w powietrzu kręgi, wydający dźwięki *pi-i*, *pi-i*', 'mały ptaszek będący zwiastunem deszczu', 'dokuczliwy, natrętny żebrak', 'o płaczącym, zanoszącym się dziecku' (SRNG), ukr. dial. *канюка* 'gatunek kani (sępa)' (Hrinčenko), brus. *канюк* 'sowa leśniczka, mała leśna sowa, kaniuk, Strix scops' (TSBM, też dial. SPZB), też *канік* (ib.). ~

Por. także z innymi suf.: *kan'ugъ* : *kan'uchъ*: sże. *kanjúh* 'kania (sęp)' (Pleteršnik), ch./s. *kaniuh* 'ściernik (lub ptak z gatunku sępów)' (RJAZ: Belostenec), dial. też *kanjuf* (Skok ER II 36), serb. *кањуг* 'Buteo buteo' (RSAN) oraz pol. dial. *kaniuga* : *kaniucha* 'ts.'.

Derywat z suf. *-ukъ* od *kan'a* (zob.).

ESSM IX 143. *B.O.*

kapati 1. *kap'ǫ* 'spadać w postaci kropel, stillare', perf. **kapnǫti**

~ pol. od XIV w. *kapać kapię* 'kroplami spadać, spływać', 'strząsać, spuszczać krople, lać wolno, kroplami' (Słownik stpol., SP XVI IBL, Bart. pol.-łac., Mącz., L., SW, SJP PAN), 'dawać coś po trochu, małymi porcjami (najczęściej o pieniądzach)' (SJP PAN), dial. *kapać* 'o cieczy, spadać pojedynczymi kroplami' (np. Brzeziński Krajna, Dejna RKJŁ XXIII 162, SOWM, Pluta Dzierżysławice, Zborowski Zakopane, Karłowicz SGP), 'dawać po trochu, od czasu do czasu' (Szymczak Domaniewek, Nowak Żywiec, Szewczyk Lachy Sądeckie), kasz. *kapac* 'spadać kroplami, kapać', 'powoli schodzić' (Lorentz PW, Sychta SK), połab. *kopĕ* 3 sg. praes. 'kapie' (Polański SE 273, Olesch Thesaurus), dłuż. *kapaś kapju* (dial. *kapam*) 'spływać kroplami' (Muka), głuż. *kapać kapam* 'ts.' (Kral, Jakubaš, Michalk Neustadt), czes. od XIV w. *kapati kapu* : *kapám* 'spadać kroplami' (Gebauer Sl., Jungmann), 'kapać, spadać kroplami; spływać kropla po kropli' (Přír. Slov.), też 'o pieniądzach, zysku: przybywać' (SSJČ), dial. moraw. *kapać*: z dachu *kape* (Steuer Baborów), sła. *kapať* od XV w. (Ryšánek Žil. kn.: jestli s kterého člověka střechy by *kapalo* na súseda), dial. *kápať* 'kapać';

sże. od XVI w. *kápati kâpam* : *-pljem* 'spadać w dół pojedynczymi kroplami' (Pleteršnik, SSKJ), też 'spadać, np. o owocach, liściach': listje *kapa*, vt. 'powodować, że coś spada w formie kropli', przen. 'przychodzić w odstępach, jeden za drugim' (SSKJ, Besedje 16. st., Megiser 1592, też dial. Gregorič Kostel), dial. *kápat* 'kapać' (Steenwijk Rezja, Jakomin Sv. Anton), *kâpạt* 'o deszczu, słabo padać' (Tominec Črni vrh), ch./s. *kȁpati kàpljēm* : *kȁpām* 'padać kropla za kroplą' (RJAZ, Vrančić, Belostenec, Vuk), też 'cieknąć, przeciekać', przen. 'przybywać powoli (o pieniądzach itp.)', chorw. dial. czakaw. *kȁpati* : *kȁpat* (Kalsbeek Orbanići, Jurišić Vrgada, Moguš Senj), *kāpat* (Houtzagers Orlec) 'kapać', *kápat* (Palkovits Burgenland), *kāpat* (DevinNuovSelo), przen. 'zyskiwać po trochu' (Mahulja Omišalj, Turčić Čokav. Rječ.), sztokaw.-ikaw. 'przybywać powoli i ciągle' (Peić–Bačlija RBB, Sekulić Bačk.), serb. dial. *kȁpat kàple* 'kapać, padać kropla po kropli' (Elezović Kos.-Met.), *kȁpati kàplje* i *kàpljati kàplje* 'spadać

kropla po kropli, kapać', 'dozować, o leku' (Reč. Vojvodine), *kápe* 'kapać (o deszczu)', 'ściekać, ciec' (Dinić Timok), *kápem : kapém* 'kapać' (Zlatanović RGJS, Žugić Jablanica), czrng. *kȁpāti kȁpljēm* 'przemakać, przeciekać' (Stanić Uskoci), przen. 'przybywać' (Vujičić Prošćenje), scs. **капати каплѭ каплѥши** 'spadać kroplami, skapywać, kapać' (SJS, SR BAN, SS X–XI), śrbułg. z XV w. **капати каплѭ каплѥши** (Davidov Kozma), bułg. *кàпя -еш* 'ściekać kropla po kropli; przeciekać', też 'spadać, wypadać (o liściach, owocach itp.)' (Mladenov BTR, RBKE, Gerov), dial. 'kapać', 'lać coś kropla po kropli' (BDial. VI 183, Vakarelska-Čobanska Samokov, SNU XLVIII: zach.-rupski), *кàпе* 'padać (o deszczu)' (BDial. II 181: Rodopy), maced. *капе* 'padać kroplami; ściekać', 'przeciekać, np. o dachu', przen. 'spadać, wypadać (np. o włosach)' (RMJ), dial. *капе* 'kapie (o wodzie)' (BDial. VI 41: zach. Tracja), *kapi* vòda 'woda kapie' (Małecki SW, Hendriks Radožda-Vevčani);

strus. i rus.-cs. **капати каплю каплѥть** : **капаю капаѥть** 'kapać; ciec, pływać; lać', 'padać kroplami; spuszczać ciecz kroplami', nieosob. 'być przenikanym przez wilgoć' (Slovarь DRJ, Slovarь CSRJ), ros. *кáпать кáпаю кáпаешь* : *кáплю кáплешь* 'padać kroplami; przepuszczać przez siebie krople': кровля *кáплет* 'przepuszcza wodę, przecieka' (SSRJ, SRJ, SRJ XVIII, Dal), dial. *кáпать* 'osypywać się' (SRNG: Kursk), ukr. *кáпати кáпаю кáпєш* (rzadko *кáплю кáплеш*) 'spadać kroplami, lać kroplami, wylewać po kropli', nieosob. przen. 'przypadać w udziale' (SUM, Hrinčenko, Slovnyk Ševčenka, też dial. np. Mat. Bukovyna, KDO, Verchratśkyj Batjuki), w dial. też *кáпати : кáпатися* 'znosić jaja' (Mat. Bukovyna, Dzendzelivśkyj Podnistrov'je), łemk. *капáти* 'od czasu do czasu przypadać w udziale (o pieniądzach, majątku)' (Turčyn Tylicz), brus. *кáпаць кáпаю кáпаешь* 'padać kroplami' (TSBM), dawne 'kapać, padać kroplami; lać kroplami', przen. 'przenikać, przedostawać się' (HSBM), dial. 'kapać' (SPZB, Scjaškovič Grodno, Bjalьkevič Mohylew), 'dodawać po trochę' (Sloŭnik Sennenščyny), też 'silnie smagać biczem' (Šaternik Červ.). ~

Perf. ***kapnǫti***: ~ pol. dawne XVI–XVIII w. *kanąć* 'spaść w postaci kropli' (SP XVI IBL, L.), w stpol. w XV w. tylko z pref. *ukanąć* < *ukapnąć*), później z restytucją *-p-*: *kapnąć* (L., SW, SJP PAN), pot. 'wpłynąć (w zysku)' (Wieczorkiewicz SGWarsz.), też dial. Szymczak Domaniewek), dial. 'spaść w postaci kropli' (SOWM, Brzeziński Krajna, Olesch Sankt Annaberg, Cechosz-Felczyk Podole), uproszczona forma *kanąć* zachowana tylko na Mazowszu (Karłowicz SGP), kasz. *kapnǫc* 'spaść w postaci kropli' (Lorentz PW, Sychta SK), *kanǫc* : *kanac* 'wejść, zjawić się, nastąpić' (Lorentz PW), dłuż. *kapnuś -nu -ńoš* 'spaść w postaci kropli' (Muka), głuż. *kapnyć* 'ts.' (Jakubaš, Pfuhl, Trofimovič), czes. *kápnouti* (prefig. też w formie uproszczonej: *skanouti*) 'kapnąć', 'przypaść (komuś)', dial. moraw. *kapnout* : *kapnút* (Bělič Dol.), *kapnót* (Gregor Slav.-buč.), wałaskie *kápnúť* 'skapnąć', 'przypaść, np. losem', 'spotkać się' (Kazmíř Valašsko), sła. dial. *kapnúť* 'kapnąć' (SSN, Buffa Dlhá Lúka), książk. z uproszczeniem *pn* > *n*: *kanúť* (zwykle o łzach) 'ściec' (SSJ);

słe. *kápniti kâpnem* i *kániti kânem* 'kapnąć' (Pleteršnik, SSKJ), ch./s. od XV w. w dwóch przykładach *kàpnuti* i *kȁpnuti kȁpnēm* 'spaść w postaci kropli', *kànuti kȁnēm* 'ts.; ulać trochę jakiejś cieczy', przen. 'dać komuś czegoś mało' (RJAZ, RMat.),

chorw. *kàpnuti* 'kapnąć' (Anić RHJ), dial. czakaw. *kȁpnut* (Kalsbeek Orbanići), *kȁpnuti* (Jurišić Vrgada), *kānut kānen* (Šimunović Brač), kajkaw. *k'apnuti* (Belović–Blažeka S. Đurđe), sztokaw.-ikaw. *kànit* (Peić–Bačlija RBB), *kànut* i *kànit kànem* (Sekulić Bačk.), serb. *kàpnuti* i *kȁpnuti kȁpnēm* 'spaść w postaci kropli', dial. *kànuti kànēm* 'spaść w postaci kropli', 'kichnąć' (RSAN), *kápne* i *kápe* 'kapnąć, kropla po kropli', 'zarobić trochę pieniędzy' (Dinić Timok), scs. **капѫти капѧ капѣши** 'spaść w postaci kropli, ściec' (SR BAN, SS X–XI, Sadnik–Aitzetmüller HAT), bułg. *кàпна -еш* 'spaść w postaci kropli', 'paść, opaść (np. o liściach)' (Duvernois, Mladenov BTR, Rečnik Botev), maced. *капне* 'spaść w postaci kropli' (RMJ);

strus. **капоути капоу капѣть** 'spaść kroplą (też o deszczu)' (Slovarь DRJ, Srezn.), rus.-cs. (SAR, Slovarь CSRJ), ros. *кáпнуть кáпну кáпнешь* 'spaść w postaci kropli' (SSRJ, Dal: *кáнуть кáну кáнешь*), 'upaść, zanurzyć się w czymś' (SSRJ, SRJ), dial. *кáпнуть* 'kapnąć, o cieczy' (Slovarь volog. nar., Slovarь Mordov.), częściej *кáнуть* 'ts.' (Slovarь Urala Dop., SRSO Dop., Slovarь Rjazan., Slovarь volog. nar.), 'rozpadać się, zacząć padać (o deszczu)' (Myznikov Belomorье), 'przecieknąć, przepuścić wilgoć', 'nalać po kropelce; nalać lub nasypać odrobinę czegoś' (Ivanova Sl. Podmoskovья, Slovarь Severa, Slovarь Karelii), 'przedostać się, przeniknąć gdzieś (o ludziach)' (Slovarь Severa), ukr. dawne i dial. *кáпнути кáпну кáпнеш* 'spaść w postaci kropli' (SUM, Hrinčenko, Żel.), dial. karpac. *кáнути* (KDO), brus. *кáпнуць кáпну кáпнеш* 'kapnąć, spaść w postaci kropli' (TSBM, Bjalьkevič Mohylew, Šaternik Červ.), *кáнуць* 'przeciec, zaciec' (Turaŭ). ~

Por. z wstawnym *-v-* (być może oparte na innej interi.): sła. *kvápať* : *kvápkať* 'kapać' (SSJ, też dial. SSN), stczes. *kvapati* 'ts.' (Gebauer Sl.), słe. *kvapati, kvapiti* 'ts.' (Pleteršnik), ros. dial. *по-квапить* 'ts.' (Berneker SEW I 487);

2. formy imperf.: czes. książk. *kanouti* 'kapać, ciec, spływać' (SSJČ, Přír. Slov., Jungmann), ukr. dial. *кáнути кáну кáнеш* i 'kapać, ciec' (Hrinčenko), brus. dawne *канути* jako inchoativum 'zacząć padać kroplami, rozpadać się' (HSBM), ukr. dawne trans. *кáнуть* 'doić krowę, szczególnie dającą mało mleka' (SIAN).

Zwykle uważane za wyraz dźwkn. oparty na interi. *kap! kap!*; tak np. ESJS 303 z dalszą literaturą. Pochodzenie dźwkn. zdecydowanie neguje ESSM IX 145, opowiadając się za związkiem z *kopati* (zob. *kapati 2.*, gdzie też inne objaśnienia). O odrębności obu czasowników zob. Machek ES² 239–240. Semantyka związana z powolnym stopniowym przybywaniem cieczy uzasadnia zaliczenie do kontynuantów słów oznaczających stopniowe przybywanie, pojawianie się czegoś, np. pieniędzy.

Inaczej Bjeletić, JZ XXIII 2, 83–94, por. *kopati 2.* *T.K.–M.J.*

kapati 2. *kap'ǫ* 'usuwać się skądś, odchodzić', 'ginąć, marnieć, niknąć', 'evanescere', perf. **kapnǫti** *kapnǫ*

~ pol. od XIV w. *kapać kapię* 'zdychać, umierać' (SGŚC, Nowak Żywiec, Wietrzyk Gorlice, Szewczyk Lachy Sądeckie), też 'niszczeć, popadać stopniowo w gorszy stan, w ubóstwo, nędzę', 'o owcach, zdychać' (Karłowicz SGP), czes. dial. *kapať* 'kapać', 'ginąć, zdychać (o zwierzętach)' (Přír. Slov., Lamprecht Opava, Kazmíř Valašsko), *kapat*

'słabnąć, podupadać' (Kubín Kladsko), 'leźć, wlec się, iść powoli' (Kazmíř Valašsko), 'biec, uciekać', 'wynosić się, usuwać się' (Malina Mistřice, Bartoš DSM, Kazmíř Valašsko, Gregor Slav.-buč., Svěrák Karlovice), sła. od XVII w. *kapať* 'gubić się, przepadać, znikać' (też dial. Slovenská Ľupča, Mihál, SMS XIX, Orlovský Gemer), 'odchodzić', 'ginąć, zdychać, umierać (o zwierzętach i ludziach)' (HSSJ, SSJ, też dial. SSN, Buffa Dlhá Lúka), 'niedomagać, chorować; żyć biednie' (SSN), dawne też 'wyjść na marne (o rzeczach)' (HSSJ), dial. *kapať* 'ubywać (o księżycu)', refl. *kapeš sa* 'ciągniesz' (Kálal);

ch./s. *kȁpati kȁpljēm* (*kȁpām*) 'przepadać, ginąć, męczyć się' (RJAZ, Vuk), 'pracować bez wytchnienia; męczyć się', 'ginąć, znikać' (RSAN, RMat., Anić RHJ), serb. dial. 'nudzić się; wylegiwać się' (Mitrović Leskovac, Živković Pirot), 'czekać tracąc czas' (Žugić Jablanica), 'stać ciągle w jednym miejscu' (Elezović Kos.-Met.), bułg. *кàпя -еш* 'padać, umierać, ginąć' (Mladenov BTR, RBKE, Duvernois), 'zaorywać nowe pole', fraz. крӑф *кàне* 'jest bardzo zimno', му-*кàнат* меса 'o organizmie, który się rozpada', не *сӑ-кàне* 'nie łamie się' (Peev Kukuš);

stros. **капати каплю** 'starzeć się, niszczeć' (Srezn., SRJ XI–XVII), ukr. łemk. *кáпати кáпаю кáпеш* (rzadko *-плю -плеш*) 'biedować' (Verchratśkyj Łemk.). ~

Perf. ***kapnǫti***: ~ czes. 'zdechnąć' (SSJČ, Přír. Slov.);

słe. dial. *kapniti* 'paść (np. z głodu)' (Kutin Bovec), serb. dial. *kȁpnuti* : *kȁpnuti kȁpnēm* też *kȁnuti kȁnēm* 'zmęczyć się, wyczerpać; zaniemóc' (RSAN), też 'uspokoić się' (Živković Pirot), 'zmarznąć' (Zlatanović RGJS), bułg. *кàпна -еш* 'paść ze zmęczenia, umrzeć', też dial.: (BDial. VIII 135), maced. *капне* 'zaniemóc' (RMJ);

ros. *кáпнуть кáпну кáпнешь* 'przepaść bez śladu; zniknąć' (SRJ), dial. *кáнуть* 'zginąć (o pszczołach)' (Sredneobskij sl.), *кáпнуть* 'upaść bez sił', 'minąć (o czasie)' (Slovarь Severa), ukr. dawne i dial. *кáнути кáну кáнеш* 'zanurzyć się, zanurkować; zniknąć, pogrążyć się' (SUM, Hrinčenko, Slovnyk Ševčenka), brus. *кáнуць кáну кáнеш* 'przepaść, zniknąć' (TSBM), dial. 'umrzeć' (Jurčanka Mscisl., Rastorguev Brjansk), 'przepaść bez wieści, zniknąć' (Šaternik Červ., Sloŭnik Sennenščyny). ~

Por. przynależne do innych koniugacji:

na *-ě-ti*: pol. od XVIII w. *kapieć* 'marnieć, niszczeć, zmniejszać się', też *gapieć* 'więdnąć (o kwiatach, roślinach)' (Karłowicz SGP), częściej (już od XVI w.) z pref. *s-*: *skapieć* 'zginąć, zmarnieć, upaść', dial. też. 'umrzeć, zginąć' (SJP PAN, SW, Karłowicz SGP);

na *-i-ti*: chorw. od XVI w. *kȁpiti* 'męczyć się, marnieć, ginąć' (RJAZ, RSAN).

O obecności *kapati 2.* w językach wsch.słow. świadczą przede wszystkim kontynuanty formy perf. *kapnǫti*. Samo *kapati* zaświadczone wyłącznie w strus., wyraz łemk. może być pożyczką z pol.

Etymologia niejasna. Bliskie formalnie i znaczeniowo lit. *kãpanoti* 'zabijać', *nusikãpanoti* 'ginąć, zdychać (o zwierzętach)' (Fraenkel LEW 216–217, Sławski SE II 50).

Poglądy na temat stosunku do siebie obu czasowników omawia Bjeletić, SEB XXII 27–35. Kwestionuje często przyjmowany (np. Sławski SE II 55) pogląd, jakoby *kapati 2.* 'marnieć, słabnąć; ginąć; umierać' wywodziło się od *kapati 1.* 'padać kropla za kroplą', sugerując, że oba znaczenia są oparte na semantyce uderzania (problemem jest brak poświadczeń rejestrujących przejście od strony czynnej 'uderzać' > 'osłabiać'

do biernej 'być osłabianym' > 'słabnąć') i wywodząc *kapati* od *kopati* 'kopać' z pierwotnym znaczeniem 'uderzać' (zob.) bądź od niepoświadczonego **kopti* (jako formy podstawowej dla obu iteratywów) (Bjeletić, JZ XXIII 2, 83–94 i Bjeletić, Putevima Reči 537–548; w ogólnym zarysie podobnie ESSM IX 145). W cytowanym wyżej przeglądowym artykule autorka częściowo modyfikuje wcześniejszy pogląd, wyróżniając grupę kontynuantów o znaczeniu 'iść' i opowiadając się za rekonstrukcją homonimów o znaczeniach 'uderzać' i 'iść, padać' wywodzących się z dwóch odrębnych rdzeni ie. (SEB XXII 35). Przy omawianiu tej rodziny rzucają się w oczy różnice zdań co do przynależności poszczególnych kontynuantów, por. Bezlaj ES II 17, który słe. *kápati* 'przychodzić jeden za drugim' łączy z prefig. *skápati* 'przepaść, zdechnąć', oba oddzielając od *kápati* 'spadać kroplami', inaczej Bjeletić, SEB XXII 27–35, która łączy w jedną grupę wszystkie czasowniki związane z chodzeniem.

Machek ES² 240, Bezlaj ES II 17, ESSM IX 145; Bjeletić, SEB XXII 27–35; Bjeletić, JZ XXIII 2, 83–94; Bjeletić, Putevima Reči 537–548. *T.K.–M.J.*

kapъka 'kropla', 'stilla', adv. **kapъkǫ** 'odrobinę, trochę', 'paululum'

~ pol. od XVI w. (w XV w. jako nomen proprium) *kapka* 'kropla, szczególnie spływająca z czegoś, która ma właśnie spaść, kapnąć', przenośnie 'mała ilość, odrobina; trochę, nieco' (L., SW, SJP, SJP PAN), *kapka* 'kropla' (SP XVI IBL), dial. 'kropla, kropelka; odrobina, trochę' (np. Karłowicz SGP, Szymczak Domaniewek, Brzeziński Krajna, SOWM, Zaręba AJŚ, Szewczyk Lachy Sądeckie), 'kropla zwisająca człowiekowi z nosa' (Pluta Dzierżysławice), dawne pot. 'wino węgierskie, maślacz; wódka' (Wieczorkiewicz SGWarsz.), jako 'trochę, odrobina' formy: *kapka* (Wietrzyk Gorlice, Zborowski Zakopane, Szewczyk Lachy Sądeckie, Golec CSG), w formie przysłówkowej *kapkę* 'trochę, odrobinę' (Pluta Dzierżysławice, SGŚC, Nowak Żywiec), *kapki* pl. 'lekarstwa' (SGŚC), połab. *kópkə* 'kropla' (Polański SE 274, Polański–Sehnert), dłuż. *kapka* 'kropla' (Muka), głuż. *kapka* 'kropla' (Kral, Jakubaš), czes. *kapka* 'kropla' (Jungmann), też 'trochę, odrobinę', *kapku* 'ts.' (Přír. slov.), dial. *kapka* 'ts.' (Lamprecht Opava, Kubín Kladsko), sła. dial. *kapka* 'kropla cieczy' (SSN), 'odrobina; trochę' (Buffa Dlhá Lúka);

ch./s. rzadkie *kâpka* (też *kȁпка*) 'kropelka' (RMat., RSAN), dial. serb. *kȁpka* 'kropla, kropelka' (RSAN, Elezović Kos.-Met.), *kápka* (Mitrović Leskovac, Živković Pirot, Žugić Jablanica), bułg. *кàпка* 'kropla', 'odrobina czegoś', 'plamka', 'lekarstwo przyjmowane w kroplach' (RBE, Mladenov BTR, Gerov), dial. 'krople wody padające z dachu', 'piętno, plama' (Mladenov BTR, Duvernois, RBKE, też dial. Stojkov Banat), maced. *капка* 'kropla; kropelka (leku)', 'kleks, plama' (RMJ), też dial. *кàпкъ* 'kropla' (BDial. VI 41: zach. Tracja, BDial. VIII 250: Kostur), 'kropla', 'plama' (Małecki SW);

ros. dial. *кáпка* 'kropla', 'ślad po jakiejś cieczy' (SRNG, Slovarь Severa), też 'odrobina, trochę, niewielka ilość' (Slovarь Karelii), ukr. pot. *кáпка* 'kropla', 'piętno, plama' (SUM, Hrinčenko), dawne też 'źródełko', 'kropka, cętka' (Żel.), dial. też 'kruszynka, odrobina' (Horbač Romaniv), 'przerębel' (Mat. Bukovyna), łemk. *kapka* 'kropla' (Stieber AJŁemk., Rieger Łemk.), 'odrobina' (Verchratśkyj Łemk., Verchratśkyj Batjuki,

SDU), hucul. *kapka* 'jamka wydrążona w skale; jama w ziemi', 'przerębel' (Janów SH), brus. *кáпка* 'kropla' (TSBM, też dial. Scjaškovič Grodno, Jankova Loeŭ, Mat. Minsk I, Jurčanka Mscisl., NS, Šaternik Červ.), dial. też *кáпка* 'odrobina, trochę' (SPZB), 'wnęka w piecu' (Šatalava BDS), 'kropla', 'wnęka w piecu, w której suszono szmaty' (Bjalьkevič Mohylew). ~

Od *kapati 1.* (zob.) z suf. *-ъka* w funkcji formantu tworzącego derywaty czynnościowe; nomina actionis lub acti. O suf. zob. Doroszewski, PF XIII 64–65, Sławski SE II 56–57. *T.K.*

kap'a 'kropla', 'stilla'

~ stpol. w XVII–XVIII *kapia* 'kropla', w XVII w. też *kapla* 'ts.' (zapewne rusycyzm) (SW, L.), dawne *kapia* też 'miejsce, gdzie woda spada kroplami' (SW), dziś dial. wsch. *kapla* oraz *kapia* 'ts.' (Karłowicz SGP), *kapla* (Zaręba AJŚ), kasz. *kapla* 'okap dachu' (Lorentz PW), połab. *kopą* acc. sg. 'kroplę', *kope* nom.-acc. pl. (Polański–Sehnert, Polański SE 273, por. też Lehr-Spławiński GP 95), czes. rzadkie *kápě* 'ts.' (Přír. slov., SSJČ, Gebauer Sl.), sła. *kapľa* z XVII w. 'kropla' (HSSJ), dial. *kapľa* 'ts.' (SSN);

słe. od XVI w. *káplja* 'kropla' (Pleteršnik), 'kropla; bardzo mała ilość cieczy', 'napój alkoholowy, zwłaszcza wino' (SSKJ, Besedje 16. st., Megiser 1592), dial. *kâplę* (Tominec Črni vrh), *kāpľa* (Gregorič Kostel), prekmur. *kàpla* (Novak Beltinci), ch./s. *kȁplja* 'kropla', 'mała plama (kształtem podobna do kropli)' (RJAZ, RMat.), chorw. *kȁplja* (Anić RHJ), dial. czakaw. *kāpja* 'kropla' (HDZ VII 496, Houtzagers Orlec, ČDL), też przen. 'pieg' (Šimunović Brač), *kȁpja* (Turčić Čokav. Rječ.), *kȁplja* (Kalsbeek Orbanići, Mahulja Omišalj, Turina–Šepić RČI, Jurišić Vrgada), *kȁplja* 'kropla' (Palkovits Burgenland), *kȁplja* (DevinNuovSelo), *kápla* (Blažeka–Rob Mursko Sr.), *kȁplja* 'kropla' (Moguš Senj), serb. *кȁплја* 'kropla' (RSAN, Vuk, Njegoš, też dial. Reč. Vojvodine, Bukumirić Metohija, też czrng. Ćupić Zagarač), scs. **капля** 'kropla' (SSJ, SR BAN, SS X–XI), śrbułg. z XV w. **капля** 'kropla' (Davidov Kozma), dial. *кàпл'а* 'kropla' (Mladenov Vidin);

strus. i rus.-cs. **капля** 'kropla; odrobina, mała ilość czegoś' (Slovarь DRJ, Srezn., Slovarь CSRJ), ros. *кáпля* 'kropla; odrobina, mało, trochę', 'naciek', też *капля́* 'kropla' (SIAN, Dal, Ruk. leks.), rus.-cs. i ros. pl. *кáплu* 'płynne lekarstwo przyjmowane pod postacią kropli' (Slovarь CSRJ, Dal, SRJ XI–XVII, SRJ XVIII, SSRJ), adv. *кáплю* 'odrobinę, trochę' (SRJ), dial. *кáпля* 'kropla' (Slovarь Mordov., Slovarь Smolensk., Slovarь volog. nar.), *капля* 'mała ilość' (Melьničenko Jaroslavl), 'naciek, stalaktyt' (SRNG: Kazań, Opyt Dop.), Василий *Кáпля* 'wg kalendarza ludowego dzień 27 lutego' (SRNG: Wołogda), *kápľь* 'kropla', 'kalenica' (Słownik starowierców), ukr. *кáпля* 'ts.; niewiele, niewielka ilość' (SUM, Hrinčenko, Slovnyk Ševčenka), łemk. *kapla* 'kropla' (Stieber AJŁemk., Rieger Łemk., Żel.), *кáпл'а* i *капл'а* (SDU), brus. *кáпля* 'kropla, odrobina cieczy', przen. 'odrobina, trochę', pl. *кáплі* 'lekarstwo w płynie' (TSBM, HSBM), dial. *кáпля* 'kropla', 'trochę, odrobina' (SPZB, Scjaškovič Grodno, Sloŭnik Sennenščyny), *кáплю* 'trochę' (Sl. Kosaŭščyny). ~

Nie należy tu scs. **капля** 'kanał; rów' (Sadnik–Aitzetmüller HAT), zapewne związane z *kapati 2.* (zob.).

Por. też słe. *káplja* 'apopleksja' (Pleteršnik), ch./s. *kȁplja* : *kȁpja* 'ts.' (RJAZ, dial. np. Palkovits Burgenland), rzadziej 'atak serca' (Moguš Senj, Ćupić Zagarač), bułg. *кàпка* 'ts.'. Znaczenie ma pochodzić z wierzeń ludowych, jakoby porażenie apopleksją było powodowane spadnięciem kropli na serce (zob. np. Pleteršnik s.v. *kániti*, RJAZ s.v. *kȁplja*).

Pierwotne nomen actionis 'kapanie' od *kapati 1.* (zob.). *T.K.*

kara zach. : **karъ** *kara* płd. 'nagana', 'vituperatio'; 'kara', 'punitio, castigatio'

kara: ~ pol. od XVI w. *kara* 'castigatio' (SP XVI IBL, L., SW, SWil., SJP PAN), kasz. *kara* 'kara' (Sychta SK, Lorentz PW), czes. dawne i dial. *kára* w stczes. 'karanie' (Gebauer Sl.), później *kára* 'wyrzut, nagana' (Přir. slov.), też dial. moraw. (Lamprecht Opava), sła. *kára* 'kara' (SSJ, HSSJ);

ch./s. *kara* 'kara' (od XVII w.), 'sprzeczka' (od XV w., RJAZ), cs.-serb. **кара** 'sprzeczka, kłótnia', 'bijatyka' (Miklosich LP);

ros. dawne *кápa* 'kara' (Dal), dial. *кápa* 'cierpienie', 'męka, ciężka praca' (SRNG: Psków), ukr. dawne i dial. *кápa* 'kara', 'gniew; brak litości' (Hrinčenko, Onyškevyč Bojk.), brus. *кápa* 'surowa kara' (TSBM), też dial. (SPZB). ~

karъ: ~ słe. *kâr* m. 'kłótnia, sprzeczka' (Pleteršnik), ch./s. *kâr kára* przestarz. 'ganienie, łajanie' (RMat.), wyjątk. *kâr -i* f. (RJAZ: XVII i XVIII w.) = *kâr* m. 'kara', 'sprzeczka', 'zmartwienie' (RJAZ od XIV w.), chorw. dial. *kâr* (Turina–Šepić RČI). ~

Deverbativum od *karati*. Odwrotną kolejność derywacji przyjmuje Sławski SE II 64–65, Boryś SE 222. Prasłowiańskość formy *karъ* niepewna. *M.J.*

karasъ *karasa* : **karasь** *karasьja* płn. 'niewielka ryba słodkowodna z rodziny karpiowatych występująca w zbiornikach wodnych o mulastym dnie, karaś pospolity', 'Carassius carassius'

~ pol. od XV w. *karaś* 'ryba słodkowodna z rodziny karpiowatych o charakterystycznym tępo zakończonym, bezwąsym pysku, krótkim, wysokim ciele pokrytym grubymi łuskami, o długiej płetwie grzbietowej, karaś pospolity, Carassius carassius, Cyprinus carassius' (SJP PAN, SW, SJP PWN, L., Słownik stpol., SP XVI IBL, Lehr-Spławiński SJP): nałowić *karasi* (SP XVI IBL), dawne 'płotka' (Bart. pol.-łac.), 'przyrząd do wyciągania ryb z naczynia', 'potrzask na zwierzynę, stępica', 'potrawa postna z buraków kwaszonych, okraszonych oliwą lub olejem' (SW, Lehr-Spławiński SJP), dial. *karaś* 'karaś' (Szymczak Domaniewek, Brzeziński Krajna, Górnowicz Malbork, SOWM, Dejna RKJŁ XXIII 167, Pluta Dzierżysławice, Cechosz-Felczyk Podole), też 'stępica' (Karłowicz SGP), kasz. *karus* 'karaś Carassius carassius' (Sychta SK, Lorentz PW, Ramułt), głuż. *karas* 'ryba karaś' (Jakubaš, Trofimowič, Kral, Pfuhl, też dial. Fasske Vetschau), dłuż. *karas* 'karaś, Carassius vulgaris' (Muka), czes. od XV w. *karas karasa* 'słodkowodna ryba krępej budowy ciała spokrewniona z karpiem, Carassius carassius': *karas* obecny, *karas* zlatý (SSJČ, Přír. slov, Jungmann, Gebauer Sl. też 'rodzaj

broni': držiece *karasy*), dial. 'ryba' (Skulina Mor.-slov.), też 'karzeł' (Lamprecht Opava), 'karłowate drzewo', 'niski krzak, krzew' (Bartoš DSM), sła. od XV w. *karas karasa* 'słodkowodna ryba z rodziny karpiowatych, wszystkożerna, o uwypuklonej górnej krawędzi płetwy grzbietowej, występująca w stojących lub płynących wolno bagnistych wodach' *karas* obyčajný, Carassius carassius' (SSJ, KSSJ, HSSJ, też dial. SSN), 'mięso karasia i jedzenie przygotowane z niego' (SSSJ), dawne też w niejasnym znaczeniu 'schlebianie, przymilanie się, zalecanie' (HSSJ);

słe. *káras -a* 'mniejsza ryba przypominająca karpia, karaś, Carassius carassius, Cyprinus carassius' (SSKJ, Pleteršnik), dial. *káras* 'gatunek ryby, karp' (Novak Beltinci), ch./s. *kàrāš* : *kàras* 'słodkowodna ryba spokrewniona z karpiem, żyjąca w wodach o spokojnym nurcie, karaś, Carassius carassius' (RSAN, RJAZ, RMat, Vuk), dial. chorw. sztokaw. *kàrās* 'ryba słodkowodna Carassius vulgaris' (Peić–Bačlija RBB, HDZ IV 434, Sekulić Bač.), dial. serb. *карас* 'ts.': зèлени *карас* 'Lepomis gibbosus' (Reč Vojvodine), 'rodzaj piły do cięcia bali' (RSAN), bułg. *карàс* 'ryba karaś' (RBE), dial. też *караш* 'ryba karaś' (Mladenov BTR, RBE, Gerov), *карàс* 'gatunek szerokiej i krótkiej ryby z rodziny karpiowatych' *карàс* лувът йèсен (Stojkov Banat);

stros. i rus.-cs. **карась** : **карасъ** 'Cyprinus carassius ryba' (Slovarь CSRJ, SRJ XI–XVII), 'o czymś przypominającym swoją formą rybę karasia': блюдо пироговъ *карасей* (SRJ XI–XVII, Srezn.), ros. *карáсь* 'niewielka słodkowodna ryba z rodziny karpiowatych występująca w zbiornikach wodnych o mulistym dnie, z płetwami o czerwonawym odcieniu, Cyprinus carassius' (SSRJ, SRJ, Ožegov SRJ, Dal, SAR), też dial. (SRNG, Slovarь Severa), też 'ryba Sargus annularis' (Dal, SRNG), 'ryba z rodziny ciernikowatych' (Slovarь Karelii), 'ryba Rhodeus amarus Bl.', 'ryba Abramis L.' (SRNG), w połączeniu *карáсь* живой 'ryba Tinca vulgaris' (SRNG), 'okucie drewnianej osi' (Dal, Sl. staroobrjad. Zabajkalьja, SRNG), 'krótka kłoda w budowli z bierwion, znajdująca się w jej kącie' (SRNG), 'urządzenie służące do rozmotywania kokonów' (Dal, SRNG), *кáрас* : *карáс* 'spichlerz w postaci budowli z bierwion w lesie, gdzie przechowuje się zebrane szyszki lub jagody' (Slovarь Urala Dop.), 'drewniany zrąb wypełniony kamieniami, który wykorzystuje się do umocnienia zapór młyńskich' (SRNG, Slovarь Urala Dop., Slovarь Severa, MS Pribalt., Dal: też 'takiż zrąb zatapiany pod przyczółkami mostu'), ukr. *карáсь* 'niewielka słodkowodna ryba z rodziny karpiowatych miedziano-czerwonego lub srebrzystego koloru, Cyprinus carassius' (SUM, Hrinčenko, Żel., Slavynecьkyj Leks.), dial. 'ts.' (Verchratśkyj Batjuki, KDO), też 'nazwa wołu o kolorze podobnym do upierzenia kuropatwy' (Hrinčenko), 'żelazny pas przyczepiany do dolnej części drewnianej osi w wozie' (Leks. Polesьja 171), brus. od XVII w. *карáсь* 'słodkowodna ryba z rodziny karpiowatych żyjąca w zbiornikach wodnych o mulistym dnie' (TSBM, HSBM), dial. 'ts.' (Turaŭ, Scjaškovič Grodno, Sloŭnik Sennenščyny, SPZB), dial. 'szeroki żelazny pas na drewnianej osi w wozie' воз на *карасёх* (Turaŭ, Scjaškovič Grodno, SPZB). ~

Etymologia niejasna. Machek charakteryzuje słowo jako: „być może praeuropejskie" (Machek ES² 242). Prawdopodobnie dawna pożyczka z języków wschodnich, co zdają się potwierdzać formy z konsonantyzmem *k-r-k* (wobec wtórnego *k-r-s* w nazwach słowiańskich) takie jak maryjsk. *karaka* 'karaś', udmurc. *karaka* 'ts.',

kazach.-tatar. *käräkä* 'ts.' (ESSM IX 152, Králik SESS 256, ESBM IV 264, Boryś SE 222). Występowanie powyższych form sugeruje, że w wyrazie zapożyczonym do języka psł. występowało pierwotnie palatalne *ḱ*, które na słowiańskim gruncie przekształciło się w *s* (Moszyński, JP XXXIX 5–6). Za bezpodstawne uważa się próby wywodzenia psł. *karasь* z łac. *carassius* (notowanego dopiero od XVI w.), niem. *Karausche* czy lit. *karõsas* (Sławski SE II 67). K. Moszyński wnioskuje, że zasięg wyrazu należy łączyć z naturalnym obszarem występowania dwóch gatunków karasi: karasia zwykłego i karasia srebrzystego. Według niego rozprzestrzenianie się wspomnianych ryb, licznie występujących w azjatyckich akwenach, następowało ze wschodu na zachód i północ, zatem karaś najprawdopodobniej pojawił się w większości państw zach. Europy dopiero w czasach historycznych (Moszyński, JP XXXIX 5–6).

ESSM IX 152, Králik SESS 256, ESBM IV 264, Boryś SE 222, Machek ES² 242, Moszyński, JP XXXIX 5–6. *Sz.P.*

karati *karajǫ* 'ganić, napominać', 'vituperare'; 'wymierzać karę', 'punire, castigare', refl. **karati sę**

~ pol. od XV w. *karać karzę* 'wymierzać karę fizycznie albo w inny sposób' (Słownik stpol., SP XVI IBL, L., SJP PAN), stpol. 'strofować, upominać', 'powściągać, ukrócać' (Słownik stpol., też dial. np. Kąś Orawa, Karłowicz SGP), kasz. *karac kǎře* 'karać, wymierzać karę' (Sychta SK), dłuż. *karaś karam* 'bić rózgą, batem', 'karać' (Muka), czes. od XIV w. *kárati kárám* 'robić wyrzuty, ganić, ostro napominać, łajać', 'wytykać coś': *kárati* chyby (SSJČ), dawne też 'karać, chłostać' (Gebauer Sl., Přir. Slov.), stczes. też 'umartwiać' (Gebauer Sl.), też dial. (Bělič Dol., Lamprecht Opava), sła. od XVI w. *kárať káram* 'napominać, karcić', 'karać' (SSJ, HSSJ), dial. 'karać' (Michál SMS XIX, Kálal) 'łajać' (SSN), 'męczyć, trapić (o chorobie)' (SSN);

słe. *kárati -am* : *kârati* dawne 'kłócić się', 'ganić, wymyślać' (Megiser 1603), dziś 'szczerbić', 'karcić, rugać', 'niepokoić, prowokować' (Pleteršnik), 'upominać, krzyczeć' (SSKJ), ch./s. od XV w. *kárati kârām* 'łajać', 'wyrażać się o kimś niepochlebnie, obmawiać', 'karać', 'ganić' (RJAZ), 'karać', serb. dial. *kápamu* 'łajać, ganić' (Vujičić Prošćenje), cs.-serb. **карати карaѭ карaѥши** 'karać', 'bić się, walczyć' (Miklosich LP), bułg. dial. *kàpам* 'krzyczeć na kogoś, ganić; łajać, strofować' (BDial. VIII 135), maced. *кара* 'wymyślać, łajać' (RMJ, też dial. Vidoeski Kumanovo, BDial. VIII 250: Kostur);

stros. **карати карaю** 'karać', 'upokarzać' (SRJ XI–XVII, Srezn.), ros. dawne *кáрать* 'karać' (Dal), dial. *кáрать* 'napominać, ganić', 'męczyć' (SRNG), 'niszczyć, łamać' (SRNG z Łotwy), ukr. dawne i dial. *кáрамu* 'karać' (Hrinčenko), brus. *карáць* 'karać' (TSBM), dial. 'ts.' (SPZB). ~

Refl. ***karati sę***: ~ pol. dawne i dial. *karać się* 'mścić się', 'oskarżać się, umartwiać się', 'brać sobie za przestrogę' (SP XVI IBL), dial. 'bać się, powściągać się ze strachu' (Karłowicz SGP), stczes. od XIV w. *kárati se* 'karać się' (Gebauer Sl.), sła. dawne i dial. *kárať sa* 'kajać się' (SSJ, Kálal);

słe. dial. *kárati se* 'kłócić się, sprzeczać; wymyślać sobie nawzajem' (SSKJ, Pleteršnik: belokranjsko), chorw. dial. czakaw. *karȁt se* 'wadzić się, kłócić się' (Turina–Šepić

RČI, Houtzagers Orlec), serb. dial. *kápamu ce* 'ts.' (RMat.), też dial. (Živković Pirot), bułg. dial. *kàpам съ* 'krzyczeć na kogoś, ganić' (BDial. VI 183), *kàpъм съ* 'kłócić się, spierać się' (BDial. VII 65, BDial. VIII 135), maced. *kapa ce* 'złościć się, kłócić się' (RMJ, też dial. Vidoeski Kumanovo);

ros. dial. *karátьsя* 'męczyć się, cierpieć' (SRNG), ukr. dawne i dial. *karátisʹ* 'męczyć się, cierpieć' (Hrinčenko). ~

Ze względu na odmienność znaczenia i przynależność do innej koniugacji niepewne brus. dial. 'bóść rogami': корова *kápe* (Onyškevyč Bojk.).

Czasownik powstały na gruncie psł. bez dokładnych odpowiedników w innych językach ie. Budowa wskazuje na formację iteratywną związaną z *koriti* (zob.) (np. ESJS 340). ESSM IX 153 zwraca uwagę na typowe cechy formacji dewerbalnej (wzdłużenie samogłoski rdzennej), bezpośrednia derywacja od *koriti* wymagałaby jednak przyjęcia wtórnego stwardnienia rdzennego *-r-* (por. I 47). Dlatego jako podstawę formacji iteratywnej ESSM IX 153 przyjmuje niepoświadczone **korti* (taką formę podstawową zakłada też Bańkowski ES I 631, który, wbrew opinii większości etymologów, odrzuca związek z *koriti*). Wyraźnie abstrakcyjne znaczenie rzeczownika wydaje się przeczyć możliwości uznania *karati* za denominativum od *kara* (tak np. Sławski SE II 64–65, Boryś SE 222). Inni (np. Králik SESS 256 i 303) poprzestają na zasygnalizowaniu związku obu czasowników.

Berneker SEW I 487–488, Vasmer ES II 194, ESSM IX 152–154, Bezlaj ES II 19, BER II 236, Sławski SE II 64–65, Boryś SE 222, Bańkowski ES I 631. *M.J.*

kasati sę 1. *kasajǫ sę* płd. i wsch. 'dotykać', 'tangere'

~ scs. **касати са касаѭ са касаєши са** 'dotykać', 'dotyczyć' (SJS: Supr., SS X–XI);

strus. i rus.-cs. **касатиса касаюса касаѣться** 'dotykać': **колѣномъ вашимъ касаюся,** 'dotyczyć czegoś' (Slovarь DRJ, SRJ XI–XVII, Srezn., SAR), ros. *kasátьsя kasáюsь kasáešʹsя* 'dotykać', 'odnosić się do czegoś, dotyczyć czegoś', dial. *kasátьsя* 'zwracać się do kogoś', 'mieszać się do czegoś' (SRNG), też trans. ros. dial. *kasátь* 'ganić' – prawdopodobnie znaczenie wtórne wobec refl. *kasátьsя* 'mieszać się, ingerować w coś' (SRNG: Wołogda), ukr. dawne *kacamucя* 'dotykać; używać czegoś' (Tymčenko), brus. dial. *kasáцца* 'dotykać' (ŽS 142: Grodno). ~

Być może zasięg wyrazu poszerza ch./s. od XV w. *kàsati -ām* 'kłusować', dawne 'kołysać się, chwiać się' (RJAZ, Vuk), skąd według Bezlaja ES II 21 zapożyczone słe. dawne *kasati kasam* 'biec, potrząsając głową (o koniu)' (Pleteršnik), por. też głuż. *kejsać* 'galopować'.

Budowa czasownika wskazuje na iterativum od niepoświadczonego **kosti* (ESSM IX 156), por. lit. *kàsti kasú* 'kopać, ryć' albo *kosati* (zob.) (Boryś SE 451). Wyraz pozostaje w związku z *kosnǫti* i *kochati* (zob.) (Sławski SE II 92–93, ESSM IX 155–156). Na płaszczyźnie ie. sprowadzany jest do rdzenia *kes-* 'ciąć' (Melničuk, Etim. 1966, 195).

Wyraz trudny do interpretacji semantycznej ze względu na dużą rozbieżność znaczeń. Skok ER II 56–57, Bezlaj ES II 21 oraz ESSM IX 155–156 biorą pod uwagę przynależność do tej rodziny wyrazu ch./s. *kàsati* oznaczającego bieg konia, który

stanowiłby jedyną reprezentację formy niezwrotnej. Bardziej prawdopodobne wydaje się jednak uznanie za taką reprezentację czasowników wyspecjalizowanych w znaczeniu dotykania części ubioru (zob. *kasati 2.*).

Sławski SE II 92–93, Boryś SE 451, Skok ER II 56–57, Bezlaj ES II 21, ESSM IX 155–156. *M.J.*

kasati 2. *kasajǫ* płn. 'unosić poły ubrania', 'przystosowywać ubiór do walki, pracy fizycznej', 'lacinias colligere, propter pugnam seu laborem'

~ pol. dawne *kasać* 'otaczać, opasywać, ściskać' (Słownik stpol.), 'zamierzać coś zuchwałego, porywać się na coś' (Słownik stpol., SP XVI IBL, L.), od XVI w. też refl. *kasać się* 'ts.', dziś prefig. *zakasać*, *podkasać* 'podwinąć (o rękawach, spódnicy, itp.', dial. *kasać* 'gniewać się' (SOWM), *kasać się* 'szykować się, wyczekiwać czegoś niecierpliwie' (Karłowicz SGP), kasz. dawne *kasac* 'podkasać, podwinąć spódnicę' (Lorentz PW), dłuż. *kasaś* 'unieść poły ubrania, podkasać', też refl. *kasaś se* 'podkasać się' (Muka), głuż. *kasać -am (so)* 'podkasać (się)', też 'zmierzać, dążyć do czegoś', 'hardo się zachowywać' (Kral), czes. od XV w. *kasati kasám* 'podkasywać, podwijać część ubrania (dół sukni, rękawy)' przen. 'podbijać, zniewalać' (Gebauer Sl.), refl. *kasati se* 'ts.', też 'zachowywać się zuchwale; chwalić się' (Přir. slov.), dial. *kasať se* 'szykować, zasadzać się na kogoś' (Bartoš DSM), sła. *kasať -šú* : *-sajú* 'podwijać (o częściach ubrania)' (SSJ, HSSJ), refl. *kasať sa* 'ts.', pot. też 'chełpić się' (SSJ), dial. *kasať se* 'podkasywać się' (SSN), 'bić się', 'chełpić się' (Kálal, SSN);

stros. albo rus.-cs. z XVI w. **поѫти касатися** 'wyprawiać się w drogę' (SRJ XI–XVII, Miklosich LP). ~

Por. słe. *kasati* 'iść, potrząsając głową, o koniu' (Pleteršnik), ch./s. od XV w. *kàsati* 'biec kłusem; pędzić; spieszyć się' (RMat., Sekulić Bačk., Stanić Uskoci), które ze względu na bliskość semantyczną wiążą się z *klusati* (zob. *klusati* : *klusati*; według RMat. serb. *kljùsati* funkcjonuje jako imperf. do *kàsati*). Zob. też ERHJ I 431.

Prawdopodobnie wyspecjalizowane znaczenie wyprowadzone od homonimicznego *kasati 1.* (zob.). Znaczenie zawężone do jednej czynności wskazuje na jego wtórność.

Sławski SE II 92–93. *M.J.*

kaša 'potrawa o papkowatej konsystencji, przyrządzona z grubo zmielonych ziaren zbóż lub roślin strąkowych', 'puls, polenta', zach. i płd. też 'zmielone na grubo bądź pozbawione łupin ziarna zbóż lub roślin strąkowych', 'granea'; 'uczta obrzędowa', 'cena', demin. **kašьka**

kaša: ~ pol. od XVI w. *kasza* 'grubo mielone ziarna zbożowe; krupy', 'potrawa o papkowatej konsystencji z krup lub innych produktów' (SJP PAN, SP XVI IBL), zwłaszcza 'potrawa ugotowana na gęsto' (L., SW), niekiedy 'całe ziarna zbożowe' (SW), powszechne też w dial. (np. Karłowicz SGP, Sychta Kociewie, Dejna RKJŁ XXIII 171, Kucała PSM 194, Zborowski Zakopane), na Śląsku 'proso, kasza jaglana' (Olesch Sankt Annaberg), też bot. 'krwawnik' (Sychta Kociewie), zool. 'komórki jajowe

samicy śledzia' (Cieśla Śląsk), kasz. *kaša* 'kasza' (Lorentz PW), głuż. *kaša* 'rozrzedzona masa, papka', 'polewka' (Kral), czes. od XIV w. *kaše* 'półrzadka miałka potrawa z mleka, drobnej kaszy, ryżu, ziemniaków' (Gebauer Sl., Přir. slov., SSJČ), 'rzadka substancja, ogólnie, coś rozmiękłego, rozmokłego', np. 'śnieg' (SSJČ), dial. moraw. też 'ziarno, z którego gotuje się kaszę' (np. Bartoš DSM, Kazmíř Valašsko), 'kasza jaglana' (Malina Mistřice), sła. od XVII w. *kaša* 'rzadki półpłynny posiłek ugotowany z różnych produktów: kaszy, ziemniaków, ryżu itp.', 'gęsta, lepka, ciągnąca się masa podobna do kaszy' (SSJ), dawniej też 'wymłócone i zmielone na grubo (pozbawione łupin) ziarno niektórych roślin uprawnych', 'potrawa z prosa, pszenicy, grochu' (HSSJ), w ostatnim znaczeniu też dial. (np. SSN), 'proso, kasza jaglana' (Suchý Marchebene), 'zwyczaj weselny, taniec weselny' (Kálal, Matejčík Novohrad);

słe. od XVI w. *káša* 'pokarm z prosa pozbawionego łupin', rzadko 'pozbawione łupiny ziarna żyta lub pokarm z nich przygotowany', 'rzadki pokarm z owoców, ziemniaków itp.', 'masa przypominająca konsystencją kaszę' (SSKJ), 'kasza jako pokarm z prosa, jęczmienia, owsa' (Pleteršnik), 'kasza, potrawa, najczęściej z prosa, ziarna' (Megiser 1592), też dial. (Tominec Črni vrh, Novak Beltinci), ch./s. *kȁša* : *kàša* (dawniej też *káša*, Vuk), 'potrawa z żyta, prosa, owsa, jęczmienia, bobu ugotowana na mleku bądź wodzie' (RJAZ, RSAN), 'półpłynna bądź płynna masa, np. śnieg. błoto, nawóz' (RSAN, RMat.), 'grubo zmielone ziarno' (RSAN), też krupy z grubo zmielonego żyta (RSJ), chorw. dial. czakaw. powszechne 'płynna potrawa' (np. ČDL), 'papka, marmolada, powidła' (Palkovits Burgenland), 'potrawa z pomieszanych produktów (zmiażdżone owoce, warzywa)' (Sekulić Bačk.), serb. dial. *káša* 'płynna potrawa' (SDZ XXX 154: Banat), czrng. 'ts.' (Ćupić Zagarač, Stanić Uskoci), też wtórnie o poszczególnych potrawach, np. 'potrawa z mąki ugotowana na rosole z kury, z kawałkiem mięsa' (Hadžić Rožaj), bułg. *кàша* 'gęsty posiłek przygotowany z ugotowanej mąki na wodzie bądź na mleku' (Rečnik Botev, RBE, RBKE, Mladenov BTR), 'wszystko, co jest gęste, lejące, przypomina konsystencją kaszę' (Mladenov BTR, RBE), powszechne też w dial. (np. BDial. VII 65, BDial. V 177: Rodopy), 'potrawa obrzędowa, posiłek ze zmielonych obłuskanych ziaren żyta, podawana podczas wesela' (Mladenov BTR, Gerov), 'gęsty kisiel, również kasza z całych ziaren (np. obrzędowa potrawa z pszenicy podawana podczas chrzcin)' (Duvernois), 'sfermentowane owoce, z których wytwarza się rakiję' (BDial. VII 65), 'potrawa z mąki kukurydzianej' (BDial. V 177: Rodopy), maced. *каша* 'potrawa przygotowana z mąki' (RMJ), też dial. (Reiter Titov-Veles, Hendriks Radožda-Vevčani), 'substancja przypominająca konsystencją kaszę' (RMJ), 'nasienie konopi' (BDial. VIII 251: Kostur);

strus. i rus.-cs. od XIII w. **кашꙗ** 'uczta w domu młodożeńców po weselu' (Slovarь DRJ), 'potrawa przyrządzona z kaszy, mąki, warzyw, czasem z dodatkiem mięsa lub ryb', 'masa przypominająca swoją konsystencją kaszę' (SRJ XI–XVII, Slovarь CSRJ), ros. od XV w. *кáша* 'potrawa z kaszy, mąki, warzyw, niekiedy z dodatkiem ryby lub mięsa' (SRJ XI–XVII), 'potrawa przygotowana z jakiejś kaszy (krup) na mleku lub wodzie' (Dal, Ožegov SRJ, SSRJ, Ruk. Leks.), też w dial. (np. Myznikov Belomorьje, Slovarь Don.), przen. 'wszelka półpłynna papkowata masa, np. gęsty śnieg, błoto'

(Ożegov SRJ, SSRJ), 'gęsta potrawa z mąki żytniej' (SRSO), też 'owsianej lub jęczmiennej', 'potrawa z pszenicy' (SRNG), bot. 'koniczyna' (Slovarь Severa), częste w znaczeniach obrzędów: 'uczta weselna' (np. SRNG, Ivanova Sl. Podmoskovьja), 'przyjęcie z okazji urodzin dziecka' (Slovarь Urala), 'obiad z okazji chrzcin' (Ivanova Sl. Podmoskovьja), 'święto z okazji zakończenia żniw' (SRNG, Slovarь Severa), ukr. *кáша* 'potrawa z krup wytworzonych np. z prosa, ugotowana na mleku bądź wodzie' (SUM, Slavynecьkyj Leks.), 'półrzadka substancja przypominająca wyglądem tę potrawę' (SUM), dawne i dial. 'potrawa z ryżu, którą częstuje się gości na stypie' (Slav. Leks., Lysenko SPH), brus. od XVI w. *кáша* 'gęsta strawa z kaszy (krup) zagotowanej na mleku bądź wodzie' (TSBM), 'rzadka masa przypominająca wyglądem tę potrawę' (TSBM, też dial., np. Nar. slova 199, Scjaškovič Grodno, Turaŭ), dawne 'potrawa z krup' (HSBM), 'potrawa z mąki' (Sloŭnik Skaryny), dial. 'potrawa przygotowana z krup lub całych ziaren zbóż' (Leks. Palessja 97), 'gęsta kasza gryczana', 'zupa z kaszy gryczanej bądź pszennej' (Rastorguev Brjansk), 'obrzęd związany z chrzcinami' (Scjaškovič Sl. Hrodz., Turaŭ). ~

Demin. ***kašьka***: ~ pol. od XVI w. demin. od *kaša*, 'potrawa o papkowatej konsystencji, przyrządzona z krup lub innych produktów' (SP XVI IBL, SJP PAN, SJP PWN, SWil.), powszechne również w dial. (np. Brzeziński Krajna, Dejna RKJŁ XXIII 172) 'drobne krupy' (Lehr-Spławiński SJP, SW), też dial. (np. Brzeziński Krajna, Dejna RKJŁ XXIII 172), przen. 'o substancji przypominającej wyglądem kaszę' (SJP PAN), bot. 'łyszec wiechowaty' (SJP PAN), dial. bot. 'tasznik pospolity', 'kwiat bzu', 'pierwiosnek' (Lehr-Spławiński SJP), czes. demin. od *kašě*, 'kwiat bzu czarnego', sła. *kaška* 'pierwiosnek lekarski' (HSSJ, SSJ, SSSJ), także dial. (SSN, Ripka Dolnotrenč.), 'koniczyna', 'kwiat bzu' (Kálal);

słe. *kâška* demin. od *kaša*, bot. 'parzydło leśne, Spirea aruncus' (Pleteršnik), ch./s. *käška* 'grzyb' (RSAN), zool. 'pliszka' (Hirtz RNZN);

ros. *кáшка* od XVII w. demin. od *кáша*, 'posiłek z krup ugotowany na wodzie bądź mleku' (SSRJ, Ożegov SRJ, Dal, SRJ XI–XVII), bot. 'ludowe określenie niektórych roślin z kwiatami zebranymi w kwiatostany przypominające główkę, szczególnie koniczyna' (SSRJ, też dawne: Dal, SAR, Slovarь CSRJ i dial.: np. SRNG, Slovarь Urala, Slovarь Smolensk., Melьničenko Jaroslavl, SRSO), inne nazwy bot. powszechne w dial.: 'krwawnik pospolity' (SRNG), 'kozłek lekarski' (Slovarь Mordov.), 'grzybień biały, Nymphaea alba' (Slovarь Don.), 'rdest, Polygonum nodosum' (SRSO Dop.), 'szczaw' (Slovarь Urala), 'młode pędy świerka' (Slovarь Novosibir.), dial. 'zupa', 'ikra raka' też 'ludowe święto' (SRNG), ukr. demin. od *кáша* 'potrawa z kaszy wytworzonej z krup ugotowana na mleku bądź wodzie' (Hrinčenko, SUM), 'półrzadka substancja wyglądem przypominająca tę potrawę' (SUM), 'drobne kwiaty na różnych trawiastych roślinach bądź na drzewach' (SUM), 'ludowe określenia różnych roślin, np. Spiraea ulmaria, Trifolium repens, Capsella bursa-pastoris, Lycium flos-cuculi, Galum verum', też 'ikra ryby lub raka' (Hrinčenko), bot. 'kwiat kukurydzy' (Mat. Bukovyna), brus. od XVI w. demin. od *кáша* 'gęsta strawa z kaszy (krup) zagotowanej na mleku bądź wodzie' (TSBM, Sloŭnik Skaryny, HSBM, też dial. Turaŭ), 'ludowa nazwa niektórych rodzajów

koniczyny' (TSBM), dawne 'potrawa z mąki' (Sloŭnik Skaryny, HSBM), 'ikra raka' (Nosović), dial. 'zawiązka na drzewach iglastych' (BMM IV 225: Homel). ~

Ze słow. węg. *kása* 'kasza', też rum. dial. złożenie *rişcaş* 'potrawa z ryżu, pilaw'.

Por. połab. *ťösör* 'krupa' (Polański–Sehnert).

Etymologia niepewna. Dokładnych odpowiedników brak. Być może pierwotne nomen actionis na *-ja od* niezachowanego w psł. czasownika **kasti* 'cedzić' rekonstruowanego na podstawie języków bałt.: lit. *kósti kóšiu* 'cedzić', łot. *kãst kãšu* 'ts.' (Sławski SE 95, Machek ES² 244, Bezlaj ES II 22, BER II 297). Pierwotnym znaczeniem byłoby zatem 'odcedzona strawa', co potwierdzone licznymi nazwami rzadkiej potrawy. Drugą możliwością jest związek z psł. *česati* 'drapać, skrobać' (zob.) opartym na ie. rdzeniu *kes-* (Preobraženskij ES I 302). W tym wypadku *kas-ja* byłaby derywatem ze wzdłużeniem samogłoski rdzennej *-o-*. Jako pierwotnego należałoby spodziewać się znaczenia 'to co uzyskano przez drapanie, skrobanie; ziarna oczyszczone z łusek' (Boryś SE 224, Rejzek ČES² 296, ESSM IX 158–159, Melničuk, Etim. 1966, 232–233). Derywatem od formy bez wzdłużenia samogłoski rdzennej (poświadczonej w słow. w innych znaczeniach, zob. *kosa 1.* i *2.*) jest być może połab. *ťösör* (**kosorъ*) 'krupa' (Szydłowska-Cegłowa, SFPS II 420) łączone przez Trubačeva z psł. *kositi* (Etim. 1968, 63–64).

W demin. *kašьka* przeważają nazwy wyraźnie wtórne, odnoszące się do roślin charakteryzujących się kwiatostanem złożonym z drobnych, gęsto przylegających do siebie kwiatów albo ich części.

Sławski SE II 94–95, Boryś SE 224, Rejzek ČES² 296, Machek ES² 244, Bezlaj ES II 22, BER II 297. *Sz.P.*

kaš(ь)ľati *kaš(ь)ľajǫ* 'mieć kaszel', 'tussire'

~ pol. dawne od XV w. *kaszlać* 'tussire, tussi laborare' (Stpol., Bart. pol.-łac.), *kaszłać* (Mącz.), obydwie formy w SP XVI IBL, *kaszlać kaszlę* 'mieć kaszel, atak kaszlu' (L., SW), dial. *kaszlać* (Zaręba AJŚ, Dejna RKJŁ XXIII 172, SOWM, Górnowicz Malbork, Cechosz-Felczyk Podole), też postaci z mazurzeniem *kasłać*, *kaślać* (też z przejściem do innej koniugacji: *kasłam*) (SW, SJP PAN: pot.), *kasụać*, *kaslać*, *kašlać* (Szymczak Domaniewek), *kaślać* (Dejna RKJŁ XXIII 172, Kąś Orawa), kasz. *kašlac* (Lorentz PW, Sychta SK), połab. *koslě* 3 sg. 'kaszle' (Polański–Sehnert, Polański SE 280, Rost), dłuż. w tym samym znaczeniu *kašlaś* (Muka), głuż. *kasłać* 'kaszleć' (Pfuhl), czes. od XV w. *kašlati -lu -leš* (Gebauer Sl., Přír. slov., SSJČ), *kašlam* (Jungmann), lud. ekspr. 'pogardzać czymś, kimś', też dial. moraw. *kašlać́* (Lamprecht Opava), *kašlat (*Bělič Dol.), sła. *kašľať -ľú* 'kaszleć' (SSJ, SSSJ), ekspr. 'pogardzać czymś, lekceważyć kogoś' (SSJ, SSSJ, HSSJ: XVII w.), dial. *kašľať* : *kašťať* (SSN, Stanislav Lipt., Ripka Dolnotrenč., Sipos Bükk-Gebirge, Orlovský Gemer);

słe. od XVI w. *kášljati* (SSKJ, Besedje 16. st., Megiser 1592, Megiser 1603), *kâšljati -am* (Pleteršnik), dial. *kåšľat* (Gregorič Kostel), *kašljati* 'mocno kaszleć' (Kutin Bovec), prekmur. *kašlàti kàšlan kašlán* (Novak Beltinci), ch./s. *kàšljati kâšljēm*, dial. też refl. *se kàšljati* 'kaszleć' (RJAZ: Belostenec, RMat.), chorw. dial. czakaw. *kãšjot kãšjen*

'kaszleć' (HDZ VII 498, Šimunović Brač, ČDL), *kȁšjat* (Mahulja Omišalj, Koschat Baumgarten), *kāšjat* (Houtzagers Orlec), *kašljȁt* (Kalsbeek Orbanići, Moguš Senj), sztokaw. *kàšljat kȁšljem* (Sekulić Bačk.), serb. *kàšljati kȁšljēm* (dial. *kašljam*) 'kaszleć', rzadkie *kàšljati se* (RSAN, Vuk), dial. *kȁšľat* (Bukumirić Metohija), *kàšljati* : *kȁšljati kȁšljem (kȁšljēm)* (Reč. Vojvodine), *kášljam* (Zlatanović RGJS, Žugić Jablanica), cs. z XIV w. **кашьлѧти кашьлѧѭ кашьлѧєши** 'kaszleć' (Miklosich LP), bułg. *кàшля -еш* : *кàшлям* 'kaszleć' (RBKE, Gerov, Duvernois), dial. *кàшла* (Erkeč, BDial. IV 110), *кàшл'ам* (Vakarelska-Čobanska Samokov), *кàшл'ем* (Mladenov Vidin), też refl. (Stojkov Banat), maced. *кашла* (RMJ, MRS) też Vidoeski Kumanovo, *кàшл'ам* (BDial. VIII 251: Kostur.), dial. też refl. (Małecki SW, Hendriks Radožda-Vevčani);

stros. od XVI w. *кашлѧти* 'kaszleć' (SRJ XI–XVII, Ruk. leks.), rus.-cs. i ros. *кáшлять кáшляю кáшляешь* 'ts.' (Slovarь CSRJ, SAR, Dal, SSRJ), też dial. (Slovarь Mordov.), z innym akcentem *кашля́ть кашляю кашля́ешь* (Manaenkova SRGB), ukr. *кáшляти кáшляю кáшляєш* 'kaszleć' (SUM, Hrinčenko, Slovnyk Ševčenka, Żel., też dial. karpac. KDO), *кáшлати* (Verchratśkyj Batjuki), brus. *кáшляць кáшляю кáшляеш* 'kaszleć' (TSBM, HSBM, też dial.: SPZB, Turaŭ, Jankova Loeŭ, Sloŭnik Sennenščyny: obok *кашля́ць*). ~

Por. formy na *-ě-ti* powstałe przez analogię do innych czasowników: pol. dziś powszechne w języku literac. i dial. *kaszleć* (SW, SJP PAN, Kucała PSM, Olesch Sankt Annaberg, Zaręba AJŚ, Brzeziński Krajna, SOWM), *kaśleć* (Szewczyk Lachy Sądeckie), kasz. *kašlec* (Ramułt), podobnie głuż. *kašleć* (Kral, Jakubaš), słe. *kâšlẹt -em* (Tominec Črni vrh), w dial. też formy na *-iti*: *kaślić* (Dejna RKJŁ XXIII 172), *kasľić* (Szymczak Domaniewek), *kaszlić* (SOWM), dłuż. *kašliś* (Muka, dial. Fasske Vetschau).

Denominativum od *kaš(ь)ľь* (zob.), o budowie I 46, zob. też Zubatý Studie I 280. Sławski SE II 96. *T.K.*

kaš(ь)ľь *kaš(ь)ľa* 'kaszel', 'tussis'

~ pol. od XV w. *kaszel kaszlu* 'gwałtowny głośny wydech spowodowany podrażnieniem dróg oddechowych, zwykle przy chorobie' (Słownik stpol., SP XVI IBL, Bart. pol.-łac., L., SW, SJP PAN, też dial. *kašel* (Szymczak Domaniewek, Olesch Sankt Annaberg, SOWM, Zaręba AJŚ, Pluta Dzierżysławice, Steuer Sulków), też z inną realizacją śródgłosowej spółgłoski, np. *kasel (kaślu)*, *kaśel*, *kaśel* (MAGP VIII 367), *kasel*, *kaśel* (Dejna RKJŁ XXIII 172, Kucała PSM), kasz. *kašel -šlu* (Lorentz PW, Sychta SK, Ramułt), połab. *kosal* 'kaszel' (Polański–Sehnert, Polański SE 279: „może też *košal* bez mazurzenia u Pfeffingera"), dłuż. *kašel* 'kaszel' (Muka, Fasske Vetschau), głuż. od XVII w. *kašel* 'kaszel' (Stachowski Frencel, Kral, Pfuhl), też dial. Michalk Neustadt, czes. od XIV w. *kašel* (Gebauer Sl., Flajšhans Klaret, Jungmann, Přír. slov., SSJČ), dial. moraw. *kášel* (Hruška DSCh), *kašel* (Lamprecht Opava, Steuer Baborów), *kašel* 'koklusz', *kašel* ovčí 'krztusiec' (Bartoš DSM), *kašel* černý 'choroba młodzieńcza' (Kubín Kladsko), sła. od XVII w. *kašeľ* (HSSJ, SSSJ), čierny *kašeľ* 'choroba zaraźliwa (głównie u dzieci) charakteryzująca się napadami duszącego kaszlu, przy których dziecko sinieje' (SSSJ), dial. *kašel* (Kálal, Ripka Dolnotrenč., SSN), *kašeľ kašlä* (Orlovský Gemer);

słe. *kášelj -šlja* (Pleteršnik, SSKJ, Megiser 1592, Megiser 1603), też dial. (Karničar Obir), *kâšl -lę* (Tominec Črni vrh), *kášej* (Steenwijk Rezja), *kȁšél'* (Gregorič Kostel), prekmur. *kàšeu kašla* (Novak Beltinci), ch./s. *kȁšalj kȁšlja* (RJAZ, RSAN, Vuk, RMat.), chorw. dial. czakaw. *kȁšaj* (Šimunović Brač, ČDL, Koschat Baumgarten), *kȁšej* (Mahulja Omišalj, Houtzagers Orlec), *kȁšōj kȁšja* (Turčić Čokav. Rječ.), *kȁšalj* (Devin-NuovSelo), sztokaw. *kȁšalj* (Peić–Bačlija RBB, Sekulić Bačk.), serb. też dial. (Elezović Kos.-Met., Tomić Radimnja), *kȁšaľ* (Bukumirić Metohija), *kȁšalj : kȁšälj* też 'choroba bydła' (Reč. Vojvodine), cs. **кашьль** 'kaszel' (Miklosich LP);

strus. **кашьль** (Slovarь DRJ, Srezn., SRJ XI–XVII), ros. *кáшель -шля* (Dal, SSRJ, SRJ, Ruk. leks.), dial. *кашéль* (SIAN IV 665, Slovarь Severa), *кашéль : кáшаль* (SRNG), ukr. *кáшель -шлю* 'ts.' (SUM, Hrinčenko, Żel.), brus. *кáшаль -шлю* 'ts.' (TSBM, HSBM: *кашель*, też dial. Scjaškovič Grodno, ŽS 81: Mińsk, Sloŭnik Sennenščyny), *кáшэль* (Turaŭ), *кáшьль* (Bjalьkevič Mohylew). ~

Por. z suf. *-ica*: bułg. *кàшлица* (BTR, Mladenov BTR, RBKE), *кашлѝца* (Vakarelska-Čobanska Samokov), *кàшльица* (Stojkov Banat), *кàшлица* (Erkeč), maced. *кашлица* (RMJ, MRS też dial. BDial. VIII 251: Kostur, Małecki SW, *кàшлицъ* 'kaszel' (BDial. VI 42: zach. Tracja).

Bałto-słow. nomen actionis *kašlь* (powszechnie kontynuowana postać *kašьlь* zapewne wtórna) z suf. *-lja-* (*kās-lja-*, dokładny odpowiednik: łot. *kāšļi* 'koklusz', Smoczyński SEJL 306) od niezachowanego w psł. pierwotnego atematycznego czasownika (por. lit. *kósėti kósiu* – wcześniej *kosmi* – 'kaszlać', łot. *kāsêt* 'ts.', Fraenkel LEW 283–284, Leskien BN 460–461). Dokładnym odpowiednikiem może być też alb. *kollɛ* (**kās-lā-* 'kaszel'). Ślady pierwotnego tematu w stind. *kāsa-* m., *kās* f. 'kaszel', *kāsate* 'kaszleć' (Mayrhofer KEWA I 206).

Vondrák VSG 435, Smoczyński SEJL 306, Fraenkel LEW 283–284, ESSM IX 160–161, Sławski SE II 95–96 z literaturą. *T.K.*

katati *katajǫ* płd. i wsch. 'gwałtownie się poruszać', 'vehementer moveri'; 'poruszać, przemieszczać jakiś okrągły przedmiot, obracając powodować ślizganie się po powierzchni; toczyć', 'volvere', refl. **katati sę**

~ bułg. dial. *кàтам* 'krzątać się' (BDial. III 86), 'sprzątać' (Vakarelska-Čobanska Samokov);

ros. *катáть катáю катáешь* 'poruszać, przemieszczać jakiś okrągły przedmiot, obracając powodować ślizganie się po powierzchni, o ruchu zachodzącym w różnym czasie i kierunku': *катать бревна* (SRJ XI–XVII, Slovarь CSRJ, SAR, SSRJ, Dal, też dial. SRNG), 'tocząc, nadawać formę kuli' (Slovarь CSRJ), 'jeździć czymś z dużą częstotliwością lub szybko (pojazdem na kołach, płozach lub po wodzie)' (SSRJ, Dal), 'wozić coś na wozie, sankach, taczkach itp.', też 'wozić kogoś na czymś dla zabawy' (SSRJ, Dal, też dial. Sl. Priobьja), pot. 'wykonywać coś intensywnie' (SSRJ, też dial. Slovarь Severa), w trybie rozkazującym: *катáй(те)* używane w celu zachęcenia do działania (SRJ), 'okrężnymi ruchami nadawać czemuś miękkiemu, sypkiemu lub lepkiemu owalną formę' (SSRJ, Dal), dial. 'nadawać chlebowi formę,

przetaczając i podrzucając w misce' (Slovarь Severa), 'spłaszczać, wyrównywać, prasować, np. bieliznę przy pomocy wałka, magla' (SSRJ, SRJ, Dal, też dial. Myznikov Belomorьje), 'tocząc, spłaszczać coś, głównie przy wyrobie wojłoku' (SSRJ, Dal), 'wozić, przewozić coś' (SRNG), 'iść szybko, biec' (Slovarь Mordov.), 'upijać się, hulać' (SRNG, Melьničenko Jaroslavl), 'zgarniać grabiami na jedno miejsce' (Sl. starobrjad. Zabajkalьja, Slovarь Mordov.), 'kołysać kołyskę', 'huśtać na huśtawce', 'zachodzić (o słońcu)' (SRNG), 'tarzać, turlać dziewczęta po podłodze w czasie zabaw świątecznych' (Slovarь Severa), *катáть яйца* 'o grze, w której wykorzystuje się wielkanocne pisanki' (Sl. starobrjad. Zabajkalьja, Slovarь Severa), ukr. *катáти катáю катáєш* 'wozić kogoś na czymś dla rozrywki' (SUM), 'jeździć saniami' (Żel.), dawne 'bić; powalać na ziemię' (Hrinčenko, Slovnyk Ševčenka, Żel.), używany zamiast innego czasownika, którego znaczenie wynika z kontekstu, w celu zachęcenia do działania (SUM), dial. *катáти* 'wyrównywać grudkowatą glebę przy pomocy wałka' (Mat. Bukovyna), brus. *катáць катáю катáеш* 'wozić, przemieszczać to, co porusza się za pomocą kół', 'wozić na czymś w celu zabawy, przejażdżki' (TSBM, też dial. Sloụnik Sennenščyny, Jurčanka Mscisl.), dial. 'zwijać w rulon' (SPZB), 'bić' (Jurčanka Mscisl.), 'wyciskać (o miodzie)' (Sl. Kasaụščyny). ~

Refl. ***katati sę***: ~ ros. od XVII w. *катáться катáюсь катáешься* 'ruszać się, przemieszczać się, obracać się jak kula, koło, toczyć się (o okrągłych przedmiotach)' (SRJ XI–XVII, SSRJ, Dal), 'jeździć na czymś, poruszać się przy pomocy czegoś dla rozrywki lub ćwiczenia' (SRJ XI–XVII, Slovarь CSRJ, SAR, SSRJ, Dal), 'przewracać się z boku na bok' (Slovarь CSRJ, SAR, SSRJ, Dal), dial. 'męczyć się, cierpieć z powodu bólu' (SRNG, Sl. Karelii, Opyt Dop.), 'huśtać się w kołysce lub na huśtawce' (SRNG, Slovarь Smolensk.), 'znajdować się nie na swoim miejscu, poniewierać się' (SRNG), 'być ruchliwym, mieć szybkie ruchy' (Slovarь Mordov.), 'podnosić się, wzbierać (o fali)', 'iść na tarło' (Sl. Karelii), ukr. *катáтися катáюся катáєшся* 'jeździć na czymś dla rozrywki lub ćwiczenia' (SUM, Hrinčenko), brus. *катáцца катáюся катáешся* 'jeździć na czymś dla zabawy lub w celu doskonalenia swoich umiejętności' (TSBM), dial. 'jeździć' (SPZB). ~

Por. deverbalia: ch./s. dial. *kam* 'żerdź, kij, kół, klin' (Vlajić-Popović, SEDanas 67–81), ros. dial. *кат* 'żarna', 'ślady wozu lub sań', 'wóz', *каты́* 'pasy skoszonego siana, pokos' (SRNG).

Etymologia jest problematyczna. Niewątpliwie spokrewniony z *kotiti*, jednak właściwym iterativum od *kotiti* jest *kaťati* (zob.), na co wskazuje morfologiczna regularność tamtego derywatu. Zdaniem ESSM IX 162–163 czasownik *katati* jest wtórny i został utworzony na drodze uproszczenia morfologicznego. Zbliżenie semantyczne obu czasowników może być wtórne. Na szerszy zasięg czasownika może ewentualnie wskazywać rzeczownik *kat* występujący w tej formie we wszystkich językach zach.słow. (pol. od XV w., czes. od XV w., sła. od XVI w., też dłuż. i głuż.) i nazywający wykonawcę kar cielesnych i kary śmierci. Zdaniem np. Jakobsona (Slavic Word VIII 388) jest to nomen actionis, wtórnie nomen agentis, od kontynuantów *katati*, które powstało na bazie nazwy którejś ze średniowiecznych tortur. Zdaniem innych

(np. Vlajić-Popović, SEDanas 71) wyraz jest germanizmem, za czym przemawia brak podstawy słowotwórczej w językach zach.słow. Przegląd innych etymologii zob. Trubačev, Etim. 1965, 76, Sławski SE II 98–99, Vasmer ES II 208.

ESSM IX 162–163, Černych IESRJ I 387, Trubačev, Etim. 1965, 76, Sławski SE II 98–99, Vasmer ES II 208, Vlajić-Popović, SEDanas 67–81. *Sz.P.*

kaťati *kaťajǫ* płn. 'powalać na ziemię, przewracać', 'evertere'; 'toczyć', 'volvere'; 'chwiać, kołysać', 'labere', refl. **kaťati sę**

~ pol. dial. *kacać* 'lekko uderzać' (Steffen Warmia, SOWM), może też dawne pol. dial. rzadkie refl. *keciać się* 'taplać się, tarzać się' (Karłowicz SGP z Mazowsza), czes. *káceti* (już stczes. *kacěti*) 'wywracać (zwłaszcza o drzewach)', 'powalać na ziemię', 'niszczyć, burzyć', 'kołysać', dawne 'rzucać, miotać, targać' (Gebauer Sl., MSČS), dial. moraw. *kácat* 'ścinać drzewa' (Malina Mistřice), sła. dawne z XVIII w. *kácať* 'rąbać, ścinać (o drzewach)' (HSSJ), dial. 'burzyć, wywracać' (Kálal);

ros. od XVII w. *качáть* 'doprowadzać do kołysania, o huśtawce lub kołysce', 'poruszać w różne strony, chwiać': vt. i vi. 'kiwać, np. głową', 'wyciągać wodę przy pomocy pompy', nieosob. 'pozbawiać równowagi, znosić' (SSRJ, SAR, Dal, SRJ, też dial. SRNG), dawne też 'kontynuować z wysiłkiem lub pośpiesznie jakąś czynność', skąd użycie formy: *качáй* dla pośpieszenia lub pobudzenia do jakiejś czynności, np. *качáй!* 'pośpiesz konie' (Slovarь CSRJ), dial. też 'robić coś szybko', 'bić', 'młócić cepem', 'pić dużo, upijać się' (SRNG), 'długo jechać lub iść dokądś' (Sredneobskij sl.), 'poruszać koło wrzeciona, naciskając nogą na pedał' (Slovarь Novosybir.), 'ciągnąć sieć' (Sl. Karelii), 'wałkować ciasto' (Slovarь Smolensk.), 'prasować bieliznę przy pomocy wałka' (SRNG, Manaenkova SRGB, Slovarь Smolensk., Slovarь Novosybir.), ukr. *качáти* 'kołysać', 'toczyć coś', 'czerpać wodę pompą', 'wałkować ciasto', 'rozprostowywać, prasować wałkiem lub maglownicą' (SUM, Hrinčenko, też dial. np. Leks. Polesьja, Sl. ukr. woroneż., Verchratśkyj Łemk.), brus. od XVI w. *качáць качáю качáеш* 'toczyć', 'turlać', 'obracać z boku na bok, np. podczas panierowania', 'formować kulki np. z ciasta, obracając je na stolnicy', 'maglować, prasować bieliznę', 'przewracać na ziemię' (TSBM, Nosovič, HSBM, też dial. np. Cychun Grodno SNM, Mova Sennenščyny, SPZB), dawne i dial. 'kołysać, huśtać', dawne też 'siec, bić np. rózgą, biczem' (Nosovič), dial. 'pompować' (Turaŭ), 'przyginać, przydeptywać na ziemi (o rosnącym lnie)' (Sloŭnik GCRB). ~

Refl. ***kaťati sę***: ~ czes. od XIV w. *káceti se* 'zataczać się, chwiać się, kołysać się', 'walić się, osuwać, upadać bezwładnie na ziemię', 'ulegać zniszczeniu' (Přír. slov., Jungmann, Gebauer Sl.), dawne też 'pławić się, taplać się' (Jungmann), dial. moraw. *kácat se* 'psuć się, marnieć; przepadać' (Přír. slov., też dial. Bartoš DSM, Malina Mistřice), sła. dawne *kácať sa* 'upadać, przewracać się' (HSSJ), dial. 'kolebać się, chwiejnie jechać (np. o wozie)' (SSN);

ros. od XVI w. *качáться* 'huśtać się na czymś, np. na huśtawce', 'chwiać się, przechylać się w różne strony', 'chwiać się podczas chodzenia z powodu słabości' (Slovarь CSRJ, SAR, SAR, SSRJ), dial. 'przewracać się, turlać się po ziemi', 'przewracać

się z boku na bok' (SRNG), 'jeździć na koniu' (Opyt), 'rozprzestrzeniać się (o mgle)' (SRNG), ukr. *качáтися* 'toczyć się', 'obracać, zawracać', 'kołysać się' (SUM, Hrinčenko), dawne 'przewracać się z boku na bok', 'toczyć się, jeździć', 'biegać w różnych kierunkach' (Hrinčenko), też 'chwiać się (np. ze starości)' (KDO 317), dial. bojk. 'walać się, poniewierać się' (Kmit Bojk.), brus. *качáцца* 'obracać się, toczyć', 'tocząc się, poruszać się do przodu' (TSBM, TSBLM, Nosovič), 'jeździć saniami' (Nosovič), 'przemieszczać się środkiem lokomocji na kołach' (TSBLM), też dial. 'turlać się' (Turaŭ), 'przewracać się z boku na bok' (Mova Sennenščyny, SPZB), dial. 'walczyć, siłować się', 'rozprzestrzeniać się, o dymie, mgle' (Sl. Kosaŭščyny). ~

Z brus. lit. *kočióti* 'wałkować, maglować' (Skardžius 105).

Pol. dial. od XIX w. *kaczać (się)* zamiast oczekiwanego *kacać* 'tarzać, taczać; 'turlać się' (SW, Feleszko Bukowina, Cechosz Felczyk OH) wskazuje na pożyczkę wsch.słow. (Sławski SE II 13).

Por. też sła. *kačať sa* 'taplać się w wodzie' (SSN);

2. sła. dial. *kacnuť* ekspr. przy ponagleniach: 'pchnąć, popchnąć; rzucić': *kacni* ho tam!

Iterativum-durativum od *kotiti* z regularnym wzdłużonym wokalizmem w rdzeniu (ESSM IX 162–163, Vlajić-Popović, SEDanas 69).

Berneker SEW I 592, Rejzek ČES 255, Machek ES 233 i 283, Sławski, SO XVIII 386–389, Sławski SE II 13, ESSM IX 162–163, Vlajić-Popović, SEDanas 69. *B.O.– Sz.P.*

kava dial. płn. 'kawka', 'graculus, Corvus monedula'

~ pol. dawne od XVI w. i dial. *kawa* 'kawka pospolita, Coloeus monedula' (SJP PAN, SP XVI IBL, SW), 'Corvus monedula' (L., SW, też dial.: Karłowicz SGP, SOWM, Pluta Dzierżysławice), czes. dial. *kava* 'kawka' (Kott DSM), w stczes. NO *Kava* (XIII w.), jako nazwa ptaka w XIV w. (Gebauer Sl.);

ukr. dial. *кáва* 'kawka' (SUM, Hrinčenko). ~

Por. stpol. w XVII w. *kawy* 'brednie, głupstwa, banialuki' (SW, L.), *kawić* 'czynić głupstwa; bredzić, pleść jak kawka' (L.), czes. dial. hanackie *kavák*, wałaskie *kaváň* 'kawka, gawron' (Bartoš DSM), hanackie też *kavoň* 'gawron' (Gregor Slav.-buč., Malina Mistřice, Bartoš DSM);

2. o dźwkn. charakterze wyrazu świadczą też nazwy różnych zwierząt: ros. dial. *кáва* 'kot' (Slovarь Severa), demin. *кáвка* 'żaba' (SRNG: Astrachań), 'kot' (SRNG: Wołogda, Slovarь volog. nar.), ukr. też *кáва* 'wilk' (SUM).

Dźwkn. od interi. *kavь!* Odpowiedniki lit. dial. *kóva* 'kawka', *kóvas* 'ts.', też w compositach *naktikóva*, *naktikóvas* 'nocny ptak, sowa' (Fraenkel LEW 284–285, Trautman BSW 123). Trautman l.c. rekonstruuje bsł. *kāų̆-ā-* utworzone od interi. *kaų̆-*. Pochodzenie dźwkn. potwierdzają też liczne użycia w funkcji przezwiskowej, zob. też pod *kavьka*.

Wyraz wyparty w większości języków przez deverbativum *kavьka* (zob.), stąd jego mały zasięg.

Sławski SE II 108–109, tam o innych zestawieniach. *T.K.*

kavъka 'nieduży ptak z rodziny krukowatych', 'Corvus monedula'

~ pol. od XV w. *kawka* 'Monedula turrium' (Słownik stpol., Bart. pol.-łac., Mącz.), 'Corvus monedula, niewielki ptak z rodziny krukowatych' (SP XVI IBL, L., SJP PAN), dawne 'nierządnica, prostytutka' (SP XVI IBL, SW), przen. 'lekceważąco o młodej dziewczynie' (SJP PAN), też dial. (Kąś Orawa, SOWM, Górnowicz Malbork, Dejna RKJŁ XXIII 174, Kucała PSM, Zaręba Siołkowice, Nowak Żywiec), kasz. *kâvka* 'Corvus monedula' (Lorentz PW, Sychta SK), dłuż. *kawka* 'Monedula turrium', zelena *kawka* 'kraska zwyczajna, Coracias garrula' (Muka, Fasske Vetschau), głuż. *kawka* 'ptak kawka', 'osoba natarczywie przyglądająca się komuś' (Kral, Pfuhl, też dial. Michalk Neustadt), czes. od XIII w. NO *Kawka*, od XIV 'Coloeus' (Gebauer Sl., Flajšhans Klaret, Jungmann, Přír. slov., SSJČ), pot. 'lekkomyślny, łatwowierny człowiek', sła. od XIV w. i dial. *kavka* 'Coloeus monedula' (SSSJ, HSSJ, Kálal, Ryšánek Žil. kn., SSN), *kavka* tmavá 'Corvus monedula' (SSSJ), *kavka* obyčajná 'ts.' (Ferianc SNV 156), też dial. *kavka* (Matejčík Novohrad, Buffa Dlhá Lúka);

słe. od XVI w. *kávka* 'ptak wielkości gołębia, kawka' (SSKJ, Besedje 16. st.), planinska *kavka* 'Pyrrhocorax graculus', *kâvka* 'Corvus monedula' (Pleteršnik), też dial. (Tominec Črni vrh, Gregorič Kostel, Karničar Obir), ch./s. dawne i dial. *kâvka* 'Corvus monedula' (RJAZ, RMat., RSAN);

ros. dawne i dial. *ká͡вка* 'kawka' (SRNG: Smoleńsk, Slovarь Smolensk, Dal, SIAN), ukr. dial. *ká͡вка* 'kawka' (SUM, Hrinčenko, Żel.), łemk. *ка͡вка* : *ка͡ўка* 'kawka' (Turčyn Tylicz, Rieger Łemk.), *ká͡вка* 'kawka, wrona' (Mat. Bukovyna), brus. *ка͡вка* 'kawka' (Nosovič), *ká͡ўка* (TSBM), dial. *ká͡ўка* (SPZB, Scjaškovič Grodno, ŽS 24: Nowogródek, Šatalava BDS, Mat. Minsk II, Bjalьkevič Mohylew). ~

Por. z pol. niem. dial. *kawke* 'ptak kawka';

2. ros. dial. *ká͡вка* 'żaba' zapewne stworzone niezależnie od tej samej interi. (SRNG);

3. ros. dial. 'gardło' (Eliasov Zabajkalьe); niewykluczona przynależność w drodze metonimii 'krzykliwy człowiek' > 'gardło'.

Deminutivum z suf. *-ъka* od *kava* (zob.).

Sławski SE II 108–109. *T.K.*

kavъkati *kavъkajǫ* 'krakać; skrzeczeć; kwilić', 'crocitare; stridere; pipiare'

~ dłuż. *kawkaś -am* 'krakać, skrzeczeć; gdakać' (Muka), *kjawkaś* 'szczekać (o psie); głośno płakać (o dzieciach)' (Muka), głuż. *kawkać* 'krzyczeć głosem kawki', 'gapić się' (Kral, Trofimovič);

słe. *kâvkati -am -čem* 'krzyczeć jak kawka; lamentować' (Pleteršnik, SSKJ dawne: *kávkati*), serb. *kȁvkati kȁvčēm* 'gulgotać (o indyku)', przen. 'kwilić, lamentować' (RSAN), bułg. dial. *к'ȁфкам* 'szczekać (o psie)' (BDial. II 85);

ros. dial. *ká͡вкать ká͡вкаю ká͡вкаешь* 'o krzyku kawki; krzyczeć jak kawka' (SRNG: Smoleńsk, Perm, Slovarь Smolensk.), 'krakać' (Slovarь Novosybir.), 'mocno kaszleć, szczególnie suchym kaszlem' (Dal: wsch., SRNG, Slovarь Urala Dop., Slovarь Severa, Eliasov Zabajkalьe), 'kwilić (o słabym głosie dziecka)' (SRNG, Slovarь Severa),

'wydawać wysokie dźwięki, piszczeć (o dziecku lub zwierzęciu)' (Slovarь Severa), 'miauczeć (o kocie)' (SRNG, Slovarь Smolensk, Slovarь Karelii, Slovarь Urala Dop., Slovarь Severa, Manaenkova SRGB też: *кавчить*), 'szczekać, ujadać (o psie)' (SRNG: Ołoniec, Smoleńsk, Slovarь Urala Dop.), 'kumkać, o żabie' (Slovarь Severa), 'wydawać dźwięki, też o głosie wiatru, dzwonów' (SRNG: Ołoniec, Archangielsk), 'krzyczeć, kłócić się, awanturować' (Eliasov Zabajkalье, Sl. staroobrjad. Zabajkalьja, SRNG), 'natrętnie prosić, wypraszać' (Slovarь Smolensk.), 'jeść' (Slovarь Don.), ukr. *кáвкати кáвкаю кáвкаєш* : *кавчáти кавчý кавчéш* 'wydawać dźwięk *kaw-kaw* (o kawce)', 'krakać (o wronie)', 'piszczeć, skowyczeć; wydawać gardłowy głos', 'kaszleć' (SUM, Hrinčenko), dial. *кáвкати, кéвкати* 'krzyczeć, wydawać dźwięki (o kawkach, wronach, indykach itp.)' (Lysenko SPH: *кáвкать*, Sl. ukr. woroneż. też: *кáвчать*), 'miauczeć', 'natrętnie, usilnie prosić' (Mat. Bukovyna, hucul. Janów SH), perf. *кáвкнути* 'pęknąć' (Żel.), brus. *кáўкаць* 'miauczeć (o kocie)', perf. 'wydać głos; pisnąć' (TSBM), dawne 'wydawać dźwięki jak kawka, wrona' (Nosovič), dial. 'miauczeć' (Turaŭ, Scjaškovič Grodno, Jankova Loeŭ, Šatalava BDS, Šaternik Červ., SPZB, Jurčanka Mscisl, Sloŭnik Sennenščyny), 'krakać' (SPZB), 'wymiotować' (Turaŭ), 'natrętnie prosić' (Rastorguev Brjansk), 'wydawać głos (o ludziach)' (Jurčanka Mscisl.), 'wydawać głos (o kuropatwach)' (Sloŭnik Sennenščyny). ~

Por. rzadsze kontynuanty ewentualnego *kavъčati*: głuż. *kjawčeć* 'o głosie kotów lub płaczących dzieci' (Pfuhl, Jakubaš), sła. *kavčať* 'utyskiwać, stękać', ukr. *кавчáти кавчý кавчéш* 'krakać (o kawkach, wronach)', 'kwakać, rechotać (o żabach)', 'skowyczeć', 'wydawać gardłowy głos', 'kaszleć' (SUM, Bilećkyj-Nosenko, Hrinčenko), dial. *кáвчать* 'miauczeć' (Sl. ukr. woroneż.), łemk. *кавчати* (*каўчати*) 'wydawać dźwięk charakterystyczny dla kawek' (Turčyn Tylicz, Verchratśkyj Łemk.).

Czasownik dźwkn. od naśladowania głosu ptaka z właściwym dla tego typu derywatów suf. *-k-*, por. co do budowy *grakati*, *chŕkati*. *T.K.*

kazati *kazajǫ* 'umożliwiać widzenie, oglądanie, pokazywać; wskazywać', 'demonstrare; indicare'; 'mówić', 'dicere'; 'nakazywać, polecać; 'domagać się czegoś', 'iubere; postulare', refl. **kazati sę** 'wydawać się', 'apparere, videri'

~ pol. od XV w. *kazać każę* 'polecić, nakazać coś komuś ustnie albo pisemnie' (Słownik stpol.), też 'ustanowić prawo, poradzić, zalecić' (SP XVI IBL, też dial. np. Sychta Kociewie), 'głosić ewangelię, kazanie' (Słownik stpol., SP XVI IBL, też dial., np. Kąś Orawa), 'przemawiać publicznie', 'pokazywać, wskazywać' (SP XVI IBL, L.), *kazi* 'zdaje się' (Karłowicz SGP: Mazowsze), kasz. *kazac kâże* 'kazać' (Sychta SK, Lorentz PW), połab. *kosen* 'usilnie prosić w gości' (Rost), może zamiast *koson* = *kozóne* = *kazanije*, które Brückner, ZslPh VII 50, Polański SE 279 i Polański–Sehnert łączą z psł. *kvašenьje*, por. głuż. *kwas* 'wesele', ale zob. dłuż. *kazaś* i głuż. *kazać* w znaczeniu 'zapraszać', dłuż. od XVI w. *kazaś* 'nakazywać' (Moller: *kassamy* part. praet. pass. za: Schuster-Šewc EW 504–505), też dial. (Fasske Vetschau), 'zamawiać', 'zapraszać' (Muka, Starosta), głuż. *kazać -am* 'rozkazać, polecić', *kazać* komuś na coś 'zapraszać kogoś na coś' (Kral), w XVII w. też *każu każem* = *kazam* 'rozkazuję, nakazuję',

'ustanawiam', 'zalecam' (Stachowski Frencel), stczes. *kázati kážu* 'pokazywać' tylko z XIII/XIV w. (Gebauer Sl.), czes. od XIV w. 'głosić', 'mówić kazanie', 'rozkazywać, polecać', przestarz. 'utrzymywać w karności', 'sądzić, karać' (Gebauer Sl., Přir. slov.), też dial. (Gregor Slav.-buč., Lamprecht Opava, Bělič Dol., Skulina Mor.-slov.), sła. od XV w. *kázať -žu*, 'przykazywać, zarządzać', 'mówić kazanie' (HSSJ, SSJ, też dial. SSN, Buffa Dlhá Lúka), przestarz. 'karać' (HSSJ, od XV w.), dial. też *kazať* 'powiedzieć' (Sipos Bükk-Gebirge, Kálal);

słe. od XVI w. *kázati -žem* 'pokazywać' (Megiser 1592, Pleteršnik), przestarz. 'okazywać', 'oznaczać, zapowiadać, np. o znakach pogody', 'pasować do czegoś' (Pleteršnik), nieosob. 'trzeba, należy' (Pleteršnik, SSKJ, też dial. Tominec Črni vrh, Steenwijk Rezja), ch./s. *kázati kâžēm* 'powiedzieć; mówić', 'wymieniać', 'objaśniać', 'przepowiadać, zapowiadać', 'pokazywać', 'przedstawiać' (RSAN, RMat., RJAZ, Vuk.), chorw. dial. *kazȁt* 'pokazywać' (Houtzagers Orlec, Koschat Baumgarten), 'wyglądać na coś, wydawać się' (Houtzagers Orlec), perf. 'powiedzieć', 'donieść, oskarżyć' (Jurišić Vrgada), scs. **казати кажѫ кажеши** 'pokazywać', 'wychowywać', 'karać', 'nakazywać', 'mówić kazanie' (SJS), bułg. *кàжа -еш* 'powiedzieć', maced. *каже* perf. 'powiedzieć, nakazać', 'opowiedzieć, objaśnić', 'pokazać' (RMJ), też dial. (Hendriks Radožda-Vevčani, Vidoeski Kumanovo);

strus. **казати кажоу кажеть** 'pokazywać; wskazywać', 'opowiadać', 'uczyć, wychowywać; karać', 'przekonywać, nakazywać, zakazywać' (Slovarь DRJ, Srezn., SRJ XI–XVII), ros. pot. *казáть кажý кáжешь* 'pokazywać' (SRJ), dawne i dial. też 'udawać', 'uczyć, pouczać', 'nakazywać' (Dal, SRNG), ukr. od XIV w. *казáти кажý кáжеш* 'kazać, polecić', 'powiedzieć' (SSUM), stukr. też 'skrzyczeć, złajać' (SSUM: XIV w.), 'powiedzieć', 'kazać, polecić' (Hrinčenko), też 'świadczyć o czymś' (SUM), 'pokazywać', 'mniemać' (Žel.), brus. od XV w. *казáць кажý кáжаш* 'powiedzieć, opowiadać', 'nakazywać', 'świadczyć o czymś, wskazywać na coś' (HSBM, TSBM, Nosovič, dial. SPZB), też 'pokazywać' (TSBM). ~

Refl. ***kazati sę***: ~ stczes. *kázati sě -žu -žeš* 'pokazywać się, objawiać się' tylko z XIII/XIV w., *kázati se* kym, čim 'uczyć się na cudzych błędach' (Gebauer Sl.), sła. dawne *kazať sa* 'mieć nauczkę' (HSSJ: XV w.), dial. *kázať sa* 'zdawać się' (SSN);

słe. *kázati se* 'pokazywać się' (SSKJ), serb. *kázati se* 'ukazać się, zjawić się', 'stać się widocznym' (RMat., RJAZ), maced. *каже се* 'przedstawić się' (RMJ);

strus. **казатиса кажоуса кажеться** 'wydawać się', 'być wychowywanym', 'podlegać karze' (Slovarь DRJ, SRJ XI–XVII), ros. *казáться* 'wydawać się; okazywać się; zjawiać się' (SRJ, Dal), dial. też 'podobać się' (SRNG), ukr. dawne 'pokazywać się, pojawiać się' (Hrinčenko), stbrus. od XV w. **казатисѧ** 'nazywać się kimś, przedstawiać się jako ktoś', 'zjawiać się' (HSBM), dziś *казáцца* 'być mówionym' (TSBM, Nosovič), dial. 'zdawać się' (Turaŭ). ~

Niejasne. Budowa wskazuje na iterativum-durativum od niezachowanego **kozti*, które realnie przyjęłoby postać **kosti*, a więc homonimiczną wobec czasownika oczekiwanego w rodzinie *kasati, kosnǫti, kochati* (zob.). Na pierwotną postać **kozti* może wskazywawać psł. *čeznǫti* (zob.), jeżeli uda się objaśnić odmienną od *kazati*

semantykę. ESSM IX 168–170 łączy *kazati* z *kaziti* (zob.), uważając *kaziti* 'niszczyć' za formę kauzatywną, jednak przy tak bliskim związku derywacyjnym należałoby oczekiwać wyraźnych nawiązań semantycznych do znaczeń obecnych przy formie *kazati*.

Najprawdopodobniej od ie. *k^{u}ek'* : *k^{u}ok'*- 'błyszczeć, być widocznym', 'pokazywać się', por. np. stind. *cašte*, awest. *čašte* (Sławski SE II 110), brak odpowiedników bałt. (Brückner SE 223). Wygłosowe rdzenne *z*- objaśnia się ie. alternacją *k'* : *g'* spotykaną w wygłosie rdzenia (Brugmann Grdr. I 629–630, Vasmer ES II 159). Próby łączenia ze stind. *śāsti* 'wskazywać' nie przekonują ze względów fonetycznych; Machek ES^{2} 246 zakłada pochodzenie z ie. *k'ek'*- z niezwykłym rozwojem palatalnego *k'*. Pierwotna semantyka związana z widzeniem lepiej zachowała się w formie zwrotnej. Podobny rozwój semantyczny od verba videndi do verba dicendi widoczny też w językach indo-irańskich: stind. *caksaṭe* 'pojawiać się', awest. *čašte* 'uczyć'. Por. też paralelny rozwój: łac. *dicere* 'mówić' względem *indicare* 'wskazywać', gr. *δείκνυμι* 'pokazać, ukazać' i 'wykazać, dowieść'.

Sławski SE II 110, ESSM IX 168–170, Machek ES^{2} 246, Vasmer ES II 159. *M.J.*

kaziti *kažǫ* 'powodować znikanie', 'niszczyć, psuć', 'corrumpere, delere', refl. **kaziti sę**

~ pol. *kazić każę* 'psuć, niszczyć, np. o zdrowiu, stanie posiadania, wartościach moralnych' (Słownik stpol., SP XVI IBL, L.), dial. 'brudzić, plamić' (Karłowicz SGP), kasz. *kazëc* 'psuć, niszczyć' (Sychta SK, Lorentz PW), dłuż. od XVI w. (Moller: *kase* 3 sg. za Schuster-Šewc EW 505), *kazyś kažu* : *kazym* 'psuć, niszczyć', 'rujnować' (Muka, Starosta), głuż. od XVII w. *kazyć kažu* 'psuć' (Kral, Zeman), dawne też *kazyć kažem* (Stachowski Frencel), stczes. *kaziti -žu* 'niszczyć' od XIV w. (Gebauer Sl.), czes. od XIV w. *kaziti* 'niszczyć, psuć' (Gebauer Sl., Přir. slov.), też dial. (Králík Kelč, Lamprecht Opava, Loriš Ostrava), sła. od XVI w. *kaziť* 'niszczyć, szkodzić', 'psuć (też w znaczeniu moralnym)' (SSJ, HSSJ), też dial. *kaziť* 'niszczyć' (SSN);

słe. *kazíti -ím* 'niszczyć, psuć, też moralnie' (Pleteršnik, SSKJ, też dial. Tominec Črni vrh), scs. **казити кажѫ казиши** 'niszczyć, psuć', 'kastrować' (SJS);

strus. **казити кажоу казить** 'niszczyć' (Slovarь DRJ, Srezn., SRJ XI–XVII), ros. dawne *казúть кажý* 'psuć, niszczyć' (Dal), stukr. od XIV w. **казити** 'niszczyć, rujnować', w XV w. też 'znieważać' (SSUM), ukr. *казúти кажý казúш* 'psuć, niszczyć; tłuc, rozbijać', 'psuć, bezcześcić' (Žel.), 'psuć' (Hrinčenko), brus. dawne od XV w. *казíць* 'psuć', 'krzywić się (o grymasie twarzy)' (Nosovič), stbrus. **казити** 'psuć, niszczyć; rujnować', 'męczyć', 'zabijać' (HSBM). ~

Refl. ***kaziti sę***: ~ pol. *kazić się* 'psuć się', 'zadawać sobie szkodę', 'gnić', 'brudzić się', 'podupadać na zdrowiu', 'demoralizować się' (Słownik stpol., SP XVI IBL), kasz. *kazëc są* 'psuć się, tłuc się', 'rozbijać się, o spienionej fali' (Sychta SK, Lorentz PW), głuż. *kazyć so -žu so* 'psuć się' (Kral), czes. *kaziti se* 'psuć się' (Přir. slov.), sła. od XVII w. *kaziť sa* 'psuć się, stawać się złym' (SSJ, HSSJ);

strus. **казитиса кажоуса казитьса** 'ulegać uszczerbkowi, psuć się' (Slovarь DRJ, Srezn., SRJ XI–XVII), ros. dawne *казúться* 'psuć się, ulegać uszkodzeniu' (Dal), ukr.

казúтися кажýся кáзишся 'wpadać w złość, wściekłość', 'szaleć, wariować' (SUM, Žel., Hrinčenko), brus. od XV w. *казúцца* 'psuć się', 'męczyć się' (HSBM), dawne 'wyśmiewać się' (Nosovič). ~

Pierwotne causativum od *čeznǫti* 'znikać'. Znaczeniem wynikającym ze struktury wyrazu jest 'powodować znikanie', z czego 'niszczyć, psuć' i dalsze wyspecjalizowane znaczenia (Berneker SEW I 498, Vasmer ES II 160, Sławski SE II 112). Odpowiedniki ie. niepewne. Być może do tej samej rodziny należy stnord. *hvika* 'cofać się, ustępować', łac. *con-quiniscere* 'schylić się, przykucnąć'. Inaczej ESSM IX 171, który opowiada się za związkiem z *kazati* (zob.) i uważa *kaziti* za causativum od niepoświadczonego **kozti* (por. też ESSM 168–170). Przegląd innych, mniej prawdopodobnych objaśnień zob. Sławski SE II 112.

Berneker SEW I 498, Vasmer ES II 160, Sławski SE II 112, ESSM IX 171. *M.J.*

kaznь f. 'polecenie, nakaz', 'mandatum'

~ pol. stpol. *kaźń* 'rozkaz, polecenie', 'karność, dyscyplina', 'kara, sankcja karna', 'władza, moc', 'sąd, jurysdykcja', 'więzienie, areszt' (Słownik stpol., SP XVI IBL), pol. 'ciężka kara, tortura; kara śmierci', też dial. (SOWM, Karłowicz SGP: *kaźń* : *kaźnia*), dial. też *kaźń* : *kazyń* 'kazanie' (Kąś Orawa), dłuż. od XVI w. *kazń* 'prawo, ustawa', 'przykazanie', 'biblia' (Starosta, Muka też: *kazńa*, Schuster-Šewc EW 505: Moller z XVI w.), głuż. od XVII w. *kaznja* 'przykazanie', 'nakaz' (Stachowski Frencel), dziś też 'karność, dyscyplina' (Kral), dial. *kaznja* przykazanie' (Jentsch Rodewitz, Michalk Neustadt), stczes. od XIV w. *kázn* : *kázň* : *kázen* : *kázeň* 'kara', 'posłuszeństwo, karność' (Gebauer Sl.), czes. *kázeň -zně* 'dyscyplina, karność, wychowanie', 'umiarkowanie, powściągliwość' (Přir. slov.), dial. *kázeň* 'kazanie' (Kubin Kladsko, Bartoš DSM), sła. od XV w. *kázeň -zne* : *-zní* 'napominanie, karcenie', 'kazanie' (SSJ, HSSJ), dawniej też 'porządek, dyscyplina', 'kara, więzienie' (HSSJ), dial. *kázeň* 'kazanie' (SSN, Matejčík Novohrad), 'napominanie, karcenie' (SSN);

słe. *kâzen -zni* (: *kâzen -zna*) 'kara' (Pleteršnik), 'danina, podatek', też dial. (Tominec Črni vrh), ch./s. *kâzna* : *kȁzna* 'kara' (RMat., wg RJAZ wtórne wobec *kazan kazni* f. uważanego za cerkiewizm albo rusycyzm), scs. **казнь казни** 'kara', 'postanowienie, dekret' (SJS: Euch., Supr.), maced. *казна* 'kara' (RMJ);

strus. **казнь казни** 'kara; plaga' (Slovarъ DRJ, Srezn., SRJ XI–XVII), stros. 'kara śmierci' (SRJ XI–XVII), ros. *казнь* 'kara śmierci', 'kara', 'męka' (SRJ, Dal), stukr. z XIV w. **казнь** 'kara' (SSUM), brus. od XV w. *казнь* 'słowa, pouczenie', 'kara', 'bieda, nieszczęście', 'niewola', 'więzienie' (HSBM). ~

Por. ros. dial. *кáзань* 'kara' : *кáзня* 'męka, kara', 'prośba' (SRNG);

2. deverbativa: bułg. *казня̀ -ùш* dawne i dial. 'skazywać, zwłaszcza na śmierć' (RBE), strus. **казнити казню казнить** 'karać, zwłaszcza śmiercią' (Srezn., Slovarъ DRJ), 'niszczyć' (SRJ XI–XVII), ros. *казни́ть* 'karać', 'osądzać' (SRJ, Dal), ukr. od XIV w. *казни́ти* 'karać' (SSUM, Žel.), brus. od XV w. *казні́ць* 'karać' (HSBM, Nosovič).

Derywat z przyrostkiem *-znь*, który byłby wariantem do *-snь*, ewentualnie *-nь* (oba sufiksy rzadkie, na temat ich wzajemnej relacji zob. Matasović SNW-F 44–45)

od *kazati* (zob.). Ze względów znaczeniowych są też próby łączenia z *kaziti*, a nawet z *kajati* (literatura na ten temat Sławski SE II 113–114). *M.J.*

kladati *kladajǫ* 'kłaść', 'ponere'

~ pol. dawne od XV w. *kładać* (później tylko prefig.) 'umieszczać w pozycji leżącej', 'układać', 'nakładać, zakładać', 'przytwierdzać' (Słownik stpol., SP XVI IBL, SW), dial. *kładać* 'układać' (SOWM), perf. *kładnąć (sie)* 'kłaść się' (Dejna RKJŁ XXIII 195, Feleszko Bukowina), kasz. *kładac kłwdaią* 'przykładać' (Lorentz PW), dłuż. tylko prefig. *nakładaś, składaś* (Muka), stczes. z XIV w. (później tylko prefig.) *kládati -aju* 'kłaść, układać' (Gebauer Sl.), sła. dawne od poł. XVII w. i dial. *kládať* (HSSJ, w dial. wtórne iter. *kladávať* 'kłaść, układać', SSN);

słe. od XVI w. *klâdati -am* 'kłaść' (Pleteršnik, Besedje 16. st., Besedišče SJ), ch./s. dawne od XV w. i dial. *kládati klâdām* 'składać, umieszczać na czymś; opowiadać, dowodzić', *kládati se* 'składać się; sprzeciwiać się komu; mieć zamiar' (RJAZ), chorw. dial. czakaw. *kladȁt* 'kłaść, stawiać, składać' (HDZ I 163, Turina–Šepić RČI, Houtzagers Orlec też: *klādat*), *kladot* : *klâdȁt* 'stawiać się za wzór; pchać się gdzieś' (HDZ VII 501, Mahulja Omišalj), serb. reg. *kládati klâdām* 'stawiać, kłaść, składać' (RSAN), bułg. dawne *клàдам* 'kłaść, układać; kłaść na siebie, nakładać; umieszczać', 'dawać w zastaw' (Duvernois), dial. *клам* 'składać coś na stos' (BDial. VII 67), płd.-wsch. 'łupać, rąbać drewno', 'układać drewa pod ognisko' (Erkeč);

ros. dawne *кладать кладáмь* 'kłaść', refl. *кладáться* 'kłaść się' (SIAN), w XVI w. *кладати* голову (главу) 'poświęcić się za kogoś' (SRJ XI–XVII), dial. *клáдать клáдаю клáдаешь* : *кладáть кладáю кладáешь* 'kłaść, układać' (SRNG, Slovarь Karelii, Slovarь Severa), też 'ustawiać; umieszczać; przytwierdzać', 'nadawać imię' (Slovarь Severa), 'kastrować domowe zwierzęta' (SRNG: Ołoniec), refl. *клáдаться* 'składać się, układać się' (SRNG) : *кладáться* 'kłaść się' (Slovarь Severa), ukr. tylko prefig. *покладáти, складáти* (SUM), brus. dawne z XVI w. *кладати* 'kłaść' (HSBM), dziś tylko prefig. np. brus. *складáць* (TSBM). ~

W poszczególnych językach wyparte przez formy prefigowane (np. głuż. *składować, nakładować, wukładować*), w formach prostych przestarzałe, do dziś zachowane szczątkowo w dialektach.

Iterativum od *klasti* (zob.).

Sławski SE II 254. *T.K.*

kladъka dial. płn. 'coś położonego na czymś, przerzuconego przez coś', 'mostek', 'ponticulum'

~ pol. od XVII w. *kładka* 'prowizoryczny mostek, np. z jednej deski, pnia drzewa przerzuconego przez strumień', 'stopień, ławka przez całą długość wozu, po której nań wchodzą' (SJP PAN, SWil.), w pierwszym znaczeniu powszechne w dial. (MAGP m. 525: z Mazowsza, SOWM, Dejna RKJŁ XXIII 195, Cechosz-Felczyk Podole, Nowak Żywiec, Górnowicz Malbork i Dejna AGKiel 546), *kładka* u lady (sieczkarni) 'krzywy kij' (Karłowicz SGP: Młpol.);

ros. *клáдка* 'czynność kładzenia; murowanie, stawianie' z XVII w., 'rzecz położona (np. stos kamieni, materiałów budowlanych)', 'deska lub kłoda przerzucona przez rzekę, mostek, kładka' (SIAN, Dal, Ožegov SRJ, SSRJ), dial. 'budowanie, murowanie' (SRNG: Włodzimierz), 'miejsce obłożone kamieniem' (SRNG: Wiatka), 'mostek; drzewo przerzucone przez strumień służące jako mostek' (powszechne w dial.: SRNG, Slovarь Urala Dop., Slovarь Smolensk, Slovarь Karelii, Slovarь Rjazan., Sl. staroobrjad. Zabajkalьja, Mirtov Don.), pl. *кладки* 'mostek, deski dla przejścia' (SRSO Dop.), 'pomost przy brzegu dla prania bielizny' (Manaenkova SRGB), 'kufer, skrzynia' (Slovarь Smolensk.), 'jedno z bierwion montowanych w podstawach narożnego paleniska' (SRNG: Kaługa), 'stos drzewa' (SRNG: Jarosław, Kaliningrad), 'tama, zapora' (SRNG: Briańsk), 'część pułapki na drobną zwierzynę' (SRNG: płd. Ural), 'kotwica, którą zarzuca się w przedniej części statku' (SRNG), ukr. *клáдка* 'układanie, murowanie; ściana, mur', 'kładka, mostek' (SUM, Hrinčenko, Żel., Bilećkyj-Nosenko), *клáдка* : *клáтка* 'mostek nad rzeczką' (powszechne w dial. Dolnego Dniestru, nadsańskich, karpackich, pogranicza huculsko-pokuckiego, KDA, AG Bojk. V, Janów SH, LAHD, SDU), poles. *kładka* 'ławka pod płotem, gdzie zbiera się młodzież po pracy' (Lysenko SPH), 'prosta ławka z deski' i pl. 'kamienne pomosty do prania bielizny w rzece' (Sl. ukr. woroneż.), brus. *клáдка* 'budowa; część jakiejś budowy z cegły lub kamienia', 'mostek przez strumyk z deski lub kłody', dial. 'kładka, mostek' (Rastorguev Brjansk, Šaternik Červ., Turaŭ, Bjalьkevič Mohylew; Sloŭnik Sennenščyny: *клатка*), też 'miejsce na rzece, gdzie pierze się bieliznę' (BMM IV 232: Homel, Jaškin BHN, Jankova Loeŭ, Scjaškovič Grodno), *кладка* 'dźwigar, na który kładzie się żerdzie nad strzechą'. ~

Por. też inne niezależne derywaty od *klasti*, np. dłuż. *kładk* m. 'danina, podatek' (Muka), ros. dawne i dial. *клáдка* 'suma pieniędzy wypłacana rodzicom panny młodej przez starającego się o rękę' (SIAN, SRNG), 'czas w roku, kiedy kury znoszą jaja' (Opyt Dop.), 'stos snopów' (SRNG).

Pierwotne nomen actionis z suf. *-ьka* (o suf. zob. Doroszewski, PF XIII 64–68) od *klasti* (zob.) z wtórną konkretyzacją w nomen instrumenti. *T.K.*

kladьn'a płd. i wsch. 'sterta snopów słomy, siana', 'meta mergitum'

~ słe. *kladnja* bez definicji (Besedišče SJ), ch./s. od XVIII w. *klàdnja* 'kupa, gromada, stos, sterta; sterta snopów' (RJAZ), chorw. dial. czakaw. *klādńja* 'stóg słomy, siana; sterta snopów' (Koschat Baumgarten, Palkovits Burgenland), serb. *kládnja* reg. 'sterta równo złożonych snopów zboża, kopa snopów zboża ułożonych na krzyż; stóg skoszonej trawy, siana' (RSAN, RMat., RSJ), serb. dial. *kládnja* 'stóg snopów zboża ułożonych na krzyż' (Dinić Timok, Reč. Vojvodine), czrng. *klàdnja* 'ts.' (Stanić Uskoci; Đoković Nikšić) i *klâdnja* 'złożone snopy łodyg kukurydzy w kształcie stogu' (Ćupić Zagarač), bułg. *клàдна* : *клàдня* 'podłużna sterta snopów siana, słomy, sterta drzewa itp.' (RBE, RBKE, Gerov też *кладня*), też dial. (RROD), 'stos siana, słomy' (BDial. II 187: Rodopy), płd.-wsch. *кладн'е* 'ts.' (Erkeč), maced. dial. *клáдња* 'kopka snopów ułożonych na krzyż' (Vidoeski Kumanovo);

ros. dial. *кла́дня* : *кладня́* 'sterta snopów ułożonych do wysuszenia' (Slovarь volog. nar., Slovarь Severa, SRNG: Wołogda, Kaługa, Krasnojarsk, Psków), 'sterta równo ułożonego drewna' (SRNG: Kaługa, Slovarь Urala Dop.), ukr. dawne i dial. *кладня́* 'kopa snopków po 15–20 sztuk' (Hrinčenko), dial. *клан'а* 'rząd piętnastek na polu i wzdłuż zagonów' (Moskalenko Odesa), bukow. *кла́ня* 'kopa 30 snopków' (Mat. Bukovyna), karpac. *кла́дн'а* : *кла́н'н'а* 'kopa 50–60 snopów' (KDO), hucul. *kładni(a)*, *kłanni(a)* 'półkopek, 30 snopów' (Janów SH), brus. dial. płn.-zach. *кладня́* 'wydzielone miejsce w stodole zapełnione snopami' (SPZB). ~

Od *klasti* (zob.) z suf. *-ьn'a*. Zaświadczone tylko w formie skonkretyzowanej jako nomen acti 'to, co zostało położone' < nomen actionis 'kładzenie'. *T.K.*

klamati *klam'ǫ* : *klamajǫ* zach. i płd. 'chodzić niepewnym krokiem; chwiać się, zataczać', 'labare, vacillare'; 'oszukiwać, zwodzić, wprowadzać w błąd', 'fallere, decipere'

~ pol. od XV w. *kłamać kłamię* (w XVII w. jeszcze *kłamam*) 'mówić nieprawdę, wprowadzać kogoś świadomie w błąd, łgać', przestarz. 'okazywać to, czego nie ma; przeczyć, zaprzeczać czemuś, nie być w zgodzie z czymś', refl. *kłamać się* 'oszukiwać się, okłamywać się' (SJP PAN, SW, SWil., L.), dawniej również 'nieświadomie wprowadzać w błąd' (Słownik stpol., SP XVI IBL), w stpol. też 'szydzić; żartować', w dial. powszechne w znaczeniach równych współczesnym (Karłowicz SGP, Dejna RKJŁ XXIII 195, Brzeziński Krajna, SOWM, Maciejewski Chełm.-dobrz., Szymczak Domaniewek), też 'drzemać' (SGŚC), kasz. *kłamac* 'mówić nieprawdę' (Lorentz PW), prawdopodobnie z pol. ukr. reg. *кла́мати* 'kłamać; oszukiwać dla żartu' (Żel.) oraz brus. dawne *кламати* 'kłamać, oszukiwać' (HSBM), stdłuż. z XVI w. *skłamaś* 'oszukać, zmylić' (wg Sławskiego SE II 248 zapożyczone z pol., inaczej Schuster-Šewc EW 542), głuż. *klamać so* : *klemić so* 'wymyślać, kląć' (Kral), w znaczeniu 'oszukać' tylko u Jakubicy w XVI w. prefig. *woklamać* (Schuster-Šewc EW 542), czes. od końca XIV w. *klamati klamu* (rzadko *klamám*) 'wprowadzać w błąd, oszukiwać, zwodzić umyślnie' (SSJČ, Přír. slov.), refl. *klamati se* 'mylić się, być w błędzie' (SSJČ), w stczes. *klamati -aju* też 'żartować, stroić żarty' (Gebauer Sl.), refl. *klamati se* v čem 'mylić się' (Novák SlHus), dial. moraw. *kľamať* 'gadać, paplać' (Bartoš DSM), laskie *kľamať* 'gadać, pleść', sła. od XVI w. *klamať klamem* 'oszukiwać; wprowadzać w błąd' (SSSJ, dawne z XVIII w. też 'wabić, mamić, nęcić', HSSJ), refl. *klamať sa* 'mylić się, być w błędzie' (SSJ, SSSJ, HSSJ), dial. *klamať* 'kłamać, oszukiwać', 'udawać coś' (SSN, Ripka Dolnotrenč., Sipos Bükk-Gebirge), też 'wabić, mamić' (Orlovský Gemer), refl. *sklamať se* 'zawieść się' (Orlovský Gemer);

słe. *klamáti -âm* 'chodzić jak odurzony, zataczać się, chodzić niezgrabnie', rzadko 'chodzić, iść' (Pleteršnik, SSKJ), *klamáti se* 'mieszać się, mylić się', tebi *se klama* 'brak ci piątej klepki, jesteś głupi' (Pleteršnik), dial. goreńskie 'śnić, majaczyć' (SSKJ), chorw. dawne dial. czakaw. *klàmati klàmām* 'kiwać (się), chwiać (się), też o przedmiotach', 'zataczać się' (RJAZ: Lika, z końca XIX w.), sztokaw.-ikaw. *klȁmat* 'kiwać głową na znak aprobaty, niezgody, podejrzenia itp.', 'huśtać, kołysać, chwiać', refl. 'stać niepewnie; chwiać się' (Peić–Bačlija RBB, Sekulić Bačk.), serb. dial. *klȁmati -ām*

'okłamywać' (RSAN: z Baczki), 'chwiać się, poruszać się z miejsca; kołysać, chwiać; iść chwiejnym krokiem' (RSAN z Bośni i Hercegowiny), też w zniekształconych formach *klámkam* 'kiwać się, chwiać się' (Živković Pirot), czrng. *klàmtati klȁmćēm* 'iść chwiejnym krokiem; kołysać się, chwiać się', 'być rozklekotanym' (Stanić Uskoci). ~

Chyba wskutek kontaminacji z *klęti*: chorw. dial. czakaw. *klamȁt* 'przysięgać, kląć się' (Houtzagers Orlec).

Por. słe. *klámiti -im* 'zachowywać się głupio', refl. 'zataczać się; pleść, mówić niedorzecznie; bredzić, majaczyć' (Pleteršnik.), chorw. dial. *klamítati klàmīćēm* : *klàmītām* 'kiwać się, chwiać się (o czymś, co nie jest dobrze zamocowane)', 'iść chwiejnym krokiem, zataczać się' (RSAN, RJAZ);

2. ukr. łemk. *kłamyty sia* 'parzyć się (o owcy, kozie, także dziewczynie)' (Rieger Łemk.) ze znaczeniem nieznanym polskiemu, skąd zapewne zapożyczone.

Zasięg ograniczony do zach. i północnej części płd., choć obecne też w płd. dial. serb. i czrng. Pierwotne znaczenie 'zataczać się przy chodzeniu, chwiać się, kiwać (się)' > 'wprowadzać stan chwiejności, zwodzić, oszukiwać' > 'mówić nieprawdę' : 'bredzić, pleść byle co' z typowym rozwojem semantycznym. Najbliższy odpowiednik w stind. *klāmyati, klāmati* 'słabnąć, stawać się zmęczonym' (Mayerhofer KEWA I 281–282, Sławski SE II 249). *T.K.*

klanьcь zob. **kolnьcь**

klan'ati *klan'ajǫ* 'pochylać, skłaniać, zginać się', 'inclinare', refl. **klan'ati sę**

~ pol. *kłaniać* rzadkie dawne do XVIII w. i dial.: *kłaniając* przed nim kolana naśmiewali się z niego (np. u Pontanusa, też z Litwy, Karłowicz SGP), dłuż. *kłańaś* 'chylić, uginać', czes. dawne od XIV w. *klaněti* : *kláněti -ěju* 'uginać, zginać; skłaniać, pochylać' (SSJČ, Přír. slov., Jungmann, Gebauer Sl.), dziś tylko refl., sła. *klaňať* 'kłaniać' (tylko dawne z II poł. XVIII w., HSSJ);

ch./s. od XVI w. *klȁnjati klȁnjām* 'uginać, pochylać', 'kłaniać się na znak szacunku, okazywać cześć; korzyć się' (RJAZ), 'pochylać głowę', 'czynić głęboki ukłon w czasie modlitw', 'bić pokłony' (RSAN, RMat.), cs. **кланꙗти кланꙗѭ кланꙗєши** 'skłaniać, zginać' (Miklosich LP), bułg. *клàням* 'kłaniać, schylać, pochylać; spuszczać', przestarz. i dial. *клàням* 'powodować, by ktoś się pokłonił (przy obrzędach weselnych)' (RBE, Gerov), śrbułg. z XV w. **кланꙗти -нꙗѭ** 'szanować' (Davidov Kozma), maced. *клања* 'schylać głowę w pokłonie' (RMJ, MRS);

strus. od XII w. **кланѧти кланѧю кланѧєть** 'czcić, oddawać cześć' (Slovarь DRJ), ros. dawne 'bić czołem' (Ruk. leks.: XVIII w.), dial. *клáнять* 'zmuszać do kłaniania', 'usilnie prosić (np. przy obrzędzie weselnym)' (SRNG, SIAN), brus. dawne *кланяти, кланять* 'zginać się', 'modlić się do kogoś' (HSBM). ~

Refl. ***klan'ati sę***: ~ pol. powszechnie już od XIV w. *kłaniać się* 'składać ukłon pochylając się na znak uszanowania; okazywać cześć', 'okazywać życzliwość', 'pochylać się, kiwać głową na znak przywitania, pożegnania lub podziękowania', 'zabiegać o względy', 'upokarzać się; nadskakiwać, przypochlebiać się komuś' (SJP PAN,

SW, SWil., L., Słownik stpol., SP XVI IBL), powszechne w gwarach (np. Dejna RKJŁ XXIII 196, Kąś Orawa, Brzeziński Krajna, Cechosz-Felczyk OH, SOWM, Górnowicz Malbork), 'prosić usilnie o coś' (Kucała PSM 249, Szymczak Domaniewek), kasz. *kłańac są kłǫńaią są* (Lorentz PW, Ramułt), dłuż. tylko z pref. np. *pokłańaś se* (Muka), czes. od XIV w. *klaněti sě* (rzadziej *kláněti se*) 'składać ukłony, oddawać cześć, korzyć się', dawne 'oddawać komu cześć; modlić się' (Gebauer Sl., Novák SlHus), 'schylać się, zginać się', 'pozdrawiać kogoś schyleniem głowy' (SSJČ, Přír. slov., Jungmann), dial. *klaňať se* (Králík Kelč), sła. od poł. XVI w. *klaňať sa* 'pozdrawiać kogoś ukłonem', 'korzyć się przed kim', 'okazywać szacunek' (SSJ, SSSJ, HSSJ), dial. *klaňať sa* : *kláňať sa* 'ts.' (SSN, Orlovský Gemer);

słe. *klânjati se -am se* od XVI w. 'składać ukłon, kłaniać się', 'pozdrawiać przez skinienie głową' (Besedje 16. st., Pleteršnik, SSKJ), przestarz. 'podporządkowywać się' (SSKJ), ch./s. *klȁnjati se* 'kłaniać się na znak szacunku, okazywać cześć; korzyć się' (RJAZ), 1 os. sg. *klanjam se* jako formuła pozdrowienia (RSAN, RMat.), chorw. dawne *klanjati se* 'okazywać szacunek' (Stachowski Megiser), dial. czakaw. *klãńot se klãńon se* (ČDL, Šimunović Brač), *klȁńat se* (Jurišić Vrgada, Moguš Senj), *klanjȁt se* (Houtzagers Orlec) 'kłaniać się', *kľȁńat se* 'czcić, wielbić, okazywać szacunek' (Palkovits Burgenland), sztokaw.-ikaw. *klȁnjat se* 'kłaniać się na znak szacunku' (Peić–Bačlija RBB, Sekulić Bačk.), stserb. **кланꙗти сѧ** 'pochylać głowę' (Daničić RSS), dial. *klanjati se* 'pochylać głowę; robić pokłon' (Reč. Vojvodine), czrng. *klȁnjāt se* 'kłaniać się, schylać głowę na znak szacunku', 'modlić się' (Stanić Uskoci, Boričić-Tivranski Vasojevići), scs. **кланꙗти сѧ кланꙗѭ сѧ кланꙗєши сѧ** 'składać ukłon, czcić, wielbić' (SS X–XI: Ass., Sadnik–Aitzetmüller HAT, SJS), bułg. *клàням се* 'składać ukłon na znak szacunku, wdzięczności; bić pokłony przed kimś, szanować', 'być uległym', 'bić pokłony przy modlitwie' (Mladenov BTR, RBKE, Rečnik Botev, Duvernois), śrbułg. z XV w. **кланꙗти сѧ** 'kłaniać się, składać ukłon' (Davidov Kozma), także 'okazywać szacunek, cześć; modlić się' (SR BAN), dial. *клàн'ям се* (Vakarelska-Čobanska Samokov), *клàн'а съ* (Stojkov Banat, BDial. VI 185), 'bić pokłony przy obrzędach modlitewnych, modlić się (o muzułmanach)' (RBE, Gerov, Płd. Rodopy), 'bić pokłony na wigilię święta swego patrona, modlić się' (Mladenov Vidin), maced. *клања се* 'składać ukłon, witać się', 'bić pokłony, modlić się' (RMJ, MRS), też dial. (Vidoeski Kumanovo), *клàн'ям се* (BDial. VI 43: zach. Tracja);

strus. **кланѧтисѧ кланѧюсѧ кланѧєтьсѧ** 'kłaniać się; pochylać się na znak hołdu', 'czcić, przejawiać cześć', 'prosić o coś' (Slovarь DRJ), 'modlić się' (SRJ XI–XVII), stros. od XVI w. też 'pochylać się, o roślinach', ros. *кла́няться кла́няюсь кла́няешься* 'składać ukłon na znak szacunku, wdzięczności', 'przesyłać pozdrowienie pochyleniem głowy', 'pozdrawiać przy spotkaniu', 'oddawać cześć, modlić się', 'zwracać się z prośbą', 'upraszać, uniżać się', 'bić czołem' (SSRJ, Dal, Ruk. leks.: XVIII w.), dial. 'prosić, upraszać' (Slovarь volog. nar.), 'wołać, zapraszać gości do siebie' (SRNG: Wołogda), 'schlebiać komuś w celu uzyskania jakichś korzyści' (Slovarь Novosybir.), ukr. *кла́нятися кла́няюся кла́няєшся* 'pozdrawiać, składać ukłon na znak powitania, szacunku' (SUM, Hrinčenko), także *кланятись* (Slovnyk Ševčenka), brus. *кла́няцца*

кла́няюся кла́няешся 'składać ukłony na powitanie, dla wyrażenia szacunku', 'witać, pozdrawiać', 'prosić, zwracać się z prośbą' (TSBM), brus. 'zginać się', 'kłaniać się na znak szacunku, powitania, pozdrowienia', 'modlić się' (HSBM, Sloŭnik Skaryny), dial. *кла́няцца* (Turaŭ), *кланіцца* (Bjalьkevič Mohylew). ~

Iterativum od *kloniti* (zob.). O budowie zob. Stang SBV 50. Pierwotna forma niezwrotna i znaczenie 'zginać' słabo widoczne w kontynuantach, wyparte przez dominujące refl. 'pochylać się (na znak szacunku)', rozpowszechnione w tym znaczeniu w związku ze stosunkami feudalnymi i chrześcijaństwem. *T.K.–M.J.*

klapati *klapajǫ* : *klap'ǫ* zach. i płd. 'uderzać z odgłosem; kłapać, klapać, kołatać, stukać', 'cum resonantia quatere; tundere, pulsare', perf. ***klapnǫti***

klapati: ~ pol. od XVI w. *kłapać kłapię* (stpol. też *kłapam*, np. u Kn. *kłapam zęboma, kłapa nogami*) 'uderzać z odgłosem, człapać (np. spadającymi z nóg pantoflami)', 'szczękać zębami', 'kłapać dziobem' (SP XVI IBL), 'uderzać, stukać czymś miarowo; klapać; klaskać', 'paplać, trajkotać', 'wydawać głos, o sępie' (Dor. SJP PAN, SW), dial. 'klekotać, trzeszczeć', 'mówić prędko i niezrozumiale' (Karłowicz SGP), 'terkotać' (MAGP III m. 145), dłuż. *kłapaś* 'pukać, stukać', 'klepać', 'uderzać' (Muka), głuż. od XVI w. *kłapać* 'stukać, pukać' (Kral, Trofimovič, Jakubaš, Stachowski Warychiusz 1597), też *kłap(ot)ać* 'ts.' (Kral), czes. od XV w. *klapati -pu* : *-ám* (stczes. *-aju*) 'wydawać krótkie, wyraźne dźwięki (np. przy uderzaniu dwóch przedmiotów)', 'otwierać i zamykać coś na przemian', 'stukać (np. pantoflami)', 'szczękać zębami', 'klekotać', 'paplać' (SSJČ, Jungmann, Přír. slov.), w stczes. też 'uderzać ogonem' (Gebauer Sl.), dial. moraw. *kľapat* : *kụ́apat* 'pukać, stukać; kłapać pyskiem, potrząsać uszami': pes *kuape* usima 'pies potrząsa i uderza uszami' (Lamprecht Opava, Malina Mistřice, Bartoš DSM), 'uderzać czymś o coś' (Steuer Baborów), *klapat* 'śpieszyć się' (Kubín Kladsko), *klápať* 'bełkotać', 'paplać, trajkotać' (Bachmannová Podkrkonošsky), *klapati* len 'międlić len' (Hruška DSCh, Přír. slov.), refl. *kuapat sa* 'iść powoli, leniwie' (Malina Mistřice), 'włóczyć się': un *se* tak yny *kłape* po tim śv'eće (Steuer Baborów), sła. dawne *klapať* 'stukać, klepać', 'trzaskać' (HSSJ), dziś tylko przen. 'udawać się, wieść się, być w porządku' (SSJ, KSSJ), dial. też *kľapať* 'tkwić, sterczeć, przebywać, siedzieć w kucki' (SSN, Kálal);

sże. *klápati -am -pljem* 'obwisać, zwisać (np. o uszach); zwieszać głowę' (Pleteršnik, SSKJ), przen. *klápati* 'być w porządku, zgadzać się', też z innym akcentem *klapáti -âm* 'powoli iść' (SSKJ), dial. *klapát* 'ostrzyć (kosę)' (Steenwijk Rezja), ch./s. *klȁpati klȁpām* i *klȁpljēm* od XV w. 'stukać, pukać, kołatać; kłapać np. zębami, pantoflami', od XVI w. też 'chodzić, iść; iść kiwając się, potrząsając głową', 'kołysać się; słaniać się; chwiać się', 'iść, chodzić (zazwyczaj ciężko, długo)', 'jechać truchtem; drobno kłusować', też z innym akcentem *klápati klâpām* : *klâpljēm* 'paplać, bajać' (RJAZ, RSAN, RMat., RSJ), chorw. *klȁpati* pot. przen. 'zmierzać w dobrym kierunku, być w porządku' (Anić RHJ), dial. czakaw. *klȁpati* : *klȃpat* 'pukać, stukać; uderzać, hałasować', 'dzwonić' (ČDL, Šimunović Brač, Jurišić Vrgada), czrng. *klȁpāt* : *klapȁt* 'silnie padać, o śniegu z deszczem' (Ćupić Zagarač), bułg. *клàпам* 'pukać, stukać', 'o długouchych

zwierzętach: machać uszami', 'chodzić ciężko, ledwo się poruszać ze zmęczenia', 'o kurach: gdakać' (Mladenov BTR, RBE, Gerov), dial. perf. 'rozkołysać, rozchwiać, rozruszać' (SNU XLVIII Razlog), 'wznosić się, o zawartości naczynia' (Ivanov Orchanijski), *клàпя -ешu* 'wydawać dźwięk, o kurze gotowej do wysiadywania' (Umlenski Kjustendil), maced. *клапа* 'kłapać; wlec się, powłóczyć nogami, kiwać się podczas chodzenia', przen. 'gadać, trajkotać' (RMJ);

ukr. *клáпати клáпаю клáпаєш* 'pukać, uderzać wydając dźwięk, stukać', 'klapać, klepać', 'człapać' (SUM). ~

Perf. ***klapnǫti***: ~ pol. *kłapnąć* 'zaszczękać zębami', 'uderzyć', 'zjeść albo wypić prędko', 'wydać głos, o sępie, głuszcu', głuż. *kłapnyć* (Jakubaš), czes. *klapnouti* 'stuknąć, puknąć' (SSJČ), *klápnouti* 'wydać stukający dźwięk; coś szybko zamknąć' (Přír. slov.), dial. moraw. *kłapnuć* 'uderzyć' (Steuer Baborów), sła. *klapnúť* 'wydać tępy dźwięk przy uderzeniu' (SSN, KSSJ), dial. *klapnuc* 'stuknąć, puknąć' (Dlhá Lúka);

ch./s. *klȁpnuti* 'uderzyć, trzasnąć', 'zabrać coś po kryjomu, ukraść', reg. 'odejść, skoczyć gdzieś', reg. 'powiedzieć coś głupiego, palnąć głupstwo', reg. 'osłabnąć, stracić siły' (RSAN, RMat., Vuk), maced. *клапне* 'opaść (z sił), zaniemóc, osłabnąć' (RMJ). ~

Por. pol. *klapać* w zbliżonych znaczeniach: np. 'wydawać głuchy dźwięk uderzając czymś płaskim', 'szczękać zębami', dial. 'klaskać, pukać', 'paplać, pleść bzdury' (Karłowicz SGP, Brzeziński Krajna, SGŚC), kasz. *klapac* 'otwierać i zamykać klapę; klaskać; plotkować, paplać' (Sychta SK, Lorentz PW);

2. verba na *-iti* ograniczone do terenu serbochorwackiego, np.: ch./s. *klȁpiti* 'uderzać, trzasnąć, smagnąć (kogoś czymś)', 'iść, długo chodzić, męczyć się chodząc, słaniać się na nogach', 'wywoływać uczucie bólu, podrażnić, szczypać (w oczy, nos)', *klápiti* 'gadać, trajkotać', 'bredzić, majaczyć (w śnie, gorączce)' (RSAN, RMat., Vuk).

Dźwkn. oparte na interi. *klapъ*. Por. analogiczne formacje w innych językach: lit. *klapsė́ti* 'człapać', *klàpterėti* 'klapać, kłapać, klaskać', *klabė́ti* 'kłapać, szczękać; chwiać się', łot. *klabêt* 'kłapać, kołatać, szczękać', *klapstêti* 'kłapać, paplać, trajkotać' (Fraenkel LEW 265), niem. *klappen* 'klapać, kłapać, stukać', *klappern* 'klekotać, grzechotać, stukać, kłapać, paplać, trajkotać', stwniem. *chlaphōn* 'ts.', ang. *clap* 'klapać, kłapać, klaskać', franc. *clapper* 'mlaskać', może też gr. *κλάπα* 'drewniane obuwie' (Frisk GEW I 866).

Por. *klepati*. *T.K.*

klapъtь *klapъta* zach. 'kawałek drewna', 'ligni frustum'

~ pol. dawne od XVI w. *kłapeć kłapcia* 'strzęp, kłak', 'zwisające, odpowiednio wykrojone zakończenie w rękawie żupana', 'pantofel kłapiący się, przydeptany, łapeć', 'oderwany kawał czegoś' (SW, SJP PAN), 'w kopalni: bryła soli określonej wielkości' (SP XVI IBL, SW) zwykle pl. *kłapcie* 'zwisające zakończenie rękawów żupana', 'wyłogi albo klapy u kożucha, sukmany', dial. *kłapeć* : *kłopeć* 'gruby drąg przywiązywany krowom do szyi, przeszkadzający im w biegu i niedopuszczający do gzienia się' pl. *kłapcie* 'strzępy słomy' (Karłowicz SGP: Młpol., Śląsk Ciesz.), *kłopcie* pl. 'drewniane chodaki do chlewa, stajni' (SGŚC), *kwâpeć* : *kâpeć* słomy 'zwinięta garść słomy', też

'stary kawałek sukna' (Kucała PSM 113), pl. 'wyłogi u kożucha' (Karłowicz SGP: Lubelskie), *kłopeć* : *kłopieć* 'kawał, kawałek czegoś (np. drewna, pola)' (Karłowicz SGP: Śląsk Ciesz., Śląsk, MSGP), 'większy kawałek np. słoniny, chleba', 'grubsze, nieporąbane drewno opałowe' (SGŚC), *kłapeć* 'pień, na którym rąbie się drzewo' (MAGP II m. 61, cz., 2 s. 40), czes. dawne od XV w. *klápet -pta* : *-ptu* 'pień, kloc' (Gebauer Sl. (już w XIV w. *klápec -pcě* 'ts.'), Jungmann), dial. moraw. *kłapeť -pťu* (też *kłapetek* : *kłapýtek*) 'ts.' (Bartoš DSM), sła. dial. *kľapec* (też w postaci wskazującej na kontaminację: *klepec*) 'potrzask na zwierzynę; pieniek, klocek' (SSN);

ukr. *клáпоть клáптя* 'kawałek, skrawek jakiejś powierzchni (pola, lasu itp.); wycięta część tkaniny, skóry, papieru itp.; strzęp, kawałeczek; pasemko chmury, mgły; garść, wiecheć siana, słomy' (SUM), dial. *клáпті* pl. 'wyłogi rękawów opończy', *клáпоть соло́ми* 'wiecheć, garść słomy' (SUM). ~

Co do znaczenia por.: maced. dial. *klapa*, pl. *klàpi* 'belki idące w poprzek muru', 'drzewo, które się przywiązuje krowie, aby nie biegała i nie bodła' (Małecki SW), bułg. dial. *клàна* 'drewniana szyna używana przy złamaniach kości' (BDial. I 193).

Por. z suf. *-ačь*: pol. dial. *kłapoc* 'owczy dzwonek z blachy', 'wielkanocna drewniana grzechotka' (Zborowski Zakopane).

Derywat z suf. *-ьtь* od *klapati* zob. (por. *nogьtь*, *olkьtь*, *věchtьtь*, o tych tematach zob. Meillet Ét. 287–288, SC 428). Pierwotnym znaczeniem byłoby 'coś, co uderza, stuka, klapie'.

Postać polska (wyraz ukr., wobec braku poświadczeń z innych języków wsch.słow. może być zapożyczeniem z pol.) przemawia za rekonstruowaniem pierwotnej postaci *klapьtь*. Drugą możliwością jest łączenie z lit. *kálpa* 'próg, nasad sań', stprus. *kalpus* 'kłonica' (o tej i innych etymologiach wraz z literaturą zob. Sławki SE II 251) i rekonstrukcja pierwotnej postaci **kolpьtь*.

Sławski SE II 251, Berneker SEW I 510. *T.K.*

klasti *kladǫ* 'umieszczać coś w pozycji leżącej', 'ponere', **klasti ogьnь** 'rozniecać ogień', 'ignem facere'

~ pol. od XIV w. *kłaść kładę* 'stawiać, umieszczać', 'umieszczać w pozycji poziomej' (SJP PAN, SW, L.), refl. *kłaść się* 'przybierać pozycję leżącą', 'iść do łóżka, kłaść się spać' (SJP PAN), stpol. też przen. 'płacić', 'okazywać', 'zakładać, opierać na czymś', 'uważać, sądzić', 'liczyć' (Słownik stpol), dawne i dial. *ogień kłaść* 'rozniecać ogień' (SW, Kąś Orawa, Zaręba AJŚ), *kłaść* obóz 'rozkładać obóz' (SP XVI IBL, SW), w podstawowym znaczeniu powszechne w gwarach (np. SOWM, Maciejewski Chełm.-dobrz., Zborowski Zakopane, Kucała PSM, Szymczak Domaniewek, Brzeziński Krajna, Sychta Kociewie), bezosob. 'o śniegu, padać intensywnie i spokojnie (bez wiatru)' (Kąś Orawa), kasz. *kłasc* 'kłaść, umieszczać na ziemi' (Lorentz PW, Sychta SK), refl. *kłasc są* (Ramułt), połab. *klodě* 3 sg. 'kładzie' (Polański SE, Polański–Sehnert), dłuż. *kłasć kładu* : *kładom* 'układać, składać' (Muka, Fasske Vetschau), głuż. od XVI w. *kłasć kładu* (dawne też *kładźém*) 'umieszczać, układać' (Stachowski Warychiusz 1597, Stachowski Frencel, Jakubaš, Pfuhl, Kral), też dial. (Michalk Neustadt, Schroeder Schleife,

Sorbischer SA I 79), czes. od końca XIV w. *klásti kladu* 'kłaść na coś, umieszczać na czymś', 'grzebać, chować, o zmarłym', 'uważać, twierdzić' (SSJČ, Přir. Slov., Jungmann, wszystkie znaczenia też dial.: Kazmíř Valašsko, Bartoš DSM), dawne i dial. *klást oheň* 'rozniecać ogień' (Gebauer Sl., Bartoš DSM, Malina Mistřice, Kazmíř Valašsko), *klásti* počet 'obliczać', dawne i dial. też 'płacić' (Gebauer Sl.), 'spłacać dług' (Kazmíř Valašsko, Bartoš DSM), 'kosić łąkę' (Bartoš DSM), sła. od XV w. (Ryšánek Žil. kn.) *klásť kladiem* 'kłaść, układać, stawiać', *klásť* tehly, *klásť* nohy, *klásť oheň*, 'umieszczać coś w porządku, układać', 'określać, ustalać' (SSSJ), dawne 'wprowadzać, przytaczać, zlecać' (już w XV w.), 'płacić, o pieniądzach, rachunkach' (XVI w.), 'poważać' (HSSJ), refl. *klásť sa* 'układać się, kłaść się spać' (SSJ, HSSJ od XVII w.), dial. też *klasc* 'kłaść, układać coś', 'zapowiadać, przypuszczać' (Kálal, Habovštiak Orava, Buffa Dlhá Lúka, Sipos Bükk-Gebirge), też 'drzeć', 'oszpecać, zniekształcać' (Kálal), 'rozniecać ogień' (Orlovský Gemer), refl. *klásť sa* 'opadać z sił, mdleć' (SSN);

słe. od XVI w. *klásti kládem* 'kłaść' (Besedje 16. st., Megiser 1592, SSKJ), živini *klasti* 'dawać pokarm bydłu' (Pleteršnik, SSKJ), dial. *klȁst* (Tominec Črni vrh, Kutin Bovec), ch./s. *klàsti kládēm* (RJAZ) 'kłaść, nakładać, stawiać' (dawne też 'wyjawiać, powiadać, mówić'), refl. *klàsti se* też 'brać się do czegoś, zaczynać coś', dial. z Liki *klàsti kládēm* też 'nabierać jedzenie z misy na talerz' oraz z XVIII w. i u Vuka 'ciec (o czymś gęstym, np. o miodzie)', 'wypływać; szerzyć się' (RJAZ, RSAN), o rozwoju tych znaczeń Vaillant, RES XXII 15, też *klādēm* 'kłaść, nakładać; nalewać jedzenie z wazy' (RSAN), też refl. *klasti se* 'wybijać, wydobywać się powoli' (RSAN, RMS), chorw. dial. czakaw. *klâst* 'stawiać' (HDZ I 163: Susak), *klàsti* (Rasprave JAZU 191: Žirje), *klȁst klādām* (Turina–Šepić RČI, Šimunović Brač (Mahulja Omišalj), *klȁst klādeн* (HDZ VII 501), *klāst* (Houtzagers Orlec, ČDL), *klàst* (HDZ IV 285), stserb. **класти кладоу** 'kłaść' (Daničić RSS), dial. płd. *kladém* 'palić w piecu, rozpalać ogień' (RSAN, Mitrović Leskovac, Živković Pirot) i *kladé* 'ts.' (Dinić Timok), czrng. *klâsti* 'wypływać, ciec, wylewać się' (Stanić Uskoci), scs. **класти кладѫ кладеши** 'kłaść, nakładać; gromadzić' (SR BAN, SS X–XI, SJS z Supr.), bułg. *кладà -ѐш* 'układać, składać', *кладя́ о́гън* 'rozniecać, rozpalać ogień' (RBE, RBKE, Mladenov BTR, u Gerova z objaśnieniem: 'złożyć materiały przeznaczone na opał i podpalić je; podkładać, zapalać ogień'), też dial. 'zbierać, układać na stos', 'składać snopy na stertę', *клàда* óгън 'składać drzewo na ogień' (BDial. I 98: Strandża), często bez dopełnienia 'rozpalać ogień' (BDial. III 88, BDial. VI 185, BDial. IX 266, Erkeč), (też z przejściem do I dekl.: *клàдам* – Płd. Rodopy, Vakarelska-Čobanska Samokov i in.), intrans. też 'tyć, stawać się grubym' (BDial. IX 266), maced. *кладе* 'położyć, postawić' (RMJ; MRS), też dial. 'nadawać imię, nazywać' (BDial. VI 43: zach. Tracja);

strus. **класти кладоу кладеть** 'kłaść, układać', 'składować', 'wkładać, nakładać', 'oddawać na przechowanie', **трєбоу класти** 'zabijać na ofiarę, składać w ofierze' (Slovarь DRJ, Srezn., SRJ XI–XVII), w Słowie o wyprawie Igora **класть** i **класти** też 'grzebać, chować', 'budować, wzmacniać', 'określać, ustalać', **головоу, живот класть** 'ginąć w boju' (Slovarь SPIg.), ros. *класть кладу́ кладёшь* 'umieszczać w pozycji leżącej', 'umieszczać gdzieś w jakimkolwiek położeniu', 'nakładać na jakąś powierzchnię', 'budować,

wznosić (z kamienia, cegły)', 'przeznaczać na coś, zużywać' (SSRJ), fraz. *кластьжизнь, голову* 'oddawać życie', dawne także 'chować (o zmarłych)', 'układać drogę', 'tkać', 'stawiać znak', 'pokrywać jakąś powierzchnię warstwą czegoś', 'dodawać', 'okazywać, przedstawiać', 'wyznaczać, określać cenę', 'liczyć' (Ožegov SRJ, SSRJ, SIAN, SRJ XI–XVII), dawne i dial. *клáсть ло́шадь в телегу* 'zaprzęgać' (SIAN, SRNG: Ołoniec), *клáсть самцов живо́тных* 'kastrować' (SRJ XI–XVII: z w. XVI–XVII, SIAN, powszechne w dial. SRNG, Melьničenko Jaroslavl, Slovarь Smolensk.), dial. *клáсть кладу́ кладёшь* 'umieszczać, stawiać' (Slovarь Karelii), 'nalewać, napełniać' (SRNG: Łotwa, Archangielsk, Slovarь Karelii), 'układać snopy zboża w stogi; zwozić snopy do stodoły' (SRNG: płn. Dźwina, Perm, Irkuck), 'składać razem kłosy' (Komi), 'sadzić owoce, kartofle' (Slovarь Novosybir.), 'oceniać jakąś miarą, liczyć' (Slovarь Rjazan., Slovarь Novosybir.), 'ustanawiać, wyznaczać, np. wysokość opłaty' (Slovarь Severa, Sl. Priobьja, SRNG), 'oddawać, spłacać (pieniądze, dług)' (Eliasov Zabajkalьe), 'nazywać, dawać imię' (SRNG, Slovarь Severa), 'przypuszczać' (Slovarь Urala), obrzęd. 'wypłacać okup pannie młodej przez rodzinę pana młodego', 'obdarowywać pana i pannę młodą na weselu' (SRNG, Slovarь Smolensk, Slovarь Novosybir.), zwykle z dookreśleniem (*по стакану* – Slovarь Urala Dop., *на косу* – Slovarь Urala Dop., *на блины* – Slovarь Kuzbassa), też *кластьсено* 'składać siano', *кластьдым* 'wytwarzać gęsty dym jako ochronę od owadów' (Slovarь Urala), *кластьлемешину* 'używać lemiesza' (Slovarь Kamčatki), refl. *клáстьсякладу́ськладёшься* 'być układanym, układać się', 'obudowywać się murem', 'nieść się (o kurach)' (Ožegov SRJ, SSRJ), 'polegać na kimś', dial. (też *клáстись*) 'układać swoje rzeczy; kłaść, chować', 'chować się, grzebać się', 'rozkładać się, układać się, formować się', 'zdawać się na kogoś, polegać na kimś' (SRNG), 'znosić jaja' (MSPribalt., Slovarь Karelii, Slovarь Severa, Slovarь Mordov., Slovarь Urala, SRSO Dop., Slovarь Novosybir.), 'urządzać legowisko, rodzić młode (o zwierzętach)', 'rodzić (dzieci)' (SRNG), ukr. od XV w. *клáсти кладу́ кладéш* 'umieszczać, wkładać, stawiać', 'nadawać czemuś leżącą pozycję', 'nakładać warstwę czegoś na coś' (SSUM), przen. też 'zabijać, niszczyć' (SUM, Hrinčenko, Żel., Bilećkyj-Nosenko, Slovnyk Ševčenka, także łemk. Verchratśkyj Łemk.), dial. hucul. *kłásty* 'kłaść; budować' (Janów SH), poles. 'kłaść', 'rozpalać, rozniecać (ognisko)' (Leks. Polesьja), 'sadowić, sadzać, kłaść', 'stawiać', 'wić (gniazdo)', 'wieszać', 'szczepić', 'zamyślać, mieć zamiar', 'wyznaczać, przeznaczać', 'wysadzać kwokę na jaja', 'ścielić', 'budować' (Mat. Bukovyna, KDO), bojk. 'palić ogień': *klasty* ų *pečy*, *kłasty ohyń*, *kłasty ohńa* (AG Bojk. VI), *kłasty ohen* (Rieger Łemk., Stieber AJŁemk.), refl. *клáстися кладу́ся клáдéшся* 'być położonym, leżeć; kłaść się', 'przygotowywać się, zbierać się' (SUM, Hrinčenko), dial. *кластися* 'wydawać się, stwarzać pozory' (Verchratśkyj Znadoby južnorus.), brus. *клáсцi кладу́ кладзéш* 'układać, rozkładać, rozmieszczać', 'wznosić, budować', 'składać jaja' (TSBM, Nosovič), dawne też 'wsuwać, zasuwać', 'chować, dawać gdzieś', 'zbierać', 'nakładać', 'dodawać', 'chować (zmarłych)', 'rozbijać', 'stawiać znak' (HSBM), dial. 'składać, kłaść', 'chować, chronić', 'budować dach', 'przekładać (mchem)', 'nieść jaja' (Sloŭnik Sennenščyny), refl. *клáсцiся кладу́ся клáдзешся* 'kłaść się, układać się', 'opuszczać się na coś; kłaść się

na coś', 'stawać się czyimś obowiązkiem, zajęciem', 'dobrze pasować, odpowiadać' (TSBM), dawne i dial. 'kłaść się spać' (Nosovič, Sloŭnik Sennenščyny). ~

Derywat od ie. *klā-* 'szeroko rozłożyć' (zaświadczone w bałt.: lit. *klóti klóju* 'słać, rozpościerać; nakrywać; składać, torować drogę', łot. *klât klâju* 'rozpościerać, pokrywać', 'ciąć, rąbać' Fraenkel LEW 274–275, Sławski SE II 253) z rozszerzeniem o determinant *-d-* (zob. *kladъka, kladьn'a*). Por. z wokalizmem krótkim: ags. *hladan* 'nakładać, ładować', stwniem. *hladan* 'ts.', goc. *af-hlaþan* 'nakłaść, naładować' (Feist VW GS 6–7, Kluge EW[18] 417).

Sławski SE II 253–254 z dalszą literaturą. Inne nawiązania Pokorny IEW 599. *T.K.*

klekati *klekajǫ* : **klecati** *klecajǫ* 'wydawać monotonny regularny dźwięk przypominający stukanie', 'in modum monotonum pulsare'

klekati: ~ czes. dial. *klekáňí* n. 'wieczne dzwonienie' (Malina Mistřice);

stros. **клекати клєчоу** 'stukać (o sercu)' (SRJ XI–XVII, Srezn.). ~

klecati: ~ ch./s. *klẽcati* 'uderzać w dzwon' (RJAZ), 'wydawać monotonny dźwięk; dzwonić, odbrzmiewać jakim dźwiękiem' (RSAN, RMat.), *klecati se* 'huśtać się na huśtawce' (RSAN: dial.), bułg. dawne i dial. *клѣца* 'ciąć nożycami' (Gerov, Mladenov BTR), 'parzyć się, o psach, wilkach i in.' (BDial. II 187: Rodopy), *клѣцьм* 'szarpać', 'parzyć się, o zwierzętach' (BDial. V 24);

strus. **кльцати кльцаю кльцаѣть** (Slovarь DRJ), później **клєцати** 'bardzo głośno stukać, bić (o sercu)', 'gorliwie zajmować się czymś, trudzić się, starać się' (SRJ XI–XVII, Srezn.), brus. *кля́цаць кла́цаць* 'brzękać, dzwonić, klepać, szczękać' (TSBM). ~

Por. chorw. dial. *klẽnkat* 'brzdąkać, brzęczeć' (Palkovits Burgenland);

2. czasowniki płd. słow., których znaczenie może pochodzić od stukania drutami podczas dziergania: słe. *klę́kati -am* 'wyszywać, dziergać', *klę́kljati -am* 'dziergać, robić koronki na klockach' (Pleteršnik, SSKJ), serb. reg. *klẽkati -ām* 'pleść, robić na drutach koronki', *klẽčati -ām* 'tkać, wyszywać, haftować' (RSAN, RMat.);

3. kasz. *klëka* 'plotkarka'.

Dźwkn. oparte na słabo poświadczonej w źródłach interi. *kle!* Najbliższe odpowiedniki: lit. *klegéti klegù* 'klekotać, gęgać; kłapać; hałasować; głośno się śmiać; paplać', *klegénti klegenù* 'klekotać (o bocianie)', *klekéti klekù* 'ciurkać, lać się wąską strugą przez szyjkę naczynia; głośno się śmiać', łot. *klẽgât* 'krzyczeć, gęgać' (Sławski SE II 204 tam bibliografia). *T.K.*

klekotati *klekotǫ* płn. : **klekъtati** *klekъtǫ* płn. 'wydawać głuchy dźwięk, klepać', 'pulsare cum sonitu surdo'; 'klekotać', 'glottorare', wsch. też 'wydawać krzyk (o ptakach drapieżnych)', 'clangere'

klekotati: ~ pol. od XV w. *klekotać klekoczę* (dziś rzadsze *klekocę*) 'wydawać głuchy dźwięk powstający przy uderzaniu o siebie twardych przedmiotów; terkotać, grzechotać, kołatać' (Słownik stpol.), też o 'głosie bociana', 'brzęczeć (o pszczołach)', 'źle grać na instrumencie, brzdąkać', przen. 'mówić dużo, bez przerwy, głośno' oraz *klekotać się* 'bełkotać', 'bulgotać podczas wrzenia' (SW, SWil., L., SP XVI IBL, Mącz.),

też dial. *klekotać* 'o odgłosie bociana' (np. SOWM, SGŚC, Szymczak Domaniewek, Sychta Kociewie), 'brzęczeć, brzmieć (o pszczołach)' (Sławski SE II 203), 'terkotać, postukiwać' (MAGP: m. 145, Nowak Żywiec, Steuer Sulków, Górnowicz Malbork, Dejna RKJŁ XXIII 190, SOWM, Brzeziński Krajna), 'paplać, gadać bez ustanku' (Szymczak Domaniewek, Brzeziński Krajna, Pluta Dzierżysławice, SGŚC), 'ruszać; chybotać' i refl. *klekotać śe* 'ruszać się; chwiać się, chybotać się', kasz. *klekotac* 'o bocianie: klekotać', 'terkotać, grzechotać', 'trajkotać, paplać, klepać' (Sychta SK), *klekᵘotac* 'kłapać; paplać, pleść' (Lorentz PW, Ramułt), dłuż. *klekotaś -cu -coš* 'paplać, bajać' (Muka), głuż. *klekotać* 'paplać, bajać' (Pfuhl), czes. *klekotati* 'klekotać, klapać, kłapać' (Přír. slov., SSJČ, Jungmann), dial. *klekotać* 'klekotać (o wozie)', tyn vuz *klekoce* (Steuer Baborów), sła. od XVII w. *klekotať* 'kłapać, klepać' (SSJ), 'pleść głupstwa o kimś, obgadywać kogoś' (SSJ, HSSJ), dial. *klekotať* 'trząść się' (SSN), też *klektať* 'stukać, kłapać, klepać (dziobem)' (Kálal), *kľakotať* 'pleść, gadać, trajkotać' (SSN, Kálal);

słe. *klekotáti -otâm* : *-ǫčem* 'klekotać, krakać, stukać' (Pleteršnik), bułg. dial. *клекȕцам* 'chodzić niepewnym krokiem, na ugiętych nogach; ledwo chodzić' (BDial. IX 266);

stros. **клекотати клекоуоу** 'o krzyku orłów' (Srezn., SRJ XI–XVII), ros. *клекотáть клекóчу клекóчеш* 'o krzyku ptaków (orłów, sokołów)' (SSRJ), dial. *клекотáть* 'bulgotać (o wodzie)' (SRNG: Orzeł), *клекотáть* 'kumkać (o rechocie żab)' (Slovarь Smolensk.), ukr. *клекотáти клекочý клекóчеш* 'wydawać przerywany dźwięk (o dużych ptakach)', 'bełkotać, bulgotać, wrzeć', 'wydawać przerywany dźwięk, podobny do klekotu ptaków' (SUM), 'krzyczeć (o orłach)' (Hrinčenko), 'klekotać, paplać, gadać' (Żel.), dial. *клекотáть* 'kipieć, wrzeć, bulgotać' (Sl. ukr. woroneż.), brus. *клекатáць клекачý клякóчаш* 'klekotać, wydawać krzyk (o ptakach)', też. 'kipieć bulgotać' (TSBM), 'klekotać (o bocianie)' (HSBM), dial. z Brześcia *клёкотáты* (NS) i *клекетáць* 'ts.' (Turaŭ). ~

klekъtati: ~ pol. dawne i dial. od XV w. *klektać* przestarz. 'klekotać (o bocianie)', 'gadać dużo, pleść, trajkotać' (SJP PAN), 'uderzać, stukać, klepać, pukać, kołatać' (SW), 'brzękać, świegotać' (L., SWil.), 'powodować odgłos uderzając dłonią w dłoń', 'pleść głupstwa, wiele mówić' (SP XVI IBL, Bart. pol.-łac., Mącz.), reg. 'pleść, mówić bez potrzeby' (Wieczorkiewicz SGWarsz.), dial. 'przyklepywać; lekko ubijać' (SOWM, Steffen Warmia), kasz. *klektac -cą* 'dużo mówić, paplać, pleść' (Lorentz PW, Sychta SK), czes. *klektati* 'klepać, kłapać', 'trząść, trzepotać czym' (Přír. slov., SSJČ, Jungmann), *klektati se* 'trząść się' (SSJČ), stczes. od XV w. *klektati -kcu -kceš* 'bić', 'klekotać, klapać', 'bełkotać; gadać, paplać', 'mieszać' (Gebauer Sl.), dial. *klechtati*, *klehtati* 'klekotać, bełkotać', też o 'krzyku niektórych ptaków' (Přír. slov.), *klektati* 'trzaskać, trzeszczeć' (Novák SlHus), sła. dial. *klektať* 'klekotać; paplać' (Kálal);

cs. **клекътати клекъщѫ клекъщеши** 'krzyczeć' (Miklosich LP);

strus. i rus.-cs. od XIII w. **клекътати клекъщоу клекъщеть** 'krzyczeć, o głosie orła' (Slovarь DRJ tylko w formie cs., SRJ XI–XVII, SAR też: **клегътати**), ros. *клектáть клекчý клёкчешь* 'krzyczeć, o dużych ptakach (orłach, sokołach itp.)' (Ożegov SRJ, SSRJ), dial. *клегтáть* 'ts.' i *клектáть* 'kipieć, bulgotać, o wodzie' (SRNG, Slovarь

Karelii, Opyt Dop.), 'rżeć, rechotać' (SRNG), refl. *клектáться* 'mieć czkawkę' (Slovarь Karelii), ukr. *клектáти клекчý клетиш* 'o krzyku dużych ptaków' (SUM, Hrinčenko), *клектáти* i *клекотúти* 'bulgotać, kipieć' (Bilećkyj-Nosenko), brus. dial. *клектáць* 'klekotać, o bocianie' (BMM IV 233: Homel). ~

Por. sła. dial. *klekotiť* 'kłapać, krakać, stukać' i *klekotiť* ekspr. 'wiele mówić, gadać, pleść trzy po trzy' (SSN), słe. *kleketáti -etâm* : *-ę́čem* 'klekotać, krakać, stukać' (Pleteršnik), ukr. *клекотíти клекочý клекотúш* 'o krzyku orłów, sokołów', 'bulgotać, wrzeć' (SUM, Hrinčenko), hucul. *kłekotity* 'klekotać' (Janów SH);

2. scs. **кльчьтати кльчьщѫ кльчьщеши** 'klepać, kłapać, szczękać zębami' (SJS, SS X–XI).

Formy ekspresywne od *klekati*. O wahaniach: *-et-* : *-ot-*; *-ьt-* : *-ъt-*, zob. van Wijk, Symb. Rozwadowski II 159–165.

Sławski SE II 203–204. *T.K.*

klekъ *kleka* wsch. 'ikra żabia, coś kleistego, lepkiego', 'ova ranarum'

~ ros. dawne z *клек-а* 'bot. Lemna Schl.' (Ruk. leks.), *клёк* 'żabia ikra', też 'o różnych kleistych przedmiotach (np. o wilgotnej ziemi, zakalcowatym chlebie)', 'najgęstsza brzeczka piwna otrzymywana przy pierwszym spuście piwa' (SIAN), dial. *клёк* 'żabia ikra' (SRNG), 'gęsta, kleista ciecz' (ib.: Kaługa), 'gęsty moszcz' (ib.: Wiatka), 'o czymś zaschniętym na gęsto' (SRNG), *клёк* 'coś lepkiego, kleistego (niewypieczony chleb, grudki w kaszy itp)', 'solanka' (Slovarь Smolensk.), 'wyschnięta skorupa, która coś pokrywa' (Slovarь Karelii), 'gorsza część czegoś' (SRNG: Perm, Kaługa), ale też 'najlepsza, wybrana część z czegoś' (SRNG, Opyt, Slovarь Severa), też *клёка* 'gatunek lnu' (SRNG, Slovarь Severa), brus. dawne *клёк -у* 'kleistość', przen. 'rozum, sens; siła' (Nosovič), też dial. *клёк* 'siła' (BMM IV 234: Homel), 'siła, moc' (NS: Polesie), 'rozum' (Jankova Loeŭ), 'siła życiowa w ziarnie', przen. 'sens' (Šaternik Červ.), 'szpik kostny', 'siła' (Bjalьkevič Mohylew), *клёк* 'moc życiowa, siła, energia', 'rozum, rozwaga', płn.-zach. 'solanka spod śledzi' (SPZB). ~

Nie należą tu derywaty wsteczne od *klekati* o wyraźnym charakterze dźwkn., np. ros. dawne *клекъ* 'klocek' (SRJ XI–XVII), dial. 'zabawa z pałkami' (Mirtov don.), brus. dial. poles. *клек* 'bocian czarny, Ciconia nigra' (Lysenko SPH).

Pochodzenie niepewne. W tradycyjnych objaśnieniach Machka, LF II 125–131 i Fraenkla (Fraenkel LEW 268) zestawiane z lit. *klèkti klenkù* i obocznym *krèkti krenkù* 'krzepnąć, ścinać się' (co do oboczności *r* : *l* por. np. *klikati* : *kričati*). Drugą hipotezą jest derywacja od *klekati* (zob.). Paralelne z psł. *krěkъ* : *skrěkъ* (zob.) łączone z pierwiastkiem dźwkn. (por. też lit. *kurkulaĩ* 'żabia ikra' : *kur̃kti* 'rechotać, o żabach', Leskien BN 463, 485). *T.K.–M.J.*

klenovъ *klenova klenovo* 'zrobiony z klonowego drewna', 'ex ligno aceri factus'

~ pol. od XV w. *klonowy* 'rosnący na klonie': *klonowe* liście, 'zrobiony z klonu' (Słownik stpol., SP XVI IBL, L., SW, SWil., SJP), kasz. *klonovï* 'klonowy' (Lorentz PW), połab. nom.-acc. pl. *klenüvə* 'bukowe' (zapewne omyłkowo zamiast 'klonowe', Polański SE 253–254), dłuż. *klonowy* 'klonowy' (Muka), głuż. *klonowy* 'klonowy' (Pfuhl),

czes. od XIV w. *klenový* 'wykonany z drewna klonu' (Gebauer Sl., SSJČ), sła. *klenový* 'związany z klonem' (SSJ), też dial. *klenoví* list, *klenove* drevo (SSN);

słe. dawne *klénov* 'klonowy, o drewnie': *klenov* les (Pleteršnik), ch./s. *klènov* 'klonowy' (Frančić), bułg. *клѐнов -а -о* 'odnoszący się do klonu': *кленова* ropa (BTR), maced. *кленов* 'klonowy' (RMJ);

ros. *клено́вый* 'klonowy; związany z klonem', dial. *кленовая* земля 'o ciemnobrunatnej gliniastej glebie, na której rosną głównie klony', bot. *кленовый* лист 'Geranium silvaticum' (SRNG), ukr. *клено́вий* 'klonowy': *кленове* листя (USUM), *кляно́вы* 'klonowy' (TSBM). ~

Interi. wyrażająca podziw *klónov'e!* (Sychta SK Supl. VII 120) jest eufemistycznym przekształceniem interi. *klinov'e*, zob. *klinъ* (SEK III 49).

Adi. od *klonъ* z suf. *-ovъ*. *M.J.*

klenъ *klena* 'drzewo klon', 'acer'

~ pol. od XV w. *klon klonu* 'drzewo klon, Acer', 'drewno klonu' (SP XVI IBL, L., SW, SJP, w stpol. też może 'jesion, Fraxinus' (Słownik stpol., też L.), dial. *klon* 'klon; drewno klonowe' (Zaręba Siołkowice), kasz. *klón* 'klon, Acer' (Sychta SK, Lorentz PW), dłuż. od XVIII w. *klon klona* 'drzewo klon' (Muka, Schuster-Šewc EW 558), głuż. od XVIII w. *klon* 'klon, Acer', běły *klon* 'klon polny, gatunek drzewa z rodziny mydleńcowatych, Acer campestre' (Jakubaš), czes. *klen -u* 'drzewo Acer, klon albo jawor' (SSJČ), sła. od XVII w. (a od XIII w. NM *Clenocz*, dziś Klenovec, HSSJ) *klen -a* 'drzewo liściaste spokrewnione z jaworem, Acer campestre', 'drewno tego drzewa' (SSJ, HSSJ, SSN);

słe. *klèn kléna* 'paklon, klon polny, Acer campestre', 'drewno tego drzewa' (SSKJ, Pleteršnik), ch./s. *klȅn klèna* (ijekaw. *klȉjen klȉjena*) 'paklon, klon polny, Acer campestre' (RSAN, RMat., RJAZ), cs. **клєнъ** 'drzewo klon, Acer' (Miklosich LP), bułg. *клен* 'drzewo z dużymi głęboko wciętymi liśćmi w kształcie dłoni, Acer campestris' (BTR, Gerov), maced. *клен* 'Acer campestris' (RMJ);

stros. **клєнъ клєна** 'klon, Acer', 'drewno ze ściętego klonu' (SRJ XI–XVII, Srezn., SAR), ros. *клён клёна* 'Acer', dial. *клён* 'roślina doniczkowa o liściach podobnych do brzozowych' (SRNG), ukr. *клен кле́на* 'drzewo o szerokich, ostro zakończonych liściach z głębokimi wcięciami', coll. 'drewno klonu' (SUM), brus. od XVI w. *клён клёна* : *клёну* 'drzewo z szerokimi liśćmi o charakterystycznym kształcie' (TSBM, HSBM: *кленъ*). ~

Por. stros. **клєньє** 'klonowy las' (SRJ XI–XVII), ch./s. coll. *klȅnje* : *klȉjenje* 'młode klony' (Frančić), brus. *кляні́на* 'drewno klona', stczes. *klenka*, *klenicě* 'nazwa drzewa' (Gebauer Sl.).

Pochodzenie na gruncie psł. niejasne. Brak dokładnych odpowiedników ie. (por. lit. z innym przyrostkiem *klẽvas* 'klon'), najbliższe w językach germ.: śrdniem. *löne*, ags. *hlyn*, stnord. *hlynr* 'ts.', porównywane też gr. *γλῖνος* : *γλεῖνος* 'Acer campestris' o niejasnej etymologii (Chantraine DEG I 227, Frisk GEW I 312). *M.J.*

klenь *klen'a* : **klěnь** *klěn'a* płn. : **klěnъ** *klěna* płd. 'ryba kleń', 'Leuciscus cephalus'

~ pol. od XVI w. *kleń* 'ryba słodkowodna z rodziny karpiowatych, Leuciscus cephalus' (SP XVI IBL, L., SWil., SJP), dial. *kleń* 'dość duża biała i gruba ryba jaź' (Karłowicz SGP), kasz. *kléń -a* 'Leucicus cephalus' (Sychta SK Supl. VII 119), stczes. NO *Kleň*, też *kleně* f. 'nazwa ryby' (Gebauer Sl.), czes. pot. *kleně kleněte* 'ryba kleń', sła. dial. *kleň* 'rodzaj ryby słodkowodnej, Chalcaburnus' (SSN);

słe. *klèn kléna* 'ryba słodkowodna z dużą głową i złoto-czerwonymi plamami na bokach' (SSKJ, Pleteršnik też *klên* i *klìn klína*), ch./s. *klȉjen* 'jakaś ryba' (RJAZ), *klȅn klèna* 'ryba, Leuciscus cephalus, Squalius dobula, Squalius cephalus' (RSAN, RMat., Vuk), bułg. *клен* : *клян* 'ryba rzeczna z żółtymi płetwami brzusznymi, Squalius leuciscus' (BTR, Gerov), maced. *клен* 'ryba, Squalius leuciscus' (RMJ);

ros. dawne *клень кленя* 'ryba Squalius dobula' (Dal), dial. też *клен клена* 'ryba jelec albo głowacz' (SRNG), ukr. *клень клéня* 'ryba z rodziny karpiowatych, Squalius cephalus', brus. dial. *клень* 'ryba podobna do jazia' (ŽS). ~

Ze słow. rum. *clean, clen* 'Squalius dobula'.

Por. stpol. *klecz*, które jest być może ściągniętą formą od demin. *kleńc, kleniec* (Sławski SE II 205);

2. głuż. *klen klena* 'ryba płotka' (Jakubaš).

Pierwotna postać nie całkiem jasna. Wyrazy płn.słow. można sprowadzić zarówno do psł. *klenь*, jak i *klěnь*. Niejasne też związki z innymi wyrazami psł., np. akceptowany przez Sławskiego SE II 205 i ESSM IX 196 związek z *klinъ* (o tym krytycznie Boryś SE 234) i pozasłowiańskimi (por. Sławski SE II 205, Bezlaj ES II 40).

Bezlaj ES II 40, Boryś SE 234, Sławski SE II 205, ESSM IX 196, Usačeva, Etim. 1971, 135; 142–145 i 152. *M.J.*

klepačь *klepača* 'rodzaj młotka; kołatka', 'crepitaculum'; 'rzemieślnik zajmujący się klepaniem, np. kos', 'faber, qui falces seu alta ferramenta acuit'

~ pol. od XVI w. *klepacz* 'ten, kto klepie, uderza', 'rzemieślnik – wytwórca chodaków' (Bart. pol.-łac.), 'fałszywa moneta', 'przyrząd do czyszczenia lnu lub konopii', 'młot używany w fabrykach wyrobów metalowych' (L., SW), dial. 'kijanka do prania' (MAGP VI m. 288), 'przyrząd do czyszczenia włókien lnu z paździerzy' (Karłowicz SGP: gwary płn.), 'kowadełko do klepania kosy' (Śląsk płd.), 'deska do zrównywania i ubijania ziemi' (Górnowicz Malbork, SOWM), 'but drewniany; pedał kołowrotka' (Dejna RKJŁ XXIII 190), *klepocz* 'młotek' (SGŚC), 'kijanka do prania' (Wielkopolska, Pomorze, okolica Gniezna, Bory Tucholskie, Kaszuby, MAGP m. 288), kasz. *klepâč* 'narzędzie do oddzielania włókien lnu od paździerzy, międlica' (Ramułt), 'trzepaczka' (Sychta SK), głuż. *klepač* 'młotek do klepania kos', 'kołatka' (Kral, Jakubaš, Pfuhl), czes. od XV w. *klepač* 'ten, kto klepie' (Gebauer Sl., Jungmann), 'młotek, którym się klepie' (Jungmann), 'młyn napędzany wodą', 'wielkanocna klekotka (zabawka dla dzieci)' (SSJČ), dial. 'grzechotka, klekotka (wielkanocna)', 'młotek do klepania kosy' (Kazmíř Valašsko, Sochová Lašsko), 'rodzaj młyna', też 'ptak Cypselus apus' (Bartoš DSM), 'kowadełko do klepania kosy' (Lamprecht Opava), *klepoč* 'ts.' (Kellner VN), sła.

klepáč 'grzechotka, kołatka, drewniana zabawka dla dzieci' (SSJ, KSSJ) i z XVIII w. 'młotek do klepania kosy', 'kołatka przy drzwiach; kołatka, grzechotka; blaszany dzwonek' (HSSJ), bot. 'pierwiosnek' (Kálal, Ripka Dolnotrenč.), *klepáč* 'młotek do kucia kosy; dzwonek, który noszą krowy; kołatka' (SSN);

słe. *klepáč* 'młotek do klepania kosy, kamieni młyńskich' (Pleteršnik, SSKJ), też dial. (Novak Beltinci), ch./s. *Klepač* średniowieczna NM (wcześniej: *Klepčь*, RJAZ), chorw. dial. *klepač* 'wielkanocna klekotka' (DevinNuovSelo), *klepáč́* 'młotek do klepania kosy' (Večenaj–Lončarić Gola), serb. *klèpāč* 'ten, który klepie kosę' (RSAN, RMS, RJS, też dial. (Rečnik juga Srbije), bułg. *клепа̀ч* 'powieka oka; rzęsy powieki' (RBKE, Mladenov BTR, Duvernois, też dial. BDial. III 88, BDial. VI 185), 'ten, kto uderza w kołatkę cerkiewną' (Mladenov BTR, Gerov, RBE, BDial. II 187: Rodopy), dial. *клепа̀ч* 'młotek do klepania, do ostrzenia', 'ten, który klepie, ostrzy' (RBE), *клепа̀чѐ* pl. 'prymitywne obuwie noszone w domu' (BDial. II 187: Rodopy), maced. *клепач* 'ten, kto klepie', 'rzęsa, powieka' (RMJ);

strus. w XIII w. **клепачь клепача** 'kleryk odpowiedzialny za śpiew cerkiewny' (Slovarь DRJ, Srezn.), ros. dial. *клепáчъ* 'ten, kto klepie metalowe rzeczy, nituje blaszane przedmioty', 'młotek do klepania' (Dal, SIAN), stukr. w XIV w. **клепачь** 'kowal' i NO **Клепачи** z XV w. (SSUM), ukr. *клепáч* 'kołatka, grzechotka', 'młotek; młotek do klepania kos' (Hrinčenko), 'kijanka', 'oszczerca' (Żel.), dial. 'rodzaj łopatki do ostrzenia kosy', 'drobna moneta', 'kowal, osoba zajmująca się klepaniem', 'młotek' (SUM, Mat. Bukovyna), 'drewno, którym szewc nabija kopyto', 'młotek do klepania kosy' (Verchratśkyj Znadoby južnorus.), brus. z XVI w. *клепачъ* 'młotek do wybijania monet' i XVII w. 'miejscowa moneta' (HSBM). ~

Por. z suf. *-akъ*: pol. *klepak* 'zużyta, wytarta moneta miedziana', czes. dawne *klepák* 'kołatka w drzwiach' (SSJČ).

Od *klepati* (zob.) z suf. *-ačь*, być może już w psł. istniały oba znaczenia: nomen instrumenti i nomen agentis. *T.K.*

klepadlo 'rodzaj młotka; kołatka', 'crepitaculum'

~ pol. dawne od XVII w. *klepadło* 'narzędzie służące do klepania, ubijania czego' (L.), 'osełka lub młotek do klepania kosy', 'grzechotka; kołatka', 'kula do ubijania ziemi, brogów' (SW), dial. *klepadło* 'przyrząd do czyszczenia lnu z paździerzy' (MSGP: Młpol., płd. Mazow., Górnowicz Malbork, SOWM), 'ławka z z kowadełkiem służąca do klepania kosy, babka' (Karłowicz SGP, Steffen Warmia, SGOWiM, Brzeziński Krajna), 'krótki, gruby kloc, na którym kładzie się len podczas klepania' (Szymczak Domaniewek), 'kijanka do prania' (MAGP VI m. 288: Wlkp., Pom.), 'to, czym się klepie len; gruba deska do ubijania gnoju na wozie' (Dejna RKJŁ XXIII 191), 'deseczka z dziurkami do równomiernego snucia przędzy; krótszy kij cepów, bijak' (SOWM), kasz.-słi. *klépadło* 'babka i młotek do klepania (ostrzenia kosy)' (Ramułt, Sychta, Lorentz PW, Lorentz SlW), głuż. *klepadło* 'rodzaj młotka' (Kral, Pfuhl), dial. *klepadło* 'krzesiwo: metal, kamień, hubka' (Michalk Neustadt), czes. *klepadlo* 'kołatka u drzwi; młotek służący do rozbijania mięsa; babka służąca do klepania sierpów lub kos; stojak do

trzepania dywanów' (Jungmann, SSJČ), dial. 'babka, na której klepie się kosy, sierpy' (Kellner VN), sła. dial. *klepadlo* 'babka służąca do klepania kosy; drewniane urządzenia, kołatka wydająca dźwięki' (SSN);

słe. *klepálo* 'młotek do klepania kos', 'deska do kołatania, kołatka u drzwi' (Pleteršnik), 'górna część klepadła, babka' (SSKJ), dial. 'narzędzie do klepania kos, babka i młotek' (Kutin Bovec, Tominec Črni vrh), ch./s. *klèpalo* z XIII w. 'deska, w którą się uderza (rodzaj klasztornej kołatki), klekotka', w cerk. XIII w. demin. *klepalce* 'ts.', w XIV w. pl. *klepala* (RJAZ), chorw. *klëpalo* 'klekotka, kołatka, dzwonek' (Anić RHJ) i dial. sztokaw. *klepètalo* 'ts.' (Sekulić Bačk.), stserb. w XIII w. **клєпало** 'klekotka, kołatka klasztorna' (Daničić RSS), *klèpalo* 'deska lub metalowa płyta, która służy jako dzwon, klekotka, którą się daje znak; dzwonek, który zawiesza się na szyi bydła; serce dzwonu', przen. 'gaduła' (RSAN, RMS, RJS, Vuk), dial. z płd.-wsch. Serbii *klepálo* 'deska, która w cerkwi lub klasztorze zastępuje dzwon w okresie Wielkiego Postu', 'młotek do klepania kosy' (Mitrović Leskovac, Rečnik juga Srbije, Reč. Vojvodine), cs. **клєпало** 'deska używana zamiast dzwonów, klekotka' (Miklosich LP), bułg. *клепàло* 'deska, w którą uderza się drewnianym młotkiem, aby wezwać na modlitwy w cerkwi, klasztorze' (RBKE, Mladenov BTR, Gerov, Duvernois, RBE), 'przedmiot, który przy uderzeniu wydaje tępy dźwięk', przen. 'papla', dial. 'powieka', 'młotek do klepania, ostrzenia kosy' (RBE), 'kościelny dzwonek' (BDial. V 75), maced. *клепало* 'kołatka; młotek, którym uderza się w kołatkę', przen. 'gaduła, pleciuga' (RMJ), dial. *клепáло* (Videoski Kumanovo), 'powieka; rzęsa' (Peev Kukuš);

rus.-cs. XV ~ XIII w. **клєпало** 'deska, w którą się uderza, wzywając na modlitwę (rodzaj kołatki używanej w cerkwiach, klasztorach)' (SRJ XI–XVII, Srezn.), ros. *клепáло* 'ts.; deska, w którą uderza straż; dzwonek; serce dzwonu; dzwonek wieszany na szyi bydła', 'ciężki młot' (Dal, SSRJ, SAR), dial. *клепáдло* 'młotek i kowadło do klepania kosy' (Slovarь Smolensk.), 'kłamca, plotkarz' (Psków, Twer, Opyt Dop., SRNG) 'dzwonek' (SRNG), ukr. *клепáло* 'deska, w którą uderza wartownik; młotek do klepania kosy; kawałek żelaza, na którym się klepie', przestarz. 'grzechotka, kołatka' (SUM, Hrinčenko, Leks. Zyz.), 'deska, rodzaj kołatki używanej w cerkwiach', 'tokowisko głuszczów' (Hrinčenko, Żel.), 'gaduła, papla' (Hrinčenko), dial. hucul. *kł'epalo* 'tokowisko', 'drewniany dzwonek dla bydła; mały dzwonek' (Janów SH), 'kowadełko, na którym klepie się kosy' (Janów Moszkowce), brus. dawne *клепало* (HSBM) i dial. *клепа'ло*, *клепа'ўло* 'dzwonek wieszany na szyi bydła' (Turaŭ). ~

Nomen instrumenti z suf. *-dlo* od *klepati* (zob.) Sławski SE II 207–208. *T.K.*

klepati *klep'ǫ* 'lekko uderzać, stukać, klepać', 'pulsare'; 'kuć metal, klepać (szczególnie ostrza jakichś narzędzi, np. kosy, siekiery), klepać kamień żarn', 'ferramentum acuere', **klepati kosǫ** 'falcem acuere', perf. **klepnǫti**

~ pol. od XIV w. *klepać klepię* 'uderzać lekko dłonią', 'ubijać, wyrównywać', stpol. też 'rozpłaszczać przez uderzanie młotem; kuć na zimno' (Słownik stpol.), 'wybijać pieniądze' (Słownik Paska, SW), *klepać* kosę 'ostrzyć', przen. pot. 'mówić co bez zastanowienia, powtarzać bezmyślnie, pleść, paplać' (SP XVI IBL, L., SW), przestarz.

klepać zębami (albo *klepać* zęby) 'szczękać zębami', *klepać* ogień 'krzesać', *klepać* ciasto 'ubijać, wybijać' (SW), dial.: 'kuć żelazo', 'krzesać ogień', 'wybijać ciasto', 'młócić cepami', też o 'długo padającym śniegu' (AJK II m. 95, Karłowicz SGP), 'czyścić len z paździerzy', 'ostrzyć kosę młotkiem na babce', 'rozpłaszczać przez bicie młotem', 'tłuc ziarno na kaszę w stępie', 'prać' (Górnowicz Malbork, Szymczak Domaniewek, SGŚC, Dejna RKJŁ XXIII 191), przen. 'plotkować, mówić bez sensu', kasz. *klepac -p'ą* 'uderzać; opukiwać; stukać', 'ostrzyć kosę', 'czyścić len z paździerzy', 'plotkować, paplać' (Lorentz PW, Sychta SK), też 'klekotać' (Ramułt), dłuż. *klepaś -pju* : *-pam* 'pukać, stukać; wyklepywać (np. kosę)', przestarz. też 'młócić' (Muka), głuż. *klepać* 'stukać; wyklepywać (kosę)', 'paplać, pleść' (Kral), 'uderzać' (Trofimowič), dial. *klepać* 'wyklepywać' (Michalk Neustadt 434, Sorb. SA I m. 72), stczes. *klepati -p'u* 'klepać; kłapać' (Gebauer Sl.), czes. *klepati -pu* : *-pám* 'stukać, pukać, uderzać czymś płaskim', 'trzepać, potrząsać', 'klapać, kłapać', 'klekotać', 'kołatać', 'plotkować' (Jungmann, SSJČ), *klepati* mlýn 'ciosać kamień młyński', dial. moraw. *klepat* 'klekotać (o bocianie)' (Bartoš DSM), 'wyklepywać', 'młócić' (Kellner VN): *klepati kosu*, 'tłuc, stukać', 'plotkować', refl. przen. *klepat se* 'wegetować, żyć nędznie' (Gregor Slav.-buč.), sła. *klepať* 'stukać, pukać; klepać kosę', 'kłapać, szczękać (np. zębami z zimna)', *klepať sa* 'trząść się' (SSJ, HSSJ), dawne też 'wydawać tępy dźwięk dziobem, klekotać' (HSSJ: XVII w.), dial. *klepať* 'uderzaniem w twardy przedmiot wydawać krótkie, tępe dźwięki, stukać', 'poklepywać', 'kuć', 'klepać kosę', 'młócić' (SSN, Buffa Dlhá Lúka, Matejčík Novohrad, Sipos Bükk-Gebirge, Orlovský Gemer);

słe. *klépati klépljem* (Pleteršnik), też *klepáti -ljem* (SSKJ) 'stukać, pukać'; 'tłuc, uderzać', 'wyklepywać (np. kosę, kamień młyński)', 'klepaniem nadawać kształt', 'klekotać', 'kłapać' (Pleteršnik, SSKJ), też dial. (Tominec Črni vrh, Novak Beltinci), ch./s. od XIV w. *klèpati klȅpljēm* (też *klȅpām*) i *klépati klȇpām klȇpām* 'bić, tłuc, uderzać', 'z hałasem stukać, pukać; bić w kołatkę', 'rozklepywać żelazo na blachę', 'wyklepywać kosę, siekierę, motykę, kamień młyński' (RJAZ), też 'łączyć, łatać, uzupełniać braki w materiale' (Anić RHJ), 'młócić włókna lniane i inne', 'klekotać', 'szczekać', przen. 'bajdurzyć, paplać' (RSAN, RMS, RSJ, Vuk), w stserb. **клепати** 'bić, uderzać, stukać' (Daničić RSS), chorw. dial. czakaw. *klȇpat* 'wyklepywać kosę' (Koschat Baumgarten, Palkovits Burgenland, Kalsbeek Orbanići: *klepȁt*), *klepat* tepihe 'trzepać dywany' (DevinNuovSelo), kajkaw. *klepáti klępam* 'klepać kosę' (Večenaj–Lončarić Gola), sztokaw. *klèpat klèpljem* 'wyklepywać, ostrzyć motykę, siekierę, łopatę' (Sekulić Bačk.), stserb. **клепати** 'bić, uderzać, stukać' (Daničić RSS), serb. dial. *klépati* 'wyklepywać (kosę), ostrzyć; uderzać w klekotkę (kołatkę)' (Reč. Vojvodine), *klepȁt klȇpam* i *klȇpljem* 'wyklepywać, np. ostrze motyki' (Elezović Kos.-Met.), też 'szczękać zębami' (Dinić Timok), czrng. *klépati klȇpām* też 'hartować, kuć' (Stanić Uskoci), *klȇpāt -pljēm* 'ts.' (Ćupić Zagarač), scs. **клєпати клєплѭ клєплю҆ши** w znaczeniach wtórnych 'pokazywać, dawać znak', 'ogłaszać' (Sadnik–Aitzetmüller HAT, SJS), cs. **клєпати клєплѭ** 'uderzać, bić; brzmieć, klepać' (Miklosich LP), bułg. *клѣпя -еш* 'klepać, wyklepywać ostrze jakiegoś narzędzia, ostrzyć, wyklepywać (narzędzie, np. młyński kamień)', 'kuć, stukać, uderzać młotkiem', 'bić w kołatkę', 'o bocianie, klekotać', 'obmawiać,

plotkować' (RBKE, RBE, Gerov), też 'o deszczu, mocno padać', 'kłamać', 'wołać, zapraszać kogoś' (Gerov, Duvernois), śrbułg. z XV w. **клепати клеплѫ клеплѥши** 'uderzać (młotkiem)', 'pukać, uderzać w coś', 'szczękać, klekotać' (Davidov Kozma), powszechne w dial. (też *клѐпам*) (BDial. I 98: Strandża, BDial. III 88, BDial. VI 185, BDial. V 75), 'mrugać', 'obgadywać', maced. *клепа* 'klekotać, stukać', 'uderzać w kołatkę', 'wyklepywać kosę, siekierę, kamień młyński', 'rzeźbić w kamieniu, wycinać w kamieniu litery' (też dial. Reiter Titov-Veles), 'paplać, obgadywać' (RMJ), 'mrugać oczyma, puszczać oko' (RMJ) też dial. (Małecki SW, BDial. VI 43: zach. Tracja);

strus. od XI w. **клепати клеплю клеплѣть** 'uderzać w kołatkę', 'obwiniać, oskarżać' (Slovarь DRJ), też 'kuć metal', 'stukać, pukać, uderzać', 'pokazywać, dawać znak', 'mocno bić, o sercu' (Srezn., SRJ XI–XVII), ros. *клепáть клеплю́ клéплешь* : *клепáю клепáешь* (SSRJ, Dal) 'kuć metal na zimno, spajać lub wzmacniać części metalu za pomocą nitowania', 'bić bieliznę wałkiem podczas prania', 'dawać klapsa', 'uderzać w drewnianą deskę lub metalową płytę', 'bić w dzwon', 'oczerniać, obmawiać', *клепáть* kócy 'wyklepywać kosę' (Dal, SSRJ), dial. w zbliżonych znaczeniach i tych samych frazach (np. SRNG, Melьničenko Jaroslavl), też 'kopać ziemię', 'młócić len', 'ubijać masło', 'miesić ciasto' (SRNG, Slovarь Karelii), 'oklepywać koło młyńskie' (SRNG: Psków), 'wbijać, klinować' (SRNG: Nowogród), ukr. od XV w. *клепáти клепáю клепáєш* (: *клéплю клéплеш*) 'kuć coś młotem', 'ostrzyć (kosę, nóż) za pomocą młota', 'łączyć metalowe części za pomoca młota lub prasy', 'nadawać odpowiednie formy metalowi', 'bić w dzwon, dzwonić', 'szkalować, obmawiać' (SSUM, SUM, Hrinčenko, Żel.), fraz. *клепати* kócy 'klepać kosę' (Slovnyk Ševčenka), dial. *клепáц'* 'wyklepywać kosę' (Leks. Polesьja 105), 'powtarzać ciągle to samo, uporczywie przekonywać' (Mat. Bukovyna), brus. od XV w. *кляпáць кляпáю кляпáеш* : *кляпáць кляплю́ клéплеш* 'łączyć metalowe elementy za pomocą nitów albo zaginając brzegi', 'klepać', 'wyklepywać kosę za pomocą uderzeń młotka', 'szkalować' (TSBM, Nosovič, HSBM), dial. 'klepać' (Rastorguev Brjansk), 'uderzeniami młotka ostrzyć kosę', 'szkalować' (SPZB, Scjaškovič Grodno), (w SPZB: z różnicą akcentu: *кля'паць* 'uderzać w coś, stukać'), *клепа'ць* : *кля'паць* 'uderzać, klaskać', 'smażyć bekon na ruszcie' (Turaŭ). ~

Perf. ***klepnǫti***: ~ pol. *klepnąć* 'uderzyć lekko dłonią; paść bezwładnie; usiąść ciężko', 'zakończyć się fiaskiem' (SJP PAN), dial. 'płasko uderzyć dłonią', 'powiedzieć coś bez zastanowienia' (Dejna RKJŁ XXIII 192, Szymczak Domaniewek), 'stuknąć młotkiem' (SGŚC), kasz. *klepnąc* 'stuknąć, puknąć; klepnąć, poklepać' (Ramułt, Sychta, Lorentz PW), głuż. *klepnyć* 'stuknąć, puknąć' (Jakubaš, Kral, Trofimowič), czes. *klepnouti* 'kłapnąć', 'lekko uderzyć, klepnąć', sła. *klepnúť* 'lekko uderzyć w twardy przedmiot, który wydaje krótki, tępy dźwięk', też dial. (KSSJ, SSJ, SSN);

słe. *klépniti klȇpnem* 'kłapać, szczękać', 'upaść', 'uderzyć; wydać odgłos przy uderzeniu o przedmiot metalowy lub drewniany' (Pleteršnik, SSKJ też: *klepníti klépnem*), ch./s. w XIX w. *klȅpnuti klȅpnēm* 'uderzyć (wydając dźwięk)', też z wypadnięciem spółgłoski: *klȅnuti klȅnēm* (RJAZ), 'lekko uderzyć kogoś po głowie' (Anić RHJ), 'mocno uderzyć; stuknąć' (RSAN, Vuk, RMat., RSJ), chorw. dial. czakaw. *klȅpnut klȅpnen*

'uderzyć' (Jurišić Vrgada, ČDL, Šimunović Brač), sztokaw. *klȅpnit / klȅpnut klȅpnem* 'uderzyć tak, żeby było słychać; klepnąć' (Sekulić Bačk., Peić–Bačlija RBB), serb. dial. *klepnuti* 'uderzyć, klepnąć', 'wbić jednym uderzeniem młotka' (Reč. Vojvodine), też *klȅpnuť klȅpnem* 'lekko uderzyć; uderzyć tak, żeby było słychać dźwięk' (Elezović Kos.-Met., Dinić Timok, Mitrović Leskovac), 'powiedzieć coś bez zastanowienia' (Rečnik juga Srbije), czrng. *klẽnūti* 'mocno uderzyć, klepnąć; pociąć, porąbać' (Stanić Uskoci), bułg. *клѐпна -еш* 'uderzyć', 'uderzyć (o kołatce)', 'opaść ze zmęczenia', 'zwisnąć, o uszach', 'mrugnąć', 'wyklepać kosę', '(o bocianie) zaklekotać, uderzyć dziobem', 'krzyknąć na kogoś', '(o deszczu) spaść gwałtownie, lunąć' (RBKE, Mladenov BTR, Gerov), maced. *клепне* 'klapnąć, uderzyć kogoś; stuknąć; mrugnąć, puścić oko' (RMJ), dial. *клѐпна* 'niedbale i szybko klepać osełką ostrze', 'bić w kołatkę od czasu do czasu' (BDial. VIII 253: Kostur);

brus. dial. *кля'пнуць* 'klepnąć, uderzyć' (Turaŭ). ~

Por. bułg. dial. *клѐпвам, клѐпнувъм* 'klepać' (np. BDial. II 187: Rodopy);

2. z suf. *-iti*: stpol. *klepić* (Słownik stpol.), stros. z XVI w. *клепити* 'negocjować warunki sprzedaży lub kupna' (SRJ XI–XVII), dial. *клéпить клеплю́ клéпишь* 'klepać, oklepywać kosę', 'mówić głupstwa' (Slovarь Smolensk, Slovarь Rjazan., SRNG), brus. *клепúць клеплю клепúшь* 'wyklepywać kosę młotkiem' (Nosovič). ~

Czasownik dźwkn., oparty na słabo poświadczonej w słownikach interi. *klep!* (Sławski SE II 206–207). Por. lit. *klepčiáti* 'kłapać, człapać', *klepsė́ti* 'ts.', hol. *kleppen* 'klepać, klekotać; dzwonić'. Zob. też *klapati*.

O wpływie czasowników przedrostkowych na ten wyraz zob. Vaillant, RES XXII 27. *T.K.*

klepotati *klepoťǫ* zach. : **klepetati** *klepeťǫ* płd. : **klepъtati** *klepъťǫ* 'klepać, stukać, uderzać', 'pulsare'

klepotati: ~ dłuż. *klepotaś* 'stale pukać, stukać, klepać, klekotać, klapać, trajkotać' (Muka), głuż. *klepotać* 'klekotać, kłapać; czyścić ziarno w młynie' (Kral, Jakubaš), dial. *klepotać* 'stukać, pukać, bić, dudnić' (Michalk Neustadt, Trofimowič), czes. *klepotati* 'klepać, stukać, pukać' (SSJČ), dial. *klepotat -cu* 'szczękać zębami' (Malina Mistřice), sła. *klepotať* 'wydawać krótkie, tępe dźwięki, stukać', 'kłapać', 'dużo i szybko mówić' (SSJ, też dial. SSN), por. też *klepocať* 'ts.' (Kálal) ze zmianą *t* > *c*.;

serb. *klepòtati klèpoćēm* 'klekotać, stukać, pukać' (RSAN); ~

klepetati: ~ czes. *klepetati se* 'chwiać się, drżeć, trząść się' (SSJČ, Přír. slov.);

słe. *klepetáti -etâm* : *-ę́čem* 'klekotać', 'mówić szybko, dużo, niepotrzebnie' (Pleteršnik, SSKJ, w XVI w. *klepetanje, kleptanje*, Besedje 16. st.), dial. *klèpetàti klepèčen* 'gadać, trajkotać, paplać' (Novak Beltinci), *klępę̑tąt* (Tominec Črni vrh), *klepetət klepe'tinət* (Jakomin Sv. Anton), ch./s. od XVII w. *klepètati klèpećēm* 'klepać, kłapać, uderzając lub pukając robić hałas', 'dużo mówić, gadać, trajkotać' (RJAZ, Anić RHJ), chorw. dial. *klepetati* 'trzepotać, łopotać' (Vidović PR), też czakaw. *klepetȁt* (Turina-Šepić RČI), *klepẽtat* 'paplać, trajkotać, gadać' (Koschat Baumgarten) i *klepetȁt* (Kalsbeek Orbanići), sztokaw.-ikaw. *klepèćat* 'klekotać; trajkotać, paplać, pleść, gadać'

(Peić–Bačlija RBB) i *klȅpećat klèpećem* 'klekotać' (Sekulić Bačk.), serb. *klepètati klepètām* i *klèpećēm* 'wywoływać hałas, stuk, trzask, uderzając czymś o coś; łomotać, stukać, uderzać; silnie uderzać, łomotać (o sercu); trząść się (o kolanach); terkotać; dzwonić, klepać; uderzać jednym o drugi (o zębach); silnie uderzać, bić; machać', 'gadać, paplać' (Vuk, RSAN, RMat., RSJ), dial. w Wojwodinie *klepètati* 'stukać, pukać, klepać, uderzać w kołatkę; dzwonić dzwonkiem zawieszonym na szyi krowy' (Reč. Vojvodine), czrng. *klepetȁt klepȅćēm* 'uderzać klekotką o dzwonek zawieszony bydłu na szyi', 'uderzać (o źle umocowanym przedmiocie)' (Ćupić Zagarač), *klepètati -ām* 'uderzać skrzydłami o boki (o kogucie, kurze)' (Stanić Uskoci). ~

klepъtati: ~ pol. dawne od XVI w. *kleptać* 'stukać, uderzać' (SP XVI IBL) i dial. *kleptać* 'uparcie gadać' (Karłowicz SGP z Rusi), nie *klepcz* mi głowy 'nie nudź, daj mi spokój';

ch./s. *klȅptati* : *klèptati klȅpćēm* 'klepać; wyklepywać, ostrzyć za pomocą młotka', 'lekko uderzać, klaskać', 'klekotać', 'wywoływać hałas, trzask' (Vuk, RSAN, RJAZ, RMat.), czrng. *klèptati klȅpćēm* 'klekotać', 'uderzać, machać skrzydłami; ciężko, z trudem iść' (Stanić Uskoci), 'kuć narzędzie' (Vujičić Prošćenje), bułg. dial. *клептя̀ -ùш* : *клѐптя -иш* 'mrugać powiekami' (Stojkov Banat);

ros. dial. *клепта́ть* 'klepiąc glinę, ciasto itp., nadawać im odpowiedni kształt' (SRNG), ukr. dawne *клепта́ти клепчу́ кле́пчеш* 'mówić jedno i to samo' (Hrinčenko, Żel.), dial. 'ostrzyć, wyklepywać kosę' (Verchratśkyj Batjuki). ~

Intensivum od *klepati* (zob.), o budowie zob. I 52–53. O suf. *-ot-ati, -et-ati, -ъt-ati* zob. też van Wijk, Symb. Rozwadowski II 159–165. *T.K.*

klepъka płn. 'deseczka w drewnianym naczyniu, zwykle beczce', 'dolii pars', płd. 'rodzaj kołatki', 'crepitaculum'

~ pol. od XV w. *klepka* 'deszczułka używana do wyrobów bednarskich' (Słownik stpol., SP XVI IBL, L., SW), 'bal w cembrowaniu studni', 'sążeń drzewa opałowego', dial. *klepka* 'deseczka w beczce, cebrzyku lub maślnicy' (MAGP m. 112, Cechosz-Felczyk Podole), *klepka* 'wyrobiona odpowiednio deszczułka służąca do wyrobów bednarskich; stukot żaren; deseczka łącząca podnóżek z kołem kołowrotka' (Dejna RKJŁ XXIII 191), pl. 'kawałki drewna przymocowane do sieci', 'deseczki używane do tkania, przędzenia itd.', 'gonty' (SOWM, Górnowicz Malbork), *klepka* 'bryłka masła formowana w foremce o tej samej nazwie' (MAGP: Wlkp.), 'stramy, stojące na płozach sań pionowe słupki' (MAGP: m. 54), kasz. *klepka* 'deseczka w beczce', 'gont, dranica do pokrywania dachów' (Lorentz PW, Sychta SK), 'osełka masła' (Ramułt);

słe. *klȇpka* 'dzwonek, który bydło nosi na szyi', 'potrzask, klatka do łapania ptaków' (Pleteršnik), ch./s. *klȅpka* 'dzwonek przywiązany bydłu u szyi' (RJAZ), 'klekotka, kołatka' (RSAN, Vuk, Anić RHJ), też dial. serb. (Reč. Vojvodine), 'klekotka, metalowa lub drewniana kołatka, która zastępuje kościelny dzwonek', bułg. *клѐпка* 'powieka; rzęsa' (RBKE, Mladenov BTR, Gerov), też dial. (BDial. II 187: Rodopy, BDial. III 232), maced. *клепка* 'rzęsa; powieka' (RMJ, Małecki SW, Reiter Titov-Veles, BDial. VI 43: zach. Tracja);

stros. z XVII w. **клѣпъка** 'drewniana deszczułka służąca do budowy np. beczki' (SRJ XI–XVII, Srezn.), ros. *клéпка* 'deseczka beczki i innych naczyń', 'to, czym się zaklepuje, nituje, łączy' (SIAN, Dal, SSRJ, SRJ), dial. *клёпка* 'rodzaj młotka' (SRNG), 'metalowy trzon, nit' (Slovarь Mordov.), pl. 'gonty' (Slovarь Smolensk.), 'mała kadź' (SRNG: Smoleńsk), ukr. *клéпка* 'deszczułka służąca do budowy beczek i innych naczyń' (SUM, Żel., Slovnyk Ševčenka, Hrinčenko), dial. też 'mały sążeń drzewa' (Bilećkyj-Nosenko, Janów Moszkowce), brus. dawne i dial. *клёпка* : *кле'пка* 'deseczka beczki' (HSBM, Nosovič, Turaŭ, SPZB, Šaternik Červ., Scjaškovič Grodno), pl. *клéпкі* 'powieki' (Scjaškovič Sl. Hrodz.). ~

Por. z pol. i czes. (u Jungmanna) *klépka* 'klepka, deszczułka', z pol. lub brus. lit. *klẽpkas* 'ts.' (Fraenkel LEW 269, Sławski SE II 210).

Derywat od *klepati* (zob.) z suf. *-ъka* (o suf. zob. Doroszewski, PF XIII 64–65). Pierwotne znaczenie nomen actionis 'klepanie' zachowane w ros. i brus. Stąd przejście do nazwy rzeczy 'coś klepanego – deseczka klepana'. W językach płd. rozwinęło się znaczenie nomen instrumenti 'coś, czym się klepie, wydobywając dźwięk: kołatka, klekotka, dzwonek'. *T.K.*

klepьcь *klepьca* płn. 'sidła, potrzask, tendicula'

~ pol. *klepiec* zool. 'gatunek ryby z rodziny karpiowatych, Sapa' (SW), 'pułapka na gryzonie', *kləpc*, pl. *kləpce* 'sidła, potrzask' (MAGP m. 559), kasz. plt. *klepce* 'sidła na ptaki' (Ramułt, Lorentz PW, Moszyński KLS I 56, Sychta SK), 'drewienka umieszczone po bokach sieci rybackiej, zapobiegające zbytniemu zanurzaniu' (Ramułt), dłuż. *klepc* 'koń wykastrowany, wałach' (Muka), głuż. *klepc -a* 'ts.' (Pfuhl), dial. *kl̓epc*, *kl̓ěpc* 'młotek do klepania kos' (Sorb. SA I m. 72), stczes. już w XIV w. *klepec*, *-pcě* m. lub *klepcě* f. 'sidła na ptaki' (Gebauer Sl.), 'łapka na myszy' (Jungmann), sła. od XVII w. *klepec -pca* 'pułapka na zwierzęta, ptaki' (SSJ, SSN, KSSJ, HSSJ), dial. też. 'małe drzewo w lesie' (Kálal);

słe. *klépec -pca* 'ręczna grzechotka; serce dzwonu' (Pleteršnik), *klêpec* rzadkie 'młotek do wyklepywania, ostrzenia narzędzi' (SSKJ), *klepci* plt. 'młotek wraz z kowadełkiem' (Karničar Obir), ch./s. *klépac klépca* 'młotek do klepania kosy' (RJAZ, RSAN), pl. *klepci* 'młotek wraz z kowadełkiem', dial. czakaw. *klépac* : *klẽpȁc* 'serce dzwonu' (Jurišić Vrgada, Palkovits Burgenland), kajkaw. *klę̑pęc* 'młotek do ostrzenia (klepania) kosy' (Večenaj–Lončarić Gola), sztokaw. *klèpac* 'ts.' (Sekulić Bačk.), serb. dial. *klepac* 'młotek' (Reč. Vojvodine), cs. **клѣпьць** 'sidła, potrzask; sidła na ptaki' (SJS), plt. **клѣпьца** 'ts.' (Miklosich LP);

stros. **клѣпьць** 'pułapka, sidła, potrzask' (Srezn., SRJ XI–XVII), ros. *клепецъ* 'ryba Abramis sapa', *клепéцъ* 'młotek do oklepywania kosy' (Dal), pl. *клёпцы* 'sidła, potrzask do łowienia zajęcy' (Dal), dial. *клепéц -пцá* 'młotek do klepania kosy', 'sidła na lisy, zające', dial. *клепéц* 'nieduże sidła żelazne ze sprężynami do łowienia małej zwierzyny', *клепéц* 'ts.' (Melьničenko Jaroslavl, Slovarь Novosybirь, Slovarь Karelii, SRNG) oraz plt. *клепцы* 'ts.' (Opyt, Slovarь volog. nar., SRSO, Eliasov Zabajkalье, SRNG), 'młotek do oklepywania kosy' (Slovarь Smolensk, Psków, Twer, SRNG, Opyt

Dop., Mirtov Don.), 'kleszcze, obcęgi', 'sprzęt do łowienia ryb' (SRNG: Archangielsk), 'ryba z rodziny karpiowatych' (SRNG), ukr. dawne i dial. *клепéць клепця́* 'młotek' (Żel.), też 'ryba Abramis sapa' (Hrinčenko, Moskalenko Odesa), brus. dawne *клепецъ* 'narzędzie do obciosywania kamienia' (HSBM). ~

Derywat od *klepati* (zob.) z suf. *-ьcь*. *T.K.*

kleskati zob. **klěskati**

kleskъ zob. **klęskъ**

klęcati *klęcajǫ* zach. i płd. 'zginać kolana', 'genua flectere'; 'kuleć, chromać, utykać', 'claudicare'

~ kasz. *klɔcac klïčą* 'chromać, utykać na nogę' (Lorentz PW), dłuż. *klěcaś -cu* : *-com* 'kuleć' (Muka), głuż. *klacać -am*, 'kuleć, kuśtykać' (Trofimovič, Kral), czes. od XIV w. *klécěti -ěju* 'chromać; chwiać się' (Gebauer Sl., Novák SlHus., HMČ I 53, 102, 106, 315), przestarz. *klecati* 'kuleć, chromać' (SSJČ, MSČS, Přír. Slov., Jungmann, dial. Bartoš DSM, Svěrák Karlovice 119, Kazmíř Valašsko), też *klacati se* 'włóczyć się, wałęsać, tułać się' (Přír. Slov.: dial.), sła. dial. tylko perf. *kľäcnúť* 'upaść' (Habovštiak Orava);

słe. od XVII w. *klecati* 'claudico, kuleć' (Besedje 16. st., Megiser 1603), *klécati -cam* : *-čem* 'zginać nogi, upadać na kolana (np. o objuczonych koniach)', 'chromać, utykać; kołysać się' (Pleteršnik, SSKJ), refl. *klécati se* 'kiwać się, np. o zębie' (Pleteršnik), dial. *klecati* (Tominec Črni vrh), prekmur. perf. *klècnoti -nen* 'zgiąć kolano' (Novak Beltinci), chorw. od XV w. *klẽcati -ām* 'klękać', 'zginać się pod ciężarem', 'chromać, być kulawym' (RJAZ), dial. czakaw. *kljẽcat* 'uginać się, słaniać się na nogach' (Moguš Senj), *klẽcot klẽcon* 'ts.' (ČDL, Šimunović Brač), sztokaw.-ikaw. *klẽcat klècam* 'zginać się', 'uginać się ze strachu, o kolanach' (Peić–Bačlija RBB), 'zginać kolana (przy modlitwie, ze strachu itp.)' (Sekulić Bačk.), kajkaw. perf. *klecnóti* 'zgiąć nogi w kolanach podczas chodzenia' (Večenaj–Lončarić Gola), serb. *klẽcati -ām* 'zginać się mimowolnie (o nodze przy staniu lub chodzeniu)', 'słaniać się na nogach', przen. 'tracić siły, męczyć się', 'klękać' (RSAN, RMat., RSJ, Vuk), dial. *klẽcati* 'zginać kolana' (Reč. Vojvodine), też w formie *kléckam* 'słaniać się na nogach, utykać' (Živković Pirot), czrng. *klẽcati* 'poruszać się skacząc na jednej nodze, podskakiwać' (RSAN), *klẽcāti* 'ts.', 'kuleć, utykać' (Stanić Uskoci), *klẽcāt -ām* 'ts.', refl. *klecati se* 'uginać się, słaniać się na nogach' (RSAN: dial.), cs. pref. **поклацати поклацаѭ** 'krzywić się; utykać' (Miklosich LP), bułg. dial. *клѣцам* 'kuśtykać, skakać na jednej nodze; kuleć, chromać, utykać', 'o zwierzętach, parzyć się' (RBE, Gerov, Mladenov BTR), dial. 'podskakiwać na jednej nodze; kuśtykać' (BDial. I 251, BDial. II 85), *клѣцъм* 'mieć stosunek płciowy' (BDial. V 24). ~

Por. bułg. dial. ze śladami samogłoski nosowej *клѣнбало* 'człowiek kulawy', *клѣнбам* 'stąpać na jednej nodze' (BDial. I 251).

Iterativum od niepoświadczonego **klękti* (zob.). O dubletach typu *klękati* : *klęcati* zob. Zubatý Studie I 67–70, Milewski, RS X 103–104 i RS XIII 17–19, Sławski SE II 218.

Można przyjąć, że pierwotnie dublety miały wspólne znaczenie 'zginać kolana', zaś później doszło do specjalizacji w odmiennych znaczeniach 'klękać' vs. 'kuleć'.

Por. *klękati, klęčati*. O czasownikach z tymi sufiksami zob. I 49–50.

Zubatý Studie I 67–70, Milewski, RS X 103–104, RS XIII 17–19, Sławski SE II 218.

T.K.

klęča 1. : **klęčь** *klęča* 'przedmiot krzywy, zgięty', 'res incurvata'; 'krzywy kij, drąg; też o innych podobnych przedmiotach, np. część radła, drążek przy sieci rybackiej', 'baculus incurvatus, e.g. pars instrumenti'

klęča: ~ czes. od XIV w. *kleč* f. 'kosodrzewina', 'rączka pługa', 'w łodzi: część konstrukcji służąca do zabezpieczenia i umocnienia szkieletu' (Přir. slov., SSJČ, Jungmann, Gebauer Sl.), dial. moraw. *kľač* (zwykle w pl. *kľače*) 'rączka pługa', 'zakrzywiona część płozy sań' (Bartoš DSM, Malina Mistřice, Kazmíř Valašsko), też 'drewniane brzegi chomąt' (Přir. slov.), sła. od XVII *kľača* (zwykle w pl. *kľače*) 'rączki pługa' (SSJ, HSSJ, też dial. SSN, Habovštiak Orava), w XVIII w. *kláč* 'zwierzę, które może bóść' (HSSJ);

słe. *klę́ča, klę̂č -î, klę̂č* m. 'skała, rafa; ławica piaskowa, mielizna' (Pleteršnik), *kleča* (Besedišče SJ), serb. dial. *klȅča* 'grubszy kawałek drewna, do którego przywiązuje się rybacką sieć', 'przednia część sieci rybackiej, którą najpierw wpuszcza się do wody' (RSAN);

ros. dawne i dial. *кля́ча* 'pałka na końcu niewoda, za którą ciągnie się przy połowie ryb' (Ivanova Sl. Podmoskovьja, SIAN), 'sznur w sieci lub u innego sprzętu rybackiego', 'jakieś umocnienie w ogrodzeniu' (SIAN), 'pień, kloc, kawał belki, żerdź, polano', 'koromysło' (Slovarь Severa), pl. *клячи́ клячéй* 'kozły, stojaki do piłowania drzewa' (SRSO Dop.), brus. dial. *кляча* 'boczna belka w sieci rybackiej, przymocowana do niej z dołu i z góry' (Turaŭ, Nar. slovatv. 98: Homel). ~

klęčь: ~ słe. *klę̂č* m. 'większa, obła skała; ławica piaskowa' (Pleteršnik, SSKJ), ch./s. *kleč* 'rodzaj drewnianego knebla' (RJAZ: Stulić), serb. dial. *klȅč* 'rodzaj drewnianego knebla', 'grubszy kawałek drewna, do którego przywiązuje się sieć rybacką' (RSAN; RMat.);

stros. **клячь** m. 'rodzaj drewnianego knebla', 'sznur, którym wyciąga się sieć lub niewód z wody' (SRJ XI–XVII, Ruk. leks.), ros. dial. *кля́ч* m. 'żerdź, którą zacieśnia się sznur związujący wóz z drewnem, słomą', 'gruby kawałek drewna', 'sznur do przywiązywania sprzętu rybackiego', 'koniec lub brzeg niewodu' (SNRG), 'drewniany rygiel, zasuwa w drzwiach', 'drążek w brodniku, niewodzie' (Mirtov Don.), 'drążek używany w czasie łowienia ryb, który odpycha niewód od brzegu, zagania ryby do sprzętu rybackiego', 'pałka z obciążeniem na końcu, przywiązywana do niewodu, aby łatwiej go podnosić' (Slovarь Urala, Slovarь Severa), pl. *клячи* 'sznur w niewodzie lub innym przyborze rybackim, przy pomocy którego można go wyciągnąć z wody' (Slovarь Urala, SRSO, Myznikov Belomorьje, Slovarь Severa), 'kawałek belki, żerdzi', 'długie i grube żerdzi', 'koromysło' (Slovarь Severa, Slovarь Karelii), 'część bijaka cepa' (Slovarь Severa), 'gałązka mocująca pleciony płotek do słupów',

'pierścień nakładany na słupek i furtkę', 'drążek na końcach sieci służących do połowu', 'drewniana zasuwa w osi sań' (Slovarь Don.), 'kawałek drewna wiązany do sondy drążkowej', 'pniak sosnowy dla rąbania szczap' (Opyt), pl. *клячи́* 'kozły, stojaki do piłowania drzewa' (Opyt Dop.), ukr. dial. *кляч -á* 'dwie pałki na końcach sieci rybackiej' (Hrinčenko, także dial.: Leks. Bjul., Dzendzelivskyj Podnistrov'je), dial. *кляч* 'żerdź długości 1,5 m, mocowana do końca niewodu, dla utrzymania sieci w pionowym położeniu' (Moskalenko Odesa, Lysenko SPH). ~

Por. serb. *klȅčka* 'klocek przywiązany do nóg bydła, hamujący jego ruchy na pastwisku' (RSAN), bułg. *клѐчка* 'patyczek, drewienko, drzazga', dial. 'część dyszla u pługa' (BDA I m. 256), maced. *клечка* 'zapałka, drzazga'.

Derywaty od pierwiastka werbalnego *klęk-* z suf. *-i̯-* (por. *klęčati, klęknǫti*) bądź rozszerzenie rzeczowników *klęka* : *klękъ* sufiksem *-j-*. *T.K.*

klęča 2. wsch. 'klacz', 'equa'; 'nędzne, chore zwierzę', 'animal infirmum sive aegrum'

~ stros. **клꙗча** : **клꙗчь** f. 'klacz, kobyła', 'kiepski, zamorzony, zamęczony koń, szkapa, chabeta' (Srezn., SRJ XI–XVII), ros. *кля́ча* 'ts.', przen. 'człowiek słaby fizycznie' (Ožegov SRJ, Ruk. Leks.), dial. *кляча* 'chudy, mizerny koń' (Melьničenko Jaroslavl), ukr. od XV w. *кля́ча* : *кля́ч* 'klacz, kobyła; szkapa', XVI–XVII w. *кляча* 'zwierzę pociągowe' (Leks. Zyz.), dial. *кл'ач* 'kobyła' (Verchratśkyj Batjuki, Horbač Romaniv), brus. od XV w. *кля́ча* : *клячь* 'kobyła' (TSBM, HSBM), dial. *кля́ча* 'klacz' (ŽS 253: Polesie wschodnie), zwłaszcza 'o chudym, zmarnowanym koniu' (Sloŭnik Sennenščyny). ~

Por. pol. dial. *klåncą* gen. *klącą́ća* (MAGP I m. 40: Podegrodzie). Przeciw uznaniu za pochodne od *klęča* (i rozszerzeniu zasięgu) przemawia fakt, że psł. nazwy istot młodych z reguły nie są derywowane od nazw ich matek.

Por. *klęča 1.*, też *klękъ* : *klęka*. Pierwotne znaczenie 'zwierzę chore, krzywe' chyba wtórne wobec 'wygięty przedmiot' (por. *klękъ* : *klęka*, gdzie kontynuanty obok nazw przedmiotów poświadczają nazwy zwierząt i ludzi: kasz. *klëka* 'stara krowa', słe. *klę́ka* 'chude, nędzne zwierzę, głównie o koniu', bułg. dial. *клека* 'słaby, chorowity człowiek', ukr. dial. poles. *кля́ка* 'wymęczony, wygłodniały koń, szkapa'). Można też przyjąć rozwój znaczenia analogiczny do łot. *klam̃za* 'szkapa; chodzący ciężko, niezgrabnie' wobec *klemzêt* 'powłóczyć nogami' (por. lit. *klemšióti* 'ts.') i traktować wyraz jako deverbativum odpierwiastkowe *klęk-ja*, co wydaje się mniej prawdopodobne. *T.K.*

klęčati *klęčǫ* zach. i płd. 'zginać nogi w kolanach', 'genua flectere'

~ pol. od XIV w. *klęczeć klęczę* 'zginać nogi w kolanach i opierać kolana na ziemi, trwać w tej pozycji (SJP PAN, SW, SWil., L.), w XV w. w przejętym z czes. *klécati* znaczeniu 'utykać' (Słownik stpol.), dial. *klęczeć* (SOWM, Dejna RKJŁ), *klęceć* (Kucała PSM), *kl̄incyć* (Szymczak Domaniewek), *kl̄ąčė̯i̯ć* : *klýnčė̯i̯ć* (Brzeziński Krajna), kasz. *klëčec* : *klącëc* 'klęczeć' (Lorentz PW, Sychta SK), połab. *klącě* 3 sg. 'utyka na nogę, kuleje' (Polański SE 251, Polański–Sehnert), dłuż. dial. *klěcaś -ym* 'klęczeć' (Muka, por. Sławski SE II 215), głuż. *klečeć kleču klečiš* 'klęczeć' (Trofimovič, Kral, Jakubaš),

też *klečeć* 'iść marnie; szwankować' (Pfuhl), czes. *klečeti* 'klęczeć' (SSJČ, Jungmann), stczes. już w XIV w. *klečěti -ču -číš* 'ts.' (Gebauer Sl.), dial. Moraw. *kleč'eč'* 'ts.' (Lamprecht Opava), *klečeť* : *klečať* (Skulina Mor.-slov., Bělič Dol.), *klečeć* (Steuer Baborów), sła. *kľačať kľaču* : *kľačím* 'klęczeć' od XVI w. (SSJ, SSSJ, HSSJ, też dial. SSN), dial. też *klečať* 'ts.' (Kálal), *kľečec* (Buffa Dlhá Lúka), *kľäčäť* : *kläčäť* (Habovštiak Orava);

słe. *klę́čati -ím* 'klęczeć' (Pleteršnik), od XVI w. *klečáti* 'ts.' (SSKJ, Besedje 16. st.), też dial. *klečati* (Tominec Črni vrh), prekmur. *kléčati klečín* (Novak Beltinci), *klečəc* (Jakomin Sv. Anton), *klačóć* (Steenwijk Rezja), ch./s. *kléčati kléčīm* 'klęczeć', przen. 'być posłusznym pokornym' (RSAN, RMat., Vuk), chorw. dial. czakaw. *klȅčat* 'klęczęć' (Koschat Baumgarten, Neweklowsky Burgenland), *klečȁt klečīn* (ČDL, Šimunović Brač), ijekaw. *kljēčȁt* (Moguš Senj, Jurišić Vrgada), *kjêčȁt* (Mahulja Omišalj), kajkaw. *klečȅti* (HDZ VI 451: Turopolje), sztokaw. *kléčat/kléčit* (Sekulić Bačk.), serb. dial. 'klęczeć (też: za karę na ziarnach kukurydzy lub piasku)', 'poddawać się, ulegać' (Reč. Vojvodine, Bukumirić Metohija), czrng. 'ts.' (Stanić Uskoci, Boričić-Tivranski Vasojevići), scs. **клѧчати клѧчѫ клѧчиши** 'klęczeć' (SR BAN, Sadnik–Aitzetmüller HAT: Supr.), cs. też 'utykać, chromać' (Miklosich LP), bułg. *клечà -ùш* 'przykucać, siedzieć w kucki', 'siedzieć na tylnych nogach (o zwierzęciu, np. psie)' (RBKE, Mladenov BTR, RBE), maced. *клечам* 3 sg. *клечи* 'klęczeć' (RMJ, MRS);

ukr. *клячáти* i *клячúти клячý клячúш* 'klęczeć' (SUM, Hrinčenko, Żel.), dial. *клячáти клячý клячúш* też 'robić rodzaj płotu w lesie przez podcinanie cienkich drzew, pochylanie ich i wiązanie' (Hrinčenko), łemk. *клячати* 'klęczeć' (Pyrtej Łemk., Turčyn Tylicz), brus. tylko dawne *клячати* (dziś *клéнчыць* przejęte z pol.) 'klęczeć' (HSBM). ~

Por. ros. dial. *кля́нчать кля́нчаю* 'prosić, wypraszać nachalnie' (SRNG: Kazań) z niespodziewanym refleksem wymowy nosowej.

Z wcześniejszego *klękěti klęk'ǫ* (Sławski SE II 215–216) od niepoświadczonego **klękti* (zob.). Dokładne odpowiedniki w językach bałt.: lit. dial. *klénkėti* 'iść prędko', łot. *klencêt* 'kuleć, iść niezgrabnie' (Fraenkel LEW 269). Por. też ie. wariant *kleng-*: stnord. *hlykk-r* 'zakrzywienie', *hlėkk-r* 'pierścień, ogniwo łańcucha' (Holthausen VEWA 118), łac. *clingō* 'opanowuję, otaczam, zawieram' (Walde-Hoffmann I 233). Zasięg zapewne zach. i płd. Jedyne poświadczenie ros. wykazuje nieoczekiwany nosowy refleks samogłoski *ę*. Rozwój semantyczny 'zginać kolana' > 'klękać' jest późniejszy, por. *klękati*.

Sławski, SO XVIII 282, Sławski SE II 215–216. *T.K.*

klękati *klękajǫ* zach. i płd. 'zginać nogi w kolanach', 'genua flectere', perf. **klęknǫti** *klęknǫ*

~ pol. od XV w. *klękać klękam* 'przybierać pozycję klęczącą (głównie w celu wyrażenia pokory, czci i uwielbienia)' (SJP PAN, SW, SWil., L. Słownik stpol., SP XVI IBL, Mącz., też pot. Wieczorkiewicz SGWarsz.), dial. *klękać* (Karłowicz SGP, Dejna RKJŁ, SOWM), z przekształceniami właściwymi poszczególnym gwarom: *klī̆ŋkać*, *klý̆ŋkać*, *kľąŋkać* (Brzeziński Krajna, Szymczak Domaniewek, Steuer Sułków, Sychta

Kociewie), kasz. *klëkac -ają* : *kląkac* (Lorentz PW, Sychta SK, Ramułt), dłuż. *klękaś -am* 'klękać', 'uginać kolana podczas chodzenia', 'iść chwiejnym krokiem', 'o roślinach: więdnąć', refl. *klękaś se* 'klękać' (Muka), głuż. *klakać -am* 'klękać' (Trofimovič, Pfuhl), czes. od XIV w. *klekati* 'zginać kolana, klękać', 'korzyć się przed kim' (SSJČ, MSČS, Přír. Slov., Jungmann), stczes. (do końca XIV w.) też *klakati -aju* (o oboczności *e* : *a* zob. Gebauer HMČ I 95, 106), dial. *klekać* : *klekać* (Lamprecht Opava, Steuer Baborów), sła. od końca XVII w. *kľakať (si)* 'klękać' (SSJ, SSSJ, HSSJ), dial. też w znaczeniu 'padać, opadać, nachylać się' (SSN, Kálal: z refleksem nosowym, pewnie pod wpływem polskim, również: *klenkať*), też refl. *kläkač (si) -ám* (Orlovský Gemer);

słe. dawne *klękati -am* 'klękać', 'uginać mocno nogi w kolanach podczas chodzenia', 'kołysać się' (Pleteršnik), chorw. *klekati klekam* (RJAZ: Belostenec i hapaks z XVII w.), dial. kajkaw. *klȁkáti* (Večenaj–Lončarić Gola), bułg. *клѝкам* (o przejściu *ę* > *я* zob. Sławski GJB 41) tylko 'przykucać, kucać', 'o zwierzętach: przysiadać na tylnych nogach', 'opadać z sił' (RBE), u Gerova 'o ptakach: siadać', dial. *клѐкам* 'przykucać, kucać, np. przy oddawaniu stolca' (BDial. I 251, BDial. II 85), *клѐкам* : *клѐкна* (BDial. III 232, BDial. VI 185);

ukr. reg. *клякáти клякáю клякáеш* 'klękać' (SUM, Hrinčenko, Żel.), łemk. *клякати* (Pyrtej Łemk., Turčyn Tylicz), brus. *клякаць* 'klękać' (TSBM, HSBM), też 'siadać, kucać' (Nosovič), z pol. *клéнкаць* 'uginać kolana przy prośbie, klękać'). ~

Perf. ***klęknǫti***: ~ pol. od XVI w. *klęknąć klęknę* 'przybrać pozycję klęczącą, paść na kolana, uklęknąć' (SW, SJP PAN, SP XVI IBL, Słownik Kochanowskiego, Mącz.), powszechne w dial. w tym samym znaczeniu (np. SOWM, Brzeziński Krajna), kasz. *klëknąc*, *kląknąc* 'klęknąć', 'zapaść się' (Sychta SK, Lorentz PW), dłuż. *klěknuś* 'uklęknąć' (Muka), głuż. *klaknyć* 'uklęknąć', też dial. (Michalk Neustadt), *klaknyć (so)* (Trofimovič), czes. od XIV w. *kleknouti* 'klęknąć' (SSJČ, Jungmann, Gebauer Sl.: *kleknúti*), dial. *kleknout* (np. Králík Kelč, Siatkowski Kudowa, Bělič Dol.: też *kleknút*), sła. *kľaknúť (si)* 'uklęknąć', 'zniżyć się, upaść, usiąść' (SSSJ, SSJ, HSSJ), dial. *kľaknúť* i *kľaknúť si* 'ts.' (SSN, Ripka Dolnotrenč.), *kläknuť* (Habovštiak Orava), *kleknuť* : *kľeknuť* (Sipos Bükk-Gebirge);

słe. *klękniti -nem* 'uklęknąć', 'zachwiać się', dawne też 'paść, przewrócić się' (Pleteršnik, SSKJ), dial. (Steenwijk Rezja, Kutin Bovec), ch./s. *klěknuti klěknēm* 'uklęknąć', *klěknuti se* 'ts.' (RJAZ), chorw. dial. czakaw. *klěknut klěknen* 'ts.' (ČDL), *kljěknut* (Moguš Senj), *kl̨ěknuti* (Jurišić Vrgada), *klěknut* (Kalsbeek Orbanići, Šimunović Brač), *kjěknût* (Mahulja Omišalj), serb. *klěknuti klěknēm* 'uklęknąć', lud. 'dosiąść konia', przen. 'osłabnąć fizycznie, stracić siły' (RSAN, RMat., RSJ, Vuk), w tych znaczeniach też dial. (np. Reč. Vojvodine, Stanić Uskoci), na płd. 'zaniemóc, rozchorować się' (Jovanović Kamenica 442), cs. **поклакнѫти поклакнѫ** 'uginać kolana; utykać' (Miklosich LP), bułg. *клѐкна -еш* 'przykucnąć, kucnąć; przysiąść na tylnych łapach; upaść ze zmęczenia' (RBE, Duvernois), przen. 'zmęczyć się, opaść z sił' (np. BDial. I 98: Strandża), maced. *клекнам* 'kleknąć', 'opaść z sił, osłabnąć' (RMJ, MRS), też dial. Videoski Kumanovo), przen. 'podporządkować się, ulec' (BDial. VIII 253: Kostur);

ukr. *клякнýти клякнý клякнéш* 'paść na kolana, uklęknąć' (SUM, Hrinčenko), także łemk. (Verchratśkyj Łemk.), dziś przede wszystkim w znaczeniu 'tracić

gibkość, kostnieć; stawać się nieruchomym' (SUM), brus. dawne *клякнуць* 'klęknąć', 'usiąść padając' (Nosovič, HSBM), dial. *клякнуць* 'zepsuć się' (Scjaškovič Grodno), 'zginąć, przepaść' (SPZB). ~

Por. może też bułg. dial. *клѐнгам* 'podskakiwać na jednej nodze' (Umlenski Kjustendil).

Iterativum od niepoświadczonego ***klękti*** (zob.). Dokładny odpowiednik w łot. *klinkât* 'kuleć przy chodzeniu', 'skakać na jednej nodze'. Powszechne znaczenie kontynuantów 'klękać, przybierać pozycję klęczącą' < 'uginać, zginać mocno kolana' nie psł. związane z chrześcijaństwem i stosunkami feudalnymi. Zasięg zapewne zach. i płd. Nieobecność w rosyjskim wskazuje na możliwość zapożyczeń w ukr. i brus. z pol. z adaptacją fonetyczną.

Sławski SE II 18. *T.K.*

***klękti** 'uklęknąć'

Forma rekonstruowana na podstawie form iteratywnych *klękati, klecati, klęčati* (zob.), niepoświadczona w językach słow. Niekiedy za kontynuanty uważa się ch./s. arch. rzadkie *klȅći klȅknēm* 'klęknąć' (RJAZ, tylko u Vuka, dziś zwykle zastępowane przez *klȅknuti*) w serb. poezji lud. 'dosiąść konia', przen. 'stracić siły, osłabnąć', reg. 'uklęknąć' (RSAN, RMS, RSJ, Vuk). Analogiczna sytuacja w dźwkn. ***klikti***, zob. objaśnienie przy *klikati*.

Por. też stpol. *pokląc* 'uklęknąć, upaść na kolana' oparte na formach *poklęli* i *pokląkł* rekonstruowane przez Słownik stpol. s.v. *klęczeć*. Dokładny odpowiednik w lit. *klénkti* 'iść prędko' (Sławski SE II 218, za Fraenkel LEW 269). *T.K.–M.J.*

klękъ 1. *klęka* : **klęka** 'coś krzywego, zagiętego, przygiętego, np. niskie krzywe drzewo albo krzak', 'arbor seu frutex humilis et inclinata'; 'krzywy kawałek drewna', ligni pars incurvata', zach. 'nasada radła', 'stiva'

klękъ: ~ pol. dawne i dial. *klęk* 'wygięty kawałek drzewa stanowiący dolną część radła, pługa, a także płozę u sań' (SP XVI IBL, Volckmar), 'wklęsłość na gontach przez wyboczenie słojów od sęka', 'dolna część radła' (SW, SWil., L.), stpol. *klęk* (albo *kłęk*) 'jakiś rzeźbiony ornament' (Słownik stpol.), dziś dial. młpol., śląskie, sieradzkie, pomorskie (Małecki–Nitsch AJPP m. 145 i 146), w innych dial. *klek* (oraz *klęk, kłęk, klyŋk, klák*) 'kłonica przednia; kłonica tylna' (MAGP I m. 32, 33), *klęki, klęgi* pl. 'płozy sań', płd. 'nieobrobione płozy' (MAGP II m. 51), 'tylne sanki' (MAGP II m. 56), 'drzewo nierosnące do góry' (Małecki–Nitsch AJPP m. 145 z Podkarpacia), pl. *klęki* 'płozy u sań' (Karłowicz SGP, Zaręba AJŚ), *klek, klyŋk* 'kłonica, drewniana podpórka boków wozu' (Mazur Biłgoraj), *kǫ̨ęk* 'szczątek z czegoś obłamanego, np. z wyłamanego zęba' (Kosiński Czchów), *kłęk* : *kłęka* f. 'kiełek ziemniaka' (Zaręba AJŚ II m. 143), *klęk'i* 'pień drzewa zagięty przy końcu, ociosany, z którego robi się płozy sań' (Kucała PSM) i *klęk* 'drzewo niezbyt grube, wygięte, skrzywione, nadające się do wyrobu giętych mebli, płóz do sań' (Zborowski Zakopane), kasz. *kląk* 'płoza sań' (Lorentz PW), połab. *klą́ťaj* 'zastrzał, poprzeczna beleczka, która łączy słup z podłużną,

leżącą na nim belką', 'przygięte, zakrzywione drzewo', 'drewno' (Polański SE 251–252), głuż. *klak* 'coś zgiętego', szczególnie 'kozica, nasada pługa' (w ostatnim znaczeniu też dial., Sorb. SA I m. 8), 'biegun kołyski' (Pfuhl, też dziś dial. zob. Sorb. SA I, s. 64 przypis 2), czes. dial. *klek* 'krzywe drzewo' (Bartoš DSM, Svěrák Karlovice 119, Kazmíř Valašsko);

słe. *klę̑k* 'zgięta, pokrzywiona łodyga rośliny', 'klamka', *klék* 'tuja, żywotnik' (Pleteršnik, SSKJ), ch./s. tylko ze Stulicia i dzisiejsze *klẽk* 'jałowiec; tuja, żywotnik; kosodrzewina, Pinus montana' (RJAZ, Šimonović Bot. reč. 357), serb. *klẽk* 'niski jałowiec', reg. 'rodzaj okrągłej, dużej kukurydzy' (RSAN), bułg. *клек* 'kosodrzewina, Pinus montana' (Gerov, RBE, RBKE, też dial. BDial. III 88), maced. *клек* 'kosodrzewina, Pinus montana' (RMJ);

ros. dial. *кляк* 'kloc polana, polano' (Slovarь Karelii), ukr. dawne i dial. *клякъ* 'znak graniczny na drzewie w lesie' (Bilećkyj-Nosenko), *кля́к -а* 'załom na drzewie, źdźbłach szuwaru, zboża, dla oznaczenia jakiegoś miejsca', 'nacięcie na drzewie dla oznaczenia czegoś', 'znak graniczny', 'w zewnętrznym kole młyna wodnego każdy z dwóch kręgów otaczających koło i wiążących łopatki, na które pada woda' (Hrinčenko), brus. dial. *кляк* 'zgięta gałąź lub korzeń' (Turaŭ), płn.-zach. *кляк* 'gałąź' (SPZB), *кляк* 'gałąź', 'korzeń' (Šatalava BDS). ~

klękа: ~ pol. dial. *klęka* 'płoza sań', 'żelazne okucie płozy' (SOWM), 'biegun kołyski' (Dejna RKJŁ XXIII 192 i 193), kasz. *klëka* 'jarzmo na jednego wołu lub jedną krowę', 'mocno zakrzywiona laska, zwykle jałowcowa, z przyczepioną do niej kartką papieru, którą niegdyś sołtys zwoływał gminę na zebranie lub podawał jakieś ogłoszenia do ogólnej wiadomości', 'duży, krzywy nos', 'stara krowa', 'klamka u drzwi', 'kolano', 'zagięty kawał blaszanej rury od pieca, kolanko', przest. 'zakręt rzeki lub drogi', 'płoza u sań' (Sychta SK);

słe. *klę́ka* 'chude, nędzne zwierzę, głównie o koniu, szkapa; chuda krowa, kobyła', 'pokrzywione, wykrzywione, pełne sęków drzewo' (Pleteršnik, SSKJ), por. także ch./s. *klẽka* 'roślina, świerk, jałowiec' (RJAZ, Vuk), serb. *klẽka, kléka* 'krzew iglasty z rodziny cyprysowatych, jałowiec, Juniperus communis; owoc tej rośliny', 'kosodrzewina, Pinus mughus' (RSAN, RMat., RSJ), czrng. *kljeka* (Hadžić Rožaje) i *klẽka* 'jałowiec' (Stanić Uskoci, Boričić-Tivranski Vasojevići, Đoković Nikšić, Ćupić Zagarač, Vujičić Prošćenje: też 'mała jodła lub sosna'), bułg. dial. *клека* 'słaby, chorowity człowiek' (BDial. II 85);

ros. dial. *кля́ка* 'część obręczy koła' (Slovarь Don), ukr. dial. poles. *кля́ка* 'wymęczony, wygłodniały koń; szkapa' (Lysenko SPH). ~

Por. bliskie znaczeniowo ukr. dial. *клачаты* 'sporządzać rodzaj leśnego żywopłotu przez nachylanie, wyginanie zakrzywionych roślin' (Sławski SE II 217).

Od pierwiastka werbalnego *klęk-* (zob. *klęčati, klękati*), z pierwotnym znaczeniem 'coś zgiętego, zakrzywionego'. *T.K.*

klękъ 2. *klęka* 'jakiś niewielki ptak', 'avis parva aliqua'

~ pol. dawne: trzcinne *klęki* 'nazwa jakichś ptaków' (L., XVII w.);

ch./s. reg. *klẽk* 'lelek kozodój, Caprimulgus europaneus' (RJAZ, RSAN). ~

Por. bułg. dial. *клѐчка* : *клѝчка* 'pluszcz zwyczajny, Cinclus aquaticus' (Gerov i Mladenov BTR).

Mimo słabego poświadczenia być może psł. ze względu na geografię i znaczenie wyrazu (mało prawdopodobne przeniesienie nazwy drogą literacką). W przypadku nazw płd.słow. wykluczony jest związek z *klekati* (zob.) ze względu na charakter odgłosów wydawanych przez wymienione ptaki. Podstawa derywacyjna niejasna. Może dźwkn., por. *klęskъ*.

Sławski SE II 217–218. *M.J.*

klępa zach. 'stare, słabe zwierzę', 'animal vetus sive infirmum' : **klępъ** *klępa* wsch. 'kawałek drewna', 'frustum ligni'

klępa: ~ pol. z XVI w. *klępa* 'krowa' (SP XVI IBL), później pogardl. 'krowa ociężała', 'kobyła, szkapa', pot. 'kobieta otyła, niechlujna' (SW, SJP PAN, Wieczorkiewicz SGWarsz., też dial. Górnowicz Malbork, SOWM), myśl. 'samica łosia' (Hoppe SJŁ), dial. 'krowa' (Nitsch WP III 312), 'samica jelenia, łania' (Dejna RKJŁ XXIII 193), 'krowa, zwłaszcza stara' (Górnowicz Malbork, SOWM), *kłýmpa klampa*, *kłýmpa* (Brzeziński Krajna), *klępa* (Steffen Warmia, Maciejewski Chełm.-dobrz.) i *klympa* 'o starej krowie' (SGŚC), kasz. *kląpa* 'krowa' (Labuda Słowniczek kaszubski);

klępъ: ~ ros. *кля́п* 'knebel zakładany zwierzęciu lub człowiekowi', 'kawałek drewna, kołek wsuwany w pętlę sznura, służący do zaciągania sznura' (SSRJ), dial. 'rodzaj drążka przy niewodzie', 'powalone drzewo zaplątane gałęziami w sękach innego drzewa' (SIAN), dial. *клял* 'klin' (RJAZ), 'zatyczka, czop; korek' (RJAZ), 'niewielki kołek' (SRNG: Rjazań, Moskwa, Jarosław, Tambow, Slovarь Smolensk, Melьničenko Jaroslavl, Opyt), pl. *кля́пы* 'drewniane gwoździe o grubości 1–2 cm, które są wbijane w otwory wykonane w bierwionach ściany (wewnątrz pomieszczeń)' (SRNG: Penza), 'większy drewniany lub żelazny klin, przy pomocy którego rozbija się bierwiona na dranki' (Eliasov Zabajkalьe), *клял*, *клёл* 'żelazny hak' (Slovarь Mordov.), *клял* 'to czym wzmacnia się część uprzęży' (Slovarь Kamčatki), 'pałka w niewodzie, do której przywiązuje się cięciwę', 'pałka z grubszym końcem, którą zabija się złowione ryby', 'rygiel w formie kołowrotka na gwoździu, zakrętki', 'tuleja' (SRNG), *клял* i *клел* 'haczyk w sieci', 'kołek z zaostrzonym końcem', 'kabłąk, chomąto' (Slovarь Karelii), 'powalone drzewo zaplątane gałęziami w sękach innego drzewa' (Ural), *клял* 'łata' (Eliasov Zabajkalьe), *клял* 'urwisko' (Slovarь Severa), *клял* 'nóż' (Jarosław, Archangielsk), *клял* 'ryba z rodziny babkowatych, Gobiidae' (SRNG), ukr. *кля́п -а* 'knebel' (SUM), dial. *клял* przestarz. przen. 'nos' (Sl. ukr. woroneż.), brus. *клял* 'knebel z kawałka drewna lub innego materiału' (TSBM) i dial. *кля́п -а* 'rodzaj drewnianego gwoździa' (Nosovič). ~

Z pol. ukr. dial. zach. *кле́мпа*, *кля́мпа* 'niechlujna kobieta; stara, zła krowa' (Żel.), może też łemk. *кля́па* 'stara krowa'. Z pol. niewątpliwie niem. dial. prus. *klemp(e)* 'klępa; marna krowa lub inne zwierzę'.

Etymologia niejasna. Jeśli przyjąć za Bernekerem (Berneker SEW I 515) przynależność do tego samego pierwiastka, co *klęk-* (zob. *klękъ 1.*) z różnicą w determinantach,

to należy uznać, że podobnie jak w wypadku *klęča 1.* i *klęča 2.* doszło do zróżnicowania rozwoju w dwóch kierunkach: *klępa* 'krzywe zwierzę' : *klępъ* 'krzywy przedmiot' (przy czym w drugim wypadku niemal nieobecny jest wyjściowy element 'krzywy').

Berneker SEW I 515, Sławski SE II 219–220. *T.K.*

klęsati *klęsajǫ* zach. 'opadać, zapadać się', 'decidi, procumbi', perf. **klęsnǫti** *klęsnǫ*

~ pol. dawne i dial. *klęsać, klęsić* 'tłoczyć, gnieść', 'mieszać' (SW, Karłowicz SGP), czes. od XV w. *klesati -aju* 'padać, potykać się, przewracać', 'chwiać się na nogach', 'skłaniać się; zniżać się', 'tracić na sile' (Gebauer Sl., Novák SlHus., Jungmann, Přír. slov.), sła. dial. wsch. *kľasac* (Kálal), literac. od XVII z *e* pod wpływem czes. (Gebauer HMČ I 106) *klesať* 'opadać, zapadać się, zniżać się, powoli opadać', 'tracić na sile' (HSSJ, SSSJ), dial. 'opadać, zniżać się (o wodzie)', 'tracić siły, upadać na zdrowiu' (SSN). ~

Perf. ***klęsnǫti***: ~ pol. *klęsnąć klęsnę* 'zmniejszać się, tracić objętość (zwykle o opuchliźnie)', 'zapadać się, uginać się, wgłębiać się, opadać' (SP XVI IBL, Mącz., L., SW, SWil., SJP PAN), już w XV w. zaświadczone prefig. *sklęsnąć* (Słownik stpol.), kasz. *kląsnąc* 'zapadać się' (np. o ziemi podmytej przez wodę), 'zapadać się, zapaść, zawalić się, runąć' (Lorentz PW), stczes. od XV w. *klesnúti -nu* 'upaść' (Gebauer Sl.), czes. *klesnouti* 'upaść, opaść, spaść', przen. 'stracić na znaczeniu; upaść moralnie' (Přír. slov., SSJČ, Jungmann), sła. *klesnúť* (z *e* pod wpływem czes., Gebauer HMČ I 106) 'nagle opaść, upaść, obniżyć się, spaść, zmaleć', 'stracić na wartości, na znaczeniu, zmniejszyć się' (SSJ, SSSJ, SSN, HSSJ: XVIII w.), dial. wsch.-sła. *kľasnuc* (Kálal);

Por. nomen actionis w przenośnych znaczeniach wtórnych z suf. *-ъka*: pol. *klęska* 'porażka, pogrom; nieszczęście', czes. *pokléska* : *poklesek* 'błąd; upadek' (SSJČ, Jungmann), sła. *poklesok* 'ts.'.

Wątpliwa przynależność identycznego formalnie ch./s. *klèsati* i *klẽsati klẽšēm* 'rzeźbić w kamieniu, ciosać' (RJAZ, RSAN) i słe. *klésati kléšem* 'ts.', dawne też 'uderzać tylnymi kopytami': konj se *kleše* (Pleteršnik) utrudnia rozciągnięcie zasięgu na płd.słow.

Forma iteratywna do niezaświadczonego **klęsti*. Zdaniem Sławskiego SE II 221 najbliższy odpowiednik to lit. *kliñpti klimpstù* 'brodzić po głębokim śniegu, błocie, grzęznąć, więznąć', co jest kwestionowane przez ESSM X 36–37, który za jedyną dopuszczalną rekonstrukcję uznaje formę bez *-p-*: *klen-s-ati* > *klęsati*. Zubatý przyjmuje możliwość zmieszania się kontynuantów *klęsnǫti* z hipotetycznym **klesnǫti* albo **klẽsnǫti* 'ścisnąć, zgnieść' (Zubatý Studie I 1, 25–29), które byłoby spokrewnione z *klẽstiti* 'ściskać, gnieść' (zob.).

Berneker SEW I 516, Sławski SE II 221, Zubatý Studie I 1, 25–29, ESSM X 36–37, Fraenkel LEW 271–272. *T.K.*

klęskati *klęščǫ* : *klęskajǫ* 'uderzać głośno w dłonie, plaudere'; 'mlaskać', 'lingua crepare'

~ pol. od XVI w. *kląskać kląskam* : *klęskać klęskam* 'śpiewać (o słowiku)', 'wydawać odgłos przy stąpaniu, człapać, kłapać', 'tupać', 'dudnić', 'mlaskać językiem,

jedząc mlaskać' (SJP PAN, SW), dawne też 'klaskać w dłonie' (SP XVI IBL), dial. *kląskać* : *klęskać* 'wołać na świnie', 'tupać (o koniu)' (Karłowicz SGP), *kląskać* 'wydawać głos (o dudku)' (SOWM), kasz. *kląskac* 'mlaskać językiem, cmokać' (Lorentz PW, Sychta SK: też *kląsac*, *kląščec*), głuż. *kleskać* 'klepać', 'klaskać', 'plotkować, gadać, paplać' (Trofimovič);

ros. dial. *кля́скать кля́скаю кля́скаешь* 'wykonywać lekki szum uderzeniami', 'wydawać trzask' (SRNG: Smoleńsk), 'uderzać pałką w piłkę' (Slovarь Severa), ukr. dial. *кля́скати кля́скаю кля́скаеш* 'klaskać, trzaskać, klepać' (SUM), dial. 'klapać; mlaskać językiem', *кля́скати* языком (Verchratśkyj Łemk.), brus. dial. *кля́скаць* 'klaskać, plaskać; szczękać (np. ryglem w drzwiach)'. ~

Wariant z wokalizmem *-ę-* do *klěskati* : *kleskati* (zob.).

Sławski SE II 194. *T.K.*

klęskъ : kleskъ 'ptak wróblowaty, grubodziób zwyczajny', 'Coccothraustes vulgaris'

~ pol. dawne (XVII–XVIII w.) *klęsk* : *klesk* 'ptak wróblowaty, orzechówka, Nucifraga caryocatactes', 'ptak wróblowaty, grubodziób zwyczajny, Coccothraustes vulgaris', *klęsk* 'gil' (SWil.), *klesk* 'Loxia, rodzaj ptaków wróblowatych' (L.), w stpol. tylko prefig. *pokląsk* 'Saxicola oenanthe' (Słownik stpol.), czes. od XIV w. (ze zmianą *kl* > *dl*) *dlásk*, *dlesk*, *dlesek* 'grubodziób, ziarnojad klęsk', też NO: *Dlask* : *Dlesk* (SSJČ, Jungmann, Přir. slov., Gebauer Sl.), sła. z udźwięcznieniem w nagłosie *gľask*, *glizg* lub ze zmianą *kl* > *dl*: *dlask* 'grubodziób, klęsk', w XVIII w. *dlask* 'gil zwyczajny, Pyrrhula pyrrhula' i *glezg* 'grubodziób zwyczajny, Coccothraustes coccothraustes' (HSSJ), dial. *glezg*, *glask*, *dlesk* 'grubodziób zwyczajny, Coccothraustes' (SSN);

słe. *klesk* 'klęsk orzechówka' (Pleteršnik), (ze zmianą *kl* > *dl*) *dlèsk dléska* 'grubodziób, Coccothraustes coccothraustes', 'mlaskanie' (Pleteršnik, SSKJ), ch./s. (ze zmianą *kl* > *dl*) *dlȅsk*, *dlesak* 'grubodziób, Coccothraustes coccothraustes' (RJAZ), serb. *dlȅsk* zool. reg. 'grubodziób' (RSAN). ~

Por. kasz. *klęskácz* 'grubodziób' (Sławski SE II 220), stpol. *kląszczka* 'piegża, Sylvia curruca' (Słownik stpol.).

2. ros. *клёст* : *клёсть* 'krzyżodziób świerkowy (Loxia curvirostra)' (SRNG: Archangielsk), 'bocian' (SRNG Psków), ukr. *клест -má* 'krzyżodziób świerkowy'. Co do końcowego *-st*, por. *drozdъ* : *drozgъ*.

Formacja dźwkn. Derywat wsteczny od *klęskati* : *kleskati*. Ptaki nazwano od wydawanego głosu przypominającego kląskanie (Sławski SE II 220). Ze względu na zbieżność refleksów samogłosek *ę* i *e* w części języków nie można ustalić pierwotnej barwy samogłoski. *T.K.*

klęti *klьnǫ* 'złorzeczyć; przeklinać; rzucać klątwę', 'maledicere', 'exsecrari, devovere', refl. **klęti sę** *klьnǫ sę* 'przysięgać, składać przysięgę', 'ius iurandum dare'

~ pol. *kląć klnę* 'używać wyrazów obelżywych, złorzeczyć, wymyślać', dawniej (od XIV–XV w.) 'rzucać klątwę', 'wyklinać; zaklinać', 'złorzeczyć, przeklinać, źle życzyć' (dawne i dial., np. Pluta Dzierżysławice, Brzeziński Krajna, Steffen Warmia,

pod wpływem praes. *klnę*, też *klnąć*), dial. 'używać wyrazów obelżywych, wulgaryzmów, przeklinać', 'kląć, złorzeczyć, wymyślać' (Cechosz-Felczyk Podole, Kucała PSM, Dejna RKJŁ XXIII 190), *klůńć* (Górnowicz Malbork, Olesch Sankt Annaberg), *klǫnć* (Sychta Kociewie), kasz. *klïc klną* : *klənąˀ* 'przeklinać kogoś, rzucać na kogoś przekleństwo; złorzeczyć' (Lorentz PW), połab. *klanĕ* 3 sg. 'klnie' (Polański SE 246), dłuż. *klěś klěju* : *kleju* 'przeklinać' (Zapis słowow), głuż. *kleć kliju* 'przeklinać' (Pfuhl, Jakubaš, Kral), dial. *klěć* 'kląć' (Handrik-Slepjanski Rukopisy, Michalk Neustadt), stczes. od XIV w. *kléti klnu* 'kląć, złorzeczyć, przeklinać' (Gebauer Sl., Novák SlHus), czes. *klíti kleji* 'przeklinać kogoś, wymyślać', książk. 'rzucać na kogo klątwę', dial. *klet* (Malina Mistřice), *klét kleju* (też *klnút*) (Bartoš DSM), *klnout* : *klnút* : *klnúť* 'kląć' (Bělič Dol., Králík Kelč, Skulina Mor.-slov., Kazmíř Valašsko też: *kylnút*), *klůńć* (Kellner VN), sła. od XVI w. *kliať kľajem* (dziś też *klnúť*) 'wymyślać komu, besztać', 'przeklinać, złorzeczyć' (SSJ, HSSJ), dial. *kliať* 'przeklinać, kląć' (Kálal, Sipos Bükk-Gebirge, SSN też: *kľeč*);

słe. od XVI w. *klęti kółnem*, 'przeklinać, wyzywać kogoś' (Pleteršnik), dial. *klét* 'kląć, przeklinać' (Steenwijk Rezja, Karničar Obir, Jakomin Sv. Anton: *kljet*, Tominec Črni vrh: *klęt*), ch./s. *kléti* : *klêti kùnēm* 'przeklinać, rzucać na kogoś klątwę', 'przeklinać kogoś; kląć' (RMat.), chorw. dial. czakaw. *kljẽt* 'zaklinać się' (Moguš Senj), *klẽt* 'kląć' (HDZ IV 434, HDZ VII 501), *kljȁnjat*, *kljẽt* (Turina-Šepić RČI), *klet* (Palkovits Burgerland), *klẽti* (Jurišić Vrgada), *kjẽt* (Mahulja Omišalj), *klę̑t* (Šimunović Brač, ČDL), *kjẽt*, *kelnjẽš* 'ts.' (Houtzagers Orlec), kajkaw. *klę̑ti* (Večenaj–Lončarić Gola), sztokaw. *klét* 'przeklinać kogoś; kląć' (Peić–Bačlija RBB), *klêt kúnem* 'kląć, przeklinać' (Sekulić Bačk.), serb. dial. *клéмu* 'przysięgać' (Vujičić Prošćenje), *клнéм* (1 sg.) 'kląć' (Živković Pirot), czrng. *клêти* 'kląć' (Stanić Uskoci), scs. **клати клѧ҃ѕ҃ клѧнєши** 'przeklinać kogoś' (SJS, np. Sav.), śrbułg. XV w. **клати** 'przeklinać, rzucać klątwę' (Davidov Kozma), bułg. *кълнà -ѐш* 'wypowiadać złe życzenia; rzucać klątwę na kogoś' (RBKE), dawne 'życzyć komuś źle' (Rečnik Botev), dial. *кълнѐм* 'kląć, przeklinać; życzyć nieszczęścia' (Vakarelska-Čobanska Samokov, Mladenov Vidin), *кълна* 'ts.' (BDial. III 89), *кълнѣ* (Erkeč), maced. *колне* 'przeklinać; zaklinać kogoś' (RMJ), dial. *кълна кълнеш* 'kląć, przeklinać' (BDial. VIII 258: Kostur, Małecki SW), *колнит* 'ts.' (Radožda Vevčani);

strus. **клати кльноу кльнєть** 'przeklinać, łajać, potępiać', 'składać przysięgę', 'przyjmować przysięgę' (Slovarь DRJ), też 'zaklinać się, prosić, błagać w imię czegoś wzniosłego i świętego' (SRJ XI–XVII), ros. *клясть кляну́ кляне́шь* (SRJ, Dal), dawne *кля́ть* (SIAN) 'przeklinać (kogoś), rzucać klątwę', dial. *клять клятьбу* 'składać przysięgę' (Slovarь Don.), *клясть* 'rugać, łajać; przeklinać kogoś' (Slovarь Mordov., SRSO Dop., Slovarь Novosybir., Slovarь Rjazan.), ukr. *кля́стú кляну́ кляне́ш* (dial. też praes. *клену́*) 'przeklinać, rzucać na kogoś przekleństwa; rzucać obelgi' (SUM), *кля́сти* 'kląć, złorzeczyć' (Żel.), dawne 'wykluczać z kościoła; przeklinać' (SSUM); dial. *кля́сти* 'przeklinać' (Verchratśkyj Batjuki), łemk. *клятu* 'kląć, przeklinać' (Turčin Tylicz), brus. od XV w. *клясцí кляснý кляснéш* 'przeklinać, kląć', dawne też 'przeklinać kogoś' (HSBM w różnych formach, TSBM), dial. *кля́сцí* : *клясць* 'przeklinać'

(SPZB), *клясцí* (Scjaškovič Grodno, Sloŭnik Sennenščyny też: *клáсцi* : *клáцi*), *клять* 'ts.' (Rastorguev Brjansk), *клáсьцi* 'przeklinać kogoś' (Šaternik Červ.), *клясьцi* 'kląć, przeklinać' (Bjalьkevič Mohylew), *клéсцi* (Šatalava BDS, BMM IV 233: Homel, Nar. slovatv. 57: Mińsk). ~

Refl. ***klęti sę***: ~ pol. od XV w. *kląć się* 'przysięgać, zaklinać się' (Słownik stpol., SP XVI IBL, L. SW, SJP PAN), dial. *kląć się* 'przyrzekać, zaklinać się' (Dejna RKJŁ XXIII 190), *klońć śe* 'przysięgać, zaklinać się' (Szymczak Domaniewek), kasz. *klîc są* 'przysięgać, przyrzekać święcie' (Lorentz PW), czes. od XIV w. *klíti se* 'zaklinać się, przysięgać', stczes. *kléti sě* 'zaklinać się' (Gebauer Sl.), sła. dawne i dial. *kliať sa* : *kláť sa* 'zaklinać się' (Kálal);

słe. dawne od XVI w. *klę́ti se kółnem se* 'przysięgać, zaręczać przysięgą' (Pleteršnik, Besedje 16. st.), ch./s. *kléti se kùnēm se* 'życzyć sobie zła, jeśli nie byłoby prawdą to, co się mówi, potwierdzać przysięgą to, co się mówi; przyzywać Boga na świadka' (Njegoš), *kléti se* : *klêti se* 'zaklinać się' (RMat.), chorw. dawne *kljeti se* 'uroczyście przysięgać' (Stachowski Megiser), dial. *klę̄t se* 'zaklinać się, przysięgać' (ČDL), czrng. *klêmu ce* 'zaklinać się, przysięgać' (Stanić Uskoci), scs. **клати са клѧ҃ноу са клѧ҃нєть са** 'przysięgać' (SSJ, np. Sav.), bułg. od XV w. *клна̀ -ѐш се* 'wypowiadać złe życzenia; rzucać klątwę na kogoś' (RBKE), dawne 'składać przysięgę; zaklinać się' (Rečnik Botev);

strus. **клатиса клѧ҃ноуса клѧ҃нєтьса** 'iurare, zaklinać' (Slovarь DRJ, Srezn.), stros. 'składać przysięgę; zaklinać', 'gardzić, brzydzić się' (SRJ XI–XVII), ros. *клясться клянýсь клянёшься* 'składać przysięgę; usilnie o czymś zapewniać', dial. *клясться* 'kłócić się' (Slovarь Rjazan.), ukr. *клáстúся кляанýся клянéшся* 'zaklinać się', książk. 'składać przysięgę' (SUM, Slovnyk Ševčenka też: *клястись*), stukr. **кластн са** 'kląć się; przysięgać' (SSUM), brus. *клясцúся* 'przysięgać się', w XV w. *клястися* : *клестися* : *клистися* 'kląć się, przysięgać' (HSBM), w XVI w. *клятися* 'przysięgać', 'zaklinać się' (Sloŭnik Skaryny), dial. *клáсьцiся* 'przysięgać' (Šaternik Červ.). ~

Najbliższe odpowiedniki w bałt.: łot. z XVII w. *klentēs* 'przeklinać', stprus. *klantemmai* 1. pl. praes. 'przeklinamy', *klamtī(v)uns* part. perf. activi (przeciw uznaniu wyrazów stprus. za polonizmy przemawia odpowiednik łot.). Dalsze nawiązania (w tym z *kloniti*) niepewne (por. Sławski SE II 193). Znaczenie 'przysięgać' rozwinęło się z pierwotnego 'rzucać klątwę na samego siebie w wypadku mówienia nieprawdy'.

Sławski SE II 193, ESSM X 38, ESJS 317. *P.S.*

klętva 'przekleństwo', 'maledictum'; 'przysięga', 'ius iurandum'

~ pol. od XV w. *klątwa* (dawne z XVI w. i dial. też *klątew*, SP XVI IBL) 'ekskomunika, anatema', przestarz. 'przekleństwo, złorzeczenie, przeklinanie', dawne 'zaklęcie', stpol. też 'słowa ściągające na kogoś zło', 'sąd, wyrok' (Słownik stpol.), od XVI w. 'przysięga' (SP XVI IBL, L., SWil.), dial. *klǫntva*, *klǫntfa* 'potępienie', 'przekleństwo, złorzeczenie' (Brzeziński Krajna, Szymczak Domaniewek, SOWM), też *klątew* 'klątwa' (Dejna RKJŁ XXIII 190, Maciejewski Chełm.-dobrz.), kasz. *klǫtva* 'ts.' (Ramułt), kasz. *klǫtva* (też *klǫtäv -tve*) 'przekleństwo; ekskomunika' (Lorentz PW), głuż. *klatwa* 'przekleństwo; skazanie na banicję' (Jakubaš, Kral), stczes. od XIV w. *klatva*, *klátva* :

kletva : *klétva* 'klątwa kościelna' (Gebauer Sl., Šimek), sła. dawne XV–XVI w. *klatva* 'klątwa' (Ryšánek Žil. kn.);

słe. od XVI w. *klętev -tve* : *klętva* 'przekleństwo, przeklinanie kogoś', 'klątwa' (Pleteršnik, Megiser 1603), też *kletvo* n. (Besedje 16. st., Rigler Začetki), dial. *kletev* (Tominec Črni vrh), ch./s. od XIII w. *klêtva* : *klétav klétvi* 'przekleństwo, złorzeczenie', 'klątwa; przysięga, zaklęcie' (RMat., Vuk), chorw. 'przekleństwo, złorzeczenie' (Belostenec), dial. czakaw. *klétve* 'przekleństwa' (HDZ IV 285), *klẽtva* 'klątwa, przekleństwo' (HDZ IV 434: Baranja, Jurišić Vrgada, ČDL, Šimunović Brač), *kljẽtfa* (Koschat Baumgarten), *kjêtva* (Mahulja Omišalj, Houtzagers Orlec), kajkaw. *klętva* 'ts.' (Večenaj–Lončarić Gola), sztokaw. *klêtva* 'klątwa', 'przekleństwo' (Sekulić Bačk., Peić–Bačlija RBB), czrng. *klêтва* 'przekleństwo', 'uroczysta obietnica' (Njegoš), 'zaklinanie', 'wulgaryzm' (Ćupić Zagarač), bośn. *kletav kletva* m. 'klątwa' (RJAZ), scs. **клатва** 'przysięga, przekleństwo' (SS X–XI, SSJ, np. Sav., Euch.), śrbułg. z XV w. **клатва** 'klątwa, przekleństwo' (Davidov Kozma), bułg. *клѐтва* 'przysięga, przekleństwo' (RBKE, Mladenov BTR), 'przekleństwo, wulgaryzm', 'życzenie komuś złego' (Rečnik Botev), dial. 'przysięga; klątwa; przekleństwo' (Vakarelska-Čobanska Samokov), 'przysięga; zaklinanie' (Stojkov Banat), maced. *клетва* 'klątwa, przekleństwo; zaklęcie, przysięga' (RMJ), dial. 'klątwa, przysięga' (BDial. VI 43: zach. Tracja), *klètfa* : *klèntfa* 'przekleństwo' (Małecki SW);

stros. **клѧтва** 'przekleństwo; przysięga, zaklęcie' (Srezn.), 'ekskomunika' (Slavyneśkyj Leks.), ros. *кля́тва* 'uroczyste zapewnienie, przysięga', dawne też 'przekleństwo, potępienie; przeklęcie; zaklęcie' (SRJ XI–XVII, Dal), dial. 'zaklinanie' (Slovarь Urala), 'przekleństwo' (Slovarь Rjazan.), ukr. *кля́тва* 'przysięga; przekleństwo' (SUM, Żel.), dawne **клѧтва**, **клѧтва** 'przekleństwo, klątwa; wykluczenie z kościoła' (SSUM), hucul. *klatwa* 'przysięga, zaklęcie' (Janów SH), brus. od XVI w. *кля́тва* 'przysięga' (SPZB, HSBM, Sloŭnik Skaryny). ~

Nomen actionis od *klęti* (zob.) z suf. *-tva*. O suf. zob. Meillet Ét. 304–305, Matasović SNW-F 115–116. Zob. też *klętьba*. *P.S.*

klętьba zach. i wsch. 'przekleństwo', 'maledictum'; 'przysięga', 'ius iurandum'

~ głuż. *klatba* 'przekleństwo, klątwa; skazanie na banicję' (Pfuhl), czes. od XIV w. *kletba* 'zły los, złe przeznaczenie', 'klątwa kościelna, ekskomunika', 'złorzeczenie', *klatba* (stczes. też *klatba* : *klátba* : *klétba*) 'anatema; wyłączenie winowajcy ze społeczności', 'przekleństwo w ogóle; przeklinanie' (SSJČ, Gebauer Sl.), dawne też 'wyobcowanie' (Novák SlHus), też dial. (Králík Kelč, Skulina Mor.-slov.), sła. od XV w. *kliatba* 'złorzeczenie, przeklinanie', 'przekleństwo, fatum, nieszczęście', 'klątwa kościelna' (SSJ, Kálal), dawne również *klatba* : *kletba* też 'rodzaj kary kościelnej lub królewskiej' (HSSJ, Ryšánek Žil. kn.: XV–XVI), dial. *kliatba* : *kľadba* : *kládba* 'złorzeczenie, przeklinanie, przywoływanie złego losu' (SSN);

słe. dial. *klętba* 'przekleństwo' (Pleteršnik);

ros. dawne *кля́тьба* : *клятьбá* 'przekleństwo, klątwa', 'zaklinanie; przysięga' (SIAN, Dal), dial. *кля́тьба* : *кля́тба* 'uroczysta przysięga' (np. SRSO Dop., SRNG,

Slovarь volog. nar.), 'ofiara, którą dawniej składano pod fundament przyszłej budowy' (Slovarь Urala), 'przekleństwo, wymyślanie' (SRNG: Smoleńsk), ukr. *кля́тьбá* 'przekleństwo', 'przysięga, zaklinanie się' (SUM, Żel.), dial. *кл'ад'бá, кл'ат'бá* 'przekleństwa' (KDO), hucul. *klitʹba* 'ts.' (Janów SH), brus. od XVI w. *кляцьбá* 'przekleństwo' (TSBM), dawne też 'przysięga' (Nosovič, HSBM), dial. *клятбá, клíтба* 'klątwa' (Sloŭnik Sennenščyny, Bjalʹkevič Mohylew), *кляцьбá* 'przysięga' (Jurčanka Mscisl., Šatalava BDS: *кля́дзьба*, Rastorguev Brjansk: *кля́дьба*, Nar. slova 60: Mińsk: *кля́тба*), *кляцьба* : *клятбá* 'przekleństwo' (SPZB). ~

Nomen actionis od *klęti* (zob.) z suf. *-ьba*. O suf. Meillet Ét. 304–305, Osten-Sacken IG XXVI 307–324. Zob. też. *klętva*. *P.S.*

klějь *klěja* : **klьjь** *klьja* 'lepka substancja służąca do łączenia różnych powierzchni', 'glutex'

~ pol. od XV w. *klej kleju* (dawne też *klij*, Słownik stpol., SP XVI IBL, L.) 'lepka substancja służąca do spajania powierzchni jednakowych lub różnych materiałów, pochodzenia roślinnego lub zwierzęcego': *klej* z chrząstek i żył bydlęcych (L., SW, SWil., SJP PAN), w stpol. też 'smoła ziemna' (Słownik stpol.), w XVI w. też 'lepka, gęsta wydzielina pni drzew, sok, żywica', 'ciekły, gęsty surowiec kopalny; bitumen', 'miazga znajdująca się pod kopytem' (SP XVI IBL), dial. też 'mleko dojone przed ocieleniem' (Karłowicz SGP), kasz. *klej* 'woda zlana z ryb po przepłukaniu' (Pobłocki za: Karłowicz SGP), dłuż. dawne od XVII w. *klij -a* 'klej' (Muka, Chojnanus Wybór), głuż. od XVII w. *klij -a* (też *kli* : *klih* 'klej' (Stachowski Frencel, Jakubaš, Pfuhl), stczes. od XV w. *klí* (gen. *klé*) m., później też *klé, klij, klej* 'lepka substancja, np. na korze drzew; żywica', 'lepka ziemia; glina' (Gebauer Sl.), czes. dial. *klej kleje* m. (literac. *klih* : *klíh*) 'klej, przede wszystkim pochodzenia zwierzęcego': *klih* kostní, rybí (SSJČ), sła. dial. *klîj* 'rodzaj kleju używany w stolarce' (Buffa Dlhá Lúka, też SSN: Levoča) w tej postaci rzadko, zwykle *glej* (też dawne i literac., HSSJ, SSJ);

słe. *klȇj -a* : *klejâ* (też *keljè*) (Pleteršnik) 'lepka substancja pochodzenia organicznego lub nieorganicznego, służąca do łączenia z sobą różnych powierzchni', kostni *klej*, rybji *klej* (SSKJ, Pleteršnik) też 'żywica ziemna, asfalt', bot. 'smółka pospolita, Lychnis viscaria' (Pleteršnik), ch./s. dawne reg. z XVII w. *klêj* 'lepka substancja służąca do klejenia' (RJAZ, RSAN jako cs.), zwykle f. *klîja* (RSAN, RJAZ), cs. **клѣи** 'klej', **клии** 'łza' (Miklosich LP), bułg. *клей* 'żywica', 'klej żywiczny', 'klej kostny' (BTR, Gerov);

strus. **клии клиꙗ** 'lepka substancja, klej' (Slovarь DRJ), stros. też **клѣи** 'klej' (SRJ XI–XVII, Srezn.), ros. *клей клéя* : *клéю* 'klej', dial. шубный *клей*, сиолярный *клей*, bot. вороний *клей*, сорочий *клей* (SRNG), ukr. *клей клéю* 'lepka substancja wykorzystywana do łączenia różnych powierzchni, klej' (USUM), brus. od XVII w. *клей клéю* 'klej' (TSBM, HSBM). ~

Por. denominativa od *klejь* w znaczeniach 'zlepiać klejem, spajać': pol. od XV w. *kleić kleję* (dawne też *kliić*, SP XVI IBL, L.), dłuż. *klijiś*, głuż. *klijić*, dial. moraw. *klejiti*, słe. *klejíti -ím* (Pleteršnik), ch./s. *klíjati*, ros. *клéить клéю клéишь*, ukr. *клéїти клéю клéїш*, brus. *клéіць клéю клéіш*;

2. sła. dial. *glej* 'klej pochodzenia zwierzęcego', 'żywica', 'wosk lub stearyna kapiąca ze świec', 'zakalec', 'ciężka gliniasta gleba' (SSN s.v. *glej*).

Prasłowiańskość niepewna. Brak podstaw materiałowych do rekonstrukcji postaci *kъlějь* : *kъlьjь* proponowanej ze względu na ewentualne odpowiedniki pozasłow. (Miklosich EW 119, Sławski SE II 200, Boryś SE 233), krytykę tej hipotezy zob. ESSM X 20. Analogicznie, z dźwięcznym nagłosem, zbudowane *glьjь* 'ziemia gliniasta lepka' (zob.), por. też wyrazy z inicjalnym *glě-*: *glěnъ*, *glětъ*, *glěvъ* (zob.). Znaczne zróżnicowanie form (np. stczes., słe.) każe ponownie przyjrzeć się możliwości zapożyczenia z germ., przy czym główną przeszkodą jest zasięg geograficzny (obecność już w strus.).

ESSM X 20, Sławski SE II 200, Boryś SE 233. *M.J.*

kl̓ěnь : kl̓ěnъ zob. **klenь**

klěskati *klešču* **: kleskati** *klešču* 'uderzać głośno w dłonie', 'plaudare'; 'mlaskać językiem', 'lingua crepitare'

~ pol. od XIV w. *klaskać klaszczę* : *klaskam* (forma *kleszczę* w XIV–XV w., dziś dial.), 'uderzać głośno w dłonie, plaskać, trzaskać (np. z bicza)', o ptakach 'wydawać trele, kląskać (najczęściej o słowikach)', dawne też 'mlaskać' (Kn.), w stpol. też w ogóle 'uderzać głośno wywołując łoskot, stukot' (Słownik stpol.), dial. *klaskać* : *kleskać* (*e* analogicznie do 1 sg. *kleszczę*) też 'klekotać dziobem (o bocianie)', 'wołać na kurę' (Karłowicz SGP), kasz. *klaskac klaščą* 'klaskać' (Sychta SK, Lorentz PW: też *kleskac*), 'wydać odgłos podeszwą' (Sychta SK) też 'uderzać skrzydłami (o kogucie)', 'mlaskać językiem' (Kartoteka SP), dłuż. *klaskaś -am* 'ts.; bić biczem', 'policzkować', 'klapać, człapać'; 'pluskać (o deszczu)' (Muka), głuż. *kleskać -am* 'uderzać, plaskać', czes. *tleskati* 'klaskać dłońmi; pluskać', stczes. 'klaskać w dłonie', 'wydawać podobny dźwięk za pomocą przedmiotów' (ESSČ), dial. moraw. *tľáskať -šču* 'mlaskać, klapać', *tľéskať -šču* 'paplać, gadać' (Bartoš DSM), sła. *tlieskať* 'klaskać dłońmi; klapać; pluskać' (czes. i sła. *tl* < *kl*, Brückner KZ XLVI 210);

słe. *tléskati* (*tláskati*) *-am* 'powodować odgłosy, uderzając otwartą dłonią, płasko uderzać' (SSKJ);

ros. dawne *клёскать* 'klaskać, strzelać, klapać' (Dal.), dial. *клéскать*, *клескáть клещý клéщешь* i rzadziej *клескáю клескáешь* 'pić, o alkoholu' (SRNG) 'bić, uderzać; walić, grzmocić' (SRNG), 'chłostać, bić po policzku' (Opyt Dop.), 'uderzać piłkę kijem lub ręką' (SRNG, Slovarь Severa, Myznikov Belomorьje, Merkurьev Kola), 'klaskać w dłonie' (SRNG, Opyt: Syberia, Psków), *клескáться* 'pluskać się, o rybach' (SRNG), 'biegać bez celu, obijać się, kręcić się' (Opyt Dop.), 'powtarzać jedno i to samo' (SRNG), 'dokazywać, broić, psocić, żartować' (Nemčenko Pribaltika: też *клескáться*), ukr. *кля́скати* 'klaskać' (SUM, Bilećkyj Nosenko), 'uderzać, walić' (Hrinčenko), *кля́скати* языком 'mlaskać' (Hrinčenko, Verchratśkyj Łemk.), brus. *кляскаць* 'bawić się grzechotką', 'klaskać w dłonie', 'wydobywać dźwięk, uderzając czymś płaskim o równą powierzchnię' (Nosovič). ~

Czasownik dźwkn. od interi. *klěs-*, *klesk-*. Zmienność wokalizmu pierwiastka (*-ě-* : *-e-*) częsta w wyrazach onomatopeicznych (Sławski SE II 188–189), por. *klęskati* z wokalizmem *-ę-*.

Najbliższe znaczeniem i budową: lit. *klẽsti klesčiù* 'chlastać, smagać biczem, rózgą' (Fraenkel LEW 269), łot. *klest klešu, klesu* 'żarłocznie jeść, żreć', *klešķêt* 'paplać, pleść, bredzić' (Berneker SEW I 514). *P.S.*

klěstiti *klěščǫ* 'ściskać mocno; miażdżyć, zgniatać', 'comprimere, contundere', zach. i płd. 'kastrować (przez zgniatanie lub ukręcanie jąder)', 'castrare'

~ pol. *kleszczyć kleszczę* (w XVI w. *kleścić kleszczę*) 'kastrować zwierzęta', dial. 'zaciskać, ujmować w kleszcze' (SOWM), 'być ściśniętym, unieruchomionym' (Brzeziński Krajna, por. Karłowicz SGP z jednym niejasnym przykładem: *kleszczeć* kurę), kasz. *kleščəc są klėščą są* 'cisnąć się', *s-kleščəc* 'ścisnąć' (Lorentz PW), połab. *ai̯-kləsténě* 'ściśnięty' (Lehr-Spławiński, Polański SE 5), głuż. *klešćić* 'ścinać wierzchołek drzewa, przycinać drzewo' (Zeman), stczes. *klestiti klešču* 'kastrować', 'ociosywać drzewa' (Gebauer Sl.), czes. *klestiti* 'ociosywać drzewa; karczować; torować drogę', 'trzebić; kastrować' : *kleštiti* 'kastrować' (SSJČ), dial. *klestit* 'przycinać gałęzie, aby były zdatne na podściółkę; obcinać gałęzie', 'usuwać sparszywiałe części gałęzi' (Hruška DSCh), sła. *klieštiť* 'ts.' (SSSJ);

słe. *klę́stiti -im* 'ociosywać drzewo; odcinać gałęzie siekierą', 'chłostać, bić', 'o ptaku, uderzać dziobem' (Pleteršnik, SSKJ, też dial. Tominec Črni vrh, Novak Beltinci: *klèstiti*), ch./s. *kléštiti*, ijekaw. *klijéštiti* : *klijèštiti klȉještīm* 'ściskać kleszczami', 'torturować, ściskając kleszczami', 'gapić się' (RMat.), chorw. dial. kajkaw. *klȧšć́iti se* 'wykrzywiać usta w grymasie', *klȧšć́ȧti se* 'śmiejąc się, pokazywać zęby' (Večenaj–Lončarić Gola), serb. dial. *клéшти* 'ledwo chodzić, powłócząc nogami' (Dinić Timok), scs. **съклѣстити съклѣщѫ съклѣстиши** 'ścisnąć, ściągnąć' (SJS: Supr.), może też bułg. dial. *кл'еште се* 'wybałuszać oczy' (BDial. I 98: Strandża), maced. *клешти се* 'śmiać się', 'szczerzyć zęby w uśmiechu' (RMJ);

stros. **клѣстити** : **клєстити** 'ściskać, gnieść; dusić' (SRJ XI–XVII), ros. dawne *клестúть клещý* 'ściskać, gnieść, dławić', 'spajać za pomocą ściskania' (Dal), dial. *клещúть* 'ściskać, dławić, gnieść', 'zbierać sieci' (SRNG, Opyt), *клéщить* 'pić bez umiaru' (SRNG, Melьničenko Jaroslavl), 'wybierać sieci', refl. *клещúться* 'parzyć się (o wężach)' (SRSO Dop.), ukr. dial. *клíщити клíщу* 'ściskać kleszczami', 'ściskać, dławić', brus. dawne *клéщиць* 'ciasno spajać jedno z drugim' (Nosovič), refl. *kléщицца* 'o psach i niektórych owadach: parzyć się'. ~

Por. ros. dawne *клесцéц -тцá* 'ręczne żarna' (SIAN);

2. formacje prefigowane: bułg. *заклѐщям* 'zaciskać, ściskać, przycinać, zakleszczać', dial. *зъклѐшк'ъм съ* 'nie móc się wydostać z ciasnego miejsca' (BDial. VII 49), *заклѐшчувам, заклѐшчим* 'przyciskać coś tak, że nie może się wymknąć' (BDial. III 219), maced. *заклештува* 'zakleszczyć' (RMJ);

3. serb. *kljȁštriti* : *kljàštriti* 'podcinać, przycinać gałęzie' (RMat.), chorw. dial. *klęštríti* 'podcinać, ciąć' (Večenaj–Lončarić Gola), *klaštrȁt* 'obcinać zbędne gałęzie

z drzewa' (Turina-Šepić RČI), które mogą być zniekształconymi formami pierwotnego *kleštati* : *klěštati*;

4. sła. dial. *klesnić* : *kliesnić* 'obcinać z drzew zbędne konary', 'karczować zarośla' (SSN).

W poszczególnych językach grupa *-šč-*, *-št-* w inf. analogiczna do formy 1 os. sg. praes. *klěščǫ* < *klěstǫ*.

Dokładnych odpowiedników brak. Najbliższe odpowiedniki *kleĭšti -šiù* 'zgiąć, skrzywić', *kleišiúoti* 'iść chwiejnym krokiem, zataczać się', stind. *kliśnáti* 'dręczyć, męczyć, dokuczać' (Mayrhofer KEWA I 282) wskazują na wokalizm *ei* : *i* oraz na ie. *kleik'*- '(boleśnie) cisnąć, ściskać, gnieść, szczypać' (Pokorny IEW 602).

Pierwotne znaczenie 'ściskać' z czego, zapewne też psł., 'kastrować przez zgniatanie jąder'. W wypadku zach. i płd. znaczenia odnoszącego się do obcinania gałęzi niewykluczona kontaminacja z jakąś inną formą.

ESSM X 22, Sławski SE II 213–215. *P.S.*

klěšča 'narzędzie do ścinania czegoś, kleszcze', 'forceps'

~ pol. od XV w. *kleszcze* pl. 'narzędzie do chwytania, ściskania czegoś, rodzaj obcęgów, szczypce', 'części odnóży niektórych pajęczaków, skorupiaków, np. raka' (SJP PAN), stpol. też o innych narzędziach np. u Kn.: *kleszcze* na wyprężoną ścianę 'klamra, spona', dial. też 'rodzaj szczypców drewnianych do wyciskania miodu przy topieniu wosku', 'drewniane pałąki u chomąta', 'żelazny potrzask do łowienia borsuka', 'przyrząd do przędzenia sieci' (Maciejewski Chełm.-dobrz.), kasz. *klészce*, *klešče* 'szczypce, obcęgi' (Lorentz PW), połab. *klésta* 'obcęgi, też szczypce raka' (Rost), *klêsta* i *klesta*, *klusta*, *klesda* etc. 'obcęgi' (Olesch Thesaurus), dłuż. *klěšće* 'obcęgi', 'odnóża raka' (Muka), głuż. od XVII w. *klešće* 'kleszcze' (Stachowski Frencel), *klěšće* też 'drewniane kabłąki chomąta' (też dial. Michalk Neustadt), czes. *kleště* f. pl. (w sg. *klešť* f. rzadkie, Přír. Slov.), stczes. od XIV w. *klešče* f. 'kleszcze, wnyki' (Gebauer Sl., MSS), też *kleště* 'potrzask na zwierzęta' (Šimek), dial. moraw. *klišče* 'szczypce, kleszcze' (Malina Mistřice, Lamprecht Opava, Steuer Baborów, Kellner VN: *klyšče*), *klíště* 'rączka pompy' (Kott Dod. DSM), *kléšč* m. 'drewniany kabłąk chomąta' (Malina Mistřice), sła. od początku XVII w. *kliešte* f. pl. 'kleszcze' (HSSJ), dial. *klĭšče*, *klĭšči* 'ts.' (Buffa Dlhá Lúka), *kliéšče* 'ts.' (Ripka Dolnotrenč.), *klašče*, *kliäšče*, *kľešte* 'ts.' (Orlovský Gemer), też 'skrzyżowane belki, żerdzie na szczycie słomianej strzechy' (Matejčík Novohrad), *klešče* 'ts.' (Sipos Bükk-Gebirge);

słe. *klẹ́šče*, *klẹ́šče* f. pl. 'kleszcze' (SSKJ), też 'urządzenie w tartaku', *klešče* XVI–XVII w. 'ts.' (Besedje 16. st., Megiser 1592, Megiser 1603), dial. *klešče* (też *klíšće*, *kléišče*) 'kleszcze' (Kutin Bovec, Steenwijk Rezja, Novak Beltinci), *klĭəšę* 'ts.' (Tominec Črni vrh), ch./s. *klijèšta*, *klèšta*, *klẹ́šta* n. pl., ijekaw. *klijèšte*, *klijèšta* f. pl. 'kleszcze' (RMat., Vuk), dawne *klišća* 'ts.' (Stachowski Megiser, Megiser 1603), chorw. dawne *klésche* 'ts.' (RJAZ: Belostenec), dial. czakaw. *kl̓ĭšća* pl. (Rasprave JAZU I Žirje, Jurišić Vrgada, Mahulja Omišalj (też w znaczeniu 'wnyki'), Moguš Senj: też *kl̓ĭšća* (Turina-Šepić RČI: też *kléšća*), *klĭšća* 'ts.' (HDZ VII 502, ČDL, Šimunović Brač), *klĭšće* (Koschat

Baumgarten), kajkaw. *klȇšće* (HDZ III 138), *klȇšča*, *klȇšče* (HDZ VI 451), dial. sztokaw. *klíšte* 'ts.' (Sekulić Bačk., Peić–Bačlija RBB), serb. dial. *kljȇšta* n. pl., *kljȇšte* f. pl. 'ts.' (SDZ XXXV 59: Banat), *кльéшта*, *кльештéви*, *кльиштéви* 'ts.' (Dinić Timok), cs. **клѣшта** f., **клѣшти**, **клѣште** (Miklosich LP, SJS: **клѣща**) 'kleszcze', bułg. *клѐщи* : *клещù* plt. 'kleszcze' (RBKE), dial. *клиштù* 'ts.' (Stojkov Banat), *клùште* pl. 'szczypce, kleszcze' (BDial. II 187: Rodopy), *клѐште* : *клѐшти* 'część wozu, do której zaprzęga się konie albo woły' (BDial. I 98: Strandża, BDAI, m. 262, 263), maced. *клешта* f., pl. *клешти* 'kleszcze', dial. *kľäšti* plt. *kľäšťą* (Małecki SW), *klešti* 'ts.' (Hendriks Radožda-Vevčani), *кльеште* (Vidoeski Kumanovo);

strus. **клѣщь** : **клѣща** (Slovarь DRJ), stros. pl. **клѣщи** : **клѣшти** 'kleszcze', ros. *клещú -éй* i *клéщи* f. pl. też 'drewniane kabłąki chomąta', dawne *клещú* 'kleszcze, obcęgi' (Dal, Kotašichin), też 'kleszcze raka' (SIAN), dial. *клещú* : *клéшти* 'drewniana część chomąta' (MSPribalt., Slovarь Novosybir., Sredneobskij sl.: *клéши*), 'kleszcze raka, obcęgi, kleszcze' (Slovarь Karelii, SRNG), *клещú* rybac. 'drewniane paliki przywiązywane do niewodu', 'drewniane igły do wiązania rybackich sprzętów', 'urządzenie do mocowania sznurków' (Slovarь Novosybir., SRNG), ukr. *клíщі -щів* : *кліщí -щíв* 'kleszcze, obcęgi', drewniana część chomąta' (SUM, Hrinčenko), 'metalowy przyrząd' (SUM), dawne też *клїшá*, pl. *клїщí* 'kleszcze, cęgi' (Żel.), dial. *клéшчи*, *клíшчи*, *клéшч'а* 'drewniana część chomąta' (Leks. Polesьja 171), brus. od XVI w. *клешчы* 'kleszcze' (TSBM), dawne *клеще* 'obcęgi' (Sloŭnik Skaryny), 'drewniana osnowa chomąta' (HSBM), dial. *клéшчы* : *кляшчэ* : *кляшчы* 'drewniana część chomąta' (SPZB), *клéшчы* 'część chomąta', 'kleszcze raka' (Turaŭ, Šaternik Červ., Bjalьkevič Mohylew, BMM IV 233: Homel), 'obcęgi' (Bjalьkevič Mohylew, BMM IV 233: Homel, Nar. slovatv. 226: Nieśwież), 'szczypce do wyciskania miodu i wosku' (NS, SPZB), 'dulki (na wiosła)' (Mat. Mahil.). ~

Por. też wschodnie formy zakończone na *-n'a* i (wtórnie) na *-ni*), które mogą kontynuować formę *klěščьn'a* od *klěščiti* < *klěstiti* z suf. *-ьn'a* (zob. Vasmer REW I 569): ros. *клешня* 'każda z przednich nóżek raka lub podobnych skorupiaków', dawne *клёшня* 'część dwukołowego chłopskiego wozu wlokąca się po ziemi' (SIAN), dial. *клéшни* 'drewniana część chomąta' (SRSO Dop., Slovarь Karelii), ukr. *клíшня* : *клéшня* 'kleszcze, obcęgi' (TSBM, Żel.), dial. łemk. *клíшня* 'rozdwojona część dyszla wozu', *кльíшня* 'szczypce raka' (Verchratśkyj Łemk.).

Forma *klěšča* z wcześniejszego *klěst'a*. Pierwotna forma f. sg. zachowana tylko w niektórych językach, zwykle występuje w dualis *klěščě* > *klěšči*, choć semantyka niektórych form na *-a* może wskazywać na ich wtórność względem form pluralnych (np. ros. dial. *клещá* i brus. dial. *клíшча* 'jedna połowa drewnianej części chomąta'). Według Bernekera SEW 517 jest to skonkretyzowane nomen actionis od *klěstiti* (zob.). Inaczej Zubatý Studie I 1, 28, który widzi tu derywat z suf. *-ťa* (< *-t-ja-*) (por. *onuťa*, *porťa*) od pierwiastka *klěs-*, obecnego w *klěstiti*. *P.S.*

klěščь *klěšča* 'owad pasożytujący na ciałach ludzi i zwierząt', 'Ixodes ricinus'

~ pol. od XIV w. *kleszcz -a* 'kleszcz pospolity, gatunek pasożytującego pajęczaka z gatunku roztoczy, Ixodes ricinus' (Słownik stpol., SP XVI IBL, L., SW), dawniej też

'gatunek ryby, Abramis brama' (Słownik stpol., L.), 'rodzaj chrząszcza, Leptura' (L.), też dial. (Karłowicz SGP), kasz. *klèšč -a* 'Ixodes ricinus' (Sychta SK), sli. *kleįšč* 'Ixodes ricinus' (Lorentz SlW), dłuż. *klěšč -a* 'kleszcz, Ixodes ricinus' (Muka), głuż. *klěšč -a* ts.' (Pfuhl), czes. *klíšť -a* 'Ixodes ricinus', stczes. z końca XIV w. *kléšč* 'jakiś gad' (Gebauer Sl.), sła. od XVII w. *kliešť -a* 'Ixodes ricinus' (SSJ, HSSJ), dial. też 'rodzaj stojaka' (SSN);

słe. *klèšč kléšča* 'Ixodes ricinus' (Pleteršnik, SSKJ), ch./s. dawne *klȅšt* : *klȋješt* (RJAZ, RSAN);

ros. *клещ -á* 'drobny owad z gatunku pajęczaków, pasożytujący na ciele ludzi i zwierząt, a także na roślinach' (RSJ), dial. *клеш* 'owad niszczący zasiewy', *клещ* на уду! 'przekleństwo wobec rybaka' (SRNG), *клеч* 'kleszcz' (Slovarь Don.), ukr. *кліщ -á* 'drobny owad z gatunku pajęczaków, pasożytujący na ciele ludzi i zwierząt, a także na roślinach' (SUM, Hrinčenko), brus. *клешч кляшчá* 'drobny owad z gatunku pajęczaków' (TSBM, też dial. SPZB). ~

Por. *клéшни* pl. 'owady, kleszcze' (SRNG).

Forma *klěščь* z wcześniejszego *klěst'ь*. Derywat wsteczny od *klěstiti*, por. *klěšča*. Nazwany od wczepiania się mocno w skórę żywiciela. *P.S.*

kléta 'rodzaj klatki; zagrodzone pomieszczenie', 'claustrum'

~ pol. *klata* 'duża klatka dla ptaków lub zwierząt', dawne 'samotrzask na ptaki, klatka' (Volckmar, wyd. z r. 1623), też w nieregularnej formie *kleta* 'szopa, pomieszczenie, schowek na zboże', może też 'mniejszy przenośny schowek' (SP XVI IBL, Sławski SE II 229), dial. *kláta* 'zagroda w stajni dla konia' (Kucała PSM 134), 'zagroda dla cieląt' (Nitsch WP IV 163), *klita* 'psia buda', pl. *kłyty* 'pogawędka' (SGŚ), 'plotki' (SGŚĆ, Tomaszewski GŁ), *klity-kléty* pl. 'bajki' (Karłowicz SGP), dial. *klety* 'łopian, Lappa major' (Zaręba Siołkowice);

chorw. wyjątkowe w XVIII w. *klijeta* = *klijet* 'szałas, buda' (RJAZ, Vuk), cs. **клѣта** 'żelazo, pułapka, np. na kuny', ch./s. *klèta*, ijekaw. *klijéta* 'pokój, izba (mniejsza)' (RMat.), bułg. dial. *клетà* 'spiżarnia w starym domu' (BDial. I 98: Strandża);

ukr. dial. *клíта* 'komora'.

Por. rus.-cs. **въ клѣтѣ** wskazujące na formę **клѣта** (SRJ XI–XVII).

Postać oboczna do *klětь* (zob.), przeniesiona do tematów na *-a-*. Sławski SW II 199. *P.S.*

klětiti *klětǫ* 'budować, składać nieudolnie, niedbale', 'neglegenter construire'

~ pol. *klecić* 'budować pośpiesznie, byle jak', dawne *klecić* 'kojarzyć, układać, organizować', 'bajać, pleść' dawne z XVI w. też 'płodzić' (SP XVI IBL), przen. 'tworzyć, układać, kojarzyć, łączyć', dial. *klecić* : *kłycić* 'ubijać (o maśle)', 'bajać, mówić od rzeczy, bez sensu' (SGŚ);

bułg. dial. prefig. *за-клѐтям* 'zamykać' (Conev IBE I 92, Mladenov, Rodna Reč VI 239), 'układać na krzyż, w kwadrat, w kratkę';

ros. dawne *клети́ть* 'rozbijać na kawałki': разбивать на *клетки* (Dal), *клетить* пестредь 'tkać' (SIAN), brus. dawne *клетити* 'budować, tworzyć' (HSBM). ~

Por. pol. dial. deverbativum *kleta* 'swat' (Pluta Dzierżysławice).
Denominativum od *klětь* (zob.). *P.S.*

klětъka : klětьka 'klatka', 'cavea'; 'samotrzask do łowienia ptaków', 'tendicula, aucupium'

~ pol. XV w. *klatka* (dawne też *kletka*, Słownik stpol., SP XVI IBL), 'rodzaj skrzynki z prętów metalowych lub drewnianych na ptaki, zwierzęta', dawne też 'szopa, buda, komórka; klatka, kojec', 'samotrzask, potrzask', 'plotka, bajka, brednie' (Słownik stpol., SP XVI IBL, L.), dziś *klitka* 'ciasne, liche pomieszczenie', dial. *klatka* 'sąsiek w stodole na zboże; skrzynie z cienkich łat i żerdzi do łowienia ryb' (Karłowicz SGP), 'pomieszczenie dla świń lub drobiu' (Tomaszewski GŁ), 'przęsło płotu' (MAGP II cz. 2, s. 34), *klaŭtka* 'klatka dla ptaków' (Steuer Sulków), kasz. *kletka* 'dom' (Lorentz PW), połab. tylko NT *Kletken* (Rost 230) (być może od apelativum o znaczeniu 'wydzielona część ziemi', 'jednostka miary powierzchni'), dłuż. *klětka* 'klatka na ptaki lub dzikie zwierzęta', głuż. *klětka* 'ts.', 'ambona' (Zeman), czes. *kletka* 'klatka dla ptaków' (Jungmann), czes. dial. *kletka* : *klítka* 'klatka', laskie *klétka* : *kletka* 'klatka dla ptaków' (Sochová Lašsko, Lamprecht Opava), sła. *klietka* 'klatka', dial. 'ts.' (SSN w różnych postaciach też z udźwięcznieniem nagłosu: *glietka*), 'drewniana rama, do której zamyka się zwierzęta przy podkuwaniu' (SSN), 'sposób układania polan na stos' (Orlovský Gemer);

słe. od XVI w. *klętka* 'klatka; potrzask na ptaki' (Pleteršnik, Besedje 16. st., Megiser 1603), też 'przestrzeń dla zwierząt ogrodzona prętami', dial. *kletka* : *klètka* 'klatka na ptaki' (Kutin Bovec, Novak Beltinci), ch./s. *klêtka*, ijekaw. *klijetka* 'komora sercowa', u Stulicia 'klatka na ptaki', dial. 'spiżarnia' (RJAZ, Njegoš), scs. **клѣтъка** 'komórka, cela' (Sadnik–Aitzeitmüller HAT: Supr., SS X–XI, SR BAN), cs. też **клѣтъка** (Miklosich LP), bułg. *клѐтка* 'zamknięte pomieszczenie, komórka; klatka' (Gerov, RBKE), dial. 'samotrzask, sidła' (BDial. I 179: Sewliewo), 'miejsce dla konia' (Stojkov Banat), maced. *клетка* 'klatka; pułapka, sidła', 'komórka, cela' (RMJ), dial. pl. *клéтки* 'narzędzie rybackie';

strus. **клѣтъка** 'pokój, cela', 'jatka, stragan, sklep' (Slovarь DRJ), później też 'więzienie', ros. *клéтка* 'pomieszczenie dla ptaków i zwierząt ze ścianami z metalowych lub drewnianych prętów', 'sposób układania niektórych materiałów (np. drewna)', 'czworokąt' (SRJ), dial. 'ciasny budynek przeznaczony dla zwierząt domowych' (SRNG: Ural), 'pudełko, skrzynka', 'część gumna w kształcie czworokątu', 'nieduża, czworokątna część ziemi pod wysiew lub pastwisko' (Slovarь Smolensk.), 'chłodne pomieszczenie, przedsionek' (Opyt Dop.), o różnych sposobach konstrukcji, np. 'sposób budowania zagrody' (SRNG: Włodzimierz), 'sposób tkania lnu' (SRNG: Perm), pl. 'płótno utkane kolorowymi nićmi w kratkę' (Melьničenko Jaroslavl), 'kraciasta tkanina' (SRNG: Ural), ukr. *клíтка* 'zamknięte pomieszczenie dla ptaków lub zwierząt ze ściankami z drewnianych lub metalowych prętów', 'układ linii poziomych i pionowych; kratka' (Hrinčenko, SUM, Žytecьkyj Narys), dawne też 'jatka, kram, stragan' (SSUM, tylko formy zależne: np. bier. *клiтку*), dial. *клiтка* 'izdebka, sklepik

wiejski', 'jednostka miary ziemi, dziesięć dziesięcin' (Moskalenko Odesa), 'miara ziemi, 4 hektary' (Lysenko SPH), poles. *klátka* 'klatka' (zapewne z pol.), 'stos, kupa (np. gnoju)' (Leks. Polesьja 105), hucul. *klitka* 'klatka' (Janów SH), brus. *klétka* 'klatka, kratka; komórka', 'sposób układania niektórych materiałów, np. drewna', 'czworokąt' (TSBM), dawne też 'jatka, stragan, namiot' (HSBM), dial. *клецка* 'zwój lnu'. ~

Por. stczes. *kletcě* 'klatka' (Gebauer Sl.).

Demin. od *klěťь* (zob.) z suf. *-ъka, -ьka* (o suf. Doroszewski, PF XIII 68–71). W poszczególnych językach wyraz stracił charakter deminutywny i wyparł lub ograniczył zasięg formy podstawowej *klěťь*.

Pierwotne znaczenie 'miejsce zagrodzone, zamknięte' > 'klatka', por. łac. *cavea* z tym samym rozwojem znaczenia (Sławski SE II 190–191). *P.S.*

klětь f. : **klětъ** 'niedbale sklecona budowla', 'constructio neglegenter facta'; 'prymitywne pomieszczenie, schronienie', 'refugium rude'

klěťь: ~ pol. od XV w. *kleć* rzadkie 'małe ciasne pomieszczenie; klitka', dawne 'licha, marna budowa, lepianka, spichrz', stpol. 'skrzynia, paka', w XVII–XVIII w. 'plotka, bajka', dial. 'spichrz, schowek', pol. dial. *kléć, klić* 'klitka, ciasna izba, ciasny dom, licho zbudowany mały dom' (Zborowski Zakopane), stczes. *klet -i* (Gebauer Sl., odtworzone na podstawie demin. *kletcě*), czes. *klec, klece* 'klatka' (Jungmann, SSJČ), por. też czes. *klícka* zdrob. od *klec* (SSJČ);

słe. od XVI w. *klét kléti* (*klę̑t -i*) 'piwnica, część budynku poniżej parteru, zwykle w ziemi', 'winiarnia' (SSKJ, Besedje 16. st., Megiser 1603), dial. wsch. 'mały budynek w winnicy, gdzie wyciska się i przechowuje wino', ch./s. *klȇt* ijekaw. *klȉjet* f. 'buda, szałas; komora, cela; spożarnia', 'niewielki budynek w winnicy, np. na narzędzia', też 'pokój, izba (mniejsza)' (RSAN, RMat, RJAZ, Vuk, Anić RHJ), *klét* 'piwnica, miejsce przechowywania wina albo piwa' (Belostenec: XVIII w.), chorw. dial. czakaw. *klit* 'piwniczka w polu' (Neweklowsky Burgenland, Koschat Baumgarten), *klȉjet* 'pokój dla małżonków' (HDZ II 276), kajkaw. *klę́t* 'domek w winnicy' (Večenaj–Lončarić Gola), sztokaw. *klijȇt* 'izba; słomiany szałas' (Sekulić Bačk.), serb. dial. *klét* 'piętro' (Dinić Timok), scs. **клѣть клѣти** 'komora, izba, cela' (SR BAN, SJS, np. Zogr., Mar.), bułg. dawne i dial. *клет* f. 'komora, izba' (RBE, Damaskin Swisztowski), 'piwnica, ziemianka', 'komora, składzik, spiżarnia', też 'komórka w starym domu' (BDial. I 193);

strus. i rus.-cs. **клѣть клѣти** 'pokój, cela; komora, spichlerz; dom; skarbiec' (Slovarь DRJ, Srezn.: też **клеть**), ros. *клеть* 'komora, spiżarnia; czworokątna budowla z okrąglaków', dial. 'spiżarnia, poddasze, odgrodzone miejsce dla owiec' (Slovarь Don.), 'spichlerz', 'miejsce, w którym znajduje się dom wraz z budynkami gospodarczymi', 'czworokątny stos drzewa' (Slovarь Smolensk.), 'sień', 'dom połączony z innym wspólnym podwórzem' (Ural), 'pokoik, izdebka' (Melьničenko Jaroslavl), 'chlew' (Manaenkova SRGB), 'spiżarnia, letnia kuchnia' (Ivanova Sl. Podmoskovьja), 'oddzielne pomieszczenie w domu do przechowywania dobytku, spiżarnia' (Merkurьev Kola, SRJ), 'stodoła, chlew', 'pokój w chłopskim domu, w którym zwykle spano'

(Slovarь Novosybir.), *клитъ* 'chłodna część domu, spiżarnia' (Dal), stukr. **клѣть** : **клеть** 'komórka, składzik, spiżarnia' (SSUM), ukr. dawne i dial. *клiть* 'spiżarnia', 'komórka' (Hrinčenko), *клет'* 'oddzielne pomieszczenie, spiżarnia, spichlerz, izdebka' (Leks. Polesьja 139), hucul. *клiть* 'komora przy chacie' (Janów SH), brus. *клéць* 'komora, spiżarnia' (TSBM), dial. 'stodoła, spiżarnia, komórka' (Leks. Palessja 157, Turaŭ, Bjalьkevič Mohylew), 'spichlerz' (Šaternik Červ.), dawne 'niewielki pokój, kram, stragan' (HSBM). ~

klětъ: ~ pol. dial. *klat* 'kawałek ziemi opuszczony przy wykopkach' (SOWM), *klet* 'rudera, stara budowla drewniana' (PF IV 827 z tykocińskiego);

ch./s. *klȉjet* wyjątkowo w XVIII w. i w niektórych słownikach XVII–XVIII w. 'spiżarnia; sypialnia, buda, szałas', bułg. dawne *клет* m. 'ziemianka' (RBE), dial. *клят* 'stodoła, spichlerz' (Mladenov, Rodna Reč VI 239–240), *клет* 'komórka na żywność, spiżarnia w starym domu' (BDial. I 193, BDial. II 187: Rodopy);

ros. dawne *клет -а* 'komora, spiżarnia' (SIAN). ~

Pewne odpowiedniki tylko w bałt.: lit. *klétis* 'spichlerz', łot. *klēts* 'spichlerz, komora' (Trautmann BSW 136, Skardžius 17, Fraenkel LEW 270). O innych zestawieniach niejasnych ze względów fonetycznych zob. Sławski SE II 198–199, Frisk GEW I 874, Feist VWGS 260–261. Postacią oboczną do *klětь* należącą do tematów na *-o-* jest *klětъ*. Por. *klěta, klětъka.*

Rudnicki, SO XIII 202, Sławski SE II 198–199, Sławski, Etnografia Polska III 351–354. *P.S.*

klěviti *klěv'ǫ* : **klěvati** *klěvajǫ* zach. i płd. 'drżeć z zimna', 'frigu causa horrere'

~ czes. *klevit se* 'trzęść się, chwiać się (np. z zimna)' (SSJČ), dial. *kleviti se* 'drżeć z zimna', zwykle prefig.: *skleviti se* 'skurczyć się z zimna', sła. *skľavieť* : *skľaveť* 'zdrętwieć, stać się bezwładnym', *rozkľaviť* 'przejść ze stanu zdrętwienia w stan normalny' (Kálal);

słe. *oklẹ́vati -am* 'zwlekać, wahać się, ociągać się' (Pleteršnik: z sch.), dial. *klevet* 'wziąć coś z trudem z czegoś (np. wyciągać kamienie z ziemi)' (Jakomin Sv. Anton), ch./s. *oklijèvati òklijevām* 'ts.', wsch. *oklèvati òklēvām* 'ts.', chorw. dial. sztokaw. *klébit se* 'robić grymasy' (Peić–Bačlija RBB). ~

Etymologia niejasna. Berneker SEW I 518 zestawia wyrazy z łot. *klít* 'błądzić', *kléijût* i *kláijât* 'ts.', lit. *klajùs* 'błędnie prowadzący', *klỹsti* 'zbłądzić, zabłądzić' (Zubatý Studie I 100 odnosi je tylko do wyrazów ch./s.). Berneker dopuszcza też możliwość związku z lit. *kliúti kliūvù* 'wisieć', *kliausti kliaudžu* 'przeszkadzać, zatrzymywać', łot. *klaustít* 'wisieć' (byłby to więc zupełnie inny pierwiastek, identyczny z tym, co w *klučь*), por. też *klьvati.* *P.S.*

klicati *kličǫ* 'krzyczeć, wołać', 'clamare, vocare'

~ pol. kasz. *kłacec* 'mieć znaczenie, wartość, znaczyć' (Lorentz PW; na temat rozwoju znaczenia por. ukr. *клич* 'reputacja, sława' i ch./s. dawne *klȉcati* 'wołając, wysławiać'), stczes. *klíčeti -ču* 'krzyczeć, wołać' (Gebauer HMČ III cz. II 338);

słe. *klícati klíčem* 'wołać, wzywać; nazywać; zapraszać; ogłaszać, obwieszczać' (Pleteršnik, SSKJ, też dial. Tominec Črni vrh), ch./s. od XIII w. *klȉcati klíčēm* (*klíčam*) 'wznosić radosne okrzyki', dawne 'wzywać pomocy', 'obwieszczać', 'wysławiać, chwalić kogoś', dial. z Istrii *klȉcati se* 'nazywać się', 'zwoływać się' (RJAZ), serb. *klȉcati klíčēm* 'okazywać radość; pozdrawiać, witać', 'obwieszczać', 'zapraszać, nawoływać kogoś', 'krzyczeć, pokrzykiwać' (RSAN), scs. **кличати кличѫ кличєши** 'wołać, krzyczeć, piszczeć' (SR BAN, SS X–XI, SJS: Zogr. i Supr), cs. też **кликати кликѫ кликиши** 'ts.' (Miklosich LP);

stros. **кличати кличаю** 'krzyczeć' (Srezn.). ~

Czasownik pochodzenia dźwkn. O dubletach typu *klikati* : *klicati* zob. Zubatý Studie I 67–70. Por. *klikati*, *kličь*.

Milewski, RS X 103–104 i RS XIII 17–19, Sławski SE II 218, ESJS 317. *T.K.*

kličь *kliča* 'wołanie, przywoływanie', 'vocatio'; 'okrzyk, hasło', 'signum'

~ pol. tylko NO od XV w. *Klicz*, *Klicz-ek*, NM z XVI w. *Dziewoklicz* (Sławski SE II 222);

słe. przestarz. *klíč* 'wołanie; licytacja, przetarg' (Pleteršnik), dial. *klíč* (Besedišče SJ), ch./s. dawne i dial. *klíč* 'wołanie, wzywanie; hasło; ogłaszanie', chorw. z Istrii *klíč* 'zapowiedź, obwieszczenie' (Kalsbeek Orbanići), serb. *klíč* 'okrzyk, wołanie' i dial. 'ogłaszanie ustne, obwieszczenie ustne' (RSAN), scs. **кличь клича** 'krzyk, hałas; wołanie; wrzask, wrzawa' (SJS: Euch., Sadnik–Aitzetmüller HAT, Słoński Ind., SR BAN), bułg. dawne *клич* 'krzyk, odgłos', 'wołanie, przywoływanie' (Mladenov BTR, RBKE);

strus. **кличь клича** 'krzyk, hałas' (Slovarь DRJ), 'ogłoszenie, obwieszczenie' (Slovarь CSRJ), 'zawołanie, wezwanie' (SRJ XI–XVII, Srezn.), ros. *клич* 'głośny okrzyk; zew, wezwanie', 'zawołanie, hasło', 'obwieszczenie', 'krzyk ptaka (np. łabędzia)' (Dal, SSRJ, SAR, Ožegov SRJ), dial. *клич* 'głośne wołanie, obwieszczanie' (Melьničenko Jaroslavl), *кли́чь* 'wezwanie, zawołanie' (Mirtov Don), *клич делать* 'zwracać się z wezwaniem, wołać, zawołać' (SRNG: Tambow), ukr. *клич* (u Żel. też *кли́ча* f.) 'wezwanie, zawołanie', 'hałas', 'krzyk ptaków', przestarz. 'reputacja, sława' (SUM), brus. *кліч кліч́у* 'krzyk', 'hasło; zew, wezwanie' (TSBM). ~

Por. ros. dial. *клича́ть* (Slovarь Karelii) i *кли́чать* 'wołać, zapraszać, wzywać kogo' (SRNG: Jenisej).

Nomen actionis z suf. *-jь* (zob. I 80–81, Meillet Ét. 391) do *klikati* (zob.).

Sławski SE II 222. *T.K.*

klikati *klikajǫ* płd. i wsch. 'krzyczeć, wołać', 'clamare, vocare', perf. **kliknǫti** *kliknǫ* dial. płd. i wsch.

~ słe. rzadkie *klíkati* 'wołać, wzywać; krzyczeć' (SSKJ), ch./s. *klȉkati* 'okazywać radość, wznosić radosne okrzyki' (RSAN), czrng. *klȉkāti* 'oszukiwać; nie oddawać długu', refl. *klikati se* 'wykręcać się' (Stanić Uskoci), cs. **кликати кликаѭ кликаєши** 'krzyczeć, clamare' (Miklosich LP), bułg. *клю̀кам* 'krzyczeć, wrzeszczeć, wydawać długi krzyk', 'wołać kogoś, zapraszać', 'nazywać po imieniu; nadawać imię' (RBE, Gerov), refl. *клю̀кам се* 'nazywać się' (RBE), dial. *кли́кам -аш* 'wołać, wzywać; ogłaszać publicznie' (BDial. II 187: Rodopy), 'chodzić od domu do domu i zapraszać gości' (BDial.

I 85), *клѝкъм* 'wołać, krzyczeć wysokimi tonami' (Mladenov Vidin), maced. *клика* 'krzyczeć (o orle i niektórych innych ptakach)' (RMJ);

strus. z XI w. **кликати кличоу кличєть** 'krzyczeć, głośno wołać, wydawać okrzyk wojenny', 'obwieszczać, ogłaszać' (Slovarь DRJ), stros. 'zwoływać, zapraszać', 'krzyczeć (o ptakach)' (SRJ XI–XVII, Slovarь SPIg., Srezn., Slovarь CSRJ), ros. *кли́кать кли́чу кли́чешь* (dawne też *кли́каю кли́каешь*, SIAN) 'ogłaszać, obwieszczać', 'krzyczeć, wrzeszczeć; zawodzić', 'przywoływać kogoś', 'głośno krzyczeć (o łabędziach, gęsiach)', dawne i pot. 'nazywać kogoś jakimś imieniem' (SIAN, Dal, SSRJ, SAR, Ożegov SRJ), dial. *кли́кать* 'ogłaszać coś publicznie' (np. Comakion Mang.), 'wołać; nazywać' (Slovarь Priobja, Mirtov Don, Slovarь Novosibir.), też 'krzyczeć histerycznie, o chorych psychicznie albo w wyniku działania czarów lub złego ducha' (Opyt Dop., SRNG), *кли́кать* 'wzywać żurawia (w ludowym obrzędzie)', *кликáть* 'zamawiać chorobę, nanosić na kogoś chorobę, nieszczęście' (SRNG: Tuła), 'żebrać' (Slovarь volog. nar., Opyt), ukr. *кли́кати кли́чу кли́чеш* 'krzyczeć, wołać, wzywać', 'zapraszać kogoś', 'nazywać kogoś jakimś imieniem', 'udawać odgłosy (ptaków, zwierząt)', 'życzyć komuś nieszczęścia' (SUM, Żel.), też łemk. *кликати* 'wołać', brus. *кли́каць кли́чу кли́чаш* 'wołać, przywoływać; zapraszać gości' (TSBM). ~

Perf. ***kliknǫti***: ~ chorw. *klȉknuti klȉknēm* 'wesoło pokrzykiwać, wznosić radosne okrzyki', 'ćwierkać (o ptakach)' (Anić RHJ), serb. *klȉknuti klȉknēm* i *klíknuti klȉknēm* 'zawołać, krzyknąć wesoło', 'dać się słyszeć, rozlec się (o silnym głosie, krzyku)', przen. 'rozszerzyć się, rozwinąć, rozprzestrzenić' (Vuk, RSAN, RMat., RSJ, Njegoš), czrng. *klȉknūti* 'głośno zaśpiewać, zacząć hałasować, zawołać' (Vujičić Prošćenje), *klȉknūt -nēm* 'ts.' (Boričić-Tivranski Vasojevići), *klȉknūti* 'krzyknąć z całych sił' (Stanić Uskoci), bułg. *клѝквам* i *клѝкнувам* 'krzyknąć, zawołać' (RBE), *кли́кна* 'ts.' (Gerov), maced. *кликне* 'zawołać, krzyknąć' (RMJ);

strus. w XII w. **кликноути кликноу кликнєть** 'zawołać; krzyknąć, wrzasnąć; głośno krzyknąć z przestrachu', 'zawołać kogo' (Slovarь DRJ), stros. 'zawołać, zaprosić kogo', 'wydać głośny dźwięk, zaskrzeczeć (o ptakach)' (SRJ XI–XVII, Srezn., Slovarь SPIg.), *кликнути* на 'wystąpić przeciw komuś; głośno zwrócić się do kogoś; wezwać, zaprosić kogoś' (Slovarь SPIg.), ros. *кли́кнуть кли́кну кли́кнешь* 'zawołać, zaprosić kogoś' i *кли́кнуться* 'krzyknąć, przekrzykiwać się; nawoływać się nawzajem' (SSRJ), dial. *кли́кнуть* 'krzyknąć' (Smoleńsk, SRNG), ukr. *кли́кнути* 'krzyknąć, wrzasnąć; zawołać' (SUM). ~

Por. intensiva sprowadzające się do *klikъtati*: słe. *kliktáti -âm* 'krzyczeć (o orle)', ch./s. *klȉktati klȉćēm* 'o głosie orła, sokoła, wilgi' (RJAZ), *klȉktāti klȉkćēm* 'wznosić radosne okrzyki; głośno, krzykliwie śpiewać'.

Iterativum od dźwkn. *klikti* zaświadczonego tylko w ch./s. *klȉći klȉknēm* 'wołać' (Vuk), które jednak może być wtórnym odnowieniem na podstawie tematu praeteriti. Najbliższe odpowiedniki: lit. *klỹkti klykiù* 'krzyczeć', inchoativum *klìkti klinkù* 'wybuchnąć głośnym krzykiem', intensivum *klýkauti klýkauju* 'krzyczeć' (Fraenkel LEW 271), por. też ags. *hlígan* 'wyrażać o kim opinię; przypisywać co komu'.

Pokorny IEW 600, Sławski SE II 222–223. *T.K.*

klikъ *klika* płd. i wsch. 'krzyk, wołanie', 'clamor, vocatio'

~ słe. *klȉk* 'głos, zawołanie' (Pleteršnik) oraz *klík* rzadko 'krzyk, wołanie' i *klìk* 'odgłos przy uderzeniu o twardy przedmiot' (SSKJ), chorw. *klȉk* 'radosny okrzyk' (Anić RHJ), stserb. **кликь** 'krzyk, okrzyk' (Daničić RSS), serb. *klȉk* 'silny ludzki głos, krzyk, wrzask (także jako znak radości)', muz. 'wysoki ton', *klȉk* 'o pokrzykiwaniu, kwileniu niektórych ptaków' (RSAN, RMat., RSJ, Njegoš), czrng. *klȉk* 'krzyk, okrzyk, wrzask, głos' (Stanić Uskoci), 'głos orła, krzyk ptasi' (Boričić-Tivranski Vasojevići), bułg. *клик* 'krzyk, wrzask, wołanie' (RBE, BTR, Gerov, też dial. BDial. II 187: Rodopy), maced. *клик* 'krzyk' (RMJ);

strus. **кликъ клика** 'głośny krzyk, wrzask' (Slovarь DRJ, SRJ XI–XVII, Srezn., Slovarь CSRJ), ros. *клик* 'krzyk, wrzask, wołanie; krzyk ptaków (np. łabędzi)' (Dal, Ožegov SRJ), dial. *клик* w wyrażeniach *кликом* звать 'głośno wołać, krzyczeć' (SRNG: Wołogda, Tuła), *клик* кликать 'wołać, nawoływać, wzywać' (SRNG: Nowogród, Perm, Wiatka), *клик* откликать 'według wierzeń ludowych: zamawiać chorobę' (SRNG, Ivanova Sl. Podmoskovьja), ukr. *клик* 'krzyk, wołanie; krzyki niektórych ptaków' (SUM). ~

Por. serb. *klȉka* 'wielokrotne silne, dźwięczne głosy, krzyki, wrzaski, wołanie' (RSAN, RSJ), bułg. *клùка* 'wezwanie, apel, hasło' (RBE);

2. por. też NO z XV w. *Klika, Zaklika* (SSNO III 9).

Derywat wsteczny w funkcji nomen actionis od *klikati* (zob.). *T.K.*

klinъ (: **kъlinъ**) *klina* 'coś zaostrzonego, kłującego', 'klin', 'cuneus', demin. **klinьcь** *klinьca*

~ pol. od XIV w. 'proste narzędzie drewniane lub metalowe w kształcie trójkąta ostrokątnego służące do rozszczepiania drzewa, kamieni itp.', dawniej też 'podołek; łono', 'kawał materiału w kształcie trójkąta' (SP XVI IBL, L., SW, SWil., SJP), stpol. też 'poła szaty', 'kawał chleba' (Słownik stpol.), dial. 'fartuch', 'trójkątny kawałek gruntu', 'podołek; łono', na *klinie* 'na kolanach', demin. *klinek* 'trójkątny woreczek na ser domowy' (Karłowicz SGP), 'narzędzie do przytrzymywania klepki przy składaniu beczki' (Zaręba Siołkowice), kasz. *klin -a* 'łono, miejsce na udach osoby siedzącej', 'podgięty fartuch; podołek', 'klin do rozłupywania', 'wycięcie koszuli w kształcie trójkąta', 'niwa, łąka w kształcie wąskiego trójkąta, wciśnięta między pola' (Sychta SK, tam też 'strzałka piorunowa', o czym więcej SEK III 47), połab. *tėlaịn* 'łono' (Polański SE 875–876), dłuż. *klin* 'klin': zelezny *klin*, 'trójkątna wstawka na kostce dzianych pończoch' (Muka), głuż. *klin* 'klin', anat. 'kość klinowa', 'łono', 'narożnik pola' (Jakubaš, Pfuhl), czes. od XIV/XV w. 'drewniane lub żelazne narzędzie do rozszczepiania np. drewna', 'trójkątny kawał materiału', 'poła sukmany', 'kawał roli wcinający się między inne grunty' (Gebauer Sl.), też 'podołek, łono', na *klíně* 'na kolanach': dítě sedí na *klíně*, 'kawałek pieczywa w kształcie trójkąta': *klín* chleba, bábovky (SSJČ), sła. *klin -a* metalowe narzędzie służące do rozszczepiania czegoś', 'płaski kawałek drewna zwężający się ku dołowi służący do podparcia czegoś dla zapewnienia lepszej statyki' (SSJ), dial. też 'wszyty pas materiału w kształcie wydłużonego trójkąta', 'trójkątny, zwężający się kawał roli', 'łono; podołek' (SSN);

słe. *klȉn klína* 'klin, wbity w coś, zaostrzony z jednej strony kawałek drewna lub żelaza', 'kołek do robienia otworów w ziemi w celu zasadzenia sadzonki', 'kołek wbity w ścianę jako wieszak', 'poprzeczny pręt na drabinie' (Pleteršnik, SSKJ też: *klín*), ch./s. *klȉn klȉna* 'klin' (Frančić), cs. **клинъ** 'zapinka' (Miklosich LP, SSJ), bułg. *клин* 'kawałek żelaza albo drewna z płaskim zaostrzonym końcem używane do rozszczepiania czegoś albo do stabilizowania', 'duży gwóźdź', 'wszyty w odzież (zwykle pod pachami) trójkątny kawałek materiału' (BTR), dawniej też 'gromowa strzałka' (Gerov), maced. *клин* 'zaostrzony kawałek drewna albo żelaza', 'trójkątny kawałek materiału wszyty w odzież dla jej poszerzenia' (RMJ);

strus. **клинъ клина** 'trójkątny kawałek materiału' (Slovarь DRJ), 'kawałek drewna lub żelaza w formie trójkątnej piramidki, np. jako część sprzętu rybackiego, fragment strzelby', 'trójkątny kawałek niwy' (SRJ XI–XVII, Srezn.), ros. *клин клúна* 'kawałek drewna albo żelaza zwężający się ku swojej zaostrzonej części', 'proste narzędzie o tym kształcie', 'kawałek materiału w formie trójkąta', 'kawałek pola lub łąki w kształcie klina' (TSRJ), dial. też 'topór o klinowatym ostrzu', 'krótki łom w kształcie klina', 'deseczka łącząca ostrze kosy z kosiskiem', 'część warsztatu tkackiego', 'brona o kształcie trójkąta', 'urządzenie do łączenia brewion w tratwę' (SRNG), ukr. *клин клúна* 'zaostrzony z jednej strony kawałek drewna lub metalu służący do rozszczepiania czegoś', 'trójkątny kawałek pola' (USUM), brus. od XVI w. *клін* 'zaostrzony na dole i rozszerzający się ku górze kawałek drewna albo metalu', 'kawałek niwy wsunięty między inne pola' (TSBM, HSBM), wstawka z materiału w kształcie trójkąta' (też dial. Sloŭnik Brest.), dial. też 'rozporek w spodniach' (Cychun Grodno SNM). ~

Demin. ***klinьcь***: ~ pol. dawne od XVI w. *kliniec* 'klepka do pokrywania dachów, gont' (SP XVI IBL, L.), 'drewniany gwóźdź, kołek', 'rodzaj niewielkiego żelaznego klinu' (L.), dawne kasz. demin. *klińc -a* 'drewniany gwóźdź', stczes. od XV w. demin. *klínek* i *klínec* 'kawałek ziemi' (Gebauer Sl.), czes. dawne *klínec* 'drewniany gwóźdź; kołek' (SSJČ), sła. *klínec klínca* 'gwóźdź', bot. 'kwiat goździk', 'przyprawa goździk' (SSJ), dial. też ornit. 'jerzyk' (SSN);

słe. *klȉnec -nca* 'gwóźdź': lesen, železen *klínec*, dawne 'kwiat goździk', 'przyprawa goździk' (Pleteršnik), ch./s. *klȉnac klȉnca* bot. 'goździk', cs. **клиньць** 'gwóźdź' (Miklosich LP), bułg. *клúнец* 'gwóźdź, szczególnie do przybijania podków' (BTR, Gerov), maced. *клинец* 'gwóźdź' (RMJ);

stros. **клиньць** 'mały klin', 'trójkątna płytka', 'wzór w formie trójkąta' (SRJ XI–XVII, Srezn.), ros. dial. *клúнец* 'gwóźdź' (SRNG: Tambow), ukr. *клинець клиця* 'mały klin', 'kołek wbity w ścianę w roli wieszaka' (USUM). ~

Z płd.słow. rum. *clin* 'trójkątny kawałek materiału lub skóry wszyty jako wstawka odzieży', 'kawałek pola lub lasu w kształcie trójkąta' (Mihăilă Impr. 65).

Por. połab. *klainkə* (Muka), zapewne równe *klinkə* : *klikə* 'członek męski' (Polański SE 254), który jednak zalicza *klinkə* do innej rodziny wyrazowej.

Najczęściej łączone z *kolti kolǫ* 'kłuć'. Pierwotna forma niejasna. Na sugerowaną formę oboczną *kъlinъ* (np. ESSM X 45, Boryś SE 235, a Sławski SE II 226 i Bezlaj ES II 42 jako wyłączną) wskazuje wyraźnie jedynie połab. *ťélajn* 'łono' (Polański SE

875–876). Brak poświadczeń scs. i strus. uniemożliwia rozstrzygnięcie kwestii pierwotnego nagłosu (*kl-* vs. *kъl-*). W wypadku formy bez jeru twardego analogią jest *mlin* : *melti* (Sławski SE II 226). Niejasna budowa morfologiczna, sugerowany przyrostek *-inъ* (Boryś SE 235, ESSM X 45), bądź *-nъ* (Sławski l.c.). Schuster-Šewc (EW 556 i Lětopis ISL A 19/2, 151–169) przyjmuje związek wyrazów *klinъ* i *klenъ* (zob.) z apofonią na stopniu zerowym, również zakładając pokrewieństwo z *kolti* (zob.). Z semantycznego punktu widzenia uzasadniona jest motywacja nazwy ostrego przedmiotu przez czasownik znaczący 'kłuć'.

Schuster-Šewc, Lětopis ISL A 19/2, 151–169, ESSM X 45, ESJS 318, Boryś SE 235, Sławski SE II 226, Bezlaj ES II 42. *M.J.*

klobukъ *klobuka* 'nakrycie głowy w kształcie odwróconego kubełka', 'capitis tegumentum'

~ pol. dawne od XVI w. *kłobuk* 'kapelusz' (SP XVI IBL), *kłobuk żelazny* 'hełm bez zasłony w kształcie kapelusza z szerokim rondem', plt. 'bańki na wodzie, bąble powstające w czasie deszczu', *kobłuk* 'czapka mnisza' (L.), dial. śląskie też *kʷobux* 'kapelusz' (Cieśla Śląsk, Nitsch DPŚ, Steuer Sulków, Basara Śląsk), 'kapelusz z szerokim brzegiem' (Olesch Sankt Annaberg), też 'okrągła bryła cukru' (SGŚC), śląskie i młpol. *kłobuk* : *kłobuch* też 'jastrząb, krogulec' (Karłowicz SGP, Zaręba Siołkowice, Pluta Dzierżysławice, o zasięgu AJPP m. 392), *kłabuk* 'kapelusz góralski' (Zborowski Zakopane), *kłobuch* 'kapelusz słomiany, stary, podarty' (Karłowicz SGP, Nitsch WP IV 129), 'pokrycie słomiane kopy siana lub snopów zboża' (Kucała PSM 111), *kłobuk* : *kołbuk* : *kobuk* 'według wierzeń ludowych dobry lub zły duch' (SOWM, Steffen Warmia) (formy z *-ch* hiperpoprawne na terenie *-ch* > *-k*, w innych dialektach z adideacją do suf. *-uch*), kasz. *kłobuk* : *kłobuch* 'kapelusz' (Ramułt, Lorentz PW, o zasięgu AJK I m. 1), połab. *klüběk* 'kapelusz' (Polański–Sehnert), dłuż. dial. *kłobuk* : *kłobyk* 'kapelusz; hełm' (Fasske Vetschau), głuż. *kłobuk* 'kapelusz' (Pfuhl, Jakubaš, też dial. Michalk Neustadt), dial. *kłobyk* 'ts.' (Handrik-Slepjanski Rukopisy), czes. *klobouk* 'kapelusz', stczes. też z metatezą *koblúk* (Gebauer Sl., Šimek, SlHus), też dial. *klobouk* 'ts.' (Siatkowski Kudowa, Kubín Kladsko), *klobuk* (Hruška DSCh), *klobúk* (Voráč ČNJ I, Bělič Dol.), *kłobuk* (Kellner VN, Steuer Baborów), *kłobúk* (Kazmíř Valašsko), też 'wierzchnia część maselnicy', *kłobuk* cukru 'bryła cukru' (Lamprecht Opava), sła. *klobúk* 'kapelusz' (od XVII w., a już w XV–XVI w. demin. *klobúček*, Ryšánek Žil. kn.), dial. *klobúk* 'kapelusz' (Orlovský Gemer), 'nakrycie głowy; coś podobnego kształtem do kapelusza (np. bryła cukru, bąble na wodzie w czasie deszczu)' (SSN), dawniej też 'pokrywka naczynia', 'gruda, kupa' (HSSJ);

słe. od XVI w. *klobúk* (dawniej też *klabuk*) 'kapelusz' (Besedje 16. st., Megiser 1592), też o podobnych przedmiotach, np. 'wierzchni snopek; wiązanie dachu; bąbel (np. na wrzącym mleku), forma do odlewania dzwonu', dial. *kla'buk* : *klebuk* 'kapelusz' (Jakomin Sv. Anton), *kłąbûk* (Tominec Črni vrh), *klubúk* (Steenwijk Rezja), *klobők* : *klobüik* (Novak Beltinci), ch./s. od XVII w. *klòbūk klobúka* 'kapelusz' (RJAZ: Belostenec, RSAN, Stachowski Megiser), 'pęcherzyk w wodzie; kapelusz grzyba; miara żyta'

(RJAZ, RSAN), chorw. dial. czakaw. *klobȗk* 'kapelusz; pęcherzyk powietrza' (ČDL), 'kapelusz' (HDZ VII 502, Jurišić Vrgada, Šimunović Brač), *klobûk* (Mahulja Omišalj), *klabȗk* (Houtzagers Orlec), *klobȕk* : *klebȕk* (HDZ I 163), sztokaw. *klòbūk* 'kapelusz; miara ziarna' (Sekulić Bačk.), serb. dial. *klȍbuk* 'kapelusz; bańka na wodzie, pęcherz od oparzenia' (Elezović Kos.-Met.), *клобу́к* 'pęcherz' (Mitrović Leskovac), czrng. *клобу́к* 'rodzaj drewnianego naczynia' (Ćupić Zagarač), *клȍбук* 'o czymś wybrzuszonym; czapa na sianie; pęcherzyk na wodzie' (Stanić Uskoci), cs. **клобоукъ** 'kapelusz' (Miklosich LP), bułg. dial. *клъбу́к* 'rodzaj dawnej wysokiej czapki' (RROD), *клабу́к* : *кламбу́к*, *кл'амбу́к*, *клѣмбу́к* 'pęcherz, bąbel', 'bąbel na wodzie' (BDial. I 193, BDial. II 85) (formy ze spółgłoską nosową powstały zapewne wtórnie wskutek kontaminacji z kontynutantami *klǫbo*, *klǫbъ*);

strus. **клобоукъ клобоука** 'zawój, turban, tiara; książęca czapka; mnisze nakrycie głowy', też w etnonimie Чьрнии *Клобоуци* (Slovarь DRJ), stros. też **клъбоукъ** 'ts.' (Srezn.), ros. *клобу́к* 'wysokie nakrycie głowy mnichów' (SRJ, Dal), dawne bot. 'Epidemium alpinum; pałka wąskolistna, Typha angustifolia' (SIAN, SSRJ), dial. *клобу́к* 'pokrywka, przykrycie' (SRSO), *клоб'у́к* 'wierzchni snop siana nakładany na kopę' (Slovarь Urala, Slovarь Novosybir.: też z metatezą: *калбу́к*), ukr. *клобу́к* : *клабу́к* 'wysoka czapka mnisza' (SUM, Slovnyk Ševčenka), dawne *клобу́к* 'kaptur' (Żel.), *клобу́кь*, *клабукъ* w nazwie etnicznej Черные *клобуки* 'dawny lud żyjący nad Dnieprem' (Bilećkyj-Nosenko), brus. dawne od XVI w. *клобук* 'nakrycie głowy, zwłaszcza mnicha' (Sloŭnik Skaryny, HSBM). ~

Co do znaczenia 'ptak drapieżny', por. analogiczny rozwój znaczeniowy w przypadku wyrazu *kania* 'rodzaj jastrzębia' : dial. 'rondo kapelusza' (Sławski SE II 44, 257).

Stara pożyczka orientalna z typową dla dawnych pożyczek zmiennością głosową. Prawdopodobnie to samo, co tur.-tatar. *kalpak* 'różnego rodzaju nakrycie głowy', występujące w wariancie dial. *kalbuk*.

Sławski SE II 257–258, ESJS 320–321. *P.S.*

klokati *klokajǫ* 'bulgotać, wydawać krótkie dźwięki *klo-klo*', 'bilbere, bullire'

~ dłuż. *kłokaś -am -aš* 'bulgotać; pośpiesznie przełykać', 'gdakać (o kurach)', 'burczeć w brzuchu' (Muka), *klokaś* 'chciwie pochłaniać płynny pokarm' (Muka), głuż. *kłokać* 'biegnąć, mknąć' (Pfuhl), czes. dawne *klokám* 'bulgotać, wrzeć', 'płukać gardło' (Jungman), sła. *klokať* 'gdakać; domagać się natarczywie, prosić, żądać' (SSN), dawne *klokať* 'bulgotać, chlupać, chlupotać' (HSSJ), dial. *klokaťi* (Roman Kokava), *klokať* (Wágnerová Klenovec) i *klokač* 'gdakać' (Orlovský Gemer);

słe. *klǫ̑kati -kam -čem* 'kwokać, gdakać' (Pleteršnik), *klókati* 'ts.; wydawać dźwięk *klok*; wydawać krótkie odgłosy (najczęściej o wodzie przelewającej się przez jakieś przeszkody)', 'wydawać przerywane, głuche dźwięki' (SSKJ), ch./s. dawne rzeczownik odsłowny: *klokańe* 'bulgot wytryskującej silnie wody' (RJAZ), bułg. *клòкам* 'bulgotać, kipieć (o gotującej się wodzie); bulgotać, szumieć (o płynącej wodzie)', 'klepać, stukać, klekotać (np. o klekocie bocianów); kwokać, gdakać (o kurze)' (RBE,

Mladenov BTR, Gerov), dial. *кльòкам* 'wrzeć z szumem, pić z szumem' (SNU XLVIII Razlog), *клоктѝ* 'wrzeć, bulgotać' (RodopSB V 312), *клòка* 'kwokać' (Stojkov Banat), maced. dial. *клòкат* ica 'jajka chlupią: przy gotowaniu lub zepsute' (Małecki SW), *клока* 'bulgotać' (Reiter Titov-Veles);

ros. dial. *клóкать* 'gdakać, kwokać' (Slovarь Urala Dop., Ivanova Sl. Podmoskovьja, SRNG: Moskwa), ukr. *клóкати клóкаю клóкаєш* 'mlaskać', 'wydawać krótki, głuchy dźwięk przy uderzeniu, upadku itp.' (SUM). ~

Por. pol. bot. już stpol. *kłokoczka* 'krzew, z którego twardych i dużych nasion wyrabiano paciorki do różańca, Staphylea' (SW, L., Słownik stpol., SJP PAN), nazwa zapewne od szeleszczących w strąkach nasion (Sławski SE II 260).

Czasownik onomatopeiczny od interi. *klo! klo!* z suf. *-k-* normalnym w formacjach tego typu lub może bezpośrednio od interi. *klok!* (to ostatnie może być jednak wtórnie utworzone na podstawie czasownika). *T.K.*

klokotati *klokoťǫ* : **klokъtati** *klokъťǫ* 'bulgotać', 'bilbere, bullire'

klokotati: ~ pol. z XVI w. *kłokotać* (zob. *wykłokotać*), *kłokotanie* lub *klokotanie* 'bulgot, klekotanie; paplanina' (Bart. pol.-łac.), dłuż. *kłokotaś -cu -coś* 'pośpiesznie coś łykać, połykać, pochłaniać; chłeptać, chlipać' (Sławski SE II 261), stczes. *klokotati -cu -ceš* (: *kloktati*) 'wrzeć, bulgotać, pluskać' (Gebauer Sl.), czes. *klokotati* (rzadko *klokotati se*) *klokotám* 'wrzeć z bulgotaniem', 'bełkotać', 'śpiewać (zwłaszcza o słowiku)' (Přír. slov., Jungmann), sła. *klokotať -oce -ocú* 'bulgotać podczas wrzenia; szybko wrzeć' (SSN, SSJ);

słe. *klokotáti -otâm* : *-ọ́čem* 'kwokać; krakać (o kruku)', 'bulgotać (o wodzie, źródle), szumieć' (Pleteršnik, SSKJ, też dial. Tominec Črni vrh), ch./s. *klokòtati klòkoćēm* 'o głosie tryskającej, płynącej lub wrzącej wody; bulgotać', 'o głosie indyczki, bociana', 'szczękać, chrzęścić (o kościach)' (RJAZ), chorw. dial. czakaw. *klokoťat* : *klokotat* 'bulgotać, wrzeć' (Palkovits Burgenland), sztokaw.-ikaw. *klokòtat* też 'wydawać odgłos przy piciu wody, wina itp.' (Sekulić Bačk.), serb. *klokòtati klòkoćēm* 'płynąć z szumem', 'wrzeć, kipieć (o wodzie itp.)', 'płukać gardło; charczeć', 'szczękać, o broni maszynowej', 'tupać, łomotać' (RSAN, RMat.), serb. dial. *klokòtati* 'bulgotać; wydawać dźwięk (o cieczy, która płynie, kipi lub o odgłosie podczas jej picia)', 'turkotać, toczyć z hukiem, uderzać przy ruchu' (Reč. Vojvodine), czrng. *klokòtat* 'bulgotać' (Boričić-Tivranski Vasojevići), *klokotȁt* 'strzelać serią z karabinu' (Ćupić Zagarač), scs. **клокотати клокощѫ клокощеши** 'wytryskać; gotować, wrzeć, kipieć' (SJS, SR BAN), bułg. *клокòтя -иш* 'bulgotać; wrzeć, kipieć' (RBKE, BTR, Gerov), maced. *клокоти* 'bulgotać; szumieć (o rzece, potoku), wrzeć (o wodzie)' (RMJ), dial. *клокóти* 'wrzeć, kipieć' (Mazon, Filipova-Bajrova DSA);

strus. i rus.-cs. **клокотати клокоуоу клокоуеть** (też w formie cs. **клокощоу клокощеть**) 'kipieć, bulgotać' (Slovarь DRJ, SAR), też 'drżeć, o sercu' (SRJ XI–XVII, Srezn.), ros. *клокотáть клокóчу клокóчешь* 'kipieć z bulgotaniem', 'chrypieć; o głuchych, przerywanych dźwiękach w klatce piersiowej' (Dal, SSRJ, Ožegov SRJ), dial. *клокотáть* 'gdakać, kwokać' (SRNG), 'wydawać odgłosy (o łabędziach)' (Slovarь Karelii),

'wydawać dźwięki (o ptakach)' (SRNG: Kostroma, Twersk), 'kumkać' (SRNG: Archangielsk). ~

klokъtati: ~ czes. od XIV w. *kloktati -cu -ceš* (dziś też rzadko *kloktati se*) 'kipieć, wrzeć z bulgotem', pluskać (o wodzie)', 'płukać usta i gardło w celach leczniczych', 'mieszać z hałasem coś w czymś lub czymś', 'śpiewać (o słowiku)' (Gebauer Sl., SSJČ, dawniej też *kloktám, kloktáwám*, Jungmann), sła. *kloktať* 'płukać, odkażać usta lub gardło', dial. 'bełkotać' (SSJ, KSSJ, HSSJ);

ch./s. *klòktati klȍkćēm* w XVIII w. 'o głosie ptaków', u jednego pisarza z końca XIX w. 'bulgotać' (RJAZ), serb. *klòktati klȍkćēm* (dial. *kloktim*) 'bulgotać, gulgotać; kwilić (o ptakach); wydawać dźwięki o wysokich tonach (np. orzeł lub inne ptaki)' (RSAN, RMat., RSJ);

stros. **клокътати** 'kipieć', ros. *клокта́ть клокчу́ клóкчешь* 'kwokać (o kurach i niektórych innych ptakach)', przen. 'wzdychać; stękać, jęczeć; mruczeć, gderać' (Dal, SSRJ, SAR), dial. *клокта́ть* 'czkać' (SRNG, Slovarь Severa), 'gdakać, kwokać' (SRSO, Slovarь Urala, Slovarь Kamčatki, Slovarь Rjazan.), 'piać', 'kumkać', 'gderać, mruczeć', 'jęczeć, stękać' (SRNG), 'krzyczeć, wołać' (Slovarь volog. nar.), refl. *клокта́ться клокчу́сь* tylko nieosob. *клокчется* 'czka się' (SRNG). ~

Por. ros. *клохта́ть клохчу́ клóхчешь* 'gdakać; mruczeć, gderać, wzdychać' (Dal, SSRJ), dial. *клохта́ть* 'kwokać, gdakać' (Slovarь Urala, Slovarь Kuzbassa, SRNG), *клóхтать* : *клохта́ть* 'mieć czkawkę' (Slovarь Novosibir.), 'wzdychać, stękać, jęczeć' (SRNG);

2. czes. dial. *kłokočiť* 'wrzeć' (Bartoš DSM), stczes. *klokočiti -ču* 'wytryskać' (Gebauer Sl.), chorw. dial. czakaw. *klokòćat* 'bulgotać' (ČDL), serb. dial. *klokòćati* 'bulgotać' (RSAN), bułg. *клокóча -ам* 'bulgotać; wrzeć, kipieć', 'szumieć (o potoku itp.)' (RBKE), ukr. dial. *клокотíти* 'wrzeć podczas gotowania' (Sławski SE II 261).

Formy ekspresywne od *klokati* z suf. *-ot-ati, -ъt-ati*, por. *klekъtati* vs. *klekotati*. O wahaniach: *-et-* : *-ot-*; *-ьt-* : *-ъt-*, zob. van Wijk, Symb. Rozwadowski II 159–165. *T.K.*

kloma : **klomnьja** 'rodzaj sieci do łowienia ryb lub łapania ptaków', 'rete piscatu sive aucupio usa'

~ pol. *kłomia* od XIV w. 'rodzaj sieci rybackiej', już w 1266 r. *kłoma* XIII–XIV w. (tak Sławski SE II 262; Słownik stpol. odczytuje jako *kłomia*), w XVI w. *kłomia* 'ts.', w 1690 r. *kłonia*, u Sienkiewicza *kłomnia* 'sieć na ptaki' (SJP), kasz. *kłońa, kłońa, kłóńó, kłońó, kłómńó* 'ts.' (Lorentz PW), *kłońa* 'ts.' (Ramułt), dial. *kłomia* 'rodzaj więciorka na trzonku' (Brzeziński Krajna), dial. wsch. (z wsch.słow.) *kłomla* 'sieć zwykła na ryby; siatka osadzona na pałąku' (Karłowicz SGP), *kłomla, kłomnia* : *kłonia* : *kłoń* 'sieć rybacka w kształcie trójkątnego worka z pionową tyczką do przesuwania jej po dnie' (SOWM), sła. dial. *kloňa* 'kosz do wysiadywania kurcząt' (Kálal), *klona, kloňa* 'wiklinowa klatka dla kury i kurcząt' (SSN);

sże. *klǫ̑nja* 'sidła na ptaki; klatka na ptaki; gołębnik', ch./s. *klȍnja* 'pułapka do łowienia małych ptaków (sporządzona z dyni)' (Vuk, RMat.), chorw. dial. *klȍnja* 'przyrząd do łapania mniejszych ptaków' (Sekulić Bačk.);

ros. dial. *клоóмля* 'rodzaj saka do łowienia ryb' (SIAN), *клóмля* 'rodzaj sieci rybackiej' (SRNG), *kłomlъ* 'kłomla' (Słownik starowierców), ukr. dial. *клóмля, клóм'я* 'ts.' (Slav. Leks., Lysenko SPH), *кімля́, кíмля* 'siatka do łowienia ryb' (URS, Hrinčenko), rus. *клúмля, кімля* 'rodzaj sieci rybackiej' (Żel.), dial. płn. *клóмня, клúмня* 'ts.' (Lysenko Polissja), brus. dawne z XVII w. i dial. *клóмля* 'rodzaj sieci rybackiej' (HSBM, SPZB; Nar. Leks. 131, Homel). ~

Por. pol. dial. *kłomka* 'rodzaj sieci rybackiej' (Dejna RKJŁ XXIII 198, SOWM, Sychta Kociewie), stpol. XVI w.: *kłomica* 'rodzaj sieci', słi. *kłȍm -a* m. 'wielka sieć rybacka' (Lorentz SlW), sła. dial. *kloň* 'wiklinowa klatka dla kwoki do wysiadywania kurcząt' (SSJ), słe. *klǫ̑nek -nka* 'sidła na ptaki' (SSKJ), ros. dial. *клуня* 'koszyk, kobiałka z kory' (SRNG), ukr. dial. *кімля́ч* 'rodzaj sieci na ryby';

2. z płd. niem. dial. *klonnen* 'sposób łowienia ryb, przy którym sieć dotyka dna jeziora', *Klamenz* 'sieć rybacka' (z *kłomnica*, K. Moszyński KMP 174).

Prastare narzędzie myśliwskie. Według Moszyńskiego pleciony kosz albo worek przytwierdzony do rękojeści (Moszyński, KLS I 84 nn., zob. też KMP 174–178). Pierwotna postać i etymologia niepewne. Zestawia się z goc. *hlamma* 'matnia, łapka, sidło' (Machek ES 206), a sprowadza się do ie. *kel-* 'wołać, krzyczeć, hałasować, dzwonić' (por. stnord. *hlamm*, ags. *hlemm* 'dźwięk', Feist VWGS 261). W przypadku form typu pol. *kłonia*, sła. dial. *kloňa*, ch./s. *klȍnja* możliwe też pochodzenie od *kloniti* lub adideacja do niego. *P.S.*

kloniti *klon'ǫ* 'chylić, pochylać', 'inclinare'; 'zginać', 'inflectere', refl. **kloniti sę** *klon'ǫ sę*

~ pol. dawne od XV w. *kłonić* 'nakłaniać, przekonywać' (Słownik stpol.), 'nakłaniać, schylać, chylić' (SP XVI IBL, L., SW, SWil.), kasz. *kłońić kłońą* : *kłóńą* 'nachylać, zginać' (Lorentz PW), dłuż. *kłoniś* 'zginać, naginać', głuż. *kłonić* 'ts.' (Pfuhl, Kral), czes. od XIV w. *kloniti -im* (stczes. *kloniti -ňu*) 'chylić, nachylać, zginać, giąć, skłaniać' (SSJČ, Gebauer Sl.), dial. moraw. *kloňiť, klóňiť* 'nachylać, zginać' (Skulina Mor.-slov., Králík Kelč), sła. *kloniť* 'chylić, skłaniać, uginać' (SSJ, SSSJ), dawne 'pochylać, obniżać coś' (HSSJ: XVIII w.);

słe. *kloniti klǫ̑nem* 'skłaniać się, opadać', *klóniti klǫ́nim* (obok *kloníti*) 'przesyłać, darować' (Pleteršnik), *kloníti klónem* 'poddać się, wycofać się; zgiąć się, schylić się', *kloníti klónim* 'zginać, schylać' (SSKJ), ch./s. *klòniti klônīm* 'odwracać (głowę, wzrok)', 'zginać, nachylać', dawne czakaw. *klòniti klônīm* 'nachylać, przechylać, opuszczać (głowę)' (RJAZ), sztokaw. *klònit* 'opuścić się, schylić', 'osłabnąć, opaść z sił' (Peić–Bačlija RBB), scs. **клонити клонѭ клониши** 'skłaniać, chylić, uginać' (Sadnik–Aitzetmüller HAT), bułg. *клоня́ -ѝш* 'skłaniać się, chylić się, zmierzać', 'pochylać się, chylić się; skłaniać się ku czemuś' (RBKE);

strus. **клонити клоню клонить** 'kierować, nakierowywać' (Slovarь DRJ), ros. *клони́ть клоню́ кло́нишь* 'skłaniać, nachylać, naginać; skierowywać; zmierzać' (SSRJ, Dal), dawne też 'wlec, ciągnąć' (SRJ XI–XVII), dial. *клони́ть* 'iść, poruszać się w jakimś kierunku' (SRNG), ukr. *клони́ти клоню́ кло́ниш* 'zginać, naginać coś w dół, nachylać', 'kierować się ku czemuś' (Żel., SUM);

Refl. ***kloniti sę***: pol. dawne *kłonić się* 'schylać się', 'pochylać się, opadać', 'skłaniać się ku czemu' (SP XVI IBL, L., SW, SWil.), dial. 'chylić się' (Cechosz-Felczyk Podole), dłuż. *kłoniś se* 'zginać, naginać się', głuż. *kłonić so* 'ts.' (Pfuhl, Kral), czes. *kloniti se* 'nachylać się, zginać się, kłaniać się, skłaniać się' (SSJČ), *kłoňič" se* 'nachylać się, zginać się' (Lamprecht Opava), sła. *kloniť sa* 'chylić się, przychylać się' (SSJ, SSSJ), dial. 'pochylać się, nachylać się; składać komuś pokłony, kłaniać się' (SSN), też 'kulić się' (Kálal);

ch./s. *klòniti se klönīm se* 'unikać, stronić od czegoś', 'zginać się, nachylać się', 'skłaniać się ku czemuś', dial. czakaw. *klonit se* 'zmierzać ku końcowi' (DevinNuovSelo), sztokaw. *klònit se* 'trzymać się z boku, usuwać się komuś z drogi, unikać kogoś, czegoś' (Peić–Bačlija RBB), 'słabnąć, tracić siły' (Sekulić Bačk.), scs. **клонити са клонѣ са клониши са** 'skłaniać się, chylić się' (SJS: Supr.), bułg. dial. *клòн'ам са* 'pochylać się, kłaniać się' (RodopSb V 312);

strus. **клонитиса клонюса клонитьса** 'kierować się' (Slovarь DRJ, Srezn.), *клони́ться* 'chylić się, schylać się, przechylać się; zmierzać' (SSRJ), ukr. *клони́тися* 'nachylać się, schylać się; kłaniać się' (Żel., SUM), hucul. *kłonyty sy* 'kłaniać się' (Janów SH), brus. dawne i dial. *кланя́цца* 'chylić się, kłonić się, kłaniać się' (Nosovič), dial. 'kłaniać się' (Bjalьkevič Mohylew). ~

Pierwotne iterativum (por. van Wijk, AslPh XXXVII 3) do niezaświadczonego w tym znaczeniu czasownika. Przeciw uważaniu wyrazu za denominativum od *klonъ* (tak Trautmann BSW 114) przemawia akcent wsch.słow. Por. lit. *kalti kaliù* 'opierać (się)' (Frankel LEW 210–211), stnord. *halla* 'chylić, skłaniać' (zob. Holthausen VEWA 104), stwniem. *haldōn* 'chylić się, skłaniać się' i paralelne budową do słow. łac. *in-clīnō* 'nachylam, zginam, skłaniam', gr. *κλινω* 'skłaniam, pochylam, opieram' (Sławski SE II 264–265). Por. *klan'ati*.

Por. też formy perf. chorw. dial. *klonût* 'stracić siły' (Moguš Senj), *klönut* 'ts.' (Šimunović Brač), serb. *klònuti* 'ts.' (RMat.), czrng. też 'schylić głowę' (Njegoš). Powyższe formy mogą wywodzić się jednak z *klopnuti* perf. do *klepati*.

Bjeletić, Studia Boryś 173–188, Sławski SE II 264–265, ESJS 321–322. *P.S.*

klonъ *klona* 'zgięcie, pochylenie', 'inclinatio'

~ pol. dial. *kłón* 'pokłon' (Karłowicz SGP: Lubelskie), kasz. *kłón kłonu* 'ts.' (Lorentz PW), w języku literackim tylko w złożeniach: *ukłon*, *skłon*, *pokłon* (już w XIV w.), głuż. *kłon* 'zgięcie, wygięcie; ukłon, pokłon' (Jakubaš, Pfuhl, Kral), czes. dawne *klon klonu* 'nachylenie, skłon, zgięcie' (SSJČ), dial. moraw. w wyrażeniu *vzíť kłon* 'upaść do przodu, stracić równowagę' (Bartoš DSM), sła. dawne *klon klonu* 'nachylenie, skłon, zgięcie' (Jungmann, Bernolák, SSJ);

słe. *klòn klóna* 'skłon, pochyłość; pochylenie' (Pleteršnik), bułg. *клон* dial. *ставам клóн* 'skłaniam się, zgadzam się' (Mladenov BTR);

ros. *клон* 'nachylenie, pochylenie' (SSRJ), dawne *клон* (derywat od *клонить*, Dal), dial. *клон* 'zbocze, spadek, niższe miejsce' (Slovarь volog. nar.). ~

Wątpliwa przynależność do tej rodziny bułg. *клон* 'odgałęzienie, gałąź' (Rečnik Botev, RBKE), dial. *клон'* 'ts.' (Stojkov Banat). O próbach połączenia zob. BER II 464.

Por. też lit. *klõnis* 'niższa część pola', *klonys* 'dolina, kotlina', *klonõ* 'obniżenie, depresja'.

Deverbativum od *kloniti* (Sławski SE II 263). Według Trautmana formacja podstawowa (zob. Trautmann BSW 114 i 136). *P.S.*

klopati *klop'ǫ* : *klopajǫ* zach. i płd. 'stukać, pukać', 'pulsare'

~ pol. wyjątkowe z końca XVII w. *kłopać kłopię* 'trapić' (Sławski SE II 265), czes. dawne *klopati klopám* 'klepać, pukać, stukać' (Jungmann), sła. *klopať* 'stukać, tłuc, uderzać (w twardy przedmiot wywoływać krótkie, tępe dźwięki); bić, walić (o sercu)' (SSN, SSJ, KSSJ), dawne *klopať* 'uderzać wydając dźwięki', 'lekko stukać do drzwi, okna', 'dawać sygnał kołatką' (HSSJ), dial. *klopač -em* 'stukać, pukać, bić, walić' (Orlovský Gemer);

słe. *klópati klǫ́pljem* : *klopáti -âm* 'klapać, klepać; uderzać, bić; policzkować' (Pleteršnik), *klôpati -am* 'klekotać' (SSKJ), ch./s. *klópati* 'turkotać, tupotać', dawne i dial. 'kołatać, stukać; bić, tłuc; lżyć' (RJAZ), dial. chorw. *klópati* 'uderzać, walić; uderzać' (HDZ V 369), kajkaw. *klǫ̑páti* 'uderzać drewnianym przedmiotem; bić kijanką w ubranie' (Večenaj–Lončarić Gola), *kľopat* 'grzechotać' (Palkovits Burgenland), serb. *klópati klôpām* 'uderzać, walić, łomotać; hałasować uderzając kijem' (RSAN, RMat., RSJ), dial. *klǫ̑pȁt klôpam* 'połykać łapczywie duże kęsy' (Elezović Kos.-Met., Mitrović Leksovac, Živković Pirot: *klópam*), czrng. *klópati* 'ts.' (Stanić Uskoci), bułg. *клòпам* 'kwokać, gdakać', 'klekotać (o bocianie)', 'stukać' (RBE, RBKE, Gerov), dial. *клопя -еш* (Mladenov BTR), *клòпьм* (BDial. VII 68), *клòпам* 'gdakać, kwokać (o kwoce)', 'brzęczeć, brzdąkać, terkotać', 'uderzać, stukać' (BDial. III 232, BDial. IV 111, BDial. VIII 137), maced. *клопа* 'turkotać, tupotać, stukać' (RMJ). ~

Por. chorw. dial. czakaw. perf. *klȍpnût* 'uderzyć, odepchnąć' (ČDL), bułg. dawne i dial. *клòпна* 'stuknąć, trzasnąć' (RBE, RBKE, BDial. V 179: Rodopy).

Por. psł. *chlopati* w podobnych znaczeniach.

Czasownik dźwkn. od interi. *klop!* Por. pokrewne formacje w językach bałt.: *klàpterėti* : *klaptelėti* 'klasnąć, klapnąć', *klapsė́ti* 'człapać', *klapúoti* 'klapać, klapnąć', łot. *klapstêt, klapšķet* 'stukać, klekotać; szczękać; paplać' (Sławski SE II 267).

Sławski SE II 265–266. *T.K.*

klopiti *klop'ǫ* 'stukać, uderzać', 'pulsare, tundere'

~ pol. dawne *kłopić* 'kłopotać się', 'kołatać, stukać, klepać', 'klekotać', 'nabawiać kłopotu, niepokoić, dręczyć' (SW), dial. *kłopić się* 'sprzeczać się, kłócić się' (MSGP: Młpol. płd.-wsch.), czes. *klopiti* 'pochylać (głowę)', 'spuszczać (oczy)', 'obracać do góry nogami' (Jungmann, SSJČ, Přír. slov.), dial. *klopit*: w hrnec *klopí* 'odwrócony do góry dnem (o garnku)' (Hruška DSCh), sła. *klopiť* 'skłaniać, pochylać; spuszczać wzrok' (SSJ, KSSJ), sła. dawne *klopiť sa* 'wadzić się, spierać się, kłócić się' (HSSJ);

ch./s. dawne *klòpiti klȍpīm* 'przykrywać, pokrywać' (RJAZ, RSAN), *klȍpiti klȍpīm* 'uderzyć, stuknąć, łupnąć' (RSAN, RMat.), dial. chorw. czakaw. i sztokaw.-ikaw. *klȍpit*

'uderzyć (kijem, batem)' (Turina–Šepić RČI, Sekulić Bačk.), w formie imiesłowu *klopïli* 'zamknąć (oczy)' (Kalsbeek Orbanići: Istria);

łemk. refl. *клопúтися* 'kłocić się, spierać się' (Verchratśkyj Łemk.). ~

Por. serb. dial. perf. *klópne* 'chwycić zębami i połknąć (o psie)' (Dinić Timok).

Postać apofoniczna do *klepati* (zob.). Sławski SE II 266 z bibliografią. *T.K.*

klopotati *klopotǫ* 'stukotać, hałasować', 'pultare, strepere'; 'niepokoić', 'tumultum facere'

~ pol. od pocz. XV w. *kłopotać -oczę* i *-ocę* 'niepokoić, nagabywać, dręczyć', refl. *kłopotać się* 'niepokoić się, martwić się o coś, troszczyć się' (Słownik stpol., SP XVI IBL, SW, SJP PAN, też dial. Karłowicz SGP, Brzeziński Krajna, SOWM), kasz. *kłop*ᵘ*otac*, *kłop*ᵘ*ocəc* 'martwić, niepokoić' (Lorentz PW), refl. *kłopotac są* 'martwić się, zabiegać' (Sychta SK), dłuż. *kłopotaś* 'pukać, stukać' (Muka), czes. dawne od XIV w. *klopotati klopotám* (stczes. *klopotati -cu*) 'gnać, pędzić', 'pospieszać', 'bulgotać, wrzeć', 'tupotać, stukotać' (Gebauer Sl., Jungmann, Přír. slov.), sła. *klopotať* 'klekotać, kłapać, stukać' (SSJ);

słe. *klopotáti -otâm* : *-ọ́čem* 'klekotać, hałasować, łomotać, uderzać', rzadko 'paplać' (Pleteršnik, SSKJ), ch./s. *klopòtati klòpoćēm* 'stukać, kołatać, hałasować', 'paplać, trajkotać' (RJAZ), chorw. dial. kajkaw. *klǫpǫtáti* 'ts.' (Večenaj–Lončarić Gola), *klopòtat* 'brzdękać, trajkotać' (Sekulić Bačk.), serb. *klopòtati -óćēm* : *-òtām* 'stukać, uderzać, klekotać, trajkotać; mocno pukać, stukać', 'dzwonić zębami', 'wydawać głos (o ptakach)' (RSAN, RMat., Vuk), czrng. *klopotȁt* 'uderzać, stukać rytmicznie (o koniach, chodakach itp.)', 'bulgotać w czasie gotowania' (Ćupić Zagarač), cs. **клопотати клопоштѫ** 'krzyczeć; hałasować' (Miklosich LP), bułg. *клопòтя* : *клòпотя -ши* 'drażnić, męczyć', 'turkotać, stukotać, hałasować', 'łazić, pełzać, roić się (o płazach, gadach)' (Mladenov BTR, Gerov, RBE);

stros. **клопотати** : **клопътати клопоуоу** : **клопъуоу** : **клопуоу** 'hałasować, huczeć, łoskotać, stukać' (SRJ XI–XVII, Srezn.), ros. dawne *клопотáть* 'troskać się, troszczyć się' (SIAN), dial. 'starać się; troszczyć się' (Slovarь Smolensk, Briańsk, SRNG), ukr. *клопотáти клопочý клопóчеш* 'sprawiać kłopot, martwić', rzadko równe refl. *клопотáтися* 'kłopotać się, starannie coś wykonywać', 'doglądać kogoś' (SUM), brus. dawne *клапатáць* 'starać się, prosić, zabiegać', 'dokuczać' (Nosovič). ~

Por. psł. *chlopotati* w podobnych znaczeniach.

Intensivum do *klopati* (zob.) z suf. *-otati* (por. *klokotati* od *klokati*) lub denominativum od *klopotъ*. *T.K.*

klopotiti *klopotǫ* płd. 'turkotać', 'crepitum edere'; 'bulgotać', 'bilbere, bullire', refl. **klopotiti sę** *klopotǫ sę*

~ pol. dawne *kłopocić* 'niepokoić, dręczyć, robić komu kłopot' (SW), czes. *klopotiti* (częściej refl.) 'trapić się, męczyć się; z trudem coś wykonywać' (Jungmann, Přír. slov.), sła. *klopotiť* 'mozolić się, ciężko pracować' (zwykle refl.) (SSJ);

cs. **клопотити клопощѫ** 'wrzeć, bulgotać' (Miklosich LP), bułg. dawne *клопо̀тя -ши* 'doprowadzać do płaczu', 'roić się, mrowić się' (Gerov), maced. *клопоти* 'turkotać, łomotać, klekotać' (RMJ);

ros. dawne *клопоти́ть* 'zabiegać, krzątać się; niepokoić się, martwić się' (SIAN), dial. 'starać się, troszczyć', 'niepokoić się, martwić się' (Smoleńsk, Briańsk, SRNG). ~

Refl. ***klopotiti sę***: ~ pol. dawne i dial. *kłopocić* 'sprawiać kłopot', *kłopocić się* 'martwić się, troskać się' (L., SW, SJP PAN, Karłowicz SGP, Olesch Sankt Annaberg), też 'kłócić się, być w niezgodzie' (Kucała PSM 252, MSGP: Młpol. płd.), 'trudzić się' (SGŚC), czes. *klopotiti se* 'z trudem coś wykonywać', 'kłopotać się' (Jungmann, SSJČ, Přír. slov.), sła. *klopotiť sa* 'mozolić się, ciężko pracować', 'dbać, troszczyć się' (SSJ);

ros. dial. *клопоти́ться* 'trwożyć się, niepokoić się' (SIAN), ukr. *клопотитися* 'spierać się, kłócić się' (SUM), brus. *клапаці́цца* 'troszczyć się; krzątać się; niepokoić się' (TSBM). ~

Z pol. lub z brus. lit. *klapãtyti* 'kłopotać, męczyć'.

Denominativum od *klopotъ* (zob.), tam też o rozwoju znaczenia. *T.K.*

klopotъ *klopota* 'stukot, klekot, łoskot', 'strepitus'; 'niepokój', 'tumultum'

~ pol. *kłopot* od XIV w. 'trudna sytuacja powodująca niepokój', w XV w. też 'spór, zwada, kłótnia' (Słownik stpol., SJP PAN), dawne też 'drewniany zamek u drzwi' (SP XVI IBL, Słownik Kochanowskiego, Mącz., Słownik Paska), 'kołatka u drzwi', 'drążek u żaren domowych' (L.), dial. *kłopot! kłopot!* 'naśladowanie głosu kury' (Karłowicz SGP), 'deseczka, w której obraca się górny koniec mlonu', 'kołatka drewniana, używana przez chłopców w wielkim tygodniu' (AJPP m. 11, MAGP III m. 119, Dejna AGKiel m. 484, Karłowicz SGP, MSGP: powszechne, SOWM), 'zmartwienie, zgryzota' (np. Karłowicz SGP, Brzeziński Krajna, Górnowicz Malbork, Sychta Kociewie), 'kłótnia, zwada' (MSGP: Młpol. płd.), kasz. *kłopot* 'zmartwienie, zgryzota, troska, smutek' (Sychta SK, Lorentz PW), czes. od XIV w. *klopot -u* (stczes. też *-a*) 'bieda, kłopotanie się, utrapienie', przestarz. 'bulgot', 'stukot', 'pośpiech; pęd, impet' (Jungmann, SSJČ, Přír. slov.), stczes. też 'przepływ, ruch, wywołanie fal' (Gebauer Sl.), sła. *klopot* 'stukot, pukanie' (SSJ), dawne 'zmartwienie, kłopot; trud, wysiłek' (HSSJ);

słe. *klopòt -óta* 'klekot, szczęk, łoskot; 'klepanie, stukanie' (Pleteršnik, SSKJ), ch./s. *klȍpōt* 'huk, łoskot, łomot, stuk' (RJAZ), serb. *klȍpōt* 'dźwięk, zwykle tępy, który powstaje przy uderzeniu dwóch przedmiotów', 'turkot, łomot, stukot; tupot', 'hałas, krzyk', lud. 'kłótnia, sprzeczka' (RSAN), czrng. *klȍpōt* 'stukot, turkot, łoskot' (Ćupić Zagarač, Boričić-Tivranski Vasojevići), scs. **клопотъ клопота** 'szum, zgiełk, łoskot' (Słoński Ind., SJS: Euch., SS X–XI, SR BAN), bułg. dial. *клòпот* 'dzwonek, zwłaszcza zawieszany na szyi zwierząt' (RBE, Mladenov BTR, Gerov, też dial. np. BDial. V 179: Rodopy), *клòпут* 'stukanie, pukanie' (BDial. II 187: Rodopy), maced. *клопот* 'łoskot, turkot, łomot' (RMJ), dial. *клòпот* 'dzwon; dzwonek' (Mladenov Trakija), 'dzwonek zawieszany na szyi zwierząt' (BDial. VI 43: zach. Tracja);

strus. od XI w. **клопотъ клопота** 'szum, hałas, zgiełk', 'klaskanie' (Slovarь DRJ), stros. też 'wrzenie, bulgotanie', przen. 'silne wzburzenie, podniecenie' (Srezn., SRJ

XI–XVII), ros. dawne pl. *клапоты́* : *клапо́ты* (SIAN), dial. *кло́поты* (rzadko w sg. *кло́пот*) 'troski, strapienia' (Slovarь Smolensk, SRNG), jako partykuła 'niech! niechaj!' (SRNG: Briańsk), stukr. **клопотъ** 'sprzeczka' (SSUM), ukr. *клóпіт -потy* 'troska, zmartwienie, kłopot; niepokój', 'pilna potrzeba' (SUM), dial. też 'deseczka, w której tkwi górny koniec mlona' (Żel.), w XVI w. *клопотъ* 'cierpienie' (Leks. Zyz.), brus. *клóпат -мы* 'troska, kłopot, zmartwienie; staranie, niepokój' (TSBM, Nosovič). ~

Z pol. lub brus. lit. *klapatà*, *klãpatas* 'kłopot, trud', łot. *klapata*, *klapats* 'udręka, trud'.

Por. sła. *klopota* 'kłopot, troska, zmartwienie; udręka, trud' (SSN, SSJ), ukr. dial. *клопотá* 'zmartwienie'.

2. oboczne psł. *chlopotъ* w podobnych znaczeniach i interi. *chlopъ!*

Najbliższy odpowiednik w lit. *klapãtė* 'deseczka u żaren, w której obraca się mielak' (Sławski SE II 267).

Pierwotne nomen actionis od *klopotati* (zob.) jak *klekotъ* od *klekotati* albo dźwkn. z typowym dla nich suf. *-otъ* od interi. *klop!* Znaczenie 'zmartwienie, troska' rozwinęło się z pierwotnego 'tumult, niepokój'.

Sławski SE II 266–268, ESJS 322–323. *T.K.*

klosnǫti *klosnǫ* 'kłuć', 'pungere'

~ cs. **клоснѫти клоснѫ** 'kłuć' (Starine IX 45: **ꙁмии клосноу ногоу его**), bułg. dawne i dial. *клю̀сна* 'ukłuć (np. o pszczole)' (Mladenov BTR), dial. *клю̀снем се* 'kłócić się z kimś' (BDial. II 86). ~

Por. bułg. dawne i dial. *клю̀сам* 'kłuć', *клю̀сан* 'kaleki' (Mladenov BTR), dial. *клю̀скам* 'bóść' (BDial. II 187: Rodopy, SbNU XXXI 285), strus. i ros. dawne **клоснъıи** 'kaleki, chromy' (Slovarь DRJ, Srezn., SRJ XI–XVII, Slavyneckyj Leks.).

Etymologia niejasna. Niepewne zestawienie z cymr. *cloff* 'chromy, kulawy', łot. *klibs* 'ts.' (Zupitza, KZ XXXVI 244, za nim Berneker SEW I 524). *P.S.*

klǫbъ *klǫba* : **klǫbo** zach. i płd. 'zwój w kształcie kuli', 'glomus'; 'część ciała zbliżona kształtem do kuli', 'corpi pars quaedam, quae figura glomo assimulatur'

klǫbъ: ~ pol. od XV w. *kłąb* 'zwój nici, wełny itd. w kształcie kuli', 'wypukłość utworzona przez spojenie kości u nasady karku u koni i bydła' (Słownik stpol., SP XVI IBL, L., SJP PAN), 'okolica stawu biodrowego; tylna część tułowia u dużych zwierząt, pośladek, zad' (L., SW, SJP PAN), 'zgrubiała podziemna część niektórych roślin' (SJP PAN), w dial. zarówno o częściach ciała: *kłęb* 'zgrubienie na grzbiecie wołu tuż przy karku' (Maciejewski Chełm.-dobrz.), 'garb na plecach' (MSGP: Młpol.), 'okolice stawu biodrowego' (MAGP II m. 93, Zdaniukiewicz, Łopatowszczyzna, Paryl Tuligłowy), jak i w znaczeniach nieanatomicznych: *kłąb* 'kłąb, np. chmur', 'kawał zwartej masy; coś zlepionego, zbitego' (Maciejewski Chełm.-dobrz., Sychta Kociewie), *klumpy* pl. 'grudki grysiku w zupie' (SGŚ), też 'kłącze paproci' (Karłowicz SGP), z pol. na Spiszu *kľomp* (i f. *kľompa*) 'kłąb, zbieranina czegoś' (SSN) oraz w ukr. bojk. *klob* 'pasmo przędziwa', łemk. *klop*, *kľop* 'zwój płótna' (Rieger Łemk.), kasz. *kump* :

pl. *kᵘąmbe klou̯b* 'okolice stawu biodrowego; biodro' (MAGP II), połab. *klǫb* 'biodro' (Olesch Thesaurus, Rost, Polański SE 257), dłuż. *kłub* 'zwój, kłąb', stdłuż. z XVII w. 'kołowrót, lewar' (Chojnanus Wybór), dziś dial. 'biodro, kość biodrowa; staw barkowy', czes. *kloub* (stczes. od XV w. *klúb*) 'staw; część kości w stawie; wypukłość' (SSJČ, Gebauer Sl.), 'kolanko w źdźble; pęk, zwitek czesanego lnu' (też dial. Bartoš DSM), *kłub* 'biodro' (Kott Dod. DSM), dawne i dial. moraw. 'kłąb, kłębek' (Jungmann, Bělič Dol., Kazmíř Valašsko), sła. dial. *klub* : *kᵘub* 'biodro' (Orlovský Gemer), w literac. i większości dialektów z wtórnym *ļ*: *kľb* 'przegub, staw', dial. też 'kość biodrowa', z wtórnym udźwięcznieniem *gľb* 'świńskie biodro' (SSN);

słe. rzadkie *klòb klôba* : *klòp klôpa* 'kłębek, zwitek, zwykle duży' (SSKJ, brak u Pleteršnika, może wtórne augmentativa od form na *-ka*, *-ko*), ch./s. *klub* (RJAZ niepewne, tylko u Stulicieva), bułg. dawne i dial. *клуп* m.in. 'sznurek, nitka; ścieg' (BTR, Gerov, BDial. II 188: Rodopy), maced. dial. *клуп* 'ts.' (BDial. VI 43: zach. Tracja);

strus. **клоѵбъ клоѵба** 'kłąb, kłębek, zwój, przedmiot kulisty' (Slovarь DRJ, Srezn., SRJ XI–XVII), ros. *клуб -а* 'zwój, kłąb np. pary, dymu', dawne 'głowa kości udowej', 'głowa kapusty', 'miara osnowy tkackiej', *клу́б* дерева 'korona drzewa', w ogóle o 'przedmiotach kulistych, splątanych' (SIAN), też dial. 'przedmiot w kształcie kuli', 'kaczan kapusty', 'osnowa przy tkaniu; krosna', 'kłębek włosów' (SRNG), 'biodro' (Manaenkova SRGB), *клубы* pl. 'dolna część piersi u konia, bliżej nóg, gdzie w trakcie chodu uwidaczniają się mięśnie' (Slovarь Smolensk.), *клуб* 'karzeł' (Slovarь volog. nar.), ukr. *клуб -а* 'kłąb np. dymu', 'biodro', też dawne z XVII w. pl. *клубы* 'lędźwia, biodra' (Žytecьkyj Narys) i dial. *клуб* 'kość biodrowa' (Leks. Polesьja, Horbač Romaniv, Janów SH), pl. *клуби* 'kości biodrowe, które uwidaczniają się na ciele zwierzęcia' (Leks. Bjul. VI: Żytomierz), dial. hucul. też 'kłębek' (Janów SH), 'rój pszczół w kształcie kuli' (Leks. Polesьja), *кльоб* 'wiązka, pęk, np. lnu' (Leks. Bjul. II: Odessa), brus. od XVI w. *клуб -а* 'kłąb, kłębek, zwój' (TSBM, HSBM), dawne i dial. 'biodro, lędźwie, staw biodrowy' (HSBM, Šaternik Červ., SPZB), dial. też 'nagromadzenie czegoś' (SPZB). ~

klǫbo: ~ pol. dial. 'zgrubienie poniżej karku' (Zaręba SN 182), dłuż. *kłubo* 'biodro', czes. dial. *klubo* 'kłębek' (Kubín Kladsko), *kłymbo* 'biodro' (Kellner VN), (pod wpływem czeskim też pol. dial. *kłębo* 'biodro', AJPP m. 243, MAGP II m. 93, Zaręba AJŚ IV m. 636, *kłębo nici*, Karłowicz SGP: Śląsk Ciesz.), sła. dial. *klubo* (Buffa Dlhá Lúka, Orlovský Gemer), literac. *klbo* 'kłąb, np. wełny, nici', w XVIII w. 'większy kłębek' (HSSJ), też dial. (SSN, Orlovský Gemer), też anat. 'staw';

cs.-serb. **клѫбо** (: **клоѵбо**, **кльбо**) z XVI w. 'zwój, kłąb' (Miklosich LP), bułg. *кълбо̀* 'kula, kłąb, kłębek' (Mladenov BTR), dial. *клъбо̀* : *кло̀бо* 'ts.' (Stojkov Banat, BDial. II 187, 188: Rodopy, BDial. III 233), maced. dial. *кѐлбу* (BDial. VI 49: zach. Tracja), *klѐmbu* 'kłębek', *klѐmbu* pr'élu 'kłębek wełny' (Małecki SW);

Por. też formy f.: głuż. *kłuba* 'biodro, okolice stawu biodrowego', sła. *kluba* (Orlovský Gemer), ch./s. *klȕba* 'kość biodrowa' (RMat.);

2. ch./s. *klȕbe* 'kłębek, zwój, kłąb', bułg. dial. *клу̀бе* 'mięso z karku' (BDial. I 252), *клубѐ*, *клобѐ* 'kłębek, kłąb' (Umlenski Kjustendil), maced. dial. *кломбе* 'duża biała fasola' (RMJ), *кᵘо̀мби* pl. 'ziemniaki' (Mirčev Nevrokop).

Etymologia niejasna. Najbliższe odpowiedniki: łot. *klambars* 'bryła', ang. *lump* 'bryła, kawał czegoś; guz, buła' (Vasmer REW I 573). Zwykle sprowadza się do ie. *(s)kel-* 'krzywić, zginać; przegub, biodro'. O innych objaśnieniach zob. Sławski SE II 255. Stosunek *klǫbъ* : *klǫbo* jak *bŕuchъ* : *bŕucho*, *udъ* : *udo*. Na północy prasłowiańszczyzny nastąpił rozwój semantyczny 'kula; kłąb' > 'część ciała zbliżona kształtem do kuli; biodro, okolice stawu biodrowego' albo 'wzniesienie tuż przy karku na grzbiecie zwierzęcia', w związku z czym w pierwotne znaczeniu zostało przejęte przez deminutiva *klǫbъkъ* i *klǫbъko* (zob.), których areały odpowiadają areałom występowania form podstawowych.

Sławski SE II 255, Vasmer REW I 573, ESJS 323–324. *P.S.*

klǫbъkъ *klǫbъka* płn. : **klǫbъko** zach. i płd. 'kłębek', 'glomus'

klǫbъkъ: ~ pol. *kłębek*, *kłąbek* demin. od *kłąb* 'mały zwój, coś zwiniętego, zbitego w kulę', stpol. *kłębek* w XV w. 'mały kłąb, mały zwój' (np. nici), kasz. *kłąbk* 'ts.' (Ramułt, Lorentz PW), połab. *klǫbək* 'kłębek' (Polański SE 258), śląskie *kųambek* 'kłąbek wełny' (Olesch Sankt Annaberg 97), dłuż. *kłubk* 'kłębek', głuż. *kłubk* 'ts.', stczes. *klúbek* (Kartoteka Slovník stč.), czes. dawne *klaubek* 'kłębek' (Jungmann), dziś *kloubek* tylko jako demin. od *kloub* 'staw' (SSJČ);

słe. *klôbek -bka*, *klôpek -pka* 'zwój, kłąbek' (SSKJ), ch./s. dial. *klȕbak klȕpka* 'nitki zwinięte w kształcie kuli' (RJAZ, czrng. Stanić Uskoci);

ros. *клубóк* 'kulisty motek (np. nitek, sierści itp.)' (SRJ), dial. 'rodzaj sprzętu rybackiego', 'głowa kapusty' (SIAN, Melьničenko Jaroslavl), *клубкú* pl. 'gałki oczne', 'owoc jakiejś rośliny' (SIAN), też 'mięśnie piersiowe u konia' (Slovarь Novosybir.), ukr. *клубóк -бка* 'kłębek', też np. 'kłąb pary, dymu' (SUM, Hrinčenko), dial. *клубóк* 'kłębek, motek' (Leks. Polesьja 217), brus. *клубóк* 'kłębek, nitki zwinięte w kształcie kuli' (TSBM też dial. SPZB, Bjalьkevič Mohylew). ~

klǫbъko: ~ pol. dial. *kłębko* 'kłębek nici uwiązany na tyle głowy' (Kucała PSM 151, 166), śląskie *kųampko* 'kłębek' (Olesch Sankt Annaberg), czes. od XIII w. *klubko* 'kulisty przedmiot, utworzony przez zwijanie' (SSJČ, Jungmann, Přir. slov., Gebauer Sl.), dial. *klupko* 'piłka' (Bachmannová Podkrkonošsky), moraw. *klubko* 'ts.' (Bartoš DSM, Kazmíř Valašsko), też 'kłębek nici' (Králík Kelč, Kellner VN), sła. od XVI w. (HSSJ: zapis *kupko*), dziś w pierwotnej formie dial. wsch. *klupko* 'kłębek' (Sipos Bükk-Gebirge, Kálal, Buffa Dlhá Lúka), literac. i inne dial. *klbko* (SSJ, SSN, Orlovský Gemer);

słe. *klobkô* (też *klobkò*, *klôpko*, *klopkò*) 'kłębek, zwój' (SSKJ, Pleteršnik), ch./s. od XVI w. *klȕpko* : *klùpko* 'kłąb, kłębek, zwój' (RMat., Vuk), dawny zapis *klubko* (Vrančić) albo *klupko* (Stachowski Megiser, Belostenec), chorw. dial. czakaw. *klȕko* 'ts.' (Jurišić Vrgada też warianty z innych obszarów, np. *klȕvko*, *klȕfko*, *klȕpko*; z różnicą akcentów też HDZ IV 285, HDZ VII 502), *klȕpko* też 'bryła, gruda' (Palkovits Burgenland, Koschat Baumgarten), kajkaw. *klǫ́pko* 'ts.' (HDZ VI 451: Turopolje, Večenaj–Lončarić Gola), sztokaw. *klȕpko* 'zwitek, kłębek' (Sekulić Bačk., Peić–Bačlija RBB), czrng. *klȕvko*, *klȕko* 'kłębek' (Ćupić Zagarač), cs. **клоүпько** 'kłębek' (Miklosich LP). ~

Por czes. *kloubec* 'zwitek lnu';

2. maced. dial. *klopka* 'motek przędzy' (Hendriks Radožda-Vevčani).

Formalnie deminutiva do *klǫbъ* z suf. *-ъkъ* i do *klǫbo* z suf. *-ъko* (o budowie zob. I 93–94), z odpowiednimi do podstaw słowotwórczych areałami występowania. Niedeminutywne znaczenia powstały ze względu na wytworzenie się przy podstawach słowotwórczych nowych znaczeń odnoszących się do części ciała (zob. *klǫbъ* : *klǫbo*). *P.S.*

klǫkъ *klǫka* zach. 'coś zgiętego, np. kawałek drewna', 'aliqua res incurvata, e.g. lemni frustum'

~ pol. dial. *kłęk* (literac. tylko w późnym znaczeniu 'drzewo parkowe Gymnacladus'), 'kikut, kawał sęku, odłamana gałąź', 'korzeń, resztka zęba', 'pozostałość w skórze ptaka po wyskubanych piórach; młode piórko ptaka', 'pęd ziemniaczany' (SW, Kucała PSM 82, Nitsch DPŚ 205, Pracki, PF V 153), *kłąk* 'zwisający, obrywający się kawał ziemi' (Karłowicz SGP), *kląk* : *klok* 'kawałek drzewa przywiązywany krowie do szyi' (Dejna RKJŁ XXIII 190), *kłónk* 'korzeń roślin jedno- lub dwuletnich', 'korzeń zęba' (Cieśla Śląsk), *kᵘęk* 'szczątek czegoś obłamanego (np. zęba)' (Kosiński Czchów), *kᵘęk'i* 'resztki wystające z objedzonej przez gąsienice kapusty', *kᵘąk'i* 'pędy ziemniaczane' (Nitsch DPŚ), może też dial. *kląka, kląk* 'płoza u sań' (Sychta SK), czes. dial. *kłůnk'i*, też *klunk'i* 'łupiny z ziemniaków', 'sztywna część ptasiego pióra; stosina' (Kellner VN z pol.);

Por. pol. *kłącze* 'podziemny pęd u bylin', 'wypusty ziemniaczane, na których rośnie nać', 'uschła nać ziemniaczana' (SJP PAN, Karłowicz SGP, SGŚC), 'pozostałość z obdartego pierza' (SGŚC).

Pierwotne nomen z wokalizmem *-o-* do niepoświadczonego **klękti* (zob. też *klękati*) ze znaczeniem 'coś zgiętego, skrzywionego, przykurczonego' niezachowany poza językiem pol. (Sławski SE II 256). W części języków mogło dojść do wymieszania z kontynuantami *kľuka, klъkъ*, mającymi podobne znaczenia do przytoczonych wyżej.

Sławski SE II 256. *P.S.*

klъcati *klъcajǫ* zach. i płd. 'stukać, uderzać', 'pulsare'; 'rozbijać', 'contundere'

~ czes. dial. *klcat* 'drzemać' (Kott Dod. DSM), *kľcať* 'rąbać, ciąć' (Bartoš DSM);

słe. od XVI w. *kólcati* (*se*) *-cam* 'mieć czkawkę' (SSKJ), *kolca* mi se 'mam czkawkę' (Megiser 1592), w XVI w. też 'uderzać' (Besedje 16. st.), dial. *kolcati (se)* 'mieć czkawkę' (Karničar Obir, Tominec Črni vrh), ch./s. *kȕcati kȕcàm* od XVI w. 'uderzać, stukać, łomotać' (Vuk, Belostenec), chorw. dial. *kȕcat* 'uderzać w coś' (Sekulić Bačk.), *kȕcat, kȕca* mu se 'mieć czkawkę' (HDZ II 115, Palkovits Burgerland), czakaw. też *kľcat* 'mieć czkawkę' (Berneker SEW I 525), serb. *кл́ца* 3 sg. 'skubać zębami' (Dinić Timok), *клцам* 1 sg. 'uderzać, tłuc' (Živković Pirot), czrng. *ḱуцāти* (też z metatezą *цу̑кāти*) 'pukać, stukać; uderzać, bić' (Stanić Uskoci), scs. **кльцати кльцаѭ кльцаѥши**, przen. 'rozmyślać; mędrkować' (SR BAN, SS X–XI), bułg. *кълцам* 'siekać, tłuc, rozbijać', 'dziobać' (BTR, RBKE, Gerov RBE), dawne *клю́цамъ* 'uderzać, rąbać' (Duvernois), dial. *кълцам* 'rozdrabniać coś siekierą' (BDial. I 103: Strandża), *кълцам*

'rozdrabniać coś' (BDial. III 89), maced. dial. *клъцнъ* pf. 'uderzyć, stuknąć czymś ostrym' (BDial. VI 43: zach. Tracja). ~

Tu też może formy z innym wokalizmem, powstałe może pod wpływem bliskoznacznych kontynuantów *klǔkati* i *klьvati*: chorw. dial. czakaw. *kljũcat* 'uderzać dziobem; kłuć, przebijać' (Jurišić Vrgada, też sztokaw. Peić–Bačlija RBB), serb. dial. *кљуцам* : *кљу́цам* 'dziobać' (Ćupić Zagarač, Dinić Timok), bułg. dial. *кл'оцам* 'rozbijać; dziobać' (Botevgrad), *кл'у̀цам* 'dziobać' (BDial. I 193, BDial. I 252, Vakarelska-Čobanska Samokov), *клю̀цам* 'siekać' (RROD), *кл'оцам* 'rozdrabniać siekierą' (BDial. II 86), ukr. dial. *кльо́цати* 'stukać, dudnić' (Leks. Bjul. II: Odessa), dial. hucul. *klʹucaty* 'kołatać; mieć stosunek płciowy' (Janów SH).

Por. czes. dial. *glcat* w znaczeniach równych *klcat*, też *gĺcat* 'jeść łapczywie; dziobać (tylko o kurach)' (Malina Mistřice).

Wyraz dźwkn., por. tu należące *klǔkati* (Berneker SEW I 525). Może pokrewny z lit. *klukšėti klukšiù* 'szlochać' i *kluksiėti kliuksiù* 'pleść, bredzić', łot. *klukstêt, klukšķêt* 'gdakać; pukać, stukać' (Berneker SEW I 525), o wyrazach bałt. zob. Fraenkel LEW 273, Machek Studie 23. *P.S.*

klьjь zob. **klějь**

klьvačь *klьvača* 'ptak z dużym dziobem, mocnym dziobem; dzięcioł', 'Picus'

~ stpol. w XV w. *klwacz* 'młot' (Słownik stpol.), stczes. *klvač* 'o osobie kłótliwej' (Gebauer Sl.), sła. dial. *klúváč* 'zagięte widły' (SSN);

bułg. *кълва̀ч* 'dzięcioł, Picus' (BTR, RBKE, Gerov: też *кльво̀чь*), dial. *кл'ува̀ч, кълва̀ч* 'dzięcioł' (BDial. III 89, Stojkov Banat, Vakarelska-Čobanska Samokov), *кл'ова̀ч* 'ts.' (BDial. IV 111: Pirdop), 'ostry przyrząd stolarski do rycia w drzewie dębowym' (BDial. IV 210: Trojan), maced. dial. *кълвач* 'dzięcioł' (Peev Kukuš, BDial. VIII 258: Kostur);

ros. dial. *клева́ч* (też *клеве́ц*) 'ostro zakończony młotek do żłobienia bruzd w kamieniu młyńskim' (Slovarъ Urala, SRNG), 'drewniany młotek używany przy pracach z gliną' (Sl. Priamurʹja), ukr. dial. bojkowskie *кл'ува́ч* 'żołna' (KDO). ~

Por. też od tematu form praes. *klǔjǫ*: słe. *kljunáč* 'ptak, z wielkim dziobem; bekas, słonka' (SSKJ);

2. z suf. *-akъ*: bułg. dial. *кълва̀к* 'dzięcioł' (BDial. I 103), ukr. *клюва́к* 'dzięcioł' (SUM);

Derywat od *klьvati* (zob.) z suf. *-ačь*. *P.S.*

klьvati *klǔjǫ* 'dziobać, uderzać dziobem', 'rostro tundere'; 'wykluwać się', 'excludi', 'zach. i płd. 'kiełkować', 'germinare'

~ pol. dawne od XV–XVIII w. *klwać* 'dziobać, dziobem wykuwać' (Słownik stpol., SP XVI IBL, L.), później pod wpływem form praes. *kluć* 'dziobać', tak też w dial. (Olesch Sankt Annaberg, Karłowicz SGP), od XVIII w. zwykle refl. *kluć się* 'wylęgać się (o pisklętach)' (też dial. np. Szymczak Domaniewek), dawne *kluć się* 'dobywać się,

wyrastać (o zębach)', kasz. *klvac -vą* (z wtórną formą *klëc* (*są*) *klëją* (*są*)) 'wykluwać się z jaja', 'kiełkować' (Lorentz PW), tylko w formie wtórnej refl. *klëc są* 'kluć się, wydobywać się z jaja (o pisklętach)' (Sychta SK), połab. *ḱláją* 3 pl. praes. 'wygrzebują, dziobią', dłuż. *kluwaś* dawne 'dziobać, uderzać dziobem', potem *kluwaś* (*se*) 'kluć się, wykluwać się' (Muka), głuż. dial. *kluwać so* 'przekomarzać się' (Pfuhl), dial. rzadkie *kluć* 'kiełkować' (Sorb. SA 1, m. 19, mylnie identyfikowane z kontynuantami *kъlěti*), stczes. od XIV w. *klvati kľuju* 'dziobać, uderzać dziobem' (Gebauer Sl.), czes. *klovati klovu* : *klovám* 'dziobać, bić dziobem', refl. *klovati se* 'kluć się, wylęgać się', *kluvač se* 'wylęgać się' (Sochová Lašsko), *klut se* 'ts.' (Steuer Baborów, Gregor Slav.-buč., Malina Mistřice, Horečka Frenštát), *kluč sa* 'kiełkować' (Sochová Lašsko), *kľut sa* 'wylęgać się; kiełkować', *kľut, klovati* (*se*) 'kluć się' (Bartoš DSM), *klit* : *kľút* 'kiełkować' (Kott Dod. DSM), sła. *kľuvať* (*sa*) *kľujem* (*sa*), dziś częściej *kľuť* (*sa*) (od XVII w.) 'dziobać, uderzać dziobem', 'wykluwać się' (SSJ, HSSJ), dial. *klvat* : *klovať* 'dziobać', *klovať sa* 'przebijać skorupę przy wylęganiu', 'kiełkować' (SSN), też *glbať* : *glmať* 'dziobać, skubać' (Kálal), *kľuc kľuje* 'kłuć, bóść' (Buffa Dlhá Lúka);

słe. *kljuváti kljújem* (wtórnie też *kljúvam*), i pod wpływem form praes. *kljúti kljújem* 'dziobać, uderzać dziobem', dial. *kljuvati* (Erjavec Ravna Gora), ch./s. od XVII w. *kljùvati kljȕjēm* 'dziobać' (Belostenec), chorw. dial. czakaw. *kljuvat* : *kjūvãt* 'uderzać dziobem, dziobać' (ČDL, Šimunović Brač, Palkovits Burgerland), *kljovãt* (Kalsbeek Orbanići), kajkaw. *kluvãti* (HDZ VI 451), sztokaw. *kljùvat kljȕjem* (Sekulić Bačk.), 'kłuć, przebijać' (Peić–Bačlija RBB), serb. dawne *kljȕvati kljȕjēm* 'dziobać' (Njegoš), dial. 'dziobać, uderzać' (Dinić Timok, Mitrović Leskovac), *kljuvȁt se kljȕjem se* 'wykluwać się' (Elezović Kos.-Met.), *kljȗvî* '(o jajku) pękać', '(o pisklętach) uderzać dziobem od środka jaja' (SDZ XXXV 59: Banat), czrng. 'chwytać zębami, dziobem; uderzać dziobem', 'powoli jeść' (Stanić Uskoci), cs. **кльвати кльвѫ** : **клюѭ** 'dziobać' (Miklosich LP), bułg. *кълвá -ѐш* 'dziobać, uderzać dziobem' (Mladenov BTR, RBKE, Gerov), dial. (też w deklinacji na *-ам*) 'ts.' (SbNU XXXI 285), też *кл'ова -ѐш* (BDial. I 193), częste w formie *клувѐ* (: *кловѐ*) 'ts.' (BDial. II 86, BDial. III 232, BDial. IV 111, Umlenski Kjustendil), w obu formach też w znaczeniu 'rąbać, siekać' (BDial. V 183: Rodopy, Płd. Rodopy, Erkeč), *кловù* 'kiełkować' (Vakarelska-Čobanska Samokov), maced. *колве* : *колва* 'dziobać', *клови* 'kiełkować' (RMJ), dial. *кăлве* 'dziobać; bić' (Peev Kukuš);

rus.-cs. **кльвати клюю** 'dziobać, uderzać dziobem' (Srezn.), ros. *клева́ть клюю́ клюёшь* 'dziobać', 'brać (o rybie)' (SSRJ), dawne też 'bić, tłuc' (SIAN), refl. *клева́ться* 'uderzać dziobem, szczypać' (SSRJ), dial. *клева́ть клю́ю клю́ешь* (: *клюю́ клюёшь*) 'uderzać dziobem, dziobać; dłubać' (np. SRSO Dop., Slovarь Smolensk., Slovarь Rjazan.), też 'bić, tłuc; walić, grzmocić' (Opyt Dop., SRNG), 'kąsić, żądlić (o żmijach i owadach)' (Slovarь Rjazan., Slovarь Severa), 'gryźć (nasiona, orzechy)' (Slovarь Rjazan., Slovarь Mordov.), 'brać przynętę (o rybie)' (Slovarь Rjazan., Myznikov Belomorьje), 'dłubać, nacinać' (MS Pribalt.), 'nacinać żarna przy pomocy specjalnego młotka' (SRNG), 'robić rowki w kamieniu młyńskim' (Slovarь Don.), 'sadzić nasiona' (Slovarъ Urala, SRNG), ukr. *клюва́ти клюю́ клюёш* 'dziobać', 'chwytać przynętę (o rybie)'

(URS, SUM), dawne i dial. też 'bić (o pulsie)' (Hrinčenko), *кл'óвати* 'uderzać dziobem, dziobać' (Moskalenko Odesa), brus. od XVI w. *клювáць клюю* 'dziobać, uderzać dziobem' (Nosovič), 'brać przynętę (o rybie)', *клявáць клюю* 'wielokrotnie uderzać czymś ostrym' (TSBM, HSBM), dial. *клювáць* : *клявáць* 'dziobać', 'brać (o rybach)' (Sloŭnik Sennenščyny), *клёвáць* 'dziobać, uderzać dziobem' (Turaŭ). ~

Por. czes. *klíčiti* 'wypuszczać kiełki, o życie, ziemniakach, cebuli' (domniemana forma stczes. *kl̆učiti* niepoświadczona w tym znaczeniu), czes. dawne *klíč* 'oczko w ziemniaku' (Jungmann, SSJČ); być może w związku z tą rodziną pozostaje też serb. *klȉca* 'kiełek (u roślin)', 'zarodek (w jajku)' (RSAN);

2. dial. moraw. *gl̆vat gl̆vu* 'dziobać' (Bělič Dol., Malina Mistřice, Kazmíř Valašsko).

W poszczególnych językach zmiany w paradygmacie polegające na analogicznym wyrównaniu bądź to do inf. *kl̥vati*, bądź do praes. *kl̆ujǫ*. Por. Stanislav DSJ II 500, gdzie o sła. formach *kl̆uť* : *kl̆uvať*, oboczności charakterystycznej też dla innych języków. Dziwi brak poświadczeń scs. i strus., jednak bogate poświadczenia gwarowe zdają się wskazywać na prasłowiańskość wyrazu.

Najbliższe odpowiedniki w bałt. i lit. *kliáuti klivù* 'zawisnąć, zaczepić się', łot. *kļaûtiês kļaûnuôs* 'oprzeć się o co' (Trautmann BSW 137, Fraenkel LEW 274, tam zestawienia z innymi wyrazami bałtyckimi). Stosunek morfologiczny *kl̥vati kl̆ujǫ* do wyrazów bałt. analogiczny do *bl̥vati bl̆ujǫ* (zob.) (Sławski SE II 238). Wyrazy słow. zapewne związane z rodziną *kl̆uka* (zob.) (ESSM X 82–83).

Regularny rozwój semantyczny: 'dziobać, uderzać dziobem' > 'wykluwać się z jaja' pozwala uznać oba znaczenia za psł. Podobny rozwój znaczenia w wypadku (raczej późniejszego) zach. i płd. 'kiełkować, wyrastać'. Zwracają uwagę reliktowo zachowane formy niezwrotne ze znaczeniem 'wykluwać się z jaja', które prezentują najprawdopodobniej stan psł.

Vaillant RES XIX 104–105, Sławski SE II 237–238, ESSM X 82–83. *P.S.*

kl̆eveta 'plotka', 'rumor', 'oszczerstwo', 'calumnia'

~ czes. od XIV w. *kleveta* 'potwarz, plotka', dial. moraw. z pierwotnym *v* tylko w znaczeniu specjalnym 'ozdobne szmatki zawieszone na świerku wyobrażającym Marzannę w obrzędach ludowych' (Bartoš DSM), częściej z przejściem *v* > *b*: *klebeta* : *klẽbeta* 'plotka' (Malina Mistřice, Bělič Dol., Horečka Frenštát), też n. *klebeto*, *kleveto* (Hruška DSCh), *klebety* pl. 'plotki' (Lamprecht Opava, Steuer Baborów, Kellner Štramberk), w znaczeniu specjalnym *klẽbeta* 'łańcuch z kolorowego papieru', *klebety* pl. 'wydmuszki z jajek' (Kott Dod. DSM), z czes. pol. dial. *klebiota* 'plotka', też 'gaduła' (Pluta Dzierżysławice), *klebety* pl. 'plotki' (Golec CSG, Steuer Sulków, SGŚC, Nitsch DPŚ 204), sła. zawsze z przejściem *v* > *b*: *klebeta* 'plotka' (SSJ, HSSJ: XVII w.), dial. *klebeta* (*chlebeta*) 'ts.' (SSN), *klebeti* pl. 'plotki' (Sipos Bükk-Gebirge);

słe. *kleveta* 'oczernienie' (wg Pleteršnika z cs.), ch./s. *klẽveta* 'ts.' (z cs., RMat., Daničić RSS, Njegoš), *klẽveta* 'ts.' (Stanić Uskoci), scs. **клєвета** : **клєвета** 'potwarz' (Sadnik–Aitzetmüller HAT, SJS), śrbułg. z XV w. **клєвета** 'potwarz' (Davidov Kozma), w XVII w. 'ts.' (Ivanova Troj. dam. XVII) bułg. *клевета̀* 'oczernienie' (Rečnik Botev, RBKE,

Mladenov BTR), tak też dial. *клевѣта* (BDial. VI 185) : *клѣвета* (BDial. III 88), maced. *клевета* 'ts.';

strus. od XI w. **клєвєта** 'obwinienie, kalumnia' (Slovarь DRJ), ros. *клеветá* 'ts.', dial. 'połajanki, wymyślania, przekleństwa' (Slovarь Severa, też SRNG), ukr. *клеветá* 'kalumnia, potwarz' (SUM, Żel. (z cs.), brus. dawne z XVI w. *клевета* 'zniesławienie, jawne oczernienie' (HSBM, Sloŭnik Skaryny). ~

Deverbativum od *kľevetati* (Vaillant RES XXII 192). Mniej przekonuje Trubačev VSJa 2, 37–38 uważający wyraz za derywat z suf. *-ota* od **kleviti* (przeczy temu brak śladów miękkości *v*).

Orel, Ad fontes Varbot 268. *P.S.*

kľevetati *kľeveťǫ* : **kľevetiti** *kľeveťǫ* 'plotkować', 'dissipare rumores'; 'oczerniać', 'infamare'

kľevetati: ~ czes. od XV w. przestarz. i dial. *klevetati -cu -ceš* 'plotkować; mówić byle co, pleść', 'pleść, bajdurzyć, gadać' (Přír. slov.), w stczes. też 'wyrażać niezadowolenie, szemrać, sarkać', 'kłócić się, spierać' (Gebauer Sl.), dial. *klevetati* : *klebetati* 'robić plotki, gadać, pleść' (przejście *v* > *b* znane już w stczes., Gebauer HMČ I 429–430), sła. dawne *klebetať* : *klevetať* 'plotkować' (HSSJ: XVII–XVIII w.);

słe. *klevetáti -âm* 'oczerniać' (z cs., Pleteršnik, Snoj SES 729), ch./s. *klevètati klèvećēm* : *klevètām* 'nękać poleceniami', 'oczerniać; obmawiać', 'plotkować' (RMat., RJAZ: Belostenec z XVIII w., u Vuka brak, zapewne cerk.), chorw. dial. *klevětćot, klevetȁt* 'głośno i uporczywie doradzadzać, napominać' (HDZ VII 501), serb. dial. z Czarnogóry *klevetȁt* 'obmawiać, oczerniać' (Elezović Kos.-Met.), scs. **клєвєтати клєвєщѫ клєвєщєши** 'oczerniać, spotwarzać' (SSJ X–XI, Sadnik–Aitzetmüller HAT, SR BAN), **клєвєтати** 'ts.' (SJS), bułg. dial. *клевѣтам* 'oczerniać, rzucać oszczerstwa; donosić' (BDial. II 187: Rodopy);

strus. i rus.-cs. **клєвєтати клєвєуоу клєвєуєть** (też w formie cs. **клєвєтати клєвєщоу клєвєщєть**) 'oczerniać, spotwarzać', 'obwiniać, robić zarzuty' (Slovarь DRJ, SRJ XI–XVII, SAR), ros. z cs. *клеветáть клевещý клевéщешь* 'oczerniać, szkalować', dial. *клеветáть клеветáю* 'wciąż powtarzać' (Slovarь Karelii), *kľьv'eťať* 'plotkować' (Słownik starowierców), ze zmianą samogłoski refl. *клевотáться* 'kłócić się, lżyć się nawzajem' (Slovarь Rjazan.), ukr. *клеветáти* 'oczerniać, obmawiać' (Żel.), refl. *клеветáтися клевечýся клевечешся* 'gadać, dużo mówić, spierać się' (Hrinčenko), łemk. *клеветáти* 'paplać, plotkować', też 'klekotać' (Horoszczak SŁP), stbrus. **клєвєтати** 'donosić na kogoś, plotkować, zniesławiać' (HSBM). ~

kľevetiti: ~ czes. od XV w. *klevetiti* 'plotkować' (Jungmann, też Kartoteka Slovník stč.), w dial. zwłaszcza morawskich zwykle z wtórnym *b* < *v*: *klebetit -ím* 'plotkować' (Malina Mistřice, Bělič Dol.), *klebećić* (Steuer Baborów), stąd pol. dial. *klebecić* 'plotkować' (Golec CSG, Steuer Sulków), z wtórnym niewłaściwym przegłosem *klebiocić* 'mówić dużo i nieprawdę; plotkować' (Pluta Dzierżysławice), sła. *klebetiť* 'plotkować' (HSSJ od XVII w.), 'plotkować, obmawiać' (SSSJ), dial. 'ts.' też zawsze z wtórnym *b* < *v* (zach. SSN: Dolny Kubin, Ripka Dolnotrenč. i wsch.: Sipos Bükk-Gebirge);

bułg. od XVII w. *клеветя -ùш* 'szkalować, oczerniać, rzucać oszczerstwa' (RBKE, Ivanova Troj. dam. XVII), dial. *клевѐтам* 'ts.' (BDial. II 187: Rodopy), maced. *клевети* 'szkalować';

ros. dial. *клеветúть клевечý клеветúшь* 'oczerniać, spotwarzać' (SRNG: Tomsk). ~

Czasownik intensywny do *kľьvati* (zob.) z suf. *-etati* jak *trepetati* od *trepati*. Vaillant RES XII 192, por. też Gebauer HMČ III cz. II, 369. Rozwój znaczenia *kľьvati* 'kuć dziobem, dziobać' > 'plotkować, oczerniać'. Wyraz znajdował się zapewne pod wpływem bliskiego semantycznie *klepati* (zob.), co tłumaczyłoby regularny wokalizm *-e-* w pierwiastku. Jest to więc wynik kontaminacji *kľьvati* i *klepati* (por. literaturę u Toporova, KSIS XXV 75). *P.S.*

kľučiti *kľučǫ* 'wykrzywiać', 'inflectere'

~ pol. *kluczyć* 'posuwać się do celu okrężną drogą, zmieniając wciąż kierunek, zwykle w celu zmylenia pogoni', dawne też 'krzywić się': niewiasta zgarbiona, *skluczona* (L.), dial. nowsze 'kręcić kluczem w zamku', 'zamykać drzwi na klucz' (Brzeziński Krajna, SOWM), kasz. *klëčëc* : *klučëc* 'zamykać na klucz' (Sychta SK), dłuż. dawne z XVII w. *klucyś* 'zabijać gwoździami' (Schuster-Šewc EW 559: z Chojnana: *kliuzu, zakliuzu*), głuż. *klučić* 'zaginać, zakręcać, np. o końcach wbitych gwoździ' (Jakubaš), stczes.: *klúčiti -ču* 'obezwładniać, paraliżować' (Gebauer Sl.), też 'martwić, trapić, niepokoić' (SSJČ), sła. dawne *kľučit* 'łączyć razem; ściągać' (HSSJ);

słe. *kljúčiti -im* 'zginać, wykrzywiać, pochylać', *ključiti* hrbet; refl. *kljúčiti* 'pochylać się, garbić się' *ključiti se* pod bremenom (SSKJ, Pleteršnik), ch./s. *klučîti* : *klučìti* 'dotknąć' (Frančić), cs. **ключити ключѫ ключиши** 'zamykać' (Miklosich LP), scs. tylko refl. **ключити ся ключѫ ся ключиши ся** 'zdarzać się; wypadać' (SS X–XI, SSJ: Mar., Zogr.);

stros. **ключити** 'wydawać (w czyjeś ręce)', refl. już strus. **ключитиса ключоуса ключитьса** 'zajść; zdarzyć się', 'pasować, nadawać się; być wygodnym, odpowiednim' (Slovarь DRJ, SRJ XI–XVII, Srezn.: też 'zamykać'), ros. prefig. *приключúться* 'zdarzyć się', *исключúться* 'wykluczyć, wyłączyć', ukr. dawne refl. *ключúтися* 'zdarzać się, przytrafiać się', prefig. *вы́ключыць* 'wykluczyć'. ~

Nie należy tu stczes. *klučiti -ču* 'karczować' (Gebauer Sl.), zob. *kŕčiti*. Wyjaśnienia wymaga semantyka czasowników wsch.słow.

Denominativum od *kľučь* albo *kľuka* (zob.). Znaczenie motywowane przez dobrze poświadczoną dla *kľučь* i *kľuka* semantykę 'coś zakrzywionego, zgiętego'. Znaczenia nawiązujące do przyrządu służącego do otwierania i zamykania są wyraźnie późniejsze.

ESJS 319, Sławski SE II 237. *M.J.*

kľučь *kľuča* 'zakrzywiony drąg; drąg zakończony hakiem lub rozwidleniem', 'pertica hamo terminata'; 'drewniany hak', 'uncus ligneus'

~ pol. *klucz* dziś 'przyrząd służący do otwierania i zamykania zamków i kłódek', 'szyk, w jakim lecą niektóre ptaki wędrowne, szczególnie żurawie, przypominający

kształtem literę V', stpol. powszechne 'klucz', też 'narzędzie w kształcie haka o rozmaitym zastosowaniu' (Słownik stpol.), 'podpora w kształcie rozwidlonej u góry żerdzi' (SP XVI IBL), dawne też 'łapka na zwierzęta', 'sposób poruszania się zająca' (L., SWil., SW), dial. 'drąg, drążek, czasem zakrzywiony na kształt haka i służący do zawieszania czegoś', np.: 'drąg żurawia przy studni', 'krzywy kawał żerdki, na którym wiesza się kocioł z żętycą', 'pionowo rozszczepiony dyszel, do którego przyczepia się uprząż', 'żelazny hak służący jako wędka' (Karłowicz SGP), *kluc* 'rodzaj dyszla przy kolcach pługa' (Wietrzyk Gorlice, Szewczyk Lachy Sądeckie), kasz. *kluč* 'klucz, urządzenie do zamykania i otwierania zamków, kłódek' (Sychta SK), połab. *kľąuc*, *kľąjc* (Polański SE 260–261, dłuż. od XVII w. *kluc* 'klucz', 'duży hak' (Muka; Schuster-Šewc EW 560 z Chojnana: *kliuz*), głuż. *kluč* 'klucz' (Jakubaš), czes. od XIV w. *klíč* (w stczes. *ključ*) 'przyrząd do otwierania i zamykania zamków i kłódek', już w stczes. przede wszystkim w tym znaczeniu (SSJČ), stczes. też 'tyka ze zgiętym na kształt haka końcem', 'rodzaj pułapki': lovčí *klíč* (Gebauer Sl.), dawne też 'hak' (Jungmann, SSJČ), sła. od XV w. *kľúč* 'klucz' (SSSJ, HSSJ, Ryšánek Žil. Kn.), dawne też 'narzędzie do ściągania i rozluźniania', dial. też 'śruba na grzędzieli pługu', 'drabina zakończona hakami', 'drąg zabezpieczający kalenicę słomianej strzechy' (SSN);

słe. *kľúč kľúča* 'narzędzie do otwierania i zamykania zamków', 'inne narzędzia służące do otwierania czegoś, np. otwieracz do konserw', dial. pl. *kľúči* 'zakręt na drodze' (SSKJ), dawne 'zakrzywiony hak do wyciągania słomy albo siana ze sterty', 'część ramy pługa', 'pionowy element rusztowania, na którym opiera się pokrycie dachu', 'szczepka winnej latorośli częściowo odcięta od macicy', 'szyk lotu ptaków wędrownych': *ključ* žerjavov, požarni *ključ* 'pogrzebacz, ożóg' (Pleteršnik), ch./s. *kljûč kljúča* 'klucz', 'hak', scs. **ключъ ключа** 'klucz; zamek, zamknięcie' (SS X–XI, SSJ: np. Supr., Zogr., As.), bułg. *ключ* 'klucz', dawne 'pętla' (Gerov, BTR), dial. *кл'уч* 'ts.' (BDial. III 89, BDial. VII 68), 'oczko przy dzierganiu, szydełkowaniu itp.' (BDial. II 188: Rodopy, BDial. V 75), 'staw łączący dwie kości' (BDial. V 179: Rodopy), 'metalowe umocnienie trzpienia w urządzeniu tkackim' (BDial. X 121: z Mołdawii), maced. *клуч* 'klucz', anat. 'obojczyk', dial. *кл'уч* 'klucz', też 'rodzaj węzła' (BDial. VI 43: zach. Tracja);

strus. **ключъ ключа** 'klucz; zamek', 'gwóźdź; hak', 'bosak' (Slovarь DRJ, SRJ XI–XVII, Srezn.), ros. *ключ ключá* 'przyrząd służący do otwierania i zamykania, klucz' (SRJ), dawne też 'kółko na burcie łodzi służące do zaczepiania wiosła', też plt. *ключи* (Dal), dial. 'żerdź zagięta w formie haka, np. na końcu żurawia', 'część kosy', 'część warsztatu tkackiego', 'przyrząd do rozwodzenia zębów piły', 'drewniany kołek, do którego mocuje się skrzydła niewodu' (SRNG), 'urządzenie w warsztacie tkackim mocujące jego przednią i tylną część' (Slovarь Urala), ukr. *ключ ключá* 'urządzenie do otwierania i zamykania zamka', 'narzędzie do wkręcania i wykręcania nakrętek, śrub, itp.' (SUM), dawne i dial. 'żerdź z hakiem służąca do nabierania wody ze studni albo źródła' (Hrinčenko), 'przyrząd do transportowania siana', 'ostry zakręt rzeki, potoku' (Hucul. Gov.), adv. *ключем*, *ключами* 'w szyku jeden za drugim, tworząc kąt', brus. od XVII w. (a od XVI w dawnym znaczeniu 'system łączący kilka

folwarków') *ключ ключá* 'metalowy przyrząd do otwierania i zamykania zamka', 'narzędzie służące do umocowywania albo odkręcania czegoś', 'stado ptaków (zwykle gęsi, żurawi) lecących w szyku tworzącym kąt' (TSBM, HSBM, też dial.: Cychun Grodno SNM), 'narzędzie do dokręcania', 'długi drąg zakończony hakiem biegnący od szczytu strzechy i służący umocnieniu konstrukcji' (Šaternik Červ.). ~

Nie należy tu dźwkn. maced. dial. *кл'учв* 'gdakać, o kokoszce' (BDial. V 231: zach. Tracja), podobnie jak oparte na *kľukati* (zob.) bułg. i maced. 'stan silnego wrzenia wody' (BDial. V 179: Rodopy, BDial. VIII 253: Kostur) oraz ros. *ключ ключá* 'źródło' (Sławski SE II 240).

Derywat powstały przez nawarstwienie się suf. *-jь* na *kľuk-* (zob. *kľuka*) z takim samym pierwotnym znaczeniem, wtórnie wyspecjalizowanym w nazwy różnych narzędzi w kształcie zakrzywionego albo rozwidlonego drąga.

ESJS 319, Sławski SE II 236. *M.J.*

kľuditi *kľuďǫ* 'czyścić; porządkować; usuwać', 'purgare; ordinare; abducere'; 'wprowadzać spokój, łagodzić', 'tranquillare, mitigare'

~ pol. tylko dial. śląskie *kludzić* 'prowadzić' (Karłowicz SGP, MS Górnego Śląska, SGŚC, Golec CSG, Nitsch DPŚ, Pluta Dzierżysławice), też 'znosić albo zwozić z pola do stodoły, o zbożu' (Steuer Sulków, SGŚC), *kludzić kęsy* 'wodzić tratwę, jeździć tratwami' (Zaręba Siołkowice), 'oporządzać, porządkować', 'sporządzać, sprawiać' (Karłowicz SGP), refl. 'odchodzić; wynosić się': *kluć se*! (Olesch Sankt Annaberg), 'przeprowadzać się' (Golec CSG, Milerski Zach.-cieszyn., Cieśla Śląsk), poza Śląskiem z przejściem *kl-* > *chl-* 'ts.' (Karłowicz SGP), tak też w kasz. *chlëzëc są* 'robić się schludnym, przebierać się' (Sychta SK), dłuż. od XVII w. *kluźiś* 'czynić uległym, opanowywać, poskramiać', refl. *kluźiś se* 'stawać się łagodnym, potulnym' (Muka, Chojnanus Wybór), głuż. *kludźić* 'poskramiać, ujarzmiać, kiełzać', 'oswajać' (Jakubaš), 'sprzątać, czyścić' (Pfuhl, Kral), stczes. *kľuditi kľuzu* (bez przykładów na tę formę) 'wprowadzać spokój, łagodzić', 'doprowadzać do porządku, czyścić, sprzątać', 'uprawiać, o roli', 'chodzić o coś, dotyczyć czegoś' (Gebauer Sl., MSČS, Jungmann), czes. *kliditi* 'zbierać, sprzątać', 'doznawać; zyskiwać', refl. *kliditi se* 'wynosić się; powoli odchodzić' (SSJČ), dial. *kľudiť* : *kludĭt* 'prowadzić, np. o bydle': *kľudiť* statek na jarmak (Kellner VN), też 'gadać, paplać', 'wymyślać komuś, ganić' (Bartoš DSM, Horečka Frenštát), 'czyścić, sprzątać' (Gregor Slav.-buč., Sochová Lašsko), 'zwozić z pola do stodoły (o zbożu)' (Steuer Baborów), refl. *kludĭť se* 'przeprowadzać się' (Králík Kelč, Lamprecht Opava, Sochová Lašsko), sła. dawne od XVII w. i dial. *kľudiť* : *kľúdiť* 'zwozić plony z pola' (HSSJ), 'czyścić; porządkować, sprzątać' (HSSJ, Kálal, SSN), też 'odganiać', 'gadać, pleść', 'trwonić, tracić' (Kálal);

cs. z XVI w. **клюдити клюжда** 'szydzić. wyszydzać' (Milosich LP);

stros. **клюдити клюжоу** 'mówić, powiadać; rozmawiać', 'wyśmiewać, wyszydzać', 'ganić' (SRJ XI–XVII, Srezn.). ~

Por. ros. dial. formy bezokolicznika utworzone w oparciu o formy praes.: *клюжить клюжу клюжишь* 'ganić' (SRNG).

Etymologia niejasna. Najbliższe odpowiedniki w językach germ.: goc. *hlūtrs* 'czysty', stwniem. *hlūttar* 'czysty, jasny' z ie. *klūd-* : *kleu̯d-* (Rejzek ČES 276), por. też gr. *κλύζω* 'oblać, opłukać'. Niewykluczony również związek z lit. *šlúoti* 'zamiatać', jednak w tej sytuacji należałoby przyjąć, że w rdzeniu ie. istniała oboczność *kleu̯d-* : *k'leu̯d-* (w językach kentumowych, np. germańskich i grece, mogą być kontynuowane obie postacie). Sławski SE II 239 uważa *kľuditi* za denominativum od *kľudъ*. Pierwotne znaczenie niepewne. Przy uznaniu związku z wymienionymi wyżej wyrazami ie. najbardziej prawdopodobne wydaje się przyjęcie 'czyścić, sprzątać, porządkować; usuwać', które dają punkt wyjścia dla części pozostałych znaczeń. Przynależność wyrazów ros. niepewna – ewentualny rozwój semantyczny 'uspokajać' > 'rozmawiać'.

Machek ES² 256, Rejzek ČES 276, Boryś 541–542, ESSM X 54, Sławski SE II 239.

M.J.

kľudъ *kľuda* zach. 'spokój', 'pax'

~ może połab. *klau̯d* z niepewnym znaczeniem 'myśl; pomysł; rada' (Polański SE 261, Olesch Thesaurus), czes. od XIV w. *klid* (w stczes. *kľud*) 'stan spoczynku, bezruchu; spokój' (SSJČ), dawne też 'pokój, brak wojny' (Gebauer Sl., Jungmann), sła. *kľud* 'spokój; stan równowagi wewnętrznej' (SSSJ, HSSJ: XVIII w., Kálal), dial. pejorat. 'o człowieku leniwym albo nieruchawym, niezdarnym' (SSN). ~

Por. ros. dial. *клюдь* 'porządek; piękno' (Dal, SRNG).

Derywat wsteczny od *kľuditi*. Inaczej Sławski SE II 239, który przyjmuje przeciwny kierunek derywacji.

M.J.

kľudьnъ *kľudьna kľudьno* zach. 'spokojny; łagodny', 'tranquillus; placidus'

~ dłuż. *kludny* 'uległy, ustępliwy, posłuszny' (Muka), w XVII w. 'odpowiedni, stosowny' (Chojnanus Wybór), głuż. *kludny* 'spokojny, łagodny, potulny; oswojony' (Pfuhl, Jakubaš), stczes. od XV w. *kľudný* 'spokojny, nastrojony pokojowo' (Gebauer Sl.), czes. *klidný* 'nieruchomy': *klidna* hladina rybnika, 'cichy, spokojny', 'nieulegający wzruszeniom, opanowany' (SSJČ), sła. *kľudný* 'spokojny, opanowany' (SSSJ). ~

Por. czes. z wtórnym stwardnieniem głoski *l*: *kloudný* 'dobry, porządny', 'ładny' (SSJČ).

Derywat z suf. *-ьnъ* od *kľudъ*.

M.J.

kľuka 'zakrzywiony drąg; drąg zakończony hakiem lub rozwidleniem', 'pertica hamo terminata'; 'drewniany hak', 'uncus ligneus'

~ pol. od XVI w. *kluka* 'coś zagiętego i zakrzywionego na końcu, hak' (SP XVI IBL), pl. *kluki* 'tyki do przytrzymywania, umocowywania chrustu', wcześniej na początku XV w. NO *Kluka* (SSNO III 24) oraz demin. *kluczka* 'hak' (Słownik stpol.), dial. 'hak, drąg zakończony hakiem lub rozwidleniem; drąg z hakiem używany przy wyciąganiu wiadra z wodą ze studni' (Karłowicz SGP, Dejna RKJŁ XXIII 194, MS Górnego Śląska, Górnowicz Malbork, Sychta Kociewie, MAGP II m. 81: też 'żerdka wisząca u żurawia'),

'nosidło na wodę, koromysło' (AJPP m. 89, też pl. *kluki* (Golec CSG, SGŚC), 'pogrzebacz' (SOWM), 'kostur' (Nowak Żywiec), 'nos drabiny siennej' (Zaręba Siołkowice), szczątkowo śląskie 'płoza u sań' (MAGP II m. 51–52), przen. 'duży nos' (powszechne w gwarach), *kluki* pl. 'kołki lub deseczki zbite na krzyż, umacniające górne snopki słomianego dachu' (Nitsch WP II 27: Młpol.), kasz. *klëka* 'jarzmo' (MAGP IV 190), 'płoza u sań', 'duży, krzywy nos', płd. *kluka* 'laska sołecka' (Sychta SK), 'klapa na ucho u kapucy', 'klamka; drewniana zasuwa u drzwi' (Ramułt, Lorentz PW), połab. *kľáukə* 'penis', stdłuż. *kluka* 'pokrywka garnka' (Chojnanus Wybór), głuż. *kluka* 'zakrzywienie, hak; kurek strzelby; korba' (Pfuhl), czes. *klika* 'klamka; korba; coś krzywego, zagiętego', stczes. od XV w. *kľuka* 'hak, drąg zakończony hakiem lub rozwidleniem' (Gebauer Sl.), dial. *kluka* 'klamka, uchwyt', 'drewniany hak' (Svěrák Karlovice, Králík Kelč, Malina Mistřice, Bartoš DSM, Lamprecht Opava: zwykle demin. *klućka*), 'część jarzma' (Kazmíř Valašsko) *kľuka* 'drewniany hak', 'żerdź do wyciągania wody ze studni' (Bartoš DSM), 'długa żerdź z żelaznym hakiem do łamania gałęzi', 'laska, do której przywiązywano tabliczkę z ogłoszeniem zarządzeń i obsyłano po gminie' (Kott Dod. DSM), sła. *kľuka* od XVII w. 'korba', 'klamka; hak' (HSSJ), dial. też 'zakrzywiony drąg, uchwyt przy studni, rękojeść, hak' (Kálal), 'część różnych urządzeń, dźwignia, którą się coś wprawia w ruch', 'część kosy, rękojeść', 'żerdź z hakiem; kij, pałka z zagiętą rękojeścią' (SSN), dial. wsch. *kluka* 'kołowrót u studni', 'część krosna' (Ripka Dolnotrenč.);

słe. od XVI w. (Besedje 16. st.) *kljúka* 'klamka; hak (zwykle żelazny)', 'hakowaty, zakrzywiony przedmiot, np. drąg', 'zakrzywiona część laski' (Pleteršnik, SSKJ), przen. 'chuda, niezgrabna kobieta' (SSKJ), dial. *kljuka* 'rączka przy kosisku kosy' (Tominec Črni vrh), dial. *kluka* 'laska do przyciągania gałęzi przy zbieraniu wiśni' (Jakomin Sv. Anton), *klȕka* 'hak, klamka' (Novak Beltinci), chorw. od XVI w. *kljuka* 'hak' (Stachowski Megiser), 'rygiel, zasuwka; klamka' (Belostenec), dziś 'hak' (Anić RHJ), dial. czakaw. *kjȕka* 'hak, narzędzie zagięte na końcu, by można było dosięgnąć jakiegoś przedmiotu' (HDZ VII 500, por. też *kȕka* 'hak na dziobie łodzi, na której zaczepia się linę'), 'pętla; hak' (ČDL, Šimunović Brač, też: 'zakrzywiony na końcu przyrząd do zbierania oliwek'), 'klamka u drzwi' (Mahulja Omišalj, Moguš Senj), *klȕka* 'ts.' (HDZ I 163), dial. sztokaw. *kljȕka* 'hak' (HDZ V 369), serb. *kljȕka* 'hak', dial. 'zakrzywiany, rozwidlony drąg' (RMat., Vuk), cs. **ключа** 'podstęp' (Miklosich LP), bułg. *клю̀ка* 'plotka, obmowa' (Mladenov BTR, RBKE), dawne 'intryga' (Duvernois);

strus. **ключа** 'chytrość; obłuda; oszustwo' (Slovarь DRJ), 'samochwała, pyszałek' (Srezn.), 'kij z zakrzywionym końcem', 'pogrzebacz', 'kostur' (SRJ XI–XVII), ros. *клюка́* 'kij z zakrzywionym końcem' (SSRJ), dawne 'laska, kostur' (pl. *клюки́* 'kule, szczudła'), 'przebiegłość, chytrość, obłuda, oszustwo' (SIAN, Slovarь SPIg., Ruk. Leks.), dial. 'pogrzebacz' (Slovarь Mordov., Slovarъ Urala, Melьničenko Jaroslavl, Slovarь Kuzbassa, MS Pribalt., SRSO, Sl. Priamurьja, Opyt, Eliasov Zabajkalьe, Sl. staroobrjad. Zabajkalьja, SRNG też: *клюк*), też inne przedmioty: 'łopata; kij z rozwidlonym końcem' (Slovarь Karelii), 'szczypce; uchwyt do trzymania patelni' (Slovarь Novosybir.), 'rodzaj pogrzebacza z deszczułką do wygarniania węgli z pieca chlebowego; kosior' (Słownik starowierców), 'zakręt rzeki', 'zaczepka, chytra odpowiedź',

'człowiek nieprostolinijny i zaczepny' (SRNG), ukr. *клю́ка* 'kula, szczudło' (SUM) 'zakrzywiony drąg', *клюкú робити* 'kluczyć (o zającu)', dial. 'kij z hakiem, hak' (Hrinčenko, Verchratśkyj Znadoby južnorus.), 'pogrzebacz, ożóg' (Dzendzelivśkyj Zakarp. I m. 27), bojk. 'drewniana klamka w drzwiach; hak; wieszak' (KDO), hucul. 'patyk hakowaty, hak drewniany' (Janów SH), brus. dial. *клюка́* 'pogrzebacz' (Sloŭnik Sennenščyny), *клю́чка* 'haczyk do zaczepiania postronków pługa' (ŽS 222: Polesie Drohiczyńskie), 'wydłużony kołek, na który nawija się nici' (Šatalava BDS). ~

Por. stczes. *kľukatý* od XV w. 'krzywy'.

Nie należą tu liczne poświadczenia wyrazu w znaczeniach pochodzenia onomat. i przen. 'kwoka; kobieta' (pej.), np. pol. dial. *kluka* 'kwoka' (np. Karłowicz SGP), kasz. *kluka* 'kwoka, stara krowa' (Sychta SK), maced. dial. *кльу́ка* 'kura' (Vidoeski Kumanovo), które są postaciami wtórnymi, powstałymi pod wpływem kontynuantów czasownika *kľukati* (zob.) w znaczeniu 'kwokać, gdakać'.

Niektóre znaczenia pol. dial. *kluka*, kasz. *klëka*, m.in. 'płoza u sań' (MAGP II m. 51–52, Sychta SK) mogą być wynikiem wpływu kontynuantów bliskoznacznego *klękъ 1.* : *klęka* (zob.), por. np. dial. *kląka* 'płoza u sań' (Sychta Kociewie), *klęka* 'ts.' (SOWM), *klęka* 'biegun kołyski; płoza sań' (Dejna RKJŁ XXIII 193), kasz. *kląk*, *kląka* : *klëka* 'płoza u sań' (Sychta SK), *klęk* 'drzewo niezbyt grube, skrzywione, nadające się do wyrobu giętych mebli i płóz do sań' (Zborowski Zakopane), pl. *klęki* 'pień drzewa zagięty przy końcu, ociosany, z którego robi się płozy sań' (Kucała PSM 101).

Wyraz utworzony na gruncie słowiańskim przy pomocy suf. *-ka* dodanego bezpośrednio do pierwiastka sprowadzającego się do ie. *klēu-* : *klāu-* 'zahaczyć (się), zaczepić (się); zaryglować', 'hak, zakrzywiony i rozwidlony drąg' (Pokorny IEW 604). Brak dokładnych odpowiedników ie. Najbliżej stoją: lit. *kliūti kliūvù* 'zawisnąć, zaczepić się', 'zawadzać, przeszkadzać', *kliáutis* 'łączyć się, ściśle przywierać', łot. *kļaût kļaûju* 'nachylać, naginać' (Fraenkel LEW 274), łac. *clāvis* 'klucz; drąg, belka, zasuwa', *clāvus* 'gwóźdź', *claudō* 'ryglować, zasuwać, zamykać' (Walde–Hofmann I 229–330), gr. *κλείς* 'zasuwa, zapora, rygiel; klucz' (Frisk GEW I 867–868).

Powszechne w ros. (już w strus.) znaczenia 'podstęp, oszustwo', 'samochwała, pyszałek' wywodzą się z pierwotnego 'coś krzywego, zgiętego', por. paralelne sematycznie *lǫka* (Berneker SEW I 528, Vasmer ES II 531).

Sławski SE II 239–240, tam też o innych próbach etymologicznych. *P.S.*

kľukati *kľukajǫ* 'wydawać dźwięk naśladujący stukanie albo gdakanie ptaków', 'pulsandum seu glociendum voce imitari'; 'stukać, pukać', 'pulsare'; 'kwokać, gdakać', 'glocire'; 'pić z bulgotem', 'cum bilbendo bibere'; 'gotować się z bulgotem', 'bullire'

pol. dawne od XVI w. i dial. *klukać* 'wydawać głos, np. wabiąc dzięcioły' (SP XVI IBL), 'burczeć, bulgotać' (L.), dial. 'kwokać, gdakać' (Karłowicz SGP, Sychta Kociewie, Brzeziński Krajna, SOWM), kasz. *klukac -ają* 'kwokać, gdakać' (Ramułt, Sychta SK), sli. *klùkac -kają* : *-čą* 'kwokać, gdakać', 'bulgotać (o płynach)' (Lorentz SlW), dłuż. *klukaś klukam* 'kwokać', 'bulgotać (o płynach)' (Muka), dial. 'kwokać, gdakać' (Fasske Vettschau), głuż. *klukać klukam* 'ts.' (Pfuhl, Trofimowič);

słe. od XVI w. *kljúkati kljûkam* 'pukać, stukać, np. do drzwi' (Besedje 16. st., Megiser 1592, Pleteršnik), też 'stukać (o sercu)', też 'o głosie dzwonka' (Pleteršnik), dial. *klȕkati* 'dziobać' (Novak Beltinci), ch./s. od XV w. *kljȕkati kljȕkām* 'gnieść, tłoczyć; wtłaczać, nadziewać (np. gęś)', też dial. sztokaw. (Peić–Bačlija RBB), dawne od XVII w. i dial. płn.-zach. 'hałasować, uderzać', 'stukać, pukać, kołatać' (RJAZ: Belostenec), dial. też *kljùkati kljùkām* 'kipieć, wrzeć' (RJAZ), serb. *kljȕkati* : *кљу́кати кљу́кам* 'ts.', też 'usilnie wkładać siłą pokarm do dzioba gęsi' (RMat.), czrng. *кљу́кати* i *кљу́кати* 'łapczywie, dużo jeść' (Stanić Uskoci, Vujičić Prošćenje), 'zanurzać w wodzie, zatapiać' (Stanić Uskoci), cs. **клюкати клюкаѣ клюкаѥши** 'hałasować' (Miklosich LP), bułg. dawne *клю̀кам* : *клю̀квам* 'stukać, pukać' (Gerov, Duvernois), dial. *клю̀кам* : *клю́кам* 'stukać, pukać', 'kąsać, gryźć' (Mladenov BTR), *кл'у̀кам* 'tłuc, uderzać niezręcznie' (Vakarelska-Čobanska Samokov), 'rąbać kości zabitego zwierzęcia' (BDial. III 89), z innym wokalizmem *кльо̀кам* 'gotować się z bulgotem (o wodzie)' (Razlog, SNU XLVIII), *кл'укѝти* 'ts.' (BDial. III 89), maced. *клука* 'pukać, stukać, kołatać', 'kłuć, rwać (o ranie)', dial. 'dziobać, kłuć' (RMJ), *kľukat* 'pukać, dziobać' (Hendriks Radožda-Vevčani), *кл'у́ке* 'rwać (o ranie)', 'kąsać (o wężu)' (Peev Kukuš), *кл'у́че* 'wrzeć, gotować się mocno' (Peev Kukuš), *klukám se* 'trącać się, zderzać' (Mazon, Filipova-Bajrova DSA);

strus. od XII w. **клюкати клюкаю клюкаѣть** 'oszukiwać; działać chytrze' (Slovarь DRJ), (co do znaczenia por. stros. **клюканиѥ** 'hałasowanie, stukanie'), ros. *клю́кать клю́каю клю́каешь* 'dużo pić, upijać się', dawne 'uderzać, stukać; rzucać pałki przy grze', 'lekko uderzać po czymś toporem; postukiwać', bić, uderzać', 'postukiwać dziobem (o ptakach)' (SIAN), dial. też *клюка́ть клюка́ю клюка́ешь* 'ts.' (SRNG), 'drzemać; czuwać, nie spać' (Slovarь Don., Slovarь Karelii), 'opuszczać nos' (Slovarь Smolensk.), 'kwokać, gdakać', 'czkać' (też *клу́кать клу́каю клу́каешь*, Slovarь Karelii, SRNG, Slovarь Kuzbassa, SRNG), refl. *клю́каться* 'padać na ziemię, zwłaszcza o pijanym' (Slovarь Mordov.), *клюка́ться* 'ruszać się, zginać się (o rękach)' (Melьničenko Jaroslavl; też refl.: не *клюкаются*, SRNG), ukr. *клю́кати клю́каю клю́каєш* 'dziobać, kłuć', 'pić, upijać się' (SUM, Hrinčenko), dial. też 'bić (o pulsie)', 'drzemać' (Sl. ukr. woroneż.), brus. dawne *клю́каць* 'dziobać, kłuć czymś ostrym (np. gwoździem)', 'drzemać, pochylając głowę', 'pić (o alkoholu)', 'chwiać się, zataczać się' (Nosovič), dial. *клюкать* 'pić, upijać się', 'uderzać' (Rastorguev Brjansk). ~

Por. też bułg. dial. *клю̀кай-дъ́рво* 'dzięcioł' (Mladenov BTR), też maced. dial. *kľukáj dervo* 'ts.' (Hendriks Radožda-Vevčani);

2. o znaczeniach 'kwokać, gdakać' z innym wokalizmem por. sła. dial. *klokať* 'kwokać' (Wágnerová Klenovec, Roman Kokava), ukr. dial. *кльо́кати кльо́качу кльо́качиш* 'kwokać, gdakać' (Hrinčenko), por. też połab. *klut'e* 'kwoka' przez Polańskiego SE 258 traktowanego jako pożyczka ze śrdniem. *klucke* 'ts.', ale mogące też być derywatem wstecznym od niezapisanego **klukăt*.

Wyraz onomat. od dźwkn. *klju! klju!* (por. pol. dial. z Warmii i Mazur *klu-klu!* przywoływanie kurcząt, ros. dial. *клю-клю!* przywoływanie indyczki, SIAN, Preobraženskij ES 320, Vasmer REW I 575), zbudowany za pomocą normalnego w tym typie suf. *-k-*, por. co do budowy *klokati, krakati, charkati.*

Podobne budową i znaczeniem wyrazy znane w innych językach, por. lit. *kliaugė́ti* 'klekotać, gęgać, gdakać, kwokać; hałasować; rozbrzmiewać', *kliukė́ti* : *kliugė́ti* 'brzmieć, bulgotać', *klukčióti*, *klukšnóti* 'połykać', *klùkš!* 'bul-bul!', łot. *klaũkstêt* 'rozbrzmiewać; klekotać, stukać, łoskotać', *klaũks!*, *klaukt!* 'o jasnym dźwięku', *klukstêt* 'kwokać; bulgotać; bić (o sercu)', *kluk-kluk!* 'o dźwięku wydawanym przy połykaniu, bulgotaniu', niem. *glucken* 'kwokać; bulgotać', śrwniem. *glucken*, *klucken* 'kwokać', dniem. *klucken* 'pić'.

Iljinskij AslPh XXIX 491, Berneker SEW I 529, Machek Studie 16, Sławski SE II 242. *P.S.*

kľunǫti *kľunǫ* 'dziobnąć', 'rostro tundere'

~ sże. *kljúniti kljûnem* 'dziobnąć, uderzyć dziobem' (też dial., Tominec Črni vrh), ch./s. *kljũnuti kljũnēm* 'dziobnąć', przen. 'lekko uderzyć' (w słowniku Voltiggia z początku XIX w.) *kljuniti kljunim* 'ts.' (ze sże., RJAZ), serb. dial. *кљу́нути кљу́нēм* 'potknąć się; paść ze zmęczenia; upaść na twarz', czrng. też *кљунӯти* 'chwycić coś raz w dziób (o ptakach)' (Stanić Uskoci), 'potknąć się' (Vujičić Prošćenje), 'opaść z sił, omdleć' (Ćupić Zagarač);

ros. *клю́нуть клю́ну клю́нешь* 'dziobnąć, uderzyć dziobem' (SSRJ), też dial., np. Slovarь Mordov.), *клю́нуть* (też *клю́кнуть*) 'uderzyć' (Slovarь Karelii, Myznikov Belomorje), 'użądlić, ukąsić (o żmijach, pszczołach i osach)' (Slovarь Karelii, Slovarь Severa, Slovarь Rjazan.), też 'schylić się do ziemi' (SRNG), ukr. *клю́нути* 'dziobnąć, uderzyć dziobem' (SUM, Hrinčenko), dial. bojk. *кл'у́нути* 'uderzyć siekierą' (KDO), brus. *клю́нуць* 'dziobnąć' (też dial. '(o kurze)' (Sloŭnik Sennenščyny), 'wziąć przynętę (o rybie)' (TSBM). ~

Forma jednokrotna oparta na dawnym temacie praes. *kľujǫ*, *kľuje*, który w poszczególnych językach wypierał pierwotny inf. *kľьvati* (zob.). Należy też liczyć się z wpływem czasownika *klúkati* (forma *kľuknǫti* > *kľunǫti* identyfikując się z derywatem od *kľuti*, np. ros. *клю́нуть* 'dziobnąć' < *kľuti* : *клю́нуть* 'wypić wódki, wina' *kľuknǫti*). W przypadku znaczeń 'schylić się do ziemi', 'potknąć się', 'paść' możliwy też wpływ kontynuantów czasownika *kloniti* 'chylić, pochylać, zginać' (zob.).

Por. *kľuvъ*, *kľunъ*. *P.S.*

kľunъ *kľuna* płd. i wsch. 'dziób', 'rostrum'

~ sże. *kljûn* 'dziób', też w różnych nazwach technicznych (SSKJ), w XVI w. *kljun* (Besedje 16. st., Megiser 1592), dial. *kljun* 'dziób' (Karničar Obir), *klun* (Erjavec Ravna Gora), chorw. od XVI w. *kljûn* 'dziób' (Anić RHJ, Stachowski Megiser), dial. czakaw. *kljûn* (Moguš Senj, Kalsbeek Orbanići, Jurišić Vrgada, DevinNuovSelo), *kľũn* (Palkovits Burgerland), *kjûn* (ČDL, Šimunović Brač, Mahulja Omišalj), *kjun* 'dziób łodzi' (Vidović PR), sztokaw. *kljûn* 'dziób' (Peić–Bačlija RBB, Sekulić Bačk.), bośn. pot. *kljûn* 'nos' (Halilović Sarajevo), serb. *kljûn* 'dziób' (RMat.), dial. 'czubek obuwia' (Vuk), u Mikalji (XVII w.) 'hak', czrng. *кљӯн* 'dziób' (Stanić Uskoci), *кљун* 'czubek opanka' (Zlatanović RGJS), cs. **клюнъ** 'dziób', bułg. *клюн* 'ts.', dawne *клюнъ* 'dziób'

(Duvernois), dial. *кл'ун* 'ts.' (BDial. III 89), maced. *клун* 'ts.' (RMJ), dial. *кљун* (Vidoeski Kumanovo), *kľun* 'dzióbʼ (Hendriks Radožda-Vevčani);

stros. i rus.-cs. **клюнъ** 'dzióbʼ (SAR, Slovarь CSRJ, Srezn., SRJ XI–XVII), ros. dial. *клю́н, -а* 'ts.' (SIAN), ukr. dial. *клюн* 'ts.' (Żel.). ~

Por. ch./s. *kjȕna* 'rodzaj hakaʼ (Vuk), a także stpol. NO *Klun* w XV w. (SSNO III 19, s.v. *Klon*), którą jednak łączy się (nie bez zastrzeżeń) z apelatiwum *klon* (por. SEMSNO cz. I 109).

Derywat wsteczny od *kľunǫti* (zob.).

Por. *kľuvъ*. *P.S.*

kľusati *kľusajǫ* płd. i wsch. : **klusati** *klusajǫ* zach. 'biec kłusem', 'tolutim incendere'; 'iść niezgrabnie, chromać', 'claudicare'

kľusati: ~ słe. *kljúsati kljúsam* 'chodzić, stąpać chwiejnie, niezgrabnie', ch./s. *kljȕsati kljȕsāti* wyjątkowo w XVIII w. 'biec kłusem', dial. w Dubrowniku 'chodzić niezgrabnie', może też 'potykać się' (RJAZ), serb. *kljȕsati* 'biec kłusem (o koniu); jechać kłusem; biec, pędzić; spieszyć się' (RMat.), bułg. dial. *клю́сам* : *клю́ся -иш* 'kłusować (o koniu)', 'biec kłusem' (Mladenov BTR), dial. *кл'о̀сам* 'chodzić powoli za kimś' (Vakarelska-Čobanska Samokov);

ros. dial. *клюса́ть* 'jeździć, poruszać się, zbaczając z drogi' (SRNG: Nowogród). ~

kľusati: ~ stpol. XVI–XVIII w. *kłusać kłuszę* 'biec, jechać kłusem' (u Volkmara z 1623 r. też *kłuszam*, od początku XVII w. do XVIII w. *kłusam*), z obocznymi postaciami *kłosać, kłósać* (SP XVI IBL), stpol. *kłusać się* : *kłosać się* 'niewygodnie jechać konno', 'wałęsać się', u Volkmara *kłuszę się, kłuszam się* 'chromając stąpać, chromać' (Sławski SE II 277), głuż. *klusać* 'kłusować' (Jakubaš, Zeman), *klusać klusam* 'biec, jechać kłusem', czes. *klusati klušu* : *klusám* 'biec kłusem', stczes. *klusati klušu* 'ts.' (Gebauer Sl.), sła. XVI w. *klusať klusám* 'jechać kłusem' (SSJ, HSSJ), dial. *klusať* (SSN), *klusaťi* (Matejčík Novohrad). ~

Z pol.: ukr. dial. *клусува́ти* 'biec, jechać kłusem' (Żel.).

Por. maced. dial. *кл'у́ске* 'iść za kimś, wlec się' (Peev Kukuš).

Etymologia nie całkiem pewna. Zob. też *kļsati*. Za najbliższe odpowiedniki uważa się lit. *klùpti klumpù* 'potykać się, padać; klękać', łot. *klupt klùpu* 'potknąć się, przewrócić się, upaść', *klàupât* 'potykać się', też gr. *κάλπη* 'kłus', *καλπάζω* 'kłusować'. Według Otrębskiego LP I 136 najbliższym odpowiednikiem jest lit. dial. z Daukszy *klušinéti* 'potykać się' (za nim Fraenkel LEW 276, który oddziela sła. *klusati* od lit. *klùpti* i rekonstruuje podstawę derywacyjną **klušas* 'potykający się, chromy, kulawy', zob. o tym Sławski SE II 278). *P.S.*

kľusę *kľusęte* zach. i płd. 'zwierzę pociągowe', 'iumentum'

~ stpol. i dawne *klusię* od XV w. 'zwierzę pociągowe i juczne (zwłaszcza młode), koń, osioł' (Słownik stpol.) (jako NO już w r. 1224: *Klusięta*, Taszycki Rozprawy I 84, 105), ostatnie przykłady z przełomu XVI/XVII w., kiedy forma została wyparta przez wyraz *kłusak* (zob. niżej), kasz. *klùsą -ąca* 'koń' (Lorentz PW), stczes. od XIV w. *kľúsě*

kľusěte 'zwierzę pociągowe i juczne, zwłaszcza młode': jako orné *klysye* (Gebauer Sl.), *kľusě* : *klísě* 'źrebię, bydło w ogóle' (MSČS);

sże. *kljúse -eta* 'zły koń, szkapa', dial. *kljusè -éta* 'ts.' (Pleteršnik, też Tominec Črni vrh), ch./s. *kljúse kljúseta* 'szkapa', w RJAZ 'kucyk, zwierzę juczne, pociągowe', chorw. w XVII w. *kljuse* 'Mannus, mały koń' (Belostenec), dial. *kljûse -eta* 'słaby, chudy koń' (HDZ IV 435, Sekulić Bačk.), *klȕse* 'ts.' (HDZ VI 451), *kljúse kljùseta* 'ts.' (Peić–Bačlija RBB), serb. *kljúse kljùseta* 'młody koń' (Vuk), 'koń niskiego wzrostu; słaby i chudy koń' (RMat.), czrng. *кльусе кльусѣта* 'oślę, słaby koń' (Ćupić Zagarač), 'o niezgrabnej osobie' (Stanić Uskoci), scs. **клюса клюсате** 'zwierzę pociągowe, juczne' (SSJ: Supr., SS X–XI), bułg. dial. *клюсѐ* 'młody koń jeszcze nieużywany do jazdy; konik' (Mladenov BTR), *клюсѐ* 'drobny koń' (Razlog, SNU XLVIII), *кл'усѐ* 'drobny roboczy koń' (BDial. I 252);

strus. **клюса клюсате** 'zwierzę pociągowe; zwierzę juczne; osioł, łoszak' (Slovarь DRJ), 'źrebię, koń' (Srezn.), stros. **клюсꙗ** 'muł', 'koń pociągowy', 'ogólnie o roboczym bydle' (SRJ XI–XVII), stukr. z XVII w. **клюса** 'koń' (Slavynecьkyj Leks.); stbrus. z XV w. **клюсꙗ** 'młode zwierzęcia pociągowego (konia, osła)' (HSBM). ~

Por. pol. *kłusak* (już u Kn.) 'koń ciężko noszący', dziś 'koń przyuczony do szybkiego kłusa' (formacja z suf. *-ak* typowa dla płn. Polski, zob. II 243), kasz. *kłusa* 'klacz; koń' (Karłowicz SGP), czes. *klisna* 'kobyła, klacz', sła. dial. *klusa* 'kłusak, koń wyścigowy' (Kálal), sże. *kljúsa* 'szkapa', w XVI w. *kljusina* 'kobyła' (Megiser 1603), serb. dial. *кльȕсина* 'stary koń' (Vujičić Prošćenje), bułg. dial. *клюса* кон 'nędzny koń' (Mladenov BTR).

Etymologicznie tu należą wyrazy oznaczające pułapki na zwierzęta: serb. pl. *kljûse, kljûsā* f. 'urządzenie do łapania dzikich zwierząt, sidła' (Njegoš), dial. *кльуса* 'ts.' (Vujičić Prošćenje, Elezović Kos.-Met.), bułg. dial. *клю́са* 'drewno przywiązywane do nogi bydlęcia, by nie biegało' (Mladenov BTR), *кл'уса* 'pułapka na zwierzęta' (BDial. II 86, SbNU XXXI 285).

Derywat od pierwiastka występującego też w *kľusati* : *klusati* (zob.) z suf. *-ęt-* typowym w nazwach istot młodych (o suf. zob. III 11–19, Machek, LP I 87–98).

Znaczenie 'nędzny koń, zwierzę pociągowe' < 'zginać (się), chylić (się)', por. paralelny rozwój w *klękа*, sże. *kljúka* 'szkapa, nędzne bydlę' (zob. *kľuka*).

Sławski SE II 243–244, ESJS 320. *P.S.*

kľbъ *kľba* 'coś wypukłego, napchanego, kłębiastego', 'aliquid pulvinatum globosum'

~ stczes. od XV w. *klub -a -u* 'staw, przegub', 'kłąb' (Gebauer Sl.), czes. anat. *kloub -u* 'ts.' (SSJČ), słc. *kľb* 'staw, przegub' (SSJ), dial. też *kúb* : *klúb*;

ukr. dial. *ковб -ба* 'żołądek świni', brus. dial. *коўб -ба* 'żołądek bydła', 'węzeł włosów zawijany z tyłu głowy'. ~

Por. z ewentualnego pełnego stopnia apofonicznego ros. dial. *кóлоб* 'bryłka ugnieciona (np. z ciasta, gliny); okrągły chleb'.

2. por. pol. *kiełbasa*, czes. *klóbasa*, ch./s. *kobàsa*, dial. *kubasa, klobàsa*, ros. *колбасá* wyraz o niepewnej genezie (nie wyklucza się zapożyczenia z języków orientalnych)

sprowadzany do różnych postaci, w tym do **kǫbasa*. Derywacja od *kǫbъ*, uzasadniona semantycznie, budzi wątpliwości ze względu na niespotykany suf. **-asa* (Boryś SE 229).

Etymologia niejasna. ESSM XIII 181 i 183 zestawia z *kǫbati* rekonstruowanym na podstawie poświadczeń czes.-sła. w znaczeniu 'dziobać' i ros. dial. w znaczeniu 'szyć'. Zestawienie, formalnie w pełni uzasadnione, nie ma jednak podstaw semantycznych. Na temat *kǫbati* (opartego na ie. *(s)kolb-*) więcej Varbot 318–320. ESSM XIII 189–190 proponuje zestawienie z *kǫpь* 'łabędź', który sam, mimo nawiązań bałt., sprawia trudności w etymologizacji (zob. Sławski 146–147). *M.J.*

kǫ́bь *kǫ́bi* płn. 'mała rybka rzeczna z rodziny karpiowatych, Gobio gobio'

~ pol. od XV w. *kiełb kiełba* (stpol. *kiełb́*, o oznaczaniu miękkości wygłosowych wargowych zob. Rozwadowski GJP 181, Stieber RF 74) 'gatunek ryby, Gobio fluvialitis Flem.' (Słownik stpol.), dial. *kiełb* 'kiełb, Gobio gobio' (Dejna RKJŁ XXIII 181), *kełb* (Górnowicz Malbork, SOWM, Sychta Kociewie), *kiełb* : *kiołb* (Szewczyk Lachy Sądeckie), kasz. *ḱełp -pa* : *ḱełb -ba* (Lorentz PW);

ros. dial. płd. *колбь*, *кобль* 'ts.' (Dal). ~

Por. pol. dial. płn.-wsch. też *kiełbuk* (z pol.: lit. dial. *kełbas*, *kełbùkas*, literac. *kilbùkas* 'Gobio', Fraenkel LEW 236).

Zasięg wschodni dokumentują liczne derywaty, np. ros. dial. *колбá* 'ts.' (Dal), *ḱьłbuk*, *ḱełbuk*, *ḱełbik*, ukr. dial. *кóвблик*, *кóвбель*, *кóвбень* 'ts.', por. też ukr. *кóблик* 'piskorz' (z uproszczeniem grupy spółgłoskowej).

Etymologia niepewna. Być może derywat z suf. *-jь* od *kǫbъ* 'coś wypukłego, napchanego, kłębiastego', co można uzasadnić wyglądem ryby charakteryzującej się dużą głową (Boryś SE 229). Zestawiane także z alb. *kulp* czy *kulb* 'rodzaj ryby słodkowodnej' (np. Sławski SE II 143); pochodzenie wyrazu alb. ze słow. jest mało prawdopodobne ze względu na tylko płn. zasięg wyrazu psł. *P.S.–M.J.*

kǫčь *kǫča* zach. i płd. 'pień, wystający fragment rośliny', 'coś wystającego', 'aliquid quod supra superficiem eminet'

~ stpol. tylko w NO *Kiełcz* pod koniec XIII w. (SSNO II 572), wywodzonej od *kieł* lub od *kǫčь*, też *Kilc* : *Kiłcz* w XIV w. w Wielkopolsce (SSNO II 573), pol. dial. *kiełcz* wyjątkowo 'chojak' (Kolberg Lud, Seria IX, Poznańskie I, 1875, s. 55: *kiołc*), ze Śląska Cieszyńskiego *k'ełcz*, *k'iłcz* 'karcz' (Sławski SE II 145), dial. *kiełcz* 'żerdź, chojak' (Karłowicz SGP: Wlkp.), głuż. *kołč* 'barć' (Pfuhl, Trofimowič, też dial. Michalk), stczes. *kluče* 'karczowisko' (Gebauer Sl.), czes. *kluč* 'pole nowo wykarczowane, karczowisko', moraw. *klč* 'karcz, karczowisko' (Bartoš DSM), zob. Gebauer HMČ I 296, sła. dawne *kĺč* 'pień drzewa lub krzewu', 'krzew winorośli' (HSSJ), *klč* 'pień, kloc; korzeń; karcz' (Bernolák), dial. *kĺč* 'korzeń albo pień drzewa; krzew winorośli' (SSN), *kĺš* 'pień' (Orlovský Gemer);

słe. *kôłč -i* f. 'odcięty pęd winorośli amerykańskiej do szczepienia szlachetnych odmian winorośli' (SSKJ), chorw. dial. czakaw. *kūč* 'odmiana winorośli (biała)' (ČDL). ~

Por. mniej pewne odpowiedniki: połab. *kåu̯có* 'głownia' (Lorentz ZslPh III 316–317), pol. dial. wsch. *kilce* 'pędy ziemniaka' (Paryl Tuligłowy), głuż. *kołčić* 'wydrążać pnie', 'karczować', bułg. dial. *клъ́чим се* : *къ́лчим се* 'wykręcać się, krzywić się' (BDial. III 232 i 237), stros. z XVI w. *колча* 'położone nisko, podmokłe, bagniste miejsce' (SRJ XI–XVII), ros. dial. *колч* 'niewielkie wzniesienie porośnięte trawą lub mchem' (Slovarь Rjazan.), *колч* 'kępka trawy, kępa' (Slovarъ Smolensk.), ros. *ко́лча* : *ко́лоть* 'zmarznięte błoto, nierówności na drodze' (SSRJ), ukr. *ка́лча* 'zmarznięte błoto', brus. dial. *ко́ўча* 'coś niezgrabnego, bezkształtnego' (Turaŭ). ~

Prawdopodobnie derywat od ie. *kel(ə)-* 'uderzać, ciąć, rąbać' (z apofonią jak w *kъlъ*) z suf. *-k-jo-* (o tym suf. Meillet Ét. 352, Leskien BN 506), por. co do budowy *kr̨čь*. Por. też *kolti*. W przypadku znaczenia 'karcz' nie można wykluczyć wpływu kontynuantów tego ostatniego lub swego rodzaju kontaminacji obu form.

Sławski SE II 144–145. *P.S.*

kl̨dunъ *kl̨duna* wsch. 'znachor; czarownik', 'magus'

~ ros. od XVII w. *колду́н -á* 'czarownik' (SSRJ, SRJ XI–XVII, Ruk. Leks., też dial. np. Slovarь Smolensk.), 'znachor', 'drużba na weselu' (SRNG, Slovarъ Urala), brus. dial. *каўду́н* 'czarownik' (SPZB, Sloŭnik Sennenščyny), *калду́н* 'wiedźmin', też 'rodzaj zabawy' (BMM IV 197: Homel). ~

Tu nie należą wyrazy słe. *kolduš*, ch./s.*kolduš* 'żebrak', sła. dial. *kolduš* 'ts.' (Sipos Bükk-Gebirge), które są zapożyczeniami z węg. *koldus* 'ts.'.

Być może wariant z udźwięcznieniem spółgłoski do *kl̨tunъ* (zob.). Z takim rozwiązaniem opowiada się ESSM XIII 185, odrzucając jednocześnie związek z lit. *kalbà* 'mowa', łot. *kalada* 'hałas, spór', łac. calō -āre 'wołać, zwołać', gr. *καλέω* 'wołać', stwniem. *halôn*, *holôn* 'wołać' (tak np. Vasmer REW I 597). Na możliwość związku z *kl̨tunъ* może wskazywać częste identyfikowanie nazw kołtuna z nazwami istot mitycznych, por. np. głuż. *kołtk* 'krasnoludek' (Trofimowič), ukr. *ковтю́х* 'ts.', zob. też Sychta, JP XXXVII 30. *P.S.–M.J.*

kl̨pь *kl̨pi* 'ptak łabędź', 'Cygnus olor'

~ kasz. *kiełp* 'łabędź' (Karłowicz SGP z Hilferdinga, Ramułt), kasz.-sli. *koų̯p* : *keų̯p* : *köų̯p* 'łabędź', też z palatalnością wygłosowej spółgłoski: *kołp'* : *kółpʹ́* : *kéų̯pχ* (Lorentz GP 108, 311–312, 450, Lorentz PW), głuż. *kołp' kołpja* 'łabędź' (Pfuhl, Trofimowič);

ch./s. dial. czakaw. z Dubrownika *kûf* 'łabędź', czrng. *kûp* 'ts.' (o wyrazach ch./s. dokładnie Sławski, RS XXI 37–40, Sławski SE II 146);

stros. **колпь** w XV–XVI w. 'jakiś biały ptak' (Srezn.), **колпь** : **колбь** 'warzęcha biała' (SRJ XI–XVII), ros. dial. *колп* 'ptak wodny podobny do czapli' (SRNG), *ко́лпи* 'odmiana czapli' (Slovarь Don.). ~

Por. pol. nazwy miejscowe od XIII w. *Kiełpino*, w XV w. *Kiełpin* (NMP), ros. *ко́лпик* 'warzęcha, Platalea leucorodia' (SSRJ) (stąd czes. nowsze od Jungmanna *kolpík*, Machek ES 215), *ко́лпица* : *колпи́ца* 'ts.' (SIAN), *ко́лпик*, *ко́лпица* 'biała, szerokonosa

czapla' (Slovarь Don.), ukr. *кóлпик*, *кóлпиця* 'ts.', głuż. *kólpica* 'ts.' (nowsze u Jakubaša), *kołpica* 'łabędzica' (Pfuhl), brus. tylko NT *Каўпынéц*, uroczysko (Mikratap. Bel.: Witebsk).

Pierwotny temat na *-i-* wtórnie przeniesiony do tematów na *-jo-* (Vaillant GC II 1, 145–146). Najbliższe i jedyne pewne odpowiedniki w bałt. lit. *gulbis*, *gul̃bė*, łot. *gùlbis*, stprus. *gulbis* 'łabędź' (różnica dźwięczności spółgłosek, szczególnie w sąsiedztwie półotwartych nierzadka, zob. Sławski SE II 146–147 z bibliografią). Zob. *glьbь* na podstawie pojedynczych poświadczeń płd.słow. Dalsza etymologia niepewna. Albo od ie. dźwkn. *ghel-* 'wołać, krzyczeć' (śrwniem. *gelpfen* : *gelfen* 'krzyczeć; chełpić się', stnord. *gjalpa* 'chełpić się'), w tym wypadku ptak byłby nazwany od głosu, albo od ie. *ǵhel-* 'błyszczeć, lśnić się', w tym wypadku podstawą nazwy byłby śnieżnobiały kolor ptaka.

Sławski, RS XXI 37–40, Trautmann BSW 101, Fraenkel LEW 175, Kuryłowicz AI 230. *P.S.*

kļsati *kļsajǫ* zach. i płd. 'biec kłusem', 'tolutim incendere', 'iść niezgrabnie, chromać', 'claudicare'

głuż. *kołsać kołsam* 'kłusować', 'kołysać na kolanie' (Jakubaš, Pfuhl), możliwa przynależność kontynuantów czes. *klusati klušu* : *klusám* 'biec kłusem', stczes. *klusati klušu* 'ts.' (Gebauer Sl.), które mogą też kontynuować *klusati* (zob.: *kľusati* : *klusati*), sła. dial. *kľsať* 'kłusować' (za Sławski SE II 277);

bułg. dawne *клсѧ* 'iść inochodem' (Mladenov BTR), dial. *клсѧ* 'biec z trudem' (RROD). ~

Prasłowiańskość niepewna. Bańkowski ES I 724 uważa za intensivum od *kļtati* (zob.). Ze względu na zbieżność znaczeń możliwe późniejsze przekształcenia wskutek kontaminacji z *kľusati* : *klusati* (zob.).

Schuster-Šewc EW 598, Sławski SE II 278, Bańkowski ES I 724. *P.S.–M.J.*

kļtati *kļtajǫ* płn. 'wprawiać w ruch, kołysać, chwiać', 'vacillandum facere, agitare', wsch. też 'wydawać głośne dźwięki, stukać, uderzać', 'pultare, pulsare'

~ pol. dial. *kiełtać* : *giełdać* : *giołdać* (warianty ze spółgłoskami dźwięcznymi jak np. *pryskać* : *bryzgać*, *pluskać* : *bluzgać*) 'krajać, rżnąć tępym narzędziem', 'mleć', 'ruszać, kręcić, mieszać', *kiełtać się* 'chwiać się, kołysać się' (szczegółowo o geografii i znaczeniu Kucała, JP XXXVIII 129–131), *kiełtać* 'kołatać' (SGŚC), *kiełtać sie* 'chwiać się' (Nowak Żywiec), *giełdać* 'krajać tępym nożem' (Karłowicz SGP);

ros. *колтáть колтáю* 'kołysać, kiwać, chwiać; utykać na nogę, chromać', *колтáться* 'kołysać się, chwiać się' (SIAN), ukr. *кóвтати* 'bić, uderzać' (SUM), dial. *ковтáти* 'pukać, uderzać' (Żel.), *кáвтати* 'ts.' (Sławski SE II 147), dial. *кóвтати кóвтаю кóвтаеш* 'bić, uderzać' (URS), łemk. *коўтати* 'pukać' (Verchratśkyj Łemk.), *кóўтати* : *кóвтати* 'uderzać młotkiem w żelazo, stukać, pukać' (KDO), *ковтáться* 'stukać się pisankami, sprawdzać, czyja pisanka pęknie pierwsza (zwyczaj wielkanocny)' (Leks. Bjul. II: Odessa). ~

Por. maced. dial. *să klъ́ťa, să klătiś* 'chwieję się, poruszam się', *să klъtnuvam* 'ts.' (Małecki SW);

2. ukr. interi. *ковт!* 'o pukaniu, uderzaniu', ros. *колтыха́ть колтыха́ю колтыха́ешь* 'trząść, łopotać' (SSRJ), 'iść chwiejnym krokiem', *колтыно́гий* 'kulawy' (Opyt), dial. *колтоно́гий* 'chromy' (SRSO), *колдоба́ть колдобаю колдобаешь* 'przy chodzeniu kierować stopy do wewnątrz' (SRNG), *колды́бить* 'kuleć' (Slovarь Novosybir.);

3. stpol. NO z XV w. *Kiełtyka, Kiełdan* (SSNO II 575, wywodzone od *kiełtać, kiełdać*), pol. dial. *kiełtować sie* 'tarzać się po pościeli', *koltać się* 'tarzać się w błocie; brodzić w brudnej mętnej wodzie' (SGŚC), *kòltać sie, kultać sie* 'ts.' (Nowak Żywiec).

Z apofonią do *koltiti* (zob.) jak *kъlъ, kļčь*.

Tu nie należą ukr. *ковта́ти* 'przełykać' (SUM), ukr. *ковта́ти* 'ts.' (Bilećkyj-Nosenko), ukr. dial. *ковта́ти ковта́ю ковта́еш* 'ts.', *ко́ўтати*, też *ко́ўкати* 'żuć, gryźć' (Verchratśkyj Batjuki), *ковта́ть* (perf. *ковтну́ть*) 'przełykać' (Sl. ukr. woroneż.), *ко́ўтаць* 'ts.' (Mat. Minsk), brus. dial. *ко́ўтаць* 'ts.' (SNM), *каўта́ць* 'przełykać' (BMM IV 221: Homel), brus. dial. (albo płd. ros. dial.) *каўтать* 'połykać', *коўть* 'wyraża szybkość działania' (Rastorguev Brjansk). Są to warianty fonetyczne (ubezdźwięcznienie nagłosowego *g*) kontynuantów czasownika *glъtati* (zob.); poza znaczeniem, od kontynuantów *kļtati* różni je niemal bez wyjątku miejsce akcentu. *P.S.*

kļtunъ *kļtuna* wsch. 'splątane włosy na głowie, kołtun', 'plica polonica'

~ ros. *колту́н -уна́* 'choroba włosów na głowie, kołtun' (SSRJ), dial. *колту́н* 'fryzura ze skręconych w wałek włosów' (Manaenkova SRGB), pl. *колтуны́* 'włosy' (MS Pribalt.), *ковту́н* 'choroba, przy której splatają się włosy, kołtun; mocno zlepione włosy', *ковту́н* : *колту́н* też 'gatunek paproci, Asplenium filix femina' (SRNG, Slovarь volog. nar.), *колту́н* 'ryba lenok, Brachymystax lenok' (Sl. Priamurьja), *колду́н* 'kołtun' (Slovarь Smolensk.), ukr. *ковту́н* 'splątany kłąb włosów na głowie, kołtun' (SUM, Bilećkyj-Nosenko, Slovnyk Ševčenka), dial. *ковту́н* 'zbite w splecioną masę włosy, sierść zwierząt' (Sl. ukr. woroneż., Leks. Polesьja 42), *колту́н* : *ковту́н* 'kosmyk zabrudzonej i zlepionej wełny na owcy' (Slav. Leks.), *коўту́н* 'nierozczesane włókna, nienadające się do motania, odpady przędzy' (Leks. Polesьja 42), brus. dial. *калту́н* : *каўту́н* : *калду́н* : *ко́ўту́н* 'kołtun, zlepione włosy' (SPZB, Scjaškovič Grodno, Jankova Loev, BMM IV 244: Homel, Turaŭ, Sloŭnik Sennenščyny też: *култу́н*), tylko pl. *калтуны́* : *каўтуны́* 'ts.' (Scjaškovič Sl. Hrodz., Mat. Minsk), *каўту́н*, pl. *каўтуны́* 'odpady przy przędzeniu wełny' (Šatalava BDS), *калду́н* 'kołtun', też 'kołdun' (Scjaškovič Grodno), *калдуны́* 'zlepione, splątane włosy' (TSBM). ~

Por. ros. *ко́лты* 'zagmatwane sprawy; plotki', ukr. *кавто́к, ковтка́*, dial. też *ковтя́х* 'kołtun', pl. *ковтки* 'rodzaj loków' (Verchratśkyj Znadoby južnorus., KDO).

Z ukr.: pol. od końca XVI w. *kołtun* 'splątany kłąb włosów na głowie' (od XVII w. też *kołton* : *kołtan*), powszechne w dial. (Karłowicz SGP, Zdaniukiewicz Łopatowszczyzna, Dejna RKJŁ XXIII 215), *kołtůn* 'kołtun' (Steuer Sulków, Nowak Żywiec), z pol.: czes. *koltoun* : *koltun*, dial. moraw. *kołtun* : *kołdún* 'splątany, zbity kłąb włosów, kołtun', dial. *kołtun* 'kołtun, zlepione włosy' (Sochová Lašsko).

Nomen agentis od *kļtati* (zob.) z suf. *-unъ* (o suf. Vondrák VSG I 549–550, Sławski, PSS 1963, 88).

Sławski SE II 375–376. *P.S.*

kļzati *kļzajǫ* płn. : **klizati** *klizajǫ* 'nie móc utrzymać się na gładkiej powierzchni, ślizgać się w sposób niezamierzony', 'propter superficiem lubricam aequitatem perdere'

kļzati: ~ stpol. w XV w. *kiełzać* 'ślizgać' (Słownik stpol.), w XVI w. *kiełzać się* też 'potykać się, upadać', dial. płd. *kielzać, kiełzać* 'ślizgać (się)' (Karłowicz SGP), *kiełzać (się)* 'ts.' (Kucała PSM 178, Zborowski Zakopane, Nowak Żywiec), *kiołzać* (Szewczyk Lachy Sądeckie), w Cieszyńskiem też *klejzać* 'ślizgać się' (SGŚC, Golec CSG), w gwarach śląskich też z wstawnym *d*: *kiełzdać* : *kiołzdać* (Zaręba Siołkowice, Olesch Sankt Annaberg, MS Górnego Śląska: też *kniołzdać, klojzdać*), stczes. z XV w. *klúzati* 'ślizgać, pełzać, czołgać się' (Gebauer Sl., MSČS), czes. *klouzati* 'być śliskim, np. o błocie', 'ślizgać się' (też refl.) (SSJČ), dial. moraw. *klzat (se)* (Kott Dod. DSM, Králík Kelč, Bělič Dol. też: *glzat se*), *klzat (sa) -ám* (: *-žu*) *sa* 'ślizgać się' (Malina Mistřice), sła. w XVIII w. *kĺzať -žu* 'ślizgać się' (HSSJ), 'lekko poruszać czymś po gładkiej powierzchni': *kĺzať* prstom po skle, *kĺzať sa* 'ślizgać się po lodzie', 'zsuwać się, np. z błotnistej drogi' (KSSJ), dial. *kĺzať sa* 'ślizgać się' (SSN, Kálal, Orlovský Gemer);

ros. dawne refl. *кóлзаться кóлзаюсь кóлзаешься* 'ślizgać się' (Dal, SIAN), dziś dial. *ковзáть ковзаю ковзаешь* 'jeździć na sankach' (Slovarь Smolensk.) i (z wtórnym dostosowaniem diatezy) *кóвзать кóвзаю кóвзаешь* : *ковзáть ковзáю ковзáешь* 'wieźć kogoś na sankach po lodzie lub na saniach ciągniętych przez konie' (SRNG), refl. *кóвзаться кóвзаюсь кóвзаешься* : *ковзáться ковзáюсь ковзáешься* 'ślizgać się na śniegu, lodzie', też *ковзя́ться ковзя́юсь ковзя́ешься* (SRNG, Slovarь Smolensk.), ukr. *кóвзати кóвзаю кóвзаеш* 'ślizgać się' (URS), *кóвзати(ся)* 'ts.' (SUM), dawne i dial. *кóвзати кóвзаю кóвзаеш* 'czynić coś śliskim, wygładzać, trzeć', *кóвзатися кóвзаюся кóвзаешся* 'ślizgać się, jeździć po lodzie' (Hrinčenko, Bilećkyj-Nosenko), *ковзáться* 'ślizgać się na lodzie' (Sl. ukr. woroneż.), brus. *кóўзаць кóўзаю кóўзаеш* też refl. *кóўзацца кóўзаюся кóўзаешся* 'ślizgać się na śliskiej, gładkiej powierzchni', 'jeździć po lodzie' (TSBM), trans. 'wieźć kogoś po lodzie na saniach' (Nosovič), *кóўзаць* 'ślizgać się' (Turaŭ), *каўзáцца* : *кóўзацца* 'jeździć po lodzie' (Rastorguev Brjansk), 'przewracać się z boku na bok' (Mat. Minsk). ~

klizati: pol. dial. *klizać se* 'ślizgać się' (Steuer Sulków), *kłyjzać się* 'ts.' (Biały Pszczyna), czes. dial. *klizač* 'ślizgać' (Lamprecht Opava, Sochová Lašsko), refl. *klizać se* 'ślizgać się' (Steuer Baborów);

ch./s. *klizati se* 'ślizgać się' (Vuk, Njegoš), chorw. *klízati* 'ślizgać się; jeździć na łyżwach' (Anić RHJ), *sklizati, skliznuti* 'ześlizgnąć się, zejść z czegoś ślizgając się' (Anić RHJ);

ukr. dawne *клúзати* 'iść, kroczyć' (Bilećkyj-Nosenko). ~

O wcześniej obecności na obszarze wschodnim świadczą: strus. **скълъзнoути**, **сколъзнoути** 'poślizgnąć się' (Srezn.), **скокъльзати** : **скокользати** 'ślizgać się', **скокълзнoути** : **скоколзнoути** 'poślizgnąć się' (SRJ XI–XVII), ros. dawne *кальзúть* 'ślizgać się' (SIAN), ros. *скользúть скользжý скользúшь* 'ts.';

Etymologia niejasna. Jak wskazuje materiał, wyraz występuje też z nagłosowym *s* (*skļz-* : *skliz-*), co można by tłumaczyć kontaminacją z synonimicznym *slьzъkъ*, *slizъkъ*. Według Skoka doszło do wstawienia *-k-*: *sliz-* > *skliz*, a następnie do usunięcia *s* odczuwanego jako prefiks (Skok ER III 261). O innych próbach nawiązań zob. Sławski SE II 148. Zdaniem ESSM XIII 195 formacja ekspresywna, na co wskazują różnice w wokaliźmie.

Ograniczony do północy zasięg formy *kļzati* może być poszerzony przez bułg. *хлъзвам* : *хлъзгам* 'ślizgać się', *хлъзгав* 'śliski'. Na obecność leksemu na południu wskazuje też oboczna forma *klizati*.

Duża ilość poświadczeń intranzytywnych ze znaczeniem refleksywnym 'ślizgać się' wydaje się wskazywać na pierwotne znaczenie 'nie móc utrzymać się na gładkiej powierzchni; ślizgać się w sposób niezamierzony'. Formy zwrotne są wynikiem późniejszych wyrównań.

Sławski SE II 148, Skok ER III 261, Vasmer REW I 642, ESSM XIII 195. *P.S.*

kļzъkъ płn. : **klizъkъ** płd. i wsch. 'całkiem gładki, śliski, powodujący trudności w utrzymaniu się na nogach', 'lubricus'

kļzъkъ: ~ pol. dial. *kielski* 'śliski' (śląskie: Karłowicz SGP, SGŚC, Golec CSG), *kiełzki* 'ts.' (Zborowski Zakopane), czes. *kluzký* 'śliski', 'sprośny, nieprzyzwoity', w stczes. też 'gładki' (Gebauer Sl.), dial. moraw. wsch. *klskej* (Králík Kelč), moraw.-sła. *kłsko* : *klisko* : *kłusko* (Skulina Mor.-slov.), *klzký* 'śliski' (Kazmíř Valašsko), *klizko* 'ślisko' (Lamprecht Opava), sła. od XVIII w. dawne i dial. *klzký* 'śliski, mający gładką, śliską powierzchnię' (Kálal, HSSJ: też *kluzký*, *klizký*), dial. *klzký*, *kliskí* 'ts.', też 'tłusty' (SSN, Orlovský Gemer);

strus. i rus.-cs. **кольꙁькыи** (Slovarь DRJ, później też: **кольскыи**) 'śliski' (Srezn., SRJ XI–XVII), ros. dial. *ко́взкий* 'ts.' (SRNG, Slovarь Smolensk.), *ко́льзко* : *ко́лско* 'ślisko' (Slovarь volog. nar.), ukr. *ковзки́й* 'śliski' (SUM, Hrinčenko), brus. od XVI w. *ко́ўзкі* 'całkiem gładki, taki, na którym trudno się utrzymać, śliski' (TSBM), dawne *колзкий* (HSBM za: Sloŭnik Skaryny), *ко́взко* 'ślisko' (Nosovič), dial. *ко́ўзкі* 'śliski' (BMM IV 244: Homel, Turaŭ, SPZB). ~

klizъkъ: ~ ch./s. dawne *klȉzak klȉska* 'śliski' (RJAZ: Belostenec, Vuk), dial. chorw. kajkaw. też 'pełzać, czołgać się' (Skok ER 261), *sklȉzak* (też *klizav*) 'śliski' (Anić RHJ);

ros. dawne *склизкий* 'śliski' (Dal). ~

Por. ros. *ско́льзкий* 'ts.', ukr. *сковзки́й* 'ts.';

2. chorw. *skuzek*, *skuska* (Skok ER III 261), które teoretycznie może być kontynuantem formy z *ļ*, a zatem poszerzać zasięg formy *kļzъkъ*;

3. stpol. z XV w. NO *Kielski* (przez SSNO II 573 uznawana jednak za nazwę odmiejscową).

Derywat odpierwiastkowy z suf. *-ъkъ*, od tego samego pierwiastka co w *kļzati* i w jego ewentualnym wariancie *klizati* (zob.). Co do form z nagłosowym *s-*, por. *kļzati*. *P.S.*

kobiti *kobǫ* 'wróżyć, przepowiadać coś złego', 'wróżyć, szczególnie z lotu i zachowań ptaków'

~ stczes. prefigowane *pokobiti sě* 'poszczęścić się, darzyć się' (Slovník stč.), czes. dial. refl. *kobiti se* 'niespokojnie, nerwowo, dziwnie się zachowywać (o koniu)' (Kott);

ch./s. od XVI w. *kòbiti kòbīm* 'przepowiadać, wieszczyć, przewidywać (szczęście lub nieszczęście)' (RJAZ, Vuk), dial. *kóbum* 'ts.': не *кóби* на зло (SDZ XXX 155: Banat), cs. tylko w postaci rzeczownika odsłownego **кобєниє** : **коблєниє** 'wróżenie', por. **кобєни(ѣ) пътиѵь смотрить** (Miklosich LP), bułg. *кобя̀ -ѐш* 'przepowiadać, wieszczyć coś złego', 'zapowiadać' (RBE, Gerov), też dial. *кóбим* 'przeczuwać nieszczęście', 'życzyć komuś źle' (Mladenov BTR), maced. *кóби* 'przeczuwać, przepowiadać nieszczęście' (RMJ);

strus. w postaci rzeczownika odsłownego **кобєниє** : **коблєньє** 'wróżenie' (Slovarь DRJ, SRJ XI–XVII). ~

Być może tu też ros. dial. refl. *кóбиться* 'niespokojnie się zachowywać, trzepać, miotać głową, kopać nogami (o zwierzętach)' (SRNG: Ural), choć semantyka może wskazywać na wtórny związek z *kobyla* (zob.).

Derywat z suf. *-iti* od *kobь* (zob.). O rytuale wróżenia z lotu ptaków por. Moszyński KLS II 1, 408–413. Por. też *auspicium* – starożytny rytuał rzymski, wnioskowanie o woli bogów z lotu ptaków drapieżnych. *B.R.-Ż.*

kobuzъ *kobuza* : **kobezъ** *kobeza* : **kobъzъ** *kobъza* płn. 'gatunek ptaka drapieżnego', 'species avis rapacis, Falco'

~ pol. od XVI w. *kobuz* (też *kobus*) 'ptak drapieżny z rodziny sokołowatych dawniej używany do polowań, Falco subbuteo' (SP XVI IBL, L., też dial. Maciejewski Chełm.-dobrz., oraz śląskie z suf. *-uch*: *kobuch*, MS Górnego Śląska), *kobusy* 'rodzaj małych jastrzębi' (Karłowicz SGP), w głuż. tylko demin. *kobušk* 'kobczyk, Falco vesperinus' (Jakubaš);

ros. *кóбуз* 'jastrząb, Falco pygargus' (Dal), dial. też 'instrument smyczkowy' (SRNG), ukr. dial. *кóбуз* : *кéбуз* 'ptak drapieżny, błotniak łąkowy, Circus pygargus z rodziny sokołów' (Żel). ~

Por. stros. NO z XV w. *Кобузов* (Veselovskij Onomastikon);

2. derywaty czasownikowe: pol. *kobuszeć* : *kobuzieć* przen. 'stawać się posępnym' (SW, SWil.), czes. dial. *kabousiti (se)* 'marszczyć brwi, patrzeć ponuro' (Přir. slov.);

3. z suf. *-ъz-* : *-ez-* (obecnymi też w innych nazwach ptaków) ros. dial. *кобéз*, *кобызóк* 'gatunek małego sokoła'.

Wyraz słabo poświadczony, ale jego zasięg w zach. poszerzają derywaty czasownikowe. Derywat z wyjątkowym suf. *-uzъ*. Podstawa derywacji niejasna, Sławski SE II 303–304 (tam też krytycznie o innych objaśnieniach) proponuje ewentualne *koba*, por. materiał pod *kobь*. ESSM X 92–93 dopuszcza związek z stwniem. *habuch* 'jastrząb',

Sławski SE II 303–304, ESSM X 92–93. *B.R.-Ż.*

kobyla 'klacz, koń płci żeńskiej', 'equa'; 'przedmiot przypominający kształtem konia', 'aliquid, quod forma equo assimilatur', demin. **kobylica** : **kobyłъka**

~ pol. od XIV w. *kobyła* 'samica konia, klacz' (SJP PAN, Słownik stpol., SP XVI IBL, L., SW), przestarz. 'gatunek dużych śliwek', 'rodzaj strzelby' (SJP PAN), dawniej też: 'drewniana zapora broniąca dostępu do miasta', 'kupa siana, stóg' (Słownik stpol., L.), też dial. *kobyła, kobëła, kobła, kᵘobuła* 'klacz' (np. Paryl Tuligłowy, Wietrzyk Gorlice, Zborowski Zakopane, Kąś Orawa, Pluta Dzierżysławice, Brzeziński Krajna, Nowak Żywiec), 'ławka z pedałem do przytrzymywania struganych rzeczy', 'narzędzie bednarskie' (Karłowicz SGP), 'gatunek śliwek' (Olesch Sankt Annaberg, Karłowicz SGP), kasz. *kobëła* 'kobyła, klacz', 'rodzaj ławki do przytrzymywania obrabianego drewna' (Sychta SK, Lorentz PW), połab. *ťübâlə* : *ťübâlâ* 'klacz' (Polański–Sehnert, Polański SE 892–893), dłuż. *kobyła* 'klacz' (Muka), też dial. *kobuła* 'ts.' (Fasske-Vetschau), głuż. *kobła* 'klacz' (Pfuhl), dial. *kobuła* 'ts.' (Michalk Neustadt), czes. od XIV w. *kobyla* 'klacz': *cobila* equa (Přír. slov., Jungmann, Gebauer Sl.), pejor. 'o koniu w ogóle', 'różne rzeczy, przedmioty, przypominające w czymś konia': *kobyły* u mostu, 'kość w piersi drobiu', 'konik polny', 'rodzaj wiązania dachu' i in. (Jungmann), też dial. moraw. *kobila, kobiła, kobəla* 'klacz' (np. Malina Mistřice, Bělič Dol., Vorač ČNJ I, Vorač ČNJ II, Skulina Mor.-slov.), *kobyla* 'stóg zboża ze strzechą' (Kott Dod. DSM), sła. od XVI w. *kobyla* 'klacz, samica konia' (HSSJ, SSJ), też dial. *kobyla, kobula, kobola* (SSN, Sipos Bükk-Gebirge, Wágnerová Klenovec, Ripka Dolnotrenč.);

słe. od XVI w. *kobíla* 'dorosła samica konia' (SSKJ, Pleteršnik, Besedje 16.st., Megiser 1592), też dial. *kobila* 'drewniana podpora stolarska do piłowania': tesarska *kobila*, 'podpora mostu zwodzonego': mostna *kobila*, 'podstawa, stojak pod coś', dial. 'ts.' (Rigler Notr., Tominec Črni vrh, Karničar Obir), ch./s. od XII w. *kòbila* 'klacz', od XVIII w. 'belka podpierająca koło młyńskie, wałek w prasie do oliwek i inne urządzenia', 'kość mostkowa u ptaków', 'gatunek śliwek' (RJAZ), dial. chorw. czakaw. *kobȉla* 'kobyła, klacz', 'mocna ławka, podpora' (ČDL, HDZ IV 435, Moguš Senj), serb. dial. *кобúла* (SDZ XXX 156: Banat), scs. **кобыла** 'klacz, samica konia' (SJS: Supr., SS X–XI), bułg. *кобùла* 'samica konia' (RBE, Gerov), też dial. *кобúла* 'ts.' (BDial. III 89, Vakarelska-Čobanska Samokov), maced. *кобила* 'ts.' (RMJ, też dial. BDial. VIII 253: Kostur);

strus. od XIV w. **кобъıла** 'samica konia' (Slovarь DRJ), też NO **Кобъıла** (ESSM X 93), stros. też 'hak do przenoszenia ciężarów' (SRJ XI–XVII, Srezn.), ros. *кобы́ла* 'dorosła samica konia', 'różne urządzenia, np. do podnoszenia kotwicy na statku', 'dyby' (SSRJ, Dal), dial. też 'podpora do rąbania drzewa, do młócki, do obróbki skór', 'kołowrotek i inne urządzenia', 'stos snopów, kupa słomy', 'rodzaj sanek', 'gatunek ryby', 'konik polny, szarańcza' (SRNG), ukr. *кобúла* (stukr. **Кобъıла** też jako NM, SSUM), 'samica konia, klacz', dawniej 'ława do kar cielesnych', 'siedzisko dla woźnicy', 'podpora pod coś' (SUM, SSUM), dial. *кобила* 'ts.', też 'ławka garncarska i inne podstawy, podpórki, np. do garbowania skóry' (Hrinčenko, Żel.), brus. od XVI w. *кабы́ла* 'samica konia', 'dyby, narzędzie tortur' (TSBM), dawniej też 'zapora w postaci kłody z kolcami' (HSBM), dial. *кабы́ла* : *кобы́ла* 'ts.', 'sklepienie dachu chaty' i inne

znaczenia przen. (SPZB, Mat. Mohil., Jurčanka Mscisl., Bjalьkevič Mohylew), *кобула* 'ts.' (Turaŭ). ~

Demin. ***kobylica***: ~ pol. *kobylica* 'belka na czterech nogach podpierająca różne rzeczy, np. pomost': beczkę wina na *kobylicach* postawiono, dawne: 'belka drewniana, do której przywiązywano konie', przestarz. 'drzewo rosochate', 'kłoda najeżona ostrymi kołami jako zapora', dawne w XV/XVI w. też 'maska na kształt głowy konia, tura, z którą chodzono w czasie zapustów' (Słownik stpol.), dial. *kʷobylica* 'przedmiot, na którym kładzie się drewno do cięcia' (Wietrzyk Gorlice, Zborowski Zakopane, Kąś Orawa), 'rusztowanie dla traczów', 'warsztat bednarski lub rymarski', 'szkielet pieca piekarskiego', 'stelaż do obróbki klepek', 'rodzaj zielska' (Karłowicz SGP, MS Górnego Śląska, Nowak Żywiec), kasz. *kobẽlëca* 'kobyła' (Sychta SK), głuż. *koblica* 'kobyłka, klaczka', też coll. 'stadnina' (Pfuhl), czes. *kobylice* 'część koła młyńskiego, belka regulująca odległość między kamieniami młyńskimi', 'podpora stolarska', 'bariera, urządzenie ciesielskie', w stczes. jako demin. *kobylicě* 'kobyłka, klaczka' (Gebauer Sl.), sła. dawne *kobylica* tylko 'rodzaj śliwek': slivy *kobulice* (HSSJ: XVIII w.);

słe. od XVI w. *kobílica* 'szarańcza, konik polny', demin. 'klaczka, kobyłka', 'podpórka, kozioł', 'podłużna, nośna część szkieletu łodzi, statku' (SSKJ, Pleteršnik, Besedje 16.st., Megiser 1592), ch./s. od XV w. *kòbilica* 'kobyłka, klaczka', 'szarańcza, konik polny, cykada', 'kil w łodzi', 'mostek u ptaków' (RJAZ, Vuk), dial. chorw. czakaw. *kobȉlica* demin. od *kòbila*, 'szarańcza', 'podstawka, podpora' (HDZ III 138, Vidović PR, ČDL, też sztokaw. Peić–Bačlija RBB), cs. **кобылица** 'szarańcza' (SJS, Miklosich LP), bułg. *кобѝлица* 'nosidło do ciężarów, wody, żuraw przy studni', 'belka wagi' (RBE, Gerov), dial. 'kobyłka, klaczka', 'nosidło do wody', 'kość mostkowa u kur' (BDial. III 89, Vakarelska-Čobanska Samokov), maced. *кобилица* 'mostek u ptaków', 'nosidło do wiader z wodą' (RMJ);

stros. z XV w. **кобылица** 'kobyła', 'belka w jakimś urządzeniu', 'szarańcza' (SRJ XI–XVII), ros. *кобылúца* 'kobyła, klacz, samica konia', 'różne urządzenia i przyrządy rzemieślnicze, podstawki, podpórki', 'narzędzie tortur' (Dal), też dial. *кобылúца* : *кобы́лица* 'podpora do rąbania drzewa', 'stos, kupka snopów, słomy', 'ważka, szarańcza', 'gatunek rośliny' (SRNG), ukr. *кобилиця* 'klacz', 'stojak, podpora pod coś', dial. 'ts.', 'różne podpory, podstawki, np. płaski kawał drewna, na którym rozkłada się skórę do czyszczenia', 'konik polny' (Hrinčenko, Żel.), brus. dawne *кобылица* 'szarańcza' (HSBM). ~

Demin. ***kobyłъka***: ~ pol. od XIV w. *kobyłka* demin. od *kobyła*, 'belka do podtrzymywania pomostu', 'urządzenie do podtrzymywania drzewa w czasie obróbki': *kobyłki* pod rusztowanie, 'podstawka do skrzypiec', dawne 'szarańcza' (Słownik stpol.), 'konik polny, świerszcz; pasikonik' (SP XVI IBL), dial. *kobiłka*, *kʷobułka* demin. od *kobyła*, 'uszko pętli', 'oczko w nicielnicach krosien', 'podpora pod rusztowanie' (Brzeziński Krajna, Karłowicz SGP, Wietrzyk Gorlice, Zborowski Zakopane, Kąś Orawa, Olesch Sankt Annaberg, Nowak Żywiec, SGŚC), 'duży polny konik' (Karłowicz SGP), *kobyłki* 'gatunek śliwek' (Karłowicz SGP), kasz. *kobiłka* demin. od *kobëła*, *kobẽłka* 'węzeł z chustki, wstążki, kokarda' (Sychta SK), połab. *tübâlkə*, *tübâlkâ* demin.

'kobyłka, klaczka' (Polański–Sehnert), głuż. *kobyłka* 'ts.' (Pfuhl), czes. *kobylka* demin. od *kobyla*, też 'lichy, nędzny koń', 'mostek u gęsi, kaczki', 'różne podstawki, np. pod struny w instrumencie', 'część kowadła i inne przedmioty', 'część krtani, jabłko Adama', też (już w stczes. od XIV w.) 'szarańcza, konik polny': *kobilka* locusta; *kobilek* cicadarum (Přír. slov., Gebauer Sl.), dial. *kobyłka* 'mała kobyła', 'szarańcza' (Kazmíř Valašsko), w pl. też 'rodzaj śliwek' (Lamprecht Opava), sła. od XVII w. *kobylka* demin. od *kobyla*, 'szarańcza, konik polny, skaczący owad', *kobylka* zelená 'Locusta viridissima' (SSJ, HSSJ, też dial. SSN), dawne też 'choroba zboża' (HSSJ), dial. też 'część zapinki, uszko' (SSN);

serb. dial. *кобúлка* 'nosidło do wody', 'część warsztatu stelmacha' (SDZ XXX 156: Banat), cs. **кобылъка** 'neuma, dawny znak notacji muzycznej' (Miklosich LP), bułg. *кобȕлка* 'mała klacz' (RBE, Gerov), dial. 'małe nosidło do wiader z wodą' (RBE, Mladenov BTR), maced. *кобилка* demin. od *кобила* (RMJ);

ros. od XV w. *кобы́лка* demin. od *кобы́ла*, 'drewniana podstawka pod struny w instrumentach, np. skrzypcach, bałałajkach', 'obciągnięta płótnem rama używana przy polowaniu na ptaki', 'rodzaj wędki do łowienia ryb zimą', dawniej 'podstawka, podpórka, stojak o różnym przeznaczeniu', 'kość mostkowa u ptaków', 'szarańczak, cykada' (Dal), 'figura klaczy w różnych obrzędach ludowych', 'szarańcza', dial. 'podpora do rąbania drzewa', 'rodzaj dźwigu', 'rodzaj taczek', 'ławka', 'drewniana podstawa siodła', 'stos, kupka snopów, słomy', 'kość mostkowa ptaków', 'świerszcz, szarańcza' (SRNG), ukr. *кобúлка* demin. od *кобúла*, 'szarańczak', 'kość mostkowa u ptaków', też dial. też 'różne narzędzia i urządzenia, np. rączka wiosła', 'kość mostkowa u ptaków' (Hrinčenko, Żel.), brus. *кобы́лка* 'mała kobyła': *кабылка* худая, ядужая, 'kobyłka skrzypiec', 'podstawka w krosnach', 'dyby' (TSBM), dawniej 'szarańcza' (HSBM), też dial. (Turaŭ, Bjalьkevič Mohylew). ~

Etymologia niepewna, prawdopodobnie pozostaje w związku z gr. *καβάλλης* 'koń roboczy, łac. *caballus* 'koń, szczególnie roboczy, wałach, szkapa', choć wzajemny stosunek tych wyrazów nie jest jasny. Związek z fin. *hebo* 'kobyła', est. *hebu* : *hobu* 'ts.' jest poddawany w wątpliwość (Bezlaj ES II 51, Vasmer REW I 584). Wskazuje na starą pożyczkę wędrowną, której ostatecznym źródłem jest Azja Mniejsza (Sławski SE II 305), czyli pochodzenie turko-tatarskie (Machek ES² 264), niewykluczone też pośrednictwo scytyjskie (Bezlaj ES II 51). Zdaniem Trubačeva *kobyla* pochodzi od całkowicie izolowanego w jęz. słowiańskich *kabūlā*. Krytyczny przegląd prób objaśnień o różnym stopniu prawdopodobieństwa podaje np. Sławski SE II 305, ESSM X 94.

Sławski SE II 305, ESSM X 94, ESJS 325, Bezlaj ES II 51, Vasmer REW I 584. *B.R.-Ż.*

kobь *koba* 'coś wiszącego, zawieszonego', 'aliquid pendens'; 'ptak utrzymujący się nieruchomo w powietrzu', 'avis in caelo pendens'; 'ptak wróżebny', 'avis ad auguration-em usus'; 'wróżba z lotu ptaków', 'augurium'

~ połab. *ťabə* 'duch, widmo' (Polański–Sehnert), czes. *kob* 'wróżenie z lotu ptaka' (Kott), w stczes. od końca XIV w. tylko f. *koba* 'sukces, pomyślność', wtórnie też m. bez zmiany deklinacji: *koba* m. i f. 'ptak, kruk, gawron' (Gebauer Sl);

ch./s. *kôb* f. 'przepowiednia; zła wróżba', też 'szczęście, spełnienie' (RJAZ), dawne *kôb* m. 'znak, wróżba', 'dola, los', w XVI i XVII w. też *kóba* 'ts.', 'krogulec' (RJAZ), chorw. dial. sztokaw. *kôb* 'wróżba (dobra i zła)', 'opór, sprzeciw' (Peić–Bačlija RBB), scs. **кобь коби** f. 'los' (SJS), 'wróżenie, wróżba, los' (Sadnik–Aitzetmüller HAT), bułg. dawne tylko f. *кóба* 'omen, przepowiednia', 'coś złego, nieszczęście' (RBE, Gerov), dial. *кóба* 'przeznaczenie, los', 'dziecko, które dużo płacze, uważane za zły omen' (Mladenov BTR, BDial. III 89), maced. *кóба* 'zła wróżba' (RMJ);

strus. **кобь коби** 'wróżenie, przepowiadanie z lotu ptaków, krzyku i innych znaków', 'czary', 'przeznaczenie, los; wiara w przeznaczenie' (Slovarь DRJ, SRJ XI–XVII, Srezn.), ros. dawne *кобь* f. 'wróżenie z lotu ptaka, przepowiednia', 'zło, nieszczęście', też 'niegodziwy człowiek' (Dal), dial. *кобь* f. i m. 'coś złego, zło', 'upór', 'łajdak, rozpustnik' (SRNG, Opyt). ~

Por. kasz. *kòbel* m. 'zły duch, diabeł' (Sychta SK);

2. czes. dial. *kaboniti se* 'stawać się mrocznym, chmurnym, ponurym (o niebie i ludzkiej twarzy)' (Přir. slov.);

3. ch./s. lud. *kóbak kópka* 'wróżba, znak' (RJAZ).

Etymologia niepewna. Prawdopodobnie pokrewne z lit. *kabéti* 'wisieć', a także ze stirl. *cob* 'zwycięstwo'. Możliwy też związek z germ. nazwą jastrzębia *habuka-*: stwniem. *habuh*, stnord. *haukr*, ags. *heafoc* (Sławski SE II 296 za Rozwadowskim MPKJ IV 79 i Ułaszynem MPKJ IV 374–376). Wydaje się, że w świetle przywołanego w ESSM X 101 znaczenia pierwotnego *kobь* 'to, co wisi, jest zawieszone' nazwy ptaków z rdzeniem *kob-* mogą łączyć się z zaobserwowanym sposobem latania – sokoły, jastrzębie i inne drapieżne „zawisają" w powietrzu. Według ESSM X 101 znaczenie 'wróżenie z lotu ptaków' to jedno z wtórnych znaczeń, od pierwotnego *kobь* 'to, co wisi, jest zawieszone'. Widok „wiszącego" ptaka jest dla człowieka wystarczająco dziwny, by przypisać mu walor magiczny, co daje podstawę do semantycznego rozwoju w kierunku wróżb. Tak już Brückner SE 240 uważający za psł. wyrazy oznaczające ptaki drapieżne i pochodzącą od nich wróżbę. Proponowane zwykle zbliżenie z stnord. *happ* 'szczęście', *heppa* 'wydarzyć się' budzi zastrzeżenia, gdyż germ. geminata *pp* sugeruje praformę ze spółgłoską nosową **hampa* (por. też Brückner SE 240, Sławski SE II 296–297).

Sławski SE II 296–297, Brückner SE 240, ESSM X 93 i 101, ESJS 325–326. *B.R.-Ż.*

kobьcь *kobьca* 'gatunek ptaka z rodziny sokołów', 'Falco subbuteo'

~ pol. od XV w. dawne i stpol. *kobiec* 'kobuz, gatunek sokoła, Falco subbuteo' (Słownik stpol., SP XVI IBL), sła. *kobec* 'ptak drapieżny': *kobec* obyčajný 'Falco columbarius' (SSJ), dial. *kobec* 'ts.' (SSN);

słe. *kóbec -bca* 'ptak drapieżny, Astur nisus' (Pleteršnik), też dial. *kobec* 'gatunek ptaka' (Rigler Notr.), ch./s. *kòbac kòpca* 'Accipiter nisus, sokół': neka nosi *kobac* prepelicu (RJAZ, Vuk), dial. *kobač* 'ts.' (RJAZ), bułg. dial. *кобѣц* 'sokół' (Mladenov EPR 243), maced. *кобец* 'Accipiter nisus' (RMJ);

stros. **кобѣцъ** z XVII w. 'ptak drapieżny': птицы ястребы [...] и чеглики, и *кобцы*, и болобаны (SRJ XI–XVII), ros. *кóбецъ* 'mały jastrząb, Pernis, Astur, Falco apivorus'

(Dal), dial. *kobéц -бцá* 'gatunek sokoła', 'gat. ptaka', 'rodzaj jastrzębia', por. *kobeц* 'miejsce pod sufitem, pod powałą w wiejskiej izbie' (Melьničenko Jaroslavl), ukr. *кíбець кíбця* 'Falco apivorus' (SUM), dawne i dial. *кíбець* : *кóбець* 'kobczyk, ptak drapieżny' (Żel., Hrinčenko), dial. *кóбецъ, кобéц* 'Falco vespertinus' (Sl. ukr. woroneż., Verchratśkyj Batjuki). ~

Por. głuż. *kobčik* 'trzmielojad' (Pfuhl), ros. dial. *кóбчик* 'ptak drapieżny z rodziny sokołowatych', ukr. *кíбчик* 'ts.', dial. *кóбчик* 'Falco vespertinus' (Żel.);

2. słe. *skobec, skopec* 'mały ptak podobny do krogulca' (SSKJ) (wg Brücknera SE 240 w słe. *s-* nagłosowe jest śladem pierwotnego *skob-*.

Derywat z suf. *-ьcъ* od *kobъ*. Typowy przykład przejęcia znaczenia konkretnego przez derywat, w sytuacji gdy podstawa derywacyjna rozwinęła znaczenie przenośne. Por. też *kobuzъ/kobezъ/kobьzъ*. *B.R.-Ż.*

kobьnikъ *kobьnika* 'wróżbita', 'augur'

~ stpol. tylko NO z XV w. *Kobnik* (SSNO III 35), głuż. *kobnik* 'gatunek owada' (Pfuhl);

ch./s. od XVIII w. *kòbnik* 'wróżbita, ten, kto przepowiada', por. też *kòbnica* f. (RJAZ, RSAN), cs. **кобьникъ** 'wróżbita' (Miklosich LP), bułg. *кòбникъ* 'wróżbita, ten, kto wieszczy nieszczęście' (RBE, Gerov, Mladenov BTR), maced. *кобник* 'wieszcz przepowiadający nieszczęście' (RMJ);

strus. **кобьникъ кобьника** 'wróżbita, ten, kto przepowiada z lotu ptaków' (Slovarь DRJ, Srezn.), ros. *кóбник* 'wróżbita, znachor' (Dal). ~

Od *kobьnъ* z suf. *-ikъ*. *B.R.-Ż.*

kobьnъ *kobьna kobьno* płd. 'złowróżbny, złowieszczy', 'fatalis'

~ ch./s. *кôбан* : *кòбан* od XVII w. 'fatalny, złowieszczy, złowróżbny', 'niefortunny, nieszczęśliwy' (RSAN, RJAZ), też hapaks 'szczęśliwy', u Stulicia adv. *кòбно* 'szczęśliwie' (RJAZ), bułg. *кòбен* książk. 'złowieszczy' (RBE, Mladenov BTR), *кòбно* adv. 'złowieszczo' (RBE), maced. *кобен* 'złowieszczy, dziwny' (RMJ). ~

Od *kobь* lub *kobiti* z suf. *-ьnъ*, zachowane tylko w płd. Słowiańszczyźnie, ale derywacja świadczy o szerszym zasięgu, por. *kobьnikъ*. *B.R.-Ż.*

kočanъ *kočana* 'stwardniała wewnętrzna część rośliny, głąb', 'caulis olorum aliquorum, e.g. brassicae'

~ pol. dawne od XVI w. (już w XV w. NO *Koczan*, SSNO III 42) *koczan* 'łodyga' (SP XVI IBL), tak też w dial. *koczan* (obok *kaczan*) 'łodyga kapusty' (Karłowicz SGP), od XIX w. tylko w formie *kaczan*, np. 'głąb kapusty, brukwi' (SWil., SW), 'kolba kukurydzy', dial. tylko *kaczan* też 'gniazdo nasienne, np. jabłka' (Cechosz-Felczyk Podole), czes. dial. *kocan* 'wierzba' (Přír. slov.), stczes. z XIV w. *kocana* : *kočana* 'jakaś roślina': *koczana* iacynctus (Gebauer Sl.), sła. dial. *kočian* 'łodyga' (Kálal);

ch./s. *kòčan* 'podbródek, dół twarzy', 'łodyga kukurydzy', dial. też 'ogolona broda' (RJAZ), cs. **кочани** pl. 'członek męski' (Miklosich LP), bułg. *кочàн* 'źdźbło traw bez liści', 'łodyga kukurydzy bez ziaren', 'główka kapusty', 'korzeń roślin uprawnych

korzeniowych', 'brukiew, Brassica napobrassica' (BTR), też dial. *кочàн* : *кучàн* 'łodyga kukurydzy', 'podziemna część łodygi', 'brukiew' (BDial. III 92, BDial. IV 187, BDial. V 26), maced. *кочан* 'kłos zboża bez ziaren, fragment łodygi', 'korzeń, nasada czegoś' (RMJ);

ros. *кочáн* 'główka kapusty ze ściśle przylegających do siebie liści', 'zawiązek kukurydzy' (SSRJ, Dal), stros. **кочанъ**, **качанъ**, **кочань** 'łodyga, część łodygi przy korzeniu', 'łodyga, głąb kapusty', 'członek męski' (SRJ XI–XVII, Srezn.), także częste NO z XVI w., też dial. *кóчáн* 'głąb, łodyga', 'rzep', 'główka kapusty' (SRNG, Slovarь Novosybir.), ukr. *качáн* 'główka kapusty, głąb kapusty', 'kolba kukurydzy', 'ogryzek', też dawne i dial. *кочúн*, *кóчáн*, *кочéн*, *кочя́н* 'kolba kukurydzy bez ziaren', 'ogryzek jabłka lub gruszki', 'miejsca na wiosła w łódce' (Hrinčenko, Mat. Bukovyna), brus. *качáн* 'główka kapusty' (TSBM), też dial. *качáн* 'ts.' (SPZB). ~

Por. słe. *kocên* 'głąb kapusty', 'niejadalne części roślin podobne do łodyg' (Pleteršnik).

Etymologia niepewna. Może od tego samego rdzenia, co zaświadczone tylko w ros. dial. *коча*, *кочера* : *кочеръ* 'sękate drzewo, pień' z suf. *-anъ*, *-ěnъ* (por. ESSM X 103–105). Być może jednak pożyczka z tur. *kočan* 'kaczan' (tak też w jęz. bałkańskich: alb. *koçán*, rum. *cocean*, ngr. *κοτσάνι*, tak Sławski SE II 13–14).

Mało prawdopodobne próby zestawień z germ. nazwami genitaliów (Vasmer REW I 648–649), które w językach germ. są osadzone w rodzinie wyrazowej z tą semantyką (angsas. *hagan* 'członek męski', śrwniem. *hagen* 'byk rozpłodowy', niem. *hecken* 'parzyć się, o ptakach'), natomiast w cs. **кочани** pl. 'członek męski' chodzi o znaczenie wyraźnie wtórne, metaforyczne.

ESSM X 103–105, Sławski SE II 13–14, Berneker SEW I 536, Vasmer REW I 648–649. *B.R.-Ż.*

kog(ъ)da płd. i wsch. : **kъg(ъ)da** płd. i wsch. oraz **kog(ъ)dy** płd. i wsch. : **kъg(ъ)dy** 'kiedy', 'gdy', 'quando'; przysłówek zaimkowy pytajny i względny wyrażający pytanie o czas

kog(ъ)da: ~ scs. **когда** : **когъда** 'kiedy, gdy', 'kiedyś' (Sadnik–Aitzetmüller HAT), bułg. *когà* 'kiedy?' przysłówek zaimkowy pytajny: *кога* комитетът ще има заседание?, pot. też względny: *кога* се засмее, показват се в два реда бели зъби, dial. też *га*, *ког* (RBE), maced. *кога* 'kiedy' w zdaniach pytających i względnych: *кога* го виде?; *кога* е човек здрав, од ништо не се плаши (RMJ);

stros. **когда** 'kiedy', 'kiedyś' przysłówek zaimkowy pytajny, względny albo nieokreślony wyrażający pytanie o czas (SRJ XI–XVII), ros. *когдá* 'kiedy': *когда* он придёт?; я не знаю, *когда* он придёт, 'kiedyś', dial. też *ковдá* 'kiedy', 'kiedyś', też z uproszczeniem: *кодáй-то* 'kiedyś w przeszłości' (SRNG), brus. dial. *кагдá-та* 'kiedyś'. ~

kъg(ъ)da: ~ słe. dawne *kadaj* 'kiedy' (Megiser 1603), dziś z rozszerzeniem *-r* < *-že* *kàdar* 'kiedy, gdy' przysłówek zaimkowy względny (Besedje 16. st., Pleteršnik, SSKJ), ch./s. *kàda*, *kȁd* 'kiedy' (RJAZ, RSAN), cs. **къгъда** 'kiedy' (Miklosich LP, SJS), bułg. dawne *къдà* 'kiedy' (Gerov), z metatezą dial. *къдгà* 'jak gdyby' (BDial. V 76);

strus. **къгда** 'kiedy', 'kiedyś' przysłówek zaimkowy pytajny, względny albo nieokreślony dotyczący czasu, **нє къгда** 'nigdy' (Slovarь DRJ). ~

kog(ъ)dy : ~ sła. dial. *kodi*, *kodï*, *kode* (SSN);

ros. dial. *когды́*, *ковды́* 'kiedy', 'kiedyś': любить стану, *когды* выросту больша, ukr. dial. łemk. *кодú* : *кодí* (ESUM II 491). ~

kъg(ъ)dy: ~ pol. *kiedy* (w XIV–XV w. też *kiegdy*), 'kiedy' przysłówek zaimkowy pytajny i względny, dial. też *kiedy* 'jakby' (Karłowicz SGP), tam też: *kied* 'kiedy' przysłówek zaimkowy względny, *kiej* 'jak, kiedy' w funkcji pytajnej i względnej, dłuż. dawne *kegdy*, *kedy* 'kiedy' (Muka z Jakubicy i Megisera), czes. *kdy* 'kiedy', 'kiedyś, kiedykolwiek': *kdy* se to stało? *když* posnídáš, pojedem, też formy złożone: *kdykoli*, *kdysi*, *když* (SSJČ, Jungmann), dial. *kedy* : *kedi* (Bartoš DSM), dawne *kehdy*, *kegdi* (Gebauer Sl., Jungmann), sła. *kedy* ekspr. *kedyže* 'kiedy', 'kiedyś' przysłówek zaimkowy pytajny, względny albo nieokreślony dotyczący czasu, *ked'* (KSSJ, SSJ): *kedy* prídeš?, nemám *kedy* zabávať sa s tebou;

słe. dawne *kedaj* 'kiedy', 'kiedyś' (Besedje 16. st., Snoj Pohlin), *kdaj* 'ts.' (Pleteršnik);

ukr. tylko dial. *кедú* : *кедí* : *кедь* 'kiedy' (Hrinčenko). ~

Por. ros. dial. *кадá*, *кады́* (Vasmer ES II 275; brak w SRNG).

Nb. słe. *kadaj*, *kàdar* 'kiedy, gdy' przez Snoja jest wyprowadzane z *kъda* (Snoj ES^3 274), ch./s. *kàda*, *kȁd* przez Meilleta jest wyprowadzane z *kъgъda* (Meillet SC 470), a przez Skoka z *kъda* (Skok ER II 114);

2. dłuż. *ga* 'gdy, kiedy', 'niekiedy, czasem' (Muka) Schuster-Šewc EW 218–219 wyprowadza *kъgъda*, ale równie prawdopodobne jest pochodzenie z *kъda* (zob.).

Złożenia, których pierwsza część wywodzi się z zaimka osobowego pytajnego *kъ* obecnego też w *kъto* 'kto' (zob.), natomiast druga część jest uważana za enklityczną partykułę (zob. Boryś SE 158).

Zwykle za wcześniejszą jest uważana forma *kog(ъ)da*, podczas gdy *kъg(ъ)da* miałaby być efektem redukcji. Formy sprowadzane do *kog(ъ)dy* : *kъg(ъ)dy* nie są zaświadczone w najdawniejszych źródłach, więc może późniejsze pod wpływem *kъdy* (zob. *kъda* : *kъdě* : *kъdy*). Podział na poszczególne formy psł. w wielu wypadkach budzi wątpliwości. W grę wchodzą zarówno wahania między praformami podanymi tutaj, jak i z kontynuantami *kъda* : *kъdě* : *kъdy*. Zmienność form jest charakterystyczna dla wyrazów o wysokiej frekwencji, jednak przesadne jest stanowcze twierdzenie Mańczaka, że rekonstruowane zwykle w słownikach etymologicznych formy należy sprowadzić tylko do jednej (Mańczak PSE 157).

ESSB II 350–351, ESSB 326, Sławski SE II 138–139, Mańczak PSE 157, Vasmer ES II 274, BER II 514, ESSM 108–109 i ESSM XIII 176–177. *M.J.*

kochati *kochajǫ* płn. 'delikatnie dotykać', 'subtile tangere'; 'pieścić, pielęgnować, sprzyjać', fovere'; 'cieszyć, sprawiać przyjemność', 'delectare'

~ pol. od XV w. *kochać* 'darzyć uczuciem, bardzo lubić, miłować', dawne 'sprawiać przyjemność, rozweselać', 'dogadzać, sprzyjać, pieścić', refl. *kochać się* 'znajdować w czymś przyjemność', stpol. vt i refl. 'znajdować w czymś przyjemność, mieć

upodobanie', 'cieszyć się' (Słownik stpol.), w XVI w. *kochać* 'troszczyć się, dbać o coś, pielęgnować', 'mieć upodobanie, lubić', rzadkie 'mnożyć, powodować wzrost czegoś', zwykle refl. 'mieć upodobanie, pociąg do czegoś', 'lubić; skłaniać się ku czemuś', 'znajdować w czymś przyjemność', 'cieszyć się czymś', 'być z czegoś zadowolonym', 'dobrze się rozwijać, o zwierzętach, roślinach', 'wzrastać, powiększać długość, wysokość (o roślinach)' (SP XVI IBL), 'rozmnażać się (o roślinach)' (L.: XVII w.), kasz. *kochac* 'kochać, miłować, lubić', *ukochać* 'objąć ramionami, uściskać', *kochac są* 'kochać się, być zakochanym', 'obejmować się, ściskać' (Sychta SK), czes. od XIV/XV w. *kochati* 'kochać', 'miłować', 'napełniać radością; cieszyć czymś kogoś', refl. *kochati se* 'cieszyć się czymś, z czegoś', 'mieć pożytek, przyjemność', rzadkie książk. 'pieścić się z kimś' (Gebauer Sl., SSJČ, dial. moraw. *kochat* 'ts.'), sła. dawne od XVII w. *kochať* 'miłować; lubić', 'uspokajać, uciszać, łagodzić' (HSSJ), refl. *kochať sa* 'znajdować w czymś przyjemność; cieszyć się' (HSSJ, SSJ, też dial. Orlovský Gemer), 'grzebać się, guzdrać się' (Diss. Slav.);

ros. dial. *кохáть кохáю кохáешь* 'kochać, lubić'; 'wychowywać' (Dal, SRNG: Brjańsk, Kursk), refl. *кохáться кохáюсь кохáешься* 'kochać się w kimś albo czymś', 'doznawać uczucia zadowolenia, błogości; rozkoszować się czymś' (SRNG), ukr. *кохати кохаю кохаєш* 'odczuwać pociąg do osoby innej płci', 'odczuwać głębokie przywiązanie do drugiej osoby', 'lubić', 'troskliwie pielęgnować; doglądać czegoś', dawne 'hodować', wychowywać', refl. *кохатися кохаюся кохаєшся* 'kochać się, miłować się', 'bardzo coś lubić', 'wychowywać się w dostatku' (SUM), brus. *каха́ць каха́ю каха́еш* 'odczuwać silny pociąg do osoby innej płci', 'czuć głębokie przywiązanie do innej osoby', refl. *каха́цца каха́юся каха́ешся* 'kochać się wzajemnie' (TSBM). ~

Por. dłuż. *košyś* 'całować', 'pieścić', 'zabawiać', 'sprawiać rozkosz', 'rozpieszczać', głuż. *kóšyć* 'ts.', które wskazują na psł. *košiti* < *kochiti* (Schuster-Šewc EW 640–642);

2. ros. dial. *коханая трава* 'dorodna, soczysta trawa' (SRNG);

3. sła. NM z XIV w. z Szarysza *Kochanovce*.

Wyraz łączony zwykle z *kasati* i *kosnǫti* (zob.). Uważany za formę ekspresywną z *-ch-* w miejsce *-s-* (por. Boryś SE 241, Machek ES² 267). Nie ma podstaw do rekonstrukcji oczekiwanej ze względów formalnych podstawy derywacyjnej **kosati*. Rekonstruowana forma *kosati* ze znaczeniem 'bić, uderzać' wydaje się zbyt odległa semantycznie. Pierwotne znaczenie zapewne 'dotykać' z przejściem w 'dotykać czule, delikatnie', z czego realnie zaświadczone znaczenia 'pieścić, pielęgnować', 'sprawiać przyjemność'. O innych propozycjach krytycznie ESMM X 110–111 oraz Sławski SE II 311–313.

ESMM X 110–111, Boryś SE 241, Machek ES² 267, Sławski SE II 311–313. *M.J.*

kojiti *kojǫ* 'uspokajać, łagodzić, uśmierzać', 'mitigare'

~ pol. od XV w. *koić* 'uśmierzać, łagodzić, uspokajać', w XVI w. też refl. *koić się* 'uspokajać się, łagodnieć, tracić na ostrości' (SJP PAN, L., SW, Słownik stpol., SP XVI IBL, L.), dial. *koić*, *kojic* też 'uspokajać kołysaniem' (Brzeziński Krajna), dial. także

koić się 'wieść się, składać się, powodzić się' (Karłowicz SGP), kasz. *kojic* 'uspokajać kołysaniem' (Lorentz PW, Sychta SK), głuż. *kojić* 'uciszać, uśmierzać, uspokajać, pocieszać' (Pfuhl, Jakubaš), czes. *kojiti* 'karmić piersią' (stąd pol. dial. Kąś Orawa), dawne od XIV w. 'wychowywać, pielęgnować', 'uciszać, uspokajać, pocieszać', też refl. *kojiti se* (Gebauer Sl., Novák SlHus), dial. *kojiť si* 'bawić się, ubierać się, stroić się' (Buchmannová PS), sła. od XVII w. *kojiť* 'uciszać, uspokajać', dawne 'dawać dziecku pierś; karmić mlekiem' (SSJ, HSSJ), też dial. *kojiť*, *kojic* (SSN, Buffa Dlhá Lúka), dawniej też refl. *kojiť sa* 'uspokoić się', 'zaspokoić głód mlekiem matki (o niemowlęciu)' (HSSJ), por. też derywowane NO *Kojan* i NM *Kojata* z XIII w.;

słe. od XVI w. *kojíti -ím* 'hodować (o zwierzętach): *kojiti* živino (SSKJ, Besedje 16.st.), 'wychować' (Megiser 1592), 'pielęgnować, chować, wychowywać', 'rosnąć' (Pleteršnik), ch./s. dial. *kojiti* 'pielęgnować, hodować, żywić' (RJAZ, RSAN);

ukr. *коїти кóю* 'robić coś złego' (SUM, Hrinčenko), dial. *коїти* 'knuć, podżegać' (Żel.), 'robić coś kiepsko, źle' (Sl. Ševčenka I 335), *кóїтися* 'zdarzać się, dziać się (zwykle o czymś złym)' (SUM, Hrinčenko), brus. dial. *кóяцца* 'kpić, szydzić, naigrawać się' (SPZB). ~

Wyrazy wsch.słow. o odrębnej semantyce ESUM II 501–502 (a wcześniej Berneker SEW I 538) łączy z *čĭnъ* (zob.), hipoteza ta nie znajduje akceptacji ESSM X 113.

Ie. typ causativum do *čiti* 'spoczywać' (zob.) opartego na ie. *kʷeiə-* : *kʷiiə-*, analogicznie do *gojiti* : *žiti*, *gnojiti* : *gniti*, *pojiti* : *piti*. O budowie zob. I 56–57. Pierwotne znaczenie 'uspokajać; powodować, że ktoś spoczywa, jest w stanie spoczynku' (Sławski SE II 329).

ESSM X 113, Sławski SE II 329, Machek ES^2 267, Skok ER II 120. *B.R.-Ż.*

kokorъ *kokora* : **kokora** 'roślina, która przypomina korzenie albo kędziory', 'planta, quae radicibus sive cirribus assimilatur', wsch. 'pień drzewa wraz z korzeniami', 'truncus cum radicibus'

kokorъ: ~ pol. dial. *kokor* 'jakaś roślina' (Karłowicz SGP), w stpol. NO z suf. *-jь* XIV w. *Kokorz* (SSNO III 46), na obecność tego wariantu wskazuje też pol. dawne *kokorza* 'jakaś roślina' (SW);

słe. w XVI w. *kokor* (Besedje 16.st.), bułg. dial. *кòкǫр* 'krzew, krzak', 'coś stromego, stromizna', też jako nazwa terenowa *кóкур* 'kamieniste, nieco porośnięte miejsce', 'suchy chrust na opał' (BDial. I 98: Strandża), *кокорàк* 'suche drzewo' RodopSb V 313);

ros. dial. *кокóрь* 'drzewo wyrwane z korzeniem', *кóкóр* 'rodzaj łodzi' (SRNG). ~

kokora: ~ słe. dial. *kokora* 'kędzior, lok' (Pleteršnik), ch./s. *Kokore* NM (RJAZ);

ros. od XVII w. *кокóра* 'beczkowata część pnia drzewa iglastego z fragmentami korzeni używana do budowy łodzi' (SSRJ, SRJ XI–XVII), 'pień z korzeniami, belka' (Dal), też liczne NM, dial. *кокóра* 'korzeń drzewa', 'pień wywrócony z korzeniami', 'kawałek obrobionego drzewa' (SRNG, Slovarь Novosybir.), *кокýра* 'pęczek sterczących włosów' (SRNG), ukr. dial. i dawne *кóкóра* 'dolna część pnia drzewa sosnowego z częścią korzeni używana do budowy drewnianych statków' (SUM, Leks. Bjul.),

'część konstrukcji łódki' (Leks. Polesьja), brus. dial. *кокóра* : *какóра* 'niski, rozłożysty dąb bagienny', 'część konstrukcji łodzi' (SPZB, Nar. slova 225). ~

Por. ch./s. dawne i dial. *kokòrav* 'rozczochrany, rozwichrzony', 'kędzierzawy, kosmaty' (Vuk), cs. **кокорлкъ** 'kędzierzawy' (Miklosich LP), maced. dial. *кокóраф* 'kędzierzawy';

2. na zasięg zach.słow. wskazują liczne derywaty, np. pol. od XV w. *kokornak* 'roślina trująca z rodziny kokornakowatych', 'Aristolochia Clematitis' (Słownik stpol., SP XVI IBL, też dial. Karłowicz SGP), dłuż. *kokornak* 'Claviceps purpurea, sporysz' (Muka), głuż. *kokornak* 'ts., Aristolochia' (Pfuhl), sła. dawne *kokornák* 'jakaś roślina' (HSSJ);

3. kasz. *skokořëc* 'poplątać się (o włosach trudnych do rozczesania)' (Sychta SK).

Etymologia niepewna. Być może wyraz jest reduplikowanym wariantem psł. *korenь*. Pochodne z innym wokalizmem: czes. *čečeřiti* 'kędzierzawić, jeżyć, stroszyć, czochrać', sła. *čečeriť* 'ts.', bułg. dial. *чѐкор* 'sęk'. Por. odpowiedniki bałt.: lit. *kakarlis* 'pogrzebacz, ożóg', łot. *kakarains* 'kosmaty', *cecers* 'pień drzewa z korzeniami', 'kędziory', *cęrs* 'guzowate korzenie', *cęra* 'rozczochrane włosy' (Sławski SE II 335–337, Berneker SEW I 540, Brückner SE 244), Machek ES² 267 łączy nazwy roślin ze sterczącymi liśćmi (por. znaczenie 'kosmaty, kędzierzawy'), o innych etymologiach krytycznie Sławski SE II 337. Inną możliwością też pochodzenie od tego samego rdzenia, co w psł. *kočanъ* (ESSM X 114–115), którego psł. pochodzenie podawane jest jednak w wątpliwość (zob. *kočanъ*). *B.R.-Ż.*

kokošь f. 'kura', 'gallina', demin. **kokošьka**

~ pol. od XV w. *kokosz* 'samica ptaka domowego, kura, gallina' (Słownik stpol., Słownik Kochanowskiego, SP XVI IBL, Bart. pol.-łac., L., SW, SJP PAN: też *kokosza*) 'samica koguta, kura, kwoka', 'kogut, kur', dawne *kokosz* indyjska 'indyk' (SW), dawne, zwykle w pl., 'wysoka zagroda z desek na tratwie spławiającej zboże' (SJP PAN), dial. *kokosz* : *kokosza* 'kura' (Karłowicz SGP, Kartoteka SGP, Steffen Warmia), także 'o samicy innych ptaków kurowatych', *kokosza* 'rodzaj drewnianej brony' (SOWM), kasz. *kokoš* 'samica gołębia, gołębica' rzadko 'kokosz, kura' (Sychta SK, Lorentz PW), dłuż. *kokoš* 'kura, kwoka' (Muka, też dial. Fasske Vetschau), głuż. *kokoš* 'kura' (Jakubaš, Kral, też dial. Michalk Neustadt), czes. o kurze tylko demin. *kokoška* (Přír. Slov., SSJČ);

słe. *kokȏš* 'kura', 'samica innych ptaków domowych' (Pleteršnik, SSKJ, Megiser 1592, też dial. Novak Beltinci, Tominec Črni vrh, Gregorič Kostel), ch./s. *kȍkōš kòkoši* 'kura', przen. 'głupia osoba; kobieta, która dużo mówi' (RJAZ: Belostenec, RSAN, RMat., Vuk), chorw. dial. czakaw. *kȍkōš* (Jurišić Vrgada), *kȍkoš* (Kalsbeek Orbanići), *kȍkoš* (Houtzagers Orlec), *kᵛôkoš* (Koschat Baumgarten), *kȍkoš* : *kokošȁ* (Moguš Senj, ČDL, Šimunović Brač), *kòкоша* : *кȍкоша* (RSAN z Istrii), kajkaw. *k'okųš* (Blažeka–Rob Mursko SR, Belović–Blažeka Sv Đurđe), sztokaw.-ikaw. *kȍkōš* (Peić–Bačlija RBB) i *kȍkoš* (Sekulić Bačk.), stserb. *кокошь* 'gallina' (Daničić RSS), serb. dial. *кȍкōш* 'kura, kwoka' (Petrović GBK) i czrng. *кȍкōш* 'głupia kobieta' (Stanić Uskoci), scs. **кокошь**

кокоши 'kura, kwoka' (SS X–XI, SJS, Sadnik–Aitzetmüller HAT, Znosko term. cerk.), śrbułg. z XV w. **кокошь** (Davidov Kozma) i bułg. dawne *kòkoш* (Gerov);

strus. i rus.-cs. **кокошь кокоши** 'kwoka, kura nioska' (Slovarь DRJ, Srezn., SRJ XI–XVII, Slovarь CSRJ, SAR, Leks. Ruk., Slovarь SPIg.), dial. *кокоша* lud. 'kukułka' (SRNG), *кокóша* 'nakrycie glowy kobiety zamężnej, czepiec' (SNRG: Kostroma, Wołogda, Wiatka, Slovarь Karelii, SRSO Dop., Slovarь Urala Dop., Opyt Dop.), ukr. z XVI–XVII w. *кокошъ* : *кокошь* : *къкошь*, *кокоша* : *къкоша* 'kura' (SSUM), stbrus. **кокошь**, **кокошь** 'kura' z XVI w. (HSBM).

Demin. ***kokošьka***: ~ pol. demin. *kokoszka* 'kura' (Karłowicz SGP, Dejna RKJŁ XXIII 208), *kokoška* 'kura, kokosz' (Sychta Kociewie), *kokoska* 'młoda kura, która nie niesie jeszcze jaj lub zaczyna dopiero nieść', 'polny chwast podobny do rumianku' (Kąś Orawa), *kokoska* 'kokoszka' (Zborowski Zakopane), *kokoszka* 'grzyb kurka' (SGMłp.), dłuż. *kokoška* 'kura, kwoka' (Muka), stczes. *kokoška* tylko bot. 'bursa pastoris', czes. demin. *kokoška* 'kura, kwoka' (Přír. Slov., SSJČ), sła. *kokoška* 'kokoszka zwyczajna, Gallinula chloropus' (HSSJ);

ch./s. *kòkŏшka* : *kòkошka* 'kura' (RSAN, RMat., RSJ), dial. *кокъшка* (Elezović Kos.-Met.), *кокóшка* (Dinić Timok), bułg. *кокòшка* 'kura', przen. 'jądro orzecha' (BTR), *кокòшка* 'kura, Gallina', 'mięso kury', pogard. 'kobieta' (RBE, Gerov), *кокошка* dial. 'gwiazdozbiór Plejada', 'jądro orzecha', 'środkowa część arbuza' (RBE, BDial. V 180: Rodopy), *кокошка* 'kura', 'gwiazdozbiór Mała Niedźwiedzica', 'kwiaty, Aquilegia vulgaris' (Vakarelska-Čobanska Samokov), *кокошка* 'kura', 'całe jądro orzecha' (Mladenov Vidin), *кокошка* 'kura' (Płd. Rodopy), mac. *кокошка* 'Gallina, kura' (RMJ), dial. *кокошка* 'ts.' (Vidoeski Kumanovo, MRS);

ros. dawne *кокóшка* 'kura' (Dal), dial. *кокóшка* 'ubiór na głowę zamężnej kobiety', 'syty koń', 'kobieta o pełnej, zaokrąglonej sylwetce' (SRNG), ukr. dawne *кокóшка* 'kura zielonóżka' (SUM, Hrinčenko). ~

Por. formy r.m. ze znaczeniem 'kogut', np. czes. dial. moraw. *kokoš* 'kogut' (Malina Mistřice, Kazmíř Valašsko), demin. *kokošek* 'kogutek' (Bartoš DSM), ukr. dawne *кóкош* 'kurek u strzelby' (Żel.), dial. 'kogut' (SUM, Hrinčenko, Dzendzelivśkyj Podnistrov'je);

Czes. i sła. formy równe znaczeniowo z niejasnym przekształceniem: *kokeš -a* 'kogut' już stczes., także w dial. czes. i sła., np. Bartoš DSM, Ripka Dolnotrenč.

Formacja dźwkn. od tej samej podstawy *kokotь* (zob.) z suf. *-ošь*, wyjątkowym w tej funkcji (zob. I 78). Pod względem budowy najbliższy jest pokrewny suf. *-uša* (por. I 79). Zasięg znaczenia 'kura, kwoka' pokazuje, że znaczenie 'kogut' jest wtórne, powstałe ze względu na typowy dla rzeczowników r.m. wygłos spółgłoskowy.

Sławski SE II 338, ESJS 326–327, Berneker SEW I 540, Brückner SE 244, Vasmer II 284. *T.K.*

kokotati *kokotajǫ* 'wydawać głos *ko ko*, gdakać, kwokać (o kurach)', 'glocire'

~ pol. *kokotać* 'wydawać głos w czasie godów, tokować (o bażancie)' (SW, też Karłowicz SGP, Indeks SGP), 'gdakać (o kurze)' (Cechosz-Felczyk Podole), głuż. *kokotać* 'o głosie koguta, kury' (Kral), dłuż. *kokotaś* 'o głosie koguta, kury', 'paplać (o ludziach)'

(Muka), także z pref. *hukokotaś* 'wygdakać' i *zakokotaś* 'zacząć gdakać' (Muka), czes. dial. moraw. *kokotať* 'gdakać' (Kazmíř Valašsko, Bartoš DSM);

słe. *kokotáti -otȃm* 'wydawać dźwięk *ko- ko-*; gdakać', 'mówić szybko, niezrozumiale' (Pleteršnik, SSKJ), ch./s. *kokòtati kokòćēm* 'gdakać, kwokać' (RJAZ), *кокòтати кòкоћēм* 'wydawać dźwięki charakterystyczne dla kury, koguta, bażanta; gdakać', przen. 'mówić podniesionym głosem' (RSAN, RMat., RSJ, Vuk), chorw. dial. czakaw. *kokotȁt* : *kokǭtȁt* 'gdakać' (ČDL, Šimunović Brač), czarn. *кокòтати кòкоћēм* 'gdakać' (Stanić Uskoci);

ros. csł. i stros. **кокотать** 'wydawać dźwięki *ko ko* (o kurach, kogutach, indykach)' (SAR, Slovarь CSRJ, SRJ XI–XVII), ros. *кокота́ть кокочу́ кокоче́шь* 'kwokać, gdakać (o kurze)' (SSRJ), dial. *ко́котать* 'ts.' (Opyt Dop.), *кокота́ть* : *каката́ть* 'ts.' (Slovarь Don), *кокота́ть* : *къкота́ть* : *къката́ть* 'ts.' (Ivanova Sl. Podmoskovьja), *кокота́ть* 'gdakać przed zniesieniem jaja' (Slovarь volog. nar., Slovarь Urala, Slovarь Severa), 'wydawać dźwięki (o ptakach), ćwierkać', przen. 'rozmawiać', 'śmiać się' (Slovarь Karelii). ~

Znaczenie bułg. dial. *кокоти се* 'wesoło patrzeć' (BDial. III 90) powstało zapewne wskutek kontaminacji z *кокѐтка* 'kokietka' (BTR).

Por. inne derywaty oparte na interi. *ko!*, które można sprowadzić do wspólnych prapostaci, aczkolwiek mogły powstać niezależnie od siebie:

1. bez reduplikacji: pol. z XVI w. *kokać* 'gdakać (o kurach)' (Bart. pol.-łac.), 'wydawać głos właściwy cieciorce, pardwie' (SW), dial. 'gdakać (o kurach po zniesieniu jajka)' (Sychta Kociewie), czes. dawne (być może z pol.) *kokati* 'o dźwiękach wydawanych przez bażanty' (Jungmann), sła. dial. *kokať* 'gdakać, kwokać' (Kálal), słe. dial. *kokati* 'gdakać, kwokać' (Gregorič Kostel), *ко'кать* 'ts.' (Manaenkova SRGB);

2. z *kokoťati*: chorw. dial. czakaw. *kokoćȁt* 'gdakać', przen. 'gadać, bełkotać' (ČDL, Šimunović Brač), bułg. *кокòча -ша* 'wydawać dźwięk *ko ko*' (RBE, Gerov), ros. dial. *кокóчить* 'kwokać, gdakać (o kurze)' (SRNG);

3. z *kokъtati*: *koktać* 'o gdakaniu kury, która zniosła jajko albo chce siedzieć na jajkach' (SOWM), stczes. *koktati* 'jąkać się' (Gebauer Sl.) por. *koktať* 'jąkać się' (SSJ) : *kochtať* 'ts.' (Kálal);

4. z *kokotiti*: ukr. *кокоти́ти кокочу́* 'gadać, paplać' (Hrinčenko).

Od interi. *ko! ko!* intensivum z suf. *-tati* lub z suf. *-ati* od *kokotъ* (zob.).

Sławski SE II 332. *T.K.*

kokotъ *kokota* 'kogut', 'gallus'

~ pol. z XVI w. *kokot* 'Samiec ptaka domowego, Gallus domesticus' (SP XVI IBL, L.), adi. *kokotowy* 'koguci' z XV w. (Słownik stpol.), dawne *kokot* 'kogut', 'cietrzew w porze godów' (SW), reg. *kokot* 'kogut' (SJP PAN), dial. wielkop., śląsk. i zach.-młpol. *kokot* 'kogut' (Karłowicz SGP, Indeks SGP, Dejna RKJŁ XXIII 208, SGMłp., MS Górnego Śląska, Milerski Zach.-cieszyn., Szymczak Domaniewek), kasz. *kᵚokᵚot* 'kogut' (Lorentz PW), dłuż. *kokot* 'kogut', 'wieniec splatany przy dożynkach' (Muka, Fasske Vetschau), głuż. *kokot* 'kogut; kurek strzelby' (Jakubaš, Kral, Pfuhl), czes. dawne od

XIV w. *kokot* 'kogut' też 'penis' (Gebauer Sl., Novák SlHus, MSČS, Jungmann) i dial. np. laskie moraw. *kokot* 'kogut' (Lamprecht Opava, Sochová Lašsko, Bartoš DSM), dziś literac. tylko *kokot* 'pianie koguta' (Přír. Slov.), sła. od XVIII w. *kokot* wulg. 'penis' (HSSJ, SSSJ, Kálal), dial. 'ts.' (Sipos Bükk-Gebirge, Orlovský Gemer);

słe. *kokǫ̂t* 'kogut', 'całe jądro orzecha' (Pleteršnik), 'dźwięk *ko! ko!*' (SSKJ), dial. *kokót* : prekmur. *kokóut* 'kogut' (Novak Beltinci), ch./s. *kȍkōt* 'kogut', 'poranne i wieczorne pianie koguta', 'dźwięki wydawane przez drób, głównie kury, gdakanie' (RJAZ, RSAN, RMat., RSJ, Vuk, 'gatunek ryby morskiej, Trigla lineata' (RJAZ, RSAN, RMat.), chorw. lud. *kȍkōt* 'kogut', 'spust, kurek broni palnej' (RHJ), dawne 'kogut' (Belostenec), dial. czakaw. *kȍkot* 'kogut', 'gatunek ryby morskiej, np. Trigla lyra' (ČDL, Šimunović Brač), jako przezwisko (Jurišić Vrgada), kajkaw. *kųk'out* 'kogut' (Blažeka–Rob Mursko SR), przen. 'penis' (RJAZ z Dubrownika), dial. tylko czrng. *кȍкōт* 'kogut', 'chichot' (Stanić Uskoci), też 'spust w broni', 'kur na kominie' (Boričić Vasojevići), też przen. 'rozgniewana osoba' (Ćupić Zagarač), scs. **кокотъ кокота** 'kogut' (SS X–XI, SJS, Sadnik–Aitzetmüller HAT, SR BAN);

stros. **кокотъ** 'kogut, gallus' (Srezn.), csł. 'gdakanie' (Slovarь CSRJ, SAR), ros. dial. *кóкотъ* 'gdakanie' (Opyt Dop.), 'kogut', 'haczyk', 'topór' (Slovarь Karelii, Myznikov Belomorje), *кóкоть* zwykle w pl. *кóкоты* 'paznokcie' (SRNG: Twer, Wołgograd, Slovarь volog. nar.), 'choroba koni' (Slovarь Urala Dop.), 'sęk, większa gałąź, odrost na drzewie', 'drewno, klin podkładany na zrębie' (Manaenkova SRGB), 'widły do obornika', 'narzędzie do darcia łyka' (Slovarь Severa), ukr. dawne *кóкоть* 'kogut' (Żel.), też 'swawolne, psotne dziecko' (Hrinčenko, Żel.), brus. dawne z XVII w. *кокоть* 'pazur' (HSBM). ~

Por. także pol. dial. *kokota* 'kura' (Karłowicz SGP) oraz demin. *kokotek* 'kogutek', *kokotka* 'kurka' (Dejna RKJŁ XXIII 208, MS Górnego Śląska), dłuż. demin. *kokotk* 'kogucik' (Muka).

Od dźwkn. *ko! ko!* imitującego głos kury. Pierwotnie nomen actionis : nomen agentis (o stosunku tych funkcji i o budowie por. *klekot*). Tego samego typu łac. *coccus* 'kogut' : *coco coco* 'naśladowanie głosu koguta'.

Sławski SE II 340, Berneker SEW I 540, Brückner SE 244, Rudnicki, SO XV 30–39, Machek ES 212, Vasmer ES II 283–284, Vasmer REW I 594, Pokorny IEW 611. *T.K.*

kolačь *kolača* 'pieczywo obrzędowe w kształcie koła, pierścienia', 'panis rotundus'

~ pol. od XV w. *kołacz* 'placek z białej mąki podawany przy uroczystych posiłkach', 'obrzędowe ciasto weselne kolistego kształtu': tvarozny *kolacz*, paczek vel szadlny *kolacz* (Słownik stpol., SP XVI IBL), dawniej też 'wyciśnięte nasiona oleiste, najczęściej w kształcie okrągłego placka' (L.), też dial. *kołacz* : *kołocz* : *kałacz* 'placek okrągły weselny', 'okrągły bochen' (Karłowicz SGP, Dejna RKJŁ XXIII 213, Pluta Dzierżysławice, Paryl Tuligłowy, Szymczak Domaniewek, Nowak GPW, Sychta Kociewie, Górnowicz Malbork, SOWM, Kucała PSM), kasz. *kołåč* 'bułka' (Sychta SK), dłuż. *kółac* 'okrągły, biały placek': rdžyny *kołac* (Muka), głuż. od XVII w. *kołač* 'okrągły chleb, placek' (Stachowski Frencel, Kral, Zeman), czes. od XIII w. *koláč* 'pieczywo pszenne

okrągłego kształtu ze słodkimi dodatkami' (Gebauer Sl., Jungmann), dial. *koláč* 'pieczywo okrągłego kształtu', 'pszeniczny chleb, wielki bochen związany z tradycją weselną', *kolač* vandrovni 'chleb, placek przeznaczony na dar weselny' (Siatkowski Kudowa, Králík Kelč, Bělič Dol., Steuer Baborów, Skulina Mor.-slov., Bartoš DSM, Kazmíř Valašsko, Hruška DSCh), sła. od XVI w. *kolač* 'pieczone ciasto okrągłego kształtu': makový, jablkový *kolač*, 'przedmioty okrągłego kształtu', też dial. *kolač* 'okrągły placek z różnymi dodatkami', 'pieczywo' (Kálal, SSN, Sipos Bükk-Gebirge);

słe. od XVI w. *koláč* 'okrągłe ciasto, placek', 'babka z dziurką w środku', 'okrągły bochenek', rzadko 'pierścień, krążek' (SSKJ, Pleteršnik), dawne też 'ciasto jako prezent, np. z jarmarku', też 'krągłe naczynie na wino', 'krąg' (Pleteršnik), dawne 'pieczywo obrzędowe, okrągły chleb wielkanocny' (Megiser 1592), dial. *koláč* 'okrągły placek' (Steenwijk Rezja, Tominec Črni vrh), ch./s. od XIV w. *kòlâč* 'ciasto białe, słodkie, uformowane na kształt pierścienia, z dziurką w środku', 'pszeniczny chleb zanoszony gospodarzom przy wizycie', 'chleb, który przygotowuje się na święto patrona rodu; w kształcie koła z ozdobami na wierzchu' (RJAZ, Vuk, RMat.), też dial. chorw. czakaw. *kòlâč* 'okrągłe słodkie ciasto lub chleb z dziurką' (Houtzagers Orlec, ČDL, HDZ IV 435, HDZ V 369, HDZ VI 452, HDZ VII 503), też 'pożywienie pieczone w kształcie koła' (Jurišić Vrgada), sztokaw. 'okrągłe ciastko lub chleb z dziurką' (Peić–Bačlija RBB), dial. serb. 'ts.' (SDZ XXX 157: Banat), cs. **колачь** 'placek ofiarny' (Miklosich LP), bułg. dial. *колàч* 'pieczywo obrzędowe, okrągłe z dziurką, korowaj', 'obwarzanek', 'mały chlebek przygotowywany na święto ku czci zmarłych' (RBE, Mladenov Vidin), maced. *колач* 'obrzędowy chleb' (RMJ);

stros. od XV w. **калачь (колачь)** 'okrągły, biały chleb', 'placek upieczony w formie krążka z dziurką' (SRJ XI–XVII, Slovarь CSRJ), ros. *калáч* 'biały chleb', dawne z XVII w. też 'okrągły placek jęczmienny' (Slavynecʹkyj Leks.), dial. *калáч* : *колáч* 'biały chleb', 'pieczone ciasta, ciastka, głównie z białej mąki, w kształcie kółeczek, precelków i in.', *калáчи* pl. 'weselny poczęstunek, pierniczki dla weselników w cerkwi, stanowiące rodzaj wykupu, żeby ci nie śpiewali nieprzyzwoitych piosenek', свадебные *калáчи* – w rejonie Doniecka 'specjalne precle noszone na lewej ręce i rozdawane po kawałku na zakąskę do wódki przy pożegnaniu weselników', też 'drewniane lub metalowe kółka przy różnych urządzeniach gospodarczych' (SRNG), ukr. dawne i dial. *колáч* 'biały chleb, bułka, precel', 'owczy twaróg w formie okrągłego chlebka z dziurką, smażony w tłuszczu': сиріний *колáч*, 'rodzaj glinianego naczynia', 'wianek z siana chroniący stóg przed deszczem' (Hrinčenko, Żel.), 'kołacz, biały chleb', 'żytni chleb', 'wielkanocna bułka' (Mat. Bukovyna, Horbač Romaniv, Onyškevyč Bojk.), 'duży obwarzanek' (Janów SH), *калáч* też 'obręcz, koło w uprzęży dla wołów, w które wkłada się dyszel' (Lysenko SPH), brus. od XVI w. *калáч* 'okrągły bochenek pszenicznego chleba' (TSBM), 'bochenek w ogóle' (HSBM), też dial. *колáч*, *калáч* 'pieróg, ciasto z nadzieniem', 'coś zwiniętego w obwarzanek' (SPZB), 'weselny pieróg w podłużnej formie', 'duży obwarzanek, blin' (Leks. Polesʹja, Lysenko SPH), 'obręcz, obrączka' (Turaŭ), 'coś zwiniętego na kształt koła, np. pęto kiełbasy' (Nar. Leks. 131, 153). ~

Od *kolo* z suf. *-ačь*, por. Sławski SE I 102; Sławski SE II 363. *B.R.-Ż.*

kolda 'pień, kloc zrąbanego drzewa', 'truncus'; 'narzędzie tortur', 'machina'

~ pol. od XIV w. *kłoda* 'pień zrąbanego lub zwalonego drzewa bez gałęzi', 'duży kawał drewna, kloc, np. służący za podpórkę do rąbania', dawne 'rodzaj zasuwy w drzwiach', w stpol. też 'wydrążony pień drzewa służący do przechowywania płynów lub zboża', 'miara płynów, soli itp.', 'dyby, dwie belki służące za narzędzie tortur, kary' (Słownik stpol., SP XVI IBL), też dial. *kłoda* 'beczka do kiszenia kapusty': *kłoda* kapuśna, 'naczynie drewniane na zboże', 'kubeł wydłubany w klocu drewna', 'beczka' (Karłowicz SGP, AGKiel 446), 'ścięte, grube drzewo' (Zdaniukiewicz Łopatowszczyzna, Kąś Orawa), 'szczebel w drabinie wozu' (Zborowski Zakopane), 'ul wyrąbany w klodzie drzewa', 'pień' (Zaręba Siołkowice), kasz. *kłoda* 'duży kawał drzewa, kloc' (Lorentz PW, Sychta SK), połab. *klåd'ə* 'beczka' (Olesch Thesaurus, Polański–Sehnert, Polański SE 247, Rost), dłuż. *kłoda* 'brewiono, kloc, kłoda, pień', dawne 'dyby, więzienie, zwłaszcza wiejskie' (Muka), głuż. *kłóda* 'kłoda', 'dyby, kajdany, więzienie' (Pfuhl), czes. od XIV/XV w. *kláda* 'ścięty pień drzewa pozbawiony gałęzi i kory', 'belka drewniana, kłoda, brewiono', 'narzędzie tortur, dyby' (Přír. slov., Gebauer Sl., Novák SlHus), 'kawał drewna zawieszany zwierzętom na szyi, aby ograniczyć im ruchy', 'ul' (Kott), też dial. moraw. *kláda* 'kłoda, pień drzewa, przewrócone drzewo' (Kott Dod. DSM), *klada*, *kłada* 'kłoda, belka' (Bělič Dol., Kazmíř Valašsko), 'dyby' (Bartoš DSM), sła. od XVI w. *klada* 'pień pozbawiony konarów i kory', 'wielki, potężny pień', 'narzędzie tortur, dyby' (SSJ, HSSJ), dawniej też 'belka do zamykania bramy, drzwi', 'ławka na towary do sprzedania' (HSSJ), dial. *klada* 'pień bez konarów, kłoda o różnym przeznaczeniu': dubová *klada*, spodná *klada*, vrchňia *klada* (SSN, Buffa Dlhá Luká, Palkovič Záhorie);

słe. od XVI w. *kláda* 'duży, gruby kawał drewna lub innego materiału' (SSKJ, Besedje 16.st., Megiser 1592, Pleteršnik też: *klâd* m.), też dial. 'ts.' (Karničar Obir), ch./s. *klȁda* 'kłoda, kloc, z grubsza ociosany pień', 'drewniane kajdany na nogi, dyby' (RJAZ, Vuk), dial. 'kloc drzewa', 'coś ciężkiego', 'ul' (Sekulić Bačk.), scs. **клада** 'kłoda, belka' (SJS: Supr. (też **гълда** 'pień, kłoda, dyby'), bułg. *клàда* 'stos drewna przygotowany do podpalenia', dawne *клàда* : *клад҄ъ* 'zwalone drzewo', 'ciężki pień o różnym przeznaczeniu', 'stos drewna' (RBE, BTR, Gerov), dial. *клáда* : *клад҄ъ* 'ociosany pień drzewa', 'kłoda', 'powalone, ale nieociosane drzewo' (BDial. V 123), 'pień sosny', 'kupa, stos drzewa' (Rečnik Rodop., BDial. IV 207), pl. *клáди* 'dwie belki w krosnach' (BDial. I 98: Strandża, BDial. II 187: Rodopy, BDial. V 123), maced. *клада* 'kłoda, pień' (RMJ);

strus. **колодꙋ** 'gruby, leżący pień drzewa', 'zapora na drodze w postaci kłody drzewa', 'naczynie z wydrążonego pnia', 'trumna z wydrążonego pnia', 'miara ciał sypkich i płynnych' (Slovarь DRJ, SRJ XI–XVII, Srezn.), ros. *колóда* 'krótkie, grube drewno, gruby pień zwalonego drzewa', dawne też 'wydrążony pień używany jako koryto, ul, łódź itp.', 'dyby', 'potrzask na sobole' (Dal), też dial. *колóда* 'pień starego drzewa, pniak', 'duży, stary pień drzewa', 'piasta koła', 'cep, różne narzędzia gospodarskie', 'tylna belka w warsztacie tkackim', 'sidła na dzikie zwierzęta', 'wbity w ziemię gruby pal', 'kil łodzi' też wiele innych nazw narzędzi i ich części (SRNG),

калóдъ 'kłoda, deska, barć' (Sł. starowierców), ukr. *колóда* 'pień drzewa oczyszczony z gałęzi', 'gruby pieniek drzewa z wydrążonym środkiem, używany jako ul, czółno, itp.' (SUM), dawniej też 'gruba deska służąca jako podpora w żarnach', 'dyby' (Hrinčenko), stukr. z XIV w. 'miara pojemności płynów i substancji sypkich' (SSUM), dial. *колóда* 'kłoda, drewniany kloc', 'ul' (Żel., Lysenko SPH, Sl. ukr. woroneż., Onyškevyč Bojk., Janów SH), brus. od XV w. *калóда* 'kłoda; gruby pień' (w tym znaczeniu od XVI w., HSBM), 'ul z pnia drzewa' (TSBM), dawniej 'masywne, drewniane kajdany, dyby', 'miara miodu i innych sypkich i płynnych substancji' (HSBM), też dial. *калóда* 'kłoda, brewiono', 'ul', 'część warsztatu tkackiego' (SPZB, Šatalava BDS, Mat. Mohil., SNM 66., Bjalьkevič Mohylew, Šaternik Červ.), *колода* 'ts.' (Turaŭ). ~

Pokrewne z *kolti* 'kłuć' (zob.) z rozszerzeniem rdzenia *kol-* formantem *-d-*, najbliższe odpowiedniki: postać *kļd-* (z redukcją w rdzeniu): stnord. *holt* 'drzewo, lasek', stwniem. *holz* 'ts.', postać *kald-*: śrirl. *caill* 'las', cymr. *celli* 'ts.'. Por. także łot. *kal̃dît* 'kuć, podkuwać', lit. *skéldėti* 'pękać, rozszczepiać się'. Pierwotne znaczenie 'coś rozszczepionego, odciętego', z czego 'pień drzewa, kłoda' i wtórnie 'o różnych przedmiotach z wydrążonego pnia'.

ESSM X 122–123, Sławski SE II 258–259, Vasmer REW I 601, Machek ES 250, Bezlaj ES II 35, Skok ER II 87, Berneker SEW I 320. *B.R.-Ż.*

koldęzь *koldęza* 'źródło', 'fons'; 'studnia', 'puteus'

słe. dawne *klādez -a* 'studnia' (Pleteršnik), ch./s. dawne książk. *klàdēz* 'studnia', 'źródło' (RJAZ, RSAN), cs. **кладѧзь** 'źródło', 'studnia' (Miklosich LP);

strus. **колодѧзь** 'źródło', 'studnia' (Slovarь DRJ, SRJ XI–XVII, Srezn.), ros. *колóдезь* 'studnia', 'źródło', 'jama', 'ul wydłubany w kłodzie drzewa' (SRNG), popularna NW *Колодезь* (WRG II 404–411), ukr. dawne i dial. *колóдязь* (Hrinčenko, Tymčenko), *колóд'ез'* : *колóдяз'* (Leks. Polesьja 140), brus. *калóдзеж* 'studnia', dial. 'zrąb chaty' (Nar. slova 225), dial. *калóдзезь* 'studnia' (SPZB). ~

Prawdopodobnie stara pożyczka z germ. *kaldinga-* zachowanego w NM: szwedz. *Käldinge*, duń. dawne *Kalding* (dziś *Kolding*). Struktura wyrazu germ. wskazuje na pochodzenie od *kalda-* 'zimny'. Według innej hipotezy wyraz jest rodzimym derywatem od *kolda* (zob.) z suf. *-ęzь* wyabstrahowanym z zapożyczeń z germ. (o tym zob. Sławski SE I 66).

ESSM X 124–125. *M.J.*

koldьje *koldьja* coll. 'dużo kłód', 'multitudo truncorum'

~ stpol. z XVI w. *kłodzie* 'coll. od kłoda' (SP XVI IBL), czes. *kládí* 'górna część kolumny', dial. coll. *kladí* 'kłody, brewiona': *kladí* vytahovat z vody (Přir. slov.), dawne i dial. moraw. 'stos drewna' (Kott, Bartoš DSM, Kazmíř Valašsko), w stczes. *kládie* 'coll. od *kláda*' (Kartoteka Słovník stč.).;

słe. coll. *klâdje* 'kłody, skład drewna' (Pleteršnik), ch./s. tylko jako NM *Klađe* (RJAZ);

strus. **колодиѥ** (stros. też **колодьѥ**) 'coll. od **колода**' (Slovarь DRJ, SRJ XI–XVII, Srezn.), ros. dial. *колóдьё* : *колóдья* 'wiatrołom, powalony las' (SRNG), ukr. dial.

колоддя, колоддя́ 'coll. od *колóда*' (Hrinčenko), brus. od XVI w. *калóдздзе* coll. 'kłody' (TSBM), stbrus. **колодье** (HSBM), dial. *калóдздзя* coll. 'drewno' (SPZB). ~

Collectivum z suf. *-ьje* od *kolda*. *B.R.-Ż.*

kolesьnikъ *kolesьnika* płn. 'rzemieślnik wyrabiający wozy', 'carpentarius'

~ pol. od XVI w. *koleśnik* 'kołodziej, rzemieślnik wyrabiający wozy' (SP XVI IBL, L.), czes. dawne *kolesnik* 'ts.' (Jungmann);

rus.-cs. i stros. od XVI w. **колесникъ** 'rzemieślnik wyrabiający koła do powozów' (SRJ XI–XVII, Slovarь CSRJ), ros. *колéсник* 'kołodziej', ukr. *колісни́к*, dial. *колéсник* : *колїсни́к* 'kołodziej' (Żel., Hrinčenko, Leks. Polesьja, Mat. Bukovyna), brus. *калéснік* 'rzemieślnik zajmujący się wyrobem i naprawą kół i wozów' (HSBM). ~

Por. w innych znaczeniach: bułg. dial. *колѐсник* 'jedna oś, połowa wozu, dwukółka' (BDial. VIII 139), ros. dial. *колéсник* 'część młyna wodnego', 'rodzaj pługa', pl. *колéсники* 'targ lub jego część, gdzie handluje się wozami i częściami do wozów' (SRNG), ukr. *колісни́к* 'załadowany wóz' (Leks. Polesьja), brus. dial. *каляснік*, *калеснік*, *калёснік* (SPZB), 'wóz gospodarski' (BMM IV 197: Homel), 'wóz siana (jako jednostka miary)' (Turaŭ).

Derywat od *kolesьnъ* (zob.). *B.R.-Ż.*

kolesьnъ *kolesьna kolesьno* 'związany z kołem, kołami, odnoszący się do kół', 'rotaris'

~ pol. dawne *koleśny* 'dotyczący pojazdu na kołach, wozowy' (SW), dial. *koleśny* 'o pługu opierającym się grządzielą na kółkach' (Dejna RKJŁ XXIII 211), sła. dawne od XVI w. *kolesný* 'związany z kołem' (HSSJ);

słe. *kolésen, kolesna* 'odnoszący się do koła' *kolesni* ropot (SSKJ, Pleteršnik), ch./s. *kolesan, kolesna* 'związany z kołami' (RJAZ), cs. **колесьнъ** 'kołowy', 'okrągły' (SJS, Miklosich LP);

strus. od XII w. **колесьныи** (Slovarь DRJ) 'związany z kołem, transportem kołowym', **колесное вѣзданиѥ** 'tortury, kaźń na kole tortur' (SRJ XI–XVII: też **колѣсныи**), ros. *колéсный* 'kołowy', 'związany z kołami', 'przemieszczający się na kołach', ukr. *колíсний* 'związany z kołem, kołowy, przeznaczony do kół, np. o smarowidle', też dial. *колéсний* 'ts.' (Żel.), brus. *калéсны* 'odnoszący się do wozów gospodarskich; zajmujący się ich wyrobem', też dial. *калясны* 'ts.' (SPZB, Turaŭ). ~

Por. zaświadczony już w scs. derywat z suf. *-ica* **колесьница** 'wóz' (SJS: Supr.).

Od *koles-* (formy zależnej od *kolo*) z suf. *-ьnъ*. O sufiksie por. Sławski SE I 136. *B.R.-Ż.*

kolě zob. **koli**

kolěbati *kolěb'ǫ* 'poruszać jednostajnie w górę i w dół lub na boki, kołysać, huśtać', 'cunas movere', refl. **kolěbati sę** *kolěb'ǫ sę*

~ pol. od XV w. *kolebać kolebię* 'kołysać, wprawiać w ruch jednostajny, monotonny', 'huśtać, bujać': *kolebać* biodrami, w stpol. też *cholebać* (z asymilacją na odległość:

k...l > *ch...l*) (SJP PAN, Słownik stpol., SP XVI IBL), dial. *kolebać* : *kołybać* : *kolibać* 'kołysać, np. dziecko w kołysce' (Karłowicz SGP, Brzeziński Krajna, Zaręba Siołkowice Kąś Orawa, Olesch Sankt Annaberg, Pluta Dzierżysławice, Golec CSG, MS Górnego Śląska, Nowak Żywiec, SGŚC), kasz. *kolëbac kolib'ǫ* 'kołysać', 'robić masło w kolibce do masła' (Sychta SK, Lorentz PW, Ramułt), dłuż. *kólebaś* 'kołysać, huśtać', 'kiwać się, chwiać się' (Muka), głuż. *kolebać* 'ts.' (Pfuhl), czes. od XIV w. *kolébati kolébám* 'huśtać, kołysać', zwłaszcza 'ukołysać dziecko, usypiać dziecko kołysaniem', też *kolíbati* (Přir. slov., Jungmann, Gebauer Sl.), dial. też *kolibać* 'ts.' (Lamprecht Opava, Steuer Baborów), sła. od XVII w. *kolébať* : *kolibať* 'kiwać, chwiać' (HSSJ), dziś *kolembať*, dial. w formach *kolíbat, kolembať, kolimbať* 'ts.' (SSN, Kálal, Mihál, SMS XIX, Wágnerová Klenovec);

słe. *kolébati -am* 'kiwać, chwiać', 'wahać się, oscylować': 'słabnąć, zmniejszać się', książk. 'kołysać (o falach)', dawne: 'tracić równowagę, zachwiać się' (SSKJ, Pleteršnik), ch./s. od XV w. *koljèbati koljèbâm* (*kolèbati, kolibati*) 'kołysać, huśtać, np. o gałęziach poruszanych wiatrem' (RJAZ, Vuk), scs. **колѣбати колѣблѭ колѣблѥши** 'kołysać, huśtać', 'potrząsać' (SJS, Sadnik–Aitzetmüller HAT), bułg. *колебáя -ѐш* 'poruszać czymś raz w jedną, raz w drugą stronę' (RBE), maced. *колеба* 'kołysać dziecko' (RMJ);

strus. i rus.-cs. **колѣбати колѣблю колѣблєть** (stros. też **колебати**) 'chwiać, kołysać, trząść', 'wprowadzać kogoś w niepokój, niepewność' (Slovarь DRJ, SRJ XI–XVII, Srezn.), ros. *колебáть* 'powodować powtarzający się, monotonny ruch od dołu do góry lub na boki', 'czynić niepewnym, zmiennym, chwiejnym, wprawiać w stan niepokoju, niepewności', dawniej też *колыбать* 'ts.' (Dal), dial. *колебáть, колыбáть* 'rozhuśtywać, wzdymać (wodę, fale)', 'kołysać, huśtać' (SRNG), ukr. *коливати* 'kołysać, chwiać', 'chodzić kołysząc się', dawne i dial. *колибáти, колїбáти* : *коливати* 'kiwać, kołysać, chwiać, huśtać, wstrząsać' (Hrinčenko, Żel.), brus. dial. *калибáць* : *колубаць* : *колыбаць* 'kiwać, kołysać' (Turaŭ). ~

Refl. ***kolěbati sę***: ~ pol. *kolebać się* 'kołysać się, chwiać się', 'wahać się' (Słownik stpol., SP XVI IBL), dial. 'ts.' (Brzeziński Krajna, Kąś Orawa, Zaręba Siołkowice), głuż. *kolebać so* 'kołysać się, wahać się' (Pfuhl), czes. od pocz. XV w. *kolébati se* : *kolíbati se* 'chwiać się, kiwać się, niezgrabnie się poruszać' (Přir. slov., Gebauer Sl., Jungmann), sła. *kolembať sa* 'kiwać się, kołysać się, chwiać się', dial. *kolibat sa* : *kolimbať sa* 'ts.' (SSN, Kálal, Suchý Marchebene);

ch./s. *koljèbati se koljèbâm se* 'kołysać się, huśtać się' (RJAZ, Vuk), dial. *kolimbati se* 'kołysać się (o statku)' (Vidović PR, Jurišic Vrgada), scs. **колѣбати ся колѣблѭ ся колѣблѥши ся** 'kołysać się, kiwać się' (SJS), bułg. *колебáя се* 'wahać się', 'kołysać się (o wahadle, huśtawce itp.)' (RBE, Gerov), też dial. *колѐбам са* 'chwiać się, kołysać się przy chodzeniu' (BDial. II 189: Rodopy), maced. *колеба се* 'wahać się, być niestabilnym, np. o temperaturze itp.' (RMJ);

strus. i rus.-cs. od XI w. **колѣбатиса колѣблюса колѣблєтьса** (stros. też **колебатисѧ** : **колибатисѧ**) 'chwiać się, kołysać się, trząść się', 'być niespokojnym, niepewnym, strwożonym', 'wahać się' (Slovarь DRJ, SRJ XI–XVII, Srezn.), ros. *колебáться, колеблясь* 'kołysać się, chwiać się', 'tracić pewność, moc, stawać się chwiejnym', też dial.

колебаться, колыба́ться 'kołysać się, chwiać się, huśtać się' (SRNG), ukr. *коливатися* 'chwiać się, kołysać się', dawne i dial. *колиба́тися* : *колїба́тися* : *коливатися* 'kiwać, kołysać', 'wahać się', 'drgać, wibrować' (Hrinčenko, Żel.), brus. *калыва́цца* 'chwiać się, kiwać się' (TSBM, HSBM: *колебатися*), też dial. *колыба́цца* : *колубацца* 'chwiać się, kołysać się' (Turaŭ). ~

Etymologia niejasna. Prawdopodobnie wyraz ekspresywny, na co wskazuje nieregularność użyć i związków z rdzennymi formami, dźwkn. (Berneker SEW I 545), być może wykolejenie lub skrzyżowanie jakiegoś czasownika z prefiksem *ko-* (typu *kobacati, kovŗkati*) z czas. dźwkn. typu *klebotać, chlebotać* 'kołysać, chwiać, mącić'. Możliwe przekształcenie początku wyrazu pod wpływem rodziny psł. *kolo* 'koło', por. np. stp. *kolić* 'krążyć, chodzić w koło' (Sławski SE II 347–348). Może złożenie z prefiksu *ko-* i rdzenia *lěb-*, który stanowiłby postać apofoniczną do czas. zaświadczonego w sch. dial. *libati* 'kołysać się, falować' (Machek ES 213). Dopatrywanie się przedrostka *ko-* Boryś uważa za mało prawdopodobne wobec słabego poświadczenia formy nieprefigowanej (Boryś SE 243). Szerzej o przedrostku *ko-* zob. Bjeletić IG.

Sławski SE II 348, ESJS 327, Vasmer REW I 597–598, Boryś SE 243. *B.R.-Ż.*

kolěbъka 'kołyska dziecięca', 'cunae'

~ pol. od XV w. *kolebka* 'kołyska, dziecinne łóżeczko na biegunach lub zawieszone u sufitu', dawne też 'wóz, pojazd wiszący na pasach', 'rodzaj hamaka' (Słownik stpol., SP XVI IBL, L.), dial. też *kolibka* 'kołyska' (Brzeziński Krajna, Wietrzyk Gorlice, MS Górnego Śląska, Nowak Żywiec), 'duży koszyk owalny bez kabłąka do łowienia ryb' (Karłowicz SGP, Kucała PSM 138), kasz. *kolibka* 'kołyska', *kolibka* do masła 'dawna kołyska służąca do robienia masła, od góry zamykana, a wewnątrz przedzielona w poprzek dwiema drabinkami' (Sychta SK), dłuż. *kólebka, kólebki* pl. 'kołyska', też dial. *kólabka* 'ts.' (Muka), głuż. *kolebka* 'ts.' (Pfuhl), czes. dawne od XIV w. *kolébka, kolíbka* 'kołyska' (Přír. slov., Jungmann), w stczes. też 'narzędzie tortur' (Gebauer Sl.), dial. *kolébka, kolíbka* (Steuer Baborów, Bělič Dol., Skulina Mor.-slov., Kazmíř Valašsko), sła. dawne z XVI w. *kolébka* 'kołyska' (HSSJ), dial. *koliebka* 'kołyska dla dzieci' (SSN);

ch./s. od XVI w. *kolijevka, kolijebka, kòlijepka, kolibka* 'kołyska dla dziecka', *kolibka* 'kołyska, lektyka' (RJAZ: Vrančić), bułg. *колѐбка* 'kołyska dziecinna', też dial. *колѐбка, колѐнка* 'wahadło w różnych urządzeniach' (Gerov, Mladenov BTR), maced. *колепка* 'ts.' (RMJ);

ros. dial. *колы́бка* 'kołyska, dziecięce łóżeczko na wygiętych nóżkach', 'fala na morzu, jeziorze, rzece' (SRNG), też *колёбка* 'koleina, wyjeżdżony ślad w drodze' (SRNG), stbrus. *колебка, калебка, колибка, колыбка* 'kołyska', 'powóz' (HSBM). ~

Od *kolěbati* (zob.) z suf. *-ъka* (o budowie Doroszewski, PF XIII 64). *B.R.-Ż.*

koléja 'ślad koła', 'rotae vestigium'

~ stpol. od XV w. *koleja* 'ślad wyciśnięty kołami wozów', od XVI w. 'ustalony porządek, następstwo' (Słownik stpol., SP XVI IBL, SW), dial. *kolej, koleja* 'koleina na drodze pozostawiona przez koła wozów' (Górnowicz Malbork, SOWM, Maciejewski

Chełm.-dobrz., Dejna RKJŁ XXIII 211, Pluta Dzierżysławice, SGŚC), dłuż. *kólej* 'koleina, ślad po kołach' (Muka, Starosta), głuż. od XVII w. *kolija* 'koleina, zagłębienie po kołach wozu' (Stachowski Frencel, Kral), też dial. *kolija* 'ts.' (Michalk Neustadt), czes. *kolej* 'ślad po kołach, koleina', 'kolejność', czes. dawne od XIV w. *kolejě* 'koleina' (Gebauer Sl., Jungmann), też dial. *kolej* : *kolaj, kolaja* 'koleina, ślad po kołach w błocie' (np. Siatkowski Kudowa, Lamprecht Opava, Králík Kelč, Gregor Slav.-buč., Bělič Dol., Steuer Baborów, Bartoš DSM), pl. *kolaje* 'ślady kół' (Kellner VN), sła. od XVII w. *koľaj* 'koleina, ślad wyjeżdżony kołami wozu' (SSJ, HSSJ: też *koľej* : *koľeja* : *koľaja*), też. dial. *koľaj* : *koľaja* : *koľeja* 'ts.' (Kálal, SSN, Ripka Dolnotrenč., Matejčík Novohrad);

słe. *koléja* 'koleina, ślad po kołach' (Pleteršnik);

rus.-cs. **колея** 'żłobienia w drodze wyjeżdżone kołami lub przygotowane dla wozów' (Slovarь CSRJ), ros. *колея* 'ślad po kołach w drodze, koleina', dial. *колея* 'kolejność' (SRNG), ukr. *колія* 'wyjeżdżone w drodze zagłębienia w kształcie kół, koleiny', przen. 'bieg życia, wydarzeń, spraw', dawne i dial. *колїя* 'ślad po kołach' (Hrinčenko, Żel.), brus. od XVII w. *колея* 'koleina, ślad po kołach', 'kolejka, kolejność', *колия* 'kolejka, kolejność' (HSBM). ~

Por. chorw. dawne od XVI w. i dial. *kòlājna* 'koleina, ślad kół' (RJAZ, Peić–Bačlija RBB).

Derywat od *kolo* z suf. *-ĕja* (o suf. zob. I 87).

Sławski SE I 86; Sławski SE II 350, ESSM X 131. *B.R.-Ż.*

koléno 1. 'kolano, staw kolanowy', 'genu'; 'zakrzywienie, zagięcie', 'curvamen'

~ pol. od XIV w. *kolano* 'przednia dolna okolica uda; sam staw kolanowy' (Słownik stpol., SP XVI IBL), 'miejsce skrętu ulicy, drogi, załamanie, wygięcie', 'krótki zagięty kawałek rury, łącznik, przegub', w XVI w. też 'zakręt rzeki' (SP XVI IBL), u L. także 'pokolenie', też dial. *kolano* 'przednia dolna okolica uda i staw kolanowy' (Karłowicz SGP, Zdaniukiewicz Łopatowszczyzna, Cechosz-Felczyk OH, Olesch Sankt Annaberg, Zaręba Siołkowice, Pluta Dzierżysławice), też 'kolanko, węzeł w źdźbłach roślin trawiastych', 'zakręt rzeki lub drogi', 'zagięty kawał rury' (Brzeziński Krajna, Karłowicz SGP, Kąś Orawa), kasz. *kólano* 'staw kolanowy': po *kolana*, błoto do *kolón* (Sychta SK, Lorentz PW, Ramułt), połab. *ťülóna* 'kolano, genu' (Lehr-Spławiński GP, Polański SE 894–895), Polański–Sehnert), *ťülon* : *ťülăn, ťülonai* nom.-acc. dual (Polański–Sehnert, Rost), dłuż. *kóleno* 'kolano' (Muka), głuż. koleno 'ts.', też 'zakrzywienie, zgięcie' (Pfuhl), czes. od XV w. *koleno* 'staw kolanowy, kolano', sła. od XVII w. *koleno* 'kolano, staw kolanowy' (SSJ, HSSJ), też 'zakrzywienie rury' (SSJ), dial. *koleno* 'kolano', 'zakole rzeki', 'węzeł na źdźbłach traw' (SSN, Sipos Bükk-Gebirge);

słe. *koléno* 'część nogi, staw kolanowy', 'część nogi nad kolanem', 'wygięta część rury, węża', 'krzywizna, zakole' (SSKJ, Pleteršnik, Besedje 16.st., Megiser 1592), dial. *koléno* 'ts.' (Tominec Črni vrh, Steenwijk Rezja, Rigler Notr.), ch./s. *kòljeno* : *kòljen* 'kolano, staw łączący goleń z biodrem', 'kolanko, przegub, zakole, zagięcie' (RJAZ, Vuk), też dial. *kolĩno, kolẽno, kolěno, kólino* 'staw w nodze' (np. czakaw. HDZ I 163, HDZ VI 452, Moguš Senj, ČDL, sztokaw. Peić–Bačlija RBB), dial. serb. *колéно* 'ts.' (SDZ

XXX 157), scs. **колѣно** 'kolano' (SS X–XI, Sadnik–Aitzetmüller HAT, SJS), bułg. *коля́но* 'kolano, część nogi, staw kolanowy', 'węzeł na źdźbłach traw' (Gerov, RBE, BTR), też dial. *колѐно* 'ts.' (BDial. III 90, BDial. III 233: Samokow), maced. *колено* 'staw, część nogi' (też dial. BDial. VIII 254: Kostur);

strus. i rus.-cs. od XI w. **колѣно** 'kolano' (Slovarь DRJ, SRJ XI–XVII, Srezn.), ros. *колéно* 'staw łączący kość biodrową z piszczelą', 'zakrzywienie, zagięcie, zakole', 'plemię, pokolenie, ród' (Dal), też dial. *колéно* 'wystająca część lądu, przylądek', 'wysepka na rzece, bród, płytkie miejsce', 'część sieci rybackiej', 'części różnych urządzeń' (SRNG), *kaľenъ* 'kolano' (Słownik starowierców), ukr. *колíно* 'staw, który łączy kość udową i piszczelową dla zginania nóg', dawne i dial. 'zakole, zakręt (rzeki)' (Hrinčenko, Żel.), *коліно* 'zakole rzeki' (Turčyn Tylicz), *kolíncá* (Stieber AJŁemk. VI m. 260), brus. od XVI w. *калéна* 'kolano, część nogi', 'zagięta część czegoś' (TSBM, HSBM), też dial. *калéна, колено* 'kolano', 'zakole rzeki', 'kręty bieg rzeki' (Turaŭ, Bjalьkevič Mohylew, Šaternik Červ.). ~

Derywat od ie. pierwiastka *kʷel-* 'obracać, kręcić' (por. na innym stopniu apofonicznym *čeljadь, čelnъ*), z suf. *-ěno* (alternatywne pochodzenie od ie. *kəl(ə)-* 'wzbierać, rosnąć; podnosić się', o tym więcej ESSM X 133). Pierwotne znaczenie 'ruchoma, zginająca się część ciała'. Najbliższe odpowiedniki bałt. z samogłoską rdzenną *-e-*: lit. *kelénas* 'kolano, rzepka w kolanie' i z innymi sufiksami: lit. *kelỹs* 'kolano', dial. *kẽlias*, łot. *celis* 'ts.', może też gr. *κῶλον* 'członek ciała, kończyna', *κώληψ -ηπος* 'staw kolanowy', łac. *collum* 'szyja', goc. *hals* 'ts.' (Sławski SE II 342, Boryś SE 243). Oba znaczenia 'kolano' (z czego 'zakrzywienie, zgięcie') i 'pokolenie' (zob. *koléno 2.*) już psł.

Sławski SE II 342, Boryś SE 243, ESJS 328, ESSM X 133. *B.R.-Ż.*

koléno 2. 'pokolenie', 'generatio'; 'ród', 'genus'

czes. od XIV w. *koleno* 'pokolenie, generacja': aż desátého *kolena*, stczes. też 'pokolenie, pokrewieństwo, stopień pokrewieństwa' (Gebauer Sl., Novák SlHus.), też dial. *koleno* 'pokolenie' (Kubín Kladsko, Bělič Dol, Skulina Mor.-slov.), sła. przestarz. *koleno* 'pokolenie, generacja': aż do štvrtého *kolena* (SSJ, HSSJ);

słe. *koléno* 'pokolenie, przeważnie z liczebnikiem określającym stopień pokrewieństwa': bratranec v drugem *kolenu*, przestarz. 'ród, o pochodzeniu społecznym': kmečkega *kolena* (SSKJ, Pleteršnik, Besedje 16.st., Megiser 1592), dial. *koléno* 'ts.' (Tominec Črni vrh, Steenwijk Rezja, Rigler Notr.), ch./s. *kòljeno* 'pokolenie, ród, rodzina, stopień pokrewieństwa' (RJAZ, Vuk), też dial. *kolĩno, kolẽno, kolẽno, kólino* 'pochodzenie' (np. Peić–Bačlija RBB, HDZ I 163, HDZ III 138, HDZ IV 435, HDZ V 369, HDZ VI 452, Moguš Senj, ČDL), serb. dial. *колéно* (SDZ XXX 157), scs. **колѣно** 'pokolenie', 'pochodzenie', 'plemię' (SS X–XI, Sadnik–Aitzetmüller HAT, SJS), bułg. *коля́но* 'ród', 'pochodzenie', 'pokolenie': до девето *коляно* (Gerov, RBE, BTR), też dial. *колѐно* 'ts.' (BDial. III 90, BDial. III 233), maced. *колено* 'ród', 'pochodzenie, stopień pokrewieństwa', 'pokolenie, generacja' (RMJ, też dial. BDial. VIII 254: Kostur);

strus. i rus.-cs. od XI w. **колѣно** 'pokolenie, potomstwo' (Slovarь DRJ, SRJ XI–XVII, Srezn.), ros. *колéно* 'plemię, pokolenie, ród' (Dal), też dial. *колéно* 'pokrewieństwo',

'pokolenie' (SRNG), ukr. *колíно*, dawne i dial. *колíно, колїно* 'pokolenie', 'ród', 'pochodzenie' (Hrinčenko, Żel.), stukr. z XV w. **колѣно** 'ród, pokolenia w rodowodzie' (SSUM), też dial. *kolino* 'ts.' (Janów SH), *kolïncá* (Stieber AJŁemk. VI m. 260), brus. od XVI w. *калéна* 'pokolenie' (TSBM, HSBM). ~

Od *koleno 1.* (zob.). Por. paralelę semantyczną ie. *g'enu* i *g'enos* zachowaną np. w łac. *genu* 'kolano' : *genus* 'ród' i gr. *γόνυ* 'kolano' : *γένος* 'ród'. Związek powyższych wyrazów kwestionuje jednak Frisk GEW I 321, a poddaje w wątpliwość Walde–Hofmann I 593. O stosunku tych znaczeń zob. ESSM X 133–134, Bjeletić, KSK IV, 56–59.

B.R.-Ż.

koli : **kolě** 'kiedy', 'cum'; 'jeśli', 'si'; 'ile', 'quot' i partykuła uogólniająca

~ pol. dawne od XV w. *koli* adv. 'kiedy, póki' (SW), *koli-, -koli, kole-* partykuła uogólniająca tworząca zaimki i przysłówki nieokreślone: *ktokoli/ktokole, gdziekole, kiedykoli, jakikoli, kolikroć* wprowadza zdanie czasowe: 'ilekroć': *Kolykrocz* (quotienscumque) nyektori naschich zyemyan na drugyego zyemyanyna... zalobąn, w XVI w. *-koli* i *-kole* w licznych połączeniach, np. *aczkoli/aczkole, cożkoli/cokole, cożkole, czyjkoli/czyjkole, gdziekoli/gdziekole, ktokoli/ktokole, ktorykoli/ktorykole* (Słownik stpol., SP XVI IBL), kasz. *ćejle* 'jeśli tylko, skoro tylko' (Ramułt), dłuż. *kuli* partykuła uogólniająca dodawana do zaimka pytajnego i względnego: *chto kuli*?, *gdyżkuli* 'kiedykolwiek', *kótaryžkuli* 'którykolwiek': co som ja *kuli* cyniła? (Muka, Starosta), stdłuż. *koli* 'ts.' (Jakubica), głuż. *-kuli* partykuła uogólniająca: *hdźiež-kuli* 'gdziekolwiek', *štož-kuli* 'ktokolwiek' (Pfuhl), czes. *-koli* partykuła uogólniająca: *cokoli*, też *cokoliv, cokolivěk, cožkoli, cožkoliv*, dawne *co... koli*: *co* bylo jich tu *koli, kdokoli(v), kdožkoli(v), kdokolivěk, kdožkolivěk*, dawne *kdo(ž)koli*: nechť jej požádal *kdokoli* o *cokoli*, každému s největší ochotou vyhověl (Přir. slov.), stczes. od XV w. *koli* adv. 'kiedyś', *koli-, -koli* partykuła: *koliv, kolivěk, kolvěk, kolivěč, kolvěč, nikoli*: z chlapieho řáda *nykoly, ačkoli, tehdy koli, vňuž koli, jako koli, ktokoli, čsokoli*: *czoz koly* wiek učiní quaecunque faciet (Gebauer Sl.), też dial. *keli* (: *teli*) 'jak', *keľa, keľo* 'ile' (Bartoš DSM), *kolvěk* partykuła < *-koliv* (Kazmíř Valašsko), sła. dial. *-koľvek* partykuła uogólniająca: *co-koľvek, kdekoľvek, ktooľvek* (Kálal);

słe. od XVI w. *kóli, kǫ̂li* adv. 'jak wiele, jak bardzo, dość': pomagaj, *koli* moreš; *koli* je velik, toli je neumen, też *kóli-, kǫ̂li-* partykuła uogólniająca *kakorkoli, kakršenkoli, kdajkoli, kdorkoli, kjerkoli*: ostani, kjer *koli* si, kar sem *koli* rekel (SSKJ, Besedje 16.st., Megiser 1592), dial. *kòli* 'ile, w jakim stopniu' (Pleteršnik), ch./s. dial. w XVI w. *kol* adv. 'ile': se *kolь* dobre, se *kolь* krasьno; koliko *kol* by ga prasil, *kolje, kolě, koli* 'nigdy', 'cokolwiek', *kȍli* 'ile', też jako partykuła uogólniająca: ča *koli* k ńej pristoji; kada se *koli* človik sramuje, *-kole* w XVI w. *kadakole*: duše od mrtvich pridu *kadakole*?, *kȍlje* w zwrocie: nemam *kȍlje* 'nie mam czasu, nie mam kiedy', *kȍli... tȍli* 'zarówno..., jak i', też dial. *koli* 'ile, jak bardzo' (RJAZ, RSAN), scs. **коли, колѣ** adv. 'kiedy, w jakim czasie, niekiedy, kiedyś, jak wiele, ile', **до колѣ** 'do kiedy, jak długo' (Sadnik–Aitzetmüller HAT), **коль** 'jak, jak bardzo, jak wiele': **коль великъ; коль вельми; коль многа мы чюдеса ѥго видимъ**, też jako partykuła uogólniająca: **єда коли** (SJS), cs. **коли** też w znaczeniu

uogólniającym 'kiedykolwiek' (Sadnik–Aitzetmüller HAT, SJS), bułg. dial. *кòли* 'ile, kiedy', *кòле* 'jeżeli', *от кòле* 'od dawna' (Gerov, BDial. IX 268);

strus. **коли** przysłówek zaimkowy pytajny 'kiedy': **коли поꙋть воꙁмѣшь**?, też jako partykuła uogólniająca: **коли ни боꙋди** (Slovarь DRJ, SRJ XI–XVII), rus.-cs. **колѣ**, **коли**, **коль** 'kiedy, jak', **нѣсть колѣ** 'nigdy' (Srezn.), ros. *кóли*, *колú*, *коль* 'jeśli', *колú бы*, *колú б*, *коли-ежели*, *коль скоро* (SSRJ), dial. *колú*, *кóли*, *коль* 'kiedy, kiedyś, jeśli, w jakim stopniu', 'ile, trochę, niewiele', też jako partykuła uogólniająca *чтó-коле* 'cokolwiek' (Dal, SRNG), ukr. *коли* przysłówek zaimkowy pytajny i względny 'kiedy, w jakim czasie': *коли* приїдеш до нас? *коли* хліб, тоді й розум, 'jeśli': стоїть вода у кубочку, *коли* хоч – напийся, *коли-б* 'jakby, żeby', *колú-не-коли* 'z rzadka, czasami', *а коли, то* 'kiedy indziej', *є коли* 'dużo, wystarczająco czasu', нема *коли* 'nigdy, bez określonego czasu', рідко *коли* 'rzadko, z rzadka' (SUM, Hrinčenko, Żel), stukr. od XIV w. **коли**, **колы** adv., con. 'kiedyś', 'gdy', 'jeśli': *коли*... а *коли*, іноді а іноді, нижъли *коли* мы сами где своею головою потягнемъ, тогды [...] (SSUM), dial. *кой*, *кол* 'jeśli' (Onyškevyč Bojk.), brus. *калі* 'kiedy, jak, jeśli', stbrus. z XIV w. **коли**, **кали** adv., con. 'kiedy, jeśli, jak', 'wtedy, gdy', 'wówczas, gdy': а *коли* миръ станеть, też jako partykuła uogólniająca: вѣдомо чинимъ каждому, *кто коли* на сесь листъ позрить, także *коли бы*, *кали бы* (HSBM), brus. dial. *колú* 'kiedy, jeśli', *калú* 'ts.' (Nosovič, SPZB). ~

Por. pol. dial. *kiele*, *kile* 'ile, kilka', 'ile, ilu, jak wiele, jak wielu' (AGKiel m. 517), *kila* 'ile' (Paryl Tuligłowy), *kilo* 'ile' (Cechosz-Felczyk Podole), *kiela* zaimek i przysłówek 'kilka, sporo', 'dużo, wiele' (Zborowski Zakopane, Kąś Orawa), pod wpływem pol. *kilka*, o tym zob. *koliko* : *kolьko*.

Złożenie pierwiastka *ko-* (ie. *kʷo-*), tego samego, co w *kъto*, *kogъda* : *kъgъda* (zob.) z partykułą *-lě*, *-li*, występuje jako przysłówek, zaimek pytajny, spójnik i partykuła. Najbliższe odpowiedniki w bałt. i łac.: lit. *kõl*, *kõliai*, dial. *kõlaik* 'jak długo, póki, dopóki', *kelì* 'ile, kilka', gr. *πηλίκος*, łac. *quālis* 'jaki, jaki taki' – wszystkie od ie. *kʷāli-* (Walde–Hofmann II 397, Berneker SEW I 673–674, Brückner SE 246–247, Trautmann BSW 111, Sławski SE II 361). ESSM X 85 sugeruje ostrożne podejście do tego pokrewieństwa ze względu na poważne różnice w wokalizmie między lit., łac. i gr. (por. wyżej) z jednej strony, a słowiańskim *koli* (wobec oczekiwanego **kali*) z drugiej. Zwraca też uwagę na specyficznie słowiańską opozycję *koli* : *toli* – na gruncie psł. problem dotyczy nie samych wyrazów, lecz ich połączeń. Wątpliwości etymologicznych nie wyjaśnia też propozycja połączenia z stind. adv. *khalu* 'naprawdę, zaiste', uwydatniającym często treść wyrazu poprzedzającego (Machek ES 214, ES² 269).

Cieślikowa, ZNUJ CXIV, Cieślikowa, PJ z. 15, s. 67–69. *B.R.-Ż.*

koliko : **kolьko** 'ile', 'quot'; 'kilka, niewiele', 'paulo, aliquot'

koliko: ~ czes. dawne przysłówek zaimkowy pytajny i względny *koliko*, *kolik* 'ile': *kolik* máš dětí?, *kolik* hlav, tolik smyslů (Přir. slov., Jungmann), stczes. od XIV w. *koliko* 'ile', *koliko-toliko*: dáno mu zbožie *toliko*, do smrti třěba *kolyko* (Gebauer Sl.), też dial. *kolik*, *kolík* 'trochę, niemało' (Horečka Frenštát, Skulina Mor.-slov., Hruška

DSCh, Bělič Dol., Steuer Branice), *kolik-*: *kolêknást* (Kopečný Určice), z czes. pol. z XVI w. *koliko*, *kolko* 'kilka' (Basaj, Siatkowski, SFPS VII 25);

słe. od XVI w. *kóliko* 'ile, w pytaniu o liczbę lub wielkość', ekspresywne 'ile, ileż, wyraża duże ilości lub miary': *koliko* jih je (SSKJ, Besedje 16.st.), *kólikokrat* 'ile razy, wyraża liczbę powtórzeń': *kolikokrat* si bil tam?, ekspresywne 'wyraża wiele powtórzeń: *kolikokrat* sem mu že rekel, pa ne uboga (SSKJ, Megiser 1592), *koliko* 'ile', 'niewiele, trochę' (Pleteršnik), dial. *koliko* 'ts.' (Rigler Notr., Kutin Bovec), chorw. dial. *kolik*, *koliko kolîko* 'ile, jak wiele' (HDZ IV 435, ČDL, Peić–Bačlija RBB), cs. **колико** adv., pron. 'jak dużo, jak wiele, ile, jak, jak bardzo' (SJS, Miklosich LP), bułg. rzadkie dial. *колик* 'ile, jak wiele' (BDial. III 90);

strus. i rus.-cs. **колико** 'ile', 'jak bardzo': **коликотъ похвален имаши бъти**, 'kilka, trochę, niewiele' (Slovarь DRJ, SRJ XI–XVII, Srezn.). ~

kolьko: ~ czes. dial. moraw. *koľký* (Bartoš DSM), sła. od *koľko* 'ile, jak wiele': *koľko* máš rokov?, mohol sa najesť, napiť, *koľko* len chcel (SSJ), stsła. *koľko* 'ts.': on dobre wye, *kolko* gesste dlzen; od *kelka* roki mnie iest dlusen (HSSJ), też dial. *kolko* 'ts.' (Suchý Marchebene);

bułg. *колко* przysłówek zaimkowy pytajny i względny 'ile', jak wiele', 'w jakim stopniu' (RBE, BTR, Gerov): *колко* струва?, też dial. *колку* 'ile' *кол'к'о*, *колак*, *колек* 'jak duży, jak wiele, ile, jak' (BDial. II 189: Rodopy, BDial. IX 268), maced. *колку* 'ile, jak wiele': *колку* бараш? (RMJ), też dial. *кólku* 'ts.' (BDial. VI 44: zach. Tracja, Małecki SW);

strus. i rus.-cs. **колько** 'ile', 'jak bardzo': **колко видѣхомъ слн҃ца погибша и лоуноу померькъшю** (Slovarь DRJ, SRJ XI–XVII, Srezn.), *колько*, *кольке* 'ile', także *колькраты* (Srezn.), ros. dial. *кóлько*, *кольки* 'ile', 'kilka, trochę': не знай *кóлько* 'bardzo dużo' (Dal, SRNG), ukr. *кíлька* 'nieokreślona mała ilość, od 3 do 10', 'kilku', 'trochę': *кíлька* парубків скочило до танцю (SUM, Hrinčenko), też. dial. *кíлько* 'ile', *кóлькі* 'ile', 'trochę' (Jankova Loev), stbrus. **колико** 'ile' (Sloŭnik Skaryny), brus. *кóлькі* 'ile, jak wiele', 'w jakiej mierze, w jakim stopniu', 'bardzo wiele': *кóлькі* табе гадоў? (TSBM), też dial. *кóлько* 'ts.' (SPZB). ~

Por. pol. dawne *kilko*, *kielko* 'ile' (Słownik stpol., SW), głuż. *kelko* 'ile' (Pfuhl), dłuż. kiela '*kelko* : dial. *keliko* 'ile' (Muka, Starosta) przekształcone zapewne pod wpływem *ile* < psł. *jele* (Sławski SE II 139–140).

Rozszerzenie połączenia *koli* (zob.) o cząstkę *-ko*. Inne objaśnienia niewiarygodne (por. ESSM X 135). Niepewny jest czas powstania (a co za tym idzie – prasłowiańskość) postaci *kolko* < *kolьko* dominującej w grupie wsch.słow. oraz w pojedynczych językach z pozostałych grup (sła. i ros.); mogła powstać już w psł. na podstawie przysłówka *kolь* (Sławski SE II 161–163). Mogła też powstać na gruncie poszczególnych języków słow. na skutek nieregularnego rozwoju fonetycznego spowodowanego frekwencją (Mańczak PSE 136). *B.R.-Ż.*

kolikъ : **kolьkъ** 'jaki pod względem stopnia', 'jak duży', 'jak liczny', 'quantus'

~ czes. rzadkie *koliký* 'liczny, niejednokrotny' (Jungmann), stczes. od XV w. *koliký* 'jak wielki': *kolika* (jest) širokost všeho světa (Gebauer Sl.), też. dial. *koliký* 'liczny',

koliký-toliký, *keľky-teľký* (Bartoš DSM), *koľký* 'liczny, wielorazowy' (Bartoš DSM), sła. *koľky* 'jak liczny', 'jak wielki, jak duży': a *koľký* je jeho majetok?, 'wielki, duży': *koľká* radosť! (SSJ), też dial. *kolkí* 'ts.' (SSN);

słe. *kólik* 'ile, w jakim stopniu', 'trochę, ileś': v *koliki* meri se razlike manjšajo?, *kolikim* nesrečam bi se izognil, če bi bil pazljiv (SSKJ), *kólik* 'jak wielki, jak duży' (Pleteršnik), ch./s. *kolík*, *-ka*, *-ko* 'jak wielki, jak duży (w zdaniu pytającym i podrzędnym)': *kolika* je Božja milost? (RSAN, RJAZ), też dial. *kolík -a*, *-o* 'ts.' (ČDL), scs. **коликъ** 'jaki, jak duży', 'jak', 'co' (Sadnik–Aitzetmüller HAT, SJS), bułg. dial. *колúк*, *колък* 'jak duży', *колак* 'ts.' (RBE, BDial. II 189: Rodopy);

strus. od XI w. **коликыи** (stros. też **коликии**) 'jak wielki (pod względem rozmiaru, siły, mocy), jak znaczny': **колико множьство бысть уловѣкъ по ѕемли и вьси бѣс памѧти бышѧ** (SRJ XI–XVII), **коликыи** 'jaki', **колькыи** 'jak wielki, jaki duży' (Slovarь DRJ, Srezn.), ros. dial. *колúкóй -áя -óе* 'który', *колькóй* : *колькúй* 'który, który z kolei' (Dal, SRNG). ~

Por. stpol. z XV w. *kilki*, *kielki* 'jak wielki' (Słownik stpol.), pol. dial. *kieli* 'jak duży, jak wielki' (Karłowicz SGP).

Zob. *koliko* : *kolьko*. *B.R.-Ż.*

koliti *kolę* 'rozszczepiać, rozłupywać', 'diffindere, discindere'

~ dłuż. dawne *kóliś* 'rozłupywać, rozszczepiać' (Muka, Starosta), głuż. *kolić* 'łupać' (Pfuhl), czes. *koliti* 'zabijać' (Přir. slov.), 'wbijać kołki' (Kott), dial. *koliť* 'rozszczepiać', 'rąbać drzewo' (Kazmíř Valašsko);

słe. *kóliti -im* 'wbijać kołki' (Pleteršnik), *kolíti -ím* : *kólim* 'wbijać w ziemie kołki, np. jako podpory winorośli, drzewek' (SSKJ), ch./s. *kòliti* 'wbijać kołki w ziemię' (RJAZ: XVIII w.), 'rozszczepiać' (RSAN), bułg. *кòля -иш* 'zabijać, zarzynać, odcinać głowę' (Gerov, BTR, RBE), maced. *коле* 'zarzynać, zabijać', dial. *kolit* : *klit* też 'ciąć; kłuć; łupać, rozłupywać' (Hendriks Radožda-Vevčani);

strus. **колити колъ** 'stawiać tamę na rzece dla połowu ryb' (SRJ XI–XVII), ros. dial. *колúть* 'łupać, kłuć, zakłuwać', 'wbijać koły w dno rzeki' (SRNG). ~

Z uwagi na budowę możliwe zarówno denominativum od *kolъ* (zob.), jak i pochodzenie bezpośrednio od *kolti* (zob.).

ESSM X 136–l37. *B.R.-Ż.*

kolnica zach. 'żerdź, tyka', 'lignea pertica'; 'drewniany drąg w wozie konnym podtrzymujący boki wozu', 'lignea pertica, quae latera currus tenet'

~ pol. od XV w. 'część wozu konnego; jeden z drągów umocowanych na osi koła wozu, utrzymujących we właściwej pozycji jego boki (drabiny) albo zawartość, np. drewno, siano' (Słownik stpol., SP XVI IBL, L. SWil., SJP PAN), dial. też 'drąg wyjęty z wozu, np. używany podczas bójki' (Karłowicz SGP), przednie *kłonice*, *kłonice* zadnie (Zaręba Siołkowice), kasz. *kłóńica* 'kłonica' (Sychta SK), połab. *klånaiśə* (Polański SE 248), dłuż. *kłonica* 'kłonica' (Muka), głuż. *kłonica* 'kłonica' (Jakubaš, Zeman), czes. od XIV w. *klanice* 'kłonica' (Gebauer Sl., SSJČ), dawne też 'drąg, na którym

wiesza się dzwon', 'rodzaj broni drzewcowej' (Jungmann), dial. moraw. *kłanica* też 'pionowa żerdź u sań' (Bartoš DSM), sła. od XVII w. *klanica* 'kłonica' (HSSJ, SSSJ, też dial. SSN), w XVI w. 'drąg, na którym wiesza się dzwon' (HSSJ), dial. też 'część beczki, klepka', 'część konstrukcji do przewożenia długich desek' (SSN);

słe. *klaníca* 'polano, szczapa drewna' (Pleteršnik). ~

Por. niezależne derywaty płd.słow. od tej samej podstawy: ch./s. *klànica* : *klánica* 'rzeźnia', 'bydło przeznaczone na ubój', 'suszone mięso przygotowane na zimę' (RJAZ, RSAN), bułg. *клàница* 'rzeźnia' (RBE), dial. też 'bydło przeznaczone na ubój', 'skóra zabitego zwierzęcia' (Gerov).

Derywat z suf. *-ica* od part. praet. pass. od *kolti* (zob.). Pierwotne znaczenie 'żerdź, tyka' już w psł. uległo specjalizacji. *M.J.*

kolnьcь *kolnьca* płd. 'wąwóz', 'fauces'; 'kotlina, zagłębienie', 'convallis'

~ słe. od XVI w. (Besedje 16. st.) *klánec -nca* 'wąwóz', 'ulica wiejska', 'koryto strumyka' (Pleteršnik), *klanci* pl. 'wysokie drogi wśród gór', *klánec* 'stroma część drogi, ścieżki; stromizna, strome zbocze' (SSKJ), dial. *klânc* 'stroma droga' (Tominec Črnivrh), *klanec* 'dziura, jama' (Kutin Bovec), 'stromizna, wąska ścieżka, przesmyk' (Karničar Obir), (ze słe. według Machka ES 200 też czes. rzadkie książk. *klanec* 'parów, jar, kotlina'), ch./s. od XV w. *klánac klánca* 'wąwóz, jar; wąskie przejście, przesmyk' (RJAZ: Belostenec), chorw. dial. czakaw. *klãnàc klãncà* 'clivus; planum apud domum' (Berneker SEW I 547), *klãnãc* 'szersze miejsce na drodze, która przecina wieś' (Kalsbeek Orbanići), NM *Klãnãc* 'nazwa drogi' (Jurišić Vrgada) oraz NM *Klánac* w Lice, Istrii (RJAZ), *klanĕc* 'wąska ścieżka między dwiema kamiennymi ścianami' (Houtzagers Orlec), też 'wąska (najczęściej kamienista i stroma) ulica, droga' (Mahulja Omišalj), serb. *klánac* 'wąska i podłużna przestrzeń, przejście między górami, przesmyk, wąwóz, jar', 'skrzyżowanie', reg. 'błoto, szlam', 'ogrodzony teren, zwłaszcza łąka' (RSAN, RMat., RSJ, Vuk), czrng. *klánac* 'wąwóz, kanion' (Boričić-Tivranski Vasojevići, Đoković Nikšić). ~

Etymologia niepewna. Zwykle uważane za derywat z suf. *-ьcь* od *kolnъ* part. praet. pass. od *kolti* (zob. też *kolnica*) (Berneker SEW I 547, Skok ER II 88, Snoj ES³ 302, ERHJ I 444, ESSM X 140–141). Tam też o próbach zestawień pozasłow., przede wszystkim z lit. *kálnas* 'góra', łac. *callis* 'górska ścieżka'. Kontynuanty płd.słow. dopuszczają także rekonstrukcję *klanьcь*, w związku z *klan'ati* (zob.). W tym wypadku najbliższymi odpowiednikami byłyby: lit. *klõnis* 'niskie miejsce w polu', *klonỹs* 'dolina', *klonẽ* 'nizina'. *T.K.–M.J.*

kolo *kolese* 'krąg', 'przedmiot o okrągłym kształcie', 'circulus'; 'koło, część pojazdu umożliwiająca toczenie się', 'rota'

~ pol. *koło -a* od XIV w. 'krąg', 'koło wozu' (Słownik stpol., SP XVI IBL), 'przedmiot o kształcie koła', 'narzędzie tortur' (SW, SWil., L.), 'taniec słowiański, w którym tancerze trzymają się za ręce w kręgu' (SJP PAN), też dial. *koło -a* 'koło jako część urządzeń, np. wozu, kołowrotka', 'koło młyńskie' (Maciejewski Chełm.-dobrz.), 'taniec

wolny' (Karłowicz SGP), vs. (forma przeniesiona z przypadków zależnych, tak też w innych językach) *koleso* 'koło' (Kąś Orawa), *kolaso* 'koło wozowe' (Karłowicz SGP: Kaliskie), kasz. *koło* 'koło pojazdu', 'krąg', 'krąg świetlny wokół księżyca', 'pierścień' (Sychta SK, Lorentz PW), połab. *ťölü* 'koło', *ťölü* : *ťülü* 'koło napędowe w kołowrotku', 'narzędzie tortur' (Polański SE 883), pl. *ťölă* 'wóz' (Polański–Sehnert), dłuż. *kólaso* : *koleso* (Sorb. SA), głuż. *koleso* 'koło', też dial. (Michalk Neustadt), vs. *koło* 'obrotowa część pojazdów i urządzeń', czes. od XIV w. *kolo -a* (vs. też od XIV w.: *koleso -a*) 'koło wozu', 'mechanizm okrągłego kształtu w różnych urządzeniach', 'cokolwiek okrągłego kształtu', 'taniec' (Přír. slov., Gebauer Sl.), pl. *kola* 'wóz' (Gebauer Sl.), forma *koleso* (zwykle pl. *kolesa*) dziś jako augm. do *kolo*, stczes. dual *kolesě*, pl. *kolesa* 'wóz' Gebauer Sl., dial. moraw. *kolo* 'koło u wozu': *koło vozové* (Kazmíř Valašsko), 'część ręcznej windy', 'taniec, gra' (Sochová Lašsko), vs. *koleso* 'wielkie koło' (Gregor Slav.-buč.), sła. od XV w. *koleso -a* 'przedmiot okrągłego kształtu obracający się wokół własnej osi w różnych urządzeniach': *kolesá* voza, vodné, mlynské *koleso*, 'coś podobnego do koła', 'okrąg', też od XV w. *kolo* dawne 'koło, np. wozu, młyna', 'narzędzie tortur' (HSSJ), dziś tylko 'okrągły kształt, przedmiot', 'okrąg, krąg', 'taniec': tancovať *kolo*, dial. *koleso* 'koło' (Kálal, Stanislav Liptov, Matejčík Novohrad), 'drewniana część wrzeciona', 'część kołowrotu' (Ripka Dolnotrenč.), pl. *kolésa* 'gwiazdozbiór Wielkiej i Małej Niedźwiedzicy' vs. *kolo* 'koło', 'przestrzeń do tańca na zabawach' (SSN);

słe. od XVI w. *kólo -esa* 'płaskie urządzenie okrągłego kształtu umożliwiające ruch wozu', 'średniowieczne narzędzie tortur', 'przedmiot w kształcie koła, pierścienia', 'poświata wokół księżyca', 'okrąg', 'taniec ludowy', pl. *kola* 'wóz gospodarski', 'gwiazdozbiór Wielkiej Niedźwiedzicy' (Pleteršnik), *kolesa* pl. 'wóz' (Megiser 1592), *kólo -a* 'krąg', 'ludowy taniec' (SSKJ), dial. 'część wozu' (Karničar Obir), ch./s. od XIII w. *kȍlo* (pl. *kȍla* lub *kòlesa*) 'koło, okrąg, obręcz, obwód', 'urządzenie, które kręci się wokół własnej osi': *kolo* vodenično (z XIV w.), mańe *kolo* veče škriplje, 'taniec, orszak tańczących', *kȍla, kôlâ* pl. 'wóz, pojazd', 'gwiazdozbiór Wielkiej i Małej Niedźwiedzicy', 'wóz jako jednostka miary – ilość czegoś, jaka mieści się na jednym wozie', pl. *kolesa* od XIII w. 'wóz', dial. chorw. *kȍlo* 'koło wozu', 'część sieci rybackiej', 'taniec ludowy' (Jurišić Vrgada, ČDL, HDZ III 138, HDZ VI 452, HDZ VII 504, Moguš Senj, Peić–Bačlija RBB), *kȍla* pl. 'pojazd, wóz', 'jednostka miary' (Peić–Bačlija RBB), scs. **коло колеса** (pl. **колеса** : **кола**) 'koło jako urządzenie, np. koło tortur', 'okrąg', 'tarcza, krążek', pl. **кола** 'wóz', cs. **коло кола** vs. **колесо колеса** 'drewniany lub inny przedmiot okrągłego kształtu, np. koło wodne', pl. **кола** vs. **колеса** 'wóz, powóz na kołach' (SS X–XI, SJS: Supr.), bułg. *колà* f. (wcześniej pl.) 'wóz, samochód', dial. *кòлò* (u Gerova: *колѐ* pl. *-èма*) 'koło wozu', 'okrąg, krąg' (np. Mladenov Vidin, Umlenski Kjustendil, BDial. I 98: Strandża), pl. *колà* 'wóz ciągnięty przez konie lub woły do przewozu towaru lub osób', też *кòла* f. 'wóz' (Mladenov Vidin, BDial. III 91, BDial. IX 268, Vakarelska-Čobanska Samokov), 'jednostka miary', 'gwiazdozbiór Wielki albo Mały Wóz' (BDial. I 98: Strandża), maced. od XVI w. *коло* 'koło młyńskie', pl. *кола* 'wóz dwu- lub czterokołowy', 'jednostka miary', 'gwiazdozbiór Wielki albo Mały Wóz' (Giannelli LM, RMJ), dial. pl. *кола* 'wóz' (Hendriks Radožda-Vevčani, BDial. VIII 254: Kostur);

strus. od XII w. **коло колесе** 'koło w różnych urządzeniach, np. koło wozu, koło garncarskie, koło we wrzecionie', 'wóz', 'okrąg, obwód', 'narzędzie tortur' (Slovarь DRJ) 'koło jako symbol cyklów zamkniętych, o toczeniu się, biegu czegoś', 'zgromadzenie kozackie', pl. **колл** 'powóz na kołach', 'sfera niebieska' (SRJ XI–XVII, Srezn.: też **колесо**), ros. *колесо́* 'krąg obracający się wokół własnej osi służący do wprawiania w ruch wozów, część maszyn', pl. dawne i dial. *колеса* 'prosty wóz' (Dal), dial. *колесо́* 'podstawa wozu, dwie osie z kołami, podwozie' (Dal), pl. *колёсы* 'przód pługu', 'wóz', pl. *колёса* 'wóz' (SRNG), dawne i dial. *коло* 'koło', 'okrąg, obwód', 'obręcz, wieniec', 'zjazd Kozaków, obóz Kozaków', 'korowód, taniec', pl. *кола* 'wóz, powóz na kołach, dorożka' (Dal), ukr. *ко́ло -а* 'okrąg, krąg', 'część płaszczyzny w kształcie okręgu', 'przedmiot w kształcie koła', 'koło wozu lub maszyny, rota' (w tym znaczeniu też *ко́лесо*), 'taniec ludowy w korowodzie', dawne 'krąg, okrągłość', 'zebranie Kozaków, rada', także 'wóz' (Slavynecʹkyj Leks., XVII w.), też dial. *коло* 'krąg': *колом* до гори місяць іде, 'koło wozu lub mechanizmu': млиновеє *коло*, 'rodzaj tańca' (Żel., Hrinčenko, Lysenko SPH), *ко́ла* (f. z wcześniejszego pl.) 'wóz' (Hrinčenko), w formie *ко́лесо* dawne i dial. 'krąg', 'koło w wozie lub innym urządzeniu', 'koło jako kształt utworzony z czegoś lub kogoś' (Hrinčenko), hucul. *коло* 'rodzaj tańca' (Janów SH), bojk. *ко́лесо* во́дне, *ко́лесо* пале́чьне 'koło wodne, koło paleczne' (Kmit Bojk.), 'zgromadzenie ludzi' (KDO), pl. *кол'о́са, колеса́* 'wóz' (Leks. Polesьja), brus. od XVI w. *ко́ла* : *колесо* 'koło, obracający się na osi element wprawiający w ruch pojazdy', 'wóz', 'część mechanizmu w kształcie kółka powodująca lub regulująca ruch', 'coś, co przybiera kształt koła, kręgu' (*ко́ла* też 'grupa ludzi połączona jakimiś więzami, zgromadzenie'), dawne 'narzędzie tortur w kształcie koła', pl. 'wóz gospodarski' (HSBM, TSBM), dial. *ко́ла* 'koło w wozie' (Scjaškovič Grodno, SPZB), tylko pl. *колы* 'wóz' (SPZB), *ко́ла* 'wóz' (Bjalьkevič Mohylew), też *каляса* 'koło' (Šaternik Červ.), *колесо* 'wóz' (Turaŭ), pl. *колеса* 'dźwig', 'wóz' (Šatalava BDS), *калёсы* 'wóz do różnych potrzeb, furmanka' (SPZB, Scjaškovič Grodno, Rastorguev Brjansk, Mat. Minsk I 76).

Pierwotny temat spółgłoskowy na *-es-*. Psł. *kolo* pochodzi od czasownikowej podstawy ie. *kᵘel-* 'obracać się, krążyć dookoła'. Forma *kolo* z wokalizmem *-o-* zamiast *-e-* powstała z kontaminacji *kᵘeles-* (por. stprus. *kelan*) i *kᵘolo-* (wyrazu z wokalizmem rdzennym *-o-* pochodnego od czasownikowej podstawy *kᵘel-*) zachowanego w gr. *πόλος*, łac. *colus*. Wokalizm *-o-* wtórny zamiast spodziewanego *-e-*, zapewne z pierwotnych tematów na *-o-* męskich dla uniknięcia homonimii z *čelo*. Najbliższe odpowiedniki ie.: stprus. *kelan* 'koło', łot. *-celes* 'ts.' w złożeniu *du-celes* 'wóz dwukołowy', stnord. *hvel* 'koło', stirl. *cul* 'wóz' (dual *kṷolo*), gr. *πολος* 'oś, biegun', łac. *colus* 'przęślica, kądziel', z reduplikacją ie. *kᵘe-kᵘlo-s, ku-kᵘlo-s* 'krąg', koło', gr. *κύκλος* 'krąg', 'koło', 'taniec w koło', 'ludzie ugrupowani w koło, np. przy naradzie', stind. *cakra-* : *cakram* 'koło wozu', tochar. *kukäl* 'wóz', awest. *čaxrəm*, ags. *hwēol, hweowol*, stnord. *hiōl, hvél* (*hwehla-*), stąd także lit. *kãklas* 'szyja' (od kręcenia); fryg. *κικλην* 'gwiazdozbiór Wielkiej Niedźwiedzicy', por. także łac. *colō* z *quolō*, a to z *kᵘelō* 'zamieszkiwać, przebywać', gr. *πέλομαι* z *kᵘelo-*, alb. *sjell* 'obracać się', sti. *carati* 'kręcić się' (Bezlaj ES II 58, ESSM X 141, Skok ER II 127, Sławski SE II 367, Vasmer REW I 598).

Psł. dwoistość tematu zachowana w słoweńskim. Na gruncie większości języków nastąpiło wyrównanie bądź to mianownika do tematu przypadków zależnych *kolesa* (stąd *koleso*), bądź to przypadków zależnych do mianownika (stąd gen. *kola*). W niektórych językach, np. czeskim i słowackim, doszło do dystrybucji semantycznej nowo powstałych par.

ESSM X 141–144, Sławski SE II 367, Bezlaj ES II 58, Skok ER II 127. *B.R.-Ż.*

kolomazь f. płn. : **kolomazъ** *kolomaza* płd. 'smar do kół', 'unguentum ad rotarum linendi aptum'

kolomazь: ~ pol. dawne od XV w. *kołomaź* 'smar do kół wozu' (SW, Słownik stpol., SP XVI IBL), 'smarowanie kół' (L.), też dial. *kołomaź* 'smarowidło do kół' (Karłowicz SGP, SOWM, Kąś Orawa, Zborowski Zakopane), głuż. dial. *kołmaz* f. i m. (Kral, Stachowski-Frencel), czes. od XIV w. *kolomaz* f. 'smar do kół, do konserwacji wozu' (Přír. slov., Jungmann, Gebauer Sl.), też dial. moraw. *kolomaz*, *koǫomaz*, *kolomaž* 'ts.' (Malina Mistřice, Kazmíř Valašsko), sła. od XVI w. *kolomaž* f. 'smar do kół' (SSJ), dawne *kolomaz* f. i m. 'ts.' (HSSJ), też dial. f. i m. *kolomaz*, *kolomajz*, *kolomaž* 'smar do kół' (SSN, Wágnerová Klenovec, Matejčík Novohrad, Buffa Dlhá Lúka);

ros. *kóломазь* 'smar (maź) do kół z dziegcia z żywicą': пахло *коломазью*, też dial. 'smar do kół', 'dziegieć z pyłem zastygły na kołach' (Dal, SRNG), ukr. *kóломазь* 'smar (maź) do kół z dziegcia i smoły', dawne i dial. (Hrinčenko, Żel.), też dial. *коломазь* 'ts.' (Hrinčenko, Żel., Turčyn Tylicz), brus. *каламáзь* 'smar do kół' (TSBM), też dial. *коломазь*, *кóламазь* (ŽS 24: Nowogródek, SPZB, Turaŭ). ~

kolomazъ: ~ słe. *kolomàz -máza* 'smar do kół': namazati s *kolomazom* (Pleteršnik, SSKJ), dial. *kolomaz* 'ts.' (Kutin Bovec), ch./s. *kȍlomāz* m. 'smar do kół' (RJAZ, Vuk), też dial. chorw. *kolõmaz* 'ts.' (HDZ IV 435), i serb. (Sekulić Bačk.);

Por. głuż. *kołmaža* 'ts.' (Pfuhl), *kołmaza* 'kołomaź, smar do kół', 'dziegieć' (Stachowski Frencel, Kral, Zeman) oraz dłuż. *kołomaznica* 'pojemnik na smar' (Muka).

Złożenie z *kolo* (zob.) i derywatów wstecznych od *mazati*. Kontynuanty obu postaci wtórnie wymieszane. O budowie zob. Vondrák VSG I 701–703. *B.R.-Ż.*

kolovortъ *kolovorta* 'urządzenie do obracania czegoś, kręcenie', 'apparatus ad rotandum aptus'

~ pol. od XV w. *kołowrót* 'urządzenie techn. do przenoszenia siły', 'przyrząd do przędzenia, kołowrotek', przen. 'kręcenie się w koło, wir, zamęt' (SJP PAN), 'wir w rzece, na którym się coś obraca', też 'nazwa rośliny' (L.), stpol. też 'część kuszy służąca do napinania', 'wrzeciono', 'rodzaj zapory na drodze', 'rodzaj sieci' (Słownik stpol.), też dial. 'wrota obracające się na słupie stojącym na środku drogi' (Karłowicz SGP, Wietrzyk Gorlice), też *kołowrot* (*kolewrót*) 'kołowrotek do przędzenia' (SGŚC, Kąś Orawa, Olesch Sankt Annaberg, Zaręba Siołkowice, Pluta Dzierżysławice, Nowak Żywiec, SGŚC, Falińska PST), 'kołowrót do wyciągania wody ze studni' (np. Pluta Dzierżysławice), 'urządzenie do wyciągania sieci' (SOWM), 'przyrząd do huśtania dzieci w izbie' (Zaręba Siołkowice), 'część wozu', 'kołowacizna, choroba bydła'

(Karłowicz SGP), 'obracająca się belka w przedniej części wozu', 'dziecięca zabawka' (Dejna RKJŁ XXIII 215, Kąś Orawa), *kolewrot* (Kucała PSM), kasz. *kołovart*, *kołovrot* 'wrzeciono' (Lorentz PW), *kołovrôt* 'kołowrót do przędzenia', 'dawny kołowrót do kręcenia powrozów', 'wrota obracające się na kołach', 'kołowrót do wyciągania wody ze studni' (Sychta SK), dłuż. *kółowrot* : *kółwrot* 'kołowrotek', 'wrzeciono', 'świder', 'ruch obrotowy', 'choroba owiec', także jako NM *Kołowroty* (Muka), głuż. *kołwrot*, demin. *kołwrotk* 'kołowrotek', 'koło napędowe' (Pfuhl, Zeman), czes. od XIV w. *kolovrat* 'drewniane urządzenie do przędzenia', też 'czeski taniec ludowy', w stczes. też 'kołowrotek, przy młynie, przy prasie winiarskiej', 'kółka, kołowrotki w różnych urządzeniach' (Flajšhans Klaret, Gebauer Sl.), też dial. czeskie (Siatkowski Kudowa) i moraw. *kolóvrat*, *kołovrat*, *korovrat* 'ruchome kółko, część różnych urządzeń' (Svěrák Karlovice, Bělič Dol., Skulina Mor.-Slov., Lamprecht Opava, Kazmíř Valašsko), sła. od XVI w. *kolovrat* 'kołowrotek do przędzenia', dawniej też 'urządzenie z kołem różnego przeznaczenia' (HSSJ), dial. *kolovrat* 'kołowrotek do przędzenia', 'wiatrak', 'część studni' (SSN, Kálal, Sipos Bükk-Gebirge, Palkovič Záhorie);

słe. *kolóvrat* 'urządzenie do przędzenia': vrteti *kolovrat*, presti na *kolovratu*, 'urządzenie do napinania liny przy transporcie załadowanego siana' (SSKJ), dial. *kolóvrat* 'lekkoduch' (Tominec Črni vrh, Rigler Notr., Kutin Bovec), ch./s. *kȍlovrât* 'koło młyńskie', 'wir', 'kołowrotek do przędzenia' (RJAZ, Vuk), też dial. *kolȍvrat* 'ts.' (HDZ IV 435, Moguš Senj, HDZ VI 452), cs. **коловрат҄ъ** 'kołowrotek do przędzenia' (Miklosich LP);

strus. **коловоротъ** (i rus.-cs. obok **коловрат҄ъ**) 'narzędzie tortur', 'kołowrót, koło młyńskie' (Slovarь DRJ, SRJ XI–XVII, Srezn.), ros. *коловоро́т* 'świder, wiertarka ręczna', 'wir, silny ruch obrotowy wody', też *коловоро́т* (*ко́ловра́т*) 'koło młyńskie', 'urządzenie do podnoszenia ciężarów' (Dal), też dial. *коловоро́т* 'koło młyńskie', 'silny ruch okrężny wody, wir, zawirowanie powietrza', 'zawirowanie rzeki', 'wrota, brama, furtka', 'wiertło, świder', 'nazwa rośliny' (SRNG), ukr. *коловоротъ* 'wrota, brama'; 'silny ruch obrotowy wody w rzekach, morzach – wir'; 'narzędzie do ręcznego wiercenia otworów w drewnie, czasami w metalu – świder', dawniej i dial. też *ко́ловорiт҄ь* 'część przedniej osi wozu', 'część młyna wiatrowego', 'koło młyńskie', 'kołowrotek' (Hriněnko, Żel.), brus. od XVI w. *калаўро́т* 'kołowrotek do przędzenia', 'urządzenie do podnoszenia ciężarów' (TSBM), dawniej 'kołowrót do nawijania liny, łańcucha' (HSBM), też dial. *калаўро́т*, *коловаротъ*, *коловоротъ* 'ts.' (SPZB, Turaŭ, SNM, 66, Bjalьkevič Mohylew, Šaternik Červ.). ~

Por. ros. dial. *ко́ловерть*, *коловёрть* 'koło młyńskie' (SRNG), gdzie funkcję drugiego członu pełni derywat wsteczny od ros. *верте́ть*.

Pierwotne nomen agentis i nomen actionis złożone z *kolo* i członu z wokalizmem *-o- -vortъ* od *vr̥tě̀ti*. O budowie zob. Sławski SE II 373. Pierwotne znaczenie 'urządzenie obracające coś przy pomocy koła', 'obracanie dookoła, kręcenie, wirowanie'.

B.R.-Ż.

kolsъ *kolsa* 'kłos, kwiatostan zbóż i traw z ziarnem', 'spica'

~ pol. *kłos* od XV w. 'kwiatostan traw i zbóż', stpol. też 'nazwa rośliny, zamorski kłos' (Słownik stpol.), też dial. *kłos*, *kłoso* 'ts.' (Karłowicz SGP, Sychta Kociewie), kasz. *kłos* 'kłos' (Lorentz SlW, Sychta SK), połab. *klâs* 'spica', 'kłos' (Olesch Thesaurus, Polański SE 249, Polański–Sehnert), dłuż. *kłos* 'ts.' (Muka), głuż. *kłós* (: *kłosa* f.) 'kłos' (Pfuhl), czes. od XIV w. *klas* 'kłos, górna część łodygi z ziarnami, najczęściej w zbożach' (Přír. slov.): oba *klasy* ozimý i jarý (Gebauer Sl.), dial. też *kłas* 'ts.' (Skulina Mor.-slov.), częściej pl. *kłaš'y*, *kłásý* (Lamprecht Opava, Bartoš DSM, Kazmíř Valašsko), sła. od XVI w. *klas* 'górna część łodygi roślin z ziarnami, rodzaj kwiatostanu': pšeničný, kukuričný *klas*, plný *klas*, zrelý *klas* (SSJ, HSSJ), też dial. *klas* 'kłos zbóż, traw', 'kolba kukurydzy z ziarnami' (SSN);

słe. od XVI w. *klás* 'część rośliny, zwłaszcza zbóż, zawierająca ziarna': pšenični, žitni *klas* (SSKJ, Besedje 16.st.), dial. *klâs klâsa* 'kłos', 'kolba kukurydzy' (Pleteršnik, Tominec Črni vrh), ch./s. *klâs* 'kłos', 'kolba kukurydzy' (RSAN, RJAZ, Vuk), chorw. dial. *klâs*, *klôs* 'kłos zboża', 'kolba kukurydzy' (HDZ III 138, HDZ V 368, ČDL, Sekulić Bačk., Peić–Bačlija RBB), scs. **класъ класа** 'kłos' (Sadnik–Aitzetmüller HAT, SJS), bułg. *клас* 'kłos zbóż i traw', 'kolba kukurydzy' (Gerov, RBE), też dial. 'ts.', 'kolba kukurydzy z ziarnami' (Mladenov Vidin, BDial. III 88, BDial. VI 185, BDial. VII 67, Stojkov Banat, Erkeč), maced. *клас* 'kłos', 'kolba kukurydzy' (RMJ, też dial. BDial. VI 43: zach. Tracja);

strus. **колосъ колоса** (też cerk. **класъ класа**) 'kłos', też w znaczeniu coll. (Slovarь DRJ, SRJ XI–XVII, SAR), ros. *кóлос* 'rodzaj kwiatostanu, w którym kwiatki położone są wzdłuż łodygi': овсяный *колос* (SSRJ, Dal), dial. 'ts.', też w znaczeniu coll. 'kłosy oddzielone przy młóceniu', 'górna część snopa', 'ziarno w kłosach' (SRNG), ukr. *кóлос* 'kwiatostan większości traw i innych roślin, gdzie kwiaty są umieszczone wzdłuż łodyżki, pręta', dial. 'ts.' też 'część kosy', pl. *колóся* 'kłosy', 'rodzaj zdobienia na damskich chustach' (Hrinčenko, Żel., Onyškevyč Bojk.), brus. od XVII w. *кóлас* 'kwiatostan większości zbóż i innych roślin': *кóлас* жыта (TSBM, HSBM), dial. też pl. *калóсье* : *калóссі* (SPZB). ~

Derywat od *kolti* z suf. *-sъ* (por. ten sam sufiks w *golsъ*). Dokładnych odpowiedników brak. Możliwy związek z alb. *kał* 'kłos, źdźbło'. Oba rzeczowniki są odczasownikowymi sufiksalnymi derywatami od ie. *kel-* 'kłuć' (ESSM X 152–153). Pierwotne znaczenie 'kłujący, o ostrym kształcie'. Sławski zwraca uwagę na taki sam rozwój znaczenia w niem. *Ähre* 'kłos' < *ak'-* 'być ostrym' i gr. *στάχῡς* 'kłos' < *stengh-* 'kłuć' (Sławski SE II 268–269). Tam też krytycznie o innych próbach objaśnienia i domniemanym pokrewieństwie z leksemami w różnych językach.

Sławski SE II 268–269, Vasmer REW I 603, ESSM X 152–153. *B.R.-Ż.*

kolsьje coll. 'kłosy', 'spicae'

~ pol. od XV w. dawne *kłosie* 'coll. od *kłos*', często 'resztki kłosów pozostałe po zbiorach' (Słownik stpol., SP XVI IBL, SW), też dial. 'ts.' (Paryl Tuligłowy, Zaręba Siołkowice, Pluta Dzierżysławice), też *kłosia* (Cechosz-Felczyk Podole, Olesch Sankt

Annaberg), *kłósie* 'kłos zboża' (Wietrzyk Gorlice, Zborowski Zakopane), połab. *klâsĕ* coll. 'kłosy' (Polański SE 249, Olesch Thesaurus), czes. *kłasí, klásí* coll. 'kłosy zostające w polu po zbiorach', też dial. *kᵛaśe* 'ts.' (Steuer Branice, Bartoš DSM, Gregor Slav.-buč.), sła. dial. *klásie* coll. 'kłosy, duża ilość kłosów' (SSJ, SSN), 'wierzchnia część snopka z kłosami' (SSN), coll. *klásä* 'kłosy' (Kálal);

słe. od XVI w. coll. *klasjè* 'wiązka kłosów, wiele kłosów': ječmenovo, pšenično *klasje* (Besedje 16.st., Pleteršnik, SSKJ), dial. *klasje, klâsje* 'ts.' (Tominec Črni vrh, Rigler Notr.), ch./s. od XV w. *klâsjè* coll. 'kłosy' (RJAZ, RSAN), chorw. dial. 'ts.' (Neweklowsky Burgenland, Peić–Bačlija RBB, Sekulić Bačk.), cs. **класиѥ** 'kłosy' (Miklosich LP), bułg. dial. *класие* coll. 'kłosy' (BDial. I 98: Strandża);

stros. **колосьı** coll. (Srezn.), ros. dial. *кóлосье* coll. 'kłosy' (SRNG) (wcześniej cerk. **класиѥ**: *класие* пшенично, SRJ XI–XVII), ukr. *колóсся* coll. 'kłosy', dawniej i dial. też *колóсє* 'ts.' (Hrinčenko, Żel.), brus. od *калóссе* coll. 'kłosy' (TSBM, HSBM). ~

Collectivum z suf. *-ьje* od *kolsъ* (zob.). *B.R.-Ż.*

kolti *kolǫ* 'kłuć, uderzać ostrym przedmiotem; przebijać', 'pungere, transfigere'; 'zarzynać, zabijać przy użyciu ostrego narzędzia', 'ferire'; 'rozłupywać, rozszczepiać', 'diffindere'

~ pol. od XV w. *kłóć kolę* (dziś *kłuć kłuję*) 'zadawać cios czymś ostro zakończonym', 'wbijać ostre narzędzie', 'przebijać coś', nieosob. 'dolegać, o krótkim, przenikliwym bólu' (Słownik stpol., SP XVI IBL), dial. *kłóć, kłóć się* 'bóść się (o krowach)' (SGŚC), dial. *kłuć* 'zabić (o świni)', 'rąbać' (Karłowicz SGP, Cechosz-Felczyk Podole, Kąś Orawa), kasz. *kłoc kole* 'dźgać, zadawać cios; przebijać' (Lorentz SlW, Sychta SK), dłuż. *kłojś kłojm* : *kólu* 'kłuć, rozłupywać', dawne *kóliś* 'rozłupywać, rozszczepiać' (Muka), głuż. *kłóć kłóju* : *kolu* 'kłuć' (Pfuhl), czes. od XIV w. *kláti kolu* (dziś *klám*) 'kłuć', 'bić, zabijać' (Gebauer Sl., Přir. slov.), też dial.: *klat, kláť* : *kłat* 'siekać', 'kłuć', 'ciąć', 'rąbać drzewo' (Bartoš DSM, Svěrák Karlovice, Siatkowski Kudowa, Kubín Kladsko), też wtórne oparte na formach odmiennych *kolíť* 'rąbać drzewo' (Kazmíř Valašsko), sła. *klať kolem* 'kłuć', 'bóść rogami, o rogatych zwierzętach', 'zarzynać, zabijać ostrym narzędziem', nieosob. 'wywierać wrażenie ostrego bólu': *kole* v boku (SSJ, HSSJ), też dial. 'kłuć, dźgać', 'bóść', 'zabijać czymś ostrym' (SSN), nieosob. 'kłuć w boku' (Matejčík Novohrad); także refl. *klať sa* 'bóść się rogami': kravy *sa kolú* (SSJ, SSN);

słe. od XVI w. *kláti kóljem* 'zabijać zwierzęta gospodarskie nożem', 'zabijać brutalnie', 'rąbać siekierą', 'łupać, rozłupywać, ciąć', 'zabijać', 'kłuć (o bólu) np. w brzuchu', 'męczyć, dręczyć, przeszkadzać' (Pleteršnik, SSKJ, Besedje 16.st.), dial. *klati, klẽt* 'ts.' (Tominec Črni vrh, Kutin Bovec, Karničar Obir), ch./s. *klȁti kȍlêm* 'zarzynać, o zwierzętach gospodarskich', 'męczyć, prześladować', 'ciąć, łupać, rozłupywać', 'zagryzać, o psach, wilkach', 'kąsać, o wężach', owadach)' (RJAZ, RSAN), chorw. dial. czakaw. *klȁt kȍljēm* 'zabijać zwierzęta, podcinając gardło', 'zadawać ból, okaleczać, męczyć', refl. *klȁt se* 'bić się, walczyć, wadzić się' (ČDL, Moguš Senj, też sztokaw. Peić–Bačlija RBB, Sekulić Bačk.), dial. serb. *klat* 'ts.' (SDZ XXX 155: Banat), scs. **клати колѣ колѥши** 'zabijać, ubijać, zarzynać', 'rozłupywać' (SJS, Sadnik–Aitzetmüller HAT), bułg. *кòля*

-ши zlane z kontynuantami *koliti* (zob.) 'zarzynać, ubijać', 'łupać, rozłupywać' (BTR, RBE, Gerov), podobnie w dial. *кóл'ем* : *кòл'ам* : *кóл'ъ* (Mladenov Vidin, Erkeč, BDial. III 233, BDial. VII 69), maced. *коле* 'zabijać, zarzynać', 'męczyć', dial. też *kolit* : *klit* 'ciąć, kłuć, łupać, rozłupywać' (RMJ, Małecki SW, Hendriks Radožda-Vevčani);

strus. **колоти колю колеть** 'zadawać ciosy kłującym narzędziem', 'zabijać' (Slovarь DRJ), też 'rozłupywać, rozszczepiać' (SRJ XI–XVII, Srezn.), ros. dial. *колóть* 'bóść', 'żądlić', 'ciąć, ścinać, siekać na kawałki coś twardego' (SRNG), też dial. *колóть* 'zarzynać (o żywym inwentarzu)' (Slovarь Novosybir.), refl. *колóться* 'pękać (od żaru, gorąca)', 'uderzać się po grzbiecie (o krowie), bóść się' (SRNG), ukr. *колóти* 'kłuć czymś ostrym zadając ból; ranić', 'zabijać ciosami noża, np. świnie', też dawne i dial. *колóти* 'ts.', 'rozłupywać, rozszczepiać' (Hrinčenko, Żel., Verchratśkyj Batjuki), *kałoť* 'kłuć' (Słownik starowierców), brus. od XVI w. *калóць* 'powodować ból przez zadawanie ciosu czymś ostrym', 'kłując, robić dziurę', 'bóść rogami', 'zadawać rany kłute', 'zabijać czymś ostrym' (TSBM, HSBM), też dial. *калóць*, *колоць* 'bóść', 'ubijać, zarzynać', nieosob. 'wywoływać krótki, ostry ból', 'rozszczepiać, rozłupywać', refl. *калóцца* 'uderzać się po grzbiecie', 'rozszczepiać się, pękać' (SPZB, Turaŭ, Jurčanka Mscisl.). ~

Od ie. *kel(ə)-* 'uderzać, ciąć, rąbać', dokładne odpowiedniki w bałt.: lit. *kálti kalù* 'kuć, bić młotem, żłobić dłutem', *káltis* 'wykluwać się', łot. *kalt* 'kuć, uderzać' (Fraenkel LEW 211–212), łac. *per-celto* 'uderzać, łamać', gr. *κλάω* 'łamać' (Frisk GEW 866–867), wiązane z ie. *skel-*. Por. iter. *kalati*. Meillet, MSL XIV 374 proponuje rozróżnienie dwóch wyrazów: *kolti* 'kłuć' i *kolti* 'zabijać', co ze względów semantycznych nie jest przekonujące. Nieuzasadnione zastrzeżenia ESSM X 154–155 dotyczące różnicy znaczeń między słow. 'uderzać czymś ostrym, kłuć, zakłuwać, rozszczepiać' i bałt. 'kuć, bić młotem'.

Sławski SE II 274–276, Machek ES² 252, Boryś SE 355, Vasmer REW I 603, Meillet, MSL XIV 374, ESSM X 154–155, Preobraženskij ES I 338, Berneker SEW I 552. *B.R.-Ż.*

koltiti *kolťǫ* 'intensywnie mieszać', 'commiscere'; 'potrząsać', 'quatere'; 'uderzać', 'percutere', refl. **koltiti sę** *kolťǫ sę*

~ pol. *kłócić* 'wstrząsać, powodując wzburzenie, zmieszanie, gwałtownie mieszać (dziś głównie o cieczach)', 'doprowadzać do niezgody', dawne 'wprowadzać zamieszanie, niepokój, mieszać, burzyć zakłócać', 'mieszać, ruszać, wstrząsać' (L.), w XVI w. *kłocić* 'hałasować' (SP XVI IBL), 'powodować niepokój' (L.), dial. też 'międlić len' (Falińska PST), 'wstrząsać, gwałtownie mieszać', 'mieszać składniki w celu uzyskania jednolitej masy' (Wietrzyk Gorlice, Kąś Orawa), 'ubijać masło' (Kucała PSM 149, SGŚC), 'wymyślać, łajać kogoś, gniewać się na kogoś' (Karłowicz SGP), kasz. *kłocëc* 'doprowadzać do kłótni', 'zabijać' (Lorentz SlW), dłuż. *kłośiś kłośim* 'strącać owoce z drzewa, np. drągiem', 'bić, grzmocić, walić' (Muka), głuż. *kłóćić* 'strącać owoce' (Pfuhl), czes. *klátiti* 'poruszać czymś niezgrabnie, bez określonego kierunku, trząść, kołysać, szarpać', 'zrzucać coś trzęsieniem, uderzaniem, np. owoce', dawne 'mieszać, wstrząsać' (Gebauer Sl.), sła. od XVII w. *klátiť* 'trząść, kołysać, ruszać czymś

z boku na bok' (SSJ, HSSJ), też dial. *klátiť, kláciť* 'strząsać, zrzucać owoce z drzewa (np. pałką)' (Kálal, SSN), *kolotiť* 'mieszać', 'głośno mówić' (SSN);

słe. *klátiti -im* 'strącać z drzewa (np. żołędzie, owoce) przy pomocy kija, kamienia', 'wykonywać nieskoordynowane ruchy, machać rękoma' (Pleteršnik, SSKJ, Besedje 16.st.), ch./s. od XVIII w. *klátiti klâtîm* 'trząść', 'strząsać owoce z drzewa' (RJAZ, RSAN), też dial. chorw. *klátiti* 'zataczać się' (RJAZ), 'uderzać, potrząsać' (HDZ V 368), scs. **клатити клащѫ клатиши** 'kołysać, wstrząsać' (SJS, Sadnik–Aitzetmüller HAT), bułg. *кла̀тя -ши* 'chwiać, kiwać, kołysać' (Gerov, RBE, BTR), dial. *кла̀тим* 'huśtać, poruszać tam i z powrotem' (BDial. III 231: Samokow), maced. *клати* 'kołysać, huśtać', 'kiwać': *клати* глава (RMJ);

stros. **колотити** 'bić, walić, uderzać, tłuc, trząść' (SRJ XI–XVII), ros. *колотить* 'uszkadzać', 'zadać rany, zniszczyć wroga' (SSRJ), 'bić, uderzać', 'szczękać zębami z zimna', też 'gadać bzdury', 'targować się' (Dal), dial. *колоти́ть* 'młócić', 'strząsać owoce z drzewa', 'ubijać masło', 'mieszać coś, wyrabiać ciasto', 'zabijać zwierzęta na mięso' (SRNG), ukr. *колоти́ти* 'ubijać coś rzadkiego, np. masło', 'sprzeciwiać się głośno' (SUM), dawne i dial. 'mącić', 'ubijać masło, ziemniaki', 'poniewierać, pomiatać', 'doprowadzać do niezgody, niepokoić, podburzać' (Hrinčenko, Żel., Onyškevyč Bojk., Sl. ukr. woroneż.), brus. *калаці́ць* 'trząść, chwiać, wywoływać drżenie czegoś', 'wywoływać dreszcze (o chłodzie, strachu itp.)', 'czyścić coś przez potrząsanie, trzepanie', 'przygotowywać potrawy, mieszając', stbrus. **колотити** 'wywoływać drżenie czegoś, trząść, potrząsać czymś' (HSBM), też dial. *калаці́ць, калаціть, колоці́ць* 'trząść, ubijać', 'kłócić się, bić', 'mieszać ciasto', 'ubijać masło', 'czochrać, rozwichrzać kądziel' (Šatalava BDS, Rastorguev Brjansk, Turaŭ, Mat. Minsk I 76). ~

Refl. ***koltiti sę***: ~ pol. *kłócić się* 'toczyć spór', 'pozostawać w sprzeczności', w XVI w. 'niespokojnie chodzić, miotać się' (SP XVI IBL) 'wadzić się, sprzeczać się' (L.), dial. *kłócić się* 'pokłócić się' (Kąś Orawa), słi. *kłocëc są* 'kłócić się', 'bić się' (Lorentz SlW), dłuż. *kłóśiś se* 'latować się (o rui u krów)', 'bić się', 'wałęsać się' (Muka), głuż. *kłóćić so* 'latować się' (Pfuhl), czes. *klátiti se* 'zataczać się, kołysać się, chwiać się', 'niezdarnie się poruszać', dial. *klátit sa* 'chwiać się (o zębie)' (Bartosz DSM), sła. od XVII w. *klátiť sa* 'ruszać się z boku na bok', 'chwiać się, kołysać się' (SSJ, HSSJ), też dial. *klátiť sa* 'kiwać się z boku na bok' (SSN);

słe. *klátiti se* 'włóczyć się, błąkać się, krążyć bez celu' (SSKJ, Besedje 16.st.), dawne też 'chwiać się' (Pleteršnik), ch./s. *klátiti se* 'włóczyć się, wałęsać się' (RJAZ), chorw. dial. *klatìt se* też 'chwiać się', 'niezgrabnie chodzić' (Moguš Senj, Sekulić Bačk., Večenaj–Lončarić Gola), scs. **клатити сѧ клащѫ сѧ клатиши сѧ** 'chwiać się, wahać się' (SJS, Sadnik–Aitzetmüller HAT), cs. też 'falować, o morzu' (Miklosich LP), bułg. *кла̀тя се* 'chwiać się, kołysać się; trząść się' (BTR), dial. *кла̀тим се* 'nie stać stabilnie' (BDial. III 231), maced. *клати се* 'huśtać się' (RMJ), dial. *sə̑ klə̀ťa* 'ts.' (Małecki SW);

ros. dial. *колоти́ться* 'stukać, pukać (do drzwi)', 'uderzać bieliznę drewnianym kijem przy praniu', 'kłócić się; bić się', 'trząść się, drżeć' (SRNG), 'żyć biednie i mozolnie pracować' (Melьničenko Jaroslavl), ukr. dawne i dial. *колоти́ти* 'mącić, ubijać masło', 'wywoływać kłótnie, swary', dial. też 'bić (o sercu)', *колоти́тися* 'chwiać

się', 'trząść się, np. z zimna, strachu', 'okazywać niezadowolenie, złość', 'bić się; kłócić się' (Hrinčenko, Sl. ukr. woroneż.), brus. dial. *калатыцца* : *калаціцца* 'trząść się, drżeć, np. z zimna' (Rastorguev Brjansk, Bjalьkevič Mohylew). ~

Psł. *koltiti* od *kolti* (zob.), por. co do budowy *klěstiti* : *klěsti*. Ogniwem łączącym *koltiti* i *kolti* jest 'uderzać'. Według ESSM X 156–157 derywat od *koltъ* (zob.). Inne objaśnienia (np. Brückner SE 237, Machek ES 201) krytykowane jako mało prawdopodobne.

Sławski SE II 271–273, Vasmer REW I 603, ESSM X 156–157. *B.R.-Ż.*

koltъ *kolta* płn. 'kłoda, kloc drzewa', 'truncus'

~ pol. dial. *kłot* : *kłót* 'kloc drzewa', 'pień, na którym się rąbie drzewo' (Zborowski Zakopane, AJPP m. 78), połab. *tŏlåt* 'deska', pl. *tŏlte* 'deski' (Lehr-Spławiński, Polański SE 881), czes. *klát* 'kłoda, kloc drzewa' (Gebauer Sl., Přir. slov., Kott), dial. też *klat* : *kłát* 'kawał drewna wieszany na szyi zwierząt dla ograniczenia ruchów', 'ul', 'pałka' (np. Svěrák Karlovice, Gregor Slav.-buč., Bartoš DSM), sła. od XVI w. *klát* 'pień bez konarów, kłoda, kawał grubego pnia drzewa', 'kawał pnia, kłody używany jako podstawka przy różnych czynnościach', 'ul wydrążony w pniu' (SSJ, HSSJ, też dial. SSN);

stros. **колотъ** 'narzędzie do ubijania, uklepywania' (SRJ XI–XVII), ros. dawne i dial. *кóлот* 'rodzaj drewnianej palki', 'pałka do ogłuszania ryb', 'ręczne narzędzie do młócenia lnu', 'rączka maselnicy' (Dal), ukr. *кóлот* 'kłótnia, spór', 'zamieszki' (SUM, Hrinčenko, Żel.), też dial. 'kij do ogłuszania ryb' (Polesьje), brus. dial. *кóлат* 'kij do ogłuszania ryb' (SPZB, Nar. slova 34), też w formie wskazującej na cerk. *клат* 'stos belek' (Šatalava BDS, Jurčanka Mscisl.). ~

Por. płd. słow. f.: słe. *kláta* 'kłoda wieszana na szyi zwierząt domowych dla ograniczenia możliwości ruchu' (Pleteršnik) i n.: ch./s. *kláto* 'ts.' (Vuk, RJAZ, RSAN). Formy f. rzadko też w dial. zach.słe. i ros.

Pierwotne part. praet. pass. od *kolti* (zob.), pierwotnie 'coś rozszczepionego, odciętego' > 'pień drewna, kloc'. Dokładne odpowiedniki w bałt.: lit. *káltas* 'dłuto', adi. 'kowany, kuty', łot. *kalts* 'dłuto, młotek', por. też stprus. *caltestis* w złożeniu *caltestis-klokis* 'niedźwiedź bartnik'. Możliwa także odwrotna motywacja od *koltiti* do *koltъ* (ESSM X 158–159).

Sławski SE II 270, ESSM X 158–159. *B.R.-Ż.*

kolъ *kola* 'szczapa drewna', 'gruby kij, słup', 'palus, stipes', demin. **kolьkъ** *kolьka*

~ pol. dawne od XIV w. *koł* : *kół kołu* (SP XVI IBL też gen. *koła*) 'gruby kij, pal, drąg, żerdź' (Słownik stpol.), też 'pręgierz', 'oś do wozu' (SP XVI IBL, L.), 'patyk, cienka sztacheta w ogrodzie' (SWil.), dial. *kół* (też *kój*) 'słupek, np. przy płocie', 'pal', kapusta w *kół* wyrosła 'nie zawiązała głowy' (Karłowicz SGP), dłuż. *kół koła* 'pal, palik, zwłaszcza w płocie', 'laska, kij', 'drąg, tyka' (Muka), głuż. *koł koła* 'pal' (Jakubaš), czes. od XIV w. *kůl kůlu* : *kolu* (stczes. *kól kola* : *kolu*) 'kołek, pal' (Gebauer Sl., SSJČ), sła. od XV w. *kôl kola* 'grubsza tyczka zaostrzona z jednej strony', 'narzędzie tortur' (HSSJ, Ryšánek Žil. kn., SSJ);

słe. *kół kòla* 'kij, laska', 'tyka w ogrodzie, w winnicy' (Pleteršnik);

strus. **колъ кола** 'pal, zaostrzony słup; pałka, kij', 'miejsce na rzece ogrodzone kołkami w celu łowienia ryb' (Slovarь DRJ), ukr. *кіл колá* 'pal, drąg' (SUM, Hrinčenko). ~

Demin. ***kołъkъ***: ~ pol. od XV w. *kołek* 'drewniany palik' (Słownik stpol.), 'drewniany kołek wbity w ścianę do wieszania odzieży itd.' (SP XVI IBL), dial. 'rodzaj drewnianego zamka', 'ćwiek; gwoździk do butów', 'tłuczek do ubijania ziemniaków' (Karłowicz SGP też *kólik*), dłuż. *kółk kółka* 'palik, kijek, zwłaszcza ostro zakończony; szpikulec do nabijania mięsa', 'zapałka', 'klamerka do zaczepiania bielizny' (Muka), głuż. *kołk kołka* 'pieczątka, stempel' (może z czes.) (Jakubaš), czes. *kolek kolku* dawne 'wałek z wyrytym wzorem, prymitywna pieczątka; odcisk pieczęci' (SSJČ), wcześniej od XVI w. *kolek* : *kólek* 'kołek, palik' (Gebauer Sl.), sła. *kolek* 'tyczka w winnicy' (SSJ);

słe. *kolèk kolkà* 'pałka, kijek' (Pleteršnik);

stros. **колокъ** 'niewielki zagajnik, lasek (SRJ XI–XVII). ~

Por. kasz. *kólc -a* 'pałka, maczuga', 'słup, pal', 'kołek w płocie, sztacheta' (Sychta SK).

Deverbativum od *kolti* (zob.), stąd pierwotne znaczenie 'coś odłupanego ostrym narzędziem; szczapa drewna'.

Boryś SE 255, Sławski SE III 39, Vasmer ES II 285, Králik SESS 295. *M.J.*

kolysati (sę) płn. : **kolychati (sę)** płd. i wsch. 'poruszać (się) jednostajnie w górę i w dół lub na boki, kiwać (się)', 'oscillare'

kolysati: ~ pol. od XV w. *kołysać* 'wprawiać coś w jednostajny, monotonny ruch', 'huśtać, bujać' (SJP PAN, SP XVI IBL, Słownik stpol., też dial. Brzeziński Krajna, Cechosz-Felczyk Podole, Kąś Orawa), czes. nowsze *kolísati* 'ts.' (z sła. Machek ES 214), dial. *kolísať* 'trząść' (Bartoš DSM), sła. *kolísať* 'poruszać jednostajnie w dwie strony, huśtać, kiwać', przen. 'wahać się', 'być zmiennym (o cenach, temperaturze itp.)', sła. dawne od XVII w. *kolisať* 'huśtać, bujać' (HSSJ);

ukr. *колисáти* 'huśtać, kołysać, np. w kołysce' (SUM, Hrinčenko, Żel.), też dial. *колысáти* 'huśtać', 'machać ogonem', 'machać' (Onyškevyč Bojk., Sl. ukr. woroneż.). ~

Refl. ***kolysati sę***: ~ pol. *kołysać się* 'wykonywać jednostajne, monotonne ruchy; bujać się, chwiać się, kiwać się', dial. *kołysać się* 'kiwać się na boki' (Kąś Orawa), czes. *kolísati se* 'huśtać się, kołysać się', 'być zmiennym, niestałym (np. o cenach, temperaturze)', 'wahać się' (Přir. slov.), sła. *kolísať sa* 'kiwać się, huśtać się' (SSJ), dial. 'chodzić z trudem' (SSN);

kolychati: ~ słe. *koléhati* 'trząść, huśtać' (Pleteršnik), ch./s. dawne, rzadkie *kolihati* 'kołysać' (RJAZ: Stulić);

ros. *колыхáть* 'huśtać się rytmicznie, kolebać' (SSRJ, Dal), dial. *колыхáть*, *колысáть* 'huśtać, kołysać, kolebać' (SRNG, Slovarь Novosybir.), też 'bić, mocno uderzyć' (SRNG), ukr. *колихáти* 'wstrząsać coś wiszącego, huśtać, kołysać' (SUM, Hrinčenko, Żel., też dial. Onyškevyč Bojk.), brus. od XVI w. *калыхáць* 'miarowo, monotonnie poruszać, huśtać, kiwać', 'usypiać, uciszać, wyciszać' (TSBM, HSBM), też dial. *калыхáць*, *калыхáть*, *колухáць*, *колыхáць* 'ts.' (SPZB, Rastorguev Brjansk, Turaŭ). ~

Refl. ***kolychati sę***: ~ słe. *koléhati se* 'tarzać się (po ziemi)' (Pleteršnik);

ros. dial. *колыха́ться* 'kołysać się, huśtać się na huśtawce', 'chwiać się (o zębie)', 'kręcić się, błąkać się bez celu', 'obracać się do kogoś' (SRNG), ukr. dial. *колиха́ться* 'kiwać się' (Sl. ukr. woroneż.), brus. dawne od XVI w. i dial. *калыха́цца*, *колуха́цца*, *колыха́цца* 'kołysać się, chwiać się, huśtać się' (HSBM, Turaŭ). ~

Według Sławskiego SE II 376 czasownik intensywny od *koliti* (zob.) z suf. *-ys-*, *-ych-*, jak np. stros. *kopysati* 'bić kopytami o ziemię (o koniu)' : *kopati*. Kwestionowane przez ESSM IX 165–166 ze względów semantycznych, z powodu różnicy między ruchem wahadłowym a okrężnym. W myśl hipotezy ESSM *kolysati* jest intensivum na *-s-ati* od synonimicznego *kolybati*. Wariant z *-ch-* jest uważany za dalszą, wtórną formę intensyfikacji.

Sławski SE II 376, Bezlaj ES II 56, ESSM IX 165–166. *B.R.-Ż.*

kolьce 'małe kółko', 'circulum'

~ pol. przestarz. od XIV w. *kolce* 'kółko metalowe, ogniwo' (Słownik stpol., SP XVI IBL, SW), pl. *kolca* 'półwozie u pługa koleśnego' (SW), dial. *kolco*, też pl. *kolca* 'dwukołowy wózek do pługa', 'kółko wozowe u pługa', 'koło' (Karłowicz SGP, Wietrzyk Gorlice, Kąś Orawa, Zaręba Siołkowice, Pluta Dzierżysławice, SGŚC), czes. dial. *kolco*, *koľco*, *kolce* 'małe koło, kółko, np. od wózka, pługa, taczek' (Horečka Frenštát, Malina Mistřice, Kellner VN, Sochová Lašsko, Svěrák Karlovice, Bartoš DSM), też pl. *kolca* 'ts.' (Steuer Baborów, Kellner VN), sła. dial. *kolce*, *koľco* 'kółko' (SSN), pl. *koľca* 'kółka pługa' (SSN);

słe. dawne i dial. *kólce* 'kółeczko, koluszko, pierścień', pl. *kolca* 'dwukółka', 'wózek ręczny' (Pleteršnik, SSKJ), dial. *koǫca* 'kołowrotek' (za ESSM X 166), pl. *kolca* 'wózek pod pług, wózek dwukołowy, taczka', ch./s. *kólce* 'kółeczko, koluszko' (RSAN, RJAZ), też dial. pl. *kǫlıja* 'rodzaj sieci do połowu ryb złożonej z koluszek wetkniętych w dno połączonych prętami' (RSAN), dial. chorw. *kólce* 'kółeczko, paciorek z naszyjnika' (Večenaj–Lončarić Gola), serb. dial. *кольце* : *колце* 'ts.' (Mitrović Leskovac, SDZ XXXIV 123: Timok), cs. **кольцѣ** 'koluszko łańcucha' (Miklosich LP), bułg. *кòлцо* : *колцѐ* 'kółeczko, koluszko' (Gerov, BTR), pl. *колцà* 'mały wózek', też dial. *колцѐ* 'małe kółko' (Mladenov Vidin), pl. *колца* : *кóлцѐ* 'koła', 'mały wóz' (RBE, Gerov), maced. *колце* 'koło, kółko' (RMJ), dial. też 'obręcz na płycie pieca' (Reiter Titov-Veles, Hendriks Radožda-Vevčani);

strus. i rus.-cs. **кольцѣ** 'przedmiot w kształcie kółka, np. kolczyki, ozdoby, kółeczka łączące coś, pierścień' (Slovarъ DRJ, SRJ XI–XVII, Srezn.), **кольцо** 'obręcz z metalu lub z drewna', 'obrączka' (Slovarъ CSRJ), ros. *кольцо́* 'przedmiot w formie koła, obręcz', 'kółko z metalu lub z innego materiału, pierścień, obrączka' (Dal), pl. *кóльца* 'rodzaj wypieku, ciasta' (SSRJ, Dal), też dial. *кольцо́* 'kółko, obręcz', 'część np. brony, wozu itp.' (SRNG, Melьničenko Jaroslavl, Pskov. Slov.), *kaľco* 'pierścionek' (Słownik starowierców), ukr. *кільцé* 'przedmiot o okrągłym kształcie', dawne i dial. *кільцé* 'krąg, krążek', 'kółeczko, koluszko, pierścionek' (SUM, Hrinčenko, Żel.), *кольцо́* 'pierścionek, obrączka' (Leks. Polesьja), brus. od XVI w. *кальцо́* : *кóльца*

'przedmiot, zazwyczaj metalowy w kształcie koła, obręczy', 'to, co ma formę okrągłego przedmiotu', też pl. *kólьja* 'ts.', dawne 'kółko w nozdrzach bydła' (HSBM), też dial. *kólьco, kalьco* 'kółko pługa', 'pierścionek' (Turaŭ, Scjaškovič Grodno), 'metalowe kółko przy uprzęży', 'pierścień na rogach krowy świadczący o jej wieku' (Šatalava BDS), *kólьja, kólьca* 'kolczyk', 'krążek' (Bjalьkevič Mohylew, ŽS 222: Polesie Drohiczyńskie, SPZB, Šatalava BDS, Turaŭ). ~

Deminutivum od *kolo* (zob.) z suf. *-ьce* (o suf. zob. I 101). *B.R.-Ż.*

komarъ *komara* 'gryzący owad, komar, Culex'

~ pol. od XV w. *komar* (dawne XV–XVI w. też *komor*) 'Culex, owad dwuskrzydły z rodziny Culicidae, żywiący się krwią ludzi i zwierząt' (Słownik stpol., SP XVI IBL), dial. też *komor, komór* (Karłowicz SGP, Brzeziński Krajna, Cechosz-Felczyk Podole), dłuż. *komar* 'komar' (Muka), dawne *komar* 'ts.' (Jakubica), głuż. przestarz. *komor* 'komar' (Pfuhl), czes. od XIV w. *komár* 'komar, gatunek owada ssącego krew' (Přír. slov., Gebauer Sl.), dial. *komar* 'ts.' (Lamprecht Opava, Kazmíř Valašsko), sła. od XVII w. *komár* 'komar' (SSJ, HSSJ, też dial. SSN), już na pocz. XIII w. NM *Kamaran* (*Komárno*) (HSSJ);

słe. od XVI w. *komár -rja* 'komar' (Pleteršnik, SSKJ, Besedje 16.st.), 'inne gatunki owadów', też dial. *kâmar* 'ts.' (Tominec Črni vrh, Rigler Notr., Kutin Bovec), cs.-serb. z XIII w. *комарь* 'mszyca' (Vuk), ch./s. *kòmār* 'komar, Culex pipiens' (RJAZ), także NO *Kŏmār* (RSAN), też chorw. dial. *komār* 'ts.' (HDZ IV 435, Neweklowsky Burgenland), cs. **комаръ** : **комарь** 'komar' (Miklosich LP), bułg. *комàр* 'komar', dial. też *кóмар* 'ts.', 'rodzaj żuczka występującego w okresie sianokosów', 'giez', także *кȕмър, кȕмар* (BDial. II 189: Rodopy, BDial. III 91, BDial. III 233, Umlenski Kjustendil), maced. *комар* 'komar' (RMJ), też dial. *кȕмар* 'ts.' (BDial. V 231 i BDial. VI 46: zach. Tracja, Małecki SW);

strus. **комаръ комара** 'komar' (Slovarь DRJ, SRJ XI–XVII, Srezn.), ros. *комáр -á* 'komar, mały boleśnie żądlący owad' (Ožegov SRJ, Dal), też dial. *комáр, комарь, кумáрь* 'komar, mrówka' (SRNG, Slovarь Urala), ukr. *комáр* 'komar, owad z cienkim żądłem', stukr. NO **Комарнъ** (SSUM), dawne i dial. *комарь, комáр* 'ts.' (Hrinčenko, Żel.), brus. *камáр* 'komar' (TSBM, HSBM), też dial. *камáр, комар, komar* 'ts.' (SPZB, Rastorguev Brjansk, Turaŭ, Janów SH). ~

Etymologia niepewna. Najbliższe odpowiedniki: lit. *kamãnė*, łot. *komane* 'trzmiel, dzika pszczoła', lit. dial. *kamìne* 'ts.', łot. *kamine* 'trzmiel', stprus. *camus* 'ts.', może stwniem. *humbal* 'trzmiel' (Trautmann BSW 115–116, Sławski SE II 378). Brückner 249 i Skok ER II 132 uważają za pierwotną formę z suf. *-orъ*, co mało prawdopodobne ze względu na ograniczony zasięg geogr. (tylko pol. i głuż.). Zwykle uważane za dźwkn., oparte na rdzeniu *kem-/kom-* 'brzęczeć, bzyczeć' (por. śrwniem. *hummen* 'brzęczeć'). Sławski SE II 378 uważa za bardziej prawdopodobny związek z *(š)čьmiti, (š)čemiti* 'swędzieć', 'drapać', 'szczypać'; *čьmelь* 'trzmiel', co od ie. *(s)kem-* 'ściskać'. Pierwotnie *komarъ* byłby nomen agentis z rzadkim formantem *-arъ*. Rozwój znaczenia jak w lit. *úodas* 'komar' : *ēd-* 'jeść'. Inaczej ESSM X 169–171, który uważa za

najbardziej przekonującą próbę Nieminena, LP III 187–205, wywodzącego *komarъ* od psł. *komъ* 'bryła, gruda', ros. *kóm* 'ts.' (por. ros. *комошня* 'rój komarów'), por. też łot. *kams* 'większa ilość'.

Vasmer REW I 607, Trautmann BSW 115–116, Sławski SE II 378, Skok ER II 132, Boryś SE 246, ESSM X 169–171. *B.R.-Ż.*

komonica 'gatunek rośliny, najczęściej Mellilotus, nostrzyk'

~ pol. od XV w. *komonica* (w stpol. też *komunica*) 'Lotus, roślina zielna o żółtych kwiatach', w stpol. i XVI w. 'Succisa pratensis Moench', 'Melilotus officinalis Lam.', *komonica* żółta 'koniczyna żółta' (Słownik stpol.), w XVI w. też 'czarcikęs łąkowy, bylina z rodziny szczeciowatych' (SP XVI IBL), też dial. 'jakaś roślina' (Karłowicz SGP), głuż. *komonica* 'Melilotus' (Pfuhl, Kral z czes.), czes. od XV w. *komonice* 'roślina, Melilotus': *komonice* lékařská (Přir. slov.), *komonice* česká (Jungmann), *comoniczye* buglossa, *komonice* melilotus (Gebauer Sl.), sła. *komonica* 'trawa', 'roślina, Melilotus officinalis': *komonica* lekárska (SSJ), *komonyce* pry zemy se kladie (HSSJ: XVII w.), też dial. *komonica* : *komanica* : *komańica* : *komuńica* 'koniczyna', 'Trifolium': šalatova *komańica* (SSN);

słe. *komónjica* 'roślina, Artemisa' (Pleteršnik);

strus. i rus.-cs. **комоница** 'nazwa różnych jagód' (Slovarь DRJ, SRJ XI–XVII, Srezn.), ros. dial. *комони́ца* : *комонни́ца* : *комани́ца* 'rodzaj jagody, czerwona porzeczka', 'roślina, Succisa pratensis, Lotus corniculatus' (Dal, SRNG, Ivanova Sl. Podmoskovъja), ukr. dawne i dial. *комани́ца* : *комонни́ца* : *комаННи́ц'а* 'koniczyna', 'fiołek, Viola tricolor' (Hrinčenko, Żel., Onyškevyč Bojk.). ~

Na płd. z suf. *-ika*: ch./s. *komòńika* : *komònika* : *komuńika* 'roślina, Artemisa vulgaris', 'różne gatunki roślin, traw' (RJAZ), bułg. dial. *комонѝка* : *комунѝка* : *куманѝка* : *кумонѝка* 'Melilotus officinalis, trawa, której przypisywano właściwości chronienia przed wężami, żmijami itp.', 'fiołek, Viola silvatica', 'szałwia, Salvia pratensis' (Gerov, BDial. III 91), też *комонѝга* : *куманѝга* : *куманѝга* 'Melilotus officinalis' (RBE, też dial.), maced. *комоника* 'trawa, 'Melilotus officinalis' (RMJ).

Komonica w znaczeniu 'klacz' zob. *komonъ*.

Derywat od *komonъ* (zob.) z suf. *-ica*. Szerokie rozprzestrzenienie w gwarach i różnorodność wokalizmu na wschodzie i południu wskazuje na dawność derywatu. Machek ČSR 120 uważał stczes. *komonicě* 'Mellilotus' za derywat od od *komoň* na gruncie czes., który został przejęty do słe., głuż. i pol., jednak w ES 216, ES² 272 nie podtrzymuje tego stanowiska. Sławski SE II 390 uznaje pol. *komonica* za pożyczkę z czes. ze względu na zasięg w dial. i brak podstawy *komoń* w pol. Basaj–Siatkowski Bohemizmy 97–98 umieszczają wyraz w słowniku bohemizmów, zastrzegając jednak, że istnieją przesłanki przemawiające przeciw uznaniu go za pożyczkę.

Miklosich EW 126, Berneker SEW I 155, Vasmer REW I 609, ESSM X 176, Sławski SE II 390, Machek ČSR 120, Basaj–Siatkowski Bohemizmy 97–98, Waniakowa NGR 163–164. *B.R.-Ż.*

komonъ *komonja* 'koń', 'equus'

~ czes. dawne od XIII/XIV w. *komoň* 'koń' (Přir. slov., Jungmann, Gebauer Sl., Flajšhans Klaret);

cs. **комо́нь** 'koń' (SJS, Miklosich LP);

strus. z końca XII w. **комонь комона** 'koń bojowy', 'koń, klacz' (Slovarь DRJ, Srezn., SRJ XI–XVII), ros. dawne i dial. *комóнь* 'koń', *комáнь* 'koń' (SRNG), ukr. *комóнь* 'koń', dawne i dial. *комóнь*, *комóн* 'koń' (Hrinčenko, Żel.). ~

Por. pol. dawne *komonica* 'niepłodna samica, zwłaszcza klacz' (L., SW), cs. **комоница** 'klacz' (Miklosich LP), strus., rus.-cs. od XI w. **комоница** 'rasowa klacz', 'kobyła' (Slovarь DRJ, SRJ XI–XVII, Srezn.), ros. dial. *комони́ца*, *комани́ца* 'klacz, zwłaszcza bezpłodna', 'stara owca' (Dal, SRNG), ukr. *комани́ца*, *комонни́ца* 'bezpłodna klacz' (Hrinčenko), stbrus. *комони́ца* 'rasowy koń' (HSBM).

2. pol. dawne z XVI w. *komonny*, *komunny* 'jezdny' (SP XVI IBL, L.), *komonikiem* 'jezdno, konno' (L.) (zdaniem Sławskiego wyrazy pol. zapewne zapożyczone z Rusi, Sławski SE II 403), stczes. *komonny* 'konny, związany z jazdą konną' (Jungmann), *komoňstvo* 'zastęp jezdnych' (Novák SlHus.), stros. **комонникъ** 'jeździec' (SRJ XI–XVII), ros. dial. *комáнно́й*, *комáнный* 'zdrowy, żywotny, wydolny' (SRNG), ukr. dawne i dial. *комóний* 'konny' (Hrinčenko), stbrus. *комонство* 'świta konna' (HSBM).

Na pochodzenie psł. mimo słabego poświadczenia wskazuje rozmieszczenie geograficzne i liczne derywaty. Etymologia niejasna. Możliwe zestawienie z stprus. *camnet* 'koń' (Trautmann APSD 352), mniej przekonujący związek z *konjь* (zob.). ESSM X 177 uważa za najbardziej prawdopodobne pochodzenie dźwkn. od rżenia konia i wskazuje na paralelę z *gomonъ* (zob.). O różnych próbach etymologicznych krytycznie por. Sławski SE II 390, ESSM X 177, ESJS 332–333.

Loma, JF LIX 35–38. *B.R.-Ż.*

komuditi : **kamъditi** 'spowalniać', 'tardare'

komuditi: ~ pol. dial. *komudzić* 'pokrywać mrokiem, stawać się chmurnym' (SW), 'zanosić się chmurami' (Karłowicz SGP), kasz. *komùzëc są* 'ts.' (Sychta SK), dłuż. *komúźiś* 'zatrzymać, spowolnić', 'zwlekać, odwlekać, ociągać się', 'niepokoić' (Muka). ~

Por. nomina actionis: kasz. *kʷomʷuda* 'półmrok, zmierzch' (Lorentz PW), dłuż. *komuda* 'zwlekanie, odwlekanie, ociąganie się' (Muka), głuż. *komuda* f. 'zatrzymanie, spowolnienie; odroczenie' (Pfuhl);

2. adi. z suf. *-ьnъ*: pol. dial. *komudny* 'pochmurny, ponury' (SW, Karłowicz SGP), kasz. *komudni* 'ts.' : *χomudni* (Sychta SK), dial. *kʷomʷudnĩ*, głuż. *komudny* 'powolny, marudny' (Pfuhl);

3. głuż. *komdźić* : *komdźeć* 'zatrzymywać, powstrzymywać' (Pfuhl).

kamъditi: ~ ros. dial. *кáмадить* 'zbierać do kupy, gromadzić; chować, ukrywać', też *кáмодить* 'gromadzić (zwykle o pieniądzach)', 'kapać, nalewać po kropelce' (SRNG). ~

Zasięg formy z *a-* rozszerza czes. dial. moraw. *kamuda* 'niezgrabny, niezręczny, człowiek' (Kott).

Poświadczone realnie w słowiańszczyźnie wyrazy pozwalające z jednej strony na rekonstrukcję takich form, jak *mъděti, mъdьlъ, mъdьlěti, mъdьliti* (por.), z drugiej *muditi*, uzasadniają celowość doszukiwania się również i w tych złożonych formacjach prastarej apofonii rdzennej *-ъ-/-u-*. To z kolei może wskazywać na pokrewieństwo obu i skłaniać do wydzielenia w nich wariantywnego prefiksu *ka-/ko-* o zaimkowej proweniencji. Od zarysowującego się tu podziału na wsch.słow. formacje z pref. *ka-* i wokalizmem *-ъ-* rdzenia i na zach.słow. z pref. *ko-* i wokalizmem *-u-* odbiegają: czes. *kamuda* oraz głuż. *komdźić / komdźeć* (por. wyżej). Wskazane formy wyrazowe wykazują cechy obu grup.

Ze względu na semantykę mniej pewna jest przynależność do tej rodziny czasowników ros. o znaczeniu 'gromadzić, zbierać'.

ESSM IX 137, X 178–179, Otrębski, JP XLVII 334–345, Handke, SO XXXI 40, Popowska-Taborska, ZS XXIV/1, 102. *B.O.*

konati *konajǫ* 'czynić, wykonywać', 'perficere'; 'kończyć, doprowadzać do końca', 'terminare, finire'

~ pol. od XV w. *konać* dawne 'kończyć, doprowadzać do końca, spełniać, wykonywać', 'działać, czynić, czynić dalej', 'rozpatrywać, załatwiać', 'działać w sądzie', 'starać się, zabiegać o coś', 'umierać, umrzeć', 'udowodnić, załatwić' (też refl. *konać się* 'kończyć się, być ograniczonym' (Słownik stpol., SP XVI IBL)), też 'dręczyć kogoś', 'umierać, być w agonii' (SP XVI IBL), dziś tylko 'być w agonii, dogorywać, być umierającym' (też dial. Sychta Kociewie, Górnowicz Malbork, Brzeziński Krajna, Zborowski Zakopane, Olesch Sankt Annaberg), dial. też 'czynić, działać' (Karłowicz SGP), refl. *konać się* 'mocować się, przekomarzać się' (Nowak Żywiec), kasz. *konac* 'konać, umierać' (Sychta SK, Lorentz PW), dłuż. dawne *kónaś* 'kończyć, zabijać' (Jakubica), też 'wynagradzać, odpłacać' (Muka), głuż. dial. *konać* 'wykonywać, robić, kończyć, dokonywać' (Pfuhl), czes. od XIV w. *konati* 'robić, czynić', też *konati se* 'odbywać się', stczes. też 'kończyć' (SSJČ, Gebauer Sl.), dial. moraw. *konať* 'umierać' (Bartoš DSM), sła. od XV w. *konať* 'wykonywać jakąś czynność', 'spełniać, czynić, działać, wytwarzać, tworzyć' (SSJ, SSN), 'przezwyciężać, pokonywać' (Kálal), dawne z XVIII w. i dial., też 'umierać' (HSSJ, SSN, Buffa Dlhá Lúka, Sipos Bükk-Gebirge), refl. *konať sa* 'odbywać się';

słe. *konáti* 'dokonywać, popełniać', 'kończyć' (Pleteršnik), ch./s. rzadkie *кóнати* 'cierpieć, znosić, tolerować coś' (RSAN), dial. tylko prefigowane *dokònati* 'skończyć' (RJAZ);

stros. **конати** 'doprowadzać do końca, niszczyć' (SRJ XI–XVII), ros. dial. *конáть, канáть* 'kończyć, doprowadzać do końca, niszczyć', 'męczyć, dręczyć', 'strofować, uczyć', 'czynić, robić', 'umierać, konać', też *конáться, канáться* 'dochodzić do końca, dobiegać końca, kończyć się', 'umierać, konać' (Dal, SRNG), ukr. od XVII w. *конáти, канáти* 'umierać, być w agonii', dawne też 'przezwyciężać, pokonywać' (SUM, SSUM), dawne i dial. *конáти, канáти* 'umierać, konać, odchodzić', 'męczyć się, cierpieć', 'ginąć' (Hrinčenko, Żel.), brus. *канáць* 'umierać w mękach', 'kończyć

się, zbliżać się do końca' (TSBM, HSBM), dial. *канáць* 'umierać', refl. *конámice* 'losować, kto zaczyna grę' (SPZB). ~

Niepewne ze względu na semantykę brus. dial. *канáць* 'długo czekać', 'żebrać, prosić' (SPZB), 'usilnie pragnąć' (Nosovič).

Czasownik na *-ati* od *konъ* (zob.). Pierwotne znaczenie 'kończyć, doprowadzać do końca, wykonywać'. Machek ES² 272 sugeruje zbieżność z gr. *χονέω* 'spieszyć (się), pośpieszać', łac. *cōnārī* 'próbować, starać się, zabiegać usiłować', co Trubačev uważa za mało wiarygodne (ESSM X 182). Lit. *kanóti* 'męczyć, zabijać' może być pożyczką z pol. (por. Buga RFV LXX 255, Fraenkel LEW 216).

Vasmer REW I 612, Sławski SE II 406, ESSM X 182, Machek ES² 272. *B.R.-Ż.*

konikъ *konika* 'mały koń, młody koń, źrebię', 'equus parvus seu iuvenis'

~ pol. od XV w. *konik* 'pieszczotliwie o koniu, mały koń, parvus equus' (SWJP, SJP PAN SW, L., Słownik stpol., SP XVI IBL), bot. w nazwach różnych gatunków roślin, np. 'lucerna, Medicago sativa', 'koniczyna, trifolium', zool. 'pasikonik, Locusta viridissima' (Słownik stpol., SP XVI IBL), przen. 'członek męski', 'narzędzie tortur' (SP XVI IBL), 'przedmioty przypominające konia, np. zabawka w kształcie konia' (SWJP), dial. *kónik* 'mały koń' (Karłowicz SGP, SOWM), 'haczyk do haftki' (Karłowicz SGP, Zborowski Zakopane, SOWM), bot. w nazwach różnych roślin (Karłowicz SGP), 'konik polny' (Dejna RKJŁ XXIII 222, SOWM), bot. 'koniczyna' (SOWM), *kůńík* 'koń' też 'pasikonik' (Olesch Sankt Annaberg), kasz. *konik* 'podstawa w skrzypcach, ponad którą struny są przymocowane i spoczywają' (Pobłocki, Karłowicz SGP), *końik* 'konik, mały koń' (Sychta SK), dłuż. od XVII w. *kónik* demin. do *kóń*, 'mały koń' (Muka, Chojnanus Wybór), też w nazwach owadów 'ważka Libellula', 'larwa Myrmeleona' (Muka), głuż. *konik* 'mały koń' (Pfuhl, Jakubaš), czes. *koník* 'konik, źrebię' (Přír. slov., Jungmann, Gebauer Sl.), sła. od XVII w. *koník* 'mały koń' (SSJ, SSSJ, HSSJ), zool. o różnych owadach np. z grupy Caelifera (SSSJ, HSSJ), astr. 'gwiazdozbiór Equuleus' (SSSJ), dial. pieszcz. o koniu (SSN, Buffa Dlhá Lúka, Orlovský Gemer), o różnych przedmiotach przypominających konia, np. 'stojak do piłowania drewna', 'ława z babką do klepania kosy, itp.' (SSN), 'element konstrukcji dachu krytego słomą' (SSN), 'część krosien' (Orlovský Gemer) 'wiązka oczyszczonego, wyczesanego lnu' (SSN), 'urządzenie do pieczenia ziemniaków' (SSN), 'otwarte palenisko w kuchni' (Orlovský Gemer), zool. w nazwach różnych owadów, np. z rodzaju Locusta', bot. w nazwach różnych roślin (SSN, Mihál SMS XIX, Orlovský Gemer);

ch./s. *kȍnīk* 'mały koń' (RJAZ), *kȍњūk* 'ts.' (RSAN), maced. *коњик* 'mały koń' (RMJ);

ros. dawn. *коникъ* od XVII w. 'mały koń' (Dal), 'rodzaj ławki w domu' (SRJ XI–XVII, SAR), 'szarańcza; konik polny' (SRJ XI–XVII), dial. *кóник* 'drewniany haczyk w kształcie końskiej głowy', 'ławka w izbie', 'belka oddzielająca tylną część izby obok pieca' (SRNG), też zool. 'konik polny', 'ważka' (SRNG), ukr. *кóник* 'konik' (SUM, Hrinčenko), zool. 'Locusta' (Hrinčenko), brus. od XVI w. *кóнік* demin. do *конь*, 'pieszczotliwie o koniu' (TSBM, HSBM), dawne też 'szarańcza' (HSBM), dial. 'konik' (SPZB), 'ważka' (Turaŭ). ~

Derywat z suf. *-kъ* od *konjь*. Mniej prawdopodobne objaśnienie ESSM, zdaniem którego forma *konikъ* może być zapożyczona z języków celt. Jej źródłem miałaby być forma celt. *konko* bądź *kanko* (zob. ESSM X 197). Przy takim objaśnieniu *konjь* byłoby formacją wtórną, utworzoną na podstawie interpretowanego jako demin. *konikъ*.

ESSM X 197–198. *Sz.P.*

konjuchъ *konjucha* 'człowiek doglądający koni', 'equarius'

~ stpol. od XV w. *koniuch* 'sługa należący do królewskiej ludności służebnej zobowiązanej do hodowli koni, także urzędnik, przełożony tych ludzi (podkoniuszy) (Słownik stpol.), pol. *koniuch* 'stajenny' (SP XVI IBL), 'pastuch koni' (SJP PAN), dial. 'chłopiec do pasienia źrebiąt' (Karłowicz SGP), 'parobek orzący końmi' (Karłowicz SGP), 'wielki wilk' (Karłowicz SGP), czes. *koňuch* 'koniuch' (Jungmann);

słe. *konjúh* 'koniuch' (Pleteršnik), ch./s. *kȍńûh* 'człowiek opiekuje się końmi, pasterz koni' (RJAZ), 'człowiek, który leczy konie' (RJAZ), bułg. dawne *коню́х* 'koniuch' (Mladenov BTR);

strus. od XIII w. **конюхъ конюха** 'koniuch, osoba opiekująca się końmi', 'woźnica' (Slovarь DRJ, SRJ XI–XVII), też 'urząd szlachcica zajmującego się carskimi końmi', 'jeździec' (SRJ XI–XVII), ros. *коню́х* 'służący zajmujący się końmi' (Dal, TSRJ), dial. *коню́х* 'pasterz koni', 'woźnica', 'znawca, wielbiciel koni' (SRNG), też w nazwach różnych ptaków, np. o jastrzębiu (SRNG), icht. 'ryba ukleja pospolita' (SRNG), ukr. *коню́х* 'koniuch, ten kto opiekuje się końmi' (SUM, Hrinčenko), brus. od XV w. *коню́х* 'osoba zajmująca się końmi' (HSBM, TSBLM). ~

Por. sła. *koňuchovať sa* 'jeździć konno' (Kálal).

Derywat od *konjь* z suf. *-uchъ*. *Sz.P.*

konjь *konja* 'koń', 'equus'

~ pol. od XIV. w 'zwierzę nieparzystokopytne, Equus caballus domesticus' (SWJP, SJP PAN, SW, Słownik stpol.), 'o człowieku leniwym, gnuśnym' (SW), arch. 'koń wraz z jeźdźcem; żołnierz konny' (SJP PAN), zwykle w pl. 'powóz, bryczka lub inny ekwipaż zaprzężony w konie' (SJP PAN), 'rodzaj tortury' (SW), 'sztuka drewna na nogach, na którą sadzają żołnierzy za karę' (SW), zool. zwykle pl. 'Eqiudae, rodzina ssaków jednokopytnych roślinożernych, należą do niej np. osioł, zebra' (SJP PWN), stpol. dziki *koń* 'wielbłąd, Camelus dromedarius' (Słownik stpol.) 'kupa, stos, acervus' (Słownik stpol.) dial. *koń*, *kóń* 'Equus caballus domesticus' (Karłowicz SGP, Pluta Dzierżysławice, Dejna RKJŁ 224, Zborowski Zakopane, Sychta Kociewie, SOWM, Olesch Sankt Annaberg), 'wierzchni snop na mendlu' (Karłowicz SGP), określona belka w pewnym typie konstrukcji dachu' (SOWM), kasz. *kʷóń* 'koń' (Lorentz PW), *kóń* 'koń, Equus caballus domesticus', 'podłużna forma kołowrotka do przędzenia', 'koło zębate przy krosnach', zool. 'ważka Calopteryx Virgo', bot. 'głóg' (Sychta SK), 'podstawka pod struny skrzypiec' (Ramułt, Pobłocki), połab. *tïün* 'koń, Equus caballus domesticus' (Polański– Sehnert), dłuż. *kóń* 'koń' (Muka), głuż. *kóń* 'koń' (Pfuhl, Kral), stczes. *kóň* 'koń, Equus caballus domesticus' (Gebauer Sl., MSČS), czes. *kůň*

'koń, Equus caballus domesticus' (SSJČ, Přír. slov. Jungmann), 'zwierzęta z rodziny koniowatych, Eqiudae' (Přír. slov.), powszechne w dial. *kůň* 'koń' (np. Lamprecht Opava), dial. moraw. *kůň* 'koń', 'mocna gałąź, konar', 'podłużna ławka na trzech nogach' (Bartoš DSM), sła. od XV w. *kôň* 'zwierzę nieparzystokopytne, Equus caballus domesticus' (SSJ, SSSJ, Kálal, HSSJ), pot. 'drewniany stojak do piłowania drewna' (SSJ), dial. *kôň* 'koń, Equus caballus domesticus', 'stojak do piłowania drewna', 'stojaki do suszenia różnych rzeczy, np. kory, sukna itp.', 'część krosien', 'część pługa' (SSN), w nazwach owadów, np. 'Locusta';

słe. *kònj* 'koń, Equus caballus domesticus' (Pleteršnik), ch./s. od XIII w. *kȍń* 'koń, Equus caballus' (RJAZ), w nazwach zwierząt, np. *koń* morski 'Trichechus rosmarus' (RJAZ), scs. **конь конꙗ** 'koń, Equus caballus' (SJS, SR BAN, SS X–XI), bułg. *кон* 'koń, Equus caballus' (RBE, RBKE, BTR), 'rodzina koniowatych' (RBE), *кȍйнь* : *кон* : *кон'* 'koń' (Gerov, BDial. VII 69), maced. *коњ* 'koń', морски *коњ* 'Trichecus rosmarus', 'Hippopotamus amphibius' (RMJ);

strus. od XII w. **конь конꙗ** 'koń, ogier, samiec konia' (Slovarь DRJ, SRJ XI–XVII, Srezn.), w nazwach innych zwierząt, np. *конь* водяной, морской, речной 'hipopotam', 'element konstrukcji dachu' (SRJ XI–XVII), ros. dawne *конь* 'koń, Equus caballus domesticus' (SAR, Dal), dial. *конь* 'koń' (SRNG), też 'kalenica', 'szałas z patyków i trawy', icht. np. *конь-рыба* 'Barbus labeo' (SRNG), bot. np. *конь-трава* 'Gentiana axillaris' (SRNG), ukr. *кінь* 'koń' (SUM, Hrinčenko), 'część warsztatu tkackiego' (Hrinčenko), brus. od XIV w. *конь* 'nieparzystokopytne zwierzę, które wykorzystuje się do przewozu ludzi i towarów oraz do jazdy wierzchem' (HSBM, TSMB, TSBLM), powszechnie w dial. *конь* 'ts.' (np. Turaŭ, Scjaškovič Grodno, SPZB). ~

Wyraz nie ma pewnej etymologii. Najczęściej próbuje się zestawiać wyraz z synonimicznym psł. *komonъ* 'koń' (zob.). Por. też psł. *kobyla* 'klacz' (zob.). Autorzy ESSM X 197–198 przypuszczają, że wyraz *konjь* mógł powstać w drodze derywacji wstecznej od *konikъ* czy *koньkъ* (zob. *konikъ*), które mogą być zapożyczeniem formy *konko*/*kanko* spotykanej w językach celtyckich. W myśl tej tezy zapożyczenie zostało potraktowane w językach słowiańskich jak deminutivum z popularnym suf. *-k-*. Celtyckie wyrazy kontynuują ie. rdzeń *k'a(n)k-* 'skakać', tak jak stwniem *hengist*, niem. *Hengst* 'ogier'.

Mało przekonująca wydaje się próba wyprowadzenia wyrazu od *kopnь* w nawiązaniu do czasownika *kopati* (Trubačev NDŽ 47–52).

ESSM X 197–198, Sławski SE II 446–447, Boryś SE 248, Machek ES 247, Schuster-Šewc EW 607, Berneker SEW I 561–562, Trubačev NDŽ 47–52. *Sz.P.*

konjьjь *konjьja konjьje* 'związany z koniem, koński', 'equinus'

~ pol. dial. *koni* : *kóni* 'koński' (Karłowicz SGP), kasz. *końi* 'koński' (Sychta SK, Lorentz PW), czes. dawne *koní* 'koński, equinus' (Gebauer, Jungmann), sła. dial. *koní* 'koński' (SSN);

ch./s. *кȍњи* 'koński, związany z koniem' (RSAN);

ros. dawn. od XVII w. *конúй* 'koński' (SRJ XI–XVII), ros. dial. *кóний* 'związany z koniem, koński' (SRNG), bot. w nazwach roślin np. *конúй щавель* 'Astraphaxis spinosa' (SRNG). ~

Przymiotnik z suf. dzierżawczym *-ьjь* od *konjь* (zob.). *Sz.P.*

konjьskъ *konjьska konjьsko* 'związany z koniem, należący do konia, charakterystyczny dla konia', 'equinus'

~ pol. od XV w. (w XIII w. NM: Ivo z *Końskiego*, SP XVI IBL), *koński* adi. od *koń* 'należący do konia, swoisty koniowi, przypominający konia' (Słownik stpol., SP XVI IBL, L., SWil., SW, SWJP), częste w nazwach bot., np. *koński* język 'Rumex', *końskie* kopyto 'Asarum europaeum', *koński* szczaw 'Rumex obtusifolius' (SP XVI IBL), też dial. 'właściwy koniowi' (Karłowicz SGP, Dejna RKJŁ XXVII 225), kasz. *kóńsḱi* adi. od *koń* (Sychta SK), połab. *tünstě* 'koński' (Polański–Sehnert), głuż. *kóński* 'koński' (Pfuhl), czes. *koňský* 'właściwy koniowi; przypominający w czymś konia' (SSJČ, Přír. slov., Gebauer Sl.), sła. od XVI w. (w XIV w. jako NM: *Kunzka, Konzka*, HSSJ) *konský* adi. od *kôň* (SSJ, HSSJ), dial. 'związany z koniem oraz jego cechami' (SSN, Buffa Dlhá Lúka), w złożonych nazwach roślin i grzybów np. *konský* bôb 'Faba eguina' (SSN, Mihál SMS XIX, Orlovský Gemer);

ch./s. *kȍński* 'związany z koniem' (RJAZ), w różnych nazwach roślin, np. *końska* djetelina 'Trifolium pratense', *końska* blitva 'Arum maculatum' (RJAZ), scs. **коньскъ** 'koński, odnoszący się do konia' (SJS, SR BAN, SS X–XI), bułg. *кȍнски* 'odnoszący się do konia, związany z koniem' (RBE, RBKE też BDial. III 91), maced. *коњски* 'związany z koniem', zool. *коњска* мува 'Hyhohosca equina';

strus. od XII w. **коньскии** 'związany z koniem, koński' (Slovarь DRJ), **конскии** też 'składający się z koni' (SRJ XI–XVII), ros. *кóнский* 'koński, związany z koniem' (Dal, TSRJ, też dial. SRNG), w różnych połączeniach wyrazowych, zwłaszcza w nazwach roślin, np. *кóнская* грива 'Asparagus officinalis' (SRNG), ukr. *кíньський* 'związany z koniem, koński' (SUM, Hrinčenko), stbrus. od XVI w. *конскиї* : *коньскиї* 'charakterystyczny dla konia, przeznaczony dla konia, związany z jazdą na koniu' (HSBM, Sloŭnik Skaryny), brus. *кóнскі* 'związany z koniem, należący do konia' (TSBM, TSBLM), dial. *кóнскі* : *кóньські* 'ts.' (SPZB, Turaŭ), także w różnych nazwach roślin, np. *конскі* шчавер 'koński szczaw' (Turaŭ). ~

Adi. z suf. *-ьskъ* od *konjь* (zob). *Sz.P.*

konopь f. : **konop'a** : **konopьje** coll. zach. i płd. 'konopie', 'Cannabis sativa'

konopь: ~ pol. dawne od XV w. *konop* f. 'konopie': *konop* cannabum (Słownik stpol., SP XVI IBL, L.), dial. *konop* (Karłowicz SGP, Górnowicz Malbork, Paryl Tuligłowy, Wietrzyk Gorlice, Zaręba Siołkowice), dłuż. *kónoṕ* f. 'konopie' (Muka, też dial. Starosta), głuż. *konoṕ* f. 'konopie' (Pfuhl);

słe. *konȏp konópa* 'sznur' (Pleteršnik, SSKJ), też dial. *konop* 'ts.' (Rigler Notr.), ch./s. *kònop* 'lina, sznur': *konopom* vezana (RJAZ, Vuk), chorw. dial. czakaw. *konȏp, konop* 'coś z konopi, lina, tkanina' (Moguš Senj, Vidović PR, HDZ VII 505), bułg. *конòп* 'konopie, Cannabis sativa', 'włókno, nici z tej rośliny' (BTR, RBE, Gerov), też dial. *кòнап*,

кунòп, *кòнопль*, *канòпъл*, *кунòпъл*, *конòпал* 'ts.' (BDial I 101, BDial III 91, BDial VIII 255), maced. *конол* 'konopie' (RMJ);

ros. *кóноль* : *конóпéль* 'konopie' (Dal, SSRJ), też dial. *кóноль* 'roślina konopie, przędza konopna, lina, sznurek', *конóпéль* też 'nić na sieci do połowu ryb' (SRNG), brus. *канопéль* 'konopie, roślina, z której wyrabia się włókna, a z nasion olej' (TSBM). ~

konop'a: ~ pol. od XV w. dawne sg. *konopia* (Słownik stpol., SP XVI IBL), dziś tylko plt. *konopie* 'Cannabis sativa, roślina uprawna, jej włókna służą do wyrobu sznurów, lin, płótna, z nasion wytłacza się olej', 'oczyszczone włókno otrzymywane z konopi' (WSJP, SW, L., Słownik stpol., SP XVI IBL), dial. 'ts.' (Karłowicz SGP, Pluta Dzierżysławice, Górnowicz Malbork, Zdaniukiewicz Łopatowszczyzna, Cechosz-Felczyk OH, Zaręba Siołkowice), kasz. *kʷonopla* 'konopie' (Lorentz Sl., Sychta SK: jako dawne plt. *konople* 'ts.'), dłuż. plt. *kónoṕe* 'konopie' (Muka), głuż. plt. *konopje* 'ts.' (Pfuhl, też dial. Michalk Neustadt), czes. dial. *konopja* 'konopie' (Malina Mistřice, Steuer Baborów, Kazmíř Valašsko), sła. *konopa*, zwykle pl. *konope* (na pierwotną miękkość wskazują przypadki zależne: *konopiam*, w *konopiach*) (SSSJ, tak samo dawne i dial. HSSJ, SSN), dawne też *konopie* (HSSJ);

słe. od XVI w. *konóplja* 'roślina, Cannabis sativa', 'włókna konopne; tkanina z takich włókien', zwykle pl. *konoplje* (SSKJ, Besedje 16.st., Pleteršnik, też dial. Rigler Notr.), ch./s. od XV w. *kònopļa* 'Cannabis sativa, konopie' (RJAZ, Vuk), też dial. *кóнопља* (SDZ XXX, 157), pl. *kònopļe konopâļā* (RJAZ), cs. **конопла** Cannabis' (Miklosich LP);

strus. **конопла** 'konopia' (Slovarь DRJ), rus.-cs. **конопля** 'ts.' (SRJ XI–XVII), ros. *конóпля* : *конопля́* 'konopie' (SSRJ, Dal), też dial. *конóпля* 'ts.' (SRNG), zwykle plt. *кóнопли* : *конóпли* : *коноплú*, *кóнопи* : *конóпи* : *конопú* 'ts.' (SRNG), ukr. *конóплі* pl. 'konopie', też dawne i dial. *конóплі* 'konopie', 'pniaki' (Hrinčenko, Żel., Sl. ukr. woroneż., Verchratśkyj Batjuki), *kołopni* 'konopie' (Janów SH), brus. od XVI w. *канóплі* pl. 'konopie' (HSBM), też dial. *коноплі*, *каноплі* (Turaŭ, Šaternik Červ.). ~

Por. bułg. dial. *конòна* 'konopie' (Gerov, BDial I 101, BDial VIII 255);

2. czes. *konopě* f. 'ts.' (Gebauer Sl., Kott, Přír. slov.).

конорьје: ~ stczes. *konopie* coll. 'ts.' (Gebauer Sl.), czes. dawne coll. *konopí* 'konopie': tím větší poroste *konopí* (Jungmann), też dial. *konop'i* 'ts.' (Bělič Dol.);

ch./s. od XVI w. *kònopļe* n. 'Cannabis sativa, konopie': *kònopļe* domaće, *kònopļe* pitome (RJAZ), bułg. *конòпıе* coll. 'ts.' (Gerov), też dial. *конòпье* 'sznur konopny' (Mladenov BTR);

ros. dial. *коноплё* 'Cannabis sativa' (SRNG). ~

W materiale płd.słow. wskutek wtórnego stwardnienia niepewna pierwotna postać większości form. ERHJ I 473 rekonstruuje dla tego materiału postać *конорь*, tak też BER II 592, natomiast Snoj ES³ 329–323 wyprowadza słe. *конòр* z odrębnej postaci psł. *коноръ*. Słowo przeważnie występuje w plt., co czasem nie pozwala na ustalenie postaci sg.

Wyraz zazwyczaj uważany za prastarą pożyczkę z nieustalonego źródła wschodniego wraz z identycznymi znaczeniowo stwniem. *hanaf*, gr. *κάνναβις*, skąd łac.

cannabis, pers. *kanab*, orm. *kanap'*, *kanep'*. O innych hipotezach pochodzenia pożyczki wraz z bibliografią zob. Vasmer REW I 615, Machek ES² 273, Sławski SE 425–426. ESSM X 188–191 w obszernym krytycznym omówieniu powraca do koncepcji Miklosicha EW 127, że Słowianie poznali tę roślinę na terenach własnej praojczyzny we wschodniej Europie i stworzyli dla niej nazwę, którą mogli zapożyczyć zarówno Germanie, jak i Grecy. Argumentem na rzecz tej hipotezy jest forma *konoṕ*, która nie może pochodzić ani od *hanaf*, ani od *κάνναβις*. *B.R.-Ż.*

конъ *kona* 'skraj, koniec', 'finis'; 'początek', 'incipium'

~ dłuż. *kón* 'termin, moment, chwila' (Muka), czes. rzadkie, książk. *kon* 'wykonanie, wyrób', stczes. *kon* 'koniec' (Gebauer Sl.), też dial. *kon*: ten dělá *kony* (Bartoš DSM);

ch./s. dawne *kȍn* 'kraniec, początek i koniec': od *kona* do *kona* (RJAZ, Vuk), cs. **конъ** 'skraj, rant' (SJS, Miklosich LP);

ros. dawne *кон* 'początek, koniec', 'rubież, granica', 'rząd, porządek', 'cel, do którego należy trafić przy różnych grach' (Dal), strus. **конъ** 'koniec, początek, granica' (SRJ XI–XVII, Srezn.), też dial. *кон* 'koniec, granica', 'początek', 'kolejność' (SRNG), ukr. *кін кóну* 'miejsce obstawiania w grach hazardowych' (SUM), dial. *кін кóну* 'miejsce, gdzie umieszczano przeznaczone dla wszystkich zarządzenia' (Hrinčenko, Żel.), brus. *кон* 'miejsca, gdzie stawia się pionki w grze', 'miejsca obstawiania w grach hazardowych' (TSBM), dial. *кон* 'kolejność', *каны́* 'koniec, śmierć' (Nosovič). ~

Por. pol. dial. *pokon* 'początek' (u L.: XVIII w.) 'koniec', stczes. *dokona* 'całkowicie, do końca', sła. *napokon* 'na koniec, w końcu', dial. *dokona* 'do końca', ch./s. *ìskon* 'początek, zaranie', stsłe. *iskoni*, *dokoni* 'od początku do końca', scs. **искони** adv. 'od początku', strus. **поконъ** 'początek', 'zwyczaj, nałóg'.

Pierwotne nomen actionis z rdzennym *-o-* od *čęti čьnǫ* (zob.) (Sławski SE II 419 z literaturą, ESSM X 196). Najbliższe odpowiedniki z tym wokalizmem: łot. *at-kan* 'znowu, ponownie' (< bałt. *kana-*, Trautmann BSW 134), stind. *kanīna-* 'młody', *kanyā* 'dziewczyna, dziewica' (Zubaty Studie I2, 91–92, Mayrhofer KEWA I 151, 153). *B.R.-Ż.*

конъсь 'skraj, koniec', 'finis'; 'początek', 'incipium'

~ pol. od XIV w. *koniec* 'punkt lub linia ograniczający coś, najbardziej wysunięta na zewnątrz część przedmiotu, brzeg, skraj, kraniec', 'moment, kiedy coś przestaje być, trwać; ostatnie stadium, kres, schyłek' (Słownik stpol., SP XVI IBL, SW, SJP PAN), dial. *koniec*, *kóniec* (Brzeziński Krajna, Paryl Tuligłowy, Cechosz-Felczyk Podole, Zborowski Zakopane, Zaręba Siołkowice, Pluta Dzierżysławice), też 'cel, wszystkie właściwości rzeczy' (Karłowicz SGP), kasz.-sli. *kóńc* 'koniec, skraj, brzeg, róg, kraniec, czubek', 'kres, schyłek', 'śmierć, koniec życia', 'szczyt dachu, wozu' (Sychta SK, Lorentz PW, Lorentz SlW), połab. *ťünəc* 'koniec' (Polański SE 895), dłuż. *kóńc* 'koniec', 'koniuszek', 'początek', 'cel' (Muka), głuż. *kónc* 'koniec', 'koniuszek' (Pfuhl), dial. *kónc*, *kóńc* 'ts.' (Michalk Neustadt, Schroeder Schleife), czes. od XV w. *konec* 'koniec',

'kraniec, początek lub koniec', 'cel', stczes. *konec* 'koniec, kraniec czegoś w czasie lub przestrzeni' (Gebauer Sl.), też dial. moraw. *koňec*, *konec* 'koniec', 'początek': zač'ňem s *konca* 'od początku' (Lamprecht Opava, Bělič Dol., Horečka Frenštát, Skulina Mor.-slov., Lamprecht Opava, Hruška DSCh, Kazmíř Valašsko), sła. od XV w. *koniec* 'koniec', 'zakończenie': mať dobrý, zlý *koniec*, 'śmierć', dawniej 'kraniec, koniec albo początek czegoś': zahon roli *konec* od *koncze* (SSJ, HSSJ), też dial. *koniec* : *konec* 'skrajna część czegoś, zakończenie': nemá ani *konce* ani kraje (Kálal, Sipos Bükk-Gebirge);

słe. *kónec -nca* 'najdalsza część czegoś, ostatnia część', przen. 'śmierć' (SSKJ, Besedje 16.st., Megiser 1592), 'koniuszek palca, języka', 'cel', 'początek': od *konca*, 'resztka materiału', 'nić, przędza' (Pleteršnik), też dial. *kónec* 'ts.' (Rigler Notr.), *kǫ̑nc* 'ts.' (Tominec Črni vrh), ch./s. *kónac* 'koniec (o czasie)', 'koniec, skraj, granica (o przestrzeni)', 'wątek, nić' – w tym znaczeniu od XIII w. (RJAZ z uwagami o rozwoju znaczenia), dawne 'miara długości' (RSAN, RJAZ, też dial. chorw. np. ČDL, Moguš Senj, Peić–Bačlija RBB, Sekulić Bačk.), też jako NM *Kònac*, *Конес* (RJAZ), scs. **коньць коньца** 'koniec', 'skraj, kraniec, granica' (SJS, Sadnik–Aitzetmüller HAT), bułg. *конѐц* dawne i książk. 'koniec, skraj, brzeg', 'śmierć' (Gerov, RBE, Mladenov BTR), 'nić do tkania, nitka, wątek', też dial. *конец* 'wątek', 'koniec', 'skraj lasu' (BDial. III 91, BDial. III 233, Rečnik RODD), maced. *конец* 'wątek, nić', 'las, leszczyna', 'koniec, śmierć' (RMJ), dial. *kun'èc* 'nitka', 'koniec' (Małecki SW, BDial. VIII 255: Kostur);

strus. **коньць коньца** 'koniec, kraniec, skraj', 'pograniczna część terytorium, grodu', 'miara w handlu, kawałek, odcinek' (Slovarь DRJ, SRJ XI–XVII, Srezn.), ros. *конéц* 'granica czegoś, koniec' (SSRJ), dial. *конéц* 'kraniec, początek (o czasie i przestrzeni)', 'część wsi', 'ulica', 'koniec jakiegoś przedmiotu', 'kawałek płótna jako jednostka miary w handlu', 'jednostka długości' (Dal), 'koniec', 'odcięty kawałek czegoś', 'część pola, zagonu' (SRNG), *kan'ec* 'ts.' (Słownik starowierców), ukr. od XIV w. *кінéць* 'skrajny punkt, koniec': в обидва *кінцí*, звести *кінцí* з *кінцями*, 'ostatni moment': від (з) початку до *кінця*, 'śmierć' (SUM, SSUM: *конецъ*, *конец*), też dial. *кінéць кінця́* 'koniec', 'skraj, granica, zakończenie' (Hrinčenko), *конéць кінця́*, *конец* 'ts.' (Żel., Turčyn Tylicz), *konec* 'ts.' (Janów SH), brus. od XV w. *канéц* 'koniec, zakończenie czegoś (o czasie i przestrzeni)', 'śmierć, zguba' (HSBM), też dial. *канéц*, *конец* 'ts.' (SPZB, Rastorguev Brjansk, Turaŭ), *канцы* 'nitki osnowy zostające na brzegu tkaniny' (Šatalava BDS, SNM 66). ~

Derywat z suf. *-ьсь* od *konъ* (zob.) (ESSM XI 6, Machek ES² 273). O sufiksie w tym wyrazie zob. Doroszewski, PF XIII 78, Meillet SC 362. Vasmer REW I 612 wskazuje prapokrewne łac. *re-cēns* 'świeży', śrirl. *cinim* 'powstaję', *cinis* 'urodzony', gr. *καινός* 'nowy', stind. *kanīnas* 'młody' (por. Walde–Hofmann I 423, Berneker SEW I 561). *B.R.-Ż.*

konьčati *končajǫ* 'doprowadzać do końca, kończyć', 'finire, terminare', refl. **konьčati sę**

~ słe. *končáti -âm* 'kończyć, zaprzestać wykonywanej czynności', 'umrzeć', dawne 'zabić, uśmiercić' (SSKJ, Pleteršnik, Besedje 16.st., Megiser 1592), dial. *končati* 'ts.'

(Rigler Notr.), ch./s. *kònčati kònčâm* 'kończyć, zakańczać, kończyć się', dawniej, do XV w. 'zabijać' (RJAZ, Vuk), też dial. *končât* 'garbować skórę', 'przygotowywać sieć na ryby' (ČDL), 'kończyć' (Vidović PR), scs. **коньчати коньчаѭ коньчаѥши** 'kończyć, zakańczać', 'spełniać, realizować, urzeczywistniać' (SS X–XI, SJS), bułg. dawne *кончая* 'kończyć' (tylko u Gerova);

strus. **коньчати коньчаю коньчаѥть** 'kończyć, doprowadzać do końca; rozwiązywać coś', 'zabijać' (Slovarь DRJ), stros. też 'dogadywać się, porozumiewać się' (SRJ XI–XVII, Srezn.), ros. *кончáть* 'doprowadzać coś do końca, kończyć', *кончáть* 'ts.' (Dal), też dial. *кончáть* 'kończyć', 'psuć, niszczyć, unicestwiać', 'umierać' (SRNG), ukr. *кінчати* : *кінчити* 'kończyć, doprowadzać coś do końca'; 'zabijać kogoś, wykańczyć', dawne i dial. *кінчáти* (*кінчáти*) 'kończyć', 'zabijać' (Hrinčenko, Żel.), *кончáти* 'kończyć', brus. *канчáць* 'ts.', impf. od *кончыць*', stbrus. *кончати, коньчати* 'kończyć, doprowadzać do końca', 'gubić, zabijać', dial. *канчáць, кончáць* 'kończyć' (SPZB, Turaŭ). ~

Refl. ***konьčati sę***: ~ pol. dial. *kończać się* 'kończyć się', 'wykańczać się, umierać' (Cechosz-Felczyk Podole);

słe. od XVI w. *končáti se* 'kończyć się, być zakończonym, ograniczonym (w przestrzeni i czasie)' (Besedje 16.st., Pleteršnik, SSKJ), ch./s. *kònčati se* 'kończyć się' (RJAZ, Vuk), scs. **коньчати ся коньчаѭ ся коньчаѥши ся** 'kończyć się', 'umierać' (Sadnik–Aitzetmüller HAT);

strus. **коньчатиса коньчаюса коньчаѥтьса** 'kończyć się', 'umierać' (Slovarь DRJ, SRJ XI–XVII, Srezn.), ros. *кончáться* 'dobiegać końca', 'umierać', też dial. *кончáться* 'umierać' (Melьničenko Jaroslavl), ukr. *кінчатися* 'kończyć się', stukr. *кончáтися* 'pojawiać się, dziać się' (SSUM), dawne i dial. *кончáтися* 'kończyć się, umierać' (Hrinčenko), brus. *канчáцца* 'ts.', imperf. od *кончыцца* (TSBM), stbrus. *кончатися* 'kończyć się' (HSBM), dial. *кончáцца* 'kończyć się' (Turaŭ). ~

Por. stpol. w XIV w. *skończać* 'skończyć', 'skonać', *skończać się* 'skończyć się; ustać' (Słownik stpol.).

Denominativum od *konьcь* (zob.), por. co do budowy *konati* od *konъ*, por. też z suf. *-iti konьčiti*.

ESSM XI 7, Zubatý Studie I 2, 412–413. *B.R.-Ż.*

konьčina 'kres, koniec (w przestrzeni i czasie)', 'finis (in loco temporeque)'; 'końcowa część czegoś', 'pars finalis alicuius rei'

~ pol. *kończyna* 'noga albo ręka', dawne 'kraniec, koniec, skraj, kres', od XVI w. 'koniec, kraniec, kres, coś najdalszego, ostatniego; ostatek' (SP XVI IBL), dial. *kõncina* 'zaciszne, osłonięte miejsce' (Nowak Żywiec), połab. *ťajəncaịńə* 'kij pasterski, laska pasterska' (Polański–Sehnert), głuż. *kóńčina* 'koniec, kraniec' (Pfuhl), czes. *končina* 'skraj, krawędź, granica, odległe miejsce' (Přír. slov.), dawne też 'śmierć' (Gebauer Sl.), dial. moraw. 'granice pola, miedza', 'kończyna ciała', 'śmierć, zgon' (Kott), pl. *končiny* 'oddalony kraniec pola, pastwiska itp.' (Bartoš DSM, Skulina Mor.-slov.), 'ostatnie trzy dni karnawału' (Kazmíř Valašsko), sła. od XVI w. *končina* 'odległy skraj' (SSJ, HSSJ), 'granica', też dial. dawne *końčina, končina* 'śmierć' (SSN);

słe. *končína* 'część ciała, ręka i noga', dawne 'końcowa część, koniec' (SSKJ, Pleteršnik), ch./s. dawne *končína* 'koniec, śmierć, zgon', *končína* augm. od *konac* (RJAZ), scs. **коньчина** 'koniec; granica' (SJS, Sadnik–Aitzetmüller HAT), bułg. dawne *кончѝна* 'śmierć' (RBE), też dial. 'ts.' (Rečnik RODD), maced. dawne *кончина* 'śmierć, zgon' (RMJ);

strus. **коньчина** 'koniec, zakończenie, skraj', 'śmierć' (Slovarь DRJ, SRJ XI–XVII, Srezn.), ros. *кончина* 'śmierć', dawne 'koniec' (Dal), też dial. *конча́на* 'granica, skraj', 'koniec, zakończenie' (SRNG, Slovarь Perm), ukr. *кончина* 'śmierć, zgon': до самої *кончини* (SUM), dial. *конча́на* 'skraj, koniec', 'śmierć' (Żel.), dial. *кінча́на* 'ts.', też 'kończyna' (Onyškevyč Bojk.), *konczyna* 'koniec' (Janów SH), brus. dawne z *кончина* 'skraj', 'koniec' (HSBM), brus. dial. pl. *канчы́ны* 'poczęstunek na zakończenie roboty, jakichś prac'. ~

Od *koньcь* (zob.) z suf. *-ina* (o sufiksie por. Vondrák VSG I 544–545, Meillet SC 366). Znaczenie 'końcowa część ciała' jest kalką z łac. *extrēmitātes* pl. 'kończyny' : *extrēmitās* 'najdalszy kraniec, granica, koniec' (Sławski SE II 448, ESSM XI 7). *B.R.-Ż.*

koньčiti *koньčǫ* 'doprowadzać do końca, kończyć', 'finire', refl. **koньčiti sę**

~ pol. od XV w. *kończyć* 'doprowadzać coś do końca, zakańczać, robić coś na zakończenie', 'zaprzestawać czegoś': *kończyć* z dotychczasowym życiem, 'konać, umierać', stpol. 'ograniczać' (Słownik stpol.), 'prowadzić lub doprowadzać do końca', 'ograniczać, zamykać, wyznaczać granice (o przestrzeni)', 'być końcem, stanowić koniec' (SP XVI IBL), dial. 'doprowadzać do końca, być końcem', 'konać, umierać' (Brzeziński Krajna), kasz. *kóńczëc* 'kończyć', 'konać, umierać' (Sychta SK, Lorentz PW, Lorentz SlW., Ramułt), dłuż. *kóńcyś* 'ts.' (Muka), głuż. *kóńčić* 'kończyć' (Pfuhl), czes. *končiti* 'zakańczać coś, kończyć jakieś działania', dial. *končit* (Bělič Dol.), stczes. *končiti* (Kartoteka Slovník stč.), sła. *končiť* 'ts.': książk. 'o śmierci' *končiť* pozemskú púť (SSJ, HSSJ), też dial. *koňčiť, končic* 'ts.', 'narzekać na kogoś', 'dziać się, przebiegać' (SSN, Kálal);

ch./s. od XVIII w. *kônčiti* 'kończyć' (RJAZ);

ros. *кóнчить* 'zniweczyć, zniszczyć', 'przestać istnieć' (Dal), też dial. *кóнчить* 'unicestwić, zniszczyć', 'przestać istnieć' (SRNG), ukr. *кінчати* (*кінчити*) 'kończyć lub zatrzymać', dawne i dial. *кíнчúти* 'kończyć' (Hrinčenko), też dial. *кóнчити* 'ts.' (Żel., Onyškevyč Bojk.), brus. *кóнчыць* 'kończyć, doprowadzać coś do końca', 'umierać, przepadać, schodzić ze świata' (TSBM, HSBM), dial. *кончúць*, *кóнчыць* 'kończyć', 'dojadać coś do końca' (SPZB, Turaŭ). ~

Refl. ***koньčiti sę***: ~ pol. *kończyć się* 'być końcem, kresem, granicą', 'zużywać się, wyczerpywać się', 'być na ukończeniu', od XVI w. *kończyć się* 'być doprowadzanym, zmierzać do końca (o czasie i przestrzeni)', 'mieć cel' (SP XVI IBL), też dial. *kończyć się* 'być końcem, kresem, granicą' (Brzeziński Krajna, Cechosz-Felczyk Podole), sła. dawne *končiť sa* 'dobiegać końca, kończyć się' (HSSJ), też dial. *končiť sa* 'ts.' (SSN);

stros. **конунитисѧ** 'kończyć się, zakańczać się' (SRJ XI–XVII), ros. *кончиться* 'dobiegać końca', 'umierać' (SSRJ, Dal), też dial. 'upływać, o roku', 'zdychać, o zwierzętach'

(SRNG), ukr. *кончитися* 'przemijać, kończyć się', dawne i dial. *кончúтися* 'kończyć się, umierać' (Hrinčenko). ~

Denominativum na *-iti* od *końcь* (Sławski SE II 447, ESSM XI 8). *B.R.-Ż.*

końčьnъ *końčьna końčьno* 'końcowy, krańcowy; ostatni', 'ultimus, extremus'

~ pol. od XV w. *konieczny* : *konieczni* dawne 'będący na końcu (o czasie i miejscu)', 'nieodwołalny, zupełny, całkowity', 'związany z jakimś celem' (Słownik stpol.), 'niedający się uniknąć, bezwzględnie potrzebny, niezbędny', dawniej 'końcowy, ostatni, ostateczny' (SP XVI IBL), dial. 'bezwzględny, niezbędny' (Brzeziński Krajna), też *koniecznym* sposobem 'w końcu, ostatecznie': ón *koniecnym* sposobem upar sie i posed (Karłowicz SGP), kasz. *kóńeczni* 'końcowy, graniczny, ostatni' (Sychta SK), 'potrzebny, niezbędny' (Lorentz PW, Ramułt), dłuż. *kóńcny* 'końcowy' (Muka), głuż. *kóńčny* 'ts.' (Pfuhl), czes. *konečný* 'będacy na końcu', 'mający koniec', 'ulotny', 'zupełny, ostateczny', stczes. *koneční*, *konečný* 'będący na końcu, kończący coś, skończony' (Gebauer Sl.), sła. *konečný* 'będący na końcu, ostatni', 'definitywny, ostateczny', 'mający koniec, przemijający' (SSJ, HSSJ), też dial. 'ostatni, końcowy', 'skrajny' (SSN);

słe. *kóńčen* 'odnoszący sie do końca', 'skończony, ostateczny', ch./s. *kònačan* 'końcowy, ostateczny' (RJAZ), cs. **коньчьнъ** 'końcowy, ostatni' (SJS, Miklosich LP), scs. tylko w formie adv. **коньчьнѣ** 'wreszcie, w końcu' (Sadnik–Aitzetmüller HAT), bułg. dawne i ksiażkowe *конéчен* 'skrajny, końcowy, mający koniec, kres' (RBE, Mladenov EPR 1061: sztuczne), maced. *конечен* 'ostateczny';

strus. **коньчьнии** 'końcowy, ostatni' (Slovarь DRJ), ros. *конéчний* 'mający koniec w przestrzeni i czasie', 'główny, najważniejszy', 'ostateczny, gotowy' (Ožegov SRJ), dial. 'mieszkający na końcu wsi' (SRNG), ukr. od XV w. *конéчний* 'niezbędny, nieodzowny' (SSUM, SUM, Hrinčenko), dawne *конéчьний* 'końcowy, ostateczny', 'niezbędny' (Żel.), brus. *канéчны* 'znajdujący się na końcu', 'ostatni', 'skrajny' (TSBM, HSBM). ~

Od *końcь* (zob.) z suf. *-ьnъ*. *B.R.-Ż.*

kon'ę *kon'ęte* 'młode konia, źrebię', 'pullus equinus'

~ pol. od XVI w. *konię* zwykle pl. *konięta* 'szkapy, liche koniska, koniki' (SJP PAN), *koniątko* 'mały koń, źrebię' (SP XVI IBL, L.), dial. *konię* 'źrebię, koniątko', 'wychudzony koń' (Karłowicz SGP), kasz. *końą -eca* 'młody koń', częściej *końątko* 'ts.' (Sychta SK), dłuż. dawne *kónjetko* 'źrebię' (Chojnanus Wybór), *kónetko* 'źrebię' (Muka), głuż. *konjatko* 'ts.', tu być może też *konja* 'młody koń' (Jakubaš), czes. *kuně -te* 'młode konia' (SSJČ, Přír. slov.), sła. dial. *kôňa* 'źrebię' (Kálal), *koniatko* 'młode konia' (SSN);

ros. dawn. *коня* 'źrebię' (Dal, tu też niepewne z XVII w. *коня* m., SRJ XI–XVII), ukr. *коня́* 'młody lub zabiedzony koń' (Hrinčenko). ~

Derywat od *konjь* z suf. *-ęt-* tworzącym nazwy młodego potomstwa ludzi i zwierząt. Por. III 11–19. *Sz.P.*

kopa 'kopiec, kupa, sterta', 'acervus, cumulus', **kopa sěna** 'kopa siana', 'acervus foeni'

~ pol. od XIV w. *kopa* '60 sztuk, dawna jednostka handlowa lub obrachunkowa, w XVII–XIX w. stosowana też do obliczania zbiorów rolnych (snopów)': dwie *kopy* jaj, 'złożone w stertę siano, słoma, pewna liczba snopków ułożona w specjalny sposób', 'zaokrąglony, kopulasty wierzchołek góry', stpol. też '60 snopków', 'jednostka pieniężna – 60 groszy srebrnych' (Słownik stpol., SP XVI IBL), dial. *kopa* 'jednostka obrachunkowa, 60 sztuk' (Brzeziński Krajna, Paryl Tuligłowy, Wietrzyk Gorlice, Zborowski Zakopane, Kąś Orawa, Olesch Sankt Annaberg), *kopa* płótna '60 łokci' (Karłowicz SGP), też 'stos siana, torfu', 'snopek słomy' (Karłowicz SGP, Cechosz-Felczyk Podole, Wietrzyk Gorlice, Zborowski Zakopane, Nowak Żywiec), 'niewyniosły, zaokrąglony szczyt' (Karłowicz SGP, Zborowski Zakopane), 'wielka ilość czegoś' (Kąś Orawa), kasz. *kopa* 'jednostka rachunkowa, 60 sztuk': *kopa* jâj, 'stóg': trě *kopë sana* (Sychta SK, Lorentz PW), połab. *ťüpă* '60 sztuk' (Polański–Sehnert), dłuż. *kopa* 'stos' (Muka), głuż. *kopa* 'stos', '60 sztuk' (Pfuhl), też dial. *kopa* 'kupa' (Michalk Neustadt), czes. od XIV w. *kopa* 'liczba 60 jako jednostka rozliczeniowa', 'dużo, wiele', 'kupa czegoś', 'kawał płótna', 'stóg, stos, sterta' (Přir. Slov.), stczes. też *kópa* 'nagromadzenie czegoś': *kopy* pšeničné, *sěnná kopa*, 'duża liczba czegoś, zazwyczaj 60', '60 groszy' (Gebauer Sl.), dial. *kopa*, *kópa* 'stóg siana', '60 sztuk' (Skulina Mor.-slov., Malina Mistřice, Lamprecht Opava, Steuer Baborów, Hruška DSCh), sła. *kopa* już od XV w. jako jednostka miary: '60 kawałków czegoś', później również jednostka pieniężna: '60 groszy': pod *kopu* 'pod karą 60 groszy', a także '50–52 snopów niewymłóconego zboża' (HSSJ), dziś przede wszystkim 'kupa, stos, duża ilość czegoś': *kopa* kamenia, zeme, piesku, *kopa* peňazí', 'stóg' (SSJ, dial. *kopa* 'dużo, mnóstwo czegoś', 'stos czegoś, np. siana, ułożonego w specjalny sposób', 'rodzaj daniny' (SSN, Buffa Dlhá Lúka, Sipos Bükk-Gebirge);

słe. od XVI w. *kópa* 'duży stos ułożony zazwyczaj do suszenia zboża, siana', 'wielka ilość czegoś', '60 sztuk, jednostka obrachunkowa': petdeset *kop* pšenice, 'miejsce w kształcie półokręgu obsypane ziemią do wypalania węgla': oglarska *kopa* (SSKJ, Besedje 16. st.), dawne też 'jama, zagłębienie w kamieniu', 'wierzchołek góry' (Pleteršnik), też dial. *kǫ̑pą* 'stóg siana', 'stos drzewa' (Steenwijk Rezja, Rigler Notr., Karničar Obir, Tominec Črni vrh), ch./s. *kȍpa* 'kupa, stóg, stos', 'pal, wokół którego składa się siano', 'jama z drewnem, w której wypala się węgiel drzewny' (RJAZ, Vuk), chorw. dial. czakaw. *kopa*, *kȍpa* 'sterta, kopa zboża, siana, słomy', 'stos drzewa do wypalania na węgiel', '60 sztuk' (Moguš Senj, Skok Slav., ČDL, HDZ VII 506), bułg. *конà* 'duży, wysoki, zakryty stóg, stos siana, słomy', 'sterta czegoś' (Gerov, RBE, BTR), maced. *кона* 'stóg', też dial. *копа* (Hendriks Radožda-Vevčani);

strus. od XIV w. **копа** 'jednostka pieniężna', 'jednostka rozliczeniowa – 60 sztuk' (Slovarь DRJ), stros. od XVI w. 'stóg, stos snopów': **полкопы проса**, **четыре копы пшеницы** (SRJ XI–XVII, Srezn.), ros. *коná* '60 sztuk', 'stos, stóg, sterta', dial. *коná* 'stos, sterta, kupa czegoś', 'duży stóg siana', '60 sztuk', 'pięćdziesiąt kopiejek', 'duża liczba, ilość czegoś' (Dal, SRNG, Sl. Novosybir.), *капа* '60 sztuk' (Słownik starowierców), ukr. *коná* '60 sztuk', '50 kopiejek' (SUM), stukr. **копа** od XIV w. 'miara ilości', 'jednostka

pieniężna', 'stóg' (SSUM), dawne też 'zebranie wiejskiej społeczności, rada wsi, sąd wiejski' (SSUM, Hrinčenko, Żel.), dial. 'stos snopów, 30 lub 60' (Sl. ukr. woroneż.), brus. *kaná* (pl. *kónы*) 'stóg, stos siana, słomy', 'pagórek', 'dawna jednostka miary' (TSBM), stbrus. od XV w. **копа** 'jednostka miary', 'jednostka pieniężna, 60 groszy', '60 snopów', 'kopa siana', stóg': **сѣно оу копахъ** (HSBM), też dial. *kaná*, *koná* 'stóg', 'dawna miara równa 60 sztuk' (SPZB, Leks. Polesьja, Rastorguev Brjansk, Turaŭ, Bjalьkevič Mohylew, Šaternik Červ.). ~

Abstractum verbale z suf. *-a* od *kopati 1.* Najbliższe odpowiedniki w bałt.: lit. *kãpas* 'mogiła', pl. *kapaĩ* 'cmentarz', łot. *kaps* 'mogiła, grób', łot. *kapuole* 'kupa'; z apofonią lit. *kopà* 'wydma', *kõpos* 'mierzeja', z brus.: lit. *kapà* 'kopa, 60 sztuk, łot. *kapa* 'ts.'. Fraenkel LEW 216; Bezlaj ES II 64 odsyła też do lit. *kùmpa* 'nanos, osad, szlam', łot. *kumpa* 'garb', *kùmpt* 'zgiąć się, pochylić się', które jednak należy łączyć z psł. *kǫpa* (zob). Inaczej ESSM XI 10–11, który uważa *kopa* za twór specyficznie słowiański z powtórzeniem wokalizmu i akcentuacji czasownika, niemający odpowiedników pozasłow., co nie przekonuje, ze względu na materiał bałt.

Pierwotne znaczenie 'kupa skopanej ziemi, kopiec' > w ogóle 'kupa, stos', stąd wtórnie 'duża ilość'. Niejasne, w jaki sposób doszło do ustalenia wyrazu jako nazwy ściśle określonej jednostki obliczeniowej w związku z kontaktami handlowymi rozpowszechnionej we wszystkich językach słow.

Sławski SE II 450, ESSM XI 28, Bezlaj ES II 64, Machek ES 234. *B.R.-Ż.*

kopačь 1. *kopača* 'ten, kto kopie ziemię', 'fossor'

~ pol. od XV w. *kopacz* 'ten, kto kopie ziemię (przy budowie drogi, pracach rolnych)', 'górnik-rębacz', dawniej też 'rębacz w żupie solnej', 'grabarz' (SJP PAN, Słownik stpol., SP XVI IBL), dial. *kopacz*, *kopac* 'ten, kto kopie', 'górnik' (Brzeziński Krajna, Karłowicz SGP, Kąś Orawa), czes. od XIV w. *kopáč* 'ten, kto kopie, przy pracach murarskich lub rolnych', 'robotnik w winnicy': *kopacz* cultor vineae, 'rolnik': *kopacz* agricola, 'grabarz': hroboví *kopaczi* (Gebauer Sl.), też 'górnik' (Přir. slov., Kott), dial. moraw. też 'właściciel winnicy' (Kott. Dod.), sła. od XV w. (a już w XIV jako NO *Kopač*) *kopač* 'człowiek, który kopie' (SSJ, HSSJ), też dial. *kopáč* 'ts.' (SSN, Matejčík Novohrad);

słe. *kopáč* 'robotnik kopiący ziemię' (SSKJ, Besedje 16.st.), też dial. *kǫpȃč* 'ten, kto kopie' (Tominec Črni vrh), ch./s. *kópāč* 'robotnik kopiący ziemię', 'grabarz' (RJAZ, Vuk), też chorw. dial. *kopõč*, *kòpāč* 'robotnik w polu, winnicy' (Peić–Bačlija RBB, Sekulić Bačk., Moguš Senj), cs. **копачь** 'robotnik kopiący ziemię', 'uprawiający winnicę' (SJS, Miklosich LP), bułg. *konàч* 'robotnik, który zajmuje się kopaniem', 'górnik' (Gerov, RBE, BTR), maced. *конач* 'kopacz' (RMJ);

stros. **копачь** 'kopacz, robotnik ziemny', 'właściciel winnic' (SRJ XI–XVII, Srezn.), ros. *конáч* 'robotnik kopiący ziemię' (SSRJ), dial. *кóнáч* 'kopacz-robotnik' (Dal, SRNG, Ivanova Sl. Podmoskovьja), *kapač* 'ts.' (Słownik starowierców), ukr. *конáч* (jako NO z XV w. *Конач*) 'robotnik, który kopie ziemię' (SUM), dawne i dial. też 'grabarz' (Hrinčenko, Żel., Onyškevyč Bojk.), brus. od XVI w. *канáч* 'robotnik zajmujący

się kopaniem' (TSBM, HSBM: *копачв*, *копочв*), też dial. *конáч* 'kopacz', 'grabarz' (SPZB, Rastorguev Brjansk, Turaŭ), także jako NO. ~

Nomen agentis od *kopati 1.* z wielofunkcyjnym suf. *-ačь*. O budowie zob. I 102. *B.R.-Ż.*

kopačь 2. *kopača* 'narzędzie służące do kopania ziemi', 'pala'

~ pol. dial. *kopacz*, *kopac* 'łopatka drewniana do kopania, np. kartofli', 'narzędzie do kopania, do gnoju i in.' (Karłowicz SGP, Zaręba Siołkowice), *kopocz* 'kilof', 'narzędzie ogrodnicze, motyka' (Golec CSG, MS Górnego Śląska), czes. od XV w. *kopáč* 'narzędzie do kopania': *kopáče, rýče* a lopaty 'rodzaj wideł' (Přír. slov., Kott, Gebauer Sl.), też dial. moraw. *kopáč* 'motyka' (Gregor Slav.-buč., Lamprecht Opava, Skulina Mor.-slov., Steuer Baborów, Bartoš DSM), sła. od XV w. *kopač* 'narzędzie do kopania' (SSJ, HSSJ), też dial. *kopáč* 'ts.' (SSN, Matejčík Novohrad);

słe. *kopáč* 'narzędzie do kopania', 'pogrzebacz', 'widły do nawozu' (SSKJ, Besedje 16.st., Pleteršnik), bułg. *конàч* 'narzędzie do kopania z dwoma zębami', 'motyka' (Gerov, RBE, BTR), też dial. *конач* 'motyka' (Mladenov BTR, BDial. III 91), 'narzędzie do ociosywania drzewa' (BDial. IV 112), maced. *конач* 'kilof' (RMJ), dial. 'kilof, czekan' (Małecki SW);

stros. **копачь** 'łopata, narzędzie do kopania' (SRJ XI–XVII, Srezn.), ros. *конáч* 'narzędzie do kopania' (SSRJ), dial. *кóнáч* 'łopata', 'narzędzie do kopania', 'widły' (Dal, SRNG, Ivanova Sl. Podmoskovʹja), *kapač* 'ts.' (Słownik starowierców), ukr. *конáч* 'narzędzie do kopania, koparka' (SUM), dial. też 'narzędzie do zdzierania kory' (Janów SH), brus. od XVI w. *канáч* 'narzędzie do kopania' (TSBM, HSBM). ~

Por głuż. *kopač* jako NT 'kopiec' (Jakubaš).

Nomen instrumenti od *kopati 1.* z wielofunkcyjnym suf. *-ačь* (zob. I 102). Por. *kopačь 1.* Prasłowiańskość niepewna. *B.R.-Ż.*

kopanina 'miejsce przekopane, zwłaszcza karczowisko', 'ager arboribus et virgultis purgatum'

~ pol. od XV w. dawne i dial. *kopanina* NT 'miejsce skopane, rozkopane; karczunek, pole po wykarczowanym lesie', 'dół, zagłębienie w ziemi', od XVI w. też 'wykonywanie prac ziemnych' (SJP PAN, Słownik stpol., SP XVI IBL), dial. 'pole z lasu wykarczowane' (Karłowicz SGP, Olesch Sankt Annaberg), głuż. *kopanina* 'coś wykopanego, np. minerały' (Pfuhl), czes. od XIV w. *kopanina* 'obrabiane ręcznie pole na stromym zboczu', 'kawałek pola wyorany w lesie' (Přír. slov.), dawniej 'świeżo wykarczowane pole' (Gebauer Sl.), 'teren wykarczowany pod pastwisko, zwłaszcza w górach' (Šimek), także jako NM, też dial. *kopanina* 'ts.' (Bartoš DSM), sła. dawne od XVI w. *kopanina* 'zaorana, wykarczowana ziemia, pole uprawne', później też nomen actionis 'kopanie' (HSSJ);

słe. *kopanína* 'wykarczowane pole', 'przekopana ziemia', 'wykopane minerały' (SSKJ, Pleteršnik), bułg. dial. *кóпанина* 'pastwisko w miejscu wykarczowanego lasu' (BDial. III 91, BDial. IV 112);

ros. dial. *копани́на* 'wykarczowany pod pastwisko kawałek lasu', 'świeżo rozkopane miejsce pod pastwisko', 'rów, dół do zbierania wody' (SRNG), ukr. dawne i dial. *копани́на* 'jednostajne kopanie' (Hrinčenko). ~

Derywat od *kopanъ* part. praet. pass. do *kopati 1.* z suf. *-ina*. Nomen loci zapewne z pierwotnego nomen actionis. *B.R.-Ż.*

kopanь f. 'wydrążone w pniu albo kawałku drewna naczynie podłużnego kształtu', 'alvus, alveolus'; 'wykopany dół do zbierania wody deszczowej', 'fossa', demin. **kopanъka**

~ pol. dawne od XVI w. *kopań* 'podłużne drewniane naczynie', 'długa łopatka do mieszania' (SP XVI IBL), dial. 'wielka niecka do czyszczenia zabitych wieprzy', 'niecka do chleba' (SW, Karłowicz SGP), *kopania* 'wielka niecka do czyszczenia zabitych wieprzy', 'niecka do chleba' (Karłowicz SGP, Kąś Orawa, Zaręba Siołkowice), sła. dawne od XVI–XVIII w. *kopań* 'wykarczowane pole' (HSSJ), dial. nomen actionis *kopań* 'okopanie winnicy' (SSN);

słe. *kopánja* 'podłużne zwykle drewniane naczynie do karmienia zwierząt domowych, koryto', 'podłużne naczynie na wodę, wanienka' (SSKJ), ch./s. od XV w. *kòpańa* 'naczynie do wyrabiania ciasta wydrążone z drewna', dial. chorw. *kòpań* 'miska, koryto' (RJAZ), *kopãńa, kopānja, kopānj* 'koryto' (HDZ IV 435, Moguš Senj, ČDL), *kopánja* 'niecka z drewna do wyrabiania ciasta' (HDZ IV 286), *kopan(j)* m., *kopanja* 'mała łódź z pnia' (Vidović PR), serb. dial. 'niecka; koryto' (RSAN, SDZ XXX 158: Banat), cs. **копань** : **копанъ** 'miara, miarka' (Miklosich LP), bułg. dawne *kòпан* f. 'przekopywanie, np. winnicy, ogrodu', 'pora takich prac polowych' (Gerov, BTR, RBE), 'narzędzie do prania ręcznego w formie wałka', 'pień powalonego drzewa' (Gerov, RBE), *копàня* 'szeroka, płytka balia obudowana drewnem', 'koryto', 'miska, taca, wanienka wydrążona w kawałku drzewa' (BTR, RBE, Gerov, BDial. II 190: Rodopy), dial. też 'zbijak do lnu' (BDial. III 91, BDial. VIII 140), *kòпан'* 'kopanie', 'efekt kopania; zbiory' (Stojkov Banat), *кꙋ̀пан* 'pojemnik do ubijania masła' (Erkeč), maced. dial. *копáња* 'wydrążone drewniane naczynie, miska, koryto' (Vidoeski Kumanovo);

stros. **копань** 'wykopany rów', 'rów do odprowadzania wody', 'jama, dół', 'wydrążona w pniu drzewa beczka' (SRJ XI–XVII, Srezn.), ros. *кóпань* 'jama, rów, wykopana w ziemi dziura', 'teren wykarczowany na pastwisko', 'drzewo wywrócone z korzeniami', ros. dial. *кóпань* 'jama wykopana do zbierania deszczówki', 'miejsce wydobycia rudy', 'pole utworzone po wykarczowaniu lasu', 'wydrążony kawał drewna', 'żelazna łopata', 'karczowisko' (Dal, SRNG, Opyt, Slovarь Urala), ukr. od XV w. *кóпань* 'mały staw z wodą do celów domowych, sadzawka', dawne *копань* 'wkopany znak orientacyjny, mierniczy, graniczny' (SSUM), ukr. dawne i dial. *кóпань* 'wykopany staw, sadzawka', 'miejsce w lesie, gdzie nie można użyć pługa, tylko trzeba kopać', 'pole, pastwisko w miejscu wykarczowanego lasu', 'nasyp' (Hrinčenko, Żel), też dial. bojk. *кóпань* : *копáн'i* 'rodzaj sań', 'naczynie, do którego zsypuje się mąkę po zmieleniu' (Onyškevyč Bojk., Kmit Bojk.), brus. dawne i dial. *кóпань* 'wykopany

рów do zbierania wody' (HSBM), 'staw', 'wydrążony pień' (SPZB), 'staw, sadzawka' (Turaŭ), pl. *kópani* : *kapáni* 'płozy sań z drzewa wykopanego z korzeniami', 'rodzaj sań' (Nosovič). ~

Demin. ***копанька***: ~ pol. od XV w. dawne i dial. *kopanka* (od XVI w. też *kopańka*), 'naczynie podłużnego kształtu, niecka', 'łopatka lub długa łyżka do mieszania, ugniatania' (Słownik stpol., SP XVI IBL), później też 'dół, rów, powstały po wykopaniu ziemi', 'mieszkanie wykopane w ziemi, ziemianka' (L., SW), dial. 'wielka niecka do czyszczenia zabitych wieprzy', 'niecka do chleba' (Karłowicz SGP), 'niecka do masła lub wygniatania chleba wykonana z jednego kawałka drewna' (Brzeziński Krajna), 'ściółka z igliwia' (SGŚC), kasz. *kòpónka* 'podłużne naczynie wyżłobione w drzewie do robienia zacierki, klusek; niecka' (Sychta SK), dłuż. *kopanka* 'koryto, naczynie', 'strop, belka sufitowa, stropowa' (Muka), sła. dawne *kopánka* 'wykarczowane pole' (HSSJ);

słe. *kopánka* 'pszenica grubo zmielona, krupy' (Pleteršnik), ch./s. dial. *kòpāнка* 'drewniane naczynie' (RSAN), bułg. dial. *копàнка* 'mniejsze naczynie, koryto, drewniane naczynie' (RBE, BTR, też BDial. III 90), maced. *копанка* 'wydrążone drewniane naczynie';

ros. *кóпанка* 'jama, rów', dial. *кóпанка* 'jama, rów, wykopany do zbierania wody, dół, studnia', 'źródło', 'mętna woda z rowu, kałuży', 'narzędzie do kopania ziemniaków', 'drzewo wywrócone z korzeniami', 'ziemianka' (Dal, SRNG, Sl. Novosibir), ukr. *кóпанка* 'mały staw z wodą do celów domowych, sadzawka', dawne i dial. 'kopanie, wykopywanie', 'wykopany rów, dół', 'wykarczowane miejsce w lesie, którego jeszcze nie można kopać', 'rów z wodą, studnia', 'droga przez las', 'jama', 'drewniana łopata obita metalem' (Hrinčenko, Żel.), brus. od XVI w. *кóпанка* 'wykopany staw, sadzawka' (TSBM, HSBM), też dial. *кóпанка* 'staw' (Nosovič, SPZB, Turaŭ). ~

Por. nierozszerzone formy imiesłowowe: pol. *kopana* 'niecka do masła lub wygniatania chleba z jednego kawałka drewna' (Brzeziński Krajna), bułg. *копàне* 'koryto z wydrążonego kawałka drzewa' (Gerov), maced. *копана, копан* 'wydrążone drewniane naczynie, miska, koryto' (RMJ), dial. *купàн'ъ* 'naczynie podłużne z kamienia albo drewna' (BDial. VI 46: zach. Tracja).

Substantywizowane part. praet. pass. od *kopati 1.* (zob.) rozszerzone przyrostkiem *-jь*. Por. formy imiesłowowe bez tego rozszerzenia, zob. wyżej. Według Sławskiego SE II 452–453 w roli przyrostka substantywizującego występuje też *-ja* (zwłaszcza w materiale płd.słow., ale w tych wypadku może chodzić o wtórne dostosowanie do deklinacji na *-a*. Zróżnicowanie form i znaczeń (nomen actionis, nomen resultati, nomen instrumenti) wtórne. Interesujące z punktu widzenia semantyki podstawy derywacyjnej *kopati 1.* jest bogato poświadczone znaczenie 'naczynie wydrążone w pniu albo kawałku drewna', które potwierdza rozszerzoną rekonstrukcję semantyczną czasownika *kopati 1.* o 'uderzanie ostrym narzędziem, np. dłutem; dłubanie w drewnie'. *B.R.-Ż.*

kopati 1. *kopajǫ* 'uderzać ostrym, twardym narzędziem', 'instrumento acuto caedere'; 'ryć, grzebać, drążyć ostrym narzędziem w skale, w drewnie', 'incidere'; 'kopać ziemię przeznaczonym do tego narzędziem', 'fodere'

~ pol. od XIV w. *kopać kopię* (: stpol. *kopam*) 'wydobywać ziemię narzędziem, robiąc zagłębienia, dziury, ryć, grzebać', 'drążyć, żłobić rydlem, kopaczką'; 'karczować, zajmując teren pod uprawę', 'wydobywać z ziemi, zwłaszcza minerały lub płody' (SJP PAN, Słownik stpol., też dial. np. Karłowicz SGP), dawniej też 'przekłuwać, przebijać' (Słownik stpol., SP XVI IBL), dial. 'drążyć ziemię narzędziem, np. przy wydobywaniu węgla' (Brzeziński Krajna, Zborowski Zakopane, Kąś Orawa, Olesch Sankt Annaberg, Zaręba Siołkowice, Pluta Dzierżysławice), 'wykopywać ziemniaki' (Kąś Orawa), kasz. *kopac* 'wydobywać ziemię łopatą, grzebać, ryć', na Helu także 'orać' (Sychta SK, Lorentz PW, Lorentz SlW), dłuż. *kopaś* 'kopać, wykopywać z ziemi' (Muka), głuż. *kopać* 'kopać, wykopywać' (Pfhl, Kral, też dial. Michalk Neustadt, Schroeder Schleife), czes. od XIV w. *kopati* 'kopać, ryć w ziemi motyką lub podobnym narzędziem', 'wykopywać, wygrzebywać' (Přir. slov., Gebauer Sl.), też dial. *kopat, kopať, kopát* 'kopać ziemię, wykopywać z ziemi' (Bartoš DSM, Bělič Dol., Horečka Frenštát, Vorač ČNJ II, Steuer Baborów, Hruška DSCh), sła. od XV w. *kopať* 'kopać, wykopywać, ryć', 'wydobywać z ziemi kruszce, minerały' (HSSJ, Ryšánek Žil. kn.), dial. 'uprawiać ziemię', 'wydobywać z ziemi' (SSN, Sipos Bükk-Gebirge);

słe. *kopáti kópljem* 'kopać, ryć; wykonywać wgłębienie w ziemi', 'dłubać, drążyć': *kopati* jamo, 'wydobywać z ziemi kruszce', 'wzruszać ziemię' (Pleteršnik, SSKJ, Besedje 16.st., Megiser 1592), dawne też 'uderzać, ranić' (Pleteršnik), dial. *kopati* 'kopać' (Rigler Notr., Tominec Črni vrh), ch./s. *kòpati kȍpām* 'kopać, ryć w ziemi', 'wykopywać, zakopywać', 'dłubać', 'grzebać zmarłych', 'wydobywać z ziemi rudę, minerały', 'dziurawić', 'bić, ranić, zadawać ból' (RJAZ, RSAN, Vuk), też dial. chorw. czakaw. *kopȁt kópat* 'kopać ziemię, kopać doły' (Moguš Senj, ČDL, HDZ I 164, HDZ VI 452, też sztokaw. Sekulić Bačk., Peić–Bačlija RBB), scs. **копати копаѭ копаѥши** 'kopać ziemię' (SJS, Sadnik–Aitzetmüller HAT), bułg. *конàя -ѐш* 'kopać, ryć, wykopywać, wydobywać', 'grzebać', też 'dręczyć, nękać' (Gerov, RBE), też dial. *кòпам, кòпѣ, кòпѣм* 'kopać, orać ziemię', 'ryć (o świni)' (RBE, Gerov, Mladenow BTR, BDial. III 91, BDial. III 233: Samokow, Umlenski Kjustendil), maced. *копа* 'kopać, ryć', 'wykopywać', 'wydobywać rudę' (RMJ), też dial. *kupàjam* 'kopię' (Małecki SW), *кóпѣм* (BDial. VI 44: zach. Tracja, BDial. VIII 255: Kostur);

strus. **копати копаю копаѥть** 'kopać, wykopywać, robić wgłębienie', 'wzruszać ziemię', 'wydobywać kopiąc' (Slovarь DRJ, SRJ XI–XVII, Srezn.), ros. *копáть* 'kopać ziemię, ryć', 'wydobywać z ziemi' (SSRJ), też dial. *копáть* 'ts.', 'zakopywać', 'dłubać, drążyć', 'przekłuwać', 'wygrzebywać coś', 'karczować las na pastwisko' (Dal, SRNG), ukr. *копáти* 'kopać w ziemi, ryć, robić zagłębienia', 'wydobywać z ziemi płody rolne i bogactwa naturalne' (SUM), stukr. od XV w. **копати** 'kopać w ziemi, np. mogiłę', 'karczować las' (SSUM), ukr. dawne i dial. *копáти* 'kopać, ryć' (Hrinčenko, Żel., Onyškevyč Bojk.), hucul. *kopaty* 'kopać, np. kartofle' (Janów SH), brus. *капáць* 'kopać

w ziemi, robić wgłębienie, ryć': *канáць* аарод, зямлю, *канáць* магілу, 'wydobywać coś z ziemi, wykopywać' (TSBM, HSBM), też dial. *канáць* 'ts.' (SPZB). ~

Pierwotne iterativum, którego podstawa **kopti* nie zachowała się w słow., ale wskazuje na nią lit. *kápti*. Z ie. *(s)kăp-/(s)kĕp-* 'obrabiać ostrym narzędziem, ciąć'. Dokładne odpowiedniki (pierwotne iterativa) w bałt.: lit. *kápoti kapóju* 'siekać, rąbać, kłuć, szczepać drzewo', 'bić, uderzać', 'niszczyć', łot. *kapât kapãju* 'rąbać, siekać, bić', 'przekopywać ziemię', por. też lit. *kápti* 'bić, rąbać, ścinać drzewa', stprus. *en-kopts* 'pogrzebany, zakopany'. Spokrewnione też orm. *kop'em* 'wyrywać, wycinać', pers. *kāvad kāfad* 'ryć, rozłamywać', gr. *κόπτω* 'bić, uderzać; pukać, stukać, kołatać', 'rąbać, ciąć', 'dziobać' (Trautmann BSW 116–117, Frisk GEW I 915–916, Sławski SE II 450–451. O typie słowotwórczym Stang SBV 50).

Nie w pełni wyjaśniona jest słowotwórczo-morfologiczna charakterystyka wyrazu. Iteratywno-duratywny wspólny z bałt. temat na *-ati* w słow. *kopati*, każe oczekiwać wokalizmu wzdłużonego w rdzeniu, podczas gdy występuje krótkość. Wskazuje to na wtórność formy *kopati* i paradygmatu *kopati kopajǫ*, niezależnie od podobieństwa z lit. *kápoti kápoju* (por. Vaillant GC III 358). Oczekiwana morfologiczna forma czasownika *kapati* (zob. *kapati 1.* i *2.*) jest w słowiańszczyźnie poświadczona w innych znaczeniach (ESSM XI 11–12).

Przy rekonstrukcji znaczenia należy zwrócić uwagę na śladowo zachowane znaczenia kontynuantów prawdopodobnie poprzedzające wyodrębnienie się homonimów *kopati 1.* i *kopati 2.*, np. stpol. 'przekłuwać, przebijać', słe. 'dłubać', ros. dial. 'dłubać, drążyć', 'przekłuwać'. Zbieżność tych znaczeń z odpowiednikami bałt. (i innymi ie.), a także wyraźne zachowanie znaczenia 'dłubać w drewnie' przez derywaty *kopanь* : *kopanьka* (zob.) daje asumpt do rekonstrukcji dla *kopati* pierwotnego znaczenia 'uderzać ostrym, twardym narzędziem'. Prawdopodobnie już w okresie psł. doszło do wyodrębnienia się znaczeń homonimicznych 'kopać ziemię' (z czego 'wydobywać coś z ziemi') i 'kopać kopytami, wierzgać (o koniu)'. Niecelowa wydaje się próba Machka przesuwania podziału na dwie jednostki homonimiczne *kopati 1.* 'kopać ziemię' i *kopati 2.* 'kopać nogą' na okres przedsłow. (Machek ES² 274).

Vasmer REW I 619, Vaillant GC III 358, ESSM XI 11–12, Machek ES² 274, Sławski SE II 450–451. *B.R.-Ż.*

kopati 2. *kopajǫ* 'kopać kopytami, wierzgać (o koniu)', 'calcitrare', **konjь kopa**

~ pol. od XIV w. *kopać* (w stpol. 1. os. sg. *kopam*, ale forma *kopię* już w XVI w.) dawniej 'przekłuwać, przebijać' (Słownik stpol., SP XVI IBL), od XVI w. 'uderzać dla zadania komu ciosu' (SP XVI IBL), dziś też 'uderzać nogą, np. przy grze w piłkę', dial. *kopać*, 'uderzać nogą', 'kopać nogami' (Sychta Kociewie, Cechosz-Felczyk Podole, Kąś Orawa), 'mieć zwyczaj uderzania tylną nogą (o koniu)' (np. Brzeziński Krajna, Zborowski Zakopane, Kąś Orawa, Olesch Sankt Annaberg), kasz. *kopac* 'uderzać nogą', 'uderzać w ramię po wystrzale, o broni palnej' (Sychta SK, Lorentz PW, Lorentz SlW), dłuż. *kopaś* 'uderzać nogą, wierzgać', przen. 'lżyć, złorzeczyć' (Muka),

głuż. *kopać* 'wierzgać, kopać nogami' (Pfuhl, też dial. Michalk Neustadt, Schroeder Schleife), czes. 'uderzać nogą', przen. 'ubliżać komuś, obrażać kogoś' (Přir. slov.), też dial. *kopat, kopať, kopát* 'uderzać nogą': *kůň kope* (Siatkowski Kudowa, Bartoš DSM, Bělič Dol., Horečka Frenštát, Skulina Mor.-slov. Steuer Baborów), sła. od XVI w. *kopať* 'uderzać nogami, wierzgać', 'grać w piłkę' (SSJ, HSSJ), dial. *kopac* 'uderzać nogą': *kopadz* jek *koń* (SSN, Sipos Bükk-Gebirge);

słe. *kopáti se* 'wydostawać się, gramolić się, poruszać się, pomagając sobie rękami i nogami': iz močvirja *kopati se* (SSKJ, też dial. Kutin Bovec), ch./s. *kòpati kȍpâm* 'uderzać czymś w ziemię, np. nogami, kopytami', 'dziurawić', 'bić, ranić, zadawać ból' (RJAZ, RSAN, Vuk), maced. *кона* 'wierzgać nogami (o koniu)' (RMJ);

strus. **копати копаю копаѥть** 'wierzgać (o koniu)' (Slovarъ DRJ, SRJ XI–XVII, Srezn.), ukr. *конáму* 'kopać, uderzać nogą' (SUM, też dawne i dial. *конáму* Hrinčenko, Żel., Onyškevyč Bojk.). ~

Znaczenie 'kopać kopytami' (wtórnie o ludziach) pochodzi ze znaczenia 'uderzać czymś ostrym, twardym'. Prawdopodobnie ukształtowało się już w psł. niezależnie od znaczenia 'kopać ziemię' (zob. *kopati 1.*). *B.R.-Ż.*

kopriva zach. i płd. : **kropiva** wsch. 'pokrzywa', 'Urtica'

kopriva: ~ pol. gwarowe i stpol. od XV w. *koprzywa* 'pokrzywa zwyczajna i inne podobne rośliny, np. jasnota biała': *koprziva* urtica, marthwa *coprzywa* (Słownik stpol.), jako NO *Koprzywa* od XIII w. (SSNO III 77), dial. *koprzywa, koprziwa* 'pokrzywa', 'większa pokrzywa, mniej parząca' (Cechosz-Felczyk Podole, Nowak Żywiec), kasz. *kopřëva, kʷópřəva* 'pokrzywa' (Lorentz PW, Lorentz SlW), połab. *tüpraivă* 'mała pokrzywa' (Polański–Sehnert), dłuż. *kopśiwa* 'pokrzywa': wódna *kopśiwa*, żagajuca *kopśiwa* (Muka, Starosta), głuż. *kopřiwa* 'pokrzywa, Urtica dioica' (Pfuhl), czes. od XV w. *kopřiva* 'pokrzywa', stczes. *kopřiva* 'pokrzywa' (Gebauer Sl.), dial. *kopřiva* 'ts.' (Bělič Dol.), sła. dawne z XVI w. *kopriwa* 'roślina, pokrzywa' (HSSJ), dial. *kópriva, koprva* 'pokrzywa' (Matejčík Novohrad, Kálal), hlúchá *kopriva*, mrtvá *kopriva* 'pokrzywa, która nie parzy' (SSN);

słe. od XVI w. *kopríva* 'pokrzywa, roślina, która powoduje pieczenie przy dotknięciu, Urtica urens' (Pleteršnik, SSKJ, Besedje 16.st., Megiser 1592), także *kropiva* (Pleteršnik), dial. *kopriva* 'pokrzywa' (Rigler Notr., Kutin Bovec), ch./s. *kòpriva, kòпрва* 'pokrzywa, Urtica', też 'inne rośliny': *kopriva* gluha, *kopriva* ljuta (RJAZ, RSAN), też dial. chorw. *kopr̀iva* 'ts.' (HDZ II 276, HDZ IV 435, HDZ VII 507, HDZ VI 452, Moguš Senj, ČDL), dial. serb. *копри́ва, куприва* 'pokrzywa' (SDZ XXX, 158), cs. **коприва** 'pokrzywa, urtica' (Miklosich LP), bułg. *копрѝва* 'pokrzywa, Urtica dioica' (Gerov, BTR, RBE), też dial.: дѝва *копрѝва*, гръ̀чка *копрѝва* 'pokrzywa, która nie parzy' (BDial. III 91, BDial. VI 186), maced. *коприва* 'pokrzywa' (RMJ), też dial. BDial. VIII 255: Kostur). ~

kropiva: ~ strus. **кропива** (Slovarъ DRJ), stros. też **крапива** (SRJ XI–XVII, Srezn.), ros. *крапива* 'roślina z włoskami na listkach, pokrzywa' (SSRJ, Dal), też dial. *крапи́ва, крапи́во, крапи́въ* 'pokrzywa, Lycopus europaeus': болотная *крапи́ва* (SRNG), ukr.

кропивá 'trawiasta, kłująca włoskami roślina, pokrzywa', też dawne i dial. *кропивá*, *коприва* 'pokrzywa' (Hrinčenko, Żel., Turčyn Tylicz: *коприва*), *крапíва* 'ts.' (Lysenko SPH), brus. od XVII w. *крапівá* : *крапивá* 'pokrzywa, roślina z piekącą substancją na łodydze i liściach' (TSBM, HSBM), też dial. *крапíвá* 'ts.' (ŽS 44: Mińsk, SPZB). ~

Por. z suf. *-ivъ*: stczes. *kopřivý*, ch./s. *kopriv* 'z pokrzywy, związany z pokrzywą' oraz ros. dial. *крапúво* n. 'pokrzywa', *крапúвъ* m. 'ts.'.

Etymologia niepewna. Za pewną uchodzi budowa wyrazu, mianowicie wtórna substantywizacja słabo poświadczonej formy przymiotnikowej z suf. *-ivъ*. Wątpliwości budzi podstawa słowotwórcza. Rekonstrukcja *kopriva* zakłada derywację od *koprъ* 'Anethum graveolens' (zob.). Związek semantyczny z tą rośliną jest tłumaczony na różne sposoby (zob. ESSM XI 23–24, Snoj ES³ 334, ERHJ I 480). Formy wsch. słow. powstałyby pod wpływem kontynuantów *kropъ* 'ukrop'. Inną propozycją jest uznanie za pierwotną formy *kropiva* i derywacja od *kropъ* 'ukrop' (zob.; tak np. Machek ES 220, Skok ER II 150). Machek l.c. wskazuje na związek z *kropъ*, ponieważ po sparzeniu pokrzywa nadaje się na paszę dla zwierząt gospodarskich (tak też Vasmer REW I 655, BER II 620–621). Wydaje się jednak, że związek z *kropъ* łatwiej tłumaczyć najbardziej wyrazistą cechą pokrzywy, jaką jest parzenie przy dotyku. Bezpośrednio z *kropiti* (zob.) próbuje łączyć Schuster-Šewc EW 617, uzasadniając to podobieństwem wysypki na ciele po oparzeniu pokrzywą do nakrapianej powierzchni. Rejzek ČES² 331–332 słusznie zwraca uwagę, że zmiana *kopr-* > *krop-* jest bardziej naturalna niż zmiana w odwrotnym kierunku.

ESSM XI 23–24, SEK III 70, Berneker SEW I 564–565, Machek ES 220, Vasmer REW I 655, Skok ER II 150, BER II 620–621, Snoj ES³ 334, Rejzek ČES² 331–332.

B.R.-Ż.–T.K.–M.J.

koprъ *kopra* : **kropъ** *kropa* wsch. 'koper', 'Anethum graveolens'

koprъ: ~ pol. od XIV w. *koper* (w XV w. też *kopr*, *koprz*: *kopr* ogrodni, polsky *kopr*) 'Anethum graveolens, roślina z rodziny baldaszkowatych, używana jako przyprawa i do celów leczniczych', *koper* ogrodowy, *koper* włoski 'Foeniculum vulgare, roślina używana jako przyprawa kuchenna, stosowana w przemyśle i lecznictwie' (SJP PAN, Słownik stpol., SP XVI IBL), dial. *koper* : *kopr* 'koper' (Karłowicz SGP, Zdaniukiewicz Łopatowszczyzna, Kąś Orawa, Olesch Sankt Annaberg, Pluta Dzierżysławice, Brzeziński Krajna), kasz. tylko w formie demin. *koperk* 'koper, Anethum graveolens' (Sychta SK, Ramułt), dłuż. *kopr* 'koper, Anethum graveolens, Anethum foeniculum' (Muka), w głuż. tylko derywaty *koprik* i *koprica* 'koper' (Pfuhl), czes. od XIV w. *kopr* 'koper, Anethum graveolens' (Přir. slov., Kott), stczes.: český *kopr*, vlaský *kopr*, polský *kopr*, psí *kopr* 'cynoglossa' (Gebauer Sl.), dial. *koper* 'ts.' (Steuer Baborów), też demin. *koprek* (Bachmannová Podkrkonošsky), sła. *kôpor* 'koper, Anethum graveolens' (SSJ), dial. też *kopr* : *koper* : *kvapr* (SSN, Kálal);

słe. od XVI w. *kóper -pra* 'koper, Anethum graveolens' (SSKJ też: *kôper*), też 'rumianek' (Pleteršnik), *koprc* 'foeniculum' (Megiser 1592), ch./s. *kȍpar* 'koper, Anethum graveolens' (RJAZ), też dial. *kȍpar* 'ts.' (ČDL), scs. **копръ копра** 'koper, anethum' (SJS,

Sadnik–Aitzetmüller HAT), bułg. *kònъp*, *kònop* 'koper, Anethum graveolens' (RBE, BTR, Gerov), też dial. *kònap* : *kon'pa* f. 'ts.', 'przyprawa do jedzenia' (BDial. III 91, BDial. VI 186), maced. *konap* 'koper' (RMJ);

stros. **копръ** 'koper', 'anyż' (SRJ XI–XVII, Srezn.), ros. dawne *konp* 'roślina, Crithmum maritinum' (Dal), dial. *konёp* 'koper' (SRNG), ukr. dawne i dial. *konep* 'koper, Anethum graveolens' (Hrinčenko, Turčyn Tylicz), brus. dial. *konp* 'ts.' (SPZB). ~

kropъ: ~ strus. i rus.-cs. **кропъ кропа** 'koper ogrodowy' (Slovarь DRJ, SAR, Slovarь CSRJ), ros. *kropъ* 'koper ogrodowy, koper morski; Anethum graveolens' (Dal), dial. *kpon* 'koper ogrodowy; koper morski; kropidło wodne; gorysz lekarski' (SRNG), *kpon* : *kpoпь* 'pokrzywa' (Ivanova Sl. Podmoskovьja), ukr. *kpin* : *kpon* 'koper ogrodowy' (SUM, Hrinčenko, Żel., też dial. Sl. ukr. woroneż.), brus. od XVI w. *kpon* 'koper ogrodowy' (HSBM, TSBM, też dial. SPZB). ~

Etymologia niepewna. Przy uznaniu za postać pierwotną *koprъ* sugerowany jest derywat z suf. *-rъ* od ie. *kᵘop-*, *kᵘep-*, *kup-* 'parować, wydawać zapach' (Rejzek ČES² 331, Snoj ES³ 334, Skok ER II 145, Schuster-Šewc EW 617), paralela semantyczna w lit. *kvãpas* 'zapach', *kvépeti*, *kvepiú* 'pachnieć'. Inne objaśnienia zakładają, że pierwotną postacią jest *kropъ*, na co wskazuje materiał wsch.słow. (Sławski SE II 455, Machek ES 220). W takim wypadku wyraz byłby homonimem względem *kropъ* 'ukrop, war' (zob.). Sławski przyjmuje związek z 'ukrop, war' na podstawie ostrego smaku. O próbach uznania za zapożyczenie por. Miklosich EW 129, ERHJ I 478, ESSM XI 27. Szczegółowy przegląd różnych rozwiązań etymologicznych zob. ESJS 336–337.

Sławski SE II 455, Machek ES 220, Miklosich EW 129, ERHJ I 478, ESSM XI 27, Rejzek ČES² 331, Snoj ES³ 334. *B.R.-Ż.–T.K.–M.J.*

kopъtiti *kopťǫ* płn. 'tworzyć sadzę, wydzielać sadzę, powlekać sadzą', 'fuliginare'

~ pol. od XVI w. *kopcić* 'palić się lub tlić wydzielając kopeć, dymić', 'powlekać kopciem, sadzą', w XVI w. tylko part. praes. act. *kopcący*: dayąćy dym, kopcący, refl. *kopcić się* 'dymić się' (SP XVI IBL), dial. i pot. *kopcić* 'palić tytoń', 'wędzić', refl. *kopcić się* 'dymić, zanieczyszczać dymem' (Brzeziński Krajna, Cechosz-Felczyk Podole, Wietrzyk Gorlice, MS Górnego Śląska, Nowak Żywiec), 'puszczać gazy' (Wietrzyk Gorlice), dłuż. *kopśiś* 'brudzić sadzą, czernić' (Muka, Starosta), czes. od XVI w. *koptiti* 'kopcić, brudzić dymem i sadzą', 'brudzić', mazać', refl. *koptiti se* 'brudzić się w kurzu, mazać się czymś', stczes. też 'dymić', refl. 'kurzyć się, dymić się' (Gebauer Sl.), dial. *kopťit se* : *kupťit se* 'kurzyć się' (Svěrák Brno, Bachmannová Podkrkonošsky), sła. dial. *koptiť* : *kopcic* 'kopcić, brudzić sadzą' (SSN, Buffa Dlhá Lúka), refl. *koptiť sa* 'pokrywać się sadzą, brudzić się' (Kálal);

stros. **коптити** 'spalać w celu wytworzenia sadzy' (SRJ XI–XVII), ros. *koптúmь* 'kopcić, wytwarzać sadzę, dymić', 'wędzić w dymie' (Dal), dial. też 'szybko biec', 'hulać, spędzać czas na hulankach' (SRNG), ukr. *koптúmi -nчý -nчúш* 'wędzić, o produktach spożywczych' (SUM), brus. *капцíць* 'kopcić, wydzielać sadzę przy spalaniu', 'pokrywać sadzą', 'wędzić' (TSBM), też dial. *капцíць* : *копцíць* 'kopcić, dymić, pokrywać sadzą' (SPZB, Turaŭ, Bjalьkevič Mohylew, Mat. Minsk 62). ~

Por. z suf. *-ěti*: ukr. *коптíті копчý копчúш*, dawne *кіптіті* 'wytwarzać dym i sadzę' (SUM, Hrinčenko, Żel.).

Denominativum na *-iti* od *kopъtь* (zob.). *B.R.-Ż.*

kopъtь *kopъť a* dial. płn. 'osad z sadzy', 'fuligo'

~ pol. od XV w. *kopeć* 'osad z sadzy powstający na knocie świecy lub lampy', 'gęsty dym z sadzą': ſiedzi w dymie w *kopciu* (SJP PAN, Słownik stpol., SP XVI IBL), dłuż. *kopś* 'kopeć', 'nagar' (Muka, Starosta), czes. od XV w. *kopť* 'sadza', 'barwnik z sadzy', stczes. *kopet* 'kopeć, sadza': (Gebauer Sl., Jungmann), sła. dawne *kopt* 'kopeć, sadza' (SSJ, HSSJ);

stros. **копоть** 'pył', 'sadza, kopeć' (SRJ XI–XVII), także jako NO od XV w., ros. *кóпоть* 'sadza, osad z dymu' (SSRJ), też dial. *кóпоть* 'dym', 'dym osiadający na czymś, sadza', 'pył, kurz każdego rodzaju' (Dal, SRNG, Opyt), ukr. *кóпіт* 'pył, kurz, pot' (SUM), dawne i dial. *кóпіт* 'pył w powietrzu, chmura pyłu, kurzu' (Hrinčenko, Żel.), brus. od XVI w. *кóпаць* 'kopeć, sadza, osad z dymu' (TSBM, HSBM), też dial. *кóпот* 'dym ze smolnego łuczywa' (Nosovič), *кóпоць* 'dym' (Turaŭ). ~

O zasięgu płd.słow. świadczy cs. **копътьнъ** 'związany z sadzą' (Miklosich LP).

Rzeczownik z przyrostkiem *-ъtь* (jak w *dziegieć*, zob. Sławski SE II 454–455, Vasmer REW I 620, ESSM XI 29–30) od ie. podstawy *kᵘ̯ēp-* : *kᵘ̯əp-* : *kŭ̯p-* 'dymić, gotować się, wrzeć' (por. *kypěti, kvapiti*). Prapokrewne z lit. *kvãpas* 'tchnienie, woń, zapach', gr. *καπνός* 'dym; piana, pył wodny', łac. *vapor* 'para, opary; kopeć, dym'. *B.R.-Ż.*

kopystь 'narzędzie do kopania, rycia, kopaczka', 'pala'; 'narzędzie do mieszania, rodzaj łopatki, łyżki', 'cochlear, pala', demin. **kopystьka**

~ pol. od. XVI w. *kopyść* 'drewniana łopatka lub łyżka o długim trzonku, służy do mieszania, rozcierania, gniecenia', w XVI w. *kopyść* 'łopatka lub długa łyżka do mieszania, rozcierania' (SP XVI IBL), *kopyść* : *kᵘ̯opyść* 'warząchew, łyżka drewniana' (Karłowicz SGP, Wietrzyk Gorlice, Olesch Sankt Annaberg, Golec CSG, Nowak Żywiec, SGŚC), kasz. *kopesc* też z przekształceniami *kopersc, koperst* 'drewniana łopatka do mieszania obroku' (Sychta SK), czes. od XIV w. *kopist* : *kopisť* 'łyżka, łopatka do mieszania ciasta' (Gebauer Sl., Přir. slov., Kott), też dial. *kopisť, kopyš'č'* 'ts.' (Bartoš DSM, Malina Mistřice, Bělič Dol., Skulina Mor.-slov., Lamprecht Opava, Kazmíř Valašsko), sła. od XVIII w. dawne i dial. *kopist* 'długa łyżka do mieszania ciasta' (HSSJ), dial. też *kopisc* 'łyżka, warzecha, łopatka do mieszania ciasta' (SSN);

ch./s. dial. *кȍпист* 'goleń', 'duża kość' (RSAN);

ros. dial. *копы́сть* 'podłużna łyżka, łopatka do mieszania' (SRNG), ukr. dawne i dial. *кóписть* 'ząb w kształcie klina przy jakimś narzędziu' (Hrinčenko, Żel., Lysenko SPH). ~

Demin. ***kopystьka***: ~ pol. od XV w. *kopystka* demin. od *kopyść*, 'drewniana łopatka do mieszania' (Słownik stpol., SP XVI IBL), dial. *kopystka* 'warząchew, łyżka drewniana' (Karłowicz SGP, Paryl Tuligłowy), kasz. *kopestka* 'ts.' (Sychta SK, Lorentz PW), stczes. *kopistka* 'drewniana łopatka do mieszania' (Gebauer Sl.);

ros. dial. *копы́стька* : *копы́стка* : *капы́стка* 'podłużna łyżka, łopatka do mieszania, ucierania', *копи́стка* : *капи́стка* 'drewniana pałka do mieszania', 'pałka do oczyszczania pługa z ziemi' (SRNG), ukr. *кóпистка* 'łopatka do mieszania ciasta', też dawne i dial. (Hrinčenko, Sl. ukr. woroneż.), brus. dial. *капы́стка* 'podłużna łopatka do mieszania' (Rastorguev Brjansk), *капы́шка* 'łopatka do mieszania karmy dla bydła' (Nar. slova 10). ~

Por. pol. dial. *kopysz* 'narzędzie do ściągania nawozu', ros. dial. *копы́ч* 'drewniana łopata', ukr. dial. *копи́ш* 'bijak'.

Por. sła. dial. *kopista*, *kopisto* 'łyżka, warzecha, łopatka do mieszania ciasta'.

Nomen instrumenti od *kopati 1.* (zob.) z suf. *-stь*. Niejasne pochodzenie samogłoski *-y-*. Jej obecność mogła wpłynąć na utratę związku ze znaczeniem 'kopać' podstawy derywacyjnej, co wpłynęło na zastosowanie derywatu do nazwania narzędzia o innej funkcji.

Sławski SE II 468, ESSM XI 35 (gdzie krytycznie o innych interpretacjach). *B.R.-Ż.*

kopyto 'kopyto zwierzęcia', 'ungula'

~ pol. od XV w. *kopyto* 'zrogowaciałe zakończenie palców zwierząt kopytnych; racica zwierzęcia': swyerzącze *kopytho*, wołowe *kopyto*, kopyta *bydlęce*, 'ślad kopyta lub racicy w ziemi', 'forma drewniana, na której szewc robi obuwie': swyeczskye *kopytho* (Słownik stpol.), w XVI w. też 'narzędzie tortur', 'nazwa botaniczna' (SP XVI IBL), dial. *kopyto* : *kᵛopyto* 'kopyto zwierzęce', 'forma szewska' (Sychta Kociewie, Brzeziński Krajna, Cechosz-Felczyk Podole, Zborowski Zakopane, Kąś Orawa, Olesch Sankt Annaberg, Pluta Dzierżysławice), 'radło' (Karłowicz SGP), kasz. *kópëto* 'kopyto zwierzęce', 'forma szewska' (Sychta SK, Lorentz PW), dłuż. *kopyto* 'kopyto', dial. też 'podkowa', 'drewniana forma do różnych rzeczy, narzędzie' (Muka), głuż. *kopyto* 'kopyto zwierzęce i szewskie' (Pfuhl), czes. od XIV w. *kopyto* 'kopyto': *kopyta* konĺka, 'forma do butów', także 'przezwisko niezdarnego, głupiego, do niczego się nienadającego człowieka' (Přir. slov., Gebauer Sl.), dial. *kopito* 'ts.' (Bachmannová Podkrkonošsky, Lamprecht Opava, Steuer Baborów), sła. od XVII w. *kopyto* 'kopyto', 'forma do butów' (SSJ, HSSJ), dial. *kopyto* 'zwierzęce i szewskie kopyto' (SSN);

słe. od XVI w. *kopíto* 'kopyto końskie': konjsko *kopito*, 'forma do butów': čevljarsko *kopito*, też 'rodzaj dawnej broni lub jej część' (Pleteršnik, SSKJ, Besedje 16.st.), też 'ziarno rośliny' (Pleteršnik), dial. *kopito* 'kopyto końskie' (Rigler Notr., Tominec Črni vrh), ch./s. *kòpito* 'kopyto zwierzęce', rzadko 'forma do butów', też 'nazwa ryby', 'nazwa rośliny' (RJAZ), też dial. chorw. *kòpito*, *kȍnuma* 'ts.' (RJAZ, ČDL, HDZ IV 435, Moguš Senj, Neweklowsky Burgenland), *kopȉto* 'forma, prawidło do butów' (HDZ I 164, HDZ VII 504, ČDL), dial. serb. *kopȉta* f. 'kopyto zwierzęce' (Elezović Kos.-Met.), *kȍnuma* pl. 'kupka ziemi i kamieni przy domu' (RSAN), cs. **копыто** 'kopyto, ungula' (Miklosich LP), bułg. *конѝто* 'kopyto': хвърля *конѝтата* (RBE, BTR, Gerov: *копы́то*), też dial. *конѝто* 'ts.': фръля̀ѝ *конѝтата* (BDial. III 91, BDial. VI 186), też jako NO: *Конито*, maced. *конито* 'kopyto' (RMJ), dial. *конúта* f. 'ts.' (Vidoeski Kumanovo);

stros. od XVI w. **копыто** (wyjątkowo też **копато**) 'kopyto', 'forma w kształcie kopyta' (SRJ XI–XVII, Srezn.), ros. *копыто* 'kopyto, rogowa pięta u koni i krów', też dial. *копы́то*, *копытó* 'ts.' (Dal, SRNG), *kapyta*, *kapyty* 'kopyto' (Słownik starowierców), ukr. *копито* 'kopyto, zakończenie nóg u bydła', 'forma szewska do butów' (SUM), też dial. *копи́то*, rzadko *копитó* 'kopyto zwierząt', 'forma do butów' (Hrinčenko, Żel., Onyškevyč Bojk., Leks. Polesьja), stbrus. **копыто** 'kopyto', 'ślad kopyta' (HSBM), też dial. *капы́то*, *копуто* 'ts.' (SPZB, Turaŭ, Bjalьkevič Mohylew). ~

Ze słow. rum. *copită* 'kopyto'.

Por. formy m.: pol. dial. *kopyt* 'kopyto' (L., Zdaniukiewicz Łopatowszczyzna – wg Sławskiego SE II 470 z brus.), słe. dial. *kąpît* 'kopyto końskie' (Tominec Črni vrh), ch./s. dial. *kòpit* (ČDL), ros. dial. *kapyt* 'kopyto' (Słownik starowierców), ukr. dial. *копи́т* 'kopyto zwierząt', 'forma do butów' (Onyškevyč Bojk., Leks. Polesьja), brus. *капы́т* 'kopyto zwierzęce': задраць *капыты* (TSBM), też dial. *капы́т*, *капыт* 'ts.' (SPZB, Turaŭ, Bjalьkevič Mohylew);

2. denominativa: *kopytati*: słe. *kopítati* '(o koniu) uderzać kopytem', ch./s. od XVI w. *kòpitati kòpitām* 'wierzgać, kopać nogami' (RJAZ, Vuk), ukr. dial. *копитáти* 'stukać' (Żel);

3. *kopytiti*: słe. *kopítiti -îtim* 'tupać kopytem' (SSKJ), ch./s. dawne *kópititi* 'robić formy szewskie' (RJAZ), cs. **копытити** 'mieć rozszczepione kopyto' (Miklosich LP), stros. od XV w. *копытити* 'ts.' (SRJ XI–XVII), ros. *копы́тить* 'uderzać, kopać kopytem' (SSRJ, Dal, też dial. SRNG), *копы́титься* 'mieć chorobę kopyt; kuleć' – zróżnicowana semantyka sprowadzająca się do „czynności związanej z kopytem" wskazuje raczej na niezależne formacje.

Derywat od pierwiastka werbalnego *kop-* (por. *kopati*) z suf. *-yto* (por. *koryto*). Charakterystyczna jest zmienność samogłoski przed *-to* (por. stros. **копато**, dłuż. dial. *koputo*). Pierwotne znaczenie 'to, co uderza w ziemię, grzebie, kopie' (Sławski SE II 470). W poszczególnych językach słow. występuje wahanie rodzaju – wtórne przejście do m. lub f. Niektórzy uczeni przyjmują mimo trudności głosowych związek z stind. *śapha-* 'kopyto, szpon', awest. *safa-* 'kopyto konia', stwniem. *huof* 'kopyto zwierzęce' (Machek ES² 276). Krytyczne uwagi do tego stanowiska, a także do paraleli z *koryto* por. ESSM XI 37 i tam dalsza literatura.

ESSM XI 37, Berneker SEW I 565, Sławski SE II 470, Bezlaj ES II 65, Vasmer REW I 621. *B.R.-Ż.*

kopytьnikъ *kopytьnika* 'roślina z rodziny kokornakowatych', 'Asarum'

~ pol. od XIII w. *kopytnik* (stpol. też *kopydlnik*, *kopylnik*, *kopytlnik*) bot. 'kopytnik pospolity, roślina z rodziny kokornakowatych, Asarum europaeum', też 'część warsztatu szewskiego', 'narzędzie żelazne do obrzynania kopyt', 'gwóźdź do kopyt', 'rzemieślnik wyrabiający szewskie kopyta' (SW, Słownik stpol., SP XVI IBL), dial. *kopytnik* 'ziele', 'roślina, Tussilago farfara' (Karłowicz SGP, Sychta Kociewie), 'rzemieślnik wyrabiający szewskie kopyta', 'narzędzie do przycinania kopyt' (Wietrzyk Gorlice), kasz. *kopëtńik* 'żartobliwie szewc', 'eufemistyczna nazwa diabła' (Sychta SK,

Lorentz PW), głuż. *kopytnik* 'roślina, Tussilago' (Pfuhl), czes. *kopytník* 'gatunek rośliny, Asarum', też 'rząd ssaków kopytnych' (Kott), stczes. *kopytník*, *kopydlník*, *kopidlník*, *kopilník* 'ten, kto wyrabia kopyta': *kopitnyk* calopediator (Gebauer Sl.), dial. 'roślina' (Kazmíř Valašsko), sła. *kopytník* 'roślina leśna': *kopytník* európsky (Asarum europaeum) (SSJ), stsła. *kopytník* 'ts.' (HSSJ);

słe. *kopítnik* 'roślina, cyklamen': *kopitnik* in ciklama, *kopîtnik* 'kopytnik, Asarum europaeum' (Pleteršnik), ch./s. dial. *kòpitnik* 'roślina, Asarum' (RJAZ, Vuk), bułg. *копѝтник* 'roślina, kopytnik, Asarum europaeum';

stros. od XV w. *копытникъ* 'kopytnik, Asarum europaeum' (SRJ XI–XVII), ros. dial. *копы́тник* 'ts.', 'miejsce ubite końskimi kopytami' (Dal), *копы́тник* 'rośliny: Asarum europaeum, Polygonum aviculare, Tussilago farfara i inne', też 'nóż do obrzynania kopyt', 'miejsce wydeptane kopytami' (SRNG), ukr. *копитник* 'roślina z liśćmi w kształcie kopyt, kopytnik, Asarum' (SUM), też dawne i dial. *копи́тник* 'roślina, kopytnik, Asarum europaeum' (Hrinčenko), brus. dial. *капы́тник* 'ts.'. ~

Por. z różnicą samogłoski w sufiksie: pol. dial. *kopytniak* 'roślina, Asarum' (SW), ch./s. od XVII w. *kòpitńâk*, *kòpitńjāk* 'roślina', 'jakieś narzędzie, chwytak', też 'muszla, koncha' (RJAZ), bułg. dial. *копѝтняк* 'kopytnik, Asarum' (BTR), *копы́тнякъ* 'ts.' (Gerov), ukr. *копи́тняк* 'Asarum'.

Derywat od adi. *kopytьnъ* (zob.), o suf. *-ikъ* por. Doroszewski, PF XIII 168–169. Roślina nazwana od podobieństwa kształtu liści do kopyta (por. Rostafiński Symbola I 150).

Machek ČSR 53, Sławski SE II 469. *B.R.-Ż.*

kopytьnъ *kopytьna kopytьno* 'związany z kopytem', 'ad ungulam pertinens'

~ pol. *kopytny* zool. zwierzęta *kopytne* 'ssaki, których końcowe człony palców są zaopatrzone w kopyta', 'związany z kopytem': stopa *kopytna* 'ślad odciśnięty kopytem' (Kn., L., SW), kasz. *kᵛopətnī* adi. od *kopyto* (Lorentz PW), czes. *kopytní*, *kopytný* 'związany z kopytem': *kopytní* choroby, *kopytní* neduh 'pryszczyca, choroba bydła' (Kott), sła. *kopytný* adi. od *kopyto*: *kopytný* roh, *kopytná* koža, też dial. *kopytný* 'związany z kopytem' (SSN);

słe. *kopíten* 'kopytny' (Pleteršnik), ch./s. *kòpitnī* 'związany z kopytem' (RSAN), *kòpitan* 'mający kopyta' (RJAZ), dial. *kòpitni* 'odnoszący się do kopyta' (Sekulić Bačk.), bułg. *копи́тен* 'kopytny, od kopyto', maced. *копи́тен* 'ts.' (RMJ);

ros. *копытный* 'odnoszący się do kopyta': *копытные* болезни, *копытный* след, też dial. *копы́тный* 'odnoszący się do kopyta' (Dal), *копы́тный* рак 'choroba kopyt' (SRNG), ukr. *копи́тний* 'związany z kopytem', też dial. *копи́тний* 'mający kopyta, kopytny' (Żel.), brus. *капы́тны* 'związany z kopytem': *капытныя* хваробы. ~

Adi. z suf. *-ьnъ* od *kopyto* (zob.). *B.R.-Ż.*

korьcь *korьca* płn. 'znak graniczny w formie usypanego pagórka', 'tumulus terminalis'

~ pol. od XIV w. *kopiec* 'usypisko, wzniesienie, wzgórek, stos': *kopce* buraków, kartofli, 'wzgórki ziemi, często z zatkniętymi słupami, wytyczające granicę', stpol.

kopiec 'wzgórek, wzniesienie, najczęściej sztucznie usypane': [...] rosorali mu szescz *copczew* (Słownik stpol., SP XVI IBL), też dial. *kopiec* 'miejsce, wyniesienie sztucznie zrobione, wykopana niecka do przechowywania ziemniaków na zimę', 'pagórek', 'dół do przechowywania brukwi, ziemniaków, jabłek itp.' (Karłowicz SGP, Kąś Orawa, Nowak Żywiec, Olesch Sankt Annaberg, Golec CSG, Brzeziński Krajna, Paryl Tuligłowy, Sychta Kociewie), kasz. *kopc* 'kamień graniczny' (Sychta SK, Lorentz PW, Lorentz SlW, Ramułt), dłuż. *kopc* 'kupa, wzgórze', 'kopiec graniczny': *kopc* nachytaś (Muka, Starosta), głuż. *kopc* 'kopiec graniczny, pagórek' (Pfuhl), czes. od XIII w. *kopec* 'wzgórze, pagórek' (Gebauer Sl.), też 'nachylenie', 'stos, kopa' (SSJČ), też dial. moraw. *kopec* 'wzgórze, pagórek, wzgórek', 'grób', 'rów' (Malina Mistřice, Bělič Dol., Skulina Mor.-slov., Lamprecht Opava, Steuer Baborów), też 'krzak' (Bartoš DSM), 'pęczek, bukiet' (Hruška DSCh), sła. od XVI w. *kopec* 'wzgórze, wzgórek, wywyższenie terenu': mierny *kopec*, hraničný *kopec*, 'kupa ziemi' (SSJ, HSSJ), dial. *kopec* 'pagórek, usypisko' (SSN, Sipos Bükk-Gebirge), też *škopec* 'znak mierniczy, graniczny' (Buffa Dlhá Lúka);

słe. *kópec -pca* 'wzgórze, pagórek' (Pleteršnik, SSKJ);

stros. **копецъ** 'znak graniczny, mierniczy' (SRJ XI–XVII), ros. dial. *кóпец* : *конéц* 'znak graniczny', 'dół wykopany do przechowywania ziemniaków, cebuli', 'studnia', 'nieduży nasyp, kurhan', 'wzgórze, pagórek' (SRNG), *корьс* 'mrowisko' (Słownik starowierców), ukr. *конéць кіпця́* 'znak graniczny w formie usypanego pagórka' (SSUM, SUM, Hrinčenko, Żel.), też *конéц, кінéц* 'kupka ziemi na pograniczu ziemskich posiadłości', 'mała dziura wykopana w celu oznaczenia czegoś', 'kopiec do przechowywania ziemniaków, warzyw', 'wierzchołek góry', 'wał ziemny' (Leks. Polesьja, Lysenko SPH, Turčyn Tylicz, Verchratśkyj Batjuki), brus. od XVI w. *канéц* 'miejsce do przechowywania owoców, warzyw, kopiec zabezpieczony przed mrozem': *канéц* бурако̆ў, 'nasyp ze słupem jako znak mierniczy', 'kopiec graniczny, kurhan' (TSBM, HSBM), też dial. *конéц* 'usypany pagórek ziemi', 'kopiec ziemniaków', 'znak mierniczy' (SPZB, Turaŭ, Bjalьkevič Mohylew, Šaternik Červ., Mat. Minsk II 58). ~

Por. z tym samym suf., ale w innych znaczeniach: jako nomen agentis, np. słe. *kópec* 'kopacz', ch./s. dial. *kòpac* 'grabarz', stros. **копец** 'robotnik zrzucający nawóz z wozu' albo jako nomen instrumenti, np. ros. dial. *конéц* 'rydel, łopata'.

Derywat od *kopati* z suf. *-ьсь* (ESSM XI 38–41). Inne propozycje etymologiczne określają *корьсь* 'wzgórek, usypisko' jako pierwotne deminutivum od *коръ* (por. Machek ES 218–319) lub *kopa* (Berneker SEW I 562, Brückner SE 254). Znaczenie wskazuje na wzgórek usypany poprzez kopanie, a liczne poświadczenia w dawnych źródłach i dialektach na jego pierwotną funkcję znaku granicznego, por. też dial. z Polesia 'mała dziura wykopana w celu oznaczenia czegoś', które pozwala przypuszczać, że pierwotne znaczenie mogło być szersze.

Sławski SE II 461–462, Berneker SEW I 562, Brückner SE 254, ESSM XI 28.

B.R.-Ż.

kopьje 'broń kłująca, długie drzewce zakończone grotem', 'lancea'

~ pol. od XV w. *kopia* 'broń złożona z długiego drzewca zakończonego proporcem i grotem, używana dawniej przez ciężką jazdę', 'włócznia, lanca' (Słownik stpol., SP XVI IBL, SJP PAN), dial. *kopija* 'kij', 'warząchew' (Karłowicz SGP), dłuż. *kóṕe* 'oszczep', dawne *kopja, kopjo* 'oszczep, pika', dial. *kopjo, koṕ* 'oszczep', 'kolec, oścień' (Muka, Starosta), głuż. *kopjo* 'lanca, oszczep' (Pfuhl), czes. *kopí*, stczes. od XIV w. *kopie* 'oszczep, lanca, pika' (Gebauer Sl.), dial. moraw. *kopija* 'oszczep, dziryt' (Bartoš DSM), sła. dawne od XVI w. i dial. *kopija* 'oszczep, długa broń kłująca' (SSJ, Kálal, HSSJ);

słe. od XVI w. *kopjê* 'oszczep, pika, lanca' (Pleteršnik, SSKJ, Besedje 16.st., Megiser 1592), dial. też coll. 'drzewce flag', *kùpe* 'narzędzie do kastrowania zwierząt' (za ESSM XI 40–41), ch./s. *kòplje* : *kȍplje*, dawne też *kopije* : *kopje* 'oszczep', 'włócznia', drzewiec' (RJAZ, Vuk), dial. *kȍpje* 'oszczep' (ČDL), *kópьa* 'zwierzę z wielkimi rogami' (RSAN), scs. **копиє** 'lanca, oszczep' (SJS: Euch., Supr.), bułg. *kòпue* 'oszczep, pika', 'długi pręt z ostrzem' (Gerov, RBE, BTR), też dial. *kòne* 'wysokie źdźbło cebuli' (Mladenov BTR, BDial. IX 268), maced. *konje* 'oszczep', 'drzewiec, długi pal do zawieszania flagi lub jako narzędzie do różnych celów' (RMJ);

strus. **копиє** 'oszczep' (Slovarь DRJ), **копьѥ** 'ts.' (SRJ XI–XVII, Srezn.), cerk. 'dwustronny nóż w kształcie kopii do rozcinania prosfor', też jako NO, ros. *копьё* 'oszczep, kopia, broń z metalową ostrą końcówką na długim drzewcu', też dial. *копье, копьё* 'broń podobna do kopii', 'laska niewidomego', 'narzędzie z ostrym zakończeniem', 'nóż myśliwski', także w nazwach roślin (Dal, SRNG), ukr. dawne i dial. *копиѓ* 'oszczep, pika' (Hrinčenko), *кóпie* 'ts.' (Żel.), brus. od XV w. *кап'ё* 'dawna broń kłująca, oszczep, kopia': кідаць *кап'ё*, stbrus. *копье* : *копие* n. i *копия* : *копея* : *копья* f. (TSBM, HSBM). ~

Derywat od pierwiastka *kop-* (zob. *kopati 1.*) z wielofunkcyjnym suf. *-ьje*. Najbliższe budową niezależne derywaty od tego samego pierwiastka: lit. *kaplỹs, kãplis, kaplẽ* 'motyka, (tępa) siekiera', łot. *kaplis* 'kilof, siekiera', gr. *κοπίς* 'topór, tasak', stwniem. *hãbba, hãp(p)a, hãppia*, niem. *hippe* 'tasak, sierp'. Postać *kopьja* f. wtórna w poszczególnych językach.

Brückner SE 255, Sławski SE II 459–460, Vasmer REW I 621, ESSM XI 40–41.

B.R.-Ż.

kopьněti *kopьnějǫ* 'topnieć, tajać', 'liquescere'; wyłaniać się spod topniejącego śniegu', 'ex nive liquenti emergi'

~ czes. dial. *kopnět* (też *kopňat, kopnút*) 'topnieć', 'wyłaniać się spod śniegu' (Bartoš DSM, Kazmíř Valašsko), sła. *kopnieť* '(o ziemi) wyłaniać się spod śniegu', też dial. *kopnieť* 'topnieć, tajać', 'wystawać, wyłaniać się spod śniegu (o ziemi)' (SSN, Kálal);

słe. *kopnéti* 'topnieć, tajać (o śniegu)', przen. 'słabnąć, tracić siły, tracić intensywność' (SSKJ, Pleteršnik), ch./s. *kòpnjeti* 'topnieć, tajać', przen. 'słabnąć, podupadać, ginąć z powodu choroby lub zmartwienia' (RJAZ), bułg. dial. *копнѣя -ѣш* '(o śniegu) topnieć', 'słabnąć', też 'pragnąć czegoś, bardzo chcieć' (BTR, Gerov), też dial. *копнéе*

'topnieć (o śniegu)' (BDial. IV 112: Pirdop), maced. *копнее* 'topnieć', też 'mocno pragnąć, pożądać' (RMJ);

ukr. dawne i dial. *кіпнíти* 'tajać, topnieć' (Hrinčenko, Żel.). ~

Por. czes. dial. moraw. *kopnit se* 'kurzyć się, parować' (Bartoš DSM), ch./s. rzadkie *kòpniti* 'roztapiać się' (RJAZ), dial. sztokaw. *kȍpnit* 'wyłaniać się spod śniegu', 'chorować, słabnąć' (Peić–Bačlija RBB, Sekulić Bačk.);

2. pol. dial. *koplina* 'miejsce, gdzie śnieg odtajał, gdy reszta ziemi jest nadal pod śniegiem' (SW, Karłowicz SGP, Zborowski Zakopane).

Derywat z suf. *-ěti* od *kopьno*. *B.R.-Ż.*

kopьno 'miejsce, gdzie śnieg stopniał, miejsce wystające spod śniegu', 'locum sine nive' ~ pol. dawne od XVI w. *kopno* 'ziemia niepokryta śniegiem, na której nie widać śladów' (SP XVI IBL), dial. płd. *kopno* 'ziemia wystająca spod śniegu, odsłonięta po stajaniu śniegu', 'zimowy czas bez śniegu': już je *kopno*, a do wiosny jeszcze daleko (SW, Nowak Żywiec, SGŚC), kasz. *kopńå* f. 'ziemia wyglądająca spod śniegu', 'czas bez śniegu podczas zimy' (Sychta SK, Lorentz PW, Ramułt), czes. rzadkie *kopno* 'ziemia bez śniegu, miejsce, gdzie śnieg stopniał' (Přir. slov.), stczes. od XV w. 'miękka, rozmiękczona, rozmokła ziemia' (Gebauer Sl., też dial.: po *kopně* nepojedem na saňách, Bartoš DSM, Bachmannová Podkrkonošsky, Kazmíř Valašsko), 'miękka, dogodna do kopania ziemia' (Kott), sła. dial. *kopno* 'goła ziemia, pozbawiona śniegu, miejsce, gdzie śnieg stopniał' (SSN, Kálal);

słe. *kȏpno* 'stały ląd, ziemia' (Pleteršnik), ch./s. *kȍpno* 'grunty, ziemia', 'kontynent' (RJAZ), chorw. dial. *kȍpno* 'suche miejsce, część ziemi niezalana wodą' (Sekulić Bačk.), cs. **копьно** 'ziemia' (Miklosich LP), bułg. *кòпно* 'miejsce niepokryte śniegiem zimą': *кòпно* место 'miejsce, gdzie śnieg topnieje w zimie', 'miejsce, gdzie łatwo kopie się ziemię' (BTR), też dial. *кòпно, копнò, копѐн* 'ziemia niepokryta śniegiem w zimie' (BDial. I 190, BDial. III 233), 'miękka, krucha gleba' (BDial. VI 186), maced. *копно* 'ląd, ziemia', 'miejsce, gdzie stopniał śnieg', 'miejsce na rzece, gdzie stopniał lód' (RMJ);

ukr. dawne i dial. *кíпно* 'odwilż' (Hrinčenko), też dial. *кíпня, кóп'ин'* : *кóпінь* 'miejsce, gdzie śnieg stopniał' (Onyškevyč Bojk.), stbrus. **копно** 'ziemia, gleba' (HSBM). ~

Por. także inne znaczenia: dłuż. *kopeń* 'kupa, gromada, stos' (Muka), głuż. *kopjeń* 'stóg siana' (Pfuhl), słe. *kópnja* 'wykopki, kopanie' (Pleteršnik), ch./s. *kòpnā* od XVIII w. 'wykopki, kopanie', wyjątkowo w XVIII w. też *kopan* f. (RJAZ), bułg. *копѐн* f. 'kopa, ułożone snopy' (BTR, RBE, Gerov: też *копнà*), dial. *купѐн* 'kupa, stos', 'stóg' (BDial. I 102: Strandża, 253, BDial. III 95, BDial. VII 74), maced. *купѐн* 'sterta, kopa' (BDial. V 231: zach. Tracja), stros. **копьнъ** : **копьнъ** 'miara oddawanych w naturze podatków', 'kopa siana' (SRJ XI–XVII), ros. *копнá, копня́, копён* 'duża kupa siana albo snopów zboża', też dial. *копнá* 'ułożone 50 lub więcej snopów zboża', 'snop zboża', brus. dial. *капнá* 'niewielka sterta siana' (SPZB).

Substantywizowane adi. *kopьnъ* (zob.). Leksemy wymienione w materiale porównawczym oparte są na innych, niekoniecznie psł., adi. Niektórzy kwestionują

związek z *kopati*, łącząc wyraz z ie. *kᵘop-* / *kᵘap-* 'para, parować' – 'miejsce, gdzie śnieg wyparował' (ten sam rdzeń ie. w *корѣть*, *kypěti*, zob.) (Machek ES² 275, Sławski SE II 464–465, Skok ER II 145). *B.R.-Ż.*

корьпъ *корьпа корьпо* 'nadający się do kopania, wolny od śniegu, niepokryty śniegiem', 'sine nive', adv. **корьпо**

~ pol. dial. *kopny* 'taki, przez który trudno przejść, przebrnąć (o drodze, trakcie)' (Karłowicz SGP), czes. *kopný* 'łatwy do kopania, łatwy do obróbki' (Kott), dial. *kopná* zem 'ziemia wolna od śniegu zimą, wiosną' (Bartoš DSM, Svěrák Karlovice), sła. *kopný* 'łatwy, dogodny do kopania', *kopný* 'o ziemi bez śniegu, miejscu, gdzie śnieg już stopniał' (SSJ);

słe. *kópen -pna* 'wolny od śniegu', subst. *kópno* 'ląd' (Pleteršnik, SSKJ), bułg. dial. *кòпен кòпна кòпно* 'rozmarzający, topniejący (o śniegu)' (za ESSM XI 42), ch./s. *kȍpan kȍpna* od XVIII w. 'znajdujący się na ziemi, na gruncie', 'o ziemi, dogodna do kopania', 'wolny od śniegu' (RJAZ);

ukr. dawne i dial. *кíпний*: *кíпна* дорога 'droga grząska od roztopionego śniegu' (Hrinčenko), *копний* 'grząski, trudny do przebrnięcia (o śniegu, zasypanej drodze)' (Żel.). ~

Adv. ***корьпо***: ~ pol. dial. adv. *kopno* 'z dużą ilością śniegu' (Karłowicz SGP), sła. *kopno* adv. 'bez śniegu' (SSJ);

słe. dawne *kópno* adv. 'bez śniegu', subst. 'ląd' (Pleteršnik), bułg. dial. *кòпно* adv. 'bez śniegu, gdzie śnieg stopniał' (BDial. II 190: Rodopy);

ukr. dawne i dial. *кíпно* adv. 'błotniście, grząsko (o odwilży)' (Żel.). ~

Prawdopodobnie niezależnie powstały: adi. pol. dial. *kopny* 'obfity w kopy', drabiny *kopne* 'do wożenia snopów, siana' (Karłowicz SGP) oraz subst. adi.: ros. dial. *копнá* 'okrągły wierzchołek góry' (SRNG) i bułg. *кòпен* 'stożek odgarniętego śniegu' (Gerov, RBE).

Derywat z suf. *-ьпъ* od *kopati 1.* (zob.). Wyraźnie wyodrębnia się znaczenie 'łatwy do kopania', z czego 'taki, w którym stopniał śnieg (o miejscu)'. Znaczenie to stało się motywacją dla kolejnych derywatów, por. *корьпо* (zob.), a dalej *корьпѣти* (zob.).

Oddzielanie od *kopati* mimo tradycji (por. Miklosich 129, Berneker SEW I 566, Machek ES² 275, Sławski SE II 464–465) nie ma wystarczającej podstawy, por. *корьпо*. *B.R.-Ż.*

kora 'kora drzewna', 'cortex'; 'stwardniała powierzchnia', 'crusta'; 'skórka pieczywa', 'panis crusta', demin. **korъka**

~ pol. od XVI w. *kora* 'zewnętrzna tkanka okrywająca pień i konary drzew i niektórych krzewów, składająca się z miazgi, łyka, miękiszu i oskórka, kora' (np. SJP PAN, SW, SJP PWN, Lehr-Spławiński SJP, SP XVI IBL, Mącz., SWil.), też dial. (np. Karłowicz SGP, Szymczak Domaniewek, Brzeziński Krajna, Dejna RKJŁ XXIII 228, Cechosz-Felczyk Podole), dial. 'skóra na ciele człowieka lub zwierzęcia', 'skóra wyprawiona' (Szymczak Domaniewek), kasz. *kòra* 'kora' (Sychta SK, Ramułt), czes. od XIV w. *kůra*/

kora 'obumarła tkanka na powierzchni pnia, gałęzi, a czasem korzeni' (SSJČ, Přír. slov., Gebauer Sl., Novák SlHus, także dial. Siatkowski Kudowa), 'twarda warstwa na powierzchni pieczywa, skórka' (SSJČ, Gebauer Sl., MSČS), 'skórka, np. owocu, cytryny, pomarańczy', 'skorupka jajek', 'zgrubiała powierzchnia ogólnie, np. lód na rzece' (Přír. slov.), sła. od XVI w. *kôra* 'zewnętrzna warstwa drzewa, kora' (SSJ, Kálal, HSSJ, też dial. SSN, Matejčík Novohrad), 'skóra, błona', 'zewnętrzna twarda warstwa chleba, owoców itp.' (HSSJ), dial. też 'zewnętrzna warstwa na powierzchni płynnych lub półpłynnych produktów' (SSN);

słe. *kóra* 'kora, skórka' (Pleteršnik, Besedišče SJ), ch./s. *kȏra* 'zewnętrzna warstwa pnia drzewa, jego gałęzi, korzenia, którą można oddzielić; zedrzeć, odłupać' (RSAN, RJAZ, RMat., Vuk), chorw. dial. (np. HDZ VII 507, Mahulja Omišalj, Peić–Bačlija RBB, Sekulić Bačk., Kalsbeek Orbanići), 'skórka chleba' (RJAZ, Vuk, też dial. Mahulja Omišalj, Koschat Baumgarten), 'twarda powierzchnia zewnętrzna niektórych owoców, warzyw, orzechów, jajek itp., skórka, łuska, łupina, skorupa' (RSAN, RJAZ, RMat., powszechne w dial. np. chorw. czakaw. HDZ VII 507, ČDL, Mahulja Omišalj, Peić–Bačlija RBB), 'twarda skóra płaza, np. żaby, pancerz, skorupa' (RSAN, RJAZ), 'zwarta powłoka powstała na substancji płynnej lub miękkiej, np. lód powstały na rzece lub na śniegu, zaschnięta krew itp.', 'sucha, stwardniała kromka chleba' (RJAZ, RSAN, RMat., też dial. np. Peić–Bačlija RBB), cs. **кора** 'kora drzewna' (SJS, Miklosich LP), bułg. *кора̀* 'warstwa zewnętrzna na pniu i korzeniach drzew i innych roślin, którą łatwo można oddzielić od pozostałej części drzewa' (RBE, RBKE, Gerov, też dial. np. BDial. III 91, Mladenov Vidin, Vakarelska-Čobanska Samokov), 'twarda powierzchnia zewnętrzna niektórych owoców, warzyw, orzechów itp.', 'skórka, łuska, łupina, skorupa' (RBE, Mladenov BTR, Gerov, też dial. Mladenov Vidin), 'zewnętrzna wypieczona warstwa na chlebie', 'stwardniała warstwa, skorupa na powierzchni ciekłej lub miękkiej substancji, np. kożuch na mleku, zlodowaciały śnieg, krew na powierzchni rany', 'cienka, rozwałkowana warstwa ciasta' (Mladenov BTR, RBKE, Gerov), maced. *кора* 'kora drzewna' (RMJ, też dial. Peev Kukuš, Małecki SW), 'rodzaj cienkiego ciasta przygotowanego na banicę; banica' (RMJ, też dial. Peev Kukuš, BDial. VIII 255: Kostur), 'skórka chleba lub innego pieczywa' (Radoža–Vevčani, Peev Kukuš), 'strup' (Małecki SW);

strus. i rus.-cs. **кора** 'kora drzewna' **кора березовa** (Slovarь DRJ, SRJ XI–XVII, Srezn., Slovarь CSRJ, SAR), 'zewnętrzna stwardniała powierzchnia czegoś, np. niektórych owoców, łupina, skórka, skorupa' (SRJ XI–XVII, Slovarь CSRJ), ros. *корá* 'zewnętrzna część pni i korzeni drzew, roślin, łatwo dająca się oddzielić od drewna, kora drzewna' (SRJ, SSRJ, Dal, Ruk. Leks.), też w dial. (SRNG, Myznikov Belomorье), 'skórka chleba' (Dal, też dial. Sl. Priamurья), 'stwardniała powłoka czegoś, skóra, łupina, skorupa, znajdująca się na owocach, grzybach, jajkach' (SSRJ, też dial. SRNG, Slovarь Karelii), dial. 'rybia łuska' (SRNG, Slovarь Karelii), 'krosta, strupy na ludzkim lub zwierzęcym ciele' (SRNG, Slovarь Rjazan.), 'błotnista, nierówna powierzchnia' (SRNG, Slovarь Urala), 'zlodowaciała warstwa śniegu' (SRNG), ukr. od XVII w. *корá* 'zewnętrzna, oddzielna powłoka pokrywająca pień, łodygę, gałęzie, korzenie roślin'

(SUM, Hrinčenko, Slavynecьkyj Leks., też dial. SDU), 'zewnętrzna, stwardniała warstwa czegoś' (SUM), brus. od XVI w. *kapá* 'zewnętrzna część pnia, gałęzi i korzenia roślin łatwo dająca się oddzielić od pozostałych części drzewa' (TSBM, HSBM, powszechne w dial., np. Scjaškovič Grodno, Turaŭ, SPZB, Bjalьkevič Mohylew, Sloŭnik Sennenščyny). ~

Demin. ***korъka***: ~ czes. od XV w. *kůrka/kórka* 'wypieczona, twarda warstwa na powierzchni pieczywa, zwykle chleba' (SSJČ, Přír. slov., Gebauer Sl.), sła. 'warstwa zewnętrzna drzew, cienka kora' (SSSJ, też dial. SSN), 'cienka wierzchnia warstwa czegoś, skórka, łupina, np. ziemniaków, jabłek' (SSSJ, HSSJ, też dial. SSN, Kálal), 'skórka chleba' (SSSJ, HSSJ, też dial. SSN);

ch./s. *kôpka* 'kora' (RJAZ), 'pozostałość, kawałek, zwykle starego, stwardniałego chleba lub innego jedzenia' (RSAN), bułg. *kòpka* 'skórka chleba (Mladenov BTR, Gerov);

ros. od XVII w. *kópka* 'stwardniała warstwa zewnętrzna (kora)' (SRJ, SSRJ, SRJ XI–XVII, też dial. SRNG), 'twarda warstwa zewnętrzna pieczywa, skórka chleba' (SRJ, SSRJ, SRJ XI–XVII), 'twarda powłoka, łupina niektórych owoców, warzyw, ziaren, jajek itp.' (SRJ, SSRJ, Dal, SAR, też dial. SRNG), 'naczynie czerpak' (SRJ XI–XVII), dial. 'cienko rozwałkowane ciasto' (SRNG, Merkurьev Kola, Slovarь Karelii), 'kożuch na mleku, śmietance' (SRNG), ukr. *kópka* 'drewniane naczynie na wodę' (Mat. Bukovyna). ~

Por. dłuż. *škora* 'kora drzewa' (Świela, Muka), 'skorupa brudu, błota' (Muka), połab. *stŏrə* 'ts.' (Lud XLVIII 123).

2. kontynuanty możliwej formy demin. *korica*: cs. **коричл** 'cynamon' (Miklosich LP), stros. **коричл** 'ts.', czes. *kořice* 'ts.' ze względu na znaczenie wskazują na formację późniejszą. Znaczenie typowo demin. obecne we wszystkich językach płd.słow., co, ze względu na produktywność demin. suf. *-ica* na tym terenie, nie musi wskazywać na psł. pochodzenie wyrazu.

Rzeczownik odczasownikowy od psł. *čerti čьrǫ* 'ciąć, nacinać, oddzielać, obłupywać korę z drzew' (zob.) z charakterystyczną dla archaicznych derywatów apofonią *e* : *o* (Boryś SE 250). Psł. *kora* ściśle związane z dubletem wykazującym *s-* ruchome *skora*, od pierwiastka ie. *(s)ker-* 'ciąć, odcinać, oddzielać': lit. *kérti kérstu* : *kęrù* 'oddzielać się, odłączać się', gr. *χείρω* 'obcinam, wycinam, strzygę' wobec lit. *skìrti skiriù* 'dzielić, oddzielać, rozrywać', stwniem. *sceran*, niem. *scheren* 'odcinać, oddzielać, strzyc' (Sławski SE II 471–472). O budowie i wokaliźmie formacji zob. Meillet Ét. 253. Odpowiedniki ie.: lit. *karnà* 'łyko', łac. *corium* 'skóra, łuska; skorupa', stind. *cárman-* 'skóra', awest. *čarəman-* 'ts.' (ESSM XI 44–45). Pierwotne znaczenie 'to, co się odcina, odkrawa, odłupuje; to, co odstaje'. Rozwój znaczenia jak w łac. *cortex* 'kora, łupina; skorupa'.

Sławski SE II 471–472, Boryś SE 250, ESJS 337, ESSM XI 44–45. *Sz.P.*

korabjь *korabji* 'wyżłobiony, wydrążony pień drzewa', 'truncus excavatus'; 'łódź wydrążona w pniu drzewa, dłubanka, czółno', 'cymba in trunco excavata'

~ pol. od XIII w. *korab* 'łódź, okręt, statek wodny' (SJP PAN, SW, SWil., L., Słownik stpol., SP XVI IBL, też w dial. Karłowicz SGP, SOWM), dłuż. *kórab'e* n. : *kórabja*

f. 'szkielet, kościec', 'kręgosłup wraz z żebrami', potem też 'żebro' (Muka, znaczenie 'żebro' też w dial., Fasske Vetschau), głuż. dial. *korabija* 'żebro' (Michalk Neustadt), czes. od XV w. *korab* (rzadziej *korába*, stczes. *korábě*) 'duża łódź, statek', 'kora drzewna, kawał odłupanej kory' (SSJČ, Gebauer Sl., Flajšhans Klaret), dawne 'naczynie do picia' (Jungmann), dial. 'kora, zwłaszcza odłupana od drzewa' (Bartoš DSM, Siatkowski Kudowa, Bachmannová Podkrkonošsky), 'spróchniały w środku pień': *koráb* vrbový, 'ząb dotknięty próchnicą', 'szkielet (konia)' (Bartoš DSM, Kazmíř Valašsko), 'zabiedzona szkapa, stary koń' (Malina Mistřice), 'zlodowaciała wierzchnia warstwa śniegu' (Bachmannová Podkrkonošsky), sła. od XVI w. *koráb* 'duża łódź, statek' (SSSJ, HSSJ, Kálal, też w dial. SSN), dial. *korab* : *korába* 'sucha kora drzewa', 'szkielet, kości (zwłaszcza mniejszych zwierząt)' (SSN), 'zepsuty ząb' (SSN, Ripka Dolnotrenč.), 'ogrodzenie, niewielkie pomieszczenie, w jakim trzyma się gęsi' (SSN);

słe. *korabelj -blja* 'statek, okręt, łódź' (Pleteršnik (z ros.), Besedišče SJ), ch./s. *kȍrāb* 'łódź, barka, statek, kadłub statku', też *kȍrābal* : *kòrablj* 'duża łódź, statek' (RSAN, RJAZ, RMat., Vuk), 'rów, zagłębienie służące do odpływu wody' (RSAN), dial. *kȍrap* 'ciało, korpus' (ČDL), *korȁbla* 'statek' (Jurišić Vrgada), scs. **корабь** : **корабл҃ь корабли** 'czółno, łódź, barka, statek,' (SS X–XI, SR BAN, Sadnik–Aitzetmüller HAT) też **корабъ** 'statek, łódź' (SR BAN), bułg. *кòраб* 'duża łódź, statek, służący do przewozu ludzi i towarów, pierwotnie napędzany przy pomocy żagla lub wioseł', 'skrzynia, kadź służąca do transportu, przechowywania lub rozgniatania winogron', pot. dial. 'żłób, koryto' (Mladenov BTR, RBE), dial. *кòран* 'duża odkryta beczka' (BDial. IX 269), maced. *кораб* 'statek, łódź' (RMJ, SM-P);

strus. od XI w. **корабль корабля** 'duża łódź morska, barka, statek' (Slovarь DRJ), też **корабь** (Srezn., SRJ XI–XVII, Ruk. Leks.), ros. *корабь* : *корабль* 'ts.' (SRJ, SSRJ, Dal, też dial. SRNG, Slovarь Smolensk., Slovarь Karelii, Myznikov Belomorьje, Slovarь volog. nar., Merkurьev Kola), ukr. *корабе́ль корабля́* 'duża łódź morska, statek' (SUM, Hrinčenko, Żel.), dawne 'arka' (Leks. Zyz., Slavynecьkyj Leks., Žytecьkyj Narys.), brus. od XV w. *карáб* : *карабе́ль* 'duży statek morski' (TSBM), 'łódź, statek napędzany przy pomocy żagli lub wioseł' (HSBM: *корабль* : *карабль*), też dial. Bjalьkevič Mohylew, Lysenko SPH), dial. też 'naczynie z kory lipowej na miód pochodzący z barci' (Lysenko SPH). ~

Por. bułg. *корȕба* 'dziupla, drzewo wydrążone z dziuplą'.

Etymologia niepewna. Dawniej uważane za pożyczkę z gr. *καράβιον* 'lekki statek' (np. Vasmer REW I 622), jednak dokładniejsze badania wskazują, że kierunek zapożyczenia może być odwrotny (Sławski SE II 473).

Prawdopodobnie derywat od psł. *čerti čьrǫ* 'ciąć, nacinać, oddzielać, obłupywać korę z drzew' (zob.). Należałoby więc przyjąć, że pierwotnym znaczeniem było 'coś wydłubanego', 'wydrążony pień drzewa', 'łódź dłubanka wydrążona w pniu drzewa'. Nie jest jasne, jak traktować znaczenia wyraźnie nawiązujące do semantyki kory drzewnej (zob. też pokrewne *kora*). Znaczenia odnoszące się do okrętu Schuster-Šewc EW 620 uważa za późniejszy wpływ gr. *καράβιον*.

Problemy stwarza nietypowy przyrostek *-ab-*, który Sławski SE II 473 próbuje objaśnić jako determinant pierwiastka *(s)ker-* paralelny do *-ub-* niepoświadczonego

poza bułg. *корѝба*. Tę próbę kwestionuje ESSM XI 48–49 uważający za bezpośrednią podstawę wyrazu należący do tej samej rodziny *korbъ* i zakładając również paralelny do *korbъ* rozwój semantyczny od niewielkiego naczynia wykonanego z kory do łodzi powstałej w podobny sposób. O różnych próbach etymologicznych krytycznie ESJS 337–338.

Sławski SE II 472–473, Schuster-Šewc EW 619–621, ESSM XI 45–49, Orel, Ad fontes Varbot 269. *Sz.P.*

korakъ zob. **korkъ**

korba płn. 'pojemnik upleciony np. z korzeni, łubu itp.', 'vas de radicibus, sive cortice textum', demin. **korbica** : **korbъka**

~ pol. dawne i dial. *kroba* 'rodzaj dużej kobiałki z kory lub koszyk z plecionego łyka, słomy itp., także pudełko wykonane z innych materiałów, np. z drewna' (SJP PAN, SW), dial. *kroba* 'skrzynia pleciona z wierszkiem zwykle czworoboczna' (SGP Karłowicz);

słe. *kraba* 'pudełko, szkatułka', tylko u Pleteršnika, według którego zapożyczone z innych języków słowiańskich (Pleteršnik, Besedišče SJ);

ros. dial. *корóба* 'pudełko z kory lipowej' (SRNG), 'wyschnięta kora drzewa' (Slovarь Severa), brus. *карóба* 'wielki kosz' (SPZB). ~

Demin. ***korbica*** ~ od XVI w. czes. *krabice* 'pudło, zwykle z wiekiem, np. z drzewa, tektury, blachy' (Jungmann, SSJČ), stczes. *krabícě* też 'wydrążona skrzynka' (Gebauer Sl.), 'pleciony koszyk' (Flajšhans Klaret), sła. od XVIII w. *krabica* 'pudełko, skrzynka' (HSSJ, SSJ, KSSJ), 'trwałe opakowanie oraz jego zawartość' (SSSJ);

słe. *krabica* 'pudło, puszka' (Pleteršnik, Besedišče SJ), ch./s. dawne cs. **крабица** 'skrzynia, arka' (RJAZ: tylko w słowniku Stulića), *крàбица* 'szuflada' (RSAN), cs. **крабица** 'skrzynka, pudełko, koszyk' (SJS);

rus.-cs. tylko w formach cerk. **крабица** : **крабьица** : **крабъца** 'koszyk, pudło' (SRJ XI–XVII, Srezn.), 'schowek na cerkiewne cenne przedmioty, poświęcone relikwie', 'łódka, niewielki statek' (SRJ XI–XVII), a z pełnogłosem tylko jako NO **Коробица** (SRJ XI–XVII), ros. dawne i dial. *корóбица* 'naczynie z kory brzozowej do zbioru jagód' (Dal), dial. *корóбица* : *коробúца* 'kosz lub skrzynka', 'gięte korytko z przykrywką' (SRNG), 'mały pleciony koszyk' (SRNG, Slovarь Severa), 'pudełko lub kuferek do przechowywania cennych przedmiotów' (Gancovskaja Kostroma), 'duży podłużny kubek z kory brzozowej' (SRNG, Eliasov Zabajkalьje), 'prowizoryczne naczynie z kory brzozy na wodę lub jagody', 'sanie z plecionym nadwoziem', 'narośl na pniu brzozy', 'niewielki owad' (Slovarь Severa). ~

Demin. ***korbъka***: ~ pol. dawne i dial. od XV w. *krobka* : *króbka* 'rodzaj plecionego lub wykonanego z kory koszyka' (Słownik stpol., SW), 'pudełko, skrzynka z przegródkami', 'słoik do przechowywania maści' (Sł. XVI IBL), 'torebka z kory drzewnej', 'rodzaj przetaka służącego do zbierania rojów pszczół z drzewa' (Lehr-Spławiński), 'rodzaj statku do przewożenia konopi' (SJP PAN, SW), dial. *krobka*, *króbka* 'pleciony

koszyk lub skrzynka' (SGP Karłowicz, MS Górnego Śląska: *króbki* na kaszę plecione z sosnowego korzenia), 'skrzyneczka' (SGP Karłowicz), 'pudełko tekturowe, karton' (MS Górnego Śląska), 'dawne naczynie, przeważnie plecione, służące do siania zboża' (SGMłp., Zdaniukiewicz Łopatowszczyzna), *kropka* (też w formie z pełnogłosem *koropka*) 'mały koszyk z jedną rączką' (Mazur Biłgoraj), *krupka* 'wysokie pudełko, puszka z papieru lub z blachy' (Zaręba Siołkowice), *krupka* 'skarbonka', 'torebka z kory drzewnej', 'rodzaj przetaka, zwężonego z jednego końca i przymocowanego sznurkami do drążka, do zbierania rojów pszczół z drzewa' (SGP Karłowicz), 'przykrywka osłaniająca otwór między kijem tłuczka a wierzchem maślnicy' (Dejna RKJŁ XXIII), czes. od XIV w. *krabka* 'pudełko skrzynka' (Gebauer Sl., MSČS), 'pleciony koszyk' (Flajšhans Klaret), czes. *krabka* 'pojemnik wypleciony z gałęzi lub wykonany z łubu bądź blachy' (Jungmann);

strus. od XIV w. **коробъка** 'szkatułka' (Slovarь DRJ), ros. *коро́бка* 'skrzynka, pudło, pudełko, opakowanie różnych przedmiotów', 'szkielet konstrukcji budynku' (SSRJ), dawne 'niewielki kufer, skrzynka, kosz, pleciony lub wygięty z kory, cienkich desek', 'skrzynia do przechowywania cennych rzeczy' (SRJ XI–XVII, Srezn., Slovarь CSRJ), 'tara, jednostka obliczeniowa niektórych ładunków, towarów' (SRJ XI–XVII), 'obudowa zamka do drzwi', 'drewniana obudowa wokół drzwi i okien' (Slovarь CSRJ, SAR), 'tratwa z plecionymi ściankami na Wilii lub Niemnie' (Dal), dial. 'pleciony koszyk mający różne zastosowanie, np. przechowywanie żywności, zbiór grzybów itp.' (SRNG, Manaenkova LRGB 26, Sl. Staroobrjad. Zabajkalьja, Sl. Karelii), 'duża pleciona ze słomy torba, sakwa', 'skrzynka z przykrywką wykonana z drobnych listew lub gałęzi', 'kosz, do którego kładzie się prezenty dla rodziny panny młodej podczas ceremonii ślubnej', 'skrzynia na wozie służąca do transportu nawozu', 'wóz', 'cienki gięty dach zrobiony z desek nad gankiem', 'rodzaj kobiecego nakrycia głowy' (SRNG), 'kufer wykonany z wygiętych desek lub łubu' (Melьničenko Jaroslavl, Ivanova Sl. Pomoskovьja), 'drewniany szkielet otworu drzwiowego lub okiennego' (Myznikov Belomorьje), 'gzyms' (Slovarь Mordov.), 'żelazna miarka do zboża i innych produktów sypkich' (Slovarь Don), ukr. od XVI w. *коро́бка* 'szkielet, podstawa jakiejś budowy' (SUM), 'rodzaj koszyka z lipowego łubu lub z drewna' (Hrinčenko, Żel.), 'niewielki pojemnik różnego kształtu, najczęściej z przykrywką' (SUM, Żel.), 'skrytka' (Leks. Zyz., Żytecьkyj Narys.), rzadkie 'ludowa miara ciał sypkich' (SUM, Hrinčenko, Bilećkyj-Nosenko), 'wygięcie koło luśni wozu' (Żel.), dial. *коро́бка* (*карóбка*) 'koszyk wypleciony z łozy, służący jako miara ciał sypkich' (Lysenko SPH), *коро́бка* 'rama drzwi lub okien' (Mat. Bukovyna), 'kalenica dachu', 'część dachu wewnątrz frontonu' (Leks. Polesьja 140), 'o różnych przyrządach pszczelarskich' (Leks. Polesьja 336, Slav. Leks. 29: Żytomierz), 'pudełko od zapałek', 'skorupa ślimaka' (Janów SH), *коро́пка* 'rama drzwi lub okien' (Mat. Bukovyna), 'wiadro z łubu lub kory służące do zbioru czereśni' (Horbač Romaniv), brus. od XVI w. *карóбка* 'koszyk, naczynie, pudełko mające różne formy i przeznaczenie, wyplecione z łubu słomy itp.', 'skrzynka, kuferek, szkatułka do przechowywania cennych rzeczy i papierów' (HSBM), 'niewielkie pudełko z kartonu, drewna, blachy itp., zwykle z przykrywką', 'szkielet budynku', 'obudowanie jakiegoś mechanizmu'

(TSBM, TSBLM), dial. *карóбка*, *корóбка*, *карóнка* 'czworokątne lub okrągłe naczynie, koszyk ze słomy lub drobnych listewek' (Turaŭ, SPZB, BMM IV 213–214), 'łubianka' (Sloŭnik GCRB, BMM IV 213–214), 'okrągły koszyk z kory lipowej służący do siewu' (SPZB), 'duży kosz spleciony ze słomy i łozy przeznaczony do przechowywania zboża' (NS 191, Scjaškovič Grodno, Cychun Grodno SNM), 'owalny kosz z łubu, który nosi się na plecach' (Nar. slova 68) 'drewniane naczynie wyżłobione w kawałku drewna' (Sloŭnik GCRB), 'skrzynka' (Bjalьkevič Mohylew), 'nadwozie powozu' (BMM IV 213–214, Šaternik Červ.), 'pojemnik mający zastosowanie w pszczelarstwie' (SPZB), 'paczka zapałek' (SPZB, BMM IV 213–214), 'pułapka na ryby z rodzaju Misgurnus' (SPZB, Turaŭ, BMM IV 213–214, NS 164, Šatalava BDS), 'gzyms', 'fundament pieca' (BMM IV 213–214), 'rama okna lub dzwi' (Šatalava BDS, Scjaškovič Grodno). ~

Derywat z suf. *-a* od *korbъ* (zob.). O suf. zob. I 59–60. *Sz.P.*

korbiti *korb'ǫ* płn. 'krzywić, wykrzywiać, wyginać', 'incurvare'

~ czes. *krabiti* 'krzywić usta przed płaczem, krzywić się' (SSJČ, Přír. slov., Jungmann), *krabiti* co 'marszczyć np. czoło' (SSJČ, Přír. slov., Jungmann), dial. *krabit' -ím* 'robić zmarszczki, fałdy (np. na sukni)', refl. *krabit' sa* 'marszczyć się, wykrzywiać się, robić grymasy' (Bartoš DSM, Kazmíř Valašsko, Malina Mistřice);

ros. *корóбить* 'krzywić, zginać, kurczyć, paczyć', pot. 'mieć skurcze' (SSRJ, SRJ, Slovarь CSRJ, SAR), przen. 'sprawiać odpychające wrażenie, obrzydzenie' (SSRJ, SRJ), refl. *корóбиться* 'krzywić się, wykrzywiać się' (SSRJ, SRJ, Slovarь CSRJ, SAR), dial. 'giąć, łamać' (SRNG), 'mieć skurcze' (SRNG), 'trzęść się, skręcać od chłodu' (SRNG), 'pracować intensywnie' (SRNG), ukr. *корóбити* 'zginać, wykrzywiać' (Żel.). ~

Por. brus *карабáцiць* 'krzywić, wyginać'.

Zwykle wiązane z *korba* i *korbъ* (zob.). Według Sławskiego wyraz *korbiti* jest starym derywatem na *-i-* utworzonym od pierwiastka (Sławski SE III 113). Według ESSM XI 52 jest on czasownikiem kauzatywnym na *-iti* derywowanym od *korbъ* : *korba*.

Inaczej Vasmer ES II 231, który zestawia czasownik z germ. rodziną wyrazową, np. islandz. *herpask* 'kurczyć się', *harpa* 'szczypać', stsaks. *harpa* 'przyrząd służący do tortur', ang. dial. *hirple* 'kuleć, chromać', związek z *korbьji*, *korbъ* uważa za wątpliwy.

Sławski SE III 113, ESSM XI 52, Vasmer ES II 231, Izsled. Mladenov 357. *Sz.P.*

korbъ *korba* wsch. 'pojemnik upleciony np. z korzeni, łubu itp.', 'vas de radicibus, sive cortice textum'

~ strus. i rus.-cs. **коробъ коробa** 'miara objętości lnu, chmielu itp.' (Slovarь DRJ, SRJ XI–XVII), 'miara objętości zboża' (Srezn.), 'kufer lub kosz pleciony lub wygięty z kory, drobnych deseczek, zwykle okrągły z przykrywką' (SRJ XI–XVII, Slovarь CSRJ), 'plecione nadwozie na saniach lub wozie służące do przewozu towarów; wóz z takim nadwoziem', 'przyrząd rybacki' (SRJ XI–XVII), 'skrzynia lub kosz w formie trapezu służące do transportu węgla' (Slovarь CSRJ), ros. *кóроб* 'plecione lub łubiane naczynie, kosz, krobia' (SSRJ, SRJ), 'skrzynia, kufer wykonane z łubu lub cienkich deseczek' (Dal, SAR), 'nadwozie sań, wozu, samochodu' (SSRJ, SRJ, Dal), 'rodzaj sań' (Dal),

dial. *kóроб* 'kosz z przykryciem służący do przechowywania produktów spożywczych', 'kosz, w którym zanosi się siano dla krowy' (Myznikov Belomorье), 'duży kosz pleciony z gałęzi' (Slovarь Novosybir.), 'koszyk z kory brzozowej' (Sl. Karelii), 'drewniany, łubiany lub pleciony kuferek, który noszono na ramionach na szelkach', 'ul podwieszany na drzewie w lesie', 'pudełko lub kuferek do przechowywania cennych przedmiotów' (Gancovskaja Kostroma), 'duży pleciony kosz na wozie, służący do przewozu towarów' (SRNG, Melьničenko Jaroslavl, Slovarь Novosybir.), 'wóz lub sanie (często z plecionym nadwoziem)' (SRNG), 'przyczepa' (Slovarь Mordov.), 'plecione nadwozie' (Slovarь Novosybir.), 'przedmiot wykonany z gałęzi służący do przenoszenia węgla drzewnego', 'pułapka na cietrzewie w formie kosza z ruchomą przykrywką', 'przyrząd rybacki' (SRNG), 'żelazne okucie pieca holenderskiego' (SRNG, Slovarь Mordov.), 'piekarnik w piecu' (SRNG, Mirtov Don, Slovarь Urala), 'posag panny młodej' (SRNG, Slovarь Novosybir.), 'miara drewna lub węgla' (SRNG), стать *коробом* 'zamrzeć, zastygnąć w bezruchu, np. ze zdziwienia czy strachu' (Slovarь Smolensk), 'bardzo dużo, o sporej ilości czegoś' (Sredneobskij Sl.), *kóроbъ* f. 'duży kosz pleciony z gałęzi' (SRNG), ukr. *kóроб* 'łubiane lub plecione naczynie, kosz, pudło, służące do pakowania, przenoszenia lub przechowywania jakichś produktów' (SUM, Hrinčenko, Żel.), 'górna część wozu lub sań, mająca boczne ścianki', 'żłób dla zwierząt hodowlanych' (SUM), dial. *kóроб* : *kópon* 'naczynie z kory lipowej na plastry z miodem wydobytym w lesie z dziupli' (Slav. Leks. 29), brus. od XVI w. *kóраб* 'naczynie splecione z łubu, słomy itp. służące do przechowywania, przenoszenia i pakowania czegoś' (TSBM, TSBLM), dawne też 'miara objętości' (HSBM), dial. *kóраб* : *kóроб* : *kópan* 'pleciony kosz mający różne zastosowanie' (SPZB, Bjalьkevič Mohylew, Turaŭ, Nar. slova 250, NS 191), 'kosz spleciony z łozy i słomy przeznaczony do ręcznego siewu' (NS 191) 'przewód kominowy' (Turaŭ). ~

Zapewne wyraz rodzimy, na co wskazują argumenty fonetyczne, np. obecność form z *s-* ruchomym (np. czes. *škraboška*, ch./s. *škrabija*), które nawiązują do form dawnego czasownika oraz aspekty związane z akcentem. W językach wsch.słow. obecne są stare leksykalizowane warianty akcentu *kóроб* : *koróба* (por. np. *вóрон* : *ворóна*). ESSM XI 52–54 rekonstruuje formę *kořbo-* oraz pochodną – z wzdłużeniem rdzennego wokalizmu – *kōrbā*. Podstawą jest ie. *(s)kṛbʰ-* 'skręcać, giąć, krzywić'. Pierwotnym znaczeniem prasłowiańskiego wyrazu byłoby 'coś skręconego, wygiętego', co odpowiada technice wyrobu kosza. Mało prawdopodobna dawna hipoteza o zapożyczeniu z łac. *corbis* 'koszyk' bezpośrednio lub za pośrednictwem stwniem. *korb* 'ts.' (np. Miklosich EW 130, Berneker SEW I 586–589).

Berneker SEW I 569, Sławski SE II 475–476 (s.v. *korban*) i SE III 112–114, ESSM XI 52–54, Králik SESS 296, Vasmer ES II 330–331, Machek ES 231, Pokorny IEW I 948–949. *Sz.P.*

korbьja : **korbьji** 'kosz, kobiałka', 'corbis'

korbьja: ~ pol. dawne dziś dial. *krobia* od XIV w. 'rodzaj kobiałki z łubu lub pleciony kosz z łyka, słomy itp.' (SJP PAN, SW, L., Sł. Stpol., Sł. XVI IBL), 'niewielka

skrzynia drewniana, pudło' (SJP PAN, Sł. XVI IBL, SW), 'spichlerz, komora' (Sł. XVI IBL), stpol.'miejsce przypominające naczynie' (Sł. Stpol.), też dial. 'koszyk, pleciona skrzynka' (Karłowicz SGP); ch./s. dawne *krabija* 'skrzynia, arka, arca, capsa' (RJAZ, tylko u Stulicia), *krȁbица* 'łódź, niewielki statek', 'szuflada' (RSAN);

rus.-cs. **крабьи** 'pudło, koszyk' (SRJ XI–XVII), stros. **коробьи** 'skrzynia pleciona lub wygięta z łubu lub drobnych desek' (SRJ XI–XVII, Slovarь CSRJ), 'okrągły kufer lub kosz z przykrywką' (SRJ XI–XVII), 'pudło, skrzynka, szkatułka do przechowywania cennych rzeczy, papierów itp.' (SRJ XI–XVII, Srezn.), 'tara oraz miara objętości dla sypkich towarów' (SRJ XI–XVII), 'miara zboża' (SRJ XI–XVII, Srezn., Slovarь CSRJ), 'nowogrodzka miara ziemi obliczana według ilości wysianego ziarna' (SRJ XI–XVII), 'znak bartniczy' (Srezn.), ros. *коробья* 'rodzaj kufra, skrzyni wykonanej z łubu lub dranic' (SSRJ, Dal, SAR), dial. *коробья́*, *ко́робья* 'skrzynia, kufer, najczęściej z giętego łubu' (SRNG, Slovarь Severa, Ivanova Sl. Pomoskovьja), 'pudełko lub kuferek do przechowywania cennych przedmiotów' (Gancovskaja Kostroma), 'kufer na starocie' (Mirtov Don., Slovarь Don), 'kufer na wiano panny młodej; także samo wiano' (SRNG, Melьničenko Jaroslavl, Slovarь Mordov.), stbrus. od XVI w. *коробъя* : *коробя* 'koszyk, naczynie wyplecione z łubu słomy itp. do przechowywania lub przenoszenia czegoś', 'miara objętości' (HSBM). ~

korbьji: ~ scs. **крабии крабиꙗ** 'skrzynka, szkatułka, pudełko, koszyk' (SJS, SR BAN, SS X–XI, Sadnik–Aitzetmüller HAT); rus.-cs. **крабиь** od XI w. 'koszyk, skrzynka' (SRJ XI–XVII, Srezn.), 'szkatułka na pieniądze' (SRJ XI–XVII), 'schowek na cerkiewne cenne przedmioty, poświęcone relikwie' (SRJ XI–XVII, Srezn.), brus. dial. *коробэ̆й* 'wysokie pudełko splecione ze słomy i łozy służące do zsypywania zboża' (NS 192). ~

Z pol. lit. *krãbė* 'kosz, króbka' (Fraenkel LEW).

Derywat z suf. *-ьji*/*-ьja* od *korbъ*. Być może kontynuuje starszą formę na *-ī* (zob. I 84, ESSM XI 55–56). *Sz.P.*

korčiti *korčǫ* : **kročiti** *kročǫ* 'iść przed siebie miarowym krokiem, stąpać', 'gradi'

korčiti: ~ pol. od XVI w. *kroczyć* 'iść, stawiając duże kroki', 'stąpać powoli, uroczyście' (SP XVI IBL, L., SW, SJP PAN, też dial. Karłowicz SGP), kasz. *kročëc* 'kroczyć' (Sychta SK), dłuż. *kšocyś* 'robić duże kroki; mierzyć odległość krokami' (Muka), głuż. *kročić* (też *kračić*, Pfuhl) 'kroczyć, stąpać' (Jakubaš, Zeman);

bułg. *крàча -иш* 'poruszać się naprzód przestawiając nogi, iść, kroczyć' (RBE), dial. 'obejmować nogą; przekraczać', perf. *крàчна* 'zrobić krok, przekroczyć' (BDial. IX 270). ~

kročiti: ~ czes. dawne *kročit* 'stąpać, iść', sła. *kročiť* 'zrobić krok, przestawić nogę podczas chodu' (SSSJ);

ch./s. od XVI w. *kròčiti kròčīm* 'iść, robić długie równe kroki', chorw. dial. *krǭčiti* (Večenaj–Lončarić Gola), czrng. *kròčiti kròčīm* (Đoković Nikšić);

brus. *крóчыць крóчу крóчыш* 'iść równym krokiem', przen. 'rozwijać się w pewnym kierunku' (TSBLM). ~

Najprawdopodobniej derywaty od *korkъ* : *krokъ* (zob.). Podobnie jak w wypadku *korkъ* : *krokъ*, niejasna przynależność pol. materiału. Ze względu na formy ch./s. słowniki rekonstruują zwykle tylko postać *kročiti* (np. ERHJ I 508, Králik SESS 303, Boryś SE 260), ale materiał bułg. wskazuje na postać *korčiti* (ESSM XI 56). *M.J.*

korda 'stos drewien przygotowanych do spalenia', 'rogus, fornax'

pol. dial. *króda* 'kupa snopów na polu' (Kucała PSM 112), też prefig. *skróda* 'kupa czegoś; dużo czegoś' (SW), stczes. z XIII w. *krada* 'trzask, odgłos wydawany np. przy paleniu się ognia', 'krzesiwo', 'pochodnia' (Gebauer Sl.);

słe. *kráda* 'stos (drewna)' (Pleteršnik, SSKJ), scs. **крада** 'stos drewna' (SJS, Sadnik–Aitzetmüller HAT);

rus.-cs. **крада** 'ognisko; stos ofiarny albo pogrzebowy', 'ołtarz' (SRJ XI–XVII), ukr. dawne i dial. *kopòda* 'zbutwiały pień drzewa' (Żel.), 'sękate drzewo' (Hrinčenko). ~

Etymologia niejasna. Może do ie. *ker(ə)* 'żarzyć się', tak jak *černъ* : *čerěnъ* 'podstawa ogniska, palenisko' (zob.). Poza słow. możliwe pokrewieństwo z ags. *heorđ* 'stos drzewa', stwniem. *herd* 'ognisko; palenisko'. (Sławski SE III 152). Nieco odmiennie w szczegółach, ale z rekonstrukcją tej samej formy ESSM XI 58–60. O objaśnieniach postulujących pierwotną formę **krada* zob. ESJS 355.

Sławski SE III 152, ESSM XI 58–60, ESJS 355, Torbiörnsson GL. *P.S.*

koreniti *koren'ǫ* 'puszczać korzenie', 'radices agere', refl. **koreniti sę**

~ pol. *korzenić* dawne od XV w. i dial. 'zasadzać, zasiewać' (SWil., też dial. Karłowicz SGP), przen. 'krzewić, szerzyć coś' (SJP PAN, SW, SWil.), kasz. *kᵘorzeńic* 'zapuszczać korzenie' (Lorentz PW), głuż. *korjenić* 'korzenić się, puszczać korzenie' (Kral, Pfuhl, Trofimowič), czes. *kořeniti* 'tkwić w czymś korzeniami', 'zapuszczać korzenie' (SSJČ, Přír. slov.), przen. 'mieć w czymś podstawę, źródło, powstawać z czegoś' (Jungmann, Přír. slov.), sła. *koreniť* od XVIII w. 'zapuszczać w ziemię korzenie (o roślinach)' (SSSJ, HSSJ), przen. 'mieć przyczynę w czymś, tkwić w czymś, pochodzić od czegoś' (SSJ);

ch./s. *korijèniti* : *корѐнити* 'wykorzeniać, tępić, niszczyć' (RSAN, RJAZ), 'wypuszczać korzenie' przen. 'umacniać się, utrwalać się' (RJAZ: Belostenec), cs. **корєнити** 'stosować praktyki magiczne' (Miklosich LP), bułg. *коренѝ -ѝш* 'zapuszczać korzenie, zakorzeniać się', 'wykopywać coś z ziemi razem z korzeniem; niszczyć doszczętnie' (RBE, Mladenov BTR, Gerov), dial. 'sadzić' (RBE, RBKE);

ros. *корени́ть* 'wykorzeniać, gubić, niszczyć' (Dal, SRJ XI–XVII), też dial. (SRNG), dial. 'karczować drzewa' (SRNG), dial. 'przygotowywać ziemię pod orkę' (SRNG), dial. 'wyganiać z miejsc rodzinnych, rodzinnego domu' (SRNG), ukr. *корени́ти* 'ukorzeniać' (Hrinčenko), brus. dawne *корени́ць* 'niszczyć coś zupełnie, do cna' (Nosovič). ~

Refl. ***koreniti sę***: ~ pol. *korzenić się* 'rozrastać się w korzenie, puszczać korzenie' (SJP PAN, SW, SJP PWN, Lehr-Spławiński SJP, L., Słownik stpol., SP XVI IBL), 'przyjmować się (o gałązce szczepionej)' (SP XVI IBL), przen. rozwijać się, krzewić się, plenić się, szerzyć się, zakorzeniać się; umacniać się, utrwalać się' (Słownik stpol., SP

XVI IBL, L., SW, Lehr-Spławiński SJP), kasz. *kᵛořenic są* 'korzenić się, zakorzenić się, krzewić się' (Ramułt), dłuż. *kóreniś se* 'zapuszczać korzenie' (Muka), czes. *kořeniti se* 'puszczać korzenie, korzenić się' (Gebauer Sl., SSJČ), sła. *koreniť sa* 'rosnąć, wyrastać z korzeni' (SSN);

słe. *koreníti se* od XVI w. 'puszczać korzenie' (Pleteršnik, Besedje 16. st.), ch./s. *korènīti se* 'wypuszczać korzeń, korzenić się', 'mieć początek, pochodzić, wywodzić się', 'umacniać się, utwierdzać' (RSAN, RMat., RJAZ: Belostenec), bułg. *кореня̀ се* 'tkwić w czymś korzeniami' (BTR);

ros. od XVI w. *кореня́ться* 'wypuszczać korzenie, korzenić się' (SSRJ, SAR, SRJ XI–XVII), też dial. (Opyt), 'zaczynać rosnąć (puszczać pędy i korzenie)' (SRNG), przen. 'mieć źródło w czymś, pochodzić od czegoś', 'głęboko utrzymywać się w czymś' (SRJ, SSRJ), ukr. *кореня́тися* 'korzenić się, puszczać korzenie', 'mieć w czymś przyczynę, źródło' (SUM), dawne *корі́ня́тися* 'ts.' (Żel., Hrinčenko), brus. *карані́ца* 'puszczać korzenie, obrastać w korzenie', 'mieć w czymś podstawę, przyczynę' (TSBM), dawne *кореня́ьца* 'puszczać korzenie', 'wykorzeniać się zanikać' (Nosovič). ~

Czasownik na *-iti* utworzony od *korenь*. *Sz.P.*

korenьje coll. 'podziemna część rośliny', 'radix, radices'

~ pol. dawne XV–XVI w. (później nie do odróżnienia od równobrzmiącego plt.) coll. *korzenie* 'korzeń, system korzeniowy' (SJP PAN, SW, L., Słownik stpol., SWil., SP XVI IBL, Słownik Kochanowskiego), zajemne *korzenie* 'Hieracium pilosella' (Słownik stpol., SP XVI IBL), 'suszone korzenie i pędy roślin używane w celach leczniczych, wyciągi z tych roślin' (L., Słownik stpol., SP XVI IBL), też dial. (AJŚ V), kasz. *kᵛořeńé* coll. 'suszone korzenie i pędy roślin' (Lorentz PW, Ramułt), czes. od XIV w. *koření -í* (w stczes. *kořenie*) coll. 'przyprawa korzenna' (Gebauer Sl., MSČS, SSJČ, Přír. slov.), sła. od XVI w. *korenie* coll. 'przyprawa nadająca smak potrawom': *korenie* provensalské (SSJ, HSSJ), dial. čierne *korenie* 'korzenne przyprawy do potraw, zwykle pieprz czarny' (SSN), 'aromatyczne, zwykle lecznicze, rośliny' (HSSJ), dial. *korienie* coll. 'drobne korzonki na roślinach uprawnych' (SSN);

słe. *korenjè* coll. od XVI w. 'system korzeniowy, korzenie', 'roślina z pierzaście wyciętymi liśćmi lub jej mięsiste korzenie' (Pleteršnik, Megiser 1592, SSKJ), 'wonne korzenie służące jako przyprawy' (Megiser 1603), w nazwach roślin, np. krvavo *korenje* 'Geranium robertianum', kravje *korenje* 'Centaurea phrygia', 'marchew, rzepa' (Pleteršnik), dial. *korenje* (Tominec Črni vrh), ch./s. *kòrēnje* : *körēnje*, ijekaw. *kòrijēnje* : *körijēnje* coll. 'korzenie podziemna część rośliny (RJAZ, Vuk, Belostenec, RMat.), chorw. dial. czakaw. 'ts.' (Moguš Senj., ČDL, Jurišić Vrgada, Kalsbeek Orbanići), 'głąb kapusty' (Vuk), 'łodyga, pień', 'początek' (RJAZ), scs. **корєнїє** coll. 'korzenie, rozgałęzienia korzenia; kłącze', 'podstawa, kamień węgielny', **корєньıє ископати** 'wyplenić, wykorzenić' (SR BAN, Sadnik–Aitzetmüller HAT, SS X–XI), cs. **корєньıє** 'przyprawy korzenne' (SJS), bułg. dial. *кòренье* coll. 'korzenie' (Mladenov BTR);

ros. *коренье* : *коренья* 'korzenie, podziemna część rośliny' (SRJ XI–XVII, Srezn.), też dial. *коре́нье* coll. 'korzenie roślin' (SRNG, Slovarь Severa, Merkurьev Kola,

Slovarь Smolensk, Belomorьje), рыть *коренья* 'zajmować się znachorstwem' (Dal), dial. dawne *коренье* 'plemię, ród' (SRNG), dial. марьино *коренье, коренье* зубное przen. 'o chlebie' (SRNG, Opyt Dop., Slovarь Volog. Nar.), ukr. *корíння* : *корíнє* coll. 'korzenie roślin' (SUM, Hrinčenko, Żel., Slovnyk Ševčenka), *корэнніе* 'potrawy, słodycze' (Žytecьkyj Narys), 'korzenie niektórych roślin wykorzystywane jako lekarstwa' (SUM), brus. od XVI w. coll. *карéнне* : *коренье* : *каренье* : *корене* : *корение* : *кореннe* : *корэнье* 'korzenie, podziemna część rośliny' (TSBM, HSBM, Sloŭnik Skaryny, też dial. Turaŭ, Scjaškovič Grodno, SPZB, Sloŭnik Sennenščyny) 'podziemna część niektórych roślin (pietruszki, selera itp.), stosowana jako przyprawa' (TSBM), dawne 'rośliny (ogólnie)', 'ostre i aromatyczne przyprawy, zioła' (HSBM), 'miejsce pochodzenia, początek, podstawa' (TSBM, HSBM). ~

Coll. od *korenь* z suf. *-ьje*. W niektórych językach niemożliwe jest odróżnienie coll. od plt. *Sz.P.*

korę *korene* 'korzeń', 'radix, stirps', **jьzъ korene**, **do korenja** 'całkowicie, zupełnie', 'stirpitus'

~ pol. *korzeń* od XV w. 'podziemna, bezlistna część rośliny utrzymująca ją w glebie', 'dolna część jakiegoś organu, części ciała, znajdująca się wewnątrz ciała, np. włosów, zęba', pl. *korzenie* 'egzotyczne rośliny lub ich części zawierające substancje aromatyczne używane jako przyprawy do potraw' (Słownik stpol., SP XVI IBL, Bart. pol.-łac., L., SWil., Słownik Mickiewicza, SW, SJP PWN), dawne też 'plemię, pokolenie', 'członek męski' (Słownik stpol., SP XVI IBL, SW, Lehr-Spławiński SJP, też dial. Szewczyk Lachy Sądeckie), częste w nazwach roślin, np. *korzeń* św. Piotra 'mniszek lekarski', *korzeń* czarny 'actaea', *korzeń* smoczy 'dracontium' (SW), *korzeń* biały 'Cervaria alba', *korzeń* jeleni, sarni 'foeniculum porcinum' (L., też dial. Karłowicz SGP), w znaczeniu 'korzeń' powszechne w dial. (np. Kąś Orawa, Brzeziński Krajna, Górnowicz Malbork, Cechosz-Felczyk OH, Dejna RKJŁ XXIII 231, Nowak Żywiec, Zaręba Siołkowice), też *kłorzâj* : *korzej* : *kłorzyj* (Szewczyk Lachy Sądeckie, Nowak Żywiec, Wietrzyk Gorlice), też 'część zęba znajdująca się w dziąśle' (Kąś Orawa, Górnowicz Malbork, Maciejewski Chełm.-dobrz., Pluta Dzierżysławice, Brzeziński Krajna), 'prącie u dużych zwierząt, np. byka, konia' (Kąś Orawa), dial. do *kořeń*/*kořań*/*kořan* 'na oścież' (Zaręba AJŚ III 430, Nowak Żywiec), *z korzeniem* wyrywać 'zniszczyć całkowicie', *z korzenia* 'w całości, doszczętnie', *korzeń* puszczać 'umocnić się, wrosnąć' (SJP PAN, SP XVI IBL), kasz. *kořéń* 'korzeń', 'prącie u konia' (Sychta SK też 'pochodzenie', też pl. *kʷořéńė* 'przyprawy korzenne' (Lorentz PW), połab. *ťörin* 'korzeń' (Polański–Sehnert, Polański SE 887), dłuż. *kóřeń*/*kóreń* 'korzeń' (Muka, Zapis słowow), też w nazwach roślin: běły *kóřeń* 'Polygonatum polygonatum Voss', kśicowy *kóřeń* 'Galium crucianta Scop.', prozny *kóřeń* 'Aristolochia rotunda' (Muka), głuż. *korjeń* 'podziemna część rośliny, korzeń', 'przyprawa korzenna', *korjenje* puśćeć 'zapuszczać korzenie' (Jakubaš, Kral, Pfuhl, Trofimowič), dial. 'korzeń' (Jentsch Rodewitz), czes. od XIV w. *kořen -a* (stczes. *kořen -e*) 'podziemna, bezlistna część rośliny; korzeń' (Gebauer Sl., Loderecker 1605, Přír. slov., Jungmann), 'dolna część jakiegoś

organu znajdująca się w ciele, np. nerwu, zęba' (SSJČ, Přír. slov.), dawne 'ród' (Gebauer Sl., Jungmann), *z kořeňe* vyvrátiti 'od podstawy, całkiem' (Jungmann, MSČS), 'w nazwach roślin lub ich części', np. hadí *kořen* 'Polygonum bistorta' (SSJČ), też dial. 'korzeń' (Kazmíř Valašsko, Kellner VN, Lamprecht Opava, Sochová Lašsko, Kubín Kladsko, Matejčík Novohrad), černy *kořen* 'żywokost lekarski', *kořen* sfateho Jana, 'dziurawiec' (Sochová Lašsko), sła. od XVII w. *koreň* 'podziemna bezlistna część rośliny' (SSJ, Kálal, KSSJ, HSSJ, też dial. SSN, Orlovský Gemer, Ripka Dolnotrenč., Buffa Dlhá Lúka), dawne 'ród, pokolenie, plemię' (HSSJ), dawne i dial. w nazwach roślin leczniczych, np. hadí *koreň* 'Pontentilla erecta', medvedy *koreň* 'Meum athamanticum', čierni (černí) *koreň* 'Symphytum' (HSSJ, SSN);

słe. *korên -a* od XVI w. 'podziemna część rośliny' (SSKJ, Pleteršnik, Megiser 1592), też 'część języka, paznokcia' (SSKJ), *do korena* 'całkowicie, radykalnie' (Pleteršnik), w nazwach roślin, np. črni *koren* 'skorzonera' (SSKJ, Pleteršnik), *koren* črni 'Symphytum officinale' (ZNŻO), *koren* gadji 'Polygonum bistorta' (Pleteršnik, ZNŻO), też dial. 'korzeń' (Tominec Črni vrh, Gregorič Kostel), ch./s. od XV w. *kȍrēn* : *kȍrjēn* : ijekaw. *kȍrijen* 'korzeń, podziemny organ rośliny' (RSAN, RJAZ, RMat., Vuk, Belostenec), też dial. chorw. czakaw. (np. Moguš Senj, ČDL, Jurišić Vrgada, Palkovits Burgenland), sztokaw. (Sekulič Bačk.), dial. serb. (Zlatković Pirot, Dinić Timok, Mahulja Omišalj), do *korijena* 'o całkowitym zniszczeniu czegoś' (RJAZ), w nazwach roślin, np. bijeli *koren* 'polygonatum', 'frasinella, Dictamus albus L.', gorki *koren* 'Gentiana minor' (RJAZ), 'część organów znajdująca się w ciele, np. zęba, paznokcia lub włosa', 'ród, pokolenie; początek pochodzenie' (RSAN, RJAZ, RMat.), 'drzewo, pień', 'głąb kapusty' (RMat., Vuk, też dial. czakaw. Turčić PČR), 'kolba kukurydzy' (RSAN, też dial. serb.: Zlatković Pirot, Dinić Timok), scs. **корень корене** 'korzeń, podziemna część rośliny', 'przyczyna, początek' (SR BAN, Sadnik–Aitzetmüller HAT, SS X–XI), cs. też 'ród, początek rodu' (SJS, Znosko term. cerk.), **ис корене ископати** 'zniszczyć doszczętnie, wykorzenić' (SJS, SR BAN, SS X–XI), bułg. *кòрен* 'podziemna część rośliny' (Gerov, RKBE, Rečnik Botev), też dial. (np. BDial. V 180: Rodopy, Płd. Rodopy, Erkeč, Vakarelska-Čobanska Samokov, Stojkov Banat), 'znajdująca się w ciele część zęba, paznokcia, włosa itp.' (RBE, RBKE), 'pojedyncza roślina, łodyga' (Stojkov Banat, BDial. IX 269, BDial. X 73, RodopSb V 314), 'przynależność do rodu, pokolenia, pochodzenie', 'początek czegoś, źródło' (RBE, Gerov, Rečnik Botev), też dial. (np. BDial. III 92, BDial. III 234, BDial. VI 186, Płd. Rodopy), (развaля) *от* (*из*) *корен* 'od podstaw, całkowicie' (RBKE), maced. *корен* 'korzeń, podziemna część rośliny', 'część zęba, włosa itp. znajdująca się w ciele', 'ród, pochodzenie' (RMJ, też dial. Vidoeski Kumanovo, Małecki SW, Reiter Titov-Veles, Hendriks Radožda-Vevčani, BDial. VI 44: zach. Tracja, BDial. VIII 255: Kostur), 'pień, łodyga, winorośl' (RMJ, też dial. BDial. VI 44: zach. Tracja);

strus. **корень корене** (Slovarь DRJ) 'korzeń, podziemna część rośliny', 'znajdująca się w ciele część włosa, rogu, zęba', 'pochodzenie, rodzina; źródło, początek' (SRJ XI–XVII, Srezn., Slovarь CSRJ, SAR), с *кореня пойти* 'od początku należeć do czegoś' (SRJ XI–XVII), 'rośliny wykorzystywane w lecznictwie i magii' (SRJ XI–XVII, Srezn.),

пустить *корень* (Slovarь CSRJ), ros. *ко́рень* 'korzeń' (SSRJ, SRJ, Dal, też dial., np. SRNG, Slovarь Rjazan., Myznikov Belomorьje), пускать/запустить *корни* 'umocnić się, utwierdzić' (SSRJ, Dal), с *корнем* вырвать 'zdecydowanie zerwać z czymś, usunąć' (SSRJ), dawne i dial. w ludowych nazwach roślin: животный *корень* 'Polygonum bistorta', горкий *корень* 'Ophiorrhiza mangos', желтый *корень* 'Centaurea scabiosa' (Dal), *корень* громовый 'Asparagus sylvestris', *корень* красный 'Anchusa officinalis' *корень* сухотный 'Arum maculatum' (Slovarь CSRJ), дыроватый *корень* 'Aconitum L', марьин *корень* 'Paeonia L.' (SRNG), 'pochodzenie kogoś lub czegoś' (SSRJ, SAR), dial. 'potomkowie; kontynuator rodu' (SRNG, Slovarь Smolensk), 'dziedziczone od pokoleń gospodarstwo' (Slovarь Smolensk., Melьničenko Jaroslavl), 'nóżka grzyba' (Sl. staroobrjad. Zabajkalьja, Slovarь Novosybir., Slovarь Severa), 'źródło rzeki' (SRNG, Slovarь Novosybir., Slovarь Severa), ukr. *ко́рінь* 'korzeń' вирива́ти з *ко́ренем* 'zniszczyć, usunąć' (SUM, Hrinčenko, Żel., Slovnyk Ševčenka, Slavyneckyj Leks., też dial. Janów Moszkowce), 'część włosa, zęba, paznokcia tkwiąca w ciele' (SUM), 'początek, pochodzenie czegoś': в *корені* 'na samym początku' (SUM), brus. *ко́рань* od XVI w. 'podziemna część rośliny' (TSBM, HSBM, Sloŭnik Skaryny), *зъ корене* вырвати 'usunąć coś całkowicie' (HSBM), też dial. (Scjaškovič Grodno, SPZB, Sloŭnik Sennenščyny, Bjalьkevič Mohylew), 'część zęba, paznokcia, włosa, która znajduje się w ciele' (TSBM, też dial. Sloŭnik Sennenščyny, Turaŭ), dawne i dial. 'dolna część pnia z korzeniami, jaka zostaje po ścięciu drzewa, pień; ul wydrążony w wykarczowanym pniu' (HSBM, NS 210), 'początek, podstawa' (TSBM, HSBM, Sloŭnik Skaryny), dawne i dial. 'plemię, ród' (HSBM, SPZB), dial. *ко'рань* 'siedziba' (BMM IV 242: Homel). ~

Pierwotna postać nom. *korę* niemal całkowicie wyparta przez formę acc. *korenь* (por. np. *kamy kamene, greby grebene*). Postać *korę* poza językiem strus. zaświadczona jest też dobrze w śrbułg. i serbsko-cerk. (Vaillant, Sl XI 33-36, Mikkola UG III 45, 47, Sławski SE II 509).

Wokalizm *-o-* psł. *korę* zakłada istnienie czasownika z wokalizmem *-e-* (albo prostszej formy nominalnej): lit. *kerėti keriù* 'puszczać korzenie, pędy, krzewić się rozrastać się', por. też lit. *kẽras* 'krzak, pień, karcz', łot. *cęrs* 'krzak, krzew; korzenie drzewa'. Rozwój znaczenia jak w lit. *šaknìs* 'korzeń' : *šakà* 'gałąź' (o tym z wcześniejszą literaturą Sławski SE II 510). Według autorów ESSM XI 63–65 utworzone od ie. rdzenia *kᵘer-* 'robić' z rozwojem znaczenia od 'robić' do 'kłaść korzeń' w przenośnym znaczeniu czyli 'dawać czemuś początek').

Sławski SE II 510, ESSM XI 63–65. *Sz.P.*

koristiti *koristǫ* zach. i płd. : **korystiti** *korystǫ* wsch. 'łupić, grabić, kraść', 'rapere', 'furari'

koristiti: ~ pol. dawne od XIV w. *korzyścić -czę* 'kraść, przywłaszczać sobie', 'rabować, łupić' (Słownik stpol., SP XVI IBL, L.), 'wysoko sobie coś cenić' (SP XVI IBL, SWil.), 'użytkować', 'odnosić zysk' (SWil.), czes. *kořistit -im* 'łupić, grabić', ekspr. 'korzystać z czegoś; wyzyskiwać' (SSJČ), sła. *koristiť* 'kraść, rabować, zwłaszcza na

wojnie', 'bezprawnie coś zyskiwać', 'niszcząc, wykorzystywać coś', 'zbierać pożytek, o pszczołach' (SSSJ), dial. 'użytkować, czerpać korzyść' (SSN);

słe. *kóristiti korîstim* 'dobrze służyć, przynosić pożądany efekt', 'korzystać, używać' (Pleteršnik, SSKJ), też dial. (Gregorič Kostel), ch./s. *kòristiti -im* 'być korzystnym, przynosić korzyść, pomagać', 'korzystać', refl. *kòristiti se* 'doświadczać korzyści; korzystać' (RJAZ, RSAN, RMat.), chorw. dial. czakaw. *korîstiti* : *korîstit* 'ts.' (Jurišić Vrgada, Šimunović Brač), maced. *користи* 'czerpać korzyść, korzystać', 'posługiwać się' (RMJ). ~

korystiti: ~ ros. refl. *корыститься* 'rzucać się na łup' (Dal), brus. dawne *корыстити* 'wykorzystywać dla swoich potrzeb, interesów', refl. *корыстится* (HSBM). ~

Por. stros. **корꙑстиватиса** 'korzystać' (SRJ XI–XVII).

Derywat od *koristь* : *korystь* z suf. *-iti* (ERHJ I 482). Odwrotny kierunek derywacji przyjmuje np. ESSM XI 72–73, co jest związane z przyjętą tam etymologią tej rodziny wyrazowej. *M.J.*

koristь f. : **korystь** f. wsch. 'zdobycz, łup', 'praeda'

koristь: ~ pol. od XIV w. *korzyść -i* 'użytek, pożytek, zysk' (SJP PAN, SW, SWil.), dawniej też 'łup, zdobycz wojenna albo zbójecka' (SP XVI IBL), dial. *korzyść* 'rączka, rękojeść' (Karłowicz SGP), kasz. *kòrzësc -ë* 'korzyść, zysk', dawne 'poprzeczna, nieco zakrzywiona beleczka u motowidła' (Sychta SK), czes. od XIV w. *kořist -i* 'zdobycz; złupiona rzecz; upolowane zwierzę' (Gebauer Sl., Jungmann, SSJČ), sła. od XVII w. *korisť koristi* 'łup', 'zdobycz, zwłaszcza na polowaniu', też 'ofiara (napadu, rabunku)' (HSSJ, SSSJ, też dial. SSN);

słe. od XVI w. *korîst* 'coś, co przedstawia wartość, korzyść, pożytek' (Pleteršnik, SSKJ, Besedje 16. st.), ch./s. *kòrīst* 'łup', 'zdobycz' (RJAZ, RMat., RSAN), scs. **користь користи** 'łup, zdobycz' (Sadnik–Aitzetmüller HAT, SJS: Supr., Mar.), bułg. *кòрист* f. 'korzyść, pożytek', 'żądza bogactwa', dawne 'łup, zdobycz' (RBE, BTR), maced. *корист* 'zysk; pożytek' (RMJ);

strus. **користь** 'zdobycz, łup, trofeum', 'własność, majątek', 'przywilej, pierwszeństwo' (Slovarь DRJ, Srezn., SRJ XI–XVII), ukr. *кори́сть* : *ко́ристь* 'dobry skutek, pożytek' (SUM). ~

korystь: ~ stros. **корꙑсть** 'pożytek; własny interes', 'zdobycz, łup, trofeum' (Srezn., SRJ XI–XVII), ros. *корысть -u* 'korzyść, zysk; własny interes, pożytek' (SRJ, dial. SRNG), dawne 'łup' (SAR), dial. też 'zawiść, zazdrość' (SRNG), brus. od XVI w. *карысць -i* 'pomyślny wynik, rezultat; pożytek' (TSBLM, dial. SPZB), dawne też 'łup wojenny' (KHSBM), dial. *корысць* 'ts.' (Turaŭ). ~

Wyraz nie ma pewnej etymologii. Na jego prasłowiańskość wskazuje zasięg i zgodność znaczeń. Budowę objaśnia się na dwa sposoby. Jako derywat z sufiksem *-ystь* (por. *kopystь*) albo z niemającym paraleli w słowotwórstwie rzeczowników suf. *-istь*, albo (zakładając pierwotność formy czasownikowej) jako derywat z pref. *ko-* od *ristati* 'biec' (tak np. Machek ES^2 279, ESSM XI 72–73, Králik SESS 290, Bańkowski

ES I 799, więcej na ten temat Varbot, Etim. 1970, 65–70). Przy przyjęciu tego rozwiązania jako wyjściową formę psł. należałoby przyjąć *koristati*, które wydaje się wtórną formacją odrzeczownikową.

Część etymologów opowiada się za wywodzeniem od **korъ* ze znaczeniem 'wojna', różnego od *korъ* 'naczynie z kory', ze względu na odpowiednik lit. *kãras* 'wojna' (np. Snoj ES³ 336), jednak w językach słow. brak podstaw do rekonstrukcji tego wyrazu. Wcześniej przyjmowano wątpliwy ze względów semantycznych związek z *koriti* 'korzyć' (np. Miklosich EW 130, o tym rozwiązaniu por. też ERHJ I 482) albo z *kora* (tak Brückner SE 258). Szczegółowy przegląd objaśnień etymologicznych podaje ESSM XI 72–73 i ESJS 339–340. *M.J.*

koriti *kor'ǫ* 'ganić', 'vituperare', refl. **koriti sę**

~ pol. od XVI w. *korzyć* 'upokarzać, kruszyć' (L., SW, SWil.), 'umartwiać, trapić', głuż. od XVII w. *korić* (częściej *pokorić*) 'ganić; poniżać' (Stachowski Frencel, Pfuhl, Jakubaš), czes. dawne od XV w. *kořiti* 'traktować pogardliwie, poniżać' (Gebauer Sl., SSJČ jako dawne), sła. *koriť* literac. 'poniżać', 'ujmować ważności, czci' (SSSJ);

słe. *kóríti* dawne 'ganić, rugać, strofować', 'karać'; 'męczyć', 'sprawiać trudności': to me jako *kori* (Pleteršnik), ch./s. *kòriti kòrīm* 'ganić, rugać; wymawiać, wyrażać niezadowolenie' (RJAZ, RMat., Anić RHJ), też dial. 'ts.' (Peić–Bačlija RBB), scs. **корити корѭ кориши** 'poniżać, obrażać, strofować' (SJS: Supr., SS X–XI, SR BAN), bułg. *корѝ корѝш* 'ganić, strofować', dial. *кòрим* 'upokarzać kogoś', 'mówić o kimś złe rzeczy' (Vakarelska-Čobanska Samokov), *кòра* 'oczerniać, szkalować' (BDial. VI 186), maced. *кори* 'krytykować, upokarzyć' (RMJ);

strus. **корити корю корить** 'ganić, strofować', 'potępiać' (Slovarь DRJ, SRJ XI–XVII), ros. pot. i dial. *корúть корю́ корúшь* 'ganić, robić wyrzuty' (SSRJ, SRNG), 'grozić', 'roznosić plotki, oszczerstwa', 'poskramiać, uśmierzać', 'naśmiewać się (też rytualnie w pieśniach obrzędowych)' (SRNG), ukr. *корúти корю́ корúш* 'zmuszać do pokory, upokarzać', 'ganić', dial. 'chylić w pokorze głowę, czoło' (SUM, Hrinčenko), brus. od XVII w. *карыць карý кóрыш* 'ganić, karcić'. ~

Refl. ***koriti sę***: ~ pol. od XV w. *korzyć się* 'kłaniać się, oddawać cześć' (Słownik stpol.), 'okazywać uległość, niższość, pokorę', 'wyrażać skruchę' (SP XVI IBL, L., SWil., SJP PAN, też dial. (Karłowicz SGP, Brzeziński Krajna), czes. od XV w. *kořiti se* 'chylić głowę, przejawiać szacunek' (Gebauer Sl.), 'pochylać się z pokorą, szacunkiem' (SSJČ), sła. od XVI w. *koriť sa* 'przejawiać szacunek, pokorę' (SSJ, HSSJ, też dial. SSN);

słe. *kóríti se* 'kłócić się' (Pleteršnik), ch./s. *kòriti se kòrīm se* 'korzyć się, żałować za coś' (RJAZ, RMat.), bułg. *корѝ се корѝш се* 'krytykować siebie za coś z przeszłości, żałować' (RBE), maced. *кори се* 'korzyć się' (RMJ);

strus. **коритиса корюса кориться** 'kajać się', 'obrażać się, wyśmiewać się wzajemnie' (Slovarь DRJ, SRJ XI–XVII), ros. pot. i dial. *корúться корю́сь корúшься* 'korzyć się, przyznawać się do winy' (SSRJ, Dal), dial. 'żalić się, skarżyć się', 'usilnie prosić', 'męczyć się', 'odpłacać się' (SRNG), ukr. *корúтися корю́ся корúшся* 'poddawać się komuś, podporządkowywać się, być pokornym' (SUM, Hrinčenko), dawne też 'kajać

się' (Hrinčenko), brus. *карьцца карýся кóрьшся* 'podporządkowywać się czyjejś woli, władzy' (TSBM), dawniej 'uspokajać, uciszać' (HSBM). ~

Por. pol. formacje prefig. *przekora*, na *przekór*;

2. cs. **коръ** 'obelga, zniewaga', bułg. dial. *кор* 'przezwisko' (Gerov), 'nagana' (BDial. IX 269: serb. *kôp* 'ts.' (RSAN).

Zwykle uważane za denominativum od psł. rzeczownika *korъ* (Sławski SE II 511, ESJS 340), na który mogłyby wskazywać nieliczne poświadczenia płd.słow., jednak ich semantyka (zob. wyżej) wydaje się wtórna wobec czasownika o znaczeniu 'ganić'. Związane z *karati* (zob.). Por. też zbliżenie z lit. *kãras* 'wojna; spór' krytykowane przez ESSM XI 75–77. O innych mniej prawdopodobnych objaśnieniach zob. ESJS 340–341.

Loma, OnPril XVIII 21–30, Sławski SE II 511, ESJS 340–341, ESSM XI 75–77. *M.J.*

korkatica 'narośl, nowotwór', 'excrescentia, cancer'

~ pol. dawne *krakacica* 'narośl, nowotwór w nozdrzach, polip' (SW i u L. z XVIII w.), w znaczeniu 'mątwa, sepia' z XVII w. (z pol. u Jungmanna: 'nowotwór w nozdrzach, polip');

chorw. dial. ze Splitu *karàkatnica* 'ośmiornica' (RSAN), serb. dial. *krakàtica* 'głowonóg, ośmiornica (Octopus vulgaris)' (RJAZ), bułg. dial. *кракàтица* 'ośmiornica' (Mladenov BTR);

ros. *каракáтица* 'mątwa, sepia' (Dal, SRJ XVIII, SRJ XI–XVII), też przen. 'mały, nieruchawy, krótkonogi człowiek' (SSRJ, SAR), dial. *каракáтица* 'większa żaba', 'większy robak szczególnego rodzaju' (SRNG), ukr. dial. z ros. *каракáтиця* 'mątwa, sepia' (Żel.), też przen. 'o niezgrabnej, nieruchawej krótkonogiej lub krzywonogiej osobie' (SUM), brus. *каракáцiца* 'głowonóg, sepia' (TSBM). ~

Z ros. też zapewne literac. pożyczka czes. *krakatice* zool. 'głowonogi, Oegopsidae (Architeuthis)' (Přír. slov.) i sła. *krakatica* 'sepia, mątwa' (Sławski SE III 51), a z pol. czes. w znaczeniu 'nowotwór w nozdrzach, polip' (Jungmann, Sławski SE III 51). ~

Derywat od zachowanego szczątkowo adi. *korkatъ* (por. ch./s. *krȁkat* 'długonogi; długi (np. o nogach)', 'rosochaty, widlasty' (RSAN), dial. *krȁkat* : *krakȁt* 'ts.' (Elezović Kos.-Met.) z suf. *-ica* substantywizującym przymiotniki. Pierwotne znaczenie 'wyróżniający się wieloma rozgałęzieniami, odnóżami'. Sławski SE III 51–52.

Zob. *korkъ* : *krokъ*. *T.K.*

korkoriti *korkorǫ* zach. i płd. : **korkorati** *korkorajǫ* : *korkorǫ* zach. 'gdakać, o kurach', 'glocire'

korkoriti: ~ pol. od XVI w. *krokorzyć* 'gdakać, kwokać', przen. 'gderać' (SP XVI IBL), dial. *krokorzyć* 'gdakać (o kurze)' (Karłowicz SGP), *krakorzić* 'ts.' (Kąś Orawa), *krakořić* też 'wydawać głos (o wronie)' (Górnowicz Malbork, Sychta Kociewie), czes. rzadkie *krakořiti krakořím* 'gdakać (o kurach)' (SSJČ), sła. od XVII w. *krákoriť krákorím* 'gdakać (o kurach)' (SSSJ, HSSJ), ekspr. 'paplać, gadać, plotkować (głównie o kobietach)' (SSSJ, Kálal), dial. w tych samych znaczeniach *krákoriť* (Ripka Dolnotrenč.), *kriakoriť*, *kräkorič* (SSN), *krakoriť* (Mihál, SMS XIX);

słe. dial. *kŕåkorėt* 'wydawać krótkie, przeciągłe dźwięki (np. o kurze)' (Gregorič Kostel), ch./s. dawne *kràkoriti krakorim* 'gdakać (o kurach)' (RJAZ: Belostenec), *kràkoriti -īm* też przen. 'mruczeć, marudzić, zrzędzić' (RSAN, RJAZ, RMat.), serb. dial. *крáкопи* 'gdakać (o kurach)', 'gderać, marudzić' (Dinić Timok). ~

korkorati: ~ pol. dawne i dial. *krokorać krokorzę* 'gdakać, kwokać', przen. 'paplać, gderać' (L., SW), także przen. 'chełpić, pysznić się' (SP XVI IBL), dial. *krokorać* (Karłowicz SGP), też *krakorać* 'gdakać' (SOWM), czes. *krákorati krákorám* : *krákořu* 'krakać; gdakać (o kurach)', 'brzydko śpiewać; głośno paplać' (Přír. slov., SSJČ), *krákorám* 'gdakać, krakać' (Jungmann), sła. od XVII w. dawne i dial. *krákorať* 'gdakać (o kurach)' (HSSJ), 'gadać, paplać, trajkotać' (Kálal), dial. w obu znaczeniach (SSN). ~

Por. czes. *krákor* 'głos gawronów, wron; brednie, gadanina' (Přír. slov., SSJČ).

Por. dial. wsch. z *ch* w miejsce *k* (oboczność w wyrazach dźwkn. częsta, por. np. *chrękati* : *krękati*): ros. *хорохóриться хорохóрюсь хорохóришься* 'nadymać się, pysznić się, chełpić się' (SRJ, SSRJ), brus. *хорохóрицьця* 'ts.' (Nosovič), z pierwiastkiem na stopniu redukcji por. ros. dial. *хорхóриться* 'puszyć się, pysznić się' (Slovarь volog. nar., Opyt) i *хорхóра* 'kura o nastroszonych piórach' (Dal, Slovarь volog. nar., Opyt).

Objaśniane jako oparte na ie. pierwiastku dźwkn. *ker-* : *kor-* z częstą w czasownikach onomatopeicznych reduplikacją (por. *bolboliti, bъrbъrati, gǫgъnati, bǫbъnati*). Por. też *krakati, krukati, krekati*, które mogą być oparte na tym samym pierwiastku. Najbliższe odpowiedniki ie.: lit. *karkti* 'gdakać, krakać'; dniem. *harken* 'chrząkać', niem. alem. *harchle* 'charczeć' (Holthausen VEWA 106). Podobnie zbudowane też stind. *karkati* 'śmiać się', *kharjati* 'skrzypieć', gr. *κόραξ* 'kruk; kormoran', łac. *cornīx* 'wrona', *corvus* 'kruk'. Inaczej Machek ES 231 widzący tu format *-or-* łączący się z dźwkn. *krak-*, co jest zwykłym sposobem powstawania czasowników dźwkn.

Berneker SEW I 621, Brückner SE 265, Pokorny IEW 567–572, Vasmer REW III 264, 266. *T.K.*

korkъ *korka* : **krokъ** *kroka* zach. i płd. 'noga', 'pes, crus'; 'ruch nogą; krok', 'passus, gressus'

korkъ: ~ pol. *krok -u* od XVI w. 'ruch nogi podczas chodzenia', 'długość jednego stąpnięcia', 'sposób chodzenia', 'rozstawienie nóg przy chodzeniu', 'miejsce w spodniach, gdzie schodzą się nogawki', przen. 'czyn, działanie, postępowanie', 'część wykonywanego procesu, faza, etap' (SJP PAN, SW, L., SP XVI IBL), dawne też 'miara długości równa krokowi dorosłego mężczyzny' (SW, L., SP XVI IBL), dial. w tych samych znaczeniach (Karłowicz SGP, SOWM, Szymczak Domaniewek, Brzeziński Krajna, Sychta Kociewie, Szewczyk Lachy Sądeckie, Kąś Orawa), kasz. *krok* 'krok', 'krocze' (Sychta SK, Lorentz PW, Ramułt), głuż. późne (może z czes.) *krok* 'krok; stąpnięcie' (Kral, Zeman, Jakubaš);

słe. *krâk* 'noga, zwykle długa', pl. 'tylne kończyny żaby', 'odnoga, część rozgałęzionego przedmiotu; odgałęzienie' (SSKJ, Pleteršnik), dial. *krak* 'tylna kończyna żaby' (Gregorič Kostel), chorw. *krâk* 'kończyna żaby lub części innych zwierząt

(ośmiornicy, raków itd.)', przen. 'coś wydłużonego, długiego', 'długa noga człowieka' (RHJ), dial. czakaw. 'odnoga' (Mahulja Omišalj), serb. dial. *крâк* 'skrzydło' (Bukumirić Metohija), 'wystająca część przedmiotu', 'odnoga, odgałęzienie', 'ludzka noga', 'tylna kończyna żaby' (RSJ, Vuk), czrng. *kra'k* 'noga' (SDZ LIV 453), *krâk* 'krok' (Stanić Uskoci, Njegoš), cs. **крakъ** 'krok' (Miklosich LP), bułg. *крак* 'noga, kończyna człowieka lub zwierzęcia', 'noga stołu lub innego mebla, podpórka' (RKBE, BTR, Gerov, też dial. Erkeč, Stojkov Banat), też 'miara wysokości równa długości kroku', 'część krosna' (RBE, BTR, RBKE), dial. *крак* 'część wozu; drewniana szprycha' (Erkeč, Stojkov Banat), 'metalowa część maszyny do szycia' (BDial. VII 70), maced. dial. *крак* 'noga; odnoga, odgałęzienie; odnoga rzeki' (RMJ);

rus.-cs. **крakъ** 'kończyna' (SRJ XI–XVII, Srezn.), ros. dial. *корóк* 'biodro człowieka', *корóк* : *кóрок* 'mięso z tylnej części ciała świni' (SRNG), w ukr. i brus. dial. *óкорок* 'ts.'. ~

krokъ: na tę formę mogą wskazywać kontynuanty pol. i łuż., zob. *korkъ*; wyłącznie z formy *krokъ* mogą być wyprowadzane: ~ czes. od pocz. XV w. *krok -u* (stczes. też *-a*) 'krok, ruch wykonywany przez człowieka albo zwierzę podczas chodzenia', 'chód; sposób chodzenia', rzadkie 'stopa; jednostka odległości' (Gebauer Sl., Přír. slov., SSJČ), sła. od XVII w. *krok -a* : *-u* 'ruch nogą, krok; robienie, zaczynanie czegoś', 'faza, etap' (SSJ, SSSJ, HSSJ, też dial. Kálal, SSN);

ch./s. zwykle pejorat. *krȏk -a* : *krȍk -a* 'kończyna, noga u człowieka' (RSAN), ch./s. poet. 'ruch nogi przy chodzeniu; krok' (RSJ, RMat., Njegoš), dial. *krók* 'krok' (Zlatković Pirot, Dinić Timok), czrng. *krȍk* 'krok' (Ćupić Zagarač, Stanić Uskoci, Đoković Nikšić);

ukr. *крок -y* 'ruch nogą w przód lub w bok w trakcie chodzenia', 'faza jakiegoś procesu' (SUM), dawne też 'krocze' (Żel.), brus. *крок -y* 'krok', 'tempo ruchu przy chodzie', 'działanie', 'etap działania' (TSBM), dial. 'miejsce styku nogawek spodni' (SPZB). ~

Z płd.słow. rum. *crac* 'noga', z czego ukr. dial. bukow. *крак* 'gałąź; odnoga rzeki' (Mat. Bukovyna), rusin. *крак* 'część korzenia rośliny, mniejszy korzeń; rodzaj wideł; noga' (SRNJ), i pol. dial. *krak* 'duża gałąź drzewa' (Greń, Krasowska Bukowina), pogard. pl. *kraki* 'o długich, niezgrabnych nogach' (Feleszko Bukowina).

Por. postacie wskazujące na pierwotne *korakъ*: słe. od XVI w. *kȏrak -a* 'ruch nogi przy chodzeniu' (SSKJ, Pleteršnik, Besedje 16 st.), ch./s. od XVI w. *kȍrāk* 'krok' (RJAZ, RSAN), być może też brus. dial. *корáк* 'krzywy korzeń', 'głąb kapusty' (Turaŭ) i ros. dial. czasownik ros. *корáчить*, refl. *корáчиться* 'chodzić na czworakach', 'posuwać się do tyłu' (Dal, SRNG).

Wyraz psł., ale etymologia niejasna. Niemożliwe jest nawet ustalenie pierwotnej formy. Dobrze poświadczona jest zarówno praforma *korkъ*, jak i *krokъ*, przy tym brak podstaw do decyzji, którą z nich kontynuują wyrazy pol. W grupie wsch.słow. obie postacie słabo poświadczone; zaliczanie tu *корóк* : *óкорок* 'szynka' niepewne. W wypadku praformy *krokъ* obecność kontynuantów w ukr. i brus. przy zupełnym ich braku w ros. każe podejrzewać pożyczkę z pol. Zwykle rekonstruowana jest też postać *korakъ*, poświadczona w płd.słow. i w wątpliwy sposób w brus. Może być też

wtórnym przekształceniem formy *krakъ*. Prapostać *krakъ*, na którą mógłby wskazywać materiał płd.słow., nie jest brana pod uwagę przez etymologów. Oboczność *korkъ* : *krokъ* nie ma paraleli na gruncie psł. Bańkowski ES I 820 sugeruje, że obie postacie mogą wywodzić się z odrębnych genetycznie źródeł, nie rozwija jednak tej koncepcji. Zauważa się też wyraźne zróżnicowanie semantyczne. W językach zach.słow. jest to 'ruch nogą w trakcie chodzenia', w płd.słow. sama 'noga'. Znaczenia te są ściśle z sobą związane, ale nie wiadomo, które z nich jest wcześniejsze, można się tu sugerować odpowiednikami pozasłow., które jednak nie są pewne.

Brak odpowiedników pozasłow. poza rzeczownikiem lit. *kárka* 'część świńskiej nogi', 'staw skokowy u konia', 'część nogi owada', który odpowiada formalnie (z innym rodzajem) psł. postaci *korkъ*. Zwykle łączone z ie. *(s)ker-* 'kręcić, obracać', 'wyginać, wykrzywiać', co semantycznie słabo uzasadnione.

Sławski SE III 121–122, ERHJ I 493, Snoj ES³ 343, Rejzek ČES² 346, ESSM XI 77–80, Bańkowski ES I 820. *M.J.*

korľь *korľa* 'władca', 'imperator'

~ pol. od XIV w. *król* : *krol* 'najwyższy zwierzchnik państwa, panujący, monarcha itd.' (SJP PAN), 'figura w grze: w kartach, w szachach' (SP XVI IBL), zool. 'ptak błotny, prawdopodobnie kropiatka, Porzana porzana' (SP XVI IBL), 'matka królowa pszczół lub mrówek' (SP XVI IBL), zool. 'królik, Lepus cuniculus' (Słownik stpol.), dawne i dial. także eufem. 'menstruacja': *król czerwony* (Lehr-Spławiński SJP, Brzeziński Krajna), dial. także 'ostatnia dolna część nogi bydlęcej' (Karłowicz SGP), 'główna belka pod pułapem' (MAGP I cz. 2, s. 19), *k'roľъ* 'poszycie dachu' (Słownik starowierców), kasz. *król* 'król', 'bękart, dziecko urodzone poza małżeństwem', 'menstruacja', 'pierwszy snop przywieziony do stodoły, przyozdobiony koroną z kłosów i wstęgami' (Sychta SK), dłuż. dawne *krol* 'król' (Muka) do XVII w., później wyparte pod wpływem głuż. przez zapożyczoną z czes. formę *kral*, głuż. forma rodzima tylko w NO z XVI w.: *Kroll*, *Krolh*, ale już w XIV w. NO *Kral* (Schuster-Šewc EW 662–663), z czes. *kral* 'król' (Kral, Jakubaš, Pfuhl, również w dial., np. Jentsch Rodewitz), też 'zwycięzca, bohater' (Trofimovič), červjeny *kral* 'menstruacja' (Kral), czes. od XIV w. *král* 'król', 'najważniejsza osoba w jakimś gronie' (Gebauer Sl., Přír. slov., też dial. np. Skulina Mor.-Slov), červený *král* 'menstruacja' (Skulina Mor.-Slov, Horečka Frenštát), sła. od XV w. *král* 'monarcha', też 'osoba lub istota wyróżniająca się w jakiejś dziedzinie' (HSSJ, SSJ), dial. *kráľ* 'król' (SSN);

słe. *králj* 'król' (SSKJ, Pleteršnik, też dial. Rigler Notr.), dial. *krâl* 'ts.' (Tominec Črni vrh), ch./s. od XVI w. *krâlj králja* 'najwyższy zwierzchnik państwa' (RJAZ: Belostenec, Vrančić, Stachowski Megiser, Daničić RSS, RSAN, RMat.), też chorw. dial. czakaw. *krãlj* (Moguš Senj), *kral* (Koschat Baumgarten), sztokaw. *krâlj* (Peić–Bačlija RBB), cs. **краль** 'król, monarcha' (Miklosich LP), bułg. *крал* 'król, monarcha' (RBE, RBKE), maced. *крал* 'król' (RMJ);

strus. **король короля** 'król' (Slovarь DRJ, SRJ XI–XVII, Srezn.), cerk. **краль** 'ts.' (Lunt Dict. Old Russ., SRJ XI–XVII, Srezn.), ros. *корóль* 'jeden z tytułów monarchy; osoba

nosząca ten tytuł' (SSRJ, też dial. SRNG), ukr. *корóлъ* 'głowa monarchii' (SUM, Hrinčenko, w stukr. cerk. **кралъ**, SSUM), brus. *карóль* 'monarcha; tytuł monarszy' (TSBM), w stbrus. od XVI w. też cerk. **кралъ** i pod wpływem polskim *кроль*, *круль* (HSBM). ~

Wyraz nienotowany w tekstach scs. (zob. Sadnik–Aitzetmüller HAT). Powszechnie uznaje się słuszność tezy Dobrovskiego o pochodzeniu zewnętrznym, mianowicie apelatywizacji nazwy własnej, imienia Karola Wielkiego, władcy Franków i cesarza rzymskiego, którego ziemie sąsiadowały z terenami Słowian zachodnich. Argumentami za tą propozycją są paralelne apelatywizacje, gdy imię własne wybitnego władcy lub wodza stawało się nazwą pospolitą: *cesarz* < *cěsarʼь* < goc. *kaisar* < łac. *caesar* – Gaius Julius Caesar; lit. *valdýmieras* 'władca' < strus. *Volodiměrъ* – Володимир Великий (Sławski SE III 154). Jako podstawę innowacji wskazuje się stwniem. formę imienia: *Karl*, *Kar(a)l*, na której oparty jest też wariant łac. *Carolus Maximus* 'Karol Wielki'. Do pożyczki musiało dojść w końcowym okresie działania procesu metatezy płynnych na terenach zamieszkałych przez Słowian zachodnich wchodzących w militarny kontakt z wojskami Karola Wielkiego. Pierwotnie do pożyczki doszło zapewne w grupie lechickiej, gdzie występują wariantywne formy efektów przestawki spółgłosek płynnych (por. *garχ* i *groχ*, *mårz* i *mróųz*) (Lehr-Spławiński, PF XII 44–53), choć wyraz nie jest poświadczony w tekstach połabskich (ze względu na bardzo ograniczony materiał połabski przeszkodę tę można jednak pominąć). Inną możliwością jest powstanie pożyczki na terenach środkowego Dunaju (SSS II 2, 525–526). Adaptacja pożyczki w dialektach płd. i wsch.słow. odbyła się zgodnie z zasadami przestawki płynnych. Kwestią otwartą pozostaje wyjaśnienie w wyrazach zaadaptowanych miękkiego tematu będącego innowacją słowiańską. Lehr-Spławiński l.c. wyjaśnia to tendencją języka połabskiego do zastępowania przy zapożyczeniach z niem. głosek niepalatalnych palatalnymi. Drugą możliwością jest adaptacja NO za pomocą formantu *-jь* pełniącego funkcję sufiksu strukturalnego, wspomagającego adaptację wyrazów obcych (Sławski SE I 80) lub funkcję dzierżawczą 'przynależący do Karola' (Lunt, Orbis Scriptus Festschrift 488). Za formą sufiksalną przemawiają też dowody z zakresu akcentuacji (por. ESSM XI 86). Na ten temat też Lehr-Spławiński l.c.

Nie wydaje się prawdopodobne poszukiwanie źródeł wyrazu w germ. *karl(az)* 'człowiek wolny' (tak np. Birkenmajer, JP XXIII 75–77). Również propozycja objaśnienia leksemu na gruncie słow. jako derywatu od *koriti* z suf. *-ľь* z pierwotnym znaczeniu 'ten, który korzy, upokarza' (Rudnicki, SO XIII 205–213) nie znajduje akceptacji (Sławski SE III 155, ESSM XI 86).

Lehr-Spławiński, PF XII 44–53, Sławski SE III 155, ESSM XI 86, ESJS 357. *A.Z.*

kormola 'bunt, powstanie', 'seditio'

~ dłuż. NM *Kromola*, por. też pol. NM *Kromolow*, stczes. *kramola* 'kłótnia, spór' (Gebauer Sl.), dziś tylko w NM *Kramola* i współrdzennych;

słe. *kramola* 'bunt, hałas; zgiełk' (według Pleteršnika z cs.), ch./s. *kramola* 'hałas, bunt' RJAZ); *крамола*: 'seditio' (Daničić RSS), scs. **крамола** 'zamieszki, bunt,

powstanie' (SJS, stąd cerkiewizmy: ros. dawne *крамола* 'bunt', ukr. *крамола* 'bunt; poglądy antypaństwowe', brus. *крамола* 'ts.'), bułg. *крамолà* 'sprzeczka, kłótnia', dawne 'bunt, zamieszki' (RBKE), dawne też 'hałas, zgiełk' (Gerov);

strus. **коромола** 'ts.' (Slovarь DRJ, Srezn.), SRJ XI–XVII: 'bunt, zamieszki; zamieszanie', 'oszustwo', prześladowanie'. ~

Por. czes. *kramol* m. (SSJČ);

sła. dawne *kramorenie* 'spór, kłótnia' (HSSJ: XVII w.).

Por. derywaty czasownikowe: stczes. *kremoliti sě -lĭu sě* 'kłócić się, spierać się' (Gebauer Sl.), cs. **крамолити** 'buntować, burzyć' (Miklosich LP), cs.-serb. *kramoliti kramolim* (RJAZ, Daničić RSS), bułg. dawne *крамолѝ -ѝш* 'ts.' (Duvernois, Gerov, RBKE), strus. **коромолити коромолю** 'spiskować', rus.-cs. **крамолити** 'upominać, strofować', **крамолитисѧ** 'kłócić się', słe. *kramljáti -âm* : *kramoljáti -âm* 'mówić; rozmawiać' (Pleteršnik), ukr. *крамáлувати крамáлю́ крамáлю́еш* 'spiskować', strus. **коромоловати коромолоую коромолоуѣть** 'ts.'.

Zapożyczone ze śrłac. *carmula* 'seditio' prawdopodobnie za pośrednictwem stbawar. *karmala* (Schwarz, ZslPh IV 362) lub śrłac. *carmula* (Miklosich EW 101). Z uwagi na literacki charakter poświadczeń i brak słowa w dialektach prasłowiańskość zapożyczenia budzi wątpliwości. W językach wsch.słow. rodzima forma z pełnogłosem zachowana w strus. i w ukr. derywacie *крамáлувати*. Na korzyść prasłowiańskości mogą ewentualnie przemawiać nazwy miejscowe pol. i dłuż., które mogły pierwotnie oznaczać miejsce powstania, buntu.

Przegląd etymologii podaje ESJS 357–358. O hipotezach objaśniających wyraz jako psł. krytycznie ESSM IX 342. *A.Z.*

kormyslo : **kormyslъ** wsch. 'drążek', 'pertica parva, bacillum'; 'drążek do noszenia ładunków zakładany na barki; nosidło', 'baculum ligneum ad portandum oneri in umeris apta'

kormyslo: ~ stros. **Коромысло** NO (Veselovskij Onomastikon, XV w., ok. Nowogrodu), ros. *коромы́сло* 'pałąkowaty drewniany drążek ze zwisającymi powrozami albo łańcuchami zakończonymi haczykami, ułatwiający transport wiader' (SSRJ), dial. 'kij, pałka używany do prania bielizny' (Kulikovskij Olonec), 'żerdź zabezpieczająca swobodne przemieszczanie się snopów na wozie w czasie transportu' (Podvysockij Arch.), 'drążek, część przyrządu do połowu ryb' (Myznikov Belomorьje), 'żuraw przy studni', 'dyszel pługa', 'zakrzywiony drążek, do którego przywiązuje się postronki brony', 'linka sterownicza, okrętowa' (SRNG), ukr. *корóмисло* 'koromysło', 'dźwignia wprawiająca w ruch języki małych dzwonków' (też dial. Hrinčenko), dial. poles. *корóмесло* 'tęcza' (Lysenko Polissja), brus. dial. *карóмысла* : *карóмісла* 'koromysło' (BMM IV 214: Homel, Jurčanka Mscisl.), także *карóмысло* 'drążek, do którego przymocowuje się postronki, jarzmo' (SPZB). ~

kormyslъ: ~ stros. od pocz. XVI w. **коромыслъ**, także **коромысєлъ** 'koromysło do noszenia wiader' (Srezn.), od XVII w. 'podstawowy element wagi, wahadło' (SRJ XI–XVII), także NO **Коромыслъ** (koniec XV w.), ros. dial. *коромы́сл* 'koromysło', 'kość

ramienna' (Dobrovolskij Smolensk, SRNG), także z uproszczeniem wygłosowego *-sl-* > *-s-* *коромы́с*; z wstawnym *-e-* *коро́мисел -сла* (SRNG), 'drążek u pługa' (SRNG: Briańsk), ukr. *коро́мисел -сла* (z wstawnym *-e-*, w dial. także *каро́мисел*) 'koromysło; dźwignia wprawiająca w ruch języki małych dzwonków' (Hrinčenko), dial. poles. 'żerdź, drążek, do których mocuje się postronki' (Lysenko Polissja), brus. dial. *каро́мысел* 'koromysło' (SPZB). ~

Na postać *kormysl̓ъ* m. (z wtórnym przesunięciem do deklinacji na *-jo* i wstawnym *-e-* w części sufiksalnej) wskazuje ros. dial. sarat. *коро́мысель -ля* 'koromysło' (SRNG).

Z wsch.słow.: pol. *koromysło* : *koromysł*, także w innych zniekształconych postaciach (Karłowicz SGP).

Etymologia niepewna. Zdaniem Sławskiego SP II 225 może stare nomen instrumenti z suf. *-yslo* : *-yslъ* (o suf. *-lъ*, *-(s)lo* zob. I 103–104), w etymologicznym związku z formacjami ze zredukowanym wokalizmem pierwiastka: *kr̨ma* (zob.). i psł. zach. *čr̓́myslo* (zob.). Trubačev poddaje w wątpliwość to rozwiązanie i opowiada się za pierwotną formą *kr̨mysl̓ъ* w bliskim związku z *čr̓́myslo* (Etim. 1972, 37–38). Wymaga to założenia o wtórnym charakterze formy z pełnogłosem *kormyslo* (por. ros. *верев-ка* – zamiast oczekiwanego *вервка* < psł. *vr̓v-*, *vr̓vьka*, strus. **столобъ** – obok regularnego **столбъ** < psł. *stl̥bъ*).

Sławski SE II 491–492, Trubačev, Ètim. 1972, 35–41, Popowska-Taborska, SlOr XVII 369–370 (przedruk: Popowska-Taborska Szkice 171–173), ESSM IV 149 i XIII 228–229, Hinze, ZS XVII 19–24, SEK I 224–225 (s.v. *čârmëslë*), ESBM IV 263, ESUM III 40. *B.O.*

korsta 'ropny wyprysk na skórze, pojawiający się zwłaszcza przy chorobach zakaźnych', 'zaschnięty ślad po wysypce na skórze', 'pusula', pl. *korsty* 'choroba skórna, np. świerzb albo parchy', 'cutis morbus'

~ pol. od XV w. *krosta* 'ropny wyprysk na skórze' (SJP PAN), 'chorobliwy wyprysk na skórze ludzi i zwierząt' (Słownik stpol.), 'wyprysk skóry (też wewnętrzny)', 'choroba objawiająca się wypryskami, np. ospa, świerzb' (SP XVI IBL), 'mała nabrzmiała plamka na ciele, rodzaj wysypki' (SWil.), powszechne w dial. (np. SOWM, Brzeziński Krajna, Dejna RKJŁ XXIII 255, Szewczyk Lachy Sądeckie, Kutyba Lasowiacy), 'pryszcz na twarzy' (Łomnicka-Dulak Piwniczna), plt. *krosty* 'ospa' (SGMłp), *krosti* (Sychta Kociewie), čorne *krosty* 'ospa czarna' (AJŚ IV cz. 2 42, m. 653), 'choroba zakaźna' (też w formie *chrosta*), 'świerzb', też 'paździerze odpadające przy międleniu konopi i lnu' (Karłowicz SGP), też 'strup na gojącej się ranie' (Brzeziński Krajna), 'gruczoł śluzowy na skórze ropuchy' (SOWM), (pod wpływem pol. też czes. dial. *chrosta* 'krosta', Dejna Kuców), kasz. *krostə krostów* pl. 'wysypka; świerzb' (Lorentz PW), rzadko w sg. (Sychta SK), stczes. od XV w. wyjątkowe *krásta* (Novák SlHus, jako plt. *krásty*) 'strupy, parch, liszaj' (Gebauer Sl.: v čes. *krast* již v době stare zřídka se vyskýtá, obyčejně bývá *chrast-*), później tylko w formie *chrásta* (Jungmann, SSJČ), tak też w dial. moraw. *chrásta* 'świerzb' (Hruška DSCh), śląsk. i moraw. pl. *chrasty* 'parchy; rodzaj choroby skórnej' (Kellner VN, Bartoš DSM), sła. dawne z XVII i XVIII w.

krasta 'pryszcz, krostka, pęcherzyk' (HSSJ), dziś tylko *chrasta* 'zaschnięta krew na gojącej się ranie, strup' (SSSJ, też dial. SSN), w dial. częściowo zachowane *krasta* (Orlovský Gemer, Roman Kokava, Stanislav Liptov, SSN);

słe. od XVI w. *krásta* 'strup' (Pleteršnik), gnojne *kraste* (SSKJ), dawne *krazta* 'świerzb' (Stachowski Megiser), dial. *krasta* strup' (Gregorič Kostel), 'świerzb', 'grzybicza choroba skóry, parchy' (Karničar Obir), 'ropucha', 'brodawka' (Hirtz RNZN), ch./s. *krȁsta* 'strup' (RJAZ, Anić RHJ, RSJ), pl. *krȁste* 'ospa' (RJAZ, RSAN, RMat.), też inne choroby objawiające się krostami: 'trąd', 'świerzb' (RJAZ), 'wyprysk, krosta', 'strup' (Vuk), chorw. powszechne w dial. (Blažeka–Rob Mursko Sr., Jurišić Vrgada), też 'świerzb, parchy' (ČDL), 'pryszcz, krosta' (Palkovits Burgenland), 'zajady' (Koschat Baumgarten), 'bąbel' (Kalsbeek Orbanići, Večenaj–Lončarić Gola), serb. dial. *krȁsta* (Reč. Vojvodine, SDZ XXXV 63: Banat, SDZ XXX 160: Banat), czrng. pl. *krȁste* 'krosty przy ospie albo chorobie skóry' (Ćupić Zagarač), scs. **крастꙑ** 'strup (przy trądzie)', 'parchy' (Sadnik–Aitzetmüller HAT, SS X–XI, SJS: Euch.), bułg. *кра̀стма* 'zaraźliwa choroba połączona z silnym świądem, świerzb' (BTR, Gerov), 'grzybicza choroba owłosionej skóry, parchy' (BTR), dial. *кра̀стма* 'choroba zakaźna ludzi albo zwierząt' (BDial. III 93, BDial. III 233, Płd. Rodopy), 'choroba skórna objawiająca się wysypką i krostami' (BDial. VII 70), 'zakaźna choroba skóry, np. u świń' (Stojkov Banat), maced. *крастa* 'krosta, strup', 'parchy', 'świerzb' (RMJ), dial. 'zakaźna choroba skóry' (BDial. VIII 256: Kostur);

ros. *коро́ста* 'ropna wysypka na skórze spowodowana świerzbem' (TSRJ, Dal), dial. 'świerzb' (Mirtov Don., Manaenkova SRGB), też w innych wtórnych znaczeniach, np. 'pęknięcia na skórze rąk i nóg pojawiające się podczas zimnej albo wilgotnej pogody', 'skorupa tworząca się na wyschniętych glinianych powierzchniach' (SRNG), ukr. *коро́ста* 'zaraźliwa choroba skóry ludzi i zwierząt, świerzb' (SUM), też 'parchy' (Żel.), też dial. 'swędząca wysypka' (Cechosz-Felczyk Podole), pl. *korósty* 'świerzb, choroba podczas której na skórze robią się swędzące krostki' (Paryl Lwow., Paryl Tarnopol.), brus. *карóста* 'choroba skóry ludzi i zwierząt objawiająca się silnym swędzeniem i ropną wysypką, świerzb' (TSBM), dawne 'krosta' (HSBM). ~

Por. też stczes. *krast -a* : *-u* i *krast krasti* (wszystkie postaci również z nagłosowym *ch-*, Gebauer Sl.), chorw. dial. kajkaw. *krost* 'krosta' (Belović–Blažeka S. Đurđe), bułg. dial. *кра̀стъ* 'choroba skóry, scabies' (BDial. IV 207), 'choroba zakaźna ludzi albo zwierząt', maced. dial. *кра̀стъ* (BDial. VI 45: zach. Tracja);

2. NM *Krostno* (XIII–XVI w.), później *Krosno* i w formie deminutywnej *Krościenko*, co może wskazywać na przeniesienie nazwy na nierówności terenu (Bańkowski ES I 822).

3. połab. *chorstvoj* pl. 'krosty, parchy, świerzb' (Polański SE 195), por. ros. dial. *коро́ства* wskazujące na psł. (poza tym nie zaświadczone) *korstva*.

Etymologia niejasna. Najczęściej łączone z bałt. czasownikami: lit. *karšti* 'czochrać', 'międlić, skubać wełnę, len', łot. *kàrst* 'czesać wełnę, gręplować' (Bezlaj ES II 83, Králik SESS 223). W tym wypadku najbliższą podstawą psł. byłyby *čę́sati* : *čę́chati* 'silnie pocierać, drapać, czochrać' (zob.), czyli ekspresywne derywaty od *čerti* *čьrǫ*

'ciąć, oddzielać; obdzierać korę z drzew', por. też niem. *harsch* 'szorstki, chropawy'. Wszystkie oparte na ie. *kers-* 'ciąć, rżnąć', co jest rozszerzeniem ie. *(s)ker-* w tym samym znaczeniu (Varbot, Etim. 1971, 7–8). Przy założeniu, że pierwotnym znaczeniem czasowników bałtyckich jest 'czochrać, drapać', zestawienie wydaje się przekonujące. Według ESSM XI 94–95 genezie dewerbalnej przeczy akcentuacja (intonacja akutowa *kórsta*). Tam też o możliwości derywacji od *kora* (zob.), z suf. *-sta*.

Varbot, Etim. 1971, 7–8, Varbot Issl. 342–343, ESSM XI 94–95, Bezlaj ES II 83, Králik SESS 223, Sławski SE III 141. *M.J.*

korstavъ *korstava korstavo* 'mający krosty, pokryty krostami', 'scabiosus', **korstava žaba** 'ropucha', 'bufo'

~ pol. dawne od XV w. *krostawy* 'pokryty krostami, strupami' (Słownik stpol., SP XVI IBL, L., SWil., w SW jako dawne), dial. *krostawo żaba* 'ropucha' (Milerski Zach.-cieszyn., być może przejęte z gwar morawskich z adaptacją do polskiej fonetyki, jednak inaczej Basaj, Siatkowski, SFPS VIII 10), czes. dawne *chrastavý* 'ostry, szorstki', 'parszywy, liszajowaty' (Jungmann, SSJČ), *chrastavá žába* 'ropucha' (SSJČ), dial. 'pokryty krostami': *chrastavy* gzycht (Kellner VN), 'szorstki, o rękach' (Steuer Baborów), 'zgniły, np. o ziemniakach' (Kubin Kládsko), moraw. *chrastavá žába* 'ropucha' (Lamprecht Opava, Kazmíř Valašsko, Sochová Lašsko, Bartoš DSM), też w gwarach czeskich (Kubin Kládsko), sła. dawne z XVIII w. *krastawy* 'pokryty wypryskami' (HSSJ), później *chrastavý* 'pokryty strupami' (SSSJ), dziś tylko dial. *krastaví* 'ts.' (Orlovský Gemer, SSN: spiskie) obok *chrastavý* (też o owocach mających brunatne zgrubienia na skórce) (SSN), *chrastava žaba* 'ropucha' (SSN);

słe. *krástav* 'mający strupy', 'mający parchy': *krastava* ovca (Pleteršnik, SSKJ), 'o owocach z naroślami na skórce': *krastava* jabolka (SSKJ), 'parszywy' (Megiser 1592; Megiser 1603), dial. *krastav* 'pokryty brodawkami', 'ziarnisty' (Hirtz RNZN), ch./s. *krȁstav* (*krȁstavī*) 'pokryty strupami' (Anić RHJ), 'ospowaty' (RSAN, RMat.), gušterica *krȁstava*, *krȁstava žȁba* (RJAZ), chorw. dial. czakaw. *krãstov* (ČDL), *krastav* (Moguš Senj), 'pokryty pryszczami, krostami; strupiasty, parszywy' (Palkovits Burgenland), *krástaf* 'brudny' (Večenaj–Lončarić Gola), serb. dial. 'mający strupy; chory na chorobę objawiającą się krostami' (Reč. Vojvodine), 'mający krosty; świerzb' (Ćupić Zagarač), też o ropusze: *krȁstava žȁba* (SDZ XXXV 63: Banat), cs. **кръставъ** 'cierpiący na świerzb' (Miklosich LP), bułg. *крàстав* 'chory na świerzb', 'mający parchy': *краставо* марае (BTR, Gerov), dial. *крàстаф* 'chory na chorobę objawiającą się wysypką i krostami', 'z nierówną skórką, np. o ziemniaku' (BDial. III 93, BDial. III 233), *крàстоф* 'chory na krosty' (BDial. 187), *крàстах* (Erkeč), *крàстава жаба* 'ropucha' (Rodop.Sb. V), subst. *крастава* 'koza' (BDial. VII 221: zach. rupskie), maced. *крастав* 'chory na świerzb', 'z parchami', *крастава жаба* 'ropucha' (RMJ), dial. *крàстъф* (BDial. VI 45: zach. Tracja);

strus. i rus.-cs. **короставыи** 'pokryty krostami, strupami', 'mający parchy' (Slovarь DRJ, SRJ XI–XVII, Miklosich LP: **коростава овца**), ros. dziś tylko NO *Короставый*, ukr. *коростявий* 'chory na świerzb' (SUM, Żel.), *короставий* 'ts.', też 'szorstki, o twardej

powierzchni' (Hrinčenko), brus. *карóставы* 'związany ze świerzbem, powodujący świerzb': *карóставы* клешч (TSBLM). ~

Por. pol. NO *Krostawiec* już w XII w.;

2. głuż. NM *Krostaua* = *Crostau* (Jentsch Rodewitz) od XV w., które jednak ze względów semantycznych raczej od *chrost* 'krzew' (Eichler SlO II 91);

3. ros. dawne i dial. *корóстовый* 'związany ze świerzbem' (Dal).

Derywat od *korsta* (zob.) z suf. *-avъ*. *M.J.*

kortiti 'czynić coś krótszym, o przedmiotach lub czasie', 'brevius facere, de rebus sive tempore'; refl. **kortiti sę**

~ pol. dawne z XVI–XVIII w. *krocić* 'zmniejszać coś, przede wszystkim czas trwania' (SP XVI IBL, L.), współcześnie pot. i rzadkie *krócić* 'skracać' (WSJP), dial. *krócić* 'karczować' (Zborowski Zakopane), 'mało dawać przy kupnie', kasz. *krocec* 'czynić krótszym' (Lorentz PW), czes. od XIV w. *krátiti -cu* 'skracać, czynić krótszym', 'doprowadzać do wcześniejszego końca', 'zmniejszać intensywność' (Gebauer Sl., MSSČ, Přír. slov., SSJČ), sła. od XVI w. *krátiť -ti* 'zmniejszać długość', 'zmniejszać czas trwania', 'umniejszać, ograniczać; pozbawiać', też dial. *krátiť* 'ts.' (SSN);

słe. od XVI w. *krátiti* 'skracać, czynić krótszym', 'uszczuplać, powodować, że jest czegoś mniej' (Besedje 16. st., Pleteršnik, SSKJ, też dial. Novak Prekmur, Tominec Črni vrh), ch./s. od XVI w. *krátiti* 'powodować, że coś staje się krótsze'; w dosłownym znaczeniu tylko o czasie 'zmniejszać się, ubywać' (RJAZ, Mikalja, Vuk, RSAN, RMat.), chorw. dial. *krátit* 'odejmować czemuś długość, wielkość' (DevinNuovSelo, Sekulić Bačk., Večenaj–Lončarić Gola), serb. dial. *крáтит* 'ts.' (Bukumirić Metohija, Zlatković Pirot), cs. tylko prefig. perf. **съкрáтити съкрáтѧ съкрáтиши** 'skrócić' (SJS), bułg. dawne i dial. *крàт'ъ* 'kończyć' (Gerov, BDial. III 93, Płd. Rodopy), *кратим* 'oddzielać siłą' (Umlenski Kjustendil), maced. *крати* 'skracać' (RMJ);

ros. *коротúть корочý коротúшь* 'czynić krótszym, skracać' (SSRJ), ukr. *коротúти корочý коротúш* 'skracać' (Hrinčenko, Żel, SUM), też dial. *коротúти* : *корóутити* 'ts.' (KDO, Sl. Karpat.-ukr.), brus. od XVII w. *караціць карачý карóціш* 'czynić krótszym, skracać' (TSBM, HSBM, Nosovič). ~

Refl. ***kortiti sę***: ~ pol. dawne *krocić się* 'stawać się krótszym; przemijać' (SP XVI IBL, L.), dial. *krócić się* 'o czasie, upływać' (Karłowicz SGP), czes. *krátiti -cu se* 'stawać się krótszym', przen. '(o pamięci) słabnąć, psuć się' (Přír. slov., SSJČ), dawne i dial. *krátiti se* 'skracać się (o czasie)' (ESSČ, Králík Kelč), sła. od XVIII w. *krátiť sa* 'stawać się krótszym' (SSJ, SSSJ, HSSJ), też dial. *krátiť, krátiť sa* 'ts.' (SSN);

słe. od XVI w. *kratiti se* 'stawać się krótszym' (Besedje 16. st., Pleteršnik, SSKJ), ch./s. *krátiti se* 'stawać się krótszym, skracać się' (RJAZ, Mikalja, Vuk, RSAN, RMat.), bułg. dawne i dial. *крàти се, крàт'ъ сѫ* 'kończyć się' (Gerov, BDial. III 93, Płd. Rodopy), maced. dial. *кратам се* 'kończyć się' (BDial. V 230 i BDial. VI 45: zach. Tracja);

ukr. *коротúтися корочýся коротúшся* 'stawać się krótszym' (Hrinčenko, Żel, SUM), brus. dawne *коротитися* 'stać się krótszym' (HSBM). ~

Por. z innym suf. ros. dial. *kopomámь* 'skracać, czynić krótszym', *kopomámьcя* 'skracać się; przemijać, zbliżać się ku końcowi' (SRNG), ukr. dawne *kopomámu* 'ts.' (Bilećkyj Nosenko, Slovnik Ševčenka).

Czasownik na *-iti* od *kortь* : *kortъ*, zob. też *kortъkъ*. *B.R.-Ż.*

kortъkъ *kortъka kortъko* 'małej długości', 'trwający niedługo', 'brevis', adv. **kortъko**

~ pol. od XV w. *krótki* 'mający małą długość, trwający niedługo', 'zwięzły', też przen. 'mały, słaby o pojęciach abstrakcyjnych': *krótka* pamięć (WSJP, L.), stpol. *krotki, krotek* 'zawierający niewiele jednostek wymiaru linearnego, czasowego i in., niedługi', 'zwięzły' (Słownik stpol., SP XVI IBL, L.), też dial. *krótki* 'ts.' (Karłowicz SGP, Szymczak Domaniewek, SOWM, Szewczyk Lachy Sądeckie, Olesch Sankt Annaberg, Dejna RKJŁ XIII 258), kasz. *krótk'i* 'niedługi (w przestrzeni i czasie', 'niedaleki', 'o potrawach: gęsty, w odróżnieniu od *długi* w znaczeniu rzadki' (Lorentz SlW, Lorentz PW, Sychta SK), połab. *kortě* 'krótki' (Polański–Sehnert, Polański SE 275), dłuż. *krotki* 'niedługi o rzeczach i czasie' (Muka, Starosta, Zwar, Švjela), głuż. *krótki* 'niedługi' (Pfuhl), czes. od XIV w. *krátký* 'małej długości', 'słaby, ograniczony, niewystarczający', 'krótkotrwały' (SSJČ, Přir. slov., Gebauer Sl, Šimek, Novák SlHus), też dial. *krátký, krátkyj, kratkej* 'ts.' (Kubín Kladsko, Hruška DSCh, Dejna Kuców), sła. *krátky* 'małej długości', 'trwający niedługo', 'mający mały zasięg', 'niskiego wzrostu' (SSJ, SSSJ), stsła. od XV w. *krátky* 'ts.' (HSSJ), też dial. 'małej długości', 'niedługiego trwania' (SSN);

słe. od XVI w. *krátek* -tka 'małej długości', 'ograniczony pod względem wielkości, skoncentrowany', 'zajmujący mało czasu' (Besedje 16. st., Pleteršnik, SSKJ), też dial. *krátek* 'ts.' (Novak Prekmur, Kenda-Jež Kanal, Gregorič Kostel), ch./s. od XVI w. *kratak -tka -tko* : *kratki -tka, -tko* (*kr̀ätak, krátak*) 'krótki, małej długości, o miejscu i czasie', 'niskiego wzrostu', 'mały, słaby o pojęciach abstrakcyjnych' (RJAZ, Mikalja, Vuk, RSAN, RMat), dial. chorw. *krõtak, krátak* 'niemający wystarczającej długości' (DevinNuovSelo, Palkovits Burgenland, ČDL, Sekulić Bačk.), dial. serb. *крáтак* 'ts.' (Elezović Kos.-Met., Bukumirić Metohija, Zlatković Pirot), cs. **кратъкъ** 'krótki, zwięzły' (Miklosich LP, SJS), bułg. *крáтък -тка -тко* 'krótkotrwały', 'zwięzły, pokrótce ujęty', 'niedługi pod względem rozmiaru' (RBE, BTR, Gerov, Rečnik Botev), też dial. *крáтък* 'ts.' (Mladenov Vidin), maced. *краток* 'mały pod względem długości', 'zwięzły' (RMJ);

strus. od XIV w. **коротъкыи** 'niedługi', 'niedługo trwający' (Slovarь DRJ), 'zwięzły' (SRJ XI–XVII, Srezn.), ros. *корóткий -ая -ое* 'krótki, mały, niewysoki, mały pod względem długości, krótki pod względem czasu', 'niewystarczający', też 'bliski, przyjacielski', 'niedostateczny, niewystarczający, ograniczony' (Dal, Filin Proisch., SSRJ), też dial. *корóткu* 'krótki, krótkotrwający, niewystarczający' (SRNG, Slovarь Severa), ukr. *корóткий -а -е* 'krótki', 'krótko trwający' (Hrinčenko, Žel., SUM), stukr. od XV w. **коротъкии** 'ts.' (SSUM), dawne *коротъкuu* 'nietrwały; niedługi' (Slovnik Ševčenka), też dial. *корóткий* 'krótki' (Onyškevyč Bojk., Šylo Naddniestr., Sl. Karpat.-ukr.), brus. od XV w. *каротькі* 'krótki', 'krótko trwający' (TSBM), 'małej długości, niewielki,

mały', 'zwięzły, lakoniczny' (HSBM), też dial. *карóтки, коротóкъ* 'ts.' (SPZB, Nosovič, Bjalьkevič Mohylew, Šaternik Červ.). ~

Psł. *kortъkъ* kontynuuje dawny przymiotnik o temacie na *-u-*: *kortu-* (zachowany w starych derywatach i w komparatiwie *kortьjь*, por. pol. *krótszy*). Dokładny odpowiednik: lit. *kartùs* 'gorzki', por. też stind. *kaṭú-* 'ostry, gryzący' (< *kṛt-u-*) (krytycznie o tym ESSM XI 102), łac. *curtus* 'skrócony, obcięty' (< *kṛt-ó-*). Wszystkie od ie. *(s)ker-t-* należącego do pierwiastka *(s)ker-* 'ciąć, odcinać'. Pierwotne znaczenie psł. *kortъkъ* 'obcięty, krótko odcięty, skrócony', a stąd 'krótki, mały'. Według ESSM XI 102 pochodna rdzenia czasownika *kert-* (por. lit. *kir̃sti*, *kertù* 'odciąć'), czyli od formy z samogłoską rdzenną *-o- kortъ*. *Kortъ*, wyabstrahowane z *kortъkъ*, jest etymologicznie identyczne z *kortъ* 'raz, razy' (zob. *kortь* : *kortъ*) 'cios' < 'tnący cios', a znaczenie 'krótki' rozwinęło się z 'odcięty'. Taka tożsamość i informacja, że *kortъ* 'raz, razy' ma samogłoskę rdzenną *-o-* wystarczy, aby rozważyć etymologicznie identyczne *kortъ* w *kortъkъ* jako podstawę na *-o-*. Zdaniem Machka ES² 290 nie można rozdzielić od irl. *garit*, *gairit*, por. *gairid* 'krótki', z czym nie zgadza się ESSM XI 101 z powodu oparcia tylko na danych semantycznych.

Sławski SE III 159, ESSM XI 101, Boryś SE 263, Berneker SEW I 576–576, Trautmann BSW 131, Brückner SE 270–271, Vasmer REW I 633, Machek ES 233, Pokorny IEW 941–942, ESUM III 42. *B.R.-Ż.*

kortь : kortъ 'razy': wyraża ilość powtórzeń samodzielnie lub jako człon przysłówków złożonych odnoszących się do częstotliwości'

~ pol. *-kroć* w złożeniach z liczebnikiem, zaimkiem, przysłówkiem: *trzykroć*, *ilekroć*, stpol. od XIV w. *-kroć*: w złożeniach z liczebnikami: *dwójckroć*, *dziewięćkroć*, *pięćkroć*, *siedemdziesiątkroć*, *stokroć*; z przysłówkiem, zaimkiem: *częstokroć*, *ilekroć*, *ilkokroć*, *kilekroć*, *kilkokolikroć*, *kilkokroć*, *niewielekroć*, *tylakroć*, *tylkokroć*, *wielekroć*, *wielkokroć*, *wtorekroć* (Słownik stpol., SP XVI IBL), czasem *kroć* w pisowni rozdzielnej jako osobny wyraz (L.), pol. od XVIII w. *krocie* 'bardzo duża ilość czegoś, zwłaszcza pieniędzy' (WSJP, L.), też dial. *kroć* 'sto', *kroc* (Karłowicz SGP), kasz. *kroc* 'raz' (Lorentz PW), dłuż. *krot* '-kroć, razy' tylko w połączeniu z liczebnikiem: dwa *krot*, tśi *krot* (Muka, Starosta, Zwar, Świela), głuż. *-kroć*, *króć* (nieodmienny rzecz. m. i f.) 'raz': *jónkróć* 'jeden raz', tón *króć* 'tym razem' (Pfuhl), czes. *-krát* 'razy': *desettisíckrát*, *dvěstěkrát*, *kolikrát*, *mnohokrát* (Přir. slov.), stczes. od XV w. *-krát* 'raz': *jednokrát*, *jednúkrát*, *častokrát*, *něokliko-krát*, *něokolik-krát*, *něokolikrát* (Gebauer Sl.), *krát* też jako rzeczownik odmienny: na druhý *krát*, jednim *krátem*, dvema *kráty* : dvojim *krátem* (ESSČ, Jungmann), też dial. *krát'*, *krat*, *-krat* 'ts.' (Kazmíř Valašsko, Dejna Kuców, Králík Kelč 13, 97) i n.m. *Kraty* (Profous MJČ II 374), sła. od XVI w. *-krát* '-kroć, razy w liczebnikach złożonych': *dvakrát*, *trikrát*, *päťkrát*, *koľkokrát*, *veľakrát* (SSJ), dawne też *jedenkráte* (HSSJ), też dial. *mnohokrát* (SSN);

słe. od XVI w., dziś przestarz. *krât*, *kràt* 'razy; wyraża liczbę powtórzeń', 'współcześnie w matematyce wyraża mnożenie': prvo *krat*, zadnjo *krat*; do tretje *krati* (Besedje 16. st., Pleteršnik, SSKJ), też dial. *krat* (Novak Prekmur, Tominec Črni vrh,

Gregorič Kostel), ch./s. od XV w. *krâm* m. i od XVII w. ż. 'razy - samodzielnie i w liczebnikach złożonych – -kroć': jedan *krat*, dwa *krata*, *dvakrat*, dvoje *krat*, koliko *krat*, vele *krat*, često *krat* (RJAZ, RMat., RSAN), dial. *krat* 'ts.' (Večenaj–Lončarić Gola, Palkovits Burgenland), scs. **кратъ крата** 'raz': **дъва кратъı**, **пѧть кратъı** (Sadnik–Aitzetmüller HAT, SR BAN), bułg. dial. *kràma* 'koniec' (BDial. I 100: Strandża), maced. dial. *крат*, *крата* 'część arszyna – dawnej ros. jednostki długości równa 2 cm' (MJ II 7, 1951, 166). ~

Brak kontynuantów psł. *kortь* w językach wsch.słow. wynika z obecnych w nich wczesnych zapożyczeń z cs. **кратъ**. W ukr. dial. *-krot* : *-krotь* i brus. *króсь* z polskiego (ESUM III 105, Sławski SE III 117).

Psł. *kortь* f. : *kortъ* m. 'raz', z odpowiednikami lub pokrewnymi wyrazami w bałt.: lit. *kařtas* 'raz', *kartà* 'rząd, szereg, kolejność', *kártis* 'długi rząd, szereg', łot. *kârta* 'warstwa, kolejność, rząd; słój drzewa; raz'. Z apofonią należą tu identyczne znaczeniowo: stind. *-kr̥t* w *sa-kr̥t* 'jeden raz', awest. *ha-kərət̰* 'ts.', stind. *kr̥tvah* ‚raz', pierwotnie samodzielne, później tylko w złożeniach. Wszystkie te wyrazy od ie. *(s)ker-t-* 'ciąć, odcinać' z przyr. *-ь* : *-ъ* i z właściwą archaicznym rzeczownikom dewerbalnym wymianą rdzennego *e* : *o*, psł. *čьrǫ čьrsti* 'wycinać bruzdę', por. lit. *kertù kir̃sti* 'ciąć, siekać'. Pierwotne znaczenie 'cięcie, raz', podobnie jak w synonimicznym, odczasownikowym psł. *razъ* : *řezati*. Machek ES² 290 uważa, że synonim *raz* < *rězati* pozwala sądzić, że liczeniu pierwotnie towarzyszyły nacięcia na kiju.

Sławski SE III 117, Boryś SE 260, Berneker SEW I 576, Brückner SE 267–268, Trautmann BSW 130–131, Fraenkel LEW 258, Machek ES 232–233, Vasmer REW I 657, ESSM XI 99, ESBM IV 277, Pokorny IEW 941–942. *B.R.-Ż.*

korva 'krowa', 'vacca'

~ pol. *krova* (Słownik stpol. Mącz., Bart. pol.-łac., SP XVI IBL, Słownik Kochanowskiego), *krowa*, *krowa* cielna, *krowa* jałowa (powszechne w dial. np. Ondrusz, ok. Żywca, SGŚC, Kucała PSM, Gruchmanowa Kramska, Górnowicz Malbork, Maciejewski Chełm.-dobrz.), doi̯no *krova* (Szymczak Domaniewek), też 'samica jelenia' (SOWM), kasz. *krova* 'krowa' (Sychta SK), połab. *korvo* (Polański SE 276, Polański–Sehnert), dłuż. *krowa* 'krowa' (Muka), głuż. *kruwa* 'krowa' (Jakubaš, Pfuhl, Kral), dial. *krova* (Schroeder Schleife), czes. od XIV w. *kráva* 'krowa' (Flajšhans Klaret, Gebauer Sl., Jungmann, SSJČ, też dial. np. Haller Podřipsko, Horečka Frenštát, Bělič Dol., Skulina Mor.-slov.), sła. od XV w. *krava* (SSJ, HSSJ, Ryšánek Žil. kn.), też dial. (Diss. Slav., Ripka Dolnotrenč., Matejčík Novohrad, Habovštiak Orava: też *kráva*, SSN);

słe. *kráva* 'krowa' (Pleteršnik, SSKJ), ch./s. *krȁva* 'krowa', też 'biedronka, Coccinella septempunctata', 'rodzaj muszki', bot. 'Agnimonia eupatoria' (RJAZ, RSAN), scs. **крава** 'krowa', bułg. *крàва* 'krowa', też 'rodzaj rośliny, ostu' (Mladenov BTR, RBKE też dial. (Stojkov Banat), też 'rodzaj rośliny, ostu' (Mladenov BTR, RBKE), maced. *крава* 'krowa' *крава* јалова, стелна (też dial. Vidoeski Kumanovo);

strus. i rus.-cs. **крава** 'krowa' (Slovarь DRJ, Srezn.), ros. *корóва* 'krowa' (też dial., SRNG), 'sieć do łowienia semgi' (Sl. staroobrjad. Zabajkalьa), ukr. od XV w. *коровá* (SUM,

też dawne: SSUM, Żel., Hrinčenko, Smal-Stockyj NSPU), dial. *коровá* 'ts.' (Žytecьkyj Narys, Onyškevyč Bojk, Janów SH, też *корóва* z akcentem pod wpływem polskim: AG-Bojk, Stieber AJŁemk), brus. *карóва* 'krowa' (TSBM, Sloŭnik Skaryny, HSBM: *корова*, w XVI w. też cerk. *крава*), też dial. (Scjaškovič Grodno, Sloŭnik Sennenščyny, Šaternik Červ., SPZB: też *корóва*), дойная *карóва* (Jurčanka Slovazl.), пад *карóву* 'doić krowę': ідзі пат *карову* (Sloŭnik Sennenščyny, Nar. slova 271), *корова* (Bjalьkevič Mohylew). ~

Najprawdopodobniej derywat od szczątkowo zachowanego *korvъ* (zob.), zapewne jeszcze w okresie bsł. Dokładny odpowiednik, także pod względem akcentowym, w lit. *kárvė* 'krowa'. O stosunkach akcentowych zob. Sławski SE III 146 za Kuryłowicz Acc. 185. *B.Cz.-Sz.*

korvъ *korva* 'wół', 'bos'

~ pol. dawne od XVI do XVIII w. *karw* 'wół, szczególnie stary, leniwy', dziś dial. płn. (Sławski SE II 90). ~

Por. też NM *Karwia*.

Wyraz zachowany szczątkowo, tylko w języku pol. z formie występującej wyłącznie w językach płn.-lechickich, w tym w dial. Polski północnej. Możliwość derywacji na gruncie pol. od kontynuantu psł. *korva* wyklucza inny etap rozwoju wokalizmu. Najbliższe odpowiedniki w łac. *cervus* 'jeleń', cymr. *carw* 'ts.', alb. *ka* 'wół'. Zanik wyrazu w językach słow. może być wyjaśniony wczesną specjalizacją nazw dla wołu i byka. *M.J.*

korvьjь *korvьja korvьje* 'krowi, właściwy krowie, pochodzący od krowy', 'vaccinus'

~ pol. *krowi* 'właściwy krowie, należący do krowy, pochodzący od krowy' (też dial. np. Karłowicz SGP, Steffen Warmia, AGM), *krowi* gnój, *krovi̯e* gamby (Maciejewski Chełm.-dobrz.), połab. *korwě* 'krowi' (Polański SE 276), czes. *kraví* 'krowi' (SSJČ);

słe. *krâvji* 'krowi', ch./s. *krâvljī* 'krowi', dawne i dial. *krȁvijī*, bułg. *крàви* 'krowi', maced. *крави* 'krowi' (Vidoeski Kumanovo, Blaže Koseski);

ros. dial. *коровий* (i cerk. *кравий*) 'przynależny krowie', ukr. *коровий* 'krowi' (Hrinčenko), *корови* (SDU, Turčin Tylicz), brus. *кравій* 'krowi' (Sloŭnik Skaryny), dial. *кравій* 'krowi' (Jurčanka Nar. sin.). ~

Por. dłuż. *krow'ecy* 'krowi' (Muka), głuż. *kruvaca* hródź, *krov'eca* gróź (różne okolice Górnych Łużyc, Wirth BSS);

2. ukr. z XV w. *коровіевъ* 'krowi' (SSUM);

3. też liczne derywaty z suf. *-akъ*: pol. dial. *krowiak* 'pomieszczenie dla krów' (Steuer Sulków), czes. dial. moraw. *krav'ak* 'wóz' (Bartoš DSM), *krav'ak* (Svěrák Karlovice), ros. dial. *коровя́к* 'jakiś grzyb' (Opyt), *коровя́к* 'nawóz krowi', też 'rodzaj rośliny Carduus L.' (Sł. Czerkiewszczyzny), ukr. *коровя́к* 'nawóz krowi', też bot. *корóв'я́к* 'Verbascum phlomoides' (SUM), brus. *караўя́к* 'kał krowi' (TSBM, też dial., np. SNM), *каравя́к* 'dziewanna' (SPZB). ~

Derywat od *korva* z suf. *-ьjь*. O budowie zob. Meillet Ét. 377, Łoś GP II 17. *B.Cz.-Sz.*

korъ *kora* 'naczynie wytworzone z kory', 'vas ex cortice factum'

~ scs. **коръ кора** 'miara pszenicy' (SJS: Zogr., Sadnik–Aitzetmüller HAT). ~

Pozostałe poświadczenia niepewne, por. czes. dawne *kor* 'żydowska miara czegoś': desátau částku *koru* (Jungmann) i pol. dial. *kory* pl.: z sikory mięsa dwa *kory* (Karłowicz SGP).

Najprawdopodobniej związane z *kora*. Na psł. pochodzenie tego odosobnionego wyrazu wskazuje dobrze poświadczone demin. od niego *korьcь* 'naczynie do przechowywania zboża' (zob.). Inaczej Vasmer, Zbornik Jagić 271–273, który uważa wyraz za pożyczkę z gr. *κόραϛ*.

ESJS 342. *Sz.P.*

korъtiti *korъťǫ* płn. : **korъtěti** wsch. *korъtějǫ* 'drążyć, wiercić', 'cavare'; 'męczyć, trapić', 'torquere'

korъtiti: ~ pol. od XVII w. nieos. *korcić* 'nie dawać spokoju; trapić, kusić, nęcić, pobudzać' *korci* go 'bierze go chętka' (SJP PAN, SW, SJP PWN, L., SWil., też dial. Szymczak Domaniewek, Dejna RKJŁ XXIII 229, Szewczyk Lachy Sądeckie, Olesch Sankt Annaberg), 'napawać niepokojem, gniewem, drażnić, kusić' (Lehr Spławiński SJP, L.), dial. 'męczyć' (Paryl Tuligłowy), głuż. *korćić* 'drążyć robić zagłębienie' (Kral, Pfuhl), sła. dial. *kortiť* 'niepokoić, pobudzać do czegoś, wabić' (SSN, Buffa Dlhá Lúka). ~

korъtěti: ~ ros. *корте́ть* 'z niecierpliwością oczekiwać czegoś, wypatrywać', 'chcieć, pragnąć czegoś bardzo' (Dal.), dial. *корте́ть* : *корти́ть* 'odczuwać nieodpartą chęć zrobienia czegoś' (SRNG, Opyt, Slovarь Smolensk.), 'odczuwać ból, nieprzyjemne uczucie bądź niepokój wewnętrzny' (SRNG, Opyt Dop.), 'pracować wytrwale z dużym zaangażowaniem' (SIAN, też dial. SRNG), ukr. *корти́ти* 'chcieć czegoś, pragnąć czegoś, mieć na coś ochotę, ciągnąć do czegoś; kusić, nie móc się czegoś doczekać' (SUM, Hrinčenko, Żel, też dial. Janów SH, Janów Moszkowce, Sl. ukr. woroneż.), brus. *карцэ́ць* : *карці́ць* 'bardzo chcieć, pragnąć czegoś' (TSBM, Nosovič, też dial. Sloŭnik Sennenščyny, SPZB, Šaternik Červ., SNM, Raztorguev Brjansk), 'denerwować, niepokoić, nie dawać spokoju; niecierpliwić się' (TSBM, Nosovič), też dial. (Scjaškovič Grodno, Raztorguev Brjansk, Jurčanka Mscisl.). ~

Por. głuż. *kortojty* 'podobny do koryta ' (Jakubaš).

Denominativum od *korъto* (zob. *koryto* : *korъto*) z suf. *-iti*, we wsch.słow. też z suf. czasowników stanu na *-ěti*. Realnie zaświadczone tylko w znaczeniach przenośnych, pochodnych od pierwotnego 'dłubać, drążyć'. *Sz.P.*

koryto : **korъto** 'podłużne naczynie drewniane wydrążone w pniu', 'alveus, cisterna'; 'łódź wydrążona w pniu', 'navis in trunco cavata'

koryto: ~ pol. od XIII w. *koryto* 'podłużne naczynie drewniane, zwykle wydrążone w pniu lub zbite z desek, służące do pojenia i karmienia zwierząt domowych' (SJP PAN, SW, SJP PWN, SWil., Lehr-Spławiński SJP, SP XVI IBL, Słownik stpol.), (też w dial. np. Górnowicz Malbork, Dejna RKJŁ XXIII 230, Olesch Sankt Annaberg, Cechosz-Felczyk Podole, Zdaniukiewicz Łopatowszczyzna, SOWM), 'podłużne

naczynie, zwykle drewniane, wykorzystywane do różnych prac, np. przechowywania produktów spożywczych, wyrobu ciasta na chleb, oparzania świń, prania, kąpieli, folowania sukna itd.' (Lehr-Spławiński SJP, SP XVI IBL, Słownik stpol., powszechne w dial. Karłowicz SGP, SOWM, Maciejewski Chełm.-dobrz., Górnowicz Malbork), 'wyżłobienie w ziemi utworzone przez stały lub czasowy bieg wody, łożysko (rzeki, potoku, strumienia)' (SJP PAN, SW, SJP PWN, SWil., Słownik stpol.), dial. 'niecka, rowek' (Karłowicz SGP), kasz. *korëto* 'koryto służące do karmienia i pojenia zwierząt domowych', 'koryto do pieczenia chleba' (Sychta SK), połab. *ťörậitĕ* 'koryto, małe koryto do karmienia pszczół' (Polański–Sehnert), 'koryto, dzieża' (Rost), dłuż. *kóryto* 'koryto, żłób' świńece *kóryto*, krowece *koryto* (Muka, Fasske Vetschau), głuż. *koryto* : *korto* 'koryto' (Jakubaš, Pfuhl, dial. Jentsch Rodewitz), czes. *koryto* 'żłób służący do karmienia i pojenia zwierząt' (Přír. slov., SSJČ, Gebauer Sl., również dial., np. Bartoš DSM), 'wyżłobienie, którym spływa ciek wodny' (Přír. slov., SSJČ, Gebauer Sl., też dial. Bartoš DSM), sła. od XVI w. *koryto* 'podłużne drewniane naczynie wydłubane w pniu drzewa lub zrobione z desek, wykorzystywane do różnych prac gospodarskich, np. do zasalania mięsa, słoniny, a w przeszłości do prania, mycia, wyrabiania chleba': chlebové *koryto* (SSJ, SSSJ, HSSJ, też dial. SSN, Matejčík Novohrad, Ripka Dolnotrenč.), 'wyznaczone brzegami miejsce cieku wodnego, np. rzeki, potoku' (SSJ, SSSJ, HSSJ, też dial. SSN, Matejčík Novohrad), dial. 'wąska dolina, wąwóz' (SSN);

słe. od XVI w. *koríto* 'podłużne zwykle drewniane naczynie, służące do karmienia i pojenia inwentarza': svinjsko *korito* (SSKJ, Pleteršnik, Besedje 16. st., też dial. Tominec Črni vrh, Rigler Notr., Karničar Obir), 'podłużne naturalne lub sztuczne zagłębienie na powierzchni ziemi, po jakim spływa woda': v *kortu* pod hišo teče potok (SSKJ), 'różne przedmioty o kształcie koryta, np. elementy młyna' (SSKJ), 'barć' (Pleteršnik), 'kotlina' (Pleteršnik), 'prasa (tłocznia) winna' (Pleteršnik), ch./s. *kòrito* : *kòpumo* 'podłużne naczynie wydłubane w pniu drzewa albo wykonane z metalu, kamienia itp., służące do przechowywania wody, prania bielizny, kąpieli itd.', 'naczynie służące do karmienia i pojenia inwentarza domowego', 'inne przedmioty o podobnej formie, np. kolebka, dzieża, kadź', 'zagłębienie, rów, którym płynie lub płynęła rzeka, potok itp.' (RSAN, RJAZ, RMat.), w wymienionych znaczeniach też dial. chorw. (np. ČDL, DevinNuovSelo, Houtzagers Orlec, Večenaj–Lončarić Gola), 'korpus łodzi', 'część ludzkiego szkieletu, odcinek tułowia w jakim znajduje się miednica' (RJAZ), cs. **корыто** 'rów, rynna, koryto' (Miklosich LP), bułg. *корùто* 'podłużne naczynie wykonane z drewna, kamienia lub metalu, wykorzystywane do pojenia i karmienia inwentarza, a także innych prac, np. prania, kąpania, wyrabiania ciasta' (Rečnik Botev, RBE, BTR, Gerov, też dial.: BDial. III 92, BDial. VI 186, Płd. Rodopy, Mladenov Trakija), 'zagłębienie wypłukane przez płynącą wodę, koryto rzeki, potoku' (BTR, RBKE), 'koryto doprowadzające wodę w młynie' (RBE, Mladenov BTR, Gerov), 'niewielki statek, łódź', 'kotlina', 'skrzynia służąca do przechowywania i transportu winogron' (RBE, Mladenov BTR, Gerov), dial. 'skrzynia do jakiej wpada zmielone ziarno w młynie' (RodopSb. V 314), maced. 'naczynie służące do karmienia inwentarza'

(RMJ, SM-P), 'podłużne naczynie służące np. do prania lub kąpieli', 'koryto rzeczne', 'niecka jeziora' (RMJ), dial. 'koryto doprowadzające wodę w młynie' (BDial. VIII 255: Kostur);

ros. od XI w. *корыто* 'podłużne naczynie, najczęściej zrobione z przepołowionej i wyżłobionej bali lub wykonane z innego materiału, służące do rozmaitych prac domowych, np. karmienia i pojenia zwierząt, prania bielizny, przy warzeniu piwa (na moszcz lub brzeczkę), wyrabiania ciasta chlebowego itp.': пивное *корыто*, мучное *корыто*, хлебное *корыто* (SRJ, SSRJ, SRJ XI–XVII, Dal, SAR, Srezn.), (również dial., np. SRNG, Slovarь Don., Slovarь Mordov., Myznikov Belomorье), 'o starej, nieprzydatnej łodzi' (SRJ), dial. 'nieduża łódka, czółno wydrążone w pniu' (SRNG, Sl. Priamurьja), 'o nieumiejętnie wykonanej łodzi' (Myznikov Belomorье), dial. 'koryto rzeki' (SRNG), 'zapora na rzece' (Slovarь Kamčatki), 'rodzaj pułapki na ryby' (SRNG, Sl. Priamurьja), 'wyryta w ziemi pułapka na lisy zamaskowana gałęziami' (SRNG), ukr. *корúто* 'podłużne naczynie wydłubane w pniu lub zbite z desek, służące do karmienia i pojenia zwierząt domowych' (SUM, Žytecьkyj Narys., Leks. Zyz., Żel., Hrinčenko), (też dial. SDU, Janów SH), 'drewniane naczynie znajdujące się przy źródle, służące do pojenia koni i innych zwierząt domowych' (SUM), 'niecka' (Żel.), (też dial. Verchratśkyj Znadoby južnorus., Janów SH), 'podłużne naczynie służące do różnych celów, np. przechowywania chleba, do obróbki mięsa' (SDU 359, 373), 'koryto rzeczne' (SUM, Hrinčenko), 'podłużna jama w ziemi' (Hrinčenko), 'dolina między dwiema górami bądź wzniesieniami' (Polesьje 232), 'pancerz żółwia' (Hrinčenko), brus. od XVI w. *карыта* 'podłużne naczynie wydłubane w pniu drzewa lub zbite z desek, wykorzystywane do karmienia zwierząt': дубовае *карыта*, свіное *карыта* (TSBM, HSBM, też dial. Scjaškovič Grodno, Turaŭ, SPZB, Sloŭnik Sennenščyny, NS 192, Bjalьkevič Mohylew), 'o statku, łódce (zwłaszcza starej, nieprzydatnej)' (TSBM, HSBM), dial. 'koryto do prania, balia' (Sloŭnik Sennenščyny), 'gont' (Šatalava BDS). ~

korъto: ~ kasz. *korto* 'koryto' (Sychta SK), głuż. *korto* 'koryto' (Jakubaš, Pfuhl). ~

Etymologia niepewna. Zwykle uważane było za nomen instrumenti z suf. *-yto* od pierwiastka *kor-* opartego na formie nominalnej od ie. *(s)ker-* 'ciąć, odcinać', a za najbliższy odpowiednik uznawano łot. *karaûte* 'łyżka'. Trudności sprawia sufiks *-yto*, poza analizowanym wyrazem obecny tylko w *kopyto* (Sławski SE II 503, Schuster-Šewc EW 629–630). Sławski SE II 478 dopuszcza również możliwość istnienia formy obocznej z suf. *-ъto*. Jej kontynuant jest zaświadczony wyłącznie w kasz. i głuż. Schuster-Šewc EW 629–630 uważa ją za wtórne skrócenie psł. *koryto* z wypadnięciem nieakcentowanej samogłoski. Na możliwość istnienia *korъto* obocznego do *koryto* wskazują dobrze zaświadczone w płn.słow. denominativa *korъtiti* : *korъtěti* (zob.).

Zupełnie inne objaśnienie proponuje ESSM XI 121–125, który kwestionuje związek z ie. *(s)ker-* i przychyla się do hipotezy o pochodzeniu od psł. *ryti* z prefiksem *ko-*.

Sz.P.

korytiti sę *koryťǫ sę* płn. 'paczyć się, wyginać się na kształt koryta'

~ pol. dial. *korycić się* 'paczyć się, wyginać się' (Karłowicz SGP);

słe. *korítiti se* 'paczyć się, o desce' (Pleteršnik, Besedišče SJ), dial. 'zbaczać z obranego toru, wykrzywiać się, paczyć się' (Tominec Črni vrh);

ros. *корытиться* 'wykrzywiać się, przybierając formę koryta, żłobu' (Dal.), dial. 'stawać się nierównym, wykrzywiać się, zginać', *корытить* 'sprawiać, że coś staje się nierówne, wykrzywiać, wyginać' (SRNG). ~

Denominativum od *koryto* z suf. *-iti*. Lepiej poświadczone w formie zwrotnej. Znaczenie przechodnie prawdopodobnie wtórne. Rekonstrukcja uzasadniona zasięgiem i zgodnością znaczeń kontynuantów. *Sz.P.*

korьcь *korьca* 'naczynie wykonane z kory służące do czerpania płynów, picia', 'corus'

~ pol. od XV w. dawne i dial. *korzec* 'naczynie do przechowywania zboża', 'miara objętościowa towaru sypkiego mająca różną wartość w różnym czasie i miejscach', 'naczynie o różnej pojemności, np. zawierająca 32 garnce' (Słownik stpol., SP XVI IBL, SWil., L. SJP PAN), 'miara ciężaru równa w przybliżeniu 98 kg': *korzec* mąki, pszenicy, kartofli, też powszechne w dial. (np. Sychta Kociewie, Górnowicz Malbork, Dejna RKJŁ XXIII 230–231, SOWM, Szewczyk Lachy Sądeckie, Cechosz-Felczyk Podole), 'rodzaj korytka na obwodzie koła młyńskiego nasiębiernego (na które woda spada z góry)' (Słownik Stpol.), 'miara powierzchni pola, ok. 2/3 morga' (Lehr-Spławiński SJP, też dial. Szewczyk Lachy Sądeckie), 'naczynie do wylewania gnojówki' (Karłowicz SGP), kasz. *korc korca* 'miara zbóż', wtórnie 'zasianego nimi pola' (Sychta SK, Ramułt), połab. *ťörăc* 'jednostka miary substancji sypkich' (Polański SE 886–887), dłuż. *kórc* 'korzec, miara pojemności' (Muka, Zapis słowow, Fasske Vetschau), głuż. *kórc* 'korzec, miarka' (Kral, Pfuhl), czes. od XIII w. *korec* : *kořec* 'dawna miara objętościowa (przeważnie ok. 0,936 hl)': *korec* żita, brambor, 'dawna miara powierzchni (przeważnie 2877 m²)' (Přír. slov., MSČS, też dial. Kazmíř Valašsko)', 'naczynie na sypkie substancje, np. zboże' (Gebauer Sl., Novák SlHus), 'głęboka łopata używana przy polewaniu, oczyszczaniu z mułu ryb w sieci' (SSJČ), dial. 'budka dla ptaków' (Bartoš DSM, Kazmíř Valašsko), sła. od XVI w. *korec* : *koriec* 'miara objętości substancji sypkich', 'naczynie służące do pomiaru objętości', 'miara powierzchni pola (obszar, na jakim można wysiać jeden korzec zboża)' (SSJ, HSSJ, też dial. SSN, Buffa Dlhá Lúka), 'poprzeczna deska lub wyżłobienie na kole młyńskim, na które pada woda poruszając je' (SSJ, SSSJ, też dial. SSN), 'rodzaj sieci rybackiej, na drewnianym szkielecie, w formie worka' (SSSJ), dial. 'różnego typu naczynia (najczęściej drewniane)' (SSN), 'głęboka drewniana misa lub naczynie z kory brzozowej' (Kálal);

słe. od XVI w. *kórec -rca* 'naczynie wykonane z kory, czerpak', 'naczynie z długą rączką służące do nabierania płynów' (Pleteršnik, SSKJ, też dial. Tominec Črni vrh), 'przegroda na kole młyńskim' (SSKJ, Pleteršnik, też dial. Karničar Obir), 'miara objętości zboża (ok 39 l.)' (SSKJ, Pleteršnik), 'miara powierzchni, ok 2000 m²' (SSKJ),

scs. **корьць корьца** 'korzec, miara pojemności' (SS X–XI, SR BAN, Sadnik–Aitzetmüller HAT, SJS: **сътомь корєцъ пьшєница**), cs. **корьць** 'naczynie' (Miklosich LP);

stros. i rus.-cs. **корєцъ** 'miara objętościowa zboża (pojemność jednego naczynia)', 'czerpak wyżłobiony w korzeniu' (Slovarь CSRJ, SAR, Ruk. Leks.), 'naczynie (np. z kory brzozowej) przeznaczone na substancje sypkie lub płynne i służące do ich pomiaru' (SRJ XI–XVII, Srezn.), 'skrzynia w młynie, do której sypie się mąka z kamieni młyńskich' (SRJ XI–XVII, Ruk. Leks., Slovarь CSRJ, SAR), 'miara powierzchni ziemi ustalana poprzez ilość wysianego ziarna odmierzonego korcami', 'część sochy, poprzeczna belka' (SRJ XI–XVII, Dal), ros. dawne i dial. *корéц*, *корцà* 'naczynie służące do nabierania substancji sypkich lub płynnych', 'czerpak pierwotnie wykonywany z drewna lub kory, np. brzozowej' (SRJ, SSRJ, Dal), dial. 'ts.' (np. SRNG, Slovarь Don., Slovarь Smolensk., Slovarь Urala, Slovarь Karelii, Slovarь Novosibir., Slovarь volog. nar., Sl. Priamurьja),'dawna jednostka pomiaru zboża (pojemność jednego naczynia)' (Dal, SRNG), 'skrzynia, kosz w młynie, do którego wsypuje się zboże' (Dal, Slovarь Don.), 'drewniane naczynie przeznaczone do picia' (Slovarь Mordov, Manaenkova SRGB), 'miarka przy sprzedaży mleka' (Mirtov. Don.), 'kobiałka, pojemnik z kory brzozowej' (Manaenkova SRGB), 'szufla służąca do wsypywania lub odmierzania ziarna albo mąki' (SRNG), 'otwór, przez który wsypuje się ziarno na kamień młyński' (SRNG, Ivanova Sl. Podmoskovьja), ukr. od XV w. (też NM z Wołynia *Корець*, въ *Корцы*, SSUM), dawne i dial. *корéц* 'miara objętościowa ciał sypkich' (SSUM, Hrinčenko, Leks. Zyz., Žytecьkyj Narys., też dial. Slav. Leks. 29: Żytomierz, KDO, Moskalenko Odesa, Mat. Bukovyna), *кóрець* (Żel.), *корéць* : *кірець кірця* 'drewniany lub metalowy kubek lub czerpak z rączką' (SUM, Bilećkyj-Nosenko, Hrinčenko), dial. 'dzieża, w której mieściło się 80 kg ziarna lub mąki' (Moskalenko Odesa), brus. *карэ́ц* 'drewniane lub metalowe naczynie z rączką, służące do nabierania napojów' (TSBM, HSBM, też dial. Rastorguev Brjansk, Turaŭ), 'kubek' (np. Lysenko SPH, Scjaškovič Grodno, Jankova Loeŭ, Turaŭ, Bjalьkevič Mohylew), dawne i dial. 'miara substancji sypkich' (HSBM, NS 192, Lysenko SPH), 'duża skrzynia do przechowywania ziemniaków', 'część żaren' (Šatalava BDS), 'część koła młyńskiego' (SPZB). ~

Brak dokładnych odpowiedników. Por. lit. *kaĩtis* 'korzec, miara zboża', z tym samym rdzeniem, ale o odmiennej budowie. Według Sławskiego SE II 504–506 najprawdopodobniej demin. *z* przyrostkiem *-ьcь* od wyjątkowo poświadczonego *korъ* (zob.). Według ESSM XI 129–130 *korьcь* jest bezpośrednim derywatem od *kora*, opartym na analogicznych formacjach (por. *kopa* : *kopъ* : *kopьcь*). Podstawą motywacji byłby wyrób niewielkich naczyń z kory, znaczenie 'naczynie do przechowywania zboża' musiałoby powstać po zaniku świadomości związku słowotwórczego z *kora*. Por. także Moszyński KLS I 294–295. W ESSM XI 129–130 również przegląd innych, nieaprobowanych przez autorów, objaśnień.

Sławski SE II 504–506, ESSM XI 128–130, Moszyński KLS I 294–295, Valčáková, SEB XVIII 408–410. *Sz.P.*

kosa 1. 'żelazne łukowato wygięte ostrze służące do ścinania zboża, trawy, sierp', 'falx'; *klepati kosǫ* 'ostrzyć sierp przez jego wyklepywanie', 'falcem acuere'

~ pol. *kosa* od XIV w. 'długie, lekko zakrzywione ostrze służące do ścinania zboża i trawy', 'krzywy nóż jako część maszyn rolniczych' (już w XVI w. 'kosa do sieczki', SP XVI IBL), stpol. też 'wygięte łukowato pióro w ogonie koguta' (Słownik stpol.), powszechne dial. 'narzędzie do ścinania trawy' (np. (Olesch Sankt Annaberg, Tomaszewski GŁ, Dejna RKJŁ XXIII 232, Sychta Kociewie): *kʷosa klepać* (Paryl Tuligłowy, Brzeziński Krajna), ʷostra, tʷompa *kʷosa* (Brzeziński Krajna), 'koszenie': ųunka do paśi i do *kosi* (SOWM), też 'wygięte pióro w ogonie koguta' (Karłowicz SGP), też 'sierp księżyca': *kosa* już śvėći (Sychta Kociewie), kasz. *kosa* 'narzędzie do żęcia trawy i zboża', pl. *kosë* bot. 'bociani nosek', Erythraca centaurium', 'księżyc ukazujący się w kształcie sierpa': *kosa* już śv'èci (Sychta SK), połab. *ťösă* 'sierp', dłuż. *kósa* 'narzędzie do ścinania trawy o łukowatym kształcie': tšawna *kósa*, żytna *kósa*, *kósu klapaś* (Muka), *kosa* 'narzędzie do ścinania trawy' (Kral, Pfuhl, Jakubaš: *kosu klepać*, też dial. Michalk Neustadt), mala *kosa* 'sierp' (Sorb. SA I m. 69), czes. od XIII w. (glossy z Mater Verborum, Gebauer Sl.), *kosa* 'sierp; kosa', 'ostry nóż o łukowatym kształcie, część maszyny rolniczej, np. sieczkarni, żniwiarki' (Přír. slov., Gebauer Sl.: *kosa* s obú stranú ostrá), też 'mierzeja rzeki mająca kształt łuku', vlčí *kosa* 'narzędzie w formie kłody obitej ostrym żelazem dla ochrony owiec przed wilkami' (Gebauer: XV w.), dawne 'podstawa pióra ptaka', 'pióro ptaka' (Jungmann), dial. moraw. *kosa* 'narzędzie do sieczenia zboża, trawy itd.', 'część tnąca kosy' (Gregor Slav.-buč., Kazmíř Valašsko, Králik Kelč, Lamprecht Opava, Bělič Dol., Steuer Baborów: jak je *kosa naklepanau* to dobže šeče), 'długie zagięte ptasie pióro na kapeluszu' (Bělič Dol.), 'księżyc w nowiu' (Kazmíř Valašsko), sła. *kosa* 'żelazne narzędzie do ścinania trawy o łukowatym kształcie', też dial. *kosa* 'ts.' (Habovštiák Orava, Ripka Dolnotrenč., Sipos Bükk-Gebirge Matejčík Novohrad, Buffa Dlhá Lúka), też 'pióro z ogona ptaka' (Kálal);

słe. *kósa* 'sierp, 'narzędzie do ścinania trawy': *koso* (srp) brusiti, *klepáti*, 'nóż kuśnierski', 'wąski półwysep o łukowatym kształcie' (Pleteršnik, SSKJ, Megiser 1952), ch./s. *kòsa* 'narzędzie rolnicze służące do cięcia trawy' (RJAZ, RSAN, Mat.), *kleplje kosu* (RMJ), dawne też 'nóż kuśnierski' (Vuk), dial. 'wygięte w kształt łuku pióro w ogonie koguta', w XVIII w. NW *Köse* 'gwiazdozbiór Oriona', dial. chorw. czakaw. *kȍsa* 'kosa, sierp' (ČDL, HDZ I 164), dial. serb. *kȍsa* 'narzędzie do ścinania trawy', 'pokos, miara łąki' (Elezović Kos.-Met.), 'grzbiet górski, stok, skłon, pochyłość, spadzistość' (Elezović Kos.-Met.), cs. **коса** 'ostre narzędzie żelazne o łukowatym kształcie do koszenia trawy, zboża' (SJS, Miklosich LP), bułg. *косà* 'narzędzie do ścinania trawy' (BTR, Gerov), dial. *кòса* 'narzędzie do ścinania trawy' (BDial. I 99: Strandża), maced. *коса* 'narzędzie do ścinania trawy': *клепа косата* (RMJ, też dial. Małecki SW);

stros. **коса** 'ostre narzędzie żelazne o łukowatym kształcie do ścinania trawy', 'znak używany przez bartników' (Srezn., SRJ XI–XVII), ros. *косá* 'narzędzie do koszenia trawy': махать *косой*, точить *кóсу*, 'łukowato wygięte pióro w ogonie koguta', 'wąski półwysep w kształcie łuku, mierzeja', dial. *косá* 'żelazna część kosy, ostrze kosy' (Slovarь Severa, Slovarь Novosybir., Slovarь Karelii), косить первой *косой* 'zaczynać

sianokosy' (Slovarь Severa), 'wąski półwysep w kształcie łuku, mierzeja' (Melьničenko Jaroslavl), ukr. *косá* 'narzędzie gospodarcze do żęcia trawy, żyta, itp.': косари *клепають косу* (SUM, też dial. hucul., Janów SH), 'długi, wąski półwysep' (SUM), brus. od XV w. *касá* 'narzędzie do żęcia trawy, zboża złożone z żelaznego łukowato zgiętego ostrza i drewnianej rękojeści': *клянаць касу* (TSBM), dawne też 'broń z szeroką częścią tnącą' (HSBM), 'długi wąski półwysep', pl. *касы* 'śledziona' (TSBM), dial. *касá* 'narzędzie do żęcia trawy, siana' (SPZB, Turaŭ), 'promień', 'śledziona' (SPZB). ~

Por. stczes. z XIV w. *kosina* 'pióro ptasie; lotka' (Gebauer Sl.).

Etymologizowane na wiele sposobów, przy czym zwykle ostatecznie jest sprowadzane do ie. *kes-* 'drapać, skrobać', a za najbliższe odpowiedniki uważane są lit. *kàsti kasù* 'kopać, grzebać, ryć', *kasýti* 'drapać, skrobać', o czym więcej pod *česati* (zob.).

Przekonujące wydaje się objaśnienie Sobolewskiego i Brücknera (Sobolevskij, Slavia V 445–446, Brückner SE 259) o substantywizacji adi. *kosъ* (zob.). Pierwotnie nazwa samego żelaznego ostrza używanego do żęcia trawy i zbóż. Rozróżnienie na ostrze i drzewiec do dziś zachowane w dial. ros., a pośrednio wskazuje na nie też nazwa drewnianego drzewca *kosisko* (zob.). Nazwa motywowana charakterystycznym łukowato zagiętym ostrzem. Możliwa choć niepewna prasłowiańskość innych występujących powszechnie w słowiańszczyźnie nazw motywowanych łukowatym kształtem, np. wygiętego pióra w ogonie ptaka albo długiego pasa ziemi oblanego z obu stron wodą; ostatnie znaczenie Vlajić-Popović proponuje wyodrębnić jako psł. *kosa 3.* (Vlajić-Popović, Etim. 2000-2002, 52–61). Przy takim traktowaniu *kosa 1.* i *kosa 2.* byłyby niezależnie powstałymi homonimami. Niezależne powstanie obu wyrazów przyjmują także Meillet (Meillet Ét. 178 i Meillet SC 28, zdaje się do tego przychylać i ESJS 343) i Machek przyjmując, że *kosa* 'sierp' jest związana z ie. rdzeniem *k'es-* 'ciąć', a zatem z wariantem spalatalizowanym ie. *kes-*, który w psł. powinien dać refleks *s-* (por. stind. *śasti*, *śāsati* 'ciąć'), o próbach rozwiązania tej trudności zob. Machek ES² 280, Meillet Ét. 178. Zwolennikiem wspólnego pochodzenia obu rzeczowników jest np. Sławski SE II 516 i ESSM XI 133–135. Sławski w ogóle nie wydziela dwóch leksemów psł., traktując 'sierp' i 'warkocz' jako znaczenia tego samego leksemu psł. *kosa*, za pierwotnie znaczenie uważając albo 'narzędzie służące do czesania, darcia zboża, trawy' albo 'narzędzie w kształcie warkocza'. ESSM XI 133–135 opowiada się za wtórnością znaczenia 'narzędzie' wobec znaczenia 'warkocz', co miałoby być motywowane podobieństwem kształtu. Zasadniczą przeszkodą wobec tej argumentacji jest wątpliwość, czy 'warkocz' jest rzeczywiście znaczeniem, które mogło dać początek znaczeniu 'sierp', por. zdanie ESSM na ten temat przy *kosa 2.* Możliwość bezpośredniej derywacji *kosa* 'sierp' od *česati* 'drapać, skrobać, czesać' dopuszcza Boryś SE 251 przy założeniu, że czasownik ten wytworzył wtórnie znaczenie 'ciąć ukośnymi ruchami, ucinać na ukos'.

Sobolevskij, Slavia V 445–446, Brückner SE 259, Meillet Ét. 178, Meillet SC 28, Machek ES² 280, Melničuk, Etim. 1966, 195, ESJS 343, Skok ER II 161–162, Sławski SE II 516–518, Boryś SE 251, ESSM XI 133–135, Vlajić-Popović, Etim. 2000–2002, 52–61.

M.J.

kosa 2. 'włosy, czupryna', 'capilli, cirrus', 'warkocz', 'coma'

~ pol. dawne od XV w. 'grzywa różnych zwierząt' (Słownik stpol.), stpol. też *cossy* cokothowe 'pióra kogucie' (za Gebauerem Sl.), 'fryzura kobieca, splecione włosy, warkocz' (SP XVI IBL), też dial. 'warkocz' (Paryl Tuligłowy, Maciejewski Chełm.-dobrz., Cechosz-Felczyk Podole), 'warkocz lnu' (Maciejewski Chełm.-dobrz.), głuż. astronom. *Kosy* 'warkocz Bereniki' (Gebauer Sl.), stczes. też NW *Kosa* : *Kosy* 'nazwa gwiazd z gwiazdozbioru Oriona' (Gebauer Sl.), też dial. *kosy* 'pasmo w gwiazdozbiorze Oriona' (Bartoš DSM), sła. dial. *kosa* 'rodzaj fryzury kobiecej, warkocz' (SSN);

serb. dial. *kòsa* 'włosy, czupryna' (Frančić), dial. 'osnowa przędziwa', 'włoski kukurydzy', 'ścięgno', 'żyła, u zwierząt', *kȍsa* 'splecione włosy; warkocz' (Elezović Kos.-Met.), cs. **коса** 'coma' (Miklosich LP), bułg. *kòca* 'włosy na głowie; długie włosy na czubku głowy': дълга *kòca*, dial. 'włosy na głowie' (BDial. I 99: Strandža), maced. *коса* 'włosy na głowie', też dial. (Małecki SW);

strus. **коса** 'uczesanie dziewczyny; kobiety, warkocz' (Slovarь DRJ, Srezn., SRJ XI–XVII), ros. *косá* 'długie splecione włosy', a także nici, sznurki, przędza splecione w ten sposób: заплести, расплести *кóсу*, też dial. (SRNG, Slovarь Karelii, Melьničenko Jaroslavl, Slovarь Novosybir.), *кóсу* продавать 'w obrzędzie ślubnym brać pieniądze od pana młodego za wykup panny młodej' (Slovarь Novosybir.), выкупать *кóсу* 'dawać podarki krewnym panny młodej', плата *зá косу* (SRNG), 'warkocz cebuli', 'pęczek lnu' (np. (Slovarь Severa), 'przedmiot podobny do warkocza', np. 'plecionka z gałązek brzozy używana przez dziewczęta w Wielkanocnych obrzędach', dawne 'ogon komety', 'rodzaj cienkich i długich obłoków występujących rano letnią porą', *кóсы* на пиве 'piana' (Melьničenko Jaroslavl), 'wir, odmęt' (Slovarь Severa), także 'spłynięcie się spławianych pni drzewnych', 'wielka zaspa śnieżna w poprzek drogi' (np. Slovarь Severa, Slovarь Novosybir., Melьničenko Jaroslavl), pl. *kosы́* 'włosy w ogóle, zarówno kobiet, jak i mężczyzn' (SRNG), ukr. *косá* 'długie splecione włosy': плести *кóсу*, *косá* до пояса, też dial. (Sl. ukr. woroneż., Janów SH, Leks. Polesьja: też 'miara włókna'), brus. od XVI w. *касá* 'długie splecione razem włosy', расплесці *касу́*, dawniej też 'warkocz u konia' (TSBM, HSBM, Sloŭnik Skaryny), dial. też 'włosy' (Jankova Loev, SPZB), 'śledziona' (Jankova Loev). ~

Niejasny związek ros. dial. 'gruczoł podżołądkowy, trzustka', 'śledziona zwierzęca' (Sl. ukr. woroneż.), który ma odpowiednik w lit. *kasà* 'ts.'.

Wyraz łączony z *česati* (zob.) 'drapać, skrobać, czesać', opartym na ie. *kes-*. Pierwotnie zapewne odnosił się do włosów tak luźnych, jak i splecionych. Wtórne 'warkocz' stało się też źródłem znaczeń przenośnych, np. w dialektach rosyjskich. Nieco inaczej ESSM XI 132, który podkreśla wagę znaczenia 'warkocz' jako psł. terminu kulturalnego. Dokładne odpowiedniki w językach bałt.: lit. *kasà* 'warkocz' i łot. *kasa* 'ts.' mogą być zapożyczeniami z języków wsch.słow., zob. ESSM XI 132–133. Sławski SE II 516–518 w odróżnieniu od ESSM l.c. i Borysia SE 251 traktuje *kosa 1.* i *kosa 2.* jako jeden wyraz psł.

ESSM XI 132–133, Boryś SE 251, Sławski SE II 516–518, Vlajić-Popović, Etim. 2000–2002, 52–61, Vlajić-Popović, JF LXIII, 29–40, Wojtyła-Świerzowska Abstr. *M.J.*

kosati *kosajǫ* płd. i wsch. 'bić, uderzać', 'caedere, pulsare', refl. **kosati sę** *kosajǫ sę* 'kłócić się', 'litigare'

~ ch./s. *kósati* 'rąbać' (RSAN, RJAZ);

ros. dawne dial. i żarg. *кóсать* : *косáть кóсаю кóсаешь* 'bić', 'kraść z ogrodu', 'uderzać, rąbać' (SRNG). ~

Refl. ***kosati sę***: ~ słe. *kôsati se* 'mierzyć się, rywalizować', 'spierać się' (Pleteršnik, SSKJ), ch./s. *kósati se* 'kłócić się' (RSAN), maced. *косам се* 'stać w sprzeczności' (za: Sławski SE II 522);

ros. dawne dial. *кóсаться кóсаюсь кóсаешься* : *косáться косáюсь косáешься* 'bić się' (SRNG). ~

Por. ch./s. *kòsiti se* 'ścierać się, spierać się, kłócić się', dial. bułg. *кося̀ -ùш* 'gniewać, pobudzać do gniewu', refl. *кося̀ се -ùш* 'złościć się, gniewać' (BDial. II 87), *кусѐ сѫ* 'ocierać się pęcinami w biegu (o koniu)' (BDial. VII 75).

Niejasne. Formalnie może stanowić odpowiednik z wokalizmem *-o-* i samogłoską tematyczną *-a-* do psł. *česati* (zob.), z jednym z podstawowych znaczeń ie. rdzenia *kes-* 'uderzać' (ESSM XI 136). Istnieją jednak próby zestawienia z *kosnǫti* (zob.), przy założeniu, że *kosati* może być jego bezpośrednią podstawą (Boryś SE 451), co wymaga przyjęcia wtórności znaczenia 'bić'.

Boryś SE 451, Sławski SE II 522, ESSM XI 136, Melničuk, Etim. 1966, 195. *M.J.*

kosišče : **kosisko** zach. 'rękojeść sierpu', 'falcis manubrium'

kosišče: ~ kasz. *kósëščë* 'rękojeść kosy' (Sychta SK), dłuż. *kósyšćo* 'drzewce kosy' (Muka), głuż. *kosyšćo* 'rączka kosy', czes. dial. *kosiště* 'nasada na kosę' (Hruška DSCh);

słe. *kosíšče* 'drzewce kosy' (SSKJ, Pleteršnik), ch./s. *kòsīšte* 'rączka kosy';

ros. dial. *косúще* 'rękojeść kosy' (Slovarь Severa). ~

kosisko: ~ pol. *kosisko* 'rękojeść kosy' (SJP PAN), *kosisko* (Dejna RKJŁ XXIII 232, Olesch Sankt Annaberg, Brzeziński Krajna, Tomaszewski GŁ, Paryl Tuligłowy, Maciejewski Chełm.-dobrz., SOWM, Gruchmanowa Kramska, Górnowicz Malbork, Cechosz-Felczyk Podole), czes. dial. *kosisko* (Kazmíř Valašsko, Králik Kelč: *kosysko*, Horečka Frenštát, Gregor Slav.-buč., Bartoš DSM, Malina Mistřice), sła. *kosisko* od XVIII w. 'długa drewniana rączka kosy' (SSJ, HSSJ), też dial. *kosisko* 'ts.' (np. SSN, Habovštiák Orava, Ripka Dolnotrenč., Matejčík Novohrad). ~

Derywat z suf. *-išče* : *-isko* od *kosa 1*. *M.J.*

kositi *košǫ* 'żąć, ścinać trawę albo zboże przy pomocy sierpu', 'metere'

~ pol. *kosić koszę* 'żąć, ścinać kosą', dial. 'ts.' (Brzeziński Krajna, Gruchmanowa Kramska, Sychta Kociewie, Tomaszewski GŁ: z adnotacją, że częściej *śyc*, *śec (siec)*, rozróżnienie: śec to na trave a *kosić* to na zboże, SOWM), do ściany lub na ścianę *kosić* 'sposób koszenia, gdy skoszone zboże pada na rosnące' (Cechosz-Felczyk Podole, Dejna RKJŁ XXIII 232, SOWM, Paryl Tuligłowy, Maciejewski Chełm.-dobrz. 106), *kosić* w pakos/na pakos/na pakosy 'gdy pokos pada na ściernisko' (Cechosz-Felczyk Podole, SOWM, Paryl Tuligłowy), Paryl Tuligłowy też: do wału *kosić*, na babę *kosić*, kasz.

rzadkie kosëc *kosi* (Sychta SK), czes. w języku ogólnym (brak w dialektach) *kositi* 'siec, żąć kosą': *kositi* trávu kosou, *kosené* pole, literac. 'zabijać', sła. od XVI w. *kosiť* 'żąć kosą': *kosiť* trávu, obilie, *kosiť* lúku (SSJ), dawne z XVI w. *kositi* (Ryšánek Žil. kn., HSSJ, też dial. SSN, Sipos Bükk-Gebirge, Habovštiák Orava, Ripka Dolnotrenč., Buffa Dlhá Lúka: *košic*, Matejčík Novohrad: *kositi* na sťenu; *kositi* seno);

słe. *kosíti -im* (Pleteršnik, SSKJ): travo, seno, otavo *kosíti*, ch./s. *kòsiti kȍsim* 'ts.' (Frančić), bułg. *кося̀ -ùш* 'kosić', 'mówić złośliwie, uszczypliwie' (BTR, Gerov), maced. *косu* 'żąć kosą trawę albo żyto' (RMJ);

strus. **косити кошоу косить** 'kosić (o trawie)' (Slovarь DRJ, SRJ XI–XVII, Srezn.), ros. *косúть кошý кóсишь* 'ścinać kosą', przen. 'gubić, niszczyć' (SRJ), też dial. *косúть* (SRNG, Slovarь Karelii), *косúть* первой косой 'zaczynać sianokosy' (Slovarь Severa), *косúться* = *косúть* (Slovarь Rjazan., SRNG), ukr. *косúти кошý кóсиш* 'żąć, ścinać trawę albo zboże kosą', brus. *касíць кашý кóсіш* 'ścinać kosą': *касíць* атаву, przen. 'gubić, niszczyć' (TSBM, HSBM). ~

Denominativum od *kosa*. Zwraca uwagę powszechność w tym znaczeniu kontynuantów *žęti*, co może wskazywać na późniejsze niezależne powstanie deverbativum *kositi*.

Sławski ES II 522. *M.J.*

kosmačь *kosmača* 'kudłate zwierzę', 'animal villosum'; 'człowiek z obfitym uwłosieniem, zarostem', 'homo pilosus'

~ pol. od XVI w. *kosmacz* 'człowiek kosmaty, kudłaty, kudłacz; zwierzę kosmate, kudłate; niedźwiedź, wilk; diabeł' (L., SW, SJP PAN), w XVI w. też 'satyr, demon leśny' (SP XVI IBL), dial. *kosmacz* 'człowiek z obfitym zarostem albo owłosieniem' (Pluta Dzierżysławice), 'wilk w zagadce; diabeł' (Karłowicz SGP), 'człowiek wstrętny, niemiły', 'wstrętne zwierzę' (SOWM, Steffen Warmia), *kosmaųč* 'kudłacz' (Steuer Sulków), dłuż. *kósmac* 'jakaś roślina' (Muka), głuż. *kosmač* 'kudłaty, włochaty; satyr' (Kral, Pfuhl), stczes. od XIV w. *kosmač* 'włochate ubranie, materiał' (Gebauer Sl.), *kosmáč* 'włochate, kudłate stworzenie, włochaty człowiek' (Jungmann, Přír. slov., SSJČ), moraw. *kosmáč* 'ts.' (Bartoš DSM), *kosmaųč* 'dziewczyna z rozczochranymi włosami' (Steuer Baborów), sła. dial. *kosmáč* 'człowiek z rozczochranymi albo długimi włosami' (SSN);

słe. *kosmáč* 'kudłacz, włochacz', 'kudłate zwierzę, niedźwiedź', 'zimowa odmiana jabłek z szorstką skórką' (Pleteršnik, SSKJ), ch./s. od XVI w. *kòsmāč* 'kudłaty, włochaty' (RJAZ, RMat.), *kòsmāć* 'kudłaty, włochaty człowiek lub zwierzę', 'gatunek raka morskiego' (RSAN), chorw. dial. czakaw. *kosmâč* 'gatunek pająka' (Turčić Čokav. Rječ.), czrng. *kòsmača* f. 'gęsty i ciemny las' (Stanić Uskoci);

stros. i rus.-cs. **космачь** 'przezwisko' (Srezn.), 'kudłaty człowiek' (SRJ XI–XVII, SAR), ros. *космáч -á* 'zwierzę, człowiek kosmaty' (SSRJ, SRJ, Dal, też dial. Slovarь volog. nar.), dial. 'człowiek z nieokrytą głową, bez nakrycia głowy' (SRNG, Melьničenko Jaroslavl), często w instr. *космачóм* 'ts.' (Slovarь Kuzbassa, Slovarь Rjazan.), też 'z rozczochranymi włosami' (SRSO, Sl. Priamurьja, Slovarь Novosybir., Sl. Priobьja,

Tobolsk, Opyt Dop.) (rzadziej pl. *космачáми*), ukr. hucul. NM *Kosmacz* (Janów SH), dial. *космáч* 'z długimi włosami, kudłaty, włochaty' (Żel.), brus. *касмáч* 'kudłaty włochaty (człowiek, zwierzę)' (TSBM), dial. *касмачэ́* 'włosy' (Sl. Kosaŭščyny). ~

Por. ros. dial. *космачýха* 'kobieta z długimi, nieuczesanymi włosami' (Slovarь Urala Dop.), *космачùха* 'ts.' (Slovarь volog. nar.).

2. derywaty z suf. *-akъ*: pol. dial. z Cieszyńskiego *kosmok* 'człowiek o niezgrabnym chodzie; ciamajda', 'kudłacz' (Golec CSG, SGŚC), dłuż. *kósmak* 'kosmaty człowiek', 'zwierzę z długą sierścią', 'gąsienica' (Muka), głuż. *kosmak* 'włochaty, zarośnięty człowiek' (Pfuhl), ros. dial. pl. *космакù* 'długie, nieuczesane włosy' (Slovarь Urala Dop.), ukr. *космакù* 'ts.' (SUM, Hrinčenko).

Derywat od *kosmъ* : *kosma* z suf. *-ačь*. O budowie zob. I 102. *T.K.*

kosmati *kosmajǫ* zach. 'czochrać włosy', 'capillos disicere'; 'czesać wełnę', 'lanam pectare'

~ pol. *kosmać* 'jeżyć' (SW), dial. płd. *kosmać* 'czochrać, wichrzyć włosy, robić kosmatym' (Świętek, Lud nadrabski 1893, 700, Olesch Sankt Annaberg, Steuer Sulków), cieszyńskie refl. *kosmać śe* 'czesać się' (Kellner VN), *kosmać* 'jeżyć', *kosmać* 'czochrać, robić kosmatym' (Olesch Sankt Annaberg), *kosmać* 'o butach – wykrzywiać się przy chodzeniu' i refl. *kosmać sie* 'utykać, wlec się, brnąć' (SGŚC), czes. laskie *kosmač se* 'czochrać się' (Lamprecht Opava);

słe. *kosmáti -âm* 'szarpać, targać, skubać, czesać wełnę', refl. *kosmáti se* 'szamotać się' (Pleteršnik), też rzadkie 'czochrać' (SSKJ), ch./s. *kòsmati* : *kösmati* 'czochrać, rozczesywać' (RJAZ, RMat.), refl. *kòsmati se* przen. 'kłócić się, sprzeczać się' (RMat.), chorw. dial. czakaw. *kösmat kosmâm* 'skubać, czesać (wełnę, bawełnę)', 'rozrywać mięso zębami' i refl. *kosmat se* 'targać się za włosy', 'skubać się (o powierzchni tkaniny złej jakości)' (Mahulja Omišalj), 'targać, skubać' (Turina–Šepić RČI, Turčić Čokav. Rječ.), serb. dial. *kösmati* 'czochrać, rozczochrywać', 'rozczesywać (o wełnie)', refl. *kösmati se* 'czochrać się', przen. 'pchać się, rozpychać, uderzać rękami; spierać się' (RSAN). ~

Por. paralelne denominativa: głuż. *kośmić so* 'pokrywać się włosami', bułg. dial. *космя̀ -ùш* 'obcinać włosy' (Gerov), maced. *космам космиш* 'strzyc noworodka; chrzcić' (RMJ).

Denominativum od *kosmъ*, por. co do budowy *kǫsati* od *kǫsъ*. Sławski SE II 525. *T.K.*

kosmatъ *kosmata kosmato* 'włochaty, kudłaty', 'villosus'

~ pol. od XIV w. *kosmaty* 'owłosiony, kudłaty, włochaty', 'pokryty włoskami (o roślinach, o tkaninach i odzieży)' (Słownik stpol., SP XVI IBL, SW, SJP, SJP PAN, Bart. pol.-łac., Słownik Kochanowskiego, Mącz.), dawne też 'zarośnięty, owłosiony, nieogolony' (SP XVI IBL), towary *kosmate* 'futra' (L.), w stpol. też 'najeżony, budzący grozę, straszny' (Słownik stpol.), dial. 'nieuczesany, rozczochrany' (Olesch Sankt Annaberg, Paryl Tuligłowy), 'obrośnięty włosami na plecach, piersiach, rękach czy nogach'

(Szymczak Domaniewek), 'pokryty włoskami, włochaty', 'wstrętny, mający zły charakter' (SOWM, Steffen Warmia), subst. *kosmata* 'roślina o owocach podobnych do kłaczków wełny' (Dejna RKJŁ XXIII 233), w terminologii weselnej: witać *kosmatą* ręką 'winszować, witając się z nowożeńcami' (SJP PAN, L., Karłowicz SGP, Wieczorkiewicz SGWarsz.; wg Brücknera SE 259 'nie z gołymi rękoma' a więc 'z jakimś darem', już u Reja *z kosmatym* 'z darem'), kasz. *kᵛosmatï* (Ramułt, Lorentz PW), dłuż. *kosmaty* 'kudłaty, włochaty; najeżony, nastroszony, rozczochrany' (Muka, też dial. Fasske Vetschau), głuż. *kosmaty* 'owłosiony, kudłaty, włochaty' (Kral, Jakubaš, Pfuhl, Trofimovič), czes. od XV w. *kosmatý* 'włochaty, kudłaty, gęsto zarośnięty' (MSČS, Gebauer Sl., Flajšhans Klaret, Jungmann, SSJČ, Přír. slov.), sła. od XVII w. i dial. *kosmatý* 'owłosiony, włochaty' (SSJ, HSSJ, SSN);

słe. od XVI w. *kosmàt -áta* 'kudłaty, włochaty' (Pleteršnik), też 'który ma szorstką powierzchnię, z sierścią lub włoskami' (SSKJ, Megiser 1592, Megiser 1603, też dial. (Gregorič Kostel, Karničar Obir), *kǫ̑smạt* 'brodaty, nieogolony' (Tominec Črni vrh), prekmur. *kosmáti* (Novak Beltinci), *kosmat* glas 'głos ochrypły, chropawy' (Pleteršnik), ch./s. *kòsmat*, *kȍsmat* 'kudłaty, włochaty (o ludziach, zwierzętach; o częściach ciała); z nastroszonymi, najeżonymi włosami' (RJAZ, RMat.), chorw. *kòsmat* 'z dużą ilością włosów, kudłaty, włochaty', 'owłosiony, włochaty' (Anić RHJ), dial. czakaw. *kosmȁt kosmãto* 'włochaty, kudłaty' (HDZ VII 508, Kalsbeek Orbanići, Mahulja Omišalj, Turina–Šepić RČI, Houtzagers Orlec), *kósmat* (Blažeka–Rob Mursko Sr.), *kusmoti* (Belović–Blažeka S. Đurđe), *kosmȁt* (Moguš Senj), kajkaw. *kósmat* (Večenaj–Lončarić Gola), sztokaw. *kòsmat* : *kòsat* 'kudłaty, z długimi i bujnymi włosami' (Sekulić Bačk.), serb. *kòsmat* : *kȍsmat* 'gęsty, mocny (o zaroście, brwiach, włosach); kudłaty, włochaty; owłosiony; owłosiony, z włoskami (o roślinach); bujny, obrośnięty gęstą trawą, roślinnością' (RSAN), *kȍsmat* : *kȍsnat* 'pillosus' (Vuk), dial. *kosmȁt* : *kosmâti* (Elezović Kos.-Met.), *kȍsmat* 'włochaty, owłosiony po ciele', 'kudłaty, z długimi włosami' i *kòsat* 'osoba z bujnymi, długimi włosami, kudłaty' (Reč. Vojvodine), czrng. *kosmat* (Đoković Nikšić), *kosmȁt* (Ćupić Zagarač), cs. **космать** 'kudłaty, włochaty' (SJS, Miklosich LP), bułg. *космàт* 'kudłaty, włochaty; nastroszony, krzaczasty' (RBE, Mladenov BTR, RBKE, BTR, Duvernois, Gerov), maced. *космат* 'kudłaty, włochaty' (RMJ, MRS, też dial. Vidoeski Kumanovo);

strus. i rus.-cs. **космaтыи** 'kosmaty, włochaty (człowiek, zwierzę)' (Slovarь DRJ, Srezn., SRJ XI–XVII, Slovarь CSRJ, SAR), ros. *космáтый* 'włochaty, kudłaty; szorstki (o tkaninach)' (Dal, SSRJ, SRJ, SAR; w Ruk. leks. z I poł. XVIII w.), dial. 'włochaty', 'kudłaty, kosmaty' (Slovarь Karelii, Slovarь Rjazan.), 'mający włochatą, puszystą lub nierówną powierzchnię' (Slovarь Rjazan., SRNG), 'pokryty miękkim puchem, puszysty' (Slovarь Mordov.), 'z gęstą koroną, o drzewie' (Sredneobskij sl.), 'o długich, rozczochranych włosach' (SRNG: Briańsk, Sl. staroobrjad. Zabajkalʹja), 'z gołą głową, bez nakrycia głowy' (SRNG: Smoleńsk), 'bogaty' (Melʹničenko Jaroslavl), 'gburowaty, niewyraźny (o mowie)' (Slovarь Smolensk.), *космáтый* jako subst. 'diabeł; niedźwiedź', w nazwach roślin np. *косматая* вика 'wyka kosmata, Vicia villosa', *косматая* рожа 'róża dzika, Rosa canina', ukr. *космáтий* 'kudłaty, włochaty' (SUM,

Bilećkyj-Nosenko, Żel.), jako subst. *космáтiй* 'człowiek kudłaty' (Hrinčenko), brus. od XVI w. *касмáты* 'włochaty, z długą lub gęstą sierścią, kudłaty; z nastroszonymi, najeżonymi włosami', 'pokryty małymi włoskami (o tkaninie)', 'z gęstym listowiem' (TSBM), dawne też 'wykonany ze skóry z długą i gęstą sierścią (o ubraniu)' (HSBM, Sloŭnik Skaryny), dial. *касмáты* 'włochaty, kudłaty; kosmaty, mechaty' (SPZB, Šaternik Červ., Sloŭnik Sennenščyny, Rastorguev Brjansk). ~

Derywat od *kosmъ* (zob.) z suf. *-atъ*, o suf. zob. Meillet SC 353, Sławski SE II 526–527. *T.K.*

kosmъ : **kosma** 'pasmo włosów lub sierści', 'villus, floccus'

kosmъ: ~ pol. rzadkie dawne od XVI w. *kosm kosma* 'pasemko włosów, kosmyk' (SP XVI IBL, Mącz., L. SW), 'włos' (Mącz.), *kosm* śnieżny 'płatek śniegu' (L.), 'strzępek wełny, przędzy', bot. żabie *kosmy* 'Geranium' (SP XVI IBL), współcz. *kosm* rzadkie, zwykle w pl. *kosmy* (SJP PAN), od XVIII w. wypierany przez *kosmyk* (Sławski SE II 524), kasz. *kʷosmək* 'kosmyk', też 'ogon zająca' (Lorentz PW, Ramułt), dłuż. *kósm* 'kosmyk; włos futra, brody, powieki' (Muka), głuż. *kosm* 'włos futra, brody; kosmyk' (Kral, Jakubaš, Pfuhl, Trofimovič), stczes. *kosm* 'włos' (Gebauer Sl., też jako dawne u Jungmanna);

słe. *kósem -sma* 'kosmyk włosów, lnu', 'płatek śniegu' (Pleteršnik), cs. **космъ** 'włos' (Miklosich LP), bułg. *кòсъм* 'włos, sierść' (RBKE, Mladenov BTR, BTR, Gerov), dial. płd.-wsch. *кʷòсъм* (Erkeč) : *кʷòсм'е*, *кòсъм* 'ts.' (PdRod), zach.-rupski *кòсме* 'włosy (na głowie)' (SNU XLVIII), maced. dial. *кóсъм* 'włos, sierść' (BDial. VI 44: zach. Tracja);

rus.-cs. **космъ** 'włos; kosmyk wełny' od XII–XIII (Srezn., SRJ XI–XVII), ukr. dial. *кóсом -сма* 'kosmyk włosów, wełny', u Żel. *косм* 'ts.' (Żel.). ~

kosma: ~ pol. dawne rzadkie *kosma* 'włosy, kosmyk' (Słownik Mickiewicza, SJP PAN), dłuż. *kósma* 'kosmyk; włos futra, brody, powieki' (Muka), też dial. (Fasske Vetschau), głuż. *kosma* 'włos futra, brody; kosmyk' (Kral, Jakubaš, Pfuhl), czes. przestarz. *kosma* 'kosmyk skędzierzawionych włosów, sierści' (Jungmann, Přír. slov., SSJČ), sła. dial. spiskie pl. *kosmy* 'rozczochrane włosy, kudły' (SSN);

słe. *kósma* 'kosmyk, też lnu', 'płatek śniegu' (Pleteršnik), cs.-serb. i chorw. *kosma* 'włosy' (RJAZ), maced. *косма* 'sierść, włos' (RMJ, MRS), dial. maced. dial. *kósmitu*, pl. *kósminta*, *kusm'á* 'włos, włosy' (Małecki SW);

stros. i rus.-cs. **косма** 'kosmyk włosów lub sierści, gęsto splątanych na końcu' (Srezn., Slovarь CSRJ), ros. *космá* 'kosmyk włosów lub sierści; kosmyk długich rozczochranych włosów, kudły; kłąb, zwój' (Dal, SAR zwykle pl. *кóсмы* też 'kłąb dymu, chmur'), przestarz. 'lok, kędzior' (SSRJ, SRJ), 'warkocze' (Ruk. leks.), dial. też 'pęczek, pasemko sierści, włókien', zwykle pl. *кóсмы* 'rozczochrane włosy' (Sl. Priobʹja, Slovarь Mordov.), 'pęk włókien lnu', płd. *космá-трава* 'roślina Jalium mollugo' (SRNG), *космá* 'koleina na drodze' (Opyt), ukr. *кóсма* : *космá* 'kosmyk długich, prostych włosów' (Bilećkyj-Nosenko, Żel.), brus. pl. *космы* 'kosmyki włosów, rozwichrzone, nieuczesane' (TSBM, HSBM), dial. *касмó* 'nieobcięte włosy' (Scjaškovič Sl. Hrodz.). ~

Por. strus. **космъ** 'włos; kosmyk wełny' (Slovarь DRJ).

Derywat od *kosa 2.* (zob.) z suf. *-mъ* : *-ma.* Niewykluczone zachowane w tym derywacie znaczenia poprzedzającego wcześniejsze 'uczesane włosy'.

Meillet Ét. 426–428, Sławski SE II 524–525. *T.K.*

kosnǫti *kosnǫ* płd. i wsch. 'dotknąć, poruszyć', 'tangere'

ch./s. *kȍsnuti kȍsnēm* 'dotknąć boleśnie, wzruszyć', refl. 'wzruszyć się' (Frančić), maced. *косне коснува* (książk. z serb.) 'dotknąć, poruszyć, wzruszyć' (RMJ);

ros. tylko refl. *коснýться коснýсь коснёшься* 'dotknąć czegoś', 'poruszyć coś' (perf. od *каса́ться*), dial. *коснýть коснý коснёшь* 'kiwnąć, pokręcić, potrząsnąć': *коснýть* головой, dawne też 'uderzyć', dial. dawne refl. *коснýться коснýсь коснёшься* 'zerwać się, rzucić się', *коснётся* nieosob. 'zdarza się' (SRNG). ~

Nie należy tu zapewne kasz. perf. od *kositi kosnǫc* 'zawadzić ostrzem kosy', *podkosnǫc* 'podciąć kosą', niejasne bułg. dawne *кȍсна -еш, кȍсвам кȍснувам* 'zjeść, przegryźć, przekąsić', 'spróbować, skosztować czegoś' (Gerov), por. słe. *kositi, kosati* od psł. *kǫsъ.*

Czasownik perfektywny. Niewątpliwie w związku z psł. iteratywnym *kasati 1.* i *2.* (zob.), brak jednak pośredniego ogniwa słowotwórczego. Por. też *kochati.* Dalsze związki niejasne. Formalnie oczywisty wydaje się związek z czasownikiem *kosati* 'bić, uderzać' (zob.), który mógłby być bezpośrednią podstawą perf. *kosnǫti* (Boryś SE 451, ESSM XI 136), jednak z uwagi na dużą rozbieżność znaczeń przy tak bezpośredniej relacji derywacyjnej trudno uznać ten związek za bezdyskusyjny. Często łączone z psł. *česati* 'drapać' (zob. Sławski SE II 93), co semantycznie słabo uzasadnione. Na płaszczyźnie ie. sprowadzany jest do rdzenia *kes-* 'ciąć' (Melničuk, Etim. 1966, 195). *M.J.*

kostěnъ *kostěna kostěno* 'zrobiony z kości', 'osseus'

~ pol. dawne i dial. *kościany* 'zrobiony z kości zwierzęcia lub z rogu' (L., SWil., Szymczak Domaniewek, Kąś Orawa), *kościanny* (Brzeziński Krajna), dial. też 'dotyczący kości': febra *kościana* (Karłowicz SGP), kasz. *koscanї* 'zrobiony z kości', 'kostny' (Lorentz PW), dłuż. *kósćany* 'z kości, kostny, kościany' (Muka), głuż. *kósćany* 'ts.' (Kral, Pfuhl), czes. od XV w. *kostěný* 'zrobiony z kości, kostny' (SSJČ, Gebauer Sl.), *kostěnný* 'ts.' (Loderecker 1605);

słe. od XVI w. *kostę̑n* 'dotyczący kości' (SSKJ, Pleteršnik, Besedje 16. st.), też dial. (Kutin Bovec), ch./s. *kȍsten* 'zrobiony z kości' (RJAZ, RSAN, RMat.), chorw. dawne *костьн* 'kostny' (Daničić RSS) i dial. kajkaw. *kósteni* 'zrobiony z kości' (Večenaj–Lončarić Gola), cs. **костѣнъ** 'kościany, zrobiony z kości' (SJS), *кȍстен* 'zrobiony z kości' (RBE);

strus. **костанъıи** (Slovarь DRJ), **костѧнои** : **костинои** 'odnoszący się do kości' (SRJ XI–XVII), ros. *костяно́й* 'zrobiony z kości; wypreparowany z kości zwierzęcych', ukr. *кістяни́й* 'zrobiony z kości; wypreparowany z kości': *кістяний клей* (SUM), *костяний* (Slavyneśkyj Leks.), *костяна комора* (Slovnyk Ševčenka), brus. *касцявы* 'odnoszący się do kości' (BRS), dawne *костяный, костеный*: 'kostny; z kości' (HSBM). ~

Derywat z suf. *-ěnъ* od *kostь.* *A.Z.*

kostra 'odpady powstające w procesie obróbki lnu i konopi', 'purgamen post tractationem lini seu cannabium relictum'

~ pol. *kostra* przest. 'połamane części rdzenia lnu lub konopi, paździerze' (SJP PAN, SW), też dial. 'paździerze' (Karłowicz SGP, Zdaniukiewicz Łopatowszczyzna), przen. 'stos, sążeń, pewna miara' (SWil., SW), czes. 'zbiór wszystkich kości w ciele kręgowców, szkielet' (SSJČ, Přír. slov., Jungmann), 'konstrukcja z żelaza, drewna itp. stanowiąca szkielet budynku' (SSJČ, Přír. slov.), przen. 'pień i gałęzie drzewa pozbawione liści', 'o wychudłym człowieku lub zwierzęciu' (Přír. slov.), sła. *kostra* 'ogół, całość wszystkich kości w ciele, podstawa, budowy ciała u kręgowców': ľudská, zvieracia *kostra* (SSJ, SSSJ), 'o bardzo chudym człowieku' (SSJ): je ako *kostra* (SSJ), 'podstawa, szkielet jakiejś konstrukcji' (SSJ, SSSJ), dial. 'kości, szczątki', 'podstawa, szkielet jakiejś konstrukcji' (SSN);

ch./s. dial. *kóstra* 'nastroszona kura' (RSAN), 'kobieta kłótliwa, awanturująca się' (RSAN);

ros. od XVII w., *костра́* 'twarda kora lnu lub konopi, która pozostaje w wyniku obróbki tych roślin (proces trzepania i czesania)': *костра* отделяется легко, волокно не рвется (SRJ XI–XVII, SSRJ), dial. *костра́* 'odpadki pozostające przy obróbce żyta, miękina, plewy' (SRNG, Slovarь Smolensk), 'odpady powstające przy czesaniu wełny', też 'sąg drewna' (Slovarь Severa), bot. 'Apera Adans', 'Agrostis spica venti L.', 'chwast rosnący wśród lnu' (Slovarь Severa), zool. 'ryba Acipenser güldenstädtii (jesiotr rosyjski)', 'narybek jesiotra i siewrugi', *кóстра* 'drobne ziarna żyta, które oddziela się przy siewie' (SRNG);

ukr. dawne i dial. *костра́* 'twarde odpady powstające w procesie trzepania lnu' (Bilećkyj-Nosenko, Leks. Polesьja, Lysenko SPH), brus. od XVII w. *кастра́* 'odpady pozostające po procesie obróbki roślin włóknodajnych (np. lnu, konopi), paździerze' (TSBM, TSBLM, Nosovič, HSBM: *костра*), też dial. (SPZB, Bjalьkevič Mohylew), *костра́* 'ts.' (Turaŭ). ~

Por. bułg. *кострàк* 'gatunek słodkowodnej ryby o twardej łusce, którą trudno czyścić' (Mladenov BTR, RBE, Gerov).

Etymologia wyrazu nie jest jednoznaczna. Dominują dwa podstawowe poglądy. Pierwszy łączy wyraz z psł. *kostь* (np. Sławski SE II 532, Vasmer ES II 348). Druga teoria wywodzi badany wyraz od od psł. *česati*. W myśl tej hipotezy słowo *kostra* należałoby rozumieć jako 'produkt powstały w wyniku czesania, rwania, rozdrabniania' (Preobraženskij ES I 367–368, Trubačev RT 83–85). Mając na względzie rozwój semantyki kontynuantów psł. *kostra* w poszczególnych językach słowiańskich, najbardziej prawdopodobna wydaje się teza o podwójnej motywacji tego wyrazu (ESSM XI 158–160). Zauważalny jest zarówno związek z psł. *kostь* (np. sła. *kostra* 'szkielet'), jak i z ie. rdzeniem *kes-* (*česati*). Podwójna motywacja przejawia się nie tylko w tym, że część znaczeń można wiązać wyłącznie z *česati* lub *kostь*, ale również w neutralności niektórych znaczeń, które można sprowadzić do obu wyrazów, np. pol. *kostra* 'paździerze', gdzie motywację może stanowić zarówno twardy, ostry paździerz przypominający szpiczastą kość, jak i nawiązanie do czesania w procesie

obróbki, por. też ch./s. *kócmpa* 'nastroszona kura', bułg. *кострàк* 'ryba o twardej łusce, którą trudno czyścić'. Na bliskość trzech omawianych wyrazów (*kostь* > *kostra* < *česati*) zwraca uwagę Melьničuk, Etim 1966, 233–240, który wywodzi od rdzenia *kes-/kos-* zarówno leksem *kostra*, jak i sam wyraz *kostь*.

ESSM XI 158–160 i 171–172, Machek ES² 281, Králik SESS 292–293, ESUM III 54. *Sz.P.*

kostrica : **kostrika** 'paździerze', 'purgamen post tractationem lini seu cannabium relictum'

kostrica: ~ pol. *kostrzyca* 'paździerze' (SJP PAN, SW, SWil., też dial. Karłowicz SGP), kasz. *kʷostřáca* 'Bromus, stokłosa' (Lorentz PW), czes. *chustřice* 'kość ogonowa, kuper' (Jungmann);

ch./s. *kòcmpuца* 'cienka rybia ość' (RSAN);

ros. od XVII w. *костри́ца* 'twarde odpadki pozostające po obróbce (trzepaniu i czesaniu) lnu lub konopi, paździerze' (SSRJ), dawne 'miejsce, gdzie znajduje się drewno ułożone w stosy' (SRJ XI–XVII), 'dial. 'paździerze' (SRNG, Slovarь Severa), też bot. 'Nasturtium brachycarpum', 'owoc rośliny Rubus saxatilis' (SRNG), 'nazwa chwastu' (SRNG, Mirtov Don.), coll. 'nasiona lnu' (Slovarь Severa), 'drobna, pokruszona słoma' (SRNG), ukr. *кістри́ця* 'twarda wewnętrzna część łodygi konopi, lnu itp., która pozostaje po procesie obróbki w postaci drobnych kłujących drzazg', 'twarde odpady powstające w procesie trzepania lnu' (SUM, Hrinčenko, Żel., Bilećkyj-Nosenko), bot. 'kostrzewa Festuca pratensis' (SUM), dial. 'paździerze' (Leks. Polesьja), 'roślina występująca na trzęsawiskach' (KDO), brus. *кастры́ца* 'odpady pozostające po procesie (trzepania i czesania) obróbki roślin włóknodajnych (np. lnu, konopii), paździerze' (TSBM, TSBLM, Nosovič), dial. *кастры́ца* 'ts.' (SPZB, Turaŭ, Sloŭnik GCRB, Šaternik Červ., Scjaškovič Grodno). ~

kostrika: ~ ch./s. *kòstrika* : *kòštrika* bot. 'myszopłoch kolczasty, Ruscus aculeatus' (RJAZ, RSAN, RMat. Vuk), 'oxiacanta' (RJAZ), 'Brachypodium' (RSAN);

ros. od XVII w. *костри́ка* 'twarde odpadki pozostające po obróbce (trzepanie i czesanie) lnu lub konopi, paździerze' (SRJ XI–XVII, SSRJ), dial. *костри́ка*/*костры́ка* 'kostra, paździerze' (SRNG, Slovarь Severa, Slovarь Rjazan.), też 'wyschnięta, złamana łodyga konopi lub lnu', 'chwast', 'pokrzywa' (SRNG), *костры́ка* 'roślina Urtica dioica, pokrzywa zwyczajna' (SRNG, Opyt Dop., Slovarь Mordov.). ~

Derywaty od *kostra* (zob.) z suf. *-ica* i *-ika*. O budowie p. I 91 i 98. *Sz.P.*

kostr'ava : **kostreva** : **kostriva** 'nazwa różnych roślin, najczęściej należących do rodzaju Festuca', 'planta aliqua ex gente Festuca'

kostr'ava: ~ pol. dial. *kostrzawa* 'kostrzewa, roślina pastewna' (Paryl Tuligłowy), dłuż. dial. *kóstŕawa* 'Bromus secalinus' lub Cynoglossum officinale' (Muka), tamże NO *Kóstŕowa*, głuż. *kostrjawa* 'Bromus, stokłosa' (Kral, Pfuhl), też 'kłosownica', 'kmin rzymski' (Kral), także *kostrjawa* rólna (Bromus arvensis), *kostrjawa* runa (Bromus erectus) (Lajnert RM) lub 'Bromus secalinus' (Rezak), czes. od XV w.

kostřava bot. 'Festuca kostrzewa': *kostřava* luční, *kostřava* ovčí; *kostřava* červená (SSJČ, Přír. slov., Jungmann, Flajšhans Klaret), stczes. 'stokłosa, Bromus' (Gebauer Sl., Flajšhans Klaret), dial. *kostřava* 'drobne kamienie w kaszy' (Bartoš DSM), sła. *kostrava* 'gatunki dziko rosnących roślin z rodzaju Festuca', np. *kostrava* ovčia (Festuca ovina), *kostrava* lúčna (Festuca pratensis), k*ostrava* červená (Festuca rubra) (SSJ, SSSJ), też dial. 'ts.' (SSN, Matejčik Novohrad);

ch./s. od XVI w. *kòstrava* : *kòštrava* bot. 'Setaria verticillata' (RSAN), 'Lolium temulentum' (RJAZ), chorw. dial. kajkaw. *kustrva* 'chwast powszechny w uprawach kukurydzy' (Belović–Blažeka S. Đurđe), *k'ostreba* 'ts.' (Blažeka–Rob Mursko Sr.), bułg. *кощря̀ва* 'Alopecurus pratensis' (RBKE), *кощрява* 'Setaria verticillata' (BTR). ~

kostreva: ~ pol. od XV w. *kostrzewa* 'roślina z rodziny traw z wiechowatym kwiatostanem; chwast zbożowy z rodziny traw; niektóre jej gatunki służą za paszę' (SJP PWN, SWJP, SW, SWil., L., SP XVI IBL też: *kostrzew* f.), w stpol. 'życica, Lolium temulentum L., stokłosa' i 'kostrzewa Panicum crus galli' (Słownik stpol.), także dial. (SOWM, Górnowicz Malbork, Dejna RKJŁ XXIII 233, Pluta Dzierżysławice, Cechosz-Felczyk Podole, Maciejewski Chełm.-dobrz.), *kostševa* : *koščševa* 'rozczochrana głowa' (Słownik bronowski), kasz. *kʷostŕéva* bot. 'stokłosa', 'kostrzewa' : *kʷostřeva* 'Carex remota' (Lorentz PW), dłuż. *kóstŕowa* 'Bromus secalinus' (Muka), 'Cynoglossum officinale' (Muka), 'Cuminum sativum Dioscoridis' (Muka), dial. *kóstŕeva* : *kóstŕava* (Muka), głuż. z przestawką *kośćerwa* 'Bromus secalinus' (Pfuhl);

słe. *kostŕéva* 'Bromus secalinus' (Pleteršnik), ch./s. tylko NO *Kostreva* (RJAZ), bułg. dial. *кòшmрева* bot. 'Setaria verticillata' (BDial. III 92: Ichtiman, BDial. IX 270);

ros. od XVI w. *кострева* 'chwast, miotła zbożowa' (SRJ XI–XVII), ukr. dial. *kosteréva* 'Festuca' (Janów Moszkowce), *костерева* 'Setaria verticillata' (Lysenko SPH). ~

kostriva: ~ połab. *ťüstrajvă* 'Bromus' (Polański–Sehnert);

słe. *koštríva* bot. 'Sorghum halepense' (ZNŻO XXXI 185);

ros. dial. *костри́ва* 'pokrzywa' (SRNG: Smoleńsk), brus. dial. *кастрыва* 'pokrzywa' (Kaspiarovič Witebsk za ESSM XI 161). ~

Por. pol. dial. *kostrzeba* 'kostrzewa, Festuca' (Dejna RKJŁ XXIII 233), słe. *kostŕéba* 'Echinochloa crus galli' (Pleteršnik).

Pierwotna przynależność kontynuantów w poszczególnych językach nie zawsze możliwa do ustalenia. Sławski SP II 533 rekonstruuje jako jedną z form *kostrěva* zamiast *kostreva* (tak ESSM XI 160–161). Prasłowiańskość formy *kostriva* (od niepoświadczonego *kostrivъ*) niepewna, na jej korzyść przemawiają poświadczenia we wszystkich grupach językowych, choć w wypadku nazw wsch.słow. należy się liczyć z kontaminacją z kontynuantami psł. *kopriva* (zob.).

Zapewne pierwotne derywaty przymiotnikowe od *kostra* z suf. *-evъ*, *-ivъ*, *-'avъ* (z których realnie poświadczony *kostr'avъ*, zob.). Podstawą nazw traw jest ich ostrość.

Sławski SP II 533, ESSM XI 160–161. *Sz.P.*

kostr'avъ *kostr'ava kostr'avo* 'sterczący w górę; nastroszony', 'eminens, horrens'

~ bułg. dawne *кòщрав* 'potargany, nastroszony' (Gerov), ch./s. *kòstrav* : *kŭštrav* 'z nastroszonymi piórami' (RSAN);

ros. dial. *костря́вый* 'zawierający paździerze' (SRNG), brus. *костря́вы* : *костры́вы* 'ts.' (TSBM, Nosovič, też dial. SPZB). ~

Derywat od *kostra* z suf. *-'avъ*. *Sz.P.*

kostura 'nóż kościany', 'culter'

~ dial. wsch.-sła. *kostura* 'duży nóż' (Kálal);

słe. *kostûra* 'duży składany nóż z kościaną rękojeścią' (Pleteršnik), ch./s. *kòstyra* 'nóż brzytwa' (RSAN, RMat.), 'tępa, stara brzytwa lub nóż' (RSAN), dial. 'rodzaj noża' (SDZ XLIV 184), 'tępa brzytwa, tępy, kiepski nóż' (Zlatković Pirot) bułg. *костъ̀ра* 'nóż bez rękojeści' (RBE, BTR), 'składany nóż kieszonkowy' (RBE, RBKE), dial. 'rodzaj noża' (BDial. X 21);

ukr. *костýра* 'nóż służący do zabijania zwierząt' (Hrinčenko). ~

Por. bułg. dawne *кòстур* 'nożyk' (Gerov).

Derywat od *kostъ* z rzadkim suf. *-ura* (zob. II 27) jako nazwa narzędzia wykonanego z kości (odnowienie motywacji widoczne w słe. *kostûra* 'nóż z kościaną rękojeścią') albo z suf. *-a* od *kosturъ 1.* (tak SP II 27, zob.). *Sz.P.–M.J.*

kosturъ 1. *kostura* płn. 'kostur, narzędzie służące do podpierania się przy chodzeniu', 'baculum'

~ pol. przestarz. *kostur* (dawne też *kosztur*, np. SWil.) 'kościana lub drewniana laska służąca jako podpora' (SP XVI IBL, SWil., L.), dawniej też w innych funkcjach: 'drąg, kij okuty żelazem lub zaostrzony, używany jako broń lub jako rodzaj wiosła przez przewoźników' (SP XVI IBL), 'oścień, kij żelazem okuty do popędzania bydła' (L.), 'kosior w hutach żelaznych' (L., SWil.), zool. 'niewielka ryba pokrewna karasiowi, Cyprinus cultratus', 'ryba ciosa, Pelecus cultratus' (SWil., L., SW), dial. *kostur* 'kij długi, okuty' Karłowicz SGP), 'kij, laska drewniana używana do podpierania się przy chodzeniu' (Dejna RKJŁ XXIII 233, SOWM, Olesch Sankt Annaberg), 'drążek, za pomocą którego umocowuje się w ziemi babkę do klepania kosy' (Górnowicz Malbork), 'gwóźdź z drewna do zbijania belek, słupów' (Brzeziński Krajna), czes. moraw. *kostúr* 'sucha gałąź, sękata laska, kij', przen. 'wychudłe, mizerne bydło' (Bartoš DSM), sła. dial. wsch. *kostur* 'stojak służący do suszenia siana, ostrewka', 'kij, laska' (SSN, Buffa Dlhá Lúka), 'rozczochrany człowiek' (SSN);

ros. dial. *кóстур* 'kij, laska, kula' (SRNG), *кóстурь* 'ryba Pelecus cultratus' (SRNG), ukr. od XVII w. *кóстур* 'gruby kij, często z zagiętym końcem' (Slavynecʹkyj Leks., SUM, Hrinčenko), brus. od XVII w. *костуръ* 'kij, pałka z głownią wykonaną z kości metalu lub drewna' (HSBM). ~

Derywat od *kostъ* (zob.) z suf. *-urъ* (o budowie zob. II 26). Motywacja wyrazu pozwala przypuszczać, że pierwotnie nazwa odnosiła się do dużej kości wykorzystywanej dla podpierania się. *Sz.P.–M.J.*

kosturъ 2. *kostura* płd. 'szkielet', 'sceletum'

ch./s. *kȍcmyp* 'szkielet człowieka lub zwierzęcia' (RSAN, RJAZ, RMat.), 'wychudzony człowiek', 'wychudłe ludzkie ciało' (RSAN, RMat.), 'szczątki ludzkie lub zwierzęce' (RSAN, RJAZ), dial. 'szkielet człowieka lub zwierzęcia' (Sekulić Bačk.), 'wychudzony człowiek' (Halilović Sarajevo), bułg. *kòcmyp* 'drapieżna ryba słodkowodna, okoń pospolity, Perca fluviatilis' (RBE, BTR), dawne 'szkielet człowieka lub zwierzęcia' (RBE, Gerov), maced. *кocmyp* 'szkielet' (RMJ). ~

Etymologicznie identyczne z *kosturъ 1*. Pierwotne znaczenie miało zapewne charakter coll. (niepotwierdzony przy tym suf. w innych formacjach) 'dużo kości; wszystkie kości człowieka lub zwierzęcia'. *Sz.P.–M.J.*

kostъka 'mała kość', 'ossiculum'

~ pol. *kostka* 'wystająca nad stawem skokowym zgrubiała część kości piszczelowej u nogi', 'mała kość', 'kostka do gry w kości lub innej w kształcie sześcianu', 'inny przedmiot w kształcie sześcianu, np. *kostka* brukowa' (SJP PAN, SW, L., Słownik stpol.), w tych znaczeniach też w dial. (np. Brzeziński Krajna, Olesch Sankt Annaberg), stpol. też 'rodzaj schorzenia skórnego, stwardnienie, narośl kostna', pl. *kostki* 'kości', 'relikwie' (Słownik stpol.), dawne i dial. śląskie też 'pestka w owocu, nasiono, ziarno' (SW, Olesch Sankt Annaberg, Steuer Sulków, SGŚC, AJŚ t. I, s. 52, Feleszko Bukowina), dawne i dial. śląskie w pl. też 'ości' (L.: *kostki* rybie, MS Górnego Śląska), *k'ostkъ* f. 'grdyka' (Słownik starowierców), kasz. *kostka* 'kostka wystająca nad stawem skokowym' (Sychta SK, Lorentz PW), dłuż. *kóstka* : *kóska* 'mała kość', 'środkowy paliczek palca' (Muka), głuż. *kóstka* 'kostka u ręki lub nogi', 'kostka do gry' (Pfuhl, Rězak), czes. *kůstka* : *kostka* 'przedmiot w kształcie sześcianu, np. kostka do gry', 'pestka' (SSJČ, Jungmann), w stczes. z różnicą długości: *kostka* 'kostka do gry' : *kóstka* 'mniejsza kość' (Novák SlHus, Gebauer Sl.), dial. moraw. *kostka* 'kostka u nogi' (Kopečný Určice, Horečka Frenštát, Steuer Baborów, Bartoš DSM), 'pestka owocu' (Horečka Frenštát, Steuer Baborów, Bartoš DSM, Malina Mistřice), sła. z XV w. jako NO *Kostka* (Ryšánek Žil. kn.), *kôstka* 'pestka owocu', rybia *kôstka* 'ość' (SSJ), dial. *kostka* 'mała kość' (Sipos Bükk-Gebirge), *kôstka* 'pestka' (Kálal);

słe. *kǫ̑stka* 'mała kość', 'kostka, pionek używane w grach', 'przedmiot w kształcie niewielkiego sześcianu' (Pleteršnik), ch./s. od XVII w. *kȍska* demin. od *kost* (RJAZ, RMat.), chorw. dawne *kostka* 'kostka do gry' (Megiser 1603), cs. **костька** 'wytłoki oliwne', 'wytłoczyny z winogron, pestka winogron' (Miklosich LP), maced. od XVI w. *кoска* 'kość' (Giannelli LM), też 'pestka', 'łyżka do butów', 'ość', 'rodzaj wzoru, kratka', 'kostka do gry' (RMJ, też dial. Hendriks Radožda-Vevčani);

stros. **костка** 'pestka', demin. od 'kość' (SRJ XI–XVII), ukr. dawne *кocткa* 'mała kość' (Slavynecьkyj Leks.), pl. *кiстки* 'kości zmarłych, relikwie' (Slovnyk Ševčenka), brus. dial. *кocткa* 'grdyka' (Šatalava BDS), dawne *кocткa* : *кocтькa* anat. 'kostka' (HSBM). ~

Demin. od *kostь* (por.). *A.Z.*

kostь f. 'kość', 'os', 'ość rybia', 'piscis spina sive os'

~ pol. *kość* od XIV w. 'twardy element szkieletu człowieka lub zwierzęcia' (Słownik stpol., SP XVI IBL, L., SW), powszechne w dialektach (np. Górnowicz Malbork, Kucała PSM), wyjątkowo też *kość kościa* (Sychta Kociewie), stpol. i dial. też 'ość' (Słownik stpol., Pluta Dzierżysławice, Karłowicz SGP: z Litwy), też w innych znaczeniach, np. 'goleń, piszczel', 'narośl' (Dejna RKJŁ XXIII 235–236), śląsk. i młpol. 'pestka owocu' (AJŚ t. 2, m. 237, Wietrzyk Gorlice, Kosiński Czchów, Kucała PSM), 'sześcianik do gry, dawniej wyrabiany z kości wołowej' (Wietrzyk Gorlice), kasz. *kosc kosca* 'kość, gnat' (Sychta SK), połab. *tüst* 'kość', 'ość rybia' (Polański SE 899), dłuż. *kosć* (dawniej *kósć*, Muka) 'kość', głuż. od XVI w. *kósć* 'kość' (Pfuhl), też dial. (Michalk Neustadt, Jentsch Rodewitz), czes. od XIV w. *kost* (Gebauer Sl., SSJČ) pl. *kosti* też 'ości' (Jungmann), też dial. (Králík Kelč, Skulina Mor.-slov.), sła. od XIV w. *kost* 'kość' (SSSJ, HSSJ), też dial. 'ts.' (SSN, Orlovský Gemer, Stanislav Liptov), też 'kostka do gry' (Kálal);

słe. od XVI w. (Besedje 16. st.) *kǫ̑st kostî* (Pleteršnik, SSKJ) 'kość', też dial. (Tominec Črni vrh, Rigler Notr.), ch./s. od XIII w. *kȏst kȍsti* 'kość', przen. 'ciało zmarłego', 'kostur' (RMat., RJAZ, RSAN), chorw. dial. *kȏst* 'ts.' (Jurišić Vrgada, Moguš Senj), serb. dial. *kȏcm* 'ts.' (SDZ XXX 159: Banat), dial. także *kȏst* 'kość', 'pestka owocu', 'skorupa żółwia' (Houtzsagers Orlec), 'kość, ciało' (Peić–Bačlija RBB), scs. **кость кости** 'kość' (SJS, SS XI–XI), bułg. *кост* 'część ciała człowieka albo zwierzęcia', pl. *кòстu* 'relikwie' (RBE, Gerov), dial. *кос* 'kość' (BDial. III 92, Erkeč, Stojkov Banat), śrbułg. z XV w. **кость** 'kość' (Davidov Kozma);

strus. **кость** 'kość zwierzęcia albo człowieka', plt. **кости** 'relikwie, szczątki' (Slovarъ DRJ), stros. też 'ród, plemię' (SRJ XI–XVII), ros. *костьı* 'kość', też dial. (SRNG, Slovarъ Karelii, Sredneobskij sl.), stukr. NO z XIV w. **Кость** i z XV w. **Костꙗ**, **Кости**, **Костъ** (SSUM), ukr. *кість* 'kość' (SUM), też dial. *k'ísć k'osty* 'ts.' (Janów Moszkowce), dawniej też plt. *костu* 'kości zmarłych' (Slovnyk Ševčenka), brus. *косць* 'kość' (TSBM), też dial. (SBPZ, Turaŭ, Bjalʹkevič Mohylew), też 'szczątki, proch' (Sloŭnik Sennenščyny), dawne *костьı*, *косць* 'kość', 'ciało', 'ród', pl. 'szczątki, relikwie' (HSBM). ~

Etymologia niepewna. Brak dokładnych odpowiedników ie., choć za takie niekiedy uważa się łac. *costa* 'żebro; bok ciała', irl. *cos* 'noga' (Berneker SEW I 582–583, Meillet, RS IX 73–74, ERHJ I 486). Zwykle zestawiane z kontynuantami ie. *ost$^{(h)}$- ost$^{(h)}$i-*: stind. *aśthi-* 'kość', awest. *ast-*, *asti-* 'ts.', gr. *ὀστέον* 'ts.', alb. *asht* 'ts.', łac. *os ossis* 'ts.'. Od odpowiedników ie. wyraz psł. różni się obecnością nagłosowego *k-*, co jest przez wielu uczonych uważane za ślad obecności laryngalnej (sytuacja wyjątkowa w słow., zob. też *koza*). Potwierdzenie tej hipotezy można widzieć w wyrazie hetyckim prezentującym głoskę laryngalną *hast-ai* 'kości'. Innym sposobem objaśnienia nagłosowego *k-* jest hipoteza o kontaminacji z łac. *costa* (Georgiev VBE 18, Rejzek ČES^2 336, Snoj ES^3 338). O mniej prawdopodobnych objaśnieniach zob. Sławski SE II 555.

Berneker SEW I 582–583, Meillet, RS IX 73–74, Trautmann BSW 120, ESSM XI 167–173, ESJS 345, Sławski SE II 555, Králik SESS 292, ERHJ I 486, Bjeletić, KSK IV 48–67.

A.Z.

kostьnъ *kostьna kostьno* 'zrobiony z kości', 'składający się z kości', 'osseus'

~ pol. od XV w. *kostny* 'zrobiony, powstały, składający się z kości, znajdujący się w kości, mający z nią związek' (Słownik stpol., SW, SJP PAN), bóle *kostne* (SJP PAN), *kostna* dna 'artretyzm' (Słownik stpol.), też dial. (np. Karłowicz SGP, Brzeziński Krajna), kasz. *kʷostny* (Lorentz PW, Ramułt), dłuż. *kóstny* 'związany z kośćmi' (Muka), głuż. *kóstny* 'ts.' (Kral, Jakubaš), czes. *kostní* 'zawarty w kościach', 'zrobiony z kości' (SSJČ), dawne *kostný* : *kostny* 'ts.' (Gebauer Sl.), sła. od XVIII w. *kostny* 'odnoszący się do kości', 'zrobiony z kości' (SSSJ, HSSJ);

słe. *kósten kóstna* 'związany z kośćmi': *kostna* mezdra 'okostna', *kostna* gniloba 'próchnica kości', 'pochodzący z kości' *kosten* pepel (Pleteršnik), ch./s. od XVI w. *kȍstan kȍsna* 'związany z kośćmi' (RJAZ), bułg. *кòстен -тна* 'odnoszący się do kości (RBE, Rečnik Botev), maced. *костен косна* 'związany z kośćmi': *косна* туберкулоза 'gruźlica' (RMJ);

strus. **костнъıи** 'kostny' (Slovarь DRJ, SRJ XI–XVII), ros. *костный* 'odnoszący się do kości', 'zrobiony z kości' (SSRJ), brus. dial. *кóсны* 'ts.' (TSBM). ~

Por. też słe. od XVI w. *kostník* 'szkielet' (Pleteršnik, Besedje 16. st.).

Derywat z suf. *-ьnъ* od *kostь*. *A.Z.*

kostьrъ *kostьra* płd. i wsch. : **kosterъ** *kostera* 'stos drewna', 'ligni acervus'

kostьrъ: ~ słe. *kóster -stra* 'stos drewna' (Pleteršnik);

stros. **костьръ костьра** 'poukładany stos drewna' (SRJ XI–XVII, Dal), też 'stos trupów na polu bitwy' (Srezn.), ros. dawne *костерь* 'gruba łodyga niektórych roślin' (SRJ XI–XVII), bot. 'bromus, stokłosa', 'mietlica, Agrostis capillaris', zool. 'ryba Acipenser Baerii' (Dal), też dial. *костéр* 'paździerze, twarde części łodygi lnu' (Slovarь Severa), 'drewno ułożone w stos' (Slovarь Don, Slovarь Smolensk, Gancovskaja Kostroma, Myznikov Belomorьje, Slovarь Mordov., Slovarь Urala), 'o sposobie układania drewna na sztorc' *стáвить кострóм*, 'żerdzi do suszenia lnu' (Slovarь Severa), 'sterta, duża ilość czegoś' (Slovarь Severa, Sl. Karelii), bot. 'stokłosa, Bromus' (Ivanova Sl. Podmoskovьja);

kosterъ: ~ kasz. dawne *koscér* 'drzewo gałęziste, rosochate', 'dziecko z rozczochranymi włosami' (Sychta SK);

ch./s. *kȍstep* 'gatunek jesiotra Acipenser güldenstädtii' (RSAN), bułg. *кòстер* 'krzywy nóż' (RBE), 'stos, duży, bujny ogień' (RBE, RBKE);

ros. dial. *костéрь* 'twarde odpady pozostające po obróbce zbóż', 'chwast rosnący w zbożu' (Slovarь Severa), 'młoda kaługa lub jesiotr nienadające się jeszcze do spożycia' (SRSO, Sl. Priamurьja), ukr. *костéр* 'sążeń drewna', 'stos trzciny złożony z 30 kop' (Hrinčenko), brus. *косцерь* 'muszka, której obecność wskazuje porę odpowiednią do zasiania zboża', 'stokłosa, Bromus secalinus' (Nosovič). ~

Etymologicznie ściśle związane z *kostra* (zob.).

ESSM XI 163–164. *Sz.P.*

kosъ 1. *kosa* zach. i płd. 'ptak', 'Turdus merula'

~ pol. *kos* 'Turdus merula', też dial. (Dejna RKJŁ XXIII 232, Pluta Dzierżysławice, Nowa Żywiec), dłuż. *kós* 'kos, Turdus merula' (Muka), głuż. *kós kosa* 'kos', też dial. *kós* 'ts.' (Fasske Vetschau), czes. *kos* czarnobrązowy ptak śpiewający, kos, Merula, sła. dawne od XVII w. i dial. *kos* 'ptak śpiewający; Turdus merula', też čarni *kos* 'ts.', vodni *kos* 'zimorodek, Alcedo' (HSSJ, SSN);

słe. *kôs* 'większy ptak śpiewający o czarnym upierzeniu, Turdus Merula, z żółtą obwódką dokoła oczu', črni *kós*, rumenokljún *kos* 'kos z żółtym dziobem', *povodni kós* 'pluszcz, cinclus, cinclus' (Pleteršnik, SSKJ, też dial. Tominec Črni vrh), ch./s. *kôs* 'kos', 'drozd', dial. chorw. *kôs* 'kos' (Houtzagers Orlec), bułg. *кос* 'ptak przelotny, śpiewający, o ciemnych piórach, Turdus merula' (Gerov, BTR), maced. *кос* 'ts.';

rus.-cs. **косъ** 'merula' (Srezn.), też 'dawna nazwa szpaka' (Slovarь CSRJ, SAR, Dal, SRNG jako dawne), ukr. dial. *кос* 'kos' (Turčyn Tylicz, może z pol.). ~

Por. ros. dial. *косак* 'kos' [?] (SRNG: Onega, Archangielsk), dial. *коса́ч* nazwy ptaków: 'cietrzew', 'głuszec', 'duża czarna jaskółka' (SRNG).

Z wcześniejszego **kopsъ*, co z ie. *kopso-*. Najbliższy odpowiednik w gr. *κόψιχος* z demin. suf. *-ιχος*. Prawdopodobnie wyraz pochodzenia dźwkn. Zdaniem Meilleta, MSL XVIII 171–172 podstawą jest *sop-*, pochodzące z ie. *k'op-*. Obecność refleksu ie. spółgłoski niepalatalizowanej tłumaczy Meillet dysymilacją w stosunku do następującego *-s-*. Innym objaśnieniem jest derywacja wsteczna od *kositi*, mająca mieć związek ze sposobem podrywania się do lotu (Vaillant, RES XXXV 94–95). *M.J.*

kosъ 2. *kosa koso* 'ukośny, położony pod kątem do płaszczyzny poziomej', 'obliquus'

~ pol. *kosy* 'ukośny, o oczach, spojrzeniu itp.', 'krzywy, pochyły', 'zezujący': *kose* oczy, 'nieżyczliwy': *kose* spojrzenie (SJP PAN), dial. *kosy* 'zezowaty' (Dejna RKJŁ XXIII 233–234), dłuż. *kósa* 'ukośne położenie', *na kósu* 'skośnie' (Muka), głuż. *kosy* 'ukośny', subst. *kosa* 'ukośne położenie': na *kosu* 'pod kątem, skośnie' (Jakubaš), czes. dial. moraw. *koso* 'ukośnie' (Bartoš DSM), sła. *kosý* 'ukośny';

słe. dawne *kós* 'ukośny' *kosi oči* (SSKJ, wg Pleteršnika pożyczka z serb. albo ros.), ch./s. *kȍs kȍsa kȍso* 'ukośny, pochyły' (RJAZ), bułg. *кос кòса* 'pochylony, nachylony ku czemuś' (pożyczka z ros., BTR), maced. *кос* 'skośny, ukośny';

rus.-cs. **косын** 'nieprosty, ukośny' (SAR), ros. *косо́й*; *кос* 'ułożony skośnie względem podłoża': *косой дождь*, 'krzywy': *коса́я* рама, 'zezowaty', 'położony z boku; boczny', przen. 'podejrzliwy': *косо́й* взгляд, *кóсо* смотреть, częste w złożeniach: *косогла́зый, косола́пый, косору́кий*, powszechne też w dial. w znaczeniach konkretnych i przen., np. 'zrobiony z pochyło ułożonych żerdzi, o płocie', 'chromy', 'jednooki', 'jąkający się' (SRNG), 'budzący potępienie, zły', 'pijany' (Slovarь Karelii), por. też złożenia: *косоно́гий* 'jednonogi', *косопле́кий* 'mający krzywe plecy', *косо́ротый* 'z wykrzywionymi ustami' (Slovarь Rjazan.), *косопя́ты* 'ślady niedźwiedzia' (Slovarь Novosybir.), ukr. *кóсий кóса кóсе* 'pochyły, ułożony pod kątem do powierzchni poziomej', 'krzywo zrobiony, wycięty itp.', 'wrogi, nieprzyjazny, o oczach, spojrzeniu': *кóсий* погляд, brus. od XV w. *кóсы кóсая кóсае* 'zezowaty' (TSBM, HSBM), 'krzywo

położony', 'krzywy, nierówny': *kósы почырк*, 'padający pod kątem' *kósы прамень*, 'wykrzywiony, spaczony': *kósыя дзверы*, przen. 'nieprzyjazny; podejrzliwy, o spojrzeniu', *коса глядзець* (TSBM), 'zezowaty' (HSBM). ~

Por. pol. dial. *kosić* 'o skośnym stawianiu nóg w tańcu' (SOWM), czes. *kositi* 'ścinać na ukos', *kosit* oči, pohled 'patrzeć z ukosa' (SSJČ), dial. moraw. *kosimo* : *kosmo* 'ukośnie'. Może też ch./s. *kòsiti se kösim* 'mijać się z czymś, kolidować, być w przeciwieństwie', *kósiti se -īm* 'pysznić się, wynosić; gniewać'.

Wyraz o niepewnej etymologii. Żadne z istniejących objaśnień (zob. Sławski SE II 536, ESSM XI 175–176) nie wydaje się przekonujące. Mało prawdopodobna derywacja na gruncie psł. od *kosa*, zob. Sławski SE II 536, bardziej prawdopodobny odwrotny kierunek derywacji. Poza psł. najczęściej nawiązywano do ie. nazw ciała kontynuujących ie. *kok's-*: stind. *kákṣa-* 'pacha', awest. *kaša-* 'łopatka', łac. *coxa* 'biodro, kłąb', stirl. *coss* 'noga', stwniem. *hāhsina* 'przegub tylnej nogi', jednak najpierw należałoby udowodnić, że nazwy te miały u podstawy znaczenie 'krzywy'.

Sławski SE II 536, ESSM XI 175–176. *M.J.*

košuľa 'rodzaj bielizny nakładanej bezpośrednio na ciało', 'indusium, camisia', wsch. 'odzież wierzchnia, kaftan, szuba', 'amictus'

~ pol. *koszula* od końca XIV w. 'odzież noszona bezpośrednio na ciele', dawne 'rodzaj sukni noszonej na zbroi' (Słownik stpol., SP XVI IBL, Bart. pol.-łac., Mącz., Kn., L.), 'zeschła kora drzew szpilkowych' (SWil.), dial. powszechne *koszula* : *kosula* : *kʷosula* 'bielizna górna kobieca i męska', 'bluzka' (Karłowicz SGP, Olesch Sankt Annaberg, Zaręba AJŚ, Cinciała SDKC, SGŚC, Milerski Zach.-cieszyn., Basara Śląsk, Ondrusz Cieszyn, Kucała PSM, Wichrzyk Gorlice, Górnowicz Malbork, Brzeziński Krajna, Sychta Kociewie, Cechosz-Felczyk OH), 'sukienka z długimi rękawami' (Kartoteka SGP: okolice Limanowej), 'o barwie skóry czy sierści zwierzęcia (krowy, konia, psa)' (Sychta Kociewie, Kartoteka SGP), 'otoczka rdzenia pni drzewa' (kartoteka SGP), kasz. *košëla* : *košla* : *košula* 'koszula' (Sychta SK), *kʷošëla* 'ts.' (Lorentz PW), dłuż. *košula* : *kóšula* 'kobieca spódnica, suknia' (Muka, też dial. Fasske Vetschau), głuż. od XVII w. *košla* : *kóšula* 'koszula' (Stachowski Frencel, Pfuhl, Kral, Jakubaš), dial. *kóšla* : *kóšula* (Handrik-Slepjanski Rukopisy, Schroeder Schleiche, Michalk Neustadt, Jentsch Rodewitz), stczes. *košule* : *košile* (Gebauer Sl., Flajšhans Klaret), czes. *košile* 'koszula' (SSJČ), dial. moraw. *košula* : *košuła* (Lamprecht Opava, Králík Kelč, Sochová Lašsko, Kazmíř Valašsko, też *košela* Bělič Dol.), sła. od XVI w. *košeľa* 'koszula' (KSSJ, SSJ, HSSJ), dawne *košuľa* : *košeľa* 'resztki błony płodowej': *kosselka*, v niž se dite rodi (HSSJ: XVIII w.), dial. *košeľá* 'lekka górna część ludowego stroju męskiego z rękawami lub bez nich, często wyszywana', 'rodzaj spodniej bielizny', 'nazwa zwierzęcia od nazwy jego skóry', *košeľa* : *košelä* (Habovštiak Orava), *košuľa* : *košeľa* (Buffa Dlhá Lúka), *košela* : *košeľa* (Kálal, Orlovský Gemer, Ripka Dolnotrenč., Sipos Bük-Gebirge);

~ słe. rzadkie *košúlja* 'koszula, bielizna' (Pleteršnik, Besedje 16.st, Megiser 1592), ch./s. *kȍšulja* 'koszula', 'skóra żmii' (RMat.), 'męska odzież spodnia', 'odzież nakładana na ciało', 'górna warstwa czegoś' (RJAZ, RSAN), 'skóra zrzucana przez żmije'

(Hirtz RNZN też *košuja*), chorw. dial. czakaw. *košūlja* 'odzież z krótkimi rękawami pod żakiet' (Moguš Senj), 'rodzaj krótkiej koszuli' (HDZ), *košūja* (ČDL, Vidović PR), *košūla* (Koschat Baumgarten), *košülja* (Rasprawe JAZU), *košulja* 'ts.' (DevinNuovSelo), sztokaw.-ikaw. *kòšulja* 'krótka damska koszula' (Sekulić Bačk.), 'rodzaj męskiej odzieży' (Peić–Bačlija RBB), serb. *кóшуљa* 'koszula, koszulka' (Vuk, RMat.), też dial. (Živkovič Pirot), cs. **кошоүлꙗ** 'wierzchnie odzienie' (Miklosich LP), bułg. *кошýля* 'koszula zwłaszcza płócienna lub bawełniana' (Mladenov BTR, RBE), dial. *кошул'а* 'ts.' (BDial. II 192: Rodopy, Umlenski Kjustendil, Mladenov Vidin, SNU XLVIII), dawne i dial. 'kokon, wylinka owadzia' (Duvernois, Gerov, Ničev Kostur), maced. od XVI w. *кошуля* 'koszula' (RMJ, Giannelli LM), też 'skóra porzucona przez żmiję', 'błona płodowa' (MRS), dial. *köšula* 'ts.' (Radožda-Vevčani);

stros. i rus.-cs. **кошоүлы** : **кошолы** 'koszula', 'rodzaj lekkiej wierzchniej odzieży', 'rodzaj futrzanej odzieży pokrytej z zewnątrz materiałem' (SRJ XI–XVII), również 'kosz', 'obóz, namiot' (Srezn., Pam. Syn. XI), 'szuba, odzież kobieca i męska podbita futrem' (SAR, Slovarь CSRJ), ros. dawne i dial. *кошýля* 'koszula, bluzka; odzież robocza', też 'kosz, koszyk' (Dal), 'koszula', 'kobieca koszula, wyszywana, z szerokimi rękawami', 'barania szuba pokryta białym grubym płótnem' (Opyt), też 'koszyk' (Opyt Dop.), 'koszula', 'męska lub kobieca odzież futrzana', 'futro szuby', 'wierzchnia ciepła odzież', 'odzież płócienna', 'męska wierzchnia odzież, rodzaj chałata', też 'kosz' (SRNG), 'barani półkożuszek, szuba pokryta suknem albo płótnem' (Slovarь volog. nar., Slovarь Novosybir., Slovarь Urala), 'kobiece sukienne lub płócienne palto', 'znoszona, podarta odzież' (Slovarь Severa), 'koszula wyszywana na plecach i z przodu' (Slovarь Smolensk.), ukr. od XVII w. *кошýля* 'koszula męska, koszulka dziecięca', 'kobiecy ubiór' (SUM, Żel., Żytecьkyj Narys.), też dial. (KDO, Mat. Bukovyna, Verchratśkyj Batjuki), łemk. też *кошеля* (Turčyn Tylicz, Verchratśkyj Łemk., Stieber AJŁemk.), 'kosz' (Sl. ukr. woroneż.), brus. od XVI w. *кашýля* 'koszula, dziecięca koszulka' (TSBM, HSBM), dawne też *кашюля* 'wierzchnia lekka koszulka, koszula, rodzaj bielizny' (Nosovič, HSBM), dial. (Scjaškovič Grodno, Sloŭnik Sennenščyny, Šaternik Červ., Bjalьkevič Mohylew), 'spodnia i wierzchnia koszula', pl. 'bielizna' (SPZB), 'spodnia albo wierzchnia koszula męska i żeńska', 'bluzka' (Leks. Polesьja), *кашýля кошýля* 'kobieca bluzka', 'kosz, kosz bez dna' (Lysenko SPH). ~

W słe. od XVI w. *košúlja* przede wszystkim 'kosz' (Pleteršnik), tak samo w dial. *košulja, košûljá, košura* 'dwukołowy wózek z koszem' (Tominec Črni vrh), *košulja* 'rodzaj koszaru' (Rigler Notr.).

Powszechnie uważa się za późną pożyczkę z łac. *casula* 'płaszcz z kapturem' (zob. Sławski SE II 547–548). Zdaniem Bańkowskiego wyraz należy wyprowadzać z psł. *košь* (Bańkowski ES I 802). Jego hipotezę mogłyby potwierdzać wsch. znaczenia 'kosza' jako pojemnika oraz 'ogrodzonego obozu', a także 'tego, co okrywa coś', np. resztki błon płodowych (czepek noworodka), osłonki porzucanej przez larwy owadów (pszczół), skóry żmii, żaby, osłonki/błonki otaczającej żyły, itp.

Vasmer, Zbornik Jagić 273–275, Sławski SE II 547–548, Bańkowski ES I 802.

B.Cz.-Sz.

košь *koša* 'pojemnik na towary spleciony z łozy, łyka, korzeni, itp.', 'cophinus, corbis'

~ pol. od XIV w. *kosz* 'pleciony z wikliny pojemnik na różne rzeczy z uchwytem lub bez', dawne też 'rodzaj sieci', 'rodzaj osłony na wozie' (Słownik stpol.), 'pleciony pojemnik, rodzaj torby, sita' (Bart. pol.-łac.), 'rodzaj naczynia, kubka', 'wypełniony ziemią pojemnik z wikliny używany do budowy szańców' (SP XVI IBL, Mącz., Kn., Słownik Paska, L., SW), dial. *kos* : *kʷos* (Brzeziński Krajna) 'pleciony pojemnik, kosz', 'sieć na węgorze, minogi, piskorze', 'kosz (skrzynia) w młynie wodnym', 'półkoszek w wozie, bryczce' (Karłowicz SGP), też 'drewniana obudowa żaren, wozu', 'część wialni', 'skrzynka lub szuflada na zboże w młynie', 'otwór w żarnach', 'sieć rybacka' (Kucała PSM, Wietrzyk Gorlice), 'pojemnik na ziarno nad kamieniem młyńskim', 'półkoszek', 'część dmuchawy' (Kąś Orawa), 'duży koszyk', 'kosz do bielizny', 'skrzynia na zboże' (Szymczak Domaniewek), 'drewniana obudowa żaren', 'otwór do wsypywania ziaren w żarnach', 'część żaren', 'sieć rybacka', 'podbierak do ryb' (AGM, Górnowicz Malbork, Tomaszewski GŁ, Maciejewski Chełm.-dobrz., Siemoń Dulsk, Brzeziński Krajna, Sychta Kociewie), kasz. *koš* 'kosz', 'naczynie, rodzaj wiaderka' (Sychta SK) też 'ul', 'małe grabie, kosa' (Lorentz PW), dłuż. *kóš* 'kosz', 'kosz na ser, na ryby', 'kaganiec z drutu lub rzemienia zakładany krowom, by się nie pasły', 'część młyna, gdzie się sypie zboże' (Muka), dial. *koš* 'ts.' (Fasske Vetschau, Janaš NG), głuż. *koš* 'kosz' (Jakubaš), też 'korona drzew' (Trofimowič), dial. *koš* 'kosz' (Jentsch Rodewitz), 'kosz na ser' (Michalk Neustadt), czes. *kóš* 'kosz' (SSJČ), *koš*, *kóš*, m.in. 'kosz na chleb' (Gebauer Sl., Flajšhans Klaret), *koš* chlební 'kosz na chleb' (Loderecker 1605), *koš*, *kůš* 'kosz do noszenia na plecach', 'kosz na kury, kurczaki, na ryby, na ptaki, na węgiel', 'kosz nad żarnami', 'kosz do ochrony szańców', 'korona drzewa' (Jungmann), *koš* 'miejsce, gdzie sypie się zboże w młynie' (Kazmíř Valašsko), *koš* (Bělič Dol.), *koš* (Skulina Mor.-slov.), *koš*, *kuš* (Voráč ČNJ), 'ts.', 'kosz służący do osłony muru obronnego', *koš* 'ts.' (Kubín Kladsko) sła. dawne i dial. *kôš*, *koš* 'pleciony pojemnik', 'pleciony pojemnik z uchem' (Kálal, SSN, Matejčík Novohrad, Stanislav Liptov, Habovštiak Orava, Buffa Dlhá Lúka, Ripka Dolnotrenč.), *kúš* 'kosz', 'zagroda dla owiec', 'buda dla psa' (Orlovský Gemer);

słe. *kòš kóša* 'pleciony pojemnik, kosz' (Pleteršnik, SSKJ, też dial. Tominec Črni vrh, Rigler Notr.), ch./s. *kȍš* 'pleciony pojemnik na różne rzeczy, m.in. kukurydzę, fasolę, ryby' (Stachowski Megiser, RMat., Vuk, RSAN, RJAZ, RSJ, Anić RHJ), *kȍš* 'kosz na wozie' (SSHR), 'kosz', chorw. dial. czakaw. *kȍš* 'kosz' (Vidović PR, Moguš Senj, Turina–Šepič RČI), 'górna część wozu' (Mahulja Omišalj), 'pszczeli ul' (Palkovits Burgenland), sztokaw. 'koszar pleciony', 'pleciona sieć na ryby', 'coś plecionego' (Sekulić Bačk.), serb. dial. *кȍш* 'wielki kosz', 'zagroda, gdzie przechowuje się kukurydzę' (SDZ XXXIV), 'kosz (pleciony) do noszenia np. pożywienia', 'drewniany pojemnik', 'rodzaj spichlerza' (Mitrović Leskovac), 'pojemnik w młynie' (SDZ XXX 160: Banat), czrng. *кȍш* 'większy kosz' (Ćupić Zagarač, Vujičić Prošćenje), scs. **кошъ коша** 'kosz' (Sadnik–Aitzetmüller HAT, SJS), cs. też 'klatka piersiowa', 'korona drzew', 'rodzaj uczesania' (Miklosich LP), *кошь* 'pojemnik na ziarno, mąkę w wialni, korona drzew', bułg. *кош* 'duży pleciony z prętów pojemnik', 'długi kosz bez dna do łowienia ryb', 'kosz

na ziarno do mielenia' (RBKE, Mladenov BTR), 'ogrodzone miejsce' (BTR, RBE), dawne 'duży pleciony pojemnik' (Rečnik Botev, RROD), dawne i dial. też 'ul dla pszczół' (Mladenov BTR, Duvernois, BDial. II 192: Rodopy), dial. też 'pomieszczenie na kukurydzę, otoczone plecionym płotem' (RBKE), 'kosz rybacki wypleciony z łoziny', 'duży pojemnik w młynie' (BDial. VII 70), 'kosz wyplatany na siano, słomę, itd.', 'ogrodzone pole kukurydzy', 'pleciony pojemnik na ziarno' (BDial. IX 269–270), 'polne, liliowe kwiaty o kwiatostanie zwisającym w dół' (RodopSb V 314), 'nadbudowa nad kominem', 'górny otwór z ogniskiem' (Stojkov Banat), 'wypleciony kosz otwarty lub z zamknięty', 'część wialni', 'pojemnik na kukurydzę' (Mladenov Vidin), maced. *кош* 'kosz', 'pomieszczenie do przechowywania kukurydzy' (RMNP), dial. *кош* 'kosz' (Vidoeski Kumanovo, Reiter Titov Veles), 'kosz na nawóz lub tytoń' (Małecki SW, Hendriks Radožda-Vevčani), 'ul' (BDial. VI 45: zach. Tracja);

strus. **кошь кошѧ** 'kosz', 'pojemnik używany do łapania pszczelego roju; rodzaj ula', 'miara objętości sypkich towarów' (Slovarь DRJ), stros. **кошъ** : **кошь** 'kosz; skrzynia' (Srezn., SRJ XI–XVII), 'urządzenie przypominające trąbę, w której był oczyszczany złotonośny piasek' (Slovarь CSRJ), ros. *кош -а* 'duży kosz do łowienia ryb, raków, ptaków' (SRJ), 'sieć rybacka', 'urządzenie do wymywania złota z piasku złotonośnego' (Dal), 'podbierak, pojemnik do łowienia ryb' (SSRJ), dial. *кош* 'to, co służy do łowienia ryb', 'sieć do łowienia ptaków', 'torba, worek na ziarno', 'mały ul z kory', 'koszyk', 'kosz do chleba', 'duży kosz do piwa (przy warzeniu)' (SRNG), 'pojemnik do łapania pszczelego roju', 'pojemnik do łowienia ryb', 'skrzynka we młynie, do której sypie się zboże' (Slovarь Smolensk.), 'spleciony z łozy kosz do łowienia ryb', 'kosz na proso, kartofle' (Manaenkova SRGB), 'rodzaj kosza dostosowanego do łowienia ptaków, sieć na ptaki', 'drewniana skrzynka, do której sypie się ziarno' (Slovarь Novosybir.), 'duży koszyk' (Eliasov Zabajkalье), 'kosz do łowienia ryb' (Manaenkova LRGB), 'pojemnik używany do połowów' (SRSO), ukr. *кіш кошa* 'wypleciony z łozy i oblepiony gliną duży kosz do ziarna', 'kosz do noszenia kukurydzy', 'pojemnik do pieczenia, np. chleba', 'górna część wozu (np. do wożenia pszenicy)' (SUM), też dawne *кошь* 'kosz pleciony', 'to, co jest plecione' (Leks. Zyz., Bulachovśkyi PPUM), dial. 'drewniany pojemnik na nóżkach do przechowywania kukurydzy' (Moskalenko Odesa), *кош* : *кіш* 'kojec, w którym kura wysiaduje jaja' (Sl. ukr. woroneż.), pl. *кошы* 'rybackie kosze' (Mat. Bukovyna), *кіш* 'część żaren' (SDU), brus. *кош кашá* 'pojemnik wypleciony z łozy, korzeni itd.', 'skrzynia nad kamieniem w młynie do sypania zboża', dial. *кош* 'ts.' (Sloŭnik Sennenščyny, SPZB, Lysenko SPH, Bjalьkevič Mohylew, Šaternik Červ., Turaŭ), 'kosz pleciony z łozy (np. na ziemniaki, jabłka)', 'kosz na ryby', 'rodzaj obudowy sań splecionej z łozy; półkoszek na wóz, na sanie' (BMM IV 245: Homel, Lysenko SPH, Turaŭ). ~

Por. materiał słe. ze znaczeniem 'kosz' s.v. *košuľa*.

Ze słow. rum. *koş* 'ts.' i węg. *kas* 'ts.'.

Nie należą tu zapożyczone z języków tureckich wyrazy wsch.słow. związane z wojskowością, np. stros. **кошъ** : **кошь** 'namiot; obóz kozacki', 'drużyna' (Srezn.), ukr. dawne *кіш* 'kozacki obóz', obecne też w dial. (Sławski SE II 539, Bańkowski ES

I 802). Niektóre znaczenia, jak np. 'owczarnia, pleciony szałas, namiot' (Dal), mogły powstać zarówno na podstawie wyrazu psł., jak i pożyczki.

Najprawdopodobniej z ie. *kᵘas-i̯o-*, prapokrewne łac. *quālum* 'kosz pleciony z wikliny', dokładnych odpowiedników brak (Sławski SE II 538–539). Inne objaśnienie proponuje Loma, Etimologija 1997–1999, 92–93, uważając wyraz za pożyczkę ze scyt. *kaχina*, co z grec. *κόφινος* 'kosz'. Adaptacja tej pożyczki jako *košь* miałaby być spowodowana interpretacją źródła zapożyczenia jako formy przymiotnikowej *košьno-*.

B.Cz.-Sz.

kotiti *kotǫ* płn. 'toczyć', 'volvere', refl. **kotiti sę** 'wydawać na świat potomstwo', 'gignere'

~ głuż. *kóćić* 'rozszczepiać, rozdzielać' (Kral), stczes. *kotiti* 'toczyć, turlać' (Gebauer Sl.), 'rzucać, miotać, ciskać' (ESSČ, bez przykładu), czes. dawne 'walić, obalać, przewracać', np. ścięty pień drzewa: *kotiti* stromy (SSJČ), sła. dial. *kotiť* 'dużo jeść, obżerać się, opychać się', 'nieść coś ciężkiego, tragać, dźwigać' (SSN);

ukr. *котúти кочý котúю* 'przesuwać przedmiot w określonym kierunku, obracając go, toczyć', przen. 'poruszać siłą wiatru albo prądu wodnego', refl. *котúтися* 'przesuwać się w jakimś kierunku, np. pod wpływem fali' (SUM), brus. od XVI w. *каці́ць качý кóчіш* : *кóці́ць* 'poruszać, przemieszczać coś, tocząc' (TSBM, HSBM), pot. 'szybko jechać', refl. *каці́ццa качýся кóчішся* : *кóці́ццa* 'przesuwać się w jednym kierunku', 'przemieszczać się za pomocą kół, jechać', 'ciec, o wodzie, pocie itp.'. ~

Refl. ***kotiti sę***: ~ pol. od XVI w. (też dial.) *kocić się* 'wydawać potomstwo, o niektórych zwierzętach' (wcześniej, w stpol. zapisane prefig. *skocić się* 'urodzić młode, o owcy'), *rozkocić się* 'pęknąć, o bukłaku, dojrzałym owocu i in.' (Słownik stpol.), dawne i dial. prefig. też *ukocić się* 'wyjść, zrobić się, o wrzodzie' (Sławski SE II 315), dial. też 'robić coś bardzo powoli', 'iść ociężałym krokiem' (Karłowicz SGP), dłuż. *kóśiś se* 'wydawać na świat młode, zwykle o kotce' (Muka), głuż. *kócić so* (też *kóćować so*) 'zajść w ciążę' (za: Vasmer ES II 352), czes. *kotiti se* 'rodzić młode, zwykle o kotce' (SSJČ, w stczes. tylko pref. *vykotiti sě* 'wysypać się', 'wyląc się, wykluć się', MSS), dial. moraw. też 'grzebać się, guzdrać się', sła. od XVIII w. *kotiť sa* 'rodzić młode, zwłaszcza o małych zwierzętach domowych, np. owcach' (SSJ, HSSJ), dial. *kotiť sa* 'rodzić, o samicach niektórych zwierząt', 'iść, pchać się dokądś', 'o dzieciach, 'przewracać się w zabawie' (SSN);

słe. *kotíti -ím* 'rodzić młode, o sukach i kotkach': mačke, psice *kotijo* (SSKJ), też 'wysiadywać, siedzieć na jajach' (Pleteršnik), ch./s. *kòtiti* 'ts.', dial. chorw. też o innych zwierzętach (Dubrownik), bułg. *кòтя -ши се* 'wydawać na świat młode, zwłaszcza o małych zwierzętach: kotach', też 'rodzić się, o kociętach' (BTR), dial. *кòти ca* 'rodzić młode (o bawolicy)' (RodopSb V 314), maced. *коти се* 'rodzić młode';

ros. *котúться кочýсь котúшься* 'o kotce i niektórych innych samicach (np. kuny, tchórza, zająca), rodzić dzieci' (TSRJ), ukr. *котúтися кочýся котúшся* 'rodzić młode' (SUM), brus. *каці́ццa* : *кóці́ццa* 'rodzić dzieci, o samicach niektórych zwierząt, np. o owcy, kozie, kotce'. ~

Por. sła. *kotúlať* 'toczyć, turlać' (SSJ);

2. pol. *pokotem* (zob. Sławski, SO XVIII 386–389).

Związane z *kaťati* (zob.), z którym dzieli znaczenie 'toczyć; wprawiać w ruch' właściwe raczej formie kauzatywnej. Prawdopodobnie już w psł. doszło do rozejścia się znaczeń trans. i refl. Jako tranzytywną podstawę znaczenia 'wydawać potomstwo' przyjmuje się zwykle znaczenie 'rzucać' (por. pol. *miot* od *miotać*, niem. *Junge werfen*), jednak realnie zaświadczone jest tylko 'toczyć'.

Zasięg formy trans. jest ograniczony do płn. Słowiańszczyzny. Forma trans. *kotiti* (np. słe., ch./s.) jest wtórna względem *kotiti sę*.

Žuravlev, Etim. 1981, 39–40 wyprowadza od tego samego etymonu, co psł. *skotъ*.

Vlajić-Popović, SEDanas 67–81. *M.J.*

kotorъ *kotora kotoro* : **koterъ** *kotera kotero* zach. i płd. : **kъtorъ** *kъtora kъtoro* zach. : **kъterъ** *kъtera kъtero* zach. 'który', 'quis', 'qui', zaimek przymiotnikowy pytajny i względny

kotorъ: ~ sła. *kotorý* 'jaki', 'który' (Kálal), dial. też *kotor*, *torí* (SSN): *kotor* ste mocnejší, chlapci?;

ch./s. książk. i dial. *kotori* 'który' (RJAZ), serb.-cs. z XIII w. **которы** 'jaki' (RSAN), scs. **которъ** : **которъıи** 'który', 'jaki', 'jakikolwiek' (Sadnik–Aitzetmüller HAT, SJS: Supr. i in.);

strus. **которъıи** 'jaki', 'który' (Slovarь DRJ, SRJ XI–XVII), ros. *котóрый -ая -ое* 'który' (TSRJ, też dial. SRNG, Slovarь Novosybir.), ukr. *котóрый* 'jaki', 'jakiś', 'niektóry' (Hrinčenko), brus. od XVI w. *камóры* (TSBM, HSBM, też dial. SPZB), dial. też *котóры* (Turaŭ). ~

koterъ: ~ sła. *koterý* 'jaki', 'który' (Kálal);

słe. dawne i dial. *kotę́ri* (Pleteršnik), chorw. dial. *koteri* 'który' (RJAZ), scs. **котєръıи** 'jaki', 'który', 'jakikolwiek' (Sadnik–Aitzetmüller HAT, SJS: Supr. i in.);

strus. od XI w. **котєръıи** 'jaki', 'który' (Slovarь DRJ, SRJ XI–XVII). ~

kъtorъ: ~ pol. od XIV w. *który* zaimek przymiotnikowy pytajny i względny: *który* z was to zrobił?, to dziewczyna, o *której* mówiłam (WSJP, SJP PAN, SW, SWil.), dawne *ktory* (SP XVI IBL, Słownik stpol.), też *chtory* (SP XVI IBL), dial. *chtory*, *ftory*, *chtóry*, *ftóry* (Karłowicz SGP), sła. *ktorý* 'który': *ktorým* vlakom pôjdeš?, *ktorý* pes breše, nehryzie, dial. też *chtori* (SSN). ~

kъterъ: ~ pol. dawne wyjątk. *ktery* 'który' (SP XVI IBL), dial. *ktery*, *chtery*, *ftery*, *kiery* (Karłowicz SGP), dłuż. dawne *chtery* 'który' (Muka), czes. od XIV w. *který* 'który, jaki; któryś, jakiś, którykolwiek': *kteri* jest člověk, jenž bude živ?, hospodin vie, *ktery* dóstojen *ktereho* tohoto sbožie vrátkého (Gebauer Sl., Jungmann, SSJČ), dial. też *kerý*, *kery* (Bartoš DSM, Lamprecht Opava, Hruška DSCh), sła. dawne od XVI w. *ktery*: *ktere* su tie hriechy? (HSSJ), dial. *fteri* 'który' (SSN), *kerí* (Gregor Slav.-buč.);

słe. od XVI w. *ktę́ri* (dziś *katéri*) 'który' (Pleteršnik), dial. też *chtę́ri*, *štę́ri* (Snoj ES^3 292). ~

Por. formy synkopowane, np. głuż. *kotry* 'jaki', 'który' (Pfuhl), sła. dial. *kotrý* 'ts.' (Kálal), *kotri* (SSN), bułg. dawne i dial. *kompù* (Gerov, RodopSb.), *kympù* 'który' (BDial. VI 47), ukr. *компы́й* 'jaki', 'jakiś', 'niektóry' (Hrinčenko).

Z pie. *kʷo-ter-o-* : *kʷo-tor-o-* od ie. zaimka pytajnego *kʷo-* 'kto' z suf. *-ter-/tor-*, wyrażającym pierwotnie opozycję dwóch osób lub przedmiotów, por. stind. *katara* 'który z dwóch', awest. *katāra-* 'kto z dwu', gr. *πότερος* 'który z dwóch, któryś z dwóch', goc. *hvaþar-* 'kto z dwóch', lit. *katràs*, dial. *kataràs* 'kto, który z dwóch, który'. Warianty *kъterъ* : *kъtorъ* obecne tylko w zach.słow. (*kъterъ* też w słe.) zapewne wtórne wobec *koterъ* : *kotorъ* (Boryś SE 270), być może pod wpływem *kъto* (zob.). Mańczak PSE 157 uważa to przekształcenie za nieregularny rozwój fonetyczny spowodowany frekwencją. W podobny sposób powstały prawdopodobnie formy, które Boryś uważa za kontynuanty psł. **kotrъ* wywodząc je z postaci ie. z suf. na stopniu zredukowanym w stosunku do *-ter-* : *-tor-*.

ESSM XI 202, Boryś SE 270, Mańczak PSE 157. *M.J.*

kotъ *kota* 'kot', 'Felis domestica'

~ pol. *kot* dawne od XV w. (Słownik stpol., SP XVI IBL, L., SWil., SW), dial. *kot kʷot* 'kot' (Karłowicz SGP, AJŚ i in., np. Górnowicz Malbork, Sychta Kociewie), myśl. 'zając', połab. *ťötaį ťötăr*, dłuż. *kot* (DNW, Schuster-Šewc EW, Muka: *kót*), czes. dawne i dial. moraw. *kot* 'ts.' (Jungmann, Malina Mistřice), też 'wypukłe miejsce' (Kott), sła. dial. (prawdopodobnie wpływ polski) *kot* 'kot samiec i samica', 'kocur' (Ripka Dolnotrenč., Králík Kelč, Buffa Szarysz);

bułg. dial. *kom* 'ts.' (RROD, Gerov);

ros. *kom* 'samiec kota, kocur' (Ożegov SRJ), *komъ* 'catus, felis' (Leksykon ros.-łac.), ukr. dial. *kom komá, kim kima* (AGBojk.), *kim, ḱim, küm* (Stieber AJŁemk., Rieger Indeks), brus. *kom kamá* 'samiec kotki' (Turaŭ, SBM), *katы́* 'ogólna nazwa kotów', też 'futro z kocich skór' (Rastorguev Brjansk). ~

Por. pol. *kot, kota!* 'wykrzyknienie odpędzające kota lub go przywołujące', ros. dial. *kom koma* (Czerkiewszczyzna), ukr. dial. *koma* (Leks. Bjul. II: Odessa), *koma!* (Żel.), brus. *kace, kace, kačэ́ sя* 'przywoływanie kota' (Jankoŭski DS). ~

Najprawdopobniej pożyczka z łac. *cattus*. Bezpośrednie źródło zapożyczenia niejasne. Stender-Petersen SGL 354–356 przyjmuje pośrednictwo niem., co kwestionuje Sławski SE II 558–559. Najprawdopodobniej chodzi o pożyczkę wędrowną, jako że wyraz znany jest też Bałtom, Germanom i Celtom.

Sławski SE II 558–559. *B.Cz.-Sz.*

koty *kotъve* 'kotwica', 'ancora'

~ pol. dawne *kotew* : *kotwa* 'kotwica, ciężki żelazny hak do utrzymania statku na postoju' (Słownik stpol., SP XVI IBL, L.), *kotew* : *kotwia* (SWil.), dziś *kotwa* 'element konstrukcyjny wbijany w drewno lub beton dla jego stabilizacji', kasz. *kotev kotv'e* 'kotwica' (Sychta SK), w tym samym znaczeniu *kot* (Karłowicz SGP za Pobłockim), połab. *ťötåi* 'kot; kotka' (acc. *ťötvoį* 'koty') (Polański SE 890–891), dłuż. dawne *kótwa* 'kotwica' (Muka), czes. od XVI w. *kotva*, dawne też *kotev kotve* 'kotwica' (Gebauer Sl., Jungmann, SSJČ, też dial. Hruška DSCh), sła. od XVII w. *kotva*, dawne też *koťew kotwe* 'kotwica' (Bernolak, HSSJ, SSSJ), dial. też 'drut do zamocowania słupa, pala' (SSN);

słe. *kộtva* 'kotwica' (Pleteršnik, SSKJ), też dawne dial. *kòtve* 'ts.' (Novak Prekmur), ch./s. dawne *kotva* 'kotwica' (RJAZ: Stulić), cs. **котъва** 'kotwica' (Miklosich LP), bułg. *котва* 'żelazne narzędzie z wygiętymi ostrymi końcami umocowane liną zarzucane w celu utrzymania łodzi, statku w pożądanym miejscu', dawne 'klamra żelazna używana w budownictwie dla umocowania elementów konstrukcji' (RBE), maced. *котва* 'kotwica' (RMJ);

stros. **котвл** 'kotwica' (SRJ XI–XVII, SAR, Srezn.), ukr. *кітвá* 'metalowy pręt z łapami, który zaczepia się w gruncie dla utrzymania w jednym miejscu pływającego obiektu' (SUM, Hrinčenko). ~

Por. scs. **котъка** 'kotwica' (Sadnik–Aitzetmüller HAT).

Wtórnie w niektórych językach (np. pol., ch./s.) zastąpione przez formy demin.

Etymologia niepewna. Dawniej uważane za pożyczkę ze względu na częstą obcą genezę wyrazów o tej budowie (por. np. *cŕky cŕkъve, bersky berskъve*. Za rodzimością nazwy przemawia kontynuant *ū*-tematowego *koty* zapisany w języku połabskim ze znaczeniem 'kot; kotka'. Może to świadczyć o zachowaniu w tym języku znaczenia pierwotnego, poprzedzającego figuratywne początkowo 'kotwica'. Bliskość tych znaczeń potwierdza też odwrotna sytuacja – zapis formy *kotъka* ze znaczeniem 'kotwica' w scs. Więcej o problemach związanych z ustaleniem etymologii zob. Vasmer ES II 350–351.

Vasmer ES II 350–351, Polański SE 890–891, Sławski SE III 17, ESSM XI 214, Machek ES² 284, Schuster-Šewc EW 648–649. *M.J.*

kotьcь *kotьca* 'ogrodzenie; ogrodzony teren', 'saepes; locus saeptus'

~ pol. dawne od XV w. *kociec koćca* 'ogrodzone pomieszczenie, zagroda, klatka przeznaczona do hodowli zwierząt domowych, głównie ptactwa', 'kurnik' (Słownik stpol., SP XVI IBL, L., później tylko *kojec*, zob. Łoś GP I 173–174), dial. *kociec* 'rodzaj klatki do suszenia serów' (Karłowicz SGP z Młpol.), czes. od XIV w. *kotec kotce* 'oddzielone miejsce w chlewie lub stajni', 'stragan kupiecki', w stczes. też 'gołębnik', 'buda dla psa' (SSJČ, Gebauer Sl.), dial. moraw pl. *kotce* (w sg. *koc*) 'gołębnik' (Bartoš DSM), sła. dial. *kotec* 'wydzielone miejsce w chlewie dla prośnej maciory' (SSN);

słe. od XVI w. *kótec -tca* 'ogrodzona część dla prosiąt w kącie chlewa', 'klatka na ptaki' (Pleteršnik, SSKJ, Svetokriški, Besedje 16. St.), ch./s. *kótac kòca* 'ogrodzone wiklinowym płotem miejsce dla zwierząt domowych', 'część zbiornika wodnego ogrodzona kolcami lub prętami w celu łowienia ryb', cs. **котьць** 'klatka', maced. *котец* 'odgrodzona w celu łowienia ryb część zbiornika wodnego' (RMJ);

strus. **котьць** 'klatka', 'ogrodzenie dla bydła' (Slovarь DRJ, SRJ XI–XVII, Srezn.), ros. dial. *котéц -цá* 'ogrodzone chrustem lub kamieniami miejsce dla połowu ryb' (Slovarь Don.), pl. *котцы́* 'ogrodzenie z pali wbitych w dno rzeki', 'sieć rybacka', *кóтцы* 'namiot, jurta zbudowana z pali pokrytych skórami' (SRNG), ukr. dawne *котéць -тця́* 'ogrodzenie z kamieni w kształcie okręgu dla połowu ryb' (Hrinčenko). ~

Budowa wskazuje na formację deminutywną od *kotъ*, które jest szczątkowo zaświadczone jedynie w chorw. z XIX w. *kôt* 'zagroda dla świń, chlew' (RJAZ) i w stczes.

kot : *kót* 'budka na targu, stragan' (Gebauer Sl.: XIV i XVI w.). Etymologia formy *kotъ* niejasna. Zwykle uważane za zapożyczenie z germ. (por. dniem. *kote* 'chatka', stnord. *kot* 'szałas; prowizoryczna chata', ags. *cot* 'ts.') albo z awest. *kata-* 'skład, komora'. Krytyczne omówienie tych rozwiązań zob. Sławski SE II 330–331, ESSM XI 211–212.

ERHJ I 488, ESSM XI 211–212, Sławski SE II 330–331. *M.J.*

kotьlina 'kocioł; coś przypominającego swoim wyglądem lub budową kocioł', 'aenum', 'zagłębienie w ziemi (służące jako palenisko kotła)', 'cavum aeno locando'

~ pol. od XVI w. *kotlina* 'forma ukształtowania terenu w postaci rozległego zagłębienia, najczęściej okrągłego lub podłużnego o płaskim dnie; obniżenie otoczone górami, wzniesieniami, rozszerzenie doliny' (SWJP, SJP PAN, SW), 'małe zagłębienie; dołek, jama, najczęściej okrągłe' (SWJP, SJP PAN, SW, SP XVI IBL), 'dołek w dnie stawu, gdzie chowają się ryby' (SW), 'jama lub legowisko zwierzęcia' (SW, SP XVI IBL), 'kociołek do ognia; duża fajerka' (SW), 'kotlisko, wydrążenie, w którym bywa wmurowany kocioł' (SW, SP XVI IBL), przen. 'ognisko' (SW), dial. *kotlina* 'głęboki otwór wykopany w niewielkim pagórku, w którym umieszcza się kocioł', 'ognisko, palenisko' (Karłowicz SGP), 'palenisko w kuchni' (SGMłp.), 'palenisko w kuźni' (Szymczak Domaniewek, SOWM), 'zapiecek' (Szymczak Domaniewek), 'piec' (Brzeziński Krajna, SOWM), 'murowana ława w kuchni' (Brzeziński Krajna), *kotlina* 'mur w kształcie kotła (Olesch Sankt Annaberg), 'legowisko zająca' (Karłowicz SGP, Szymczak Domaniewek), 'zagłębienia zrobione przez karpie na dnie stawu' (Karłowicz SGP), kasz. *kᵛótlənа* 'hak do podwieszania kotła nad otwartym ogniem' (Lorentz PW, Pobłocki, Karłowicz SGP, Sychta SK: demin. *kótlinka*), *kótlëna* 'sadza' (Sychta SK), głuż. *kótlina* 'kotlina' (Pfuhl), stczes. od XIV *kotlina* 'zagłębienie, jama, zwykle pod palenisko kotła' (Gebauer Sl., Jungmann, ESSČ), czes. *kotlina* 'okrągła dolina' (SSJČ, Přír. slov.), rzadkie 'zagłębienie, dziupla' *kotlina* studny, *kotlina* staré vrby (SSJČ), 'miejsce, w którym umieszcza się kocioł' (Přír. slov.) myśl. 'legowisko dzikiego zwierzęcia' (Přír. slov.), 'legowisko dzików' (SSJČ), dial. *kotlina* 'miejsce, zwykle na pastwisku poza osadą, gdzie umieszcza się kocioł do gotowania powideł' (Bartoš DSM), 'toń, głębia' (Lamprecht Opava), sła. od XVIII w. *kotlina* dawne 'miejsce na ogień pod kotłem' (HSSJ), 'dolina otoczona wzgórzami' (SSJ, SSSJ, HSSJ), reg. 'murowana lub żelazna podstawa pod kocioł' (SSSJ), dial. 'kocioł do gotowania' (SSN), 'zagłębienie w terenie, wąwóz, rów, dolinka' (SSN), 'murowana lub żelazna podstawa pod kocioł' (SSN), 'wir wodny' (SSN);

słe. *kotlína* dawne 'zagłębienie w ziemi' (Pleteršnik, SSKJ), 'kotlina, teren otoczony wzgórzami' (Pleteršnik, SSKJ), dawne (SSKJ), ch./s. od XVII w. *kòtlina* : *kòtlina* geogr. 'dolina, zagłębienie przeważnie o równym dnie pomiędzy wzniesieniami, często wzdłuż rzeki' (RSAN, RJAZ, RMat.), 'część radła' (RSAN, RMat., Anić RHJ), *kòtlina* augm. od *kotao* (RSAN, RJAZ, RMat.), NM *Kòtline* w Slawonii i Serbii (RJAZ), dial. *kòtlina* 'zagłębienie w ziemi, gruncie, nierówność na płaskim terenie' (Sekulić Bačk.), maced. *котлина* 'kotlina' (RMJ);

ros. dawne i dial. *котли́на* 'zagłębienie w ziemi, jama, głęboka dolina, kotlina', 'dzienne legowisko dzików', 'część lisiej nory; dolna mniejsza nora lisa, wykopana

pod dużą norą', 'najgłębsze miejsce w jeziorze' (Dal, SRNG), *котли́на* : *ко́тлина* też 'duży kocioł' (SRNG), ukr. dial. geogr. *кітли́на* 'kotlina' (SUM), brus. dial. *катли́на* 'kotlina' (SPZB). ~

Por. ch./s. dial. *котле́нка* demin. do *котьл* (Zlatković Pirot), *kotlẹ̑nka* 'ogień pod kotłem' (HDZ III 138).

Derywat od *kotьlъ* z sufiksem *-ina*. *Sz.P.*

kotьlъ 'naczynie służące do gotowania, kocioł', 'ahenum'

~ pol. od XIV *kocieł* : *kocioł* (późniejsza forma z fałszywym przegłosem) 'duże naczynie metalowe, zwykle wewnątrz pobielane lub emaliowane i zamykane pokrywą' (SWJP, SJP PAN, SW, L., SP XVI IBL, Słownik stpol.), *kocieł* wielki, *kocieł* miedziany (SP XVI IBL), *kocioł* studzienny 'wydrążenie studni' (SW), geol. 'zagłębienie w skorupie ziemskiej powstałe na skutek działania sił erozyjnych' (SJP PAN), 'rodzaj polowania', 'okrążenie przez wojska nieprzyjaciela' (SWJP, SJP PAN), 'instrument muzyczny w kształcie kotła' (SWJP, SJP PAN, SW, SP XVI IBL), dial. *kocieł* : *kocioł* : *kociół* 'kocioł, naczynie do gotowania' (Dejna RKJŁ XXIII 206, Brzeziński Krajna, Olesch Sankt Annaberg), 'duży kocioł wolnostojący lub wmurowany, służący głównie do gotowania bielizny' (SOWM, Olesch Sankt Annaberg), 'czajnik, imbryk', 'okrągłe jeziorko w lesie', 'instrument perkusyjny' (SOWM), 'legowisko zwierzęcia' (Karłowicz SGP), kasz. *kʷoceł* 'duży kocioł' (Lorentz PW) *koceł* 'kocioł' (Sychta SK), połab. *tüťâl* 'duży kocioł' (Polański–Sehnert), dłuż. *kóśeł* : *kósoł* 'kocioł' (Muka), 'każde zagłębienie przypominające kocioł' (Muka), głuż. *kotoł kótła* 'naczynie kocioł' (Pfuhl, Jakubaš, Kral), czes. od XIV w. *kotel -tla* : *-tlu* 'metalowe naczynie służące do gotowania' (SSJČ, Přír. slov., Gebauer Sl., Jungmann), 'zwierzęce legowisko', 'najgłębsza część legowiska borsuka' (SSJČ), 'otoczenie wojsk nieprzyjaciela' (SSJČ), 'instrument muzyczny', wulg. 'tyłek, pośladki' (Přír. slov.), dial. *koteł* 'kocioł' (Sochová Lašsko), 'kocioł do gotowania bielizny' (Dejna Kuców), sła. od XVI w. dawne *kotol* (*kotál*, *kotel*, *kotôl*) 'duże miedziane naczynie służące do gotowania' (HSSJ), chmelničný, pivný, pivovarský *kotol* 'kocioł do gotowania piwa lub chmielu' (HSSJ), *kotál*, *kotol* 'kocioł' (Kálal), *kotol* 'duże metalowe naczynie służące do podgrzewania bezpośrednio nad ogniem', 'przestrzeń, zagłębienie otoczone z trzech stron stromymi ścianami skalnymi', 'głęboki wir wodny', 'przedmiot, zagłębienie itp. przypominające kocioł' (SSJ, SSSJ, KSSJ), wojsk. 'sposób otoczenia nieprzyjaciela' (SSJ), pl. *kotły* 'instrument muzyczny' (SSSJ), dial. *kotol*, *kotál* 'duży metalowy garnek o wypukłym dnie do gotowania nad ogniem', 'wypłukane przez nurt zagłębienie w rzece', 'pojemnik do podgrzewania wody w murowanym piecu', 'urządzenie służące do destylacji' (SSN), ekspr. 'wielki brzuch' (SSN);

słe. *kóteł* 'duże, okrągłe lub podłużne naczynie metalowe do gotowania, podgrzewania', 'zaokrąglona dolina o stromych zboczach' (Pleteršnik), SSKJ), dial. *kotel* 'ts.' (Gregorič Kostel, Novak Beltinec), ch./s. *kòtao* 'duże metalowe naczynie' (RSAN, RJAZ, Vuk, RMat., Anić RHJ), geogr. 'okrągła dolina otoczona wysokimi wzgórzami, szczytami gór, zwykle wzdłuż rzeki' (RSAN, RMat.), wojsk. 'manewr polegający na otoczeniu przeciwnika ze wszystkich stron' (RSAN), dial. *kotel* 'naczynie' (Belović–Blažeka

S. Đurđe, Blažeka–Rob Mursko Sr.), 'większe zagłębienie w potoku' (Blažeka–Rob Mursko Sr.), *kotьl* 'kocioł' (SDZ XXX 159), *kotьl* 'kocioł', 'wir rzeczny' (Zlatković Pirot), scs. **котьлъ** 'kocioł' (SR BAN, SS X–XI), bułg. *kotèl* 'duże miedziane naczynie, zwykle na wodę' (RBE, Gerov, Rečnik Botev, też dial. BDial. I 252, Vakarelska-Čobanska Samokov), maced. *kotел* 'kocioł' (RMJ), dial. *kotel* 'kocioł' (Hendriks Radožda-Vevčani);

strus. **котьлъ** 'kocioł' (Slovarь DRJ), 'kute lub odlane naczynie z uchwytem służące do gotowania': *котелъ* варчий, бражный, квасной, пивной (SRJ XI–XVII, Srezn.), ros. *котёл* 'okrągłe metalowe naczynie służące do gotowania' (SSRJ, SRJ, Dal, SAR), 'zagłębienie, jama o stromych brzegach' (Dal), przen. wojsk. 'pełne okrążenie części sił przeciwnika' (SSRJ, SRJ), 'nazwa gry ludowej' (Dal), dial. *котёл* 'wiadro' (SRNG, Slovarь Smolensk, Jaroslav sl.), 'żeliwny garnek' (Jaroslav sl.), 'dół wydrążony pod fundament', 'zagłębienie na dnie jeziora', 'wir wodny na dnie rzeki, jeziora', 'przyrząd rybacki', 'staw nad kopytem zwierzęcia, np. u konia' (SRNG), stukr. od XV w. **котєлъ** 'metalowe naczynie' (SSUM), ukr. *котéл* 'metalowe naczynie o okrągłym kształcie służące do gotowanie jedzenia, wody itp.' (SUM, Hrinčenko), 'instrument muzyczny, kotły' (Hrinčenko), brus. od XVI w. *кацёл катла* 'okrągłe metalowe naczynie służące do gotowania', 'pełne okrążenie wojsk nieprzyjaciela' (TSBM), *котелъ* варейны (винный, военный, настолный, пивный, скарбовый) (HSBM, Sloŭnik Skaryny), dawne też 'źródło' (HSBM), brus. dial. *коцёл* 'metalowe naczynie do gotowania nad ogniem' (NS 193), 'niewielkie jeziorko z wodą stojącą, jama z wodą na łące' (Turaŭ). ~

Wyraz jest dawną pożyczką germ., najprawdopodobniej z goc. *katil(u)s* 'kocioł', zaświadczonego w gen. pl. *katilē* (por. też stgniem. *kezzil* 'kocioł', ang. *kettle*). Źródłem germ. wyrazów jest łac. *catīnus* 'tygiel, misa, czara' (demin. *catillus*). Formy bałtyckie np. lit. *kãtilas* 'kocioł', łot. *katls* 'ts.' najprawdopodobniej trafiły do tych języków za pośrednictwem słow.

Sławski SE II 317–318, ESSM XI 217–219, Boryś SE 242, Vasmer ES II 351, Berneker SEW 591. *Sz.P.*

kovačь *kovača* 'rzemieślnik zajmujący się kuciem żelaza', 'faber'

~ pol. od XV w. jako NO *Kowacz* (SSNO III 113 (też *Kowaczka*), później tylko techn. *kowacz* 'robotnik prowadzący kucie pod młotem fryszerskim' (SW), stczes. z XV w. *kovač* 'kowal' (Gebauer Sl.), sła. od XVI w. dawne i dial. *kovač* ' (HSSJ), dial. *kovač* (SSN, Sipos Bükk-Gebirge), *kováč* (Matejčík Novohrad, Ripka Dolnotrenč.), *kováč* : *kováš* (Orlovský Gemer); NO *Kováč* : *Kováš* też jako nazwa posp.

słe. *kovȃč* 'kowal' (Pleteršnik, SSKJ), też 'ryba piotrosz, Zeus faber', 'rodzaj chrząszcza' (Pleteršnik), dial. *kovač* 'kowal' (Tominec Črni vrh, Gregorič Kostel, Rigler Notr.), ch./s. *kòvāč kováča* 'robotnik, który kuje i obrabia żelazo' (RMat.), też 'piotrosz, paszczak – rodzaj ryby, Zeus faber' (Anić RHJ), chorw. dial. *kovač* 'kowal' (Belović–Blažeka S. Dorde, Blažeka–Rob Mursko, Neweklowsky Burgenland), *kòvāč kováča* (Sekulić Bačk.), *kovõč kovõča* (ČDL, HDZ VII 509), zool. 'rodzaj białej ryby', 'rodzaj ryby Zeus faber', *kovãč* (HDZ I 192, Houtzagers Orlec, Jurišić Vrgada, Moguš Senj), *kȍvāč*

(Koschat Baumgarten), serb. dial. *ковач* (Reč. Vojvodine, Peić–Bačlija RBB), *ковáч* (SDZ XXX 156), *ковâч* (Elezović Kos.-Met., Mahulja Omišalj, zool. 'ryba, Zeus faber), cs. **ковачь** (SJS), bułg. *ковач* 'kowal' (RBE, BDial. III 89), 'dzięcioł', 'rogacz jelonek' (RBE), maced. *ковач* 'kowal' (RMJ, też dial. BDial. VIII 254: Kostur);

strus. **ковачь ковача** 'kowal', 'majster' (Slovarь DRJ, SRJ XI–XVII), dial. *ковач* 'kowal' SRNG), ukr. dial. *ковáч -а* 'kowal' (SUM, Hrinčenko, Hucul. Gov.). ~

Derywat od *kovati* z suf. *-ačь* typowym dla nazw wykonawców czynności. O sufiksie zob. Wojtyła-Świerzowska NA. *M.J.*

kovadlo zach. 'podstawa, na której się kuje żelazo', 'incus', płd. i wsch. 'narzędzie używane do kucia żelaza, młot kowalski', 'malleus'

~ stpol. *kowadło* 'to, co da się kuć, kruszec, metal' (Słownik stpol., SW jako przestarz.), 'podstawa, na której się kuje żelazo' (SP XVI IBL, L., SW, też dial. np. Górnowicz Malbork, Brzeziński Krajna, Dejna RKJŁ XXIII 237, Olesch Sankt Annaberg, Milerski Zach.-cieszyn., Zborowski Zakopane), kasz. *kovadło* 'kowadło' (Sychta SK, Ramułt), głuż. *kowadło* 'kowadło' (Jakubaš), stczes. od XIV w. *kovadlo* 'kowadło' (Gebauer Sl.), dziś w znaczeniu specjalnym techn. zastąpione przez derywat *kovadlina* (SSJČ), dial. *kowadło* (Bartoš DSM), Lamprecht Opava, Kellner VN, Kubín Kladsko), stsła. dawne (XVII w.) *kovadlo* 'kowadło' (HSSJ) i dial. (Sipos Bükk-Gebirge);

słe. *kováło* 'młot kowalski', bułg. dial. *ковалà* pl. 'narzędzie do kucia i ostrzenia kosy' (BDial. II 188: Rodopy), maced. *ковало* 'kowadło' (RMJ);

ros. dial. *ковáло* 'młot', 'kowadło' (SRNG, Slovarь Don.), brus. od XVI w. *кавáдла* 'kowadło' (HSBM, TSBM). ~

Derywat od *kovati* z suf. *-dlo* typowym dla tworzenia nazw narzędzi. *M.J.*

kovati *kujǫ* 'bić młotem metal', 'cudere'

~ stpol. od XIV w. *kować kuję* 'kuć, bić młotem metal', 'o pieniądzach, bić' (SP XVI IBL, L.), później jako przestarz. (SW, SWil.), też dial. *kować* (Karłowicz SGP, Steffen Warmia, SOWM), dziś w literac. tylko inf. *kuć* (już od XVI w., SP XVI IBL), kasz. *k^{u}ovac kują* 'podkuwać' (Lorentz PW, Ramułt), *kuc kuję* 'ts.' (Sychta SK), dłuż. *kowaś* 'kuć', 'o koniu, podkuwać', przen. 'knuć' (Muka), głuż. *kować* 'kuć' (Jakubaš, też dial. Jentsch Rodewitz), stczes. od XIV w. *kovati kuju* 'kuć, obrabiać (zwykle żelazo) za pomocą kowalskiego młota', 'zaopatrywać konia w podkowy' (Gebauer Sl., SSJČ), też dial. (Bělič Dol., Skulina Mor.-Slov.), w znaczeniu przen. (Kubín Kladsko), sła. od XVII w. *kovať* (dawne też *kuvať*, a dziś również *kuť*) 'kuć; 'klepać', 'osiągać zaplanowany kształt za pomocą wyklepywania na zimno albo gorąco': *kovať* klince, podkovy; 'przybijać podkowę na kopyto': *kovať* koňa, przen. 'knuć coś, snuć intrygi' (SSSJ), dawne 'o pieniądzach, bić' (HSSJ), dial. *kovať* (Sipos Bükk-Gebirge, Stanislav Liptov), *kovať* kosu 'ostrzyć kosę' (Matejčík Novohrad, Orlovský Gemer);

słe. *kováti kújem* od XVI w. 'obrabiać materiał, zwykle żelazo, przy pomocy kowalskiego młota albo prasy', wytwarzać przedmioty tą techniką', konja *kovati* (Megiser 1592, Pleteršnik, SSKJ), przen. 'bić, uderzać, np. o sercu (SSKJ), dial. *kovati* (Tominec

Črni vrh, Gregorič Kostel), przen. *kóvat* 'powodować niepokoje, zamieszki' (Steenwijk Rezja), ch./s. *kòvati kȕjem* 'obrabiać materiał kowny uderzeniami młota, nadając mu określony kształt', 'wyrabiać przedmioty z metalu, zwłaszcza monety, za pomocą prasy', 'klepaniem ostrzyć kosę': *kuje* kosu, 'podkuwać konia': *kuje* konja, przen. 'knuć, np. o planach, podstępach', 'o dzięciole, kuć' (RMat., Anić RHJ), dial. chorw. czakaw. *kovȁti kȕješ* (Jurišić Vrgada), *kovȁt kȕjen* (ČDL, Moguš Senj), kajkaw. *kovati* (Belović–Blažeka S. Dorde), sztokaw. *kòvat kȕjem* (Sekulić Bačk., Peić–Bačlija RBB), serb. dial. *кòват кȕјем* (Reč. Vojvodine, Elezović Kos.-Met.), *ковáт*: косу, воденицу (SDZ XXX 156), scs. **ковати коуѭ коуѥши** : **ковѫ ковеши** 'kuć' (SJS: Ps. Syn., Supr., SS X–XI, SR BAN), też przen. 'knuć podstępy, intrygi' (SJS: Supr.), bułg. *ковà -èш* 'kuć metal na gorąco', 'wykuwać przedmioty, np. monety', 'wbijać gwoździe młotkiem', 'podkuwać konia' (RBE), dial. *ковá* 'podkuwać' (BDial. I 98: Strandża), *кòва* 'wbijać, przybijać, np. za pomocą gwoździ', 'podkuwać': *коват* воловете (BDial. III 89, BDial. VI 185: *ковъ̀*, Mladenov Vidin: *ковѐм*), *кòвем* 'obrabiać żelazo' (Płd. Rodopy, *ковѐм* 'kuć', 'podkuwać bydło', przen. też 'szkalować', 'demaskować' (BDial. III 232), maced. *кова* 'kuć', 'bić pieniądze' (RMJ), dial. 'podkuwać, o zwierzętach', 'kuć żelazo' (BDial. VIII 254: Kostur);

strus. **ковати коую коуѥть** 'kuć; wykuwać', 'zakuwać w okowy', 'knuć, spiskować' (Slovarь DRJ), stros. 'okuwać żelazem', 'podkuwać konie': *ковать* лошадей, 'bić pieniądze' (SRJ XI–XVII, Srezn.), ros. dial. *ковáть кую́ куéшь* 'uderzać młotem', 'podkuwać buty', 'okuwać żelazem przedmioty w celu ich wzmocnienia, np. żarna, łódź', 'bić, uderzać' (SRNG), młyn. *ковáть* камень (Slovarь Don.), ukr. *кувáти кую́ куéш* 'bić młotem w metal (zwykle rozgrzany) nadając mu pożądany kształt', 'przybijać podkowy, podkuwać', 'zakuwać, np. w kajdany', przen. 'tworzyć coś, wymyślać' (SUM, Hrinčenko), dawne *ковáти* : *кýти* 'ts.' (Żel.), dial. *ковáти* 'kuć' (Onyškevyč Bojk.), w stukr. part. pass. z XV w. *кований*: з *кованую* оправою – о іконе (SSUM), brus. od XVI w. *кавáць кую́ куéш* 'uderzeniami młota nadawać formę rozgrzanemu metalowi', 'podkuwać', 'aktywnie uczestniczyć w tworzeniu czegoś' (TSBM), dawne też 'kuć monetę' (HSBM), dial. *кавáць* też 'ostrzyć' (SPZB), *ковáць* 'kuć, nabijać młyński kamień' (Turaŭ). ~

Od ie. *kāu̯- kəu̯-* 'bić, ciąć, siec'. Najbliższe odpowiedniki *káuti káuju kóviau* 'bić, ciąć, zabijać', łot. *kaût kaûju* : *kavu* 'ts.', stwniem. *houwan* 'bić, ciąć, rąbać', stnord. *hǫggva* 'zabijać; ścinać drzewo'. Z dodatkowym formantem *d-* też łac. *cūdere* 'kuć, wykuwać; tworzyć'. Przez wtórne wyrównanie w niektórych językach powstały nowe formy bezokolicznika, np. pol. *kuć* do *kuję*, sła. *kuť*, ukr. *кýти*. Wyrównanie zachodziło też w odwrotnym kierunku, np. scs. *kovǫ koveši* obok *kujǫ kuješi*.

Sławski SE III 18–19, ESJS 349, Boryś SE 271, ESSM XII 10, Snoj ES³ 340, ERHJ I 489. *M.J.*

koza 'koza, rogate zwierzę hodowlane, samica kozła', 'capra', **diva** : **div'a koza** : **dika koza** 'dzika koza, kozica, sarna', 'capra agrestis, rupicapra, cerva'

~ pol. *koza* 'koza' od XV w. (Słownik stpol., L., SJP PAN, SW); od XVI w. także w zestawieniu *dzika koza* 'Rupicapra rupicapra = giemza' (SP XVI IBL, L; od XVI w. też

w innych sekundarnych znaczeniach, np. 'skóra z kozy', 'instrument muzyczny złożony z piszczałek i miecha z koźlej skóry'), pot. 'żelazny piecyk z rurą do gotowania', dial. *koza* 'koza domowa', 'kozica (górska)', 'sarna', młpol. 'wąski pas niezżętego zboża', 'garść zboża, pozostawiona na pniu po dożynkach', 'kawałek roli, porosłej zbożem nieregularnej formy, wśród łanów'; także zool.: np. ichtiol. 'rodzaj małej rybki', zool. *koza* lądowa 'szarańcza ogrodowa', *koza* wodna 'owad łątka', 'ptak', w nazwach przyrządów i ich elementów: 'urządzenie drewniane do noszenia cegieł', 'brona z drewnianymi zębami', 'rodzaj wędki', 'rodzaj statku wodnego' (Karłowicz SGP), 'zaschła wydzielina z nosa' (Kucała PSM, Tomaszewski GŁ) też NM *Kozy* (z XV w. zapis: *Dwyekozy*, późniejsze *Kozy Górne* i *Kozy Górne*, Rospond SEM 164), kasz. *koza* 'zwierzę koza', 'dawny pług drewniany', 'rodzaj małego niewodu', 'kołowrót do wyciągania niewodu', 'żelazny piecyk z rurą do gotowania' (Sychta SK, Lorentz PW), połab. *ťözə* 'koza; sarna; kozica', także w zestawieniu z przymiotnikiem: *dą̀jva ťözə* 'sarna, kozica' (Polański SE 891–892), dłuż. *koza*, dial. *kóza* : *keza* : *kyza* 'koza' (Muka; Schuster-Šewc EW 651), głuż. *koza* 'ts.' (Pfuhl), też *dziwa* (*dźiwja*) *koza* (Schuster-Šewc EW 651), sła. od XVI w. *koza* 'koza': *kozy* kotne (HSSJ, SSJ, SSN), też *diva* (*divoka*, skalna) *koza* 'kozica' (HSSJ), od XVII w. 'drewniany stojak na czterech nóżkach' (HSSJ, dial. SSN), w dial. jako nazwa różnego rodzaju sprzętu gospodarczego, np. 'rama, stojak, dzierżak, żerdź', 'motek do zwijania przędzy' (SSN), 'ślad po ospie' (Kálal), czes. od XIII w. *koza* 'koza' (Přír. slov.), także 'jakieś zwierzę juczne' (Gebauer Sl., MSČS), dial. także 'drewniany stojak; warsztat' (np. Hruška DSCh), 'podstawka (pień) do rąbania drew' (Kazimíř Valašsko), 'worek, będący częścią dud, dętego instrumentu muzycznego', zool. 'gatunek chrabąszcza' bot. 'gatunek podłużnych czerwonych jabłek z białymi pręgami', pl. *koze* 'ślady po ospie, odrze' (Bartoš DSM);

słe. od XVI w. *kóza* 'koza' (Pleteršnik, SSKJ, też dial. np. Tominec Črni vrh, Gregorić Kostel), dial. też 'prymitywny drewniany czworonożny stojak, warsztat', tesarska *koza* 'warsztat ciesielski', 'kozioł do cięcia drwa na opał', 'drabinka do suszenia koniczyny lub trawy', med. 'choroba skóry objawiająca się ropniami', črne *koze* 'czarna ospa', zool. *divja koza* 'kozica' (SSKJ), ch./s. *kòza* 'koza; koza domowa Capra' (RJAZ, RSAN), też dial. czakaw. *kozȁ* (ČDL), 'przyrząd do rżnięcia drewna; kozioł', 'rusztowanie', 'rosochata gałąź; socha', med. lud. 'ospa' (RSAN), *divlja koza* – wspólna nazwa 'dzikiej rogacizny (jelenia i sarny, kozicy)' (RSAN, RJAZ), pl. *koze* jako nazwa sprzętów domowych lub ich elementów wykonanych z drewna (RJAZ), scs. **коꙁа** 'koza' (SJS: Supr., Sadnik–Aitzetmüller HAT), cs. **дивиⷨ коꙁа** 'capra silvestris vel agrestis' (Miklosich LP), bułg. *козà* 'koza' (BTR, Gerov), dial. *кǫзά* (BDial. I 98: Strandża), *кузъ* (BDial. VII 72: Elena), maced. *коза* 'koza', dial. (RMJ, Małecki SW), *кóзъ* f. (BDial. VI 44: zach. Tracja);

strus. i rus.-cs. **коꙁа** od XI w. 'koza domowa; samica kozła' (Slovarь DRJ, SRJ XI–XVII, Srezn.), stros. od XVI w, także 'dzika koza (samica jelenia, łosia, kozła górskiego)', 'rodzaj dźwigni, służącej do miotania środków obrony, np. bierwion, kamieni itp.' (SRJ XI–XVII), ros. *козá* 'koza', także *дикая козá* 'kozica, Capreolus capreolus

pygargus' (SSRJ, też dial.: Dal, SRNG i in.), dawne 'przebrany w kozią skórę mężczyzna w czasie występów ludowych', 'wózek służący do transportu długich bali' (Dal), dial. 'skóra w instrumencie muzycznym', 'rodzaj prymitywnej podstawki używanej przy cięciu drew', 'żelazna obręcz na nóżkach do podtrzymywania kociołka', 'urządzenie do przenoszenia ładunku na plecach', 'sposób ułożenia snopów', 'pozostawiony przy koszeniu pas zboża lub lnu', 'wąski, zasiany czymś pas ziemi', 'ostatni snop w czasie żniw' (SRNG), także jako NM *Коза*, pl. *Козы* (Vasmer RGN IV 265, 287), ukr. *коза́* 'koza, samica kozła' (SUM, Żel., też dial. Onyškevyč Bojk.), dawne 'sarna, kozica' (Żel.), 'ludowy instrument muzyczny, dudy', 'sucha wydzielina z nosa' (SUM, Żel. też dial. Hrinčenko, Zakrevsʹka Huc. hovir.), 'skórzany worek, bukłak' (Hrinčenko), w XV w. NO **Коꙁа** (SSUM), brus. od XVI w. *каза́* 'koza' od XVI w. (HSBM, Sloŭnik Skaryny, TSBM, też dial. SPZB), dial. *коза́* bot. 'gatunek trawy; czarcikęs łąkowy, Succisa pratensis', 'miejsce w przedniej części łódki, przystosowane do palenia ognia podczas nocnego połowu ryb', 'urządzenie do pomiaru pola', 'sucha wydzielina z nosa' (Turaŭ), *каза́* 'krzemień do rozniecania ognia', 'małe sanie podstawiane pod tylną część bierwion, ułatwiające transport', 'nieodżęty kosmyk żyta' (Scjaškovič Sl. Hrodz.), 'skaza w fakturze tkaniny powstała wskutek omyłkowego opuszczenia rzędu' (Kryŭko, SNM 65), także NO *Коза* (Biryla BA, XVI–XVIII w.). ~

Z ie. *ăǵ-* 'koza', najbliższe odpowiedniki: lit. *ožỹs* 'kozioł', stind. *aǰā-*, *aǰikā-* 'koza'. Na pierwotną psł. postać **oza* wskazują realnie poświadczone derywaty, np. cs. **ѧꙁно** : **ѫꙁ(ь)но** 'skóra zdarta ze zwierzęcia' < psł. *azьno* zapewne 'skóra kozia' (paralelne lit. *ožìnis* 'koźli, z kozła', stind. *ajinam* 'skóra'). Niejasna geneza nagłosowego *k-*, niekiedy uważanego za ślad obecności laryngalnej, podobnie jak w wypadku *kostь* (zob.).

Brückner SE 262 (dopuszcza możliwość metatezy hipotetycznej słow. postaci **ozka*, posiadającej dokładny odpowiednik w lit. *ožkà* 'koza'), Berneker SEW I 595–596, Pokorny IEW 517–518 (z nawiązaniami do śrdniem. *hoken*, ags. *hēcen* 'kozioł'), Vasmer REW I 589–590, Trubačev NDŽ 86–89 (za nim ostatnio także Derksen EDS 253, z rekonstrukcją *kozà*) dopuszczali możliwość zapożyczenia z tur. *käzä* 'koza'. Sławski SE III 23–26 uważa tę hipotezę za mało prawdopodobną; tam bogata literatura przedmiotu, zob. też ESSM XII 19–21. Szczegółowo o procesach semantyzacji zob. ESUM II 494–495 i ESBM IV 46–56. O etnokulturowym tle desygnatu zob. SD II 522–524.

ESSM XII 19–21, Sławski SE III 23–26, Boryś SE 254, Polański SE 891, Schuster-Šewc EW 651–652, Machek ES 229–230, Machek ES² 286, Snoj SES 265, Bezlaj ES II 76, Skok ER II 173–174, Gluhak HER 340, Mladenov EPR 244, BER II 520–524, ESUM II 494–495, ESBM IV 46–56. *B.O.*

kozarʹь *kozarʹja* 'pasterz kóz', 'pastor caprarum, caprarius'

pol. dial. *kozarz* 'pasterz kóz', 'polujący na kozy w górach' (SW), dłuż. *kózaŕ kózaŕa* 'pasterz kóz' (Muka), głuż. *kozar -ja* 'koziarz' (Zeman, Jakubaš, Pfuhl: *kozaŕ*), czes. *kozař* 'pasterz kóz' (Přír. slov., też dial. Bartoš DSM), też *kozář* (Jungmann), pogard. 'rolnik posiadający wyłącznie kozy' (Přír. slov.);

słe. *kozár kozárja* od XVI w. 'pasterz kóz (rzadziej owiec)' (Pleteršnik, SSKJ), też NO *Kozár*, ch./s. od XVI w. *kòzār* 'pastuch (kozi)' (RSAN, RJAZ), dial. też zool. 'gatunek ptaka: lelek, Caprimulgus europaeus', także NM *Kòzâr*, pl. *Kozari* (RJAZ), bułg. dawne i dial. *козàр* 'pasterz kóz' (Gerov, BDial. III 89), maced. *козар* m. 'pasterz kóz' (RMJ, też dial. BDial. VI 46: zach. Tracja);

ukr. dial. *козáрь* 'chłop posiadający kozę' (Hrinčenko). ~

Por. pol. *koziarz* 'pasterz kóz' (SJP PAN, SW, Karłowicz SGP, Tomaszewski GŁ), sła. *koziar* 'pasterz kóz' (SSJ) z produktywnym suf. *-ьjarʹъ*.

Od *koza* z suf. *-arʹъ* derywującym nomina agentis.

Siatkowski SNWZ 20 i 186. *B.O.*

kozьjь *kozьja kozьje* 'właściwy kozie, pochodzący od kozy', 'ad capram pertinens, caprinus'

~ pol. *kozi* adi. od *koza* 'kozi', od XV w., np. *kozie* mleko, *kozia* wełna, skóra (SJP PAN, Słownik stpol., SP XVI IBL), też dial. (Karłowicz SGP, Górnowicz Malbork), kasz. *kozi* 'pochodzący od kozy, przeznaczony dla kóz; właściwy kozie', bot. *kozå* barda 'goździanka żółta, Clavaria flavis' (Sychta SK, Lorentz PW), połab. *tüzĕ* adi. 'kozi' (Polański–Sehnert), dłuż. arch. *kózy* kozi (Muka), czes. *kozí* adi. poss. 'kozi; pochodzący od kóz, właściwy kozom', 'złożony z kóz': *kozí* stado (Přír. slov.), już w stczes. jako komponent nazw bot., np. *kozie* brádka 'kozibród łąkowy, Tragopogon Pratensis' (Gebauer Sl.), NT *Kozi hřbety* (pasmo górskie w Karkonoszach), sła. *kozí* 'właściwy kozom, od kozy pochodzący', bot. *kozí* brada (dial. też *kozia* brada, *koźa* brada) 'Tragopogon, Arnica montana' (SSJ, SSN);

słe. *kǫ́zji* (Pleteršnik) 'odnoszący się do kozy': *kozja* dlaka, *kozji* pastir, bot. *kozji* rep 'kozibród łąkowy, Tragopogon pratensis', *kozja* pogačica 'krzew z białymi kwitnącymi kwiatami i czerwonymi jagodami' (SSKJ), też dawne i dial. (Svetokriški, Novak Prekmur, Tominec Črni vrh, Gregorić Kostel), ch./s. *kòzjī kòzjā kòzjē* adi. poss. do *koza* 'kozi' (RSAN, RJAZ), chorw. dial. czakaw. *kôzji* : *kozjî* (ČDL), cs. **коꙁии** 'kozi' (SSJ), bułg. *кòзи* 'kozi, koźlęcy' (RBE; BTR, Gerov) też dial. (BDial. III 89, BDial. VII 68, BDial. IX 267, Mladenov Vidin), maced. *козји* 'kozi' (RMJ);

strus. od XIII/XIV w. **коꙁии** 'kozi, zwykle o skórze, wełnie' (Slovarь DRJ, Srezn.), 'pozyskany z mleka koziego' (SRJ XI–XVII), ros. *козий -ья -ье* 'odnoszący się do kozy' (SSRJ), NW: *Козий* брод, *Козий* овраг (WRG), dawne dial. *козий* лип (леп) 'kadzidło' (SAR), bot. *кóзьи* рожки 'gatunek gruszy', *кóзья* титька 'gatunek winorośli', *кóзья* борода (бородка) w ludowych nazwach podgatunków rośliny Tragopogon (Pratensis) (SRNG), por. też łow. *кóзье* ненастье 'deszczowa pora w sierpniu, kiedy zaczyna się polowanie na kozy' (SRNG: Zabajkale), stukr. **коꙁии** od XV w., **коꙁии мистръ** 'sprzedawca maści leczniczych wyrabianych z koziego mleka' (SSUM), ukr. dawne i dial. *кізій -я -є* 'kozi' (Żel., Hrinčenko), stbrus. od XV w. **коꙁии** 'mający związek z kozą': **коꙁиѧ шєрсть** (HSBM, Sl. Skaryny). ~

Adi. od *koza* (zob.) z suf. *-ьjь*. *B.O.*

koža 'skóra kozy lub kozła, czy koźlęcia', 'pellis caprae seu capri', demin. **kožica** płd. i wsch. **kožьka** płn.

~ pol. dawne w XV w. i dial. *koża* 'skóra zwierzęca' (Słownik stpol., L., SW, Karłowicz SGP, Kart. SGP PAN 'skóra', *koza* przen. 'kożuch na mleku' (MPKJ II 446; dial. podkarp.), *koźa* 'kora drzew liściastych' (AJPP m. 314, MAGP m. 547), w XVI w. rysia *kuża* 'skóra rysia' (z dokumentu nieuwzgledniającego *ó*) (SP XVI IBL), połab. *ťüzə* 'skóra, łupież', 'wyprawiona skóra' (Polański–Sehnert 157, Polański SE 900), dłuż. *kóža* 'skóra' (Muka), głuż. *koža* 'skóra' (Pfuhl), czes. od XIV w. *kůže* 'skóra', 'skórka owocu (np. jabłka)', stczes. *kóžě* 'skóra' (Gebauer Sl., Jungmann), sła. od XV w. *koža* 'skóra, zewnętrzna powłoka ciała' (SSJ, HSSJ, Ryšánek Žil. kn.): ľudská *koža* 'naskórek', husia *koža* 'gęsia skórka' (SSJ), 'surowa lub wyprawiona skóra zwierząt', np. bravčová, teľacia, kozia *koža*; barania *koža* 'barani kożuch', dial. *koža* : *kože* (także *kuaža*, *kvaže*, SSN), np. *kože* z oviec, valaská *koža* 'wygarbowana skóra z owcy z długą sierścią', husacá, husí *koža* (SSN), w gwarach także 'gęsta powłoka na powierzchni niektórych pokarmów', np. *koža* na mlieku (SSJ, SSN), 'skórka owocowa, błonka pod skorupką jajka' (SSN);

słe. *kǫ́ža* 'zewnętrzna powłoka ciała człowieka (czasem o samym naskórku) i zwierzęcia', np. človeška *koža*; *goveja*, svinjska, ovčja, živalska *koža* (Pleteršnik, SSKJ), też dial. SLA 1.1: V 64 'koža'; Tominec Črni vrh, Gregorič Kostel), 'łupina, skórka owocu lub warzywa', 'skóra (z jelita) wyrobów masarskich', 'powłoka na niektórych produktach spożywczych, np. mleku', ch./s. *kȍža* 'skóra (ludzka lub zwierzęca)', 'skóra zwierzęca (z futrem albo bez) jako materiał do produkcji wyrobów kaletniczych', *koža* crna; ovčija *koža*; *kože* goveđe (RJAZ, RSAN, też dial., np. Šimunović Brač), dial. serb. говеђа, јагњећа, јарећа, коњска, овчија *кӧжа*, 'kora; skórka owocu' (Reč. Vojvodine), 'powłoka na płynie, kożuch na mleku' (RSAN), scs. **кожа** 'skóra' (SJS: Euch., Ps. Sin., Supr.), bułg. *кòжа* 'zewnętrzna powłoka ciała człowieka i zwierzęcia', 'wyprawiona skóra zwierzęca służąca do wyrobu różnego rodzaju przedmiotów (np. odzieży, obuwia itp.)', 'futro zwierzęcia', zwykle w połączeniach z przydawką dzierżawczą, np. лисича, заешка, агнешка, мечешка *кожа*, rzadkie 'kora', 'skórka owoców', 'skórka kiełbasy itp.' (RBE, BTR), dial. *кóжа* : *кóжъ* 'ts.' (BDial. VI 185, BDial. VII 68, BDial. X 49: z Mołdawii), maced. *кожа* 'skóra', 'futro, kożuch', 'skórka na owocach' (RMJ), też dial. *кòжа кужàта* 'skóra' (Małecki SW);

strus. **кожа** 'skóra z runem, futro' – już w Latopisie Wawrzyńca (Лавр. лет.) pod r. 992 (Slovarь DRJ, SRJ XI–XVII), w XI w. także: **въ коꙁiихъ кожахъ**, 'wyprawiona skóra służąca do zapisywania; pergamin' (Srezn.), od XVI w. 'kora, łyko', 'wyprawiona, wygarbowana skóra zwierzęca': **кожа сырам** 'skóra po pierwszej obróbce', od XVII w. 'worek ze skóry', 'skórka owocu', także NO **Ѥожа** (SRJ XI–XVII), ros. *кóжа* 'zewnętrzna powłoka ciała zwierząt i człowieka' też (SSRJ, Dal), 'zdjęta i pozbawiona sierści skóra zwierzęcia lub jej kawałki', np. свиная *кожа*, сырая *кожа* 'niewyprawiona skóra', 'skóra z futrem zwierzęcym; futro, kożuch' (SSRJ, też dial, np. Slovarь Rjazan., Pskov. Slov.), 'zewnętrzna powłoka owocu lub warzywa, skórka, łupina' (SSRJ), fraz. драть *кожу* 'obdzierać ze skóry', dial.: 'rzemień przy cepach' (Jaroslav sl.),

крáсная *кóжа* 'skóra krowia (bydlęca)' (Pskov. Slov.), 'kora drzewa' (SRNG, Slovarь Rjazan.), 'zewnętrzna powłoka łodygi lnu', 'kożuch powstający na powierzchni niektórych pokarmów' (SRNG, Pskov. Slov.), ukr. dawne i dial. *кóжа* 'skóra', od XV w. **кожа** 'ts.' (SSUM, SUM, Żel.), 'skóra ryby, np. szczupaka' (Hrinčenko), dial. karpac. *кóжа* 'skóra' (Sl. Karpat.-ukr.), 'powłoka ciała' (Sabadoš Zakarpacie, por. Dzendzelivśkyj Zakarp. II m. 144), hucul. *кóжи́* pl. 'wyprawiona skóra' (Pipaš–Halas Hucul.), bojk. 'skóra zwierząt z sierścią, futro', 'niewyprawiona, surowa skóra' (Onyškevyč Bojk.), brus. od XVI w. dawne i dial. *кóжа* 'wierzchnia warstwa pokrywająca ciało zwierząt i ludzi, skóra' (HSBM, Sl. Skaryny), 'wyprawiona skóra zwierzęca' (HSBM), dial. *кóжа* 'skóra' (SPZB, Bjalьkevič Mohylew, Turaŭ, Jankova Loeŭ, Sloŭnik Sennenščyny; LABNH 3, m. 59, s. 40–41), 'wierzchnia powłoka kapelusza grzyba' (Sloŭnik Sennenščyny), 'łupina, skóra owoców lub warzyw' (Turaŭ). ~

kožica: ~ słe. od XVI w. *kóžica* demin. do *koža*, 'cienka skóra; zewnętrzna powłoka, łupina, np. grzyba lub owocu' (Pleteršnik, SSKJ, Besedje 16. st.), też dial. *kožica* (Tominec Črni vrh, Gregorić Kostel), ch./s. *kȍžica* demin. do *kȍža* 'cienka skóra u ludzi i zwierząt' (RJAZ, RSAN, też dial., np. Reč. Vojvodine), dial. 'delikatny nabłonek powstały w miejscu po strupie' (Šimunović Brač), 'łupina' (RJAZ), 'cienka warstwa na wierzchu płynu, potrawy itp.' (RSAN), też NM *Kȍžica* (w Dalmacji i Serbii) i NO *Kožica* (RSAN), cs. **кожица** 'skóra', 'kartka pergaminu' (SJS), bułg. *кòжица* demin. do *кòжа* 'skórka', 'łupina' (RBE, Gerov), też dial. 'śmietana, kożuch na mleku' (BDial. VII 68: Elena), maced. tylko *кожичка* (demin. do niepoświadczonego *кожица*, RMJ);

stros. od XVI w **кожица** demin. do **кожа** (SRJ XI–XVII) 'wyprawiona cienka skóra, pergamin' (też Srezn.), ros. *кóжица* demin. do *кóжа*, 'cienka skórka', 'wierzchnia powłoka; błonka', 'skórka, łupina' (SSRJ, też dial., np. Pskov. Slov.), ukr. dial. *кожи́ця* 'fartuch skórzany'. ~

kožьka: ~ stpol. od XV w. *kożki* : *kóżki* plt. 'rodzaj pelerynki podbitej futrem' (Słownik stpol.), 'skórki zwierząt futerkowych', połab. *ťüskə* 'skórka' (Polański SE 899), dłuż. *kóžka* demin. 'skórka' (Muka), głuż. *kóžka* 'ts.' (Pfuhl), czes. *kožka* : *kůžka* demin. 'skórka, futerko' (Přír. slov.), dawne *kožka* : *kóżka* 'skórka', 'błona': ośná *kožka* 'rogówka', plodná *kožka* 'łożysko', 'łupina, osłona owocu' (ESČS), sła. od XVII w. *kožka* 'skóra' (HSSJ, SSJ, tez dial. SSN), 'skórka, futerko (zwykle z mniejszych zwierząt'), np. zajačia, barania *kožka*; telacza *kosska* (HSSJ), dial. też 'cienka warstwa, błonka', 'łupina owocu lub warzywa', 'kożuszek np. na mleku' (SSN);

ros. dial. *кóжка* 'cienko wyprawiona skóra': (Pskov. Slov.), brus. od XVI w. dawne i dial. *кóжка* demin. 'skórka' (Jurčanka SNL, HSBM), dawne też 'łupina owocu' (HSBM, Sl. Skaryny). ~

Z bułg.: rum. *coajă* 'skóra; łupina owocu' i demin. *cojiță*.

Substantywizowane adi. poss. z suf. *-ja* < *koz-ja* od *koza*, z pierwotnym znaczeniem 'należący do kozy, pochodzący od kozy, właściwy kozie', skąd następnie 'kozia (skóra)' > 'skóra' (w szerszym zakresie). Po leksykalizacji funkcję adi. poss. przejął całkowicie psł. przymiotnik z suf. *-ьjь* *kozьjь* (zob.). W charakterze paraleli formalno-semantycznej przytacza się gr. *οἰᾶ* 'skóra owcza' : *ὄϊς* 'owca'. Por. też psł. *azьno*

'koźla, kozia (skóra)' > 'skóra', lit. *ožìnis* 'koźli, z kozła' < *ožỹs* 'kozioł', stind. *ajínam* 'skóra' < *ajā́* 'koza' (Sławski SE III 37–38). O budowie zob. I 83–84.

Zubatý AsIPh XVI 396, Meillet Ét. 396, Strekelj AsIPh XI 462–463, Sławski SE III 37–38, Boryś, ZbFL XXV/1 (1982), 169–170, Machek ES 250, Machek ES² 310, Rejzek ČES² 340, Bezlaj ES II 77, Snoj SES 267, Skok II 74, Gluhak HER 341, BER II 518–519, ESUM II 492–493, ESBM V 89, ESSM XII 35–36, OLA IX (L–S) mp. 22 (L 1662), 76–79, Derksen EDS 242. *B.O.*

kožuchъ *kožucha* 'futro, skóra zwierzęcia z długim gęstym włosiem (pierwotnie kozia, później zwykle barania lub owcza); ubranie z takiej skóry', 'pellis, guna'

~ pol. od XV w. *kożuch* 'futro, skóra zwierzęcia z długim puszystym włosem, zwykle barania lub owcza; odzienie z takiej skóry' (SJP PAN, Słownik stpol., SP XVI IBL), 'stężała wierzchnia warstwa np. mleka' (Kn.), dial. wlkpol. 'runo, strzyżona wełna z owiec; polepa z gliny pokrywająca piec garncarski' (KLW I 379, 450), dial. też *kożuch* : *kozuch : kozuk* 'futro; ciepłe płócienne odzienie podszyte futrem' (Karłowicz SGP, Kucała PSM, Górnowicz Malbork), *kᵘožuχ* : *kᵘožuk* 'futro, okrycie z owczej skóry' (Herniczek-Morozowa Paster. I 100), 'wełna po ostrzyżeniu jednej owcy' (Falińska PST I 123), kasz. *kožëch* 'ubranie podszyte futrem' (Sychta SK, Lorentz PW), dłuż. *kóžuch* 'futro, kożuch', 'rzeczy futrzarskie' (Muka), głuż. *kožuch* 'futro, chłopskie odzienie' (Pfuhl), czes. *kožich* (w stczes. też *kožuch -a* : *-u*, Gebauer Sl.; dziś w tej postaci w dial. moraw., Bartoš DSM), 'wierzchnie okrycie podszyte futrem; skóra' (Přír. slov.), 'gęste futro niektórych ssaków', np. liščí, zaječí *kožich*; także przen. 'kożuch z drożdży' (Jungmann), także NM *Kožich* (Hosák–Šrámek), sła. *kožuch* 'rodzaj skóry z futrem; wierzchnie futrzane okrycie' (SSJ, HSSJ);

słe. od XVI w. *kóžuh kožúha* 'wierzchnia warstwa mleka' (Pleteršnik), ch./s. *kòžuh* 'bezrękawnik futrzany', 'skóra zwierzęca przed obróbką', 'wyprawiona skóra' (RSAN, RJAZ, Vuk;), cs. **кожоухъ** (Miklosich LP), bułg. *кожу̀х* 'kożuch, odzież podbita futrem; odzież skórzana', też dial. *кожу̀в* : *кожу̀ф* (RBE, BTR, Duvernois, BDial. III 89, BDial. X 49: z Mołdawii), przen. 'długa i gęsta sierść zwierzęcia', maced. *кожув* 'kożuch, futro', też dial. (BDial. VI 45: zach. Tracja), *kožúf* (Małecki SW), 'chłopskie (wiejskie) wierzchnie okrycie z rękawami' (MJ II 165, 167: Sv. Nikolsko);

strus. od XII/XIII w. **кожюхъ кожюха** (od XIV w. też **кожоухъ**) 'kożuch, rodzaj wierzchniego nakrycia' (Slovarь DRJ, SRJ XI–XVII), stros. 'wzmocnienie konstrukcyjne, ścianka wzmacniająca', 'szkielet, konstrukcja; powłoka, futerał': **кожухъ мѣднои, жестꙗныи**, 'przegroda, zewnętrzna okładzina pieca do topienia metali', 'sklepienie nad kołem młyna wodnego' (SRJ XI–XVII), ros. *кожу́х -á* (dawniej *кожу́ха*) 'kożuch, futro z owczej skóry', 'pokrycie, powłoka z żelaza, cegły, drewna' (SSRJ), dial. *ко́жух* : *кожу́х* 'ts.' (Dal, SRNG), 'skórka niektórych owoców', 'skorupa, łupina' (SRNG, Opyt, Slovarь Urala), 'komin pieca (typu rosyjskiego)', 'sklepienie nad ujściem przypiecka' (SRNG, Slovarь Smolensk.), stukr. od XV w. **кожухъ** 'kożuch, futro' (SSUM), ukr. *кожу́х -а* 'długie, niepokryte materiałem wierzchnie nakrycie z futra owczego, z dużym kołnierzem': баранячий *кожух* (SUM, Hrinčenko, też dial. Mat. Bukovyna),

przen. i techn. 'osłona, obudowa', np. металевий *кожух* 'osłonka z metalu' (SUM), brus. *кажýх -á* : *-ý* też dial. 'futro z owczej skóry' (TSBM, SPZB, Scjaškovič Grodno, Rastorguev Brjansk, Bjalьkevič Mohylew, Mova Sennenščyny), dial. także 'futro pokryte suknem' (Scjaškovič Grodno), przen. 'kożuch na mleku' (ŽS 81). ~

Z słow. zapożyczone do: rum. *cojóc* 'kożuch', alb. *cožuf* 'ts.' (Seliščev SNA 324), węg. *kozsok* 'ts.' (BER II 520).

Por. też f.: ros. dial. *кожýхá* 'skóra owcza' (SRNG), 'łuska ryby' (Slovarь Urala), 'skórka owoców i grzybów', 'kora' (SRNG, Slovarь Rjazan.);

2. wtórne formacje z suf. *-un*: *kòžūn* w niektórych gwarach bośniackich.

Derywat od *koža* (zob.) z suf. *-uchъ* w funkcji augmentatywnej. Por. SP I 74–75, Matasović SNW–F 160–161.

Berneker SEW I 597, ESSM XII 40–41, Sławski SE III 38–39, Boryś SE 254–255, Schuster-Šewc EW 658, Králik SESS 295, Skok ER II 174, BER II 519–520, Vasmer REW I 589, ESBM IV 40–42, OLA F 1267. *B.O.*